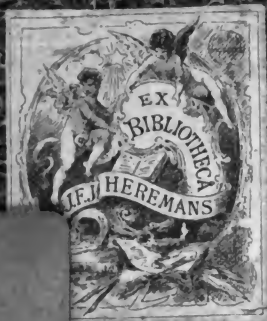
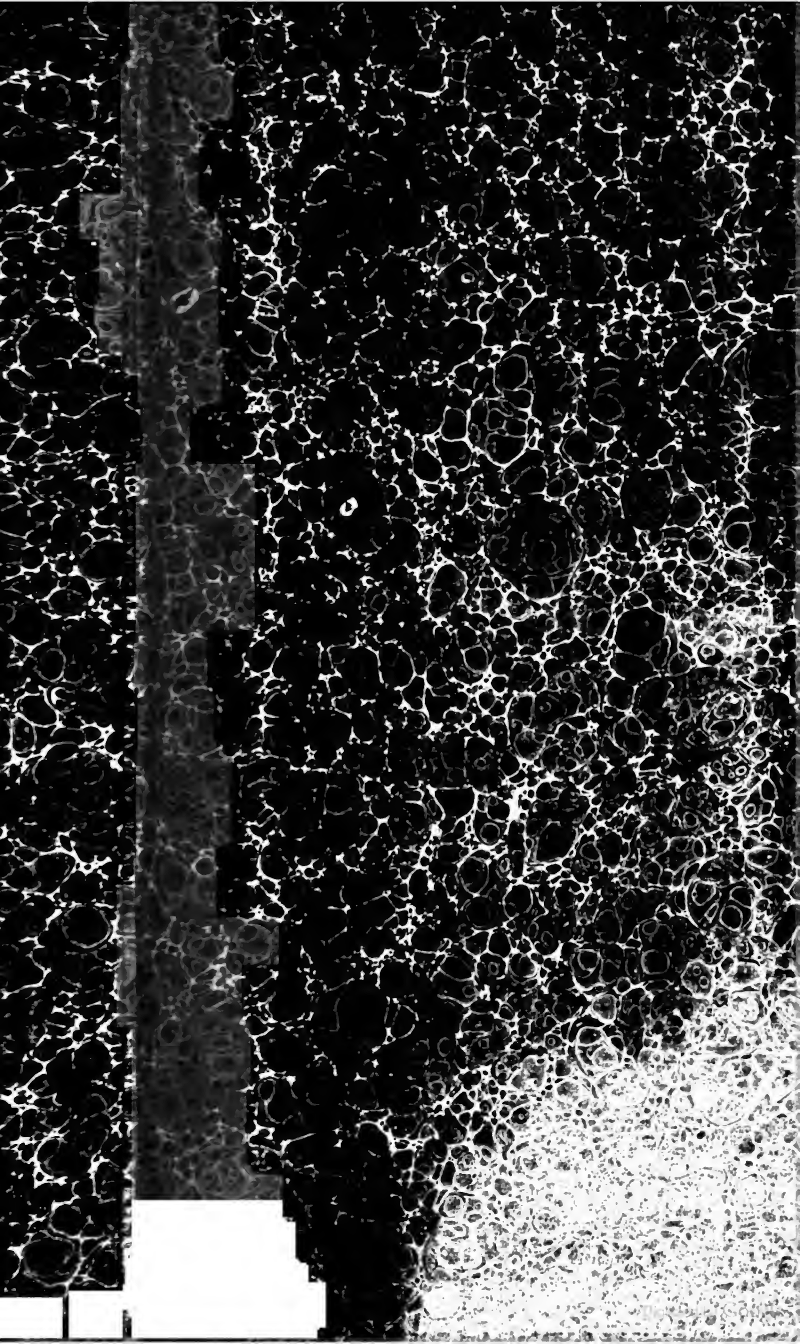

EX
BIBLIOTHECA
J.F.J. HEREMANS

BEKNOPTE

GESCHIEDENIS

DER

LETTEREN EN WETENSCHAPPEN

IN

DE NEDERLANDEN.

II.

BEKNOPTE
GESCHIEDENIS
DER
LETTEREN EN WETENSCHAPPEN
IN
DE NEDERLANDEN,

VAN DE VROEGSTE TIJDEN AF,
TOT OP HET BEGIN DER NEGENTIENDE EEUW.

IN TWEE DEELEN.

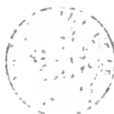
DOOR

N. G. VAN KAMPEN.

TWEEDE DEEL.

IN 'sGRAVENHAGE, BIJ
DE WEDUWE J. ALLART EN COMP.
MDCCCXXII.

VOORREDE.

Bij de voltooijing van dit werk moeten wij den Lezer om verschooning vragen voor de onevenredige dikte van het tweede, in vergelijking met het eerste Deel. Dit had, door de plaatsing van het geheele *vierde Tijdvak in het eerste Deel, kunnen voorgekomen worden. Doch wij zijn overtuigd, dat, wel verre van te* uitvoerig *geweest te zijn omtrent de nieuwere tijden, integendeel nog wel vele verdienstelijke namen zullen zijn overgeslagen. Het is zoo moeijelijk de grenslijn te trekken, waar de* beknopte *Geschiedenis ophoudt, en de* uitvoerige *begint!*

 Dat

Dat van de levende *Schrijvers gesproken is (niettegenstaande de Heer* DE VRIES *zulks in zijne* Geschiedenis, *en de Heer* WITSEN GEYSBEEK *in zijn* Woordenboek *hebben nagelaten), zal niemand bevreemden, die de tegenwoordige hoogte onzer Letterkunde kent. Hoe zou men van eenen* HELMERS *hebben kunnen spreken, zonder* LOOTS *of* BILDERDIJK, *van* BORGER, *zonder* VAN DER PALM *of* TOLLENS *te noemen! Het ware een zeer gebrekkig Fragment gebleven. In* 1803, *toen de Heer* DE VRIES *schreef, was dit nog geheel anders.*

Voor 't overige moet ik den Lezer berigten, dat ik (reeds vóór het Hoogduitsche *opstel) de grootste verpligtingen heb, wat de Geschiedenis der Regtsgeleerdheid betreft, aan den Hoogleeraar* H. W. TYDEMAN *alhier, en, ten aanzien der Genees- en Natuurkunde, aan de Hoogleeraren* BAKKER *en* VAN SWINDEREN *te* Groningen. *Somtijds heb ik, volgens mijn Plan, van de opstellen dier Heeren woordelijk gebruik kunnen maken; somtijds moest ik dezelve eenigermate verschikken.*

ken. Dezelve bevatten meer den loop dien de Wetenſchappen genomen hebben, dan eigenlijk Biographiſche *of* Bibliographiſche *berigten.*

De Heer ACKERSDIJK *te* Rotterdam *heeft de vriendelijkheid gehad, mij eenige belangrijke ophelderingen en verbeteringen op het eerſte Deel te doen geworden, vooral betrekkelijk onze oude Letterkunde. Het zal den Lezer zekerlijk aangenaam zijn, dezelve achter dit Deel aan te treffen, benevens eenige andere Nalezingen, nopens in het eerſte Deel onvermelde, en toch vermeldenswaardige Schrijvers.*

Nog veel geringer, dan voor het eerſte Deel, waren mijne bouwſtoffen voor de Zuidelijke Gewesten. Vergeefs wendde ik mij tot geachte Geleerden in Belgiën *om ophelderingen: zij klaagden even zeer over de ſchraalheid der bronnen voor de Letterkundige Geſchiedenis van dat land in de achttiende Eeuw. Omtrent eenige, meestal nog levende, Schrijvers in de Noordelijke Gewesten, ben ik veel verpligt aan de uitmuntende Artikelen, ons Vaderland betref-*

fen-

fende, in de te Brusfel *uitgekomene* Galerie historique des Contemporains. *Voorts heb ik de gebruikte bronnen grootendeels onder den Tekst vermeld. De Heer* HOFMAN PEERLKAMP *heeft de bijzondere vriendelijkheid gehad, mij zijne, te* Brusfel *bekroonde, Verhandeling over de* Latijnfche *Dichters in ons Vaderland, nog vóór de openbare uitgave, ter leen te verftrekken. Ook hem zij mijn welmeenende dank toegebragt! Had ik aan dien minzamen Geleerden vroeger kennis mogen hebben, mijn verflag over de vroegere* Latijnfche *Dichters zou gewis vollediger geweest zijn.*

Ontvangt dan, Landgenooten! deze mijne zwakke poging, om Ulieden het onmetelijke veld uwer Letterkunde gemakkelijker te doen overzien, met welwillendheid en toegevendheid; en zoo eenigen uwer verdienftelijke *nog levende Schrijvers of Dichters door mij mogten voorbijgegaan zijn, zoo fchrijve men dit niet aan partijdigheid of kwaadwilligheid, maar aan verzuim toe!*

B E-

BEKNOPTE
GESCHIEDENIS
DER
LETTEREN EN WETENSCHAPPEN
IN
NEDERLAND.

TWEEDE DEEL.

VERVOLG
VAN HET
VIERDE TIJDVAK.

Bloei der Regtsgeleerdheid en Natuurkennis.

---

§ 163.
Godgeleerdh.
Twisten tusschen VOETIUS en COCCEJUS.

De *Godgeleerdheid* ging, *over 't algemeen*, in dit Tijdvak nog niet vooruit. Met het begin van hetzelve ontstond een beginsel van scheuring in de Hervormde Kerk, hetwelk zoowel aan de rust des lands, als aan den bloei der echte Godgeleerde studiën hetzelfde gevaar dreigde, als de twisten van GOMARUS en ARMINIUS. Het waren de geschillen tusschen VOE-

Godgeleerdh. Twisten tusſchen VOETIUS en COCCEJUS.

TIUS en COCCEJUS. GIJSBERT VOETIUS, of VOET, in 1588 geboren uit een aanzienlijk geſlacht te *Heusden*, reeds vroeg door geleerdheid vermaard, werd, in 1617, liever Predikant in zijne kleine geboorteplaats, dan in het (volgens hem) met *Arminianerij* beſmette *Rotterdam*, waarheen hij tegelijk beroepen werd. Dit voorſpelde een' kampvechter der Regtzinnigheid, zoo als dan VOETIUS ook, in den uitgeſtrektſten zin des woords, is geworden. Reeds in dat zelfde jaar predikte hij in een pakhuis voor de Contraremonstranten, in dat zelfde *Rotterdam*, waar hij den predikſtoel had geweigerd. Hij was een der leden van het Synode van *Dordrecht*. Bij de verovering van *'s Hertogenbosch* werd hem de taak opgedragen, de Hervormde leer bij de inwoners dier ſtad, die allen de *Roomſche* beleden, ſmakelijk te maken; bij welke gelegenheid hij een' penneſtrijd voerde met den beroemden JANSENIUS. (Reeds op zijne vroegere ſtandplaats, te *Vlijmen*, had hij zich, door het maken van *proſelyten* uit de *Roomſchen*, onderſcheiden.) Eene broederſchap te *'s Hertogenbosch*, onder den naam van MARIA, was dezen vijand van al wat naar den *Roomſchen* eeredienst zweemde, zoo tegen de borst, dat hij de Hervormden, die aan dezelve, uit ſtaatkundige redenen, deel namen, en de Overheid ten ſterkſte berispte, terwijl de Predikant en Hoogleeraar MARESIUS zijne ſtadgenooten in beſcherming nam. Van hier het begin van eenen Oorlog tusſchen VOETIUS en MARESIUS, die vijf en twintig jaren duurde, en, met de verplaatſing van VOETIUS als Hoogleer-

Godgeleerdh. Twisten tusſchen VOETIUS en COCCEJUS.

leeraar naar *Utrecht*, en van MARESIUS (*a*) naar *Groningen*, geenszins eindigde, maar nieuw voedſel vond in de onderſcheidene wijze, waarop de twee voorvechters de *eeuwige Generatie van Gods Zoon* verſtonden, en wilden verſtaan hebben. De Oorlog eindigde ſlechts door beider vereeniging tegen eenen gemeenen vijand, zoo zij waanden.

DESCARTES had reeds grooten opgang in *Nederland* gemaakt. Zijne Wijsbegeerte leerde, door het juk van ARISTOTELES te verbreken, dat men *zelf* denken moest, en dit was voor lieden van de ſoort van VOETIUS, voor welke gezag alles was, een gruwel. Te *Utrecht* was DESCARTES door RENERUS, en vervolgens door REGIUS, Hoogleeraren in de Wijsbegeerte en Geneeskunde, vooral op prijs geſteld: de laatſte verdedigde hem ten ſterkſte, en wekte daardoor de gal van VOETIUS zoo zeer op, dat deze hem openlijk nu eens voor eenen *Godloochenaar*, dan weder voor een' *geheimen Jeſuït* ſchold; en niet alleen bewerkte, dat de Regering van *Utrecht* de nieuwe Wijsbegeerte verbood (1642), maar zulks ook te *Leyden*, door een' brief aan DANIEL HEINSIUS, poogde te bewerken; doch zulks mislukte.

De

(*a*) Of SAMUEL DESMARETS, uit *Picardie*, geboren 1599, overleden 1673, een hevig tegenſtander van DE GROOT, LABADIE, en de voorſtanders van het duizendjarige Rijk, zoowel als naderhand van VOETIUS.

Godgeleerdh. Twisten tusschen VOETIUS en COCCEJUS.

De beroemde ABRAHAM HEIDANUS, zoon van den ijverigen KASPAR VAN DER HEIDEN, een' der vroegste en werkzaamste verbreiders van den Evangelischen Godsdienst, was sedert 1628 Predikant te *Leyden*, en werd aldaar in 1647 Hoogleeraar. Gematigder dan vele zijner ambtsbroeders, van welke hij voor het overige in gevoelen niet verschilde, keurde hij de vervolging der andersdenkenden, vooral der Remonstranten, af, en was tot wijsgeerige onderzoekingen niet ongeneigd. Deze leerde DESCARTES in persoon kennen en achten; en misschien was het de overhelling van dezen verdienstelijken en zeer geachten Godgeleerden tot 's mans Wijsbegeerte, die de pogingen van VOETIUS hier deed schipbreuk lijden. (Te *Groningen* scheen het hem door den armhartigen, maar kwaadaardigen, SCHOOCKIUS (§ 114) beter te zullen gelukken.) Eerlang bekwam HEIDANUS een' krachtigen steun in zijnen ambtgenoot JOANNES COCCEJUS (KOCH). Deze, in 1603 te *Bremen* geboren, in 1636 te *Franeker* als Hoogleeraar beroepen in de *Hebreeuwsche* taal (waarvan hij een uitstekend kenner was), en in 1643 in de Godgeleerdheid, werd in 1650 naar *Leyden* verplaatst. Een half jaar te voren was DESCARTES, der gramschap van VOETIUS naar *Zweden* ontweken zijnde, in het Vaderland der rust ingegaan; doch het zaad, door hem uitgestrooid, ontkiemde welig te midden der vervolging. Ook COCCEJUS was een bewonderaar en hoogschatter van den *Franschen* Wijsgeer, en durfde daarenboven ook in de Godgeleerdheid zijn eigen licht volgen. Hij verdedig-

digde het gevoelen van zijnen vriend HEIDANUS, die onderfcheid gemaakt wilde hebben tusfchen den *Joodfchen Sabbat*, als een ftrikt verbod van werken, en de Christelijke viering van den eerften dag der weke, door de Apostelen ingefteld. VOETIUS, onder meer anderen, trok hiertegen hevig te velde, en het ftond gefchapen, dat de ftrijd over den rustdag in eenen burgeroorlog zou hebben geëindigd, zoo niet 's lands Staten, destijds met den grooten JOAN DE WITT aan het hoofd, door hun gezag de verdraagzaamheid hadden *gelast*, en zulks hadden weten door te zetten. Uit de twisten over den *Sabbat* volgden andere over de verbindende kracht der tien Geboden, de geheele wet der plegtigheden, en de eigenlijke of zinnebeeldige beteekenis derzelve, welke COCCEJUS en zijne volgers, vooral de laatfte, tot in de minfte bijzonderheden toe, dreven; iets, hetwelk de verdienften, die de geleerdheid van COCCEJUS in de gewijde talen en Uitlegkunde anders onloochenbaar bezat, bij velen in prijs heeft doen dalen. Godgeleerdh. Twisten tusfchen VOETIUS en COCCEJUS.

§ 164. Gefchillen tusfchen MARESIUS en ALTING.

Gedurende al deze twisten was ook te *Groningen* tusfchen MARESIUS en zijnen ambtgenoot ALTING (geboren 1618 te *Heidelberg*, overleden 1679), eenen bekwamen en gematigden Hoogleeraar der *Oosterfche* talen, een gefchil ontftaan. De laatfte werd van onregtzinnigheid befchuldigd. *Groningen* beriep zich, ter afdoening van het pleit, op *Leyden*; deze *Faculteit*, waarin COCCEJUS zitting had, koos de ge-

Godgeleerdh.

Geschillen tusschen MARESIUS en ALTING.

matigde partij, en stelde den kettermaker in 't ongelijk. Vergramd over deze teleurstelling, vereenigde hij zich met VOETIUS, en beiden zochten het nu COCCEJUS te bang te maken, die echter aan hunne bitterheid in 1667, door den dood, ontkwam. Doch de Omwenteling van 1672 gaf den hoogregtzinnigen hoop, dat de aanhangers zoowel van COCCEJUS als DESCARTES, als drijvers van nieuwigheden, zouden verbannen worden, en dat WILLEM III., gelijk MAURITS, gaarne daartoe de hand zou leenen. Zij bedrogen zich niet. Met DE WITT was godsdienstige gematigdheid uit de Raadzalen verdwenen. In 1676 verboden de Curatoren der Hoogeschool de Godgeleerdheid van COCCEJUS en de Wijsbegeerte van DESCARTES te *Leyden* te leeren, en de negen en zeventigjarige HEIDANUS werd afgezet. VOETIUS beleefde nog even deze zijne zegepraal. Hij overleed in dat zelfde jaar (1679), na een leven van negen en tachtig jaren, hetwelk eene aaneenschakeling van twisten, bitterheden en vervolgingen geweest was. Doch men mag ook 's mans goede zijde niet over het hoofd zien. Hij was ongemeen ijverig in zijn dienstwerk, predikte te *Heusden* achtmaal in de week, en nam zelfs, bij afwezigheid van den Voorlezer, deszelfs ambt waar. Hij was zeer onbaatzuchtig, en maakte nimmer bedingen wegens zijne jaarwedde, hetzij als Predikant of Hoogleeraar, maar liet zulks aan de zorg over van hen, wien het aanging. Hij drong op gemoedelijke Godsvrucht, en ongemeene naauwgezetheid van leven en wandel, tot zelfs in min wezen-

De *Coccejanen* delven het onderspit.

zenlijke uiterlijkheden. Omtrent zijne geleerdheid zijn de gevoelens verschillend. MORHOF verwijt hem zijne onnaauwkeurigheid, vooral in het aanhalen van Schrijvers; JANSENIUS zijn slecht *Latijn*. Zoo veel is zeker, dat hij in wezenlijke kundigheden verre beneden zijnen tegenstander COCCEJUS stond (*b*).

Godgeleerdh. De *Coccejanen* delven het onderspit.

§ 165.

MOMMA en VAN DER WAAIJEN.

Een ander voorbeeld der verbittering van WILLEM III. tegen de *Coccejanen* gaf de zaak van MOMMA en van VAN DER WAAIJEN. WILHELMUS MOMMA, uit *Hamm* in *Westfalen*, te *Middelburg* beroepen, en reeds in zijnen dienst bevestigd zijnde, werd als nieuwigheidzoeker door den Prins, zelf in *Zeeland* overgekomen, afgezet. Doch hierbij bleef het niet. De Staten van *Zeeland* moesten, op aandrang van den Prins, ook zulke Geestelijke en Staatspersonen, die MOM-

(*b*) Zie wegens de twisten over VOETIUS, COCCEJUS, HEIDANUS, MARESIUS en DESCARTES, SAXII, *Onomast.* T. IV. p. 338, 348, 364, 521. V. *Append.* 559. BURMANNI, *Traject. Erudit.* p. 396—426, waar men ook de lange lijst der werken van VOETIUS vindt. *Levensbeschr. van Nederl. Mannen en Vrouwen*, III. D. bl. 35—65. IV. D. bl. 259—271. FOPPENS, *Biblioth. Belgic.* T. I. p. 368, 369. T. II. p. 618. BAYLE, *Dictionnaire*, *Art.* HEIDANUS, MARETS (DES). De Godgeleerde werken van COCCEJUS (alle in het *Latijn*) zijn 1689 te *Frankfort* aan den *Main*, en in 1701 te *Amsterdam*, in 8 Deelen *fol.*, zijne Taalkundige en andere werken (*Opera Anecdota et Philologica*) in 1706 te *Amsterdam*, in 2 Deelen, gedrukt. De lijst der werken van MARESIUS vond BAYLE *geweldig groot:* hij had het oogmerk (hetwelk echter niet tot stand gekomen is) dezelve in 4 Deelen *fol.* uit te geven. De meeste betreffen de leerstellige of twistende Godgeleerdheid.

Godgeleerdh. MOMMA en VAN DER WAAIJEN.

MOMMA beroepen, en dus *onbehoorlijke inbreuk gemaakt hadden op het regt der hooge Overheid, in den perſoon en waardigheid van den Heer Stadhouder*, (dezelve had namelijk reeds, vóór het beroepen, voor nieuwigheidzoekers gewaarſchuwd) den Predikant met afzetting ſtraffen. Dit was het geval met JOANNES VAN DER WAAIJEN, geboren te *Amſterdam* in 1639, de negende Zoon van een', om het geloof, gevlugten *Antwerpſchen* Koopman, en ſedert Predikant te *Middelburg* (wiens ambtgenoot ſchuldbekentenis bij den Prins deed). In het midden van den winter moest VAN DER WAAIJEN met een kind van twee jaren *Middelburg* verlaten (1676), doch bekwam in 1678 eene beroeping in *Friesland* (alwaar HENDRIK CASIMIR Stadhouder was), als Hoogleeraar te *Franeker*. Hij was reeds van 1665 tot 1672 in *Friesland* bekend en geacht geweest als Predikant te *Leeuwarden*; doch was door zijne gematigdheid bij den ijveraar MARESIUS, dien hij toch met VOETIUS trachtte te verzoenen, als *Coccejaan* en *Arminiaan* in het oog geloopen, en zelfs in *Zeeland* vervolgd. Over al dat onbeſcheid wreekte zich VAN DER WAAIJEN ſlechts door pogingen, om de beide Stadhouders van *Friesland* en der overige Gewesten te verzoenen, hetwelk hem ook in 1685 gelukte. Zelfs had hij een bijzonder mondgeſprek met WILLEM III., die zijn beſluit (*c*), in *Zeeland* tegen VAN DER

WAAI-

(*c*) WAGENAAR, *Vad. Hist.* XIV. D. bl. 445—450.

WAAIJEN genomen, vernietigde. Deze was voor het overige alles behalve onregtzinnig. Hij verdedigde de leer van den Duivel tegen BALTHAZAR BEKKER, en had geschil met den *Amsterdamschen* Hoogleeraar, LODEWIJK WOLZOGEN (*d*), wien men beschuldigde van de *Socinianen* te veel te begunstigen. Hij schreef tegen VAN HATTEM (waarvan straks nader), tegen LE CLERC (§ 155) en LIMBORCH, beide Remonstranten, doch hield het met ROËLL tegen HUBER (§ 167). Ook had hij geschillen over punten van weinig belang met WITSIUS (§ 162) en JOANNES à MARCK (*e*), zijnen ambtgenoot. Hij overleed in 1701.

Godgeleerdh. MOMMA en VAN DER WAAIJEN.

(*d*) LODEWIJK WOLZOGEN van *Amersfoort*, te *Genève* gestudeerd hebbende, werd in 1664 buitengewoon Hoogleeraar der Kerkelijke Geschiedenis en *Walsch* Predikant te *Utrecht*, en in 1670 Hoogleeraar der Geschiedenissen en Predikant te *Amsterdam*, waar hij der Regering zoo wel voldeed, dat men hem, mits zijne geleerde beroepen nederleggende, den hoogen post van Pensionaris dier Wereldstad opdroeg, hetwelk hij nogtans weigerde. Hij overleed in 1690. Zie WAGENAAR, *Amsterdam*, III. D. bl. 232.

(*e*) JOANNES à MARCK, geboren te *Sneek* in 1655, verloor zijne Ouders, eer hij nog twaalf jaren oud was; zijne vroege bekwaamheid deed hem reeds, negentien jaren oud zijnde, tot Predikant te *Midlum* verkiezen; in dat zelfde jaar ontving hij den Doctorhoed in de Godgeleerdheid en Wijsbegeerte te gader. In het volgende jaar werd hij reeds Hoogleeraar in de Godgeleerdheid te *Franeker*, in 1682 te *Groningen*, en in 1689 te *Leyden*, waar hij in 1731 overleed. Hij heeft vele boeken over de leerstellige Godgeleerdheid geschreven, vooral zijn *Kort Begrip der Christelijke Godgeleerdheid* (*Compendium Theologiae Christianae*), 1686, 8vo., 1690, 1722, 1727, 4to. (In het *Nederlandsch*, 1705.) Een Kort Begrip hiervan is, onder den naam

Godgeleerdh. MOMMA en VAN DER WAAIJEN.

1701. De groote Regtsgeleerde, SCHULTING, hield over hem eene lijkrede (*f*).

De geest der tijden liet de vervolging tegen de *Coccejanen*, waarvan de afzetting van HEIDANUS en VAN DER WAAIJEN het fein fcheen te wezen, niet tot ftand komen. De aanflagen van LODEWIJK XIV. tegen de Hervormden hielden weldra aller gemoederen bezig, en deden befeffen, hoe noodlottig elke verdere fcheuring voor de algemeene Zaak tegen de *Roomschgezinden* was. Dus bleef de Vrede der Kerke bewaard, en eerlang werd het in vele Gemeenten eene ftilzwijgende wet, beurtelings een' *Coccejaanfchen* en *Voetiaanfchen* Leeraar te beroepen.

§ 166.
B. BEKKER.

Doch zoo COCCEJUS en VOETIUS den ftempel van hunnen leeftijd droegen, onder de weinige mannen, die zich boven hunne Eeuw weten te verheffen, verlichters en weldoeners worden van het Menschdom, mag men geene plaats weigeren aan BALTHAZAR BEKKER. Het is bekend, hoe diep, in dien tijd, de Christenheid, zelfs in Hervormde landen, nog gedompeld lag in het drieste bijgeloof van hekfen, toovenaars en andere werkingen des Duivels; men weet, dat

---

van *Merg der Christelijke Leer* (*Medulla Theol. Christ.*), in 1690 en meermalen later verfchenen. Zie VRIEMOET, *Athenae Frifiacae*, p. 544—556.

(*f*) Zie over VAN DER WAAIJEN, WAGENAAR, *Amfterdam*, III. D. bl. 233, 234. DE LA RUE, *Geletterd Zeeland*, bl. 106. VRIEMOET, *Athen. Frifiacae*, p. 557—576.

dat zelfs dáár nog meer dan ééne oude Vrouw, door hare naburen gehaat, als tooveres werd ter dood gebragt; men kent al de akelige schrikbeelden van spoken en helsche verschijningen, die het leven der Christenen, nog in de zeventiende Eeuw, bijkans naar het leven dier Heidenen deden gelijken, van welke PLUTARCHUS (g) zulk een treurig beeld ophangt. Zulk ver ingeworteld bijgeloof uit te roeijen, scheen ondoenlijk, en toch waagde het BEKKER, in vertrouwen op God, op zijne goede zaak, en op de doorbrekende verlichting der Eeuw. Hij was in 1634 te *Warfhuizen* in de *Ommelanden* geboren, alwaar zijn Vader Predikant was, oefende zich te *Gróningen* in de Letteren, vooral onder ALTING, daarna ook te *Franeker*, waar hij een' tijdlang Rector der *Latijnsche* school was, en bekwam in 1657 een beroep te *Oosterlittens*, een dorp in *Friesland*. Hier betoonde hij zich zeer ijverig in zijnen dienst, zoowel in leerredenen, als in het onderwijs voor de jeugd, en beschaamde daardoor sommigen zijner ambtsbroeders, die de gelegenheid dan ook niet verzuimden, hem van ketterij te beschuldigen. BEKKER had namelijk, gelijk de meeste zelfdenkers van dien tijd, smaak in de Wijsbegeerte van DESCARTES gevonden; drie leerboekjes, door hem, zoo in het genoemde dorp, als te *Franeker* (waar hij in 1665 en 1666 Doctor in de Godgeleerdheid en Predikant werd), achtervolgens op-

Godgeleerdh.

B. BEKKER.

(g) In zijne Verhandeling over het Bijgeloof.

Godgeleerdh. B, BEKKER.

opgesteld, werden beschuldigd met deze nieuwe Wijsbegeerte besmet te zijn. BEKKER ontkende zulks niet, doch verdedigde het, als niet strijdig met den Godsdienst. Echter verbood men het boek, en kwelde den Schrijver, hem verbiedende, jonge lieden tot onderwijs bij zich in huis te nemen. Dit deed hem besluiten, *Franeker* te verlaten, en in 1675 als Predikant naar *Loenen* te trekken, vanwaar hij achtervolgens naar *Weesp*, tot Veldprediker, en (in 1679) naar *Amsterdam* beroepen werd. Hier begon hij den strijd tegen het bijgeloof, door het aanranden van de dwaze vrees voor Kometen, bij gelegenheid der groote staartstar van 1680; dit was echter slechts het voorspel van de *Betooverde Wereld* (1691), waarin hij er onbewimpeld voor uitkwam, de werkingen des Duivels op Aarde volstrekt *niet te gelooven* (*h*). Deszelfs bestaan erkende hij, maar magteloos en geboeid. Men heeft uit zijne uitdrukkingen opgemaakt, dat hij ook

(*h*) *Betooverde Wereld, zijnde een grondig onderzoek van het gevoelen aangaande de Geesten, derzelver aard, vermogen, bewind en bedrijf, als ook hetgeen de menschen door derzelver kracht en gemeenschap doen*, *Franeker* 1691, 8vo, vervolgens *Amsterdam*, in 4to. Reeds vroeger had hij, behalve de eerste leerboekjes, *Gerijmde kinderleer* en *Gesneden brood* (1668) voor meergevorderden uitgegeven; *Vaste spijze der Volmaakten* (*Leeuw.* 1670), hetwelk hem de onaangenaamheden in *Friesland* berokkende. Zie SAXII, *Onomast.* T. V. p. 173. *Levens van Nederl. Mannen en Vrouwen*, III. D. bl. 285—307. MOSHEIM, *Institut. Hist. Eccles.* Saec. XVII. Sect. II. Part. 2. C. 2. § 35, p. 987.

ook aan geene *goede* Engelen geloofde, hoewel hij zich daarover nimmer duidelijk uitliet. De oorſprong van zijn gevoelen lag in de Wijsbegeerte van DESCARTES, en in deszelfs bepaling van den aard der *Geesten*, welke hij ſcherp van dien der ligchamen onderſcheidde, en wier natuur hij in het *denken* ſtelde. Nu maakte BEKKER, op het voetſpoor van zijnen Meester, wel geene zwarigheid, om den *mensch* als een gemengd Wezen, uit ligchaam en geest beſtaande, aan te merken, doch het denkbeeld, doorgaans aan de Engelen, als zuivere geesten, gehecht, moest hem natuurlijk alle werkzaamheid van dezelve, die ſlechts op eene ligchamelijke wijze geſchieden kan, doen verwerpen. Alle Bijbelplaatſen, die de werkingen van een' boozen geest onderſtellen, leide hij dan ook figuurlijk of zinnebeeldig uit. Men kan denken, dat zulk een leerſtuk, in die dagen, geweldig veel opziens baarde. De *Amſterdamſche* Clasſis ſchorste hem, na het teekenen eeniger Artikelen van voldoening, voor twee maanden in zijnen dienst; doch hiermede was de meerderheid der overige Kerkeraden niet te vreden: de Synode zette hem af, en dit vonnis werd door de Regering van *Amſterdam* bekrachtigd, die hem echter tot zijnen dood (1698) zijne jaarwedde liet behouden. Ook werd hij buiten de gemeenſchap der Kerke geſloten; doch hij kreunde zich des niet, maar ſtierf met voorbeeldige Godsvrucht in zijn gevoelen. Wij zullen noch kunnen hier de gegrondheid of ongegrondheid van BEKKER's gevoelen, aangaande de gevallene Geesten, onder-

Godgeleerdh.
B. BEKKER.

Godgeleerdh. B. BEKKER. derzoeken; dit is echter zeker, dat hij de eerste was, die door zijn boek aan het geloof aan spoken, duivelskunsten, bezweringen en betooveringen een' schok gaf, waardoor het eerlang instortte. De *Duitschers* kennen deze eer aan THOMASIUS toe, doch BEKKER brak moedig het ijs. Zijn gevoelen stierf niet met hem, maar vond in en buiten *Nederland* vele aanhangers; en ten minste het bijgeloof en het gemakkelijke stelsel, van eigene boosheid aan 's Duivels onweêrstaanbaren invloed toe te schrijven, werden daardoor aanmerkelijk verzwakt.

§ 167. H. A. ROËLL. Gelijktijdig met BEKKER leed een ander *Friesch* Godgeleerde wegens onregtzinnigheid, uit hoofde der gevoelens van DESCARTES, last: HERMAN ALEXANDER ROËLL, in 1653 bij *Unna*, in het Graafschap *Mark*, geboren. Ook hij was, gelijk BEKKER, te *Groningen* een leerling van ALTING; doch de *Fransche* wapenen verdreven hem van hier, gelijk vroeger van *Utrecht*, en hij keerde eerst in 1676, na verscheidene reizen, in *Nederland* terug. Na eenigen tijd te *Leyden* SPANHEIM gehoord te hebben, begaf hij zich weder naar *Duitschland*, leefde te *Hervond*, te *Bremen*, en werd in 1680 als Hofprediker der Prinsesse, Weduwe van WILLEM FREDERIK van NASSAU, te *Leeuwarden* beroepen. Na den dood dier Vorstin bekwam hij een beroep te *Deventer* (1682), als Hoogleeraar in de Wijsbegeerte en Godgeleerdheid te *Franeker* (1685), in plaats van den beroemden BAYLE, die den leerstoel der Wijsbegeerte had van

van de hand gewezen, en te *Utrecht* in de Godgeleerdheid (1704), waar hij tot zijnen dood, in 1718, bleef. De eerste aanleiding tot geschil gaf zijne *Akademische* Redevoering te *Franeker*, *over den Natuurlijken Godsdienst*, welke hij naderhand als *Verhandeling* uitgaf, en eene daarop gegronde *Dissertatie* van G. W. DUKER. Hier werd ROËLL door geenen *Godgeleerden*, maar door den beroemden *Regtsgeleerden*, zijnen ambtgenoot, ULRIK HUBER, aangevallen, die hem het vrije gebruik der Rede in den Godsdienst ontzeide. Niet zonder hevigheid was deze strijd, en sleepte vele bekwame mannen in ons Vaderland in deszelfs draaikolk met zich: maar feller was de volgende, *over de eeuwige Generatie des Zoons Gods*; een geschilstuk, waarover in de vierde en vijfde Eeuwen des Christendoms reeds zoo veel bloeds gestroomd was, en hetwelk aan MOHAMMED's leer, ter kwader ure voor 't Menschdom, zoo vele aanhangers had doen winnen. De Hoogleeraar VITRINGA te *Franeker* achtte het raadzaam, dien Oorlog, hoewel op een' kleineren maatstaf, thans te doen herleven. ROËLL had over dit duistere vraagstuk, naar zijn begrip, een boekske uitgegeven. Zoowel zijne vroeger geuite denkbeelden *over het gebruik der Rede in den Godsdienst*, als deze *over de Generatie van Gods Zoon*, schijnen ontsproten te zijn uit het *Cartesiaansche* beginsel: *dat niets voor waar is aan te nemen, dan hetgeen men klaar en duidelijk inziet.* Moeijelijk zou het zijn, de hairfijne onderscheidingen van ROËLL en zijne tegenstanders op te geven: slechts voe-

Godgeleerdh.

H. A. ROËLL.

Godgeleerdh. H. A. ROËLL. voegen wij er bij, dat hij te meer vat op zich gaf, door den dood, ook der Geloovigen, als een overblijffel van de ftraf der zonde te erkennen, en dus (naar het begrip zijner vijanden) de volkomene voldoening van CHRISTUS te na te komen. Nog meende men, dat hij in het ftuk der goddelijke befluiten, den oorfprong der zonde, en Gods invloed op dezelve, van de aangenomene leer afweek. De twist begon in 1689, en in 1691 werd aan ROËLL, van hooger hand, nopens zijn gevoelen het ftilzwijgen opgelegd; ook zorgde men in *Holland* en elders overal voor het *gevaar*, dat deze ftellingen mogten doordringen, zoodat aan de jeugdige Leeraars, vóór het begin van hun dienstwerk, eene foort van afzwering van ROËLL's gevoelen (dien men echter verder tot aan zijnen dood in rust liet) werd opgelegd (*i*).

§ 168. LECLERC. Ook de geleerde LECLERC (§ 155) werd wegens zijne gevoelens gemoeid. Zijn *Nouveau Testament, traduit fur l'Original Grec* (*Amft.* 1703, 4to), achtte men der leeringen van SABELLIUS en SOCINUS gunftig te zijn. Nog eer het van de pers was, beijverde zich de *Walfche* Kerkeraad de Burgemeesteren

(*i*) Zie SAXII, *Onomast.* T. V. p. 942. BURMANNI, *Traj. Erud.* p. 306—312. VRIEMOET, *Athen. Frifiacae*, p. 620, 656—671. MOSHEIM, *Inftitut. Hist. Ecclef.* Saec. XVII. Sect. II. Part. 2. § 33, 34, p. 986.

Godgeleerdh. LECLERC.

ren over dit boek te onderhouden (zekerlijk om de uitgave te verbieden); doch Burgemeesteren gaven tot antwoord: „ dat die zaak nog in geen' ſtaat was, „ om te worden voorgeſteld." Ondertusſchen verſcheen het boek, met aanteekeningen van LECLERC. In 1703 benoemde het *Walſche Synode* eene *Commisſie*, om met eenige uittrekſels, de plaatſen behelzende, die men voor ſchadelijk hield, eerst den Raadpenſionaris, en daarna de volle Vergadering der Staten van *Holland* te verzoeken, dit boek te verbieden. De uitſlag der zake was, dat de Hooge Overheid beloofde, eene *nieuwe* uitgave te zullen ſtuiten, doch dat men de reeds in omloop zijnde niet meer kon ophalen. De *Synode* waarſchuwde dus ſlechts hare leden tegen het gif, volgens haar, in dit boek verſpreid. Ook in het *Pruisſiſche* werd het veroordeeld. De Aartsbisſchop van *Canterbury*, WAKE, hoewel niet in alles met het werk eens zijnde, oordeelde daarover echter veel gunſtiger, en betuigde zulks in een' brief aan LECLERC.

§ 169. *Hattemisten.*

Behalve deze geleerde mannen ſtonden ook eenige andere van oneindig minder bekwaamheden op, aan welke men, niet ten onregte, den naam van *dweepers* mag geven. Zoodanigen waren JACOB VERSCHOOR en PONTIANUS VAN HATTEM, die de leer der Hervormde Kerk wegens de verkiezing en verwerping, en de leer der onvermijdelijke noodzakelijkheid, van SPINOZA, te zamen voegende, het onderſcheid tusſchen goed en kwaad, 's menſchen verantwoordelijkheid

Godgeleerdh. *Hattemisten.*

heid en vrijheid loochenden, en dus het doel van den Godsdienst van JEZUS niet in *doen*, maar in *geduldig lijden*, in eene volmaakte onverſchilligheid, gelijk de *Indiſche* Wijsgeeren, ſtelden. Zij vonden echter, dank zij het inwendig zedelijk gevoel! weinig aanhangers (*k*). De minder onredelijke, hoezeer buitenſporige, gevoelens van LABADIE hadden meer toeloop; zelfs de ſchrandere en geleerde ANNA MARIA SCHUURMANS (§ 99) liet zich door dien ſtroom medeſlepen.

§ 170. CAMPEGIUS VITRINGA.

Op het meer veilige en gebaande ſpoor der Regtzinnigheid muntten eenige mannen van naam uit. De reeds genoemde VITRINGA (CAMPEGIUS), was een derzelven. Hij werd in 1659 te *Leeuwarden* geboren, en, na vlijtige letteroefeningen, zoowel in zijn geboorteland als te *Leyden*, in 1680 tot Hoogleeraar der *Oosterſche* talen te *Franeker* benoemd, waarbij in 1682 en in 1693 de Kerkelijke Geſchiedenis en de Godgeleerdheid gevoegd werden. In 1698 werd hij naar *Utrecht* beroepen, en was reeds reisvaardig, toen Koning WILLEM III., omdat VITRINGA den leertrant van COCCEJUS volgde, dit wettige beroep vernietigde, en zekeren onbekwamen PONTANUS aan de *Utrechtenaars* opdrong, *om geene andere reden*, zegt BURMAN, *dan omdat hij de zwager was van* HU-

(*k*) MOSHEIM, l. l. § 36. p. 987, 988.

Godgeleerdh. CAMPEGIUS VITRINGA.

HUBERT ROSEBOOM, *President van den Hoogen Raad van Holland en Zeeland*, *die zeer bij den Koning in gunst stond* (*l*). Met zulk een' ijzeren arm regeerde WILLEM III. (*l*). Toen, na 's Konings dood (1702), de beroeping van VITRINGA vernieuwd werd, weigerde hij op zijne beurt dit beroep, en werd daarvoor door de Bezorgers der *Friesche* Hoogeschole, aan welke hij zich nu voor altijd verbond, edelmoedig beloond. VITRINGA was eene zuil der Regtzinnigheid, gelijk wij reeds in zijne twisten met ROËLL gezien hebben. Schoon doorgaans omtrent de zinnebeeldige beteekenis van het Oude Testament het gevoelen van COCCEJUS volgende, durfde hij nogtans ook nu en dan van hem verschillen, gelijk in de verklaring van EZECHIËLS tempel. Onder zijne vele geschriften munt zijne verklaring van JEZAJA uit (*m*); eene schatkamer van geleerdheid, — doch misschien be-

(*l*) BURMANNI, *Traj. Erudit.* p. 273.

(*m*) *Commentarius in Lib. Prophet. Jesaiæ*, *Leov.* 1714, 1724, *fol.* Vol. II. 1724. Nog te *Herborn*, *Bazel*, 1721, 1732. In het *Nederduitsch* vertaald 1739, 6 deelen, 4to. In het *Hoogduitsch* verkort met eene Voorrede van MOSHEIM, *Halle* 1749, 2 deelen, 4to. Zijne voornaamste werken zijn verder, *Observationes Sacrae*, *Fran.* 1683—1717, 6 Voll. 4to. *Hypotyposis Historiae Chronologica et Sacrae à M. C. usque ad suam*, Saec. I. *Fran.* 1708, 1716, 1722. *Aphorismi*, *quibus Fundamenta l. Theologiae comprehenductur*, *Franeq.* 1688, 1690, 1693, 1702, 1714. Ook in 't *Nederduitsch* vertaald, 1696, 1708, 1717, 1735. Na zijn' dood kwamen nog Verklaringen over het lied van MOZES, den Profeet ZACHARIAS, de brieven aan de *Romeinen*, aan de *Galaten*, aan TITUS, den *verborgenen zin der wonderen van* JEZUS CHRISTUS en *Allegorische Uitbreiding over*

Godgeleerdh. beroofd van dien ſmaak, van dat gevoel voor het
CAMPEGIUS ſchoone en dichterlijke, welke onmisbaar zijn tot het
VITRINGA. verſtand van dien heerlijken Ziener en Dichter. VITRINGA overleed in 1722.

§ 171.
FREDERIK
SPANHEIM.
(1632—1701.)

Onder de *Leydſche* Hoogleeraren verdient de jongere FREDERIK SPANHEIM vermeld te worden; meer echter wegens den roem van zijnen vader (§ 99) en broeder, den geleerden EZECHIEL SPANHEIM van *Genève*, den uitgever van JULIANUS, dan wegens zijn' eigenen. De beroemde ERNESTI noemt hem een' *grooten letterdief* (*n*).

A. TROMMIUS. ABRAHAM TROMMIUS vervaardigde met onvermoeid geduld een Woordregister des Bijbels (*o*), het Nieuwe Testament naar het ontwerp van zijnen ſchoonvader MARTINIUS, het Oude zonder eenige hulp. Dit werk, meer nuttig, dan ſchitterend, waaraan hij acht en twintig jaren (van 1662 tot 1690) arbeidde, beſpaart den vriend des Bijbels, die ſlechts een enkel woord eener plaats weet, veel moeite van nazoeken, en is ook den Godgeleerden daar-

---

over de zesdaagſche Schepping van hem uit, ten deele door de zorg van zijnen ambtgenoot VENEMA. Zie VRIEMOET, *Athen. Friſiacae*, p. 606—624.

(*n*) Zijne werken zijn te *Leyden*, 1701—1703, in drie deelen *fol.* gedrukt. Zie SAXII, *Onomast.* Vol. V. p. 211.

(*o*) *Nederlandſche Concordantie*, of *Woordregister des Nieuwen Testaments*, *Gron.* 1672, *fol.*, *des Ouden Testaments*, ald., 1685, 1691, 2 deelen, *fol.*

daardoor van eenig belang, dat hij de *Hebreeuwsche* en *Griekſche* woorden bijeen voegde. Godgeleerdh. FREDERIK SPANHEIM.

§ 172. FILIPS VAN LIMBORCH.

Onder de *Remonstranten* muntte FILIPS VAN LIMBORCH uit; een man in en buiten zijne Broederſchap geacht, de Vriend van LOCKE en meer andere Wijsgeeren en Geleerden van den eerſten rang. In 1660 gaf hij de Brieven van verſcheidene geleerde mannen zijner Gezindte, meest van godgeleerden inhoud, en later een eigen Godgeleerd ſtelſel in het licht, hetwelk zich door gematigdheid aanprees, en vrij is van die zucht tot nieuwigheden, en afwijking van de grondwaarheden des Christendoms, waarin ſommige Leeraars van dat Kerkgenootſchap, in lateren tijd, behagen ſchepten. Men weet, dat hij een mondgeſprek hield met eenen geleerden *Jood*, om denzelven van de waarheid des Christendoms te overtuigen, doch vruchteloos.

§ 173. Geſchillen wegens de leer van JANSENIUS.

In de *Roomſche* Kerk ontſtonden in dit Tijdperk de geweldige twisten over de leer van JANSENIUS. Wij hebben elders gezien (*p*), dat deszelfs boek, *Augustinus*, in 1641 door Paus URBAAN VIII. veroordeeld werd; doch hiermede was de knoop ſlechts doorgehakt, niet opgelost. Vele *Leuvenſche* Leeraars vatteden voor hunnen Vriend de pen op; anderen beantwoordden zulks, en Paus ALEXANDER VII. ver-
oor-

(*p*) I. D. bl. 304.

Godgeleerdh. Geſchillen wegens de leer van JANSENIUS.

oordeelde op nieuw *vijf* ſtellingen betrekkelijk de menſchelijke verdorvenheid, en de kracht van Gods genade ter bekeering, uit het werk des Bisſchops getrokken. De leerlingen van JANSENIUS wilden het gezag van den Paus niet ontkennen, maar beweerden, dat de vijf ſtellingen niet in het boek gevonden werden, en dus de Pauſelijke *bulle* tegen eene herſenſchim ſtreed. De vlam der verdeeldheid ſloeg uit *Braband* naar *Frankrijk* over, waar JANSENIUS ook talrijke aanhangers vond, onder welke men ſommige der geleerdſte en godvruchtigſte mannen, eenen PASCAL, D'ARNAULD, NICOLE en anderen telde. Ook in *Holland* en *Utrecht* was de aanhang van JANSENIUS vrij talrijk. Dezelve beweerden nogtans, zich geenszins aan de eenheid der *Katholijke* Kerk te onttrekken (zelfs noemden zij zich bij voorkeur *oude Katholijken*), maar wilden de gedachtenis van JANSENIUS niet beklad hebben door gevoelens, die hij niet gekoesterd had. Zij hadden te *Utrecht* en elders Bisſchoppen, die echter de Paus niet erkende: de Gemeenten zonden de benoemingen telkens naar *Rome*, en ſchoon men daarop geene acht ſloeg, hielden echter de *Janſenisten* (dus noemden hen hunne tegenſtanders) zich daarmede voldaan, en de Bisſchoppen voor wettig aangeſteld; terwijl de aanhangers van den Paus (verreweg de groote meerderheid der Roomschgezinden in *Nederland* uitmakende) meestal door onmiddellijk van *Rome* afhangende *misſiën* of zendingen werden beſtuurd. De *Jeſuïten* waren vooral ijverig in het beſtrijden der Vrienden van JANSENIUS,

NIUS, die hen daarom voor hunne ergfte vijanden hielden. Wij hebben boven reeds gezien, dat het gefchil omtrent de *leer* grootendeels met dat van ARMINIUS en GOMARUS overeen kwam; de *Janfenisten* (om dezen algemeen bekenden naam te gebruiken) leerden de onweêrftandelijke Genade en de voorbefchikking, en eischten geftrenge boetedoeningen. Zij verweten aan de *Jefuïten* eene bedorvene zedeleer, gefchikt naar de losfe beginfelen der groote wereld. Deze fcheuring in de *Roomfche* Kerk duurt nog voort tot op onze dagen, fchoon CLEMENS XI., in 1705, ten derdenmale den aanhang van JANSENIUS, in de fterkfte bewoordingen, heeft veroordeeld (*q*).

Godgeleerdh. Gefchillen wegens de leer van JANSENIUS.

§ 174. *Roomfche* Godgeleerde Schrijvers.

Onder de Schrijvers van het *Roomfche* Kerkgenootfchap maakten zich eenigermate bekend: WILLEM HERINCKX, geboren te *Helmont* in 1619, Overfte der *Misfiën* in *Holland*, in 1677 Bisfchop van *Yperen*, doch in 1678 overleden. Hij fchreef een zamenftel der *fcholastieke* en *zedekundige* Godgeleerdheid (*r*). KAREL GHISLAIN DAELMAN, in 1660 te *Bergen* in *Henegouwen* geboren, in 1731 overleden, liet eene *God-*

(*q*) Onder de fterkfte tegenftanders der *Jefuïten* behoort de *Karmeliter* Monnik, HENDRIK VAN ST. IGNATIUS, geboren te *Ath*, fchrijver van een werk, genoemd *Ethica amoris* (*Zedekunde der liefde*), *Luik* 1709, 3 deelen, *fol.* Hij beftrijdt vooral de losfe Zedeleer der *Jefuïten*.

(*r*) *Summa Theologiae Scholasticae et Moralis, ad mentem S. Bonaventurae Doctoris Seraphici, Antw.* 1678, 1704, IV. Voll. *fol.*

Roomsche Godgeleerde Schrijvers.

Godgeleerdheid na in 9 deelen, welke in de Godgeleerde Kweekscholen der *Roomsche Nederlanden* destijds vrij wat naam had (*s*). Doch over 't algemeen waren deze geschriften geheel in den smaak der oude schoolsche Godgeleerdheid, en staken hemelsbreed af bij de voortreffelijke werken hunner Geloofsgenooten in *Frankrijk*, het bovengenoemde luisterrijke Klaverblad, en FENELON, BOSSUET, BOURDALOUE, en MASSILLON, — de DEMOSTHENESSEN en CICERO'S van hunnen tijd.

§ 175. Wijsbegeerte. SPINOZA.

Terwijl *Frankrijk* zich op deze letterhelden beroemen kon, leefden in *Nederland* twee mannen van uitheemsche afkomst, wier naam in minder zuiveren luister schittert, doch die, niet minder dan genen, op de Letteren en Wetenschappen van *Europa* invloed hebben gehad, de *Jood* BARUCH SPINOZA en de *Franschman* PIERRE BAYLE. SPINOZA werd in 1633 te *Amsterdam* geboren. Van jongs af leide hij zich toe op de Wijsbegeerte van DESCARTES (*t*), uit welke hij ook zijn geheele stelsel (hoewel door eene toepassing, die nimmer in dien Wijsgeer was opgekomen) ontleende. DESCARTES had *stof* en *geest* stellig van elkander gescheiden, en verklaard, dat buiten dezelve niets bestond, terwijl alles, wat *wezenlijk*

(*s*) DEWEZ, *Hist. Générale*, T. VII. p. XXXIX, XLI. FOPPENS, *Bibl. Belg.* T. II. p. 1165.

(*t*) Zie omtrent den verderen invloed van DESCARTES, het bovengezegde nopens de *Godgeleerdheid*.

Wijsbegeerte.

SPINOZA.

lijk was, in de hoogste mate plaats had in het wezen der Godheid. SPINOZA greep dit denkbeeld aan, en hield stof en geest voor wijzigingen van dezelfde zelfstandigheid, die in de stof *uitgebreidheid*, in den geest *denkkracht* bezat. Dit hoogste Wezen, van hetwelk al de andere slechts wijzigingen waren, was GOD; de vrijheid van den wil, het onderscheid van goed en kwaad, en zelfs de persoonlijkheid der Godheid, onderscheiden van de Wereld, moesten dus, volgens dit stelsel, vervallen; echter mag men twijfelen, of SPINOZA zich wel al de noodzakelijke gevolgen heeft voor den geest gebragt van een stelsel, hetwelk bij hem de vrucht was eener keten van wiskundige gevolgtrekkingen, waarvan slechts ééne schakel verkeerd opgevat behoefde te worden, om hem op den dwaalweg te helpen, schoon al de volgende juist zijn. Het is ten minste niet naauwkeurig, SPINOZA, die overal met zekere geestdrift van GOD spreekt, die hem zoo dikwerf het *oneindige* en *noodzakelijke* Wezen noemt, en hem ook de denkkracht toeschrijft, een' man, die aanneemt de onsterfelijkheid der ziel te bewijzen, raauwelijk eenen *Godverzaker* te noemen. Ook in zijn gedrag en wandel was hij niet alleen stipt eerlijk en regtvaardig, maar ook ingetogen, kuisch, naauwgezet en minzaam. Het ligt buiten onzen kring, 's mans diep ingewikkeld wijsgeerig stelsel uiteen te zetten, of de overeenkomst van zijn *Pantheismus* met dat der oude *Indianen*, van den Griek XENOPHANES en den hedendaagschen *Duitscher* SCHELLING aan te toonen. SPINOZA

Wijsbegeerte.

SPINOZA.

onttrok zich meer en meer aan de bijeenkomsten zijner geloofsgenooten, werd deswege door eenen *Joodschen* dweeper, op eene openbare plaats, gevaarlijk gekwetst, en verliet toen het Jodendom geheel en al. Volgens BAYLE zou hij openlijk het Christendom hebben omhelsd, hetwelk ook eenigzins schijnt te blijken uit den naam BENEDICTUS, dien hij doorgaans draagt. Van *Amsterdam* begaf hij zich in 1664 naar *Rhijnsburg*, van daar naar *Voorburg*, en kort daarop naar *'s Hage*, waar hij tot op zijnen dood, in 1677, bleef, en zich van glazenslijpen geneerde. Hij schijnt bij den Raadpensionaris DE WITT gekend en geacht geweest te zijn, eensdeels wegens zijne groote bekwaamheid in de Wiskunde, die ook DE WITT zeer beminde, anderdeels om de leer, welke SPINOZA in den *Tractatus Theologico-Politicus* staande hield, en die den Raadpensionaris niet dan welgevallig kon zijn, dat de Overheid in zaken van Godsdienst het onbepaaldste gezag heeft. SPINOZA maakte zich door deze Verhandeling zoo vermaard, dat de Prins van CONDÉ, tijdens den inval der *Franschen* in *Nederland*, hem een' vrijgeleibrief naar *Utrecht* zond, en zich daar met hem onderhield. Ook werd hem de post van Hoogleeraar te *Heidelberg* aangeboden, dien hij nogtans van de hand wees. Hij had weinig behoeften, en wilde dus liever zijne vrijheid behouden (*u*).

Min-

(*u*) De werken van SPINOZA zijn de volgende:

Prin-

Minder ſtuitend waren de ſtellingen van PIERRE BAYLE; ook moet men bij hem minder een geſloten en bepaald wijsgeerig ſtelſel zoeken, gelijk SPINOZA had, dan de Wijsbegeerte op voorvallende gebeurtenisſen, perſonen en zaken toegepast, welke de ſchool van VOLTAIRE en DIDEROT hem ſchijnt te hebben afgeleerd. 's Mans lotgevallen waren zeer afwisſelend. Hij was in 1647 in het *Franſche* Graafſchap *Foix* geboren, en Zoon van een' Hervormd' Predikant; in zijn een en twintigſte jaar verzaakte hij zijn geloof, en werd te *Toulouſe Roomsch*, doch ſlechts voor anderhalf jaar; hij merkte toen in dat Kerkgenootſchap (naar zijne meening) zoo vele ongerijmdheden op, dat hij op nieuw de leer zijner Vaderen omhelsde. Doch deze korte verandering deed hem zijn Vaderland verlaten; immers dit werd *wederafval* ge-

Wijsbegeerte.
§ 176.
P. BAYLE.

Principia Philoſophiae Carteſianae geometricé demonstrata. L. Antistii Constantis, de jure Eccleſiastorum liber ſingularis, Alethopoli 1665.

Tractatus Theologico-Politicus, 1665.

Opera Posthuma, 1677. Hieronder vindt men zijne hoofdwerken, ná zijnen dood uitgegeven, vooral de *Ethica*. Men ziet er zijn ſtelſel meer of min ontwikkeld, ſchoon het nog altijd duister blijft. SPINOZA dwaalde, maar gewis ter goeder trouwe.

Zie verder nopens zijne leer en leven: BAYLE, *Dictionn. in voce.* En daartegen: *Onderzoek van het leerſtelſel van* SPINOZA, *door* DES JARIGES, *met aanteekeningen van* HENNERT, *in deszelfs Uitgelezene Verhandelingen uit de Werken der Berlijnſche Akademie*, I. D. 1780. *Over Spinozisme*, door NIEUWHOF, enz. *Levens van Nederl. Mannen en Vrouwen*, III. D. bl. 290—302, waaruit het Art. SPINOZA in KOK's *Vaderl. Woordenboek* woordelijk afgedrukt is.

Wijsbegeerte. P. BAYLE.

genoemd, en ſtrengelijk geſtraft. Hij zwierf toen rond te *Genève*, te *Rouen*, te *Parijs*, en werd eindelijk Hoogleeraar in de Wijsbegeerte te *Sedan*. Met het begin der vervolging van LODEWIJK XIV. (1681) werd deze Hoogeſchool afgeſchaft; BAYLE moest dus nu een beſtaan buiten *Frankrijk* zoeken. Dit werd hem door den Heer PAETS te *Rotterdam* aangeboden, die aldaar zijne benoeming tot Hoogleeraar in de Wijsbegeerte en Geſchiedenisſen, op eene jaarwedde van 500 gulden, bewerkte. Hier maakte hij zich terſtond bekend door zijne *verſcheidene Gedachten over de Kometen*. De ſtaartſtar des jaars 1680 had *Europa* in rep en roer gebragt, en was door niet weinigen als een voorbode der droevigſte onheilen uitgekreten. BAYLE verhief zich tegen dit bijgeloof: gelukkig, indien hij zich daarbij gehouden had! Maar verreweg het kleinſte gedeelte des boeks handelt over dit onderwerp; het verdedigt daarentegen de zonderlinge ſtelling, dat de Godverzaking voor de Maatſchappij voordeeliger is, dan Afgoderij en Bijgeloof. De gelegenheid daartoe is ver gezocht, en doet vermoeden, dat BAYLE de Komeet ſlechts ter aanleiding hebbe gebruikt, om zijne gevoelens over zekere dingen te openbaren. Men heeft de ſtelling van BAYLE veelal gebruikt, om de overtolligheid, ook van den waren Godsdienst, voor burgerheil te betoogen. Immers, is het waar, hetgeen hij zegt, dat eene Maatſchappij van Godloochenaars zeer wel beſtaan kan, omdat leerſtellige grondbeginſelen weinig invloed op de daden der menſchen hebben, althans

veel

veel minder dan hunne hartstogten; zoo is de ware Godsdienst een even zwakke en nutteloozе breidel voor het menschdom, als de Afgoderij. Wij gelooven echter niet, dat BAYLE zelf deze gevolgen in al haar gewigt heeft doorzien. Echter schijnt hij zelf gevoeld te hebben, dat zijne stelling geenszins zonder opspraak kon blijven; althans hij noemde zich niet, en nam den persoon van een' *Franschen* Roomschgezinden aan. De vervolging der Hervormden, die nu door de herroeping van het *Edict van Nantes* (1685) het toppunt bereikt had, gaf BAYLE aanleiding tot het schrijven eener Wijsgeerige verklaring over de woorden in de gelijkenis bij LUCAS: *dwingt ze in te gaan*, waarvan de *Roomschen* zich, ter regtvaardiging hunner vervolging, bedienden. Hierin worden de stellige beginselen *eener algemeene verdraagzaamheid* gepredikt; iets, hetwelk toen nog zoo weinig in den smaak viel, dat zelfs de *Fransche* vlugtelingen, slagtoffers dier onverdraagzaamheid, BAYLE daarover lastig vielen. Aan hun hoofd stond de Predikant JURIEU, eertijds ambtgenoot van BAYLE te *Sedan*, daarna Predikant te *Rotterdam*, die zijnen voormaligen Vriend wakker doorhaalde, als had hij niet *verdraagzaamheid*, maar onverschilligheid geleerd (*v*). Doch

Wijsbegeerte.
P. BAYLE.

(*v*) De beroemde Abt JERUSALEM heeft het denkbeeld geopperd, dat BAYLE zijn boek over de Kometen zou geschreven hebben, met *oogmerk* om JURIEU te grieven, dien hij een' *zeer eerlijk man*, *en ernstig en ijverig voorstander van den Godsdienst* noemt. Slechts in de

Wijsbegeerte. P. BAYLE.

Doch dit was slechts het voorspel der vervolging, die JURIEU aan BAYLE berokkende, en wel bepaaldelijk over deszelfs werk omtrent de Kometen, hem daaruit van *Godverzaking* beschuldigende. Na verscheidene handelingen met den Kerkeraad en de Regering, werd BAYLE, ten gevolge eener verandering van de Wethouderschap, door Koning WILLEM III., wiens onverdraagzamen aard en bovenmatigen invloed op 's lands bestuur wij meermalen gezien hebben, in 1693 van zijne geringe jaarwedde en zijnen post ontslagen.

BAYLE, thans in bekrompene omstandigheden verkeerende, leide zich met allen ijver toe op de voltooijing van een werk, dat zijnen naam stond te vereeuwigen: het *Geschied- en Oordeelkundige Woordenboek* van beroemde mannen in Staats- en Krijgshandel, doch voornamelijk in de Letterkunde. Dit boek verdient onder de wijsgeerige werken eene plaats, omdat daarin verscheidene teedere punten, die tot haar gebied behooren, vrij uitvoerig, en in het algemeen de Geschiedenis op eenen wijsgeerigen trant behandeld is. Het verscheen eerst in 1696. BAYLE's onverzoenlijke vijand, JURIEU, vatte terstond vuur, en zocht het berigt, dat dit Woordenboek in *Frankrijk* verboden was, (in *Frankrijk*, toen het mid-

---

de drift der redenering kan zulk een' liefderijk' man eene zoo onchristelijke stelling, en zulk een getuigenis aangaande een' dweepzieken vervolger ontsnapt zijn. Zie *Betrachtungen über die vornehmsten Wahrheiten der Religion*, *Braunschweig* 1774, s. 321.

middelpunt van geloofsdwang en vervolging, gelijk JURIEU zelf ondervonden had!) tot 's mans nadeel te doen dienen, beaamde het vonnis der *Roomsche Censuur*, en trachtte eene zelfde uitspraak in *Nederland* te bewerken. Doch het bleef bij vermaningen, en eisch van herroeping eeniger artikelen, waarin BAYLE toesremde. Nogtans zijn juist deze artikelen (het verbod scherpt den lust) het meest gezocht, en die drukken van het Woordenboek meest gewild geweest, waarin die Artikelen onvervalscht voorkomen, gelijk de *Amsterdamsche* van 1740. De *Rotterdamsche* van 1720 wordt ook zeer geacht. De tweede druk des Woordenboeks verscheen in 1702, wel ter helfte vermeerderd (*w*). Nu liet men hem verder in rust, en hij overleed in 1706 aan eene borstziekte.

Wijsbegeerte.
P. BAYLE.

Het Woordenboek van BAYLE onderscheidde zich van de meeste werken van dien aard door een' nu en dan levendigen, zelfs wel eens spottenden stijl. Diepe geleerdheid, een' schat van boekenkennis, en tevens kennis van zaken, zal men BAYLE niet betwisten. Maar dat zijne manier van redeneren, onder den schijn van volkomene onderwerping aan de Heilige Schrift, toch het Ongeloof, hetwelk hij schijnt te begunstigen, in de hand gewerkt heeft, schijnt

(*w*) SAXE begaat een' misslag, door den druk van 1702 voor den eersten te verklaren (*Onomast. Liter.* T. V. p. 317, 318). Hij noemt verder nog den druk van 1730 te *Amsterdam*, en dien van 1734, welke ook den naam van *Amsterdam* draagt, doch in der daad te *Parijs* of te *Trevoux* bezorgd is.

schijnt voldongen. Vooral in twee punten gaf hij aanstoot: in zijne verdediging van de leer der *Manicheën*, of der twee beginselen, het eene goed, het andere kwaad, en van die der *Pyrrhonisten*. Het is niet te ontkennen, dat hij de gevoelens van beiden in de volste kracht voordraagt, en slechts flaauwelijk beantwoordt; doch wanneer men hem gelooven wil, geschiedde zulks alleenlijk, om de noodzakelijkheid der Openbaring, bij de onzekerheden der Rede, te sterker te doen uitkomen. Doch ook, wat de eerste betreft, heeft hij zich vijanden gemaakt, door het karakter van DAVID in het ongunstigste daglicht te stellen. Zulks geschiedt intusschen gedurig, terwijl hij hem een' *grooten Heiligen* noemt, en in deze *ironische* voorstelling is BAYLE ongelukkiglijk het voorbeeld van VOLTAIRE geworden, die dezelve tot eenen nog vrij hoogeren trap heeft opgevoerd. Voor het overige was BAYLE, in zijn bijzonder leven, bij uitstek matig, ingetogen (doch waarschijnlijk bij gebrek aan *temperament*) en vooral onbaatzuchtig. Hij schatte, geheel van jaarwedde beroofd, nogtans zijne vrijheid zoo hoog, dat hij de aanbiedingen en giften van verscheidene Grooten versmaadde, gelijk hij vroeger het Hoogleeraarsambt te *Franeker*, schoon veel voordeeliger dan zijn' post te *Rotterdam*, had geweigerd. Behalve zijne geschillen met JURIEU, was hij ook met den vermaarden LECLERC in twisten gewikkeld (*x*).

Om-

(*x*) Zie het leven van BAYLE beschreven door DES MAIZEAUX vóór den

§ 177. Regtsgeleerdheid in 't algemeen.

Omtrent de *Regtsgeleerdheid* was dit Tijdvak zekerlijk het ſchitterendſte, althans wat de Republiek betrof. Het *Akademisch* onderwijs werd thans met het *Natuurlijk Regt* vermeerderd, hetwelk, voorheen zoo min als Geſchiedenis en Oudheden van het Regt werd geleerd. Ook het *algemeene Staatsregt* begon thans HUBER te *Franeker* te onderwijzen, en men vindt ook, dat er een Hoogleeraar in het *Duitſche* Rijksregt, en een *Collegie* over de *Hollandſche Regtsgeleerdheid*, volgens DE GROOT, beſtond (dit laatſte hield VOET te *Leyden*). Waarſchijnlijk begon men in dit Tijdvak ook over het *Kanonieke* of *Kerkelijke Regt* voorlezingen te houden, daar de reden, waarom zulks vroeger werd nagelaten (de vrees voor den invloed van *Rome*), door den vrede met *Spanje* grootendeels was weggenomen, en de titel van *Doctor der beide Regten* (het Burgerlijke en Kerkelijke) toch wel eenige beteekenis moest hebben. Slechts over het *Lijfſtraffelijke Regt* vindt men geen ſpoor van lesſen. De leerwijs werd thans meer bijzonder onderwijs aan de huizen der Hoogleeraren, daar men te voren, ſedert de ſtichting der Hoogeſchool, bijna alle lesſen in het openbaar, in de daartoe

den druk van 1730 zijns Woordenboeks, en afzonderlijk 1732 in 8vo. Korter vindt men het in de *Levens van Nederl. Mannen en Vrouwen*, X. D. bl. 1—47. Onder degenen, die tegen hem geſchreven hebben, is het groote werk van CROUSAZ, verkort door FORMEY; welke verkorting de beroemde HALLER in het *Hoogduitsch* vertaald heeft, *Göttingen* 1750.

Regtsgeleerdheid in 't algemeen.

toe bestemde gebouwen, gehouden had. De behandeling van onderwerpen en bevordering der Doctoren, bij wijze van openbaren redetwist (*Disputatiën*), bleef nog altijd een zeer gewigtig deel der Akademische oefeningen; doch de bevorderingen met de Kap (*more majorum*) verminderde zeer, uit hoofde der kostbaarheid. Nogtans werd deze gewoonte niet geheel afgeschaft; sedert 1775 was de *Leydsche* Hoogeschool daarvan elke vijftien jaren getuige. Maar het plan der studiën veranderde aanmerkelijk door de invoering der verkorte leerboeken (*Compendia*). Waarschijnlijk kwamen dezelve met BÖCKELMAN (*y*) uit *Duitschland* naar *Leyden* over, waar men, gelijk op alle *Hollandsche* Hoogescholen, tot hiertoe meest over den tekst der wetten had onderwijs gegeven. De vorm der leerboeken kwam, deels uit hoofde van het daaraan verknochte gemak, deels uit hoofde van haar wezenlijk nut, tot beter overzigt van het Geheel en geregelde orde, spoedig algemeen in den smaak, doch liep men ook wel eens daarbij gevaar, de bronnen zelve te verzuimen (*z*). Onder de Akade-

(*y*) Uit *Bentheim-Steinfurt* geboortig, Regtsgeleerde en Letterkundige, die van de *Heidelbergsche* naar de *Leydsche* Hoogeschool was overgekomen.

(*z*) Zie over de eerste verschijning der *Compendia*, ULRICI HUBERI, *Dialogus de ratione discendi docendique Juris*, naderhand bij de *Digresfiones* van dien Schrijver gevoegd. Over de vroegere Kortbegrippen des Regts, die meestal slechts tot herhaling van het geleerde

demifche Verhandelingen bij Doctorsbevordering (*disfertationes inaugurales*) waren fommigen van echte waarde; te voren waren dezelve flechts met korte ftellingen, maar des te overvloediger met lange aanhalingen uit andere Schrijvers voorzien. Regtsgeleerdheid in 't algemeen.

§ 178. WISSEMBACH.

Onder de Regtsgeleerde Schrijvers van dit Tijdvak muntte uit: JOHAN JACOB WISSEMBACH, de zoon van een' Predikant in het *Nasfau-Dillenburgfche*, die, na zich twee jaren lang te *Herborn* der Godgeleerdheid bevlijtigd te hebben, volgens den raad zijner bloedverwanten, der MATTHEUSSEN, onder welke hij ook te *Groningen* ftudeerde, op de Regtsgeleerdheid toeleide. Na den post van Hoogleeraar te *Heidelberg* te hebben waargenomen, en den Graaf VON ZINZENDORF op reizen te hebben verzeld, werd hij in 1640 te *Franeker* beroepen als buitengewoon, ftraks als gewoon Hoogleeraar in de Regten, en werd zijne jaarwedde allengs van 400 tot 1600 gulden verhoogd; een voordeel, hetwelk nog geen' der Hoogleeraren te beurt was gevallen. Ook verbond hij zich voor altijd aan de *Friefche* Hoogefchool, en wees de beroepen naar *Herborn*, *Deventer*, *Harderwijk*, *Utrecht* en *Groningen* van de hand. De vermaarde HUBER, zijn opvolger, getuigt van hem: „dat „ men bezwaarlijk bedaarder', vredelievender', en in „ han-

de dienden, fpreekt reeds PANZIROLUS (1554) onder den titel van *Compendia Juris.*

Regtsgeleerdheid in 't algemeen.

WISSEMBACH.

„ handel en wandel onbefprokener' Regtsgeleerden „ zou kunnen aantreffen, dan WISSEMBACH was. „ Hoe ijverig en naarftig hij in zijne boekoefeningen „ en onderwijzingen geweest is, blijkt genoegzaam „ uit zijne uitgegevene fchriften. Van daar was hij (zoo als wel meer Geleerden gebeurt) „ min gefchikt „ voor de zaken van 't gemeene leven, en ook niet „ vlug in zijne raadgevingen; maar hetgeen hij aan „ het Algemeen mededeelde, was uitgezocht en uit„ gewerkt." Hij overleed in 1665 (*a*).

§ 179.

U. HUBER.

Grooter nog, dan WISSEMBACH, was ULRIK HUBER, te *Dokkum* in *Friesland* in 1636 geboren, een zoon van den bekwamen ZACHARIAS HUBER, lid der Staten van *Friesland* voor *Westdongeradeel*, die van *Zwitferfche* afkomst was (*b*). Hij was een leerling

(*a*) De voornaamfte werken van WISSEMBACH zijn: *Emblemata Triboniani, five leges Pandect. et Codicis à Triboniano interpolatae, et ad Novi Juris rationem inflexae*, reeds in 1633 of 1634 te *Groningen*, en naderhand, in 1642, op nieuw te *Franeker* uitgegeven. *Diatribe de Mutuo, Franeker* 1642 (tegen SALMASIUS, zie ons I. D. § 97, bl. 279, *Noot*). *Disputationes ad Instituta Imperialia*, 1648, 1666, 1676, 1700. *Exercitationes ad L. lib. Pandectarum, Franeker* 1653, 1658, 1661, 1673. *In Libros VII. priores Codicis Justiniani*, 1660, 1664, te *Rome* verboden, uit hoofde zijner aanteekeningen op eenige Godgeleerde wetten des Keizers. Zie POPPENS, T. II. p. 667, 668. VRIEMOET, *Athenae Frifiacae*, p. 363—372. SAXII, *Onomast.* T. IV. p. 399, 400.

(*b*) Misfchien wel van hetzelfde geflacht, als die HUBER, welke zijnen landgenoot GESSNER aan de *Franfchen* heeft doen kennen.

ling van WISSEMBACH, werd in zijn een en twintigste jaar reeds Hoogleeraar der Welſprekendheid en Geſchiedkunde te *Franeker*, en bekwám, zes jaren later, (1663) de vrijheid, om lesſen in de Regtsgeleerdheid te geven, zijnde dit het vak, waarop hij zich nog meer dan op de Letterkunde had toegelegd. In die beide takken der Wetenſchap was hij zoo onvermoeid bezig, dat men hem, volgens VITRINGA, *alle uren van den dag, van des morgens zes tot des avonds acht, bezig zag met het geven van, hetzij openbare, hetzij afzonderlijke lesſen (Collegiën), alleen het uur van elven voor den middag, waarop hij het middagmaal gebruikte, uitgezonderd; een voorbeeld, dat zijns gelijken niet heeft* (*c*). Hij volgde dan ook, met algemeene goedkeuring, WISSEMBACH op (1665), en bekwam, even als deze, in 1667, den titel van *eerſten Hoogleeraar (Profesſor primarius)*. Vooral verwierf hij zich in verſcheidene *Latijnſche* en *Nederlandſche* geſchriften grooten roem omtrent het *Frieſche* Landregt; zijne *Voorlezingen over het burgerlijke Regt, volgens de Inſtituten van* JUSTINIANUS, en *over het Romeinſche en hedendaagſche Regt, volgens de Pandecten*, waren voor *Friesland* van klasſiek gezag, en verdienden ook, alleen ten aanzien van het *Romeinſche* Regt, Uitleggers als THOMASIUS en andere voorname Regtsgeleerden (*d*). Hij

Regtsgeleerdheid in 't algemeen.

U. HUBER.

(*c*) VRIEMOET, *Athen. Friſ.* p. 451.

(*d*) De werken van HUBER zijn zeer talrijk, en beſtaan in VRIEMOET'S

Regtsgeleerdheid in 't algemeen.

v. HUBER.

Hij was (zie § 175) in *Nederland* de grondlegger van het onderwijs in het Staatsregt. Zijn ambtgenoot en lofredenaar, VITRINGA, roemt zeer zijne matigheid, ongehuichelde Godsvrucht, en zijne voorbeeldige dagelijksche waarneming van den huisselijken Godsdienst. Jammer, dat veelvuldige letterkundige geschillen hem althans den schijn gaven, als of zich met die Godsvrucht weinig Christelijke liefde omtrent andersdenkenden paarde. Boven hebben wij reeds gezien, hoe HUBER, schoon geen Godgeleerde, en dus althans ongeroepen, ROËLL in moeite bragt: met PERIZONIUS had hij geene minder hevige geschillen over een Letterkundig Onderwerp van zeer weinig aanbelang (waarin wel de grootste hevigheid aan de zijde van PERIZONIUS, doch HUBER de eerste aanvaller was), en

---

MOET's *Athen. Fris.* 6 bladzijden. Het is ten hoogste te bewonderen, hoe de werkzame man bij zoo vele uren, dagelijks aan het onderwijs besteed, nog tijd tot de menigte zijner geschriften kon vinden. Zijn eerste was eene letterkundige Verhandeling: *de genuimd aetate Assyriorum, et regno Medorum, Fran.* 1662; daarop volgden *Digressiones Justinianeae* (1670), *de Jure Civitatis*, L. III. 1672, (waarbij gevoegd is eene Proeve, om de leer der voldoening van CHRISTUS uit een regtsgeleerd oogpunt te verdedigen) 1684, 1694, 1708, 1752. *Positiones Juris Contractae, Fran.* 1682. *Auspicia Domestica Exercitationum*, 1682 (onder anderen eene vergelijking van het *Friesche* Regt met het *Romeinsche*). *Hedendaagsche Regtsgeleerdheid, Leeuwarden* 1686, 2 deelen, derde druk vermeerderd door Z. HUBER, 1726, vierde druk 1742. *Institutiones Historiae Civilis*, Voll. III. 1692, 1703 (vinnig door PERIZONIUS doorgestreken). *Eunomia Romana, sive Censura Censurae Juris Justinianei, Fran.* 1700, 1724. *Opera minora, Ultraj.* 1746, 2 Voll. 4to.

en eindelijk met VAN ECK over een punt der Akademische voorregten. HUBER overleed in 1694. Zijn zoon en opvolger ZACHARIAS, in 1669 geboren, was ook een kundig Regtsgeleerde. Hij werd in 1716 Raadsheer in het Hof van *Friesland*, en overleed in 1732. Wij hebben hem de uitgave van eenige werken zijns Vaders te danken (*e*). Regtsgeleerdheid in 't algemeen. Z. HUBER.

§ 180.

J. VOET.

Hetgeen HUBER voor *Friesland*, was JOHANNES VOET voor *Holland*. Hij was de kleinzoon van den bekenden Godgeleerden GIJSBERT VOETIUS (§ 163) en de zoon van den Letterkundigen PAULUS VOETIUS (geboren 1619, overleden 1667), Hoogleeraar der Wijsbegeerte, der *Griekſche* taal (1641, 1644) en (1654) der Regtsgeleerdheid op de *Utrechtſche* Hoogeſchool, aan ſommigen bekend door zijne aanteekeningen op MUSEUS, HERODIANUS en KALLIMACHUS, en door zijne *Geſchiedenis der Heeren van Brederode*. JOHANNES werd in 1647 geboren en overleed in 1713; zoodat hij dit geheele Tijdvak beſlaat. Eerst gaf hij te *Herborn*, daarna (1674) in zijne geboorteſtad onderwijs in de Regten, en werd aldaar (1677) op de ſchrale jaarwedde van 800 gulden tot gewonen Hoogleeraar benoemd. In 1680 naar *Leyden* geroepen, waren alle pogingen der *Utrechtenaren* vergeefs,

(*e*) VRIEMOET, *Ath. Friſ.* p. 711—715. Ook gaf hij in 1702 en 1706 te *Franeker* uit: *Diſſertationes Juridicae et Philologicae*, 2 Voll. 4to.

Regtsgeleerdheid in 't algemeen.

J. VOET.

geefs, hem aan zijne geboorteſtad te boeijen; hij vertrok, en weigerde zelfs in 1687 de ſchitterende aanbiedingen van *Utrecht*, hetwelk hem den titel van *Profesſor primarius*, dien van het Staatsregt, en de toen ongehoorde ſom van 2000 gulden aanbood. Zoo bleef hij tot het einde zijns levens het ſieraad en de roem der *Leydſche* Hoogeſchole. Zijn voornaamſte beroemdheid heeft hij verworven door de verklaring der *Pandecten* (*f*), die, als oordeelkundige verzameling en beſlisſing van vele twistvragen in de praktijk, als *Pandecten* van het *Hollandſche* Landregt, tot DE GROOT's Inleiding, en als *Pandecten* van het *Nederlandſche* Regt in 't algemeen, eene driedubbele waarde had (*g*). GERARD NOODT uit *Nijmegen*, in hetzelfde jaar als VOET geboren, ſchitterde een' tijdlang (ſedert 1671) aan de Hoogeſchool, welke het kwartier *Nijmegen* tegen de algemeene *Gelderſche* Hoogeſchool te *Harderwijk* overſtelde, doch die nog in dit Tijdvak te niet ging. In 1679 werd hij te *Franeker*, en, na eene vergeefſche poging, in 1683 met beteren uitſlag naar *Utrecht* beroepen, hetwelk hij in 1686 voor *Leyden* verliet, en aldaar ſchitterde benevens VOET, wien hij echter twaalf jaren overleef-

G. NOODT.

(*f*) *Commentarius ad Pandectas*, *L. B.* 1698, 2 Voll. *fol. Hag. Com.* 1704, 1707, 1716.

(*g*) Zie BURMAN, *Traj. Erudit.* p. 426, 427, en over zijn' Vader in het volgende Artikel. SAXE, *Onomast. Liter.* T. IV. p. 499. T. V. p. 186.

leefde. NOODT was niet flechts een bevallig, maar ook een wijsgeerig Regtsgeleerde, die veel deed voor Natuur- en Staatsregt. Zijne werken zijn tweemaal door hem zelven (1713 en 1724) en daarop, tien jaren na zijn' dood, door den beroemden BARBEYRAC in twee deelen *fol.* uitgegeven, en verrijkt met het leven des Schrijvers (*h*). De opvolger van NOODT te *Franeker* was CORNELIS VAN ECK, een *Geldersch-man* gelijk hij, doch uit *Arnhem*. Van zijne levensomftandigheden is weinig bekend, dan dat hij in 1685 naar *Franeker* en in 1693 naar *Utrecht* beroepen werd, in het volgende jaar de *Friezen* vergeeffche pogingen deden, hem tot de terugkomst te bewegen, en dat de *Utrechtenaars*, na den dood van VOET, voor zijn vertrek naar *Leyden* vreezende, hem, door verhooging van titels en jaarwedde, aan zich verbonden. Hij overleed in 1732, en liet, zegt BURMAN, uit een ongelukkig huwelijk, een' Zoon en Dochter na, die vóór den Vader overleden. Van zij-

Regtsgeleerdheid in 't algemeen.

C. NOODT.

C. VAN ECK.

(*h*) Onder de voornaamfte zijner werken behooren: *Probabilia Juris*, *Leyd.* 1674, 1679, 1691, 1704, IV boeken. *Oratio de caufis corruptae Jurisprudentiae*, *Traj.* 1689, 4to. *De faenore et ufuris*, L. III. *Leyd.* 1698. *De Jure fummi imperii et lege Regia*, *Leyd.* 1699, in 't *Fransch* (door BARBEYRAC) en in het *Engelsch* vertaald. *Julius Paulus*, *five de partûs expofitione apud veteres*, *Leyd.* 1700, 1710. *De Religione ab Imperio jure gentium liberâ*, 1706 (in 't *Neder-* en *Hoogduitsch*, *Fransch* en *Engelsch* vertaald). Zie BURMAN, *Traject. Erud.* p. 249—253. VRIEMOET, *Athen. Frif.* p. 587—596.

Regtsgeleerdheid in 't algemeen.

C. VAN ECK.

zijnen twist met HUBER is boven met een enkel woord gewaagd. Hij verwierf zich een' duurzamen roem door zijn hoofdwerk: *Beginselen des Regts naar de orde der Pandecten* (*i*).

§ 181.

GRONOVIUS.

A. MATTHÆUS.

Onder de *Leydsche* Regtsgeleerden, die ook in andere vakken hebben uitgemunt, verdienen nog vermelding: JACOB GRONOVIUS, JAN FREDERIKSZ. (zie I. D. § 149 en 152) en de derde MATTHÆUS (§ 146), de eerste wegens zijne reis naar *Italië*, tot vergelijking van het *Florentijnsche* handschrift der *Pandecten*, en zijne *Historia Pandectarum authentica* (1685, 1730); de tweede uit hoofde zijner verdiensten omtrent het oudere Staatsregt, vooral in de *Nederlanden*, en wegens zijne bruikbare *Handleiding tot het Kanonieke* of *Kerkelijke Regt* (1706). Hij schreef ook nog andere Regtsgeleerde Verhandelingen (*k*).

§ 182.

A. SCHULTING.

ANTONI SCHULTING strekte niet minder dan NOODT tot sieraad hunner beider geboortestad *Nijmegen*, waar hij twaalf jaren later dan gene (in 1659)

(*i*) *Principia Juris Civilis secundum ordinem Digestorum*, *Franeq.* 1689. *Traj.* 1694, 1697, met twee Redevoeringen over het zonderlinge onderwerp: *Vereeniging der Dichtkunde met de studie van het Romeinsche Regt.* Zelfs zijn tegenstander, HUBER, prijst hem als een' zeer geleerd' en oordeelkundig' man.

(*k*) MATTHÆUS overleed niet in 1720, gelijk in het I. D. bl. 402 verkeerdelijk gedrukt staat, maar in 1710.

1659) geboren werd. Zijn Vader was Hoogleeraar in de Letteren, eerst te *Duisburg*, daarna in de Doorluchtige Schole te *Nijmegen*, en werd in den bloei zijner jeugd (1666) door de pest, aan de Letteren, voor welke hij veel beloofde, ontrukt. De jonge ANTONI, eerst tien jaren oud, ontvlood in 1672 met zijne Moeder de *Fransche* tirannij naar *Dordrecht* en *Leyden*, waar hij zich op de Letteren toeleide, en koos de Regtsgeleerdheid, die hij onder BÖCKELMANN en VOET beoefende, tot het doel van zijn leven. Intusschen werd zijn bloedverwant, NOODT, te *Leyden* beroepen, van wien hij, door openbaar en bijzonder onderwijs, ongemeen veel nut trok, en, na in 1683 met lof tot Doctor bevorderd te zijn, in 1691 te *Harderwijk* en in 1694 te *Franeker* tot Hoogleeraar beroepen werd. Hier fleet hij negentien jaren, tot de Hoogeschool te *Leyden*, waaraan hij zijne vorming te danken had, hem, na den dood van VOET, tot zich beriep. Hij kon niet weigeren, deze schuilplaats zijner kindschheid, waar nog zijn geliefde leermeester en bloedverwant, NOODT, leefde, welke tevens de eerste Hoogeschool des lands, en destijds misschien de eerste in *Europa* was, boven *Franeker* te verkiezen. Na te *Leyden* nog een en twintig jaren nut gesticht te hebben, overleed hij er in hoogen ouderdom, ten jare 1734 (*l*). — Behalve zijn hoofd-

Regtsgeleerdheid in 't algemeen.

A. SCHULTING.

(*l*) Door eene drukfout wordt bij SAXE (T. V. p. 410) zijn sterfjaar in 1773 opgegeven.

Regtsgeleerdheid in 't algemeen.

A. SCHULTING.

hoofdwerk: *Over de Regtsgeleerdheid vóór* JUSTINIANUS, arbeidde hij ook met zeldzaam vernuft en vlijt over verfcheidene voorwerpen des Regts, b. v. in zijne *inaugurale Disfertatio*, *over de Natuurlijke verpligting*, en in zijne Intreê-redevoering te *Harderwijk*, *over de beste verklaring van het Regt*. Zijne Akademifche verhandelingen zijn, benevens de Lijkrede, door VITRIARIUS op hem uitgefproken, door den Hoogleeraar UHLE van *Frankfort* aan den *Oder*, te *Halle* in vier deelen gr. 8vo uitgegeven. SAXE noemt hem den *Nederlandfchen* CUJACIUS, en keurt 's mans werken boven zijnen lof verheven (*m*). Eene Lijkrede op hem hield zijn ambtgenoot, JOHAN JACOB VITRIARIUS, Hoogleeraar van het Regt der Natuur, der Staten en der Volken, eerst te *Utrecht*, daarna federt 1720 te *Leyden*, in 1745 overleden. Hij nam den post van *Rector* der *Leydfche* Hoogefchool, in haren fchitterendften tijd, waar, van welke wij in het volgende Tijdvak meer moeten zeggen (*n*). Onder de nuttige Regtsgeleerden van den tweeden rang moet men SIMON VAN LEEUWEN niet vergeten (I. D. § 146), wiens *Roomsch-Hollandsch Regt* eenige aanmerking verdient, en vooral ge-

J. J. VITRIARIUS.

S. V. LEEUWEN.

(*m*) SAXII, *Onomast.* T. V. p. 410. Zijne Noten tot de *Pandecten* werden door den Hoogleeraar SMALLENBURG te *Leyden*, van 1799 tot 1804, ftuksgewijs uitgegeven.

(*n*) TE WATER, *Narratio de rebus Acad. Lugd. Bat. feculo* XVIII. p. 57, 209.

genoemd moet worden wegens zijne ſchoone uitgave van het *Corpus Juris*, in *fol.*, des jaars 1663, en waaruit de handuitgaven van 1664, 1681 en 1700 ontſtaan zijn.

Regtsgeleerdheid in 't algemeen.

S. V. LEEUWEN.

§ 183.

Regtsgeleerdheid in *België*.

Terwijl de Regtsgeleerdheid aldus in de Noordelijke Gewesten van *Nederland* een' hoogen trap bereikte, terwijl men van de reeds gebouwde velden derzelve ſteeds meer en meer partij trok, en de nog ongebouwde aanving te ontginnen, bleef in *België*, gelijk meer andere kundigheden, ook deze in de onkunde van ſchoolſche Godgeleerdheid verſtikt. Het *Kanonieke* Regt bleef nog altijd de hoofd-, het Burgerlijke bijna ſlechts bijzaak. Onder de Leeraars van het eerstgemelde muntte ZEGER BERNARD VAN ESPEN uit, geboren te *Leuven* in 1646, in 1675 aldaar tot Doctor in het *Collegie* van Paus ADRIAAN VI. bevorderd (*o*). Hij beſtreed met ijver de beginſelen der volſtrekte oppermagt van het Hof van *Rome* en der geestelijke Magt over de tijdelijke, die VALLENSIS en ZYPÆUS (§ 105) in het vorige Tijdvak zoo verre ge-

Z. B. V. ESPEN.

(*o*) Zijne werken, waaronder het *Jus eccleſiasticum univerſum* het voornaamſte is, zijn in 1748 te *Keulen*, en in 1753 volledig te *Parijs* (onder den naam van *Leuven*) in 4 deelen *fol.* gedrukt, en verrijkt met de aanmerkingen van GIBERT over het Kanonieke Regt. Over zijn leven vindt men vele bijzonderheden in het boekje van BACHUSIUS, Kanunnik te *Brugge*, overleden 1779. *De Zegero Bernardo van Espen.* Zie *Dict. Hist. des Pays-Bas*, T. I. p. 179, 180. DEWEZ, *Hist. Partic.* T. IV. p. 292, 293.

Regtsgeleerdheid in *België*.

Z. B. V. ESPEN.

gedreven hadden, en zelfs tegenpartijders prijzen zijne werken hoogelijk. Hij verhief zich vooral tegen de losse, alle zedelijkheid ondermijnende, beginselen der *Jesuïten*. Doch hunne wraak bleef niet uit. Daar hij het met de beruchte Pauselijke bul *Unigenitus*, die in *Frankrijk* zoo vele onlusten wekte, niet eens was, en zijne toestemming scheen te geven aan de verkiezing van STEENOVEN tot Bisschop van *Utrecht*, welke de Paus weigerde te bekrachtigen, zoo werden zijne laatste levensjaren door onverzoenlijke Godgeleerden verbitterd; hij verliet zijn onverdraagzaam Vaderland, en zocht eerst te *Maastricht*, vervolgens te *Amersfoort* eene schuilplaats. Hier overleed hij in 1728. In 1711 had hij het gezigt voor eenen tijd verloren, hetwelk aan zijne opgeruimdheid of werkzaamheid echter geene afbreuk deed. — Over de

K. DE MEAN.

Regten van het naburige *Luik* werd door KAREL DE MEAN, Heere van *Altin*, een zeer uitgebreid, maar toch leerrijk werk geleverd, hetwelk tevens de Regten van andere Natiën niet weinig opheldert. Hij leefde van 1604 tot 1674, bekleedde in zijn Vaderland aanzienlijke posten, en onderscheidde zich door werkzaamheid zoowel als brandenden ijver tegen de *Ketters*, en al wat naar ketterij zweemde (*p*). Zijn werk werd niet weinig opgehelderd door de aanteekenin-

(*p*) Zijn hoofdwerk, *Jus Civile Leodiensium, Romanorum, aliarumque gentium*, is verscheidene malen gedrukt; de beste uitgave is die van *Luik* 1740, 8 deelen, *fol.*

ningen van MATTHIAS WILLEM VAN LOUVREX, mede een' *Luikenaar* uit een aanzienlijk geslacht, geboren in 1665, overleden in 1734. Hij was in het Burgerlijke zoowel als Kerkelijke Regt zeer bedreven, en werd als een Orakel geraadpleegd en gevolgd, zelfs in het naburige *Frankrijk*. Het grootste bewijs daarvan is de volgende trek. In zeker Regtsgeding van FENELON was LOUVREX de voorspraak van deszelfs partij. De groote Aartsbisschop verneemt dit, verzoekt de Memorie van den *Luikschen* Regtsgeleerden te lezen, wordt daaruit overtuigd van zijn ongelijk, staat af van zijne eischen, en zendt aan LOUVREX de Verzameling van al zijne werken, met een' zeer verpligtenden brief, waarin hij hem om zijne vriendschap verzoekt. Deze trek doet eer zoowel aan het hart des Schrijvers van den TELEMACHUS, als aan het verstand des Schrijvers van de *Memorie*. Zijne werken bevatten, behalve de aanteekeningen op de *Observationes et res judicatæ* van DE MEAN, nog eene Verzameling van stukken, betreffende het *Luiksche* Landregt, en de betrekkingen van dat Bisdom tot andere Mogendheden, de verkiezing der Dekens in de Hoofdkerken (*q*), deels in 't *Latijn*, deels in 't *Fransch* (*r*).

Regtsgeleerdheid in *België*. VAN LOUVREX.

In

(*q*) Dit werk (*Dissertationes Canonicae*, enz.) is in 1729 *fol.* te *Luik* gedrukt; de Verzameling van stukken over het *Luiksche* Landregt van 1714 tot 1735, 3 deelen, *fol.* en andermaal, door BOUDEWIJN HODIN vermeerderd, in 4 deelen *fol.*, *Luik* 1751.

(*r*) *Dict. Hist. des Pays-Bas*, T. II. p. 39, 40, 68, 69.

§ 184. Geneeskunde. In de *Geneeskunde* ontſtond in dit Tijdvak (1659) eene nieuwe ziekteleer, gegrond op de ſcheikundige ontdekkingen en wijsgeerige gevoelens der Eeuw, en welke zoowel de *temperatuur* der vochten van GALENUS, als den *Archæus* van VAN HELMONT (I. D. § 106) verwierp, en uit het ſtelſel van dezen en van DESCARTES een ander bijeenbragt, volgens hetwelk gezondheid, ziekte en genezing uitwerkſelen der gisting en *distillatie* waren, waarbij het loogzoutig beginſel der gal, en het onderſtelde zuur van het ſpeekſel, benevens den *ſuccus pancreaticus* de hoofdrol ſpeelden, wier wijzigingen verſchillende ſcherpten en verdikkingen der vochten zouden doen ontſtaan; de hieruit geborene ziekten moest men, hetzij door vermeerdering van het zuur, of van het loogzout in het ligchaam, beſtrijden, als zijnde dit een middel om de tegengeſtelde werking te verzwakken, de gisting te matigen, of, des noods, op te wekken. Zoodanig was het ſtelſel van FRANÇOIS DE LA BOE-SYLVIUS, uit *Hanau*, in 1614 geboren, in 1637 te *Bazel* met den Doctorhoed vereerd, ſedert 1642 Geneesheer te *Amſterdam*, en ſedert 1658 Hoogleeraar in de Geneeskunde te *Leyden*, waar hij, na zijne tweede Vrouw, in de pest van 1669, verloren te hebben (welke pest hij in eene Redevoering beſchreef), kort daarna (1672) overleed. SYLVIUS was een man van de uitgebreidſte talenten en bekwaamheden in het ruime veld der Artſenijkundige wetenſchappen. Hij was de eerſte, die de ontdekking van den omloop des bloeds, door den grooten HARVEY gedaan, in Ne-

BOE-SYLVIUS.

Nederland, althans te *Leyden*, bekend maakte, en, niettegenstaande veelvuldigen en hevigen tegenstand, doorzette. Ook in de Ontleedkunde was hij bijzonder ervaren; hij leide zich toe op de kennis van het maaksel der hersenen, welke hij ook aanmerkelijk uitgebreid heeft (*s*). Doch met al deze bekwaamheden des ontwerpers was zijn bovengenoemde stelsel voor de Geneeskunde allernadeeligst, te meer, daar het in geheel *Europa* opgang maakte. Het ontbrak ook aan geene tegenstanders tegen hetzelve. De Geneesheeren BONTEKOE in *den Hage*, en STEVEN BLANCHARD te *Amsterdam* (*t*) (dien HALLER (*u*) eenen *grooten uitschrijver* noemt, en die ook in 1686 *over het gebruik en misbruik van de* toen nog pas gebruikelijke *thee* schreef) (*v*), waren zeer sterke voorstanders van hetzelve, doch het werd door de *Leydsche* Hoogleeraren DRELINCOURT (zoon van eenen niet onberoemden *Franschen* Godgeleerden, geboren 1633, overleden 1697),

Geneeskunde: BOE-SYLVIUS.

(*s*) Zijne werken zijn te *Amsterdam* bij D. ELZEVIER in 1642 uitgegeven, en bevatten: *Disputationes Medicae, de Methodo medendi*, L. II. *Praxeos Medicae Idea nova*, L. III. *cum Appendices, Opuscula Varia, Oratio inauguralis de Hominis cognitione, habita, L. B.* 1658. *De Medicamentis Chymicis Theses, Epistola Apologetica adversus A. Densingium, Oratio de affectûs epidemii*, a. 1669.

(*t*) Zoon van NICOLAAS (zie I. D. § 159).

(*u*) *Biblioth. Botanica*, L. VIII. n. 797, p. 636.

(*v*) Hij gaf ook in 1676 uit: *Tractatus novus de Circulatione sanguinis per fibras, nec non de valvulis in eis repertis, Amst.* 12°. en in 1680: *Collectanea Medica physica, Amst.* 8°.

Geneeskunde. BOE-SYLVIUS.

1697), J. LA MORT en A. PITCAIRN, alsmede door den *Groninger* Hoogleeraar M. SCHOOCK (*w*), en den *Rotterdamschen* Geneesheer BROEN op goede gronden wederlegd. PAUL JORBOUT uit *Henegouwen*, Keizerlijk Lijfarts, gaf eene *Algemeene Geneeskunst* in het licht. Hij overleed in 1693.

§ 185. Heelkunde. J. J. RAU.

In de *Heelkunde* verbeterde J. J. RAU, Genees- en Heelmeester te *Amsterdam*, naderhand (1705) Hoogleeraar te *Leyden*, de *operatie* van den steen; eene kwaal, aan welke destijds, zoo velen willen, door het sterkere gebruik van bier dan in onze dagen, veel meer lijders waren dan tegenwoordig: (gelijk, daarentegen, de thans zoo talrijke zenuwziekten toen minder algemeen schijnen geweest te zijn) (*x*). RAU had gelegenheid, de ruwe behandeling van zekeren *Franschen* Monnik (*Frère* JAQUES), die zich te *Amsterdam* op die hoogst gevaarlijke bewerking toeleide, op te merken: hij toonde het gebrekkige daarvan aan, vervaardigde een verbeterd werktuig, en werd daarop met den post van *Operateur van den steen* be-

(*w*) Zie over dezen *Polyhistor* I. D. § 114.

(*x*) Dit is ten minste het algemeene gevoelen: het is mij echter niet onbekend, dat sommige bekwame Geneeskundigen daarover anders denken, gelijk blijkt uit eene zeer uitvoerige en geleerde, doch, om verscheidene redenen toen niet bekroonde, Verhandeling, bij de *Hollandsche* Maatschappij van Wetenschappen te *Haarlem*, in wier algemeene Vergadering van 1821 daarover *Rapport* is uitgebragt.

bekleed, die te voren van de Heelkunde afgezonderd was. Hij was gelukkig genoeg, niet minder dan 1600 menſchen van die pijnlijke kwaal te genezen. Ongelukkiglijk echter was ook hem het toen nog zoo veelvuldige zwak eigen, zijne geneeswijs geheim te houden, waardoor zeer vele lijders van de weldaad verſtoken werden, die eene openlijke bekendmaking hun zou hebben verſchaft. Echter ging de ontdekking niet geheel verloren, maar werd in *Holland* door J. DENIJS, en in *Duitschland* door HEISTER het eerst gevolgd. Onder de overige bekwame Heelkundigen verdienen C. STALPART VAN DER WIEL, die den *trepaan* gebruikt heeft op ingevretene ſcheenbeenderen en op het borstbeen: R. ROONHUIZEN, die eene verbeterde manier tot genezing der hazenlip aanwees: J. MUNNIKS, door zijne *Chirurgia ad praxin hodiernam adornata:* en A. CYPRIAAN (*y*), Hoogleeraar te *Franeker*, door het verwijden van den buikring in de breuk-*operatie*, voornamelijk melding. Het is te verwonderen, nog zulk een aantal bekwame Heelkundigen te ontmoeten te midden der hoogst

Heelkunde.

J. J. RAU.

C. STALPART VAN DER WIEL en anderen.

(*y*) ABRAHAM CYPRIAAN was de zoon van een' *Amſterdamſchen* Heelmeester, werd te *Utrecht* Doctor, en Geneesheer te *Amſterdam:* in 1690 beriep men hem te *Franeker* in plaats van NUCK, die bedankt had. Men bood hem vergeefs te *Leyden* een' leerſtoel aan, met 2000 gulden jaarwedde. In 1695 leide hij te *Franeker* zijne waardigheid neder. Zijne verdere lotgevallen zijn niet bekend. Zie VRIEMOET, *Athen. Friſ.* p. 699—701.

Heelkunde.
C. STALPART VAN DER WIEL en anderen.

hoogst gebrekkige inrigtingen op dat vak in die Eeuw. De belangrijke kunst, van 's menschen uitwendige kwalen te heelen of te verzachten (zij was de oudste Geneeskunst!) bleef met het onaanzienlijk beroep van baardscheerder verbonden, hoe weinig ook daarmede in betrekking staande. Dit baarde niet alleen minachting voor de kunst, maar ontroofde den jeugdigen beoefenaar derzelve ook zeer veel kostbaren tijd. Daarenboven was er voor de kleine steden geene gelegenheid tot onderwijs in de *theorie* der Heelkunde; iets, des te nadeeliger, daar de stedelijke wetten en keuren de praktijk niet toelieten, dan na een zeker getal jaren *op dezelfde* plaats doorgebragt, waardoor dus de leerling aldaar belet werd, zich te bedienen van het voortreffelijk onderwijs, dat RAU, RUYSCH en andere groote Ontleed- en Heelkundigen te *Amsterdam* en elders gaven. Wij zullen RUYSCH straks als Ontleedkundigen aantreffen, doch kunnen niet voorbij, hier ook melding te maken van eene gewigtige opmerking, door hem gedaan in het vak der *Vroedkunde*, dat namelijk de kunstige verlossing der nageboorte (toen nog algemeen in gebruik,) doorgaans nutteloos en veeltijds schadelijk was, vermits de Natuur zelve daartoe de kracht bezat. Het kostte hem veel moeite, dit vooroordeel te verdrijven; doch door zijne onvermoeide standvastigheid, door zijne lessen aan Vroedvrouwen, en het gezag voor zijn' naam zette hij de zaak door, en hielp daardoor duizende vrouwen behouden. RUYSCH deelde ook met weinige Vroedkundigen het bezit van een toen veel

Vroedkunde.
F. RUYSCH.

veel opzien barend geheim, hetwelk Doctor ROONHUIZEN te *Amſterdam* van de *Engelſche* familie CHAMBERLAIN gekocht had. Het werktuig, waarvan zij zich bedienden, was voor dien tijd uitmuntend, en moest ſlechts wijken voor de naderhand uitgevondene Tang van LEVRET. De bovengenoemde zucht tot geheimhouding (door ſchandelijke hebzucht geſtijfd) onthield dit nuttig werktuig zestig jaren lang aan *Europa*, ja zelfs aan ons Vaderland, buiten *Amſterdam* en *Middelburg*, waar Doctor DE WIND het geheim had gekocht. Eerst in 1754 werd het door de Geneesheeren J. DE VISSCHER en H. VAN DE POLL van de erfgenamen van J. DE BRUIN gekocht, en edelmoediglijk terſtond bekend gemaakt.

Vroedkunde.
F. RUYSCH.

§ 186.
Ontleed- en Dierkunde.
F. RUYSCH.

De Genees- en Heelkunde kunnen de *Ontleedkunde* niet ontberen. In deze had *Nederland*, in de zestiende Eeuw met VESALIUS het ijs gebroken. In het laatst der zeventiende Eeuw bereikte zij haren hoogſten luister. Er trad een niet minder groot man daarin op, dan VESALIUS: FREDERIK RUYSCH. In 1638 geboren zijnde, bezocht hij de Hoogeſcholen van *Leyden* en *Franeker*, en werd in de laatſte tot Doctor der Geneeskunde bevorderd. Hij zette zich nu in *den Hage* neder, en maakte zich als Geneesheer en door zijne *phyſiologiſche* ontdekkingen een' zoo grooten naam, dat men hem in 1666 als Hoogleeraar op het *Athenæum* te *Amſterdam* beriep. Hier verwierf hij zich vooral roem door de volmaking eener kunst, die reeds vóór hem was uitgevonden,

Ontleed- en Dierkunde.

F. RUYSCH.

maar toch geheel aan *Nederland* behoort. Wij bedoelen de opspuiting der vaten bij de ontleding, door eene gekleurde stof, ten einde den omloop des bloeds aan te wijzen. Het eerste denkbeeld daarvan werd opgevat door R. DE GRAAF, Geneesheer te *Delft*, een' boezemvriend van RUYSCH; doch de gekozene stof voldeed niet aan de verwachting, door gedurig uit te vloeijen. Toen werd deze uitvinding verbeterd door eenen man, waarop *Nederland* nog bij den vreemdeling roem draagt: door JOHANNES SWAMMERDAM, een' Genees- en Natuurkundigen te *Amsterdam*, wiens Akademisch proefschrift reeds een meesterstuk was, en proeven bevatte over de ademhaling, toen (in 1667) nog ongewoon. SWAMMERDAM bereikte slechts 43 jaren (geboren in 1637, overleed hij in 1680), en in dien tijd gaf hij eene voortreffelijke ontleding der kikvorschen, slakken, van de luis, het haft, den zijdeworm, de bijen, waarvan hij eene Natuurlijke Historie uitgaf, met platen voorzien, die vooral omtrent de zoo ongemeen fijne teeldeelen der bijen dien trap van volmaaktheid bereikt hebben, dat de groote CUVIER in onze dagen verklaard heeft, *niets* daarbij te kunnen voegen (na verloop eener eeuw, rijk in de grootste ontdekkingen). Omtrent het grootste geheim en wonder der Natuur, de voortteling, maakte SWAMMERDAM vele schrandere ontdekkingen, en deed de *theorie* der ontwikkeling in dezelve kennen. Doch een zijner voornaamste diensten, aan de menschheid bewezen, was de verbetering der kunst van DE GRAAF. Hij koos eene warme stof, die *in* de vaten be-

SWAMMERDAM.

Ontleed- en Dierkunde. SWAMMERDAM.

bekoelde en ſtolde: de berekening, om dit op het geſchikte tijdſtip te doen plaats hebben, vereischte ongemeen veel geduld en beleid. Doch SWAMMERDAM bleef bij de uitvinding ſtaan, zonder ze toe te pasſen, naar men wil, door kwalijk begrepene vroomheid (*z*). Hij deelde echter de zaak mede aan RUYSCH, die dezelve nog meer tot volkomenheid bragt. Alles ſcheen in der daad zijne ſchoone onderneming te begunſtigen. Eene vaste gezondheid, die hem een' drie en negentigjarigen ouderdom deed bereiken, ongemeene handigheid, een doordringend oog, een taai geduld, ſtandvastigheid, om door de tegenſpraak van anderen niet te worden omgezet, zijne woonplaats te *Amſterdam*, het middelpunt van den handel, waar zoo vele gelegenheid was, zeldzame voorwerpen magtig te worden; dit alles ſtelde RUYSCH in ſtaat tot het aanleggen van een kabinet, dat zijne wedergade in *Europa* niet had. Niet alleen werden de dierlijke voorwerpen door zijne opſpuiting voor bederf *bewaard*, maar het reeds beſtaande bederf dadelijk *geweerd*, en de kunst van balſeming der oude *Egyptenaren* ſcheen onder zijne handen te herleven, om al het afzigtige aan den dood te ontnemen. De uiterſte takjes der bloedvaten, fijner dan ſpinrag, werden zigtbaar voor het vergrootglas. Op de zijdelingſche aanmerkingen en beſpottingen van vooroordeel

RUYSCH.

(*z*) *Leven van* RUYSCH in de *Levens der Nederlandſ. Mannen en Vrouwen*, II. D. bl. 83.

Ontleed- en Dierkunde.

RUYSCH.

deel en nijd, — op den raad der domheid en gemakkelijkheid, die hem ried, „zich bij het zalige oude „te houden, hetwelk immers alles bevatte wat noo„dig was, daar al die nieuwigheden eenen Hoog„leeraar onteerden," antwoordde hij met de enkele woorden: *kom en zie*. Het werd ook gezien; alle vreemdelingen, die in *Holland* waren, beijverden zich, den wonderman te bezoeken, die lijken als levend vertoonde. Onder deze bezoekers was ook Keizer PETER *de Groote* van *Rusland*; — reeds op zijne eerſte reis (1697) bewonderde — op zijne tweede kocht hij het kabinet (1717). Men mag zich verwonderen, dat de grijsaard, toen reeds negen en zeventig jaren oud, van dien arbeid eens langen levens afſtand deed; maar nog meer, dat hij, toen het eerſte kabinet, tot onherſtelbare ſchade der kunst, op den overtogt naar *Petersburg*, door de golven verſlonden werd, moed en kracht genoeg in zich gevoelde, een nieuw kabinet aan te leggen. Deze arbeid was hem nu gemeenzaam, en tot eene behoefte geworden; nog veertien jaren bragt hij daarmede door, en bragt het tot eene vrij groote hoogte; hetzelve werd, tien jaren na zijnen dood, openlijk verkocht, en dus verſpreid. — De ontdekkingen van RUYSCH in de Ontleedkunde zijn groot en menigvuldig, gelijk men van zijne manier van behandelen verwachten kon; zoo als van de klapvliezen in de water- en melkvaten (1665; eene zijner eerſte ontdekkingen) van den longepijpsſlagader, omtrent de banden van het borstbeen, de rokken van het darmkanaal, die

die van het oog, van welke nog een zijnen naam draagt, verscheidene klieren, de uiteinden der bloedvaten, tot de fijnste sprankeṇ in de ingewanden en hersenen, ja de vaten der vaten zelve, waardoor het stelsel van MALPIGHI weêrlegd werd, die de hersenen en andere deelen voor een zamenstel van klieren hield: het beenvlies der gehoorbeentjes, enz. Dit alles bragt hij, door voortreffelijke platen, onder het bereik der zintuigen. RUYSCH bekleedde, behalve den post van Hoogleeraar der Ontleed- en Vroedkunde, ook nog dien in de Kruidkunde, en ontleedde de planten niet min behendig als de dieren. Na in zijn negentigste jaar het dijbeen gebroken te hebben, leefde hij nog drie jaren gezond, tot hij in 1731 overleed, na slechts éénmaal ongesteld geweest te zijn (*a*). Ontleed- en Dierkunde. RUYSCH.

§ 187. LEEUWENHOEK.

Naast de *Amsterdammers* SWAMMERDAM en RUYSCH mag, met regt, de *Delvenaar*, ANTONI VAN LEEUWENHOEK, eene plaats bekleeden. De uitvinding van het Teleskoop en Mikroskoop beide behoort aan *Nederland*, doch van het eerste hadden zich vroegtijdig vreemdelingen tot de gewigtigste ontdekkingen meester gemaakt (I. D. § 109). LEEUWENHOEK zorgde dat het Mikroskoop, niet minder in het gebruik dan in de uitvinding, ons eigendom bleef. Hij toonde door

(*a*) *Levens van Nederl. Mannen en Vrouwen*, II. D. bl. 79—93. 's Mans werken, uit het *Latijn* vertaald, zijn, benevens zijne *Nederlandsche* stukken, te *Amsterdam* in 1744, in drie deelen in 4to, gedrukt.

Ontleed- en Dierkunde.

LEEUWENHOEK.

door het Mikroskoop, als 't ware, eene nieuwe wereld, en God even groot in het oneindig kleine, als in de oneindige ruimte der hemelbollen. Wij zullen slechts eenige zijner ontdekkingen opnoemen: de bolletjes in het bloed en andere vochten (wier kennis zoo rijk aan gevolgen voor de Geneeskunde was); de openingen of monden (*anostomoses*) der fijnste slagaderen in de kleinste aderen; nieuwe opmerkingen omtrent de gedaante der oogen bij den mensch, vooral de kristallijnen *lens*, en van sommige insekten; de *Cochenille*-insekten; de voortteling der alen; de *infusie*-diertjes, die op den allerlaatsten trap der dierlijke schepping staan, en vooral de diertjes van het zaadvocht, waarop HARTSOEKER een nieuw stelsel bouwde, naderhand door BUFFON grootendeels gevolgd. LEEUWENHOEK had niet in den gewonen vorm gestudeerd, weshalve de groote lichten van ons land zich zeer over zijne ontdekkingen verwonderden, en Burgemeester HUDDE van *Amsterdam*, een groot Wiskunstenaar, zeide, dat hetgeen hun allen, Wis- en Natuurkundigen, ontsnapt was, voor een' ongeleerden, zoo als LEEUWENHOEK, bewaard scheen.

§ 188.
N. TULP.

Deze Burgermeester HUDDE had onder zijne ambtgenooten eenen man, die als Ontleedkundige en Geneesheer uitmuntte: NICOLAAS TULP. In 1593 geboren werd hij in 1622 tot Schepen en Raad zijner geboortestad *Amsterdam* verkozen; reeds vroeger was hij Doctor in de Geneeskunde geworden, en gaf in 1635 aanleiding tot een meer regelmatig Genootschap

van Geneesheeren, en tot het voorſchrijven eener *Amſterdamſche Apotheek* (*b*). De Ontleedkunde oefende hij op de gewone daartoe beſtemde plaats, waar te voren reeds twee *Amſterdamſche* Burgemeesters, MAARTEN JANSZ. COSTER, en SEBASTIAAN EGBERTSZ. hunne ontledingen hielden (*c*). Doch toen hij in 1654 Burgemeester werd, ſtaakte hij deze lesſen (*d*). Hij bekleedde die waardigheid viermalen, en wel eens in het bange jaar van 1672, toen de *Franſchen*, reeds te *Utrecht* zijnde, de ſtad bedreigden, met grooten lof. Hij overleed in 1674, een en tachtig jaren oud. Als Geneeskundige heeft hij zich beroemd gemaakt door *Obſervationes medicæ* (1641 en later). Verkeerdelijk heeft men hem de ontdekking der bij Ontleedkundigen bekende *valvula coli* toegeſchreven: reeds FALLOPPIUS had die in 1563 beſchreven (*e*); met meer regt kan men hem voor den ontdekker der *chylvaten* in het menſchelijke ligchaam houden (1639), te voren door ASELLIUS in honden gezien (*f*). Een *Hamburger*, THEODOOR KERC-

Ontleed- en Dierkunde.

N. TULP.

T. KERCKRING.

(*b*) WAGENAAR, *Amſterdam*, II. D. *fol.* bl. 381.

(*c*) *Ald.* bl. 384.

(*d*) *Ald.* III. D. bl. 239.

(*e*) HILDEBRAND, *Lehrbuch der Anatomie*, III. B. § 2066, uit een Handſchrift op de *Göttinger* Bibliotheek.

(*f*) TH. BARTHOLINI, *Epist. ad Olaum Wormium*, 2. Cent. 1. et Responſ. Epist. 4. Deze beide Noten zijn van Prof. BAKKER.

Ontleed- en Dierkunde.

KERCKRING, een Arts te *Amsterdam*, beschreef de naar hem genoemde kleppen van het darmkanaal (*g*).

§ 189.

J. V. HORNE,

Te *Leyden* deed JOHAN VAN HORNE gewigtige ontdekkingen; in 1621 te *Amsterdam* geboren van een' Gouverneur-Generaal van *Neêrlands Indië*, ging hij, na zijne letteroefeningen te *Utrecht* volbragt te hebben, naar *Italië*, waar hij een' tijdlang onder de *Venetianen* diende, en verscheidene reizen deed; te *Bazel* werd hij met roem Doctor in de Geneeskunde: ook te *Montpellier* en te *Orleans*, twee beroemde *Fransche* Hoogescholen, was hij zeer gezien. In 't Vaderland terug gekeerd, was hij eerst Hoogleeraar in de Ontleed- en Heelkunde aan het *Athenæum* te *Amsterdam*, daarna (in 1653) op de Hoogeschool te *Leyden*, waar hij in 1670 overleed. Men verhaalt, dat hij zeven talen kende (*h*), doch meest schitterde hij in zijn eigen vak. Hij vond de *chylbuis* in het menschelijke ligchaam, en gaf daarvan eene afbeelding; de watervaten op den arm; beschreef het eerst de drievoudige wortels der menschelijke reukzenuwen, alsmede derzelver vastheid, in tegenstelling van de uitgeholde reukzenuwen der dieren, en deed verscheidene ontdekkingen omtrent de ge-

(*g*) In zijn *Specilegium anatomicum*, *Amst.* 1670. Ook zijne *Osteologia foetuum* bevat eenige goede waarnemingen. Hij overleed in 1693.

(*h*) FOPPENS, *Bibl. Belg.* T. II. p. 662.

geheimen der menfchelijke voortteling. Zijne vier nagelatene boekdeelen met fraaije teekeningen van fpieren, werden naderhand onuitgegeven onder de boeken van BOERHAVE verkocht (*i*). HORNE's opvolger, KAREL DRELINCOURT (zie § 184), beroemd als de eenige leermeester van BOERHAVE, werd door HALLER een' *meester in de Ontleedkunde* genoemd, zoo als ook blijkt, onder anderen, uit zijne *ontleedkundige waarnemingen omtrent de ingewanden*. Niet minder prijst HALLER de bekwaamheden van den *Zeeuw* JOANNES WALÆUS, zoon van den Hervormden Predikant, en Hoogleeraar te *Middelburg* en te *Leyden*, ANTONIUS WALÆUS, die OLDENBARNEVELD naar het hoffchavot had verzeld (*k*), en die zich in deze bittere tijden door gematigdheid en befcheidenheid had gekenmerkt. JOANNES was in 1604 te *Koudekerke* geboren, werd in 1631 Doctor, en in 1648 Hoogleeraar in de Geneeskunde te *Leyden*, waar hij ech-

Ontleed- en Dierkunde.

J. V. HORNE.

DRELINCOURT.

J. WALÆUS.

(*i*) HORNE's uitgegevene werken zijn: *Epistola de Aneurismate, in J. Bartholini Hist. anatom. Aneurismatis disfecti. Panorm.* 1644, 8°. *Novus Ductus Chyliferus*, L. B. 1652, 4°. *Microcosmus, feu brevis Manuductio ad Historiam corporis humani*, L. B. 1660, 1665. *Lipf.* 1675, 12°. Μικροτεχνη, i. e. *brevisfimo Methodus Chirurgiæ*, L. B. 1663. 12°. *Lipf.* 1665. *Botalli Opera Medica et Chirurgica, repugata et methodice dispofita*, L. B. 1660, 8°. *Galenus de Osfibus Gr. et Lat. cum Vefalii, ceterorumque Exercitationibus*, L. B. 1665, 12°. *Prodromus Obfervationum circa partes genitales in utroque fexu*, 1668, 12°. *Obfervationes Anatomico-Medicæ, Amft.* 1674, 12°.

(*k*) WAGENAAR, *Vaderl. Hist.* X. D. bl. 360.

Ontleed- en Dierkunde.

J. WALÆUS.

echter reeds in het volgende jaar overleed. Hij was een groot Ontleedkundige, en zijne brieven aan BARTHOLINUS bevatten gewigtige proeven en besluiten omtrent den nog pas ontdekten omloop des bloeds; welke ontdekking WALÆUS ijverig voorstond en ingang deed vinden.

§ 190.

A. NUCK.

De Hoogleeraar ANTONI NUCK (*l*) beschreef de watervaten, die OLAUS RUDBECK in 1651 ontdekt had, en wist die zoo goed op te vullen en te behandelen, als anderen de bloedvaten; eene kunst, die naderhand is verloren, althans in onbruik geraakt, en in latere tijden als iets nieuws is te voorschijn gebragt. Nog toonde hij den weg van het ei en den eijerstok, en had, ten aanzien der speekselen overige klieren, geene geringe verdiensten (*m*).

G. BIDLOO.

Zijn opvolger, G. BIDLOO, is algemeen bekend door de ontleedkundige platen, welke de kunst van LAIRESSE heeft opgeluisterd; hij ontleedde de oogen van sommige dieren, zoo als van den mol, de blindslang, en sommige insekten, en beschreef den leverworm der schapen.

A. DENSING.

Te *Groningen* hield ANTONI DENSING zich, zoowel met zijn vak, als met Wijsgeerige en Godgeleerde onderzoekingen bezig. In 1612 te *Meurs* gebo-

(*l*) Hij was in 1690 Hoogleeraar te *Leyden:* men beriep hem te *Franeker*, doch te vergeefs. VRIEMOET, *Athen. Frif.* p. 699.

(*m*) BOERHAVE, *Prælect. cum Not. Halleri*, T. I. p. 576. E. SANDIFORT, *Mus. anat. acad.* L. B. *præf.* p. XI.

boren, ontving hij in 1634 den Doctorshoed te *Leyden*, werd in 1639 als Hoogleeraar der Wis- en Natuur- en in 1642 der Geneeskunde te *Harderwijk*, en in 1647 in de laatste hoedanigheid te *Groningen* beroepen: in 1652 werd hij Lijfarts van Prins WILLEM FREDERIK van *Nassau*, Stadhouder van *Friesland* en *Groningen*. Hij overleed te *Groningen* in 1666. Zijn voornaamste *physiologische* werk handelt over de voeding en voortteling. Sommige zijner andere veelvuldige werken bevatten vertalingen van Godgeleerde en Geneeskundige werken uit het *Perzisch* en *Arabisch*, en geweldige twistschriften tegen DE LA BOE-SYLVIUS, wien hij, zelfs persoonlijk, en met scheldwoorden aanviel (*n*). HENDRIK EYSSON, zijn ambtgenoot, beschreef het beengestel der kinderen, Natuur- en Geneeskundig. NICOLAAS HOBOKEN te *Harderwijk* gaf eene zeer goede *Anatoma secundinarum* van het menschelijke ligchaam (1675), en reeds vroeger (in 1670) van dat der koeijen. FILIPS VERHEIJEN, geboren in 1648 te *Verbroek* in 't land van *Waes*, uit een' landbouwer, daarna door zijn' Pastoor tot de studie opgeleid, werd Hoogleeraar te *Leuven*, en gaf eene Verhandeling *over het menschelijk ligchaam* (*o*) uit, door MORGAGNI en HEISTER scherp ge-

Ontleed- en Dierkunde.

A. DEUSING.

H. EYSSON.

N. HOBOKEN.

F. VERHEIJEN.

(*n*) Zie eene schets van zijn leven, en eene lijst zijner werken bij FOPPENS, *Bibl. Belg.* T. I. p. 71—75. De lijst der werken vult alleen zeven kolommen.

(*o*) *De corporis humani anatomia*, Brux. 1710. Amst. 1721.

Ontleed- en Dierkunde.

A. DE HEIDE.

gehekeld, door HALLER min flecht gekeurd. A. DE HEIDE te *Middelburg* (1684) gaf eene Ontleedkundige beschouwing van den mosſel, en twee jaren daarna die van den lintworm, den leverworm der ſchapen, die der zeekwal (*Meduſa*) en den omloop des bloeds in de kikvorſchen aan 't licht.

§ 191.

Kruidkunde.

J. COMMELIN.

In de *Kruidkunde* waren de ontdekkingen niet zoo talrijk, noch zoo gewigtig; nogtans vond men ook in dit vak voortreffelijke mannen. De Kruidtuin te *Amſterdam*, welken de Regering in 1682 deed aanleggen, werd onder de zorg van JOHANNES COMMELIN, eene der voortreffelijkſte inrigtingen van dien aard in *Europa*. In 1629 te *Amſterdam* geboren zijnde, vereenigde hij de waardigheid van Hoogleeraar in de Kruidkunde aan het *Athenæum* met die van Raad der ſtad, waartoe hem WILLEM III. in 1672 aanſtelde. Te meer invloeds had hij op het aanleggen van bovengemelden Kruidtuin, waarvan hij ook zelf de voornaamſte planten beſchreef; eene beſchrijving, die

C. COMMELIN.

door CASPAR COMMELIN, zijn broeders zoon, als medehelper van den ouden RUYSCH aangeſteld, tot twee deelen *fol.* vermeerderd werd (*p*). JOHAN overleed in 1693, CASPAR in 1731. De leerſtoel in de Kruidkunde, door deze beide mannen en FREDERIK RUYSCH met zoo veel roem bekleed, beſtond reeds fe-

(*p*) *Amſt.* 1697 en 1701, 2 Voll. *fol.* Zie over de beide COMMELIN'S, WAGENAAR, *Beſchrijving van Amſterdam*, III. D. bl. 240.

sedert 1646 te *Amsterdam*, en hun onvermoeide zorg en ijver maakte voornamelijk van de bloeijende *Nederlandsche* scheepvaart gebruik tot vernietiging van het vooroordeel der blinde vereerders en napraters der Ouden, die schenen te denken, dat de Wetenschap geen' stap verder kon gaan, dan THEOPHRASTUS en DIOSCORIDES haar hadden gelaten. Hiertoe droeg de verlichte zorg der *Amsterdamsche* Regering veel bij, die aan alle Schippers last gaf, uit afgelegene landen, waar zij slechts kwamen, eenige planten mede te brengen. Zoo zag zich JOHAN COMMELIN in staat gesteld, den voortreffelijken *Hortus Malabaricus*, eene beschrijving der planten van de *Malabaarsche* Kust, waartoe ook anderen, vooral VAN REEDE VAN DRAKESTEIN bijdroegen, in het licht te geven. G. E. RUMPHIUS beschreef, volgens eigene beschouwing, de *Flora* van het eiland *Amboina*. RUYSCH kon de gewigtigste ontdekkingen omtrent het binnenste maaksel der planten doen, en de overeenstemming van de bewerktuiging der gewassen en dieren aantoonen. De Geneesheer ABRAHAM MUNTINCK te *Groningen*, zoon van HENDRIK, die, na vele reizen door *Europa*, de *Groninger* Hoogeschool met een' fraaijen tuin verrijkt, en aldaar den leerstoel der Kruid- en Scheikunde bekleed had (in 1658 overleden) (*q*), was zelf een vlijtig waarnemer, wiens *Wa-*

Kruidkunde.

J. COMMELIN.

RUMPHIUS.

RUYSCH.

MUNTINCK.

(*q*) *Dictionn. historique des Pays-Bas*, *Anv.* 1786, T. II. p. 92, 93. De oude MUNTINCK gaf in 1646 eenen *Hortus Botanicus* uit.

Kruidkunde. *Ware Oefening der Planten* (*Amst.* 1672, 4to) voor dien tijd een zeer goed werk was. Ook schreef hij in 1681 over de scheurbuik. De *Brusselsche* Apotheker, J. HERMAN, gaf in 1652 den *Catalogus* van zijn' tuin, met vele zeldzame planten verrijkt. KASPAR PELLETIER van *Middelburg* (overleden 1659), Geneesheer, Schepen en Raad in zijne geboortestad, gaf eene *Walchersche Flora* uit, welke thans zeer zeldzaam is (*r*).

HERMAN.

PELLETIER.

§ 192.
Natuur-, Wis- en Starrekunde.

C. HUYGENS, CONSTANTIJNS-ZOON.

Wanneer wij van de Natuurlijke Geschiedenis tot de *Natuurkunde* overgaan, zoo treft het eerst de onsterfelijke CHRISTIAAN HUYGENS ons oog, van wien zijn Vader zeide, dat *zijn roem naauwelijks door de geheele wereld omvat werd.* Hij werd in 1629 geboren. Reeds in de eerste jeugd gaf hij ongemeene sporen van vlugheid. Vooral muntte hij uit in de toonkunst (even als de Wijsgeer en Wiskunstenaar PYTHAGORAS): zijn schrift en teekeningen waren overfraai. Doch bovenal boeiden de wonderen der Natuur, en hare wetten (tot wier kennis hij de Wiskunst beoefende) zijne aandacht. Hij verwisselde eerlang de rollen met zijn' meester, en bekwam, om zijne ongemeene bedrevenheid in Wiskundige wetenschappen, zoo wij zijn' Vader gelooven mogen, den bij-

(*r*) *Plantarum tum patriarum, tum exoticarum, in Walachria Zelandiae Insula nascentium, synonyma, Middelb.* 1610, 8°.

Natuur-, Wis- en Starrekunde.

C. HUYGENS, CONSTANTIJNS-ZOON.

bijnaam van ARCHIMEDES (*s*). (De bescheidene Vader verzwijgt, dat hij de eerste leermeester van zijn' Zoon was.) Op zijn dertiende jaar begon hij de Werktuigkunde te beoefenen, waartoe hij vooral grooten lust in zich bespeurde, en op zijn zeventiende begaf hij zich op de Hoogeschole van *Leyden*, bezocht *Deenemarke*, *Engeland*, *Frankrijk*, waar hij, in 1655, den Doctorgraad in de Regten ontving, en te *Parijs* zijn verblijf vestigde, vermits de groote en kunstlievende Staatsdienaar COLBERT hem eene aanzienlijke jaarwedde en eene plaats in de *Akademie der Wetenschappen* verschafte. Hij bleef er van 1666 tot 1681, doch sleet de laatste jaren zijns levens in zijn Vaderland, en overleed in 1695, negen jaren na zijn' Vader.

In de optelling zijner verdiensten moeten wij eerst zijne *Wiskundige*, dan zijne *Natuurkundige* en eindelijk zijne *Starrekundige* ontdekkingen vermelden. Tot de eerste behoort zijne uitvinding der *slingeruurwerken*. Vóór HUYGENS maakte men wel gebruik van den slinger tot bepaling des tijds; dan nog altijd had dezelve dit ongemak, dat de slingeringen al kleiner en kleiner werden, en ten laatste geheel ophielden, wanneer het werktuig telkens van nieuws in beweging

(*s*) *C. Hugenii de Vitâ propriâ Ed. Peerlkamp*, L. II. p. 75, 76. Iets hiervan mag men wel op rekening der vaderlijke genegenheid, en fierheid op zulk eenen Zoon, stellen: doch geheel kan het niet verdicht zijn.

Natuur-, Wis- en Starrekunde.
C. HUYGENS, CONSTANTIJNS-ZOON.

ging moest worden gebragt. Onze Wijsgeer verbond hiermede een uurwerk, deed daardoor steeds gelijke slingeringen ontstaan, breidde, door de toepassing derzelve op de uurwerken, het gebruik dier werktuigen, vooral in de Starrekunde, ongemeen uit; en van dien tijd af werd de leer der slingers eerst van belang, vooral door het licht, 't welk dezelve over de zwaarte der aardsche ligchamen verspreidt. HUYGENS droeg het boek, waarin dit uurwerk beschreven wordt, in 1658 aan de Staten van *Holland* op. In de *Natuurkunde* verbeterde hij de stelling van DESCARTES omtrent de oorzaak der zwaarte, en bewees de door GALILEÏ ontdekte wetten van den vrijen val der ligchamen, onderzocht dien val door de *Cycloïde*, en ontdekte gewigtige eigenschappen dier kromme lijn, welke hij eerst zonder bewijzen, en naderhand met dezelve in eene afzonderlijke Verhandeling uitgaf. Hij berekende de grootte der middelpuntskracht en de platheid der Aarde; niet ver was hij van de vinding der zwaartekracht, waartoe hij, als 't ware, den weg baande. De leer der botsingen heeft hem de belangrijkste bijdragen te danken, die hij eerst met WALLIS en WREN (1668 tot 1669) aan de Koninklijke Maatschappij te *Londen* medegedeelde, en naderhand, in eene afzonderlijke Verhandeling, uiteen zette. Aan hem behoort de uitvinding van den dubbelen Barometer (met Contrarolleur), alsmede de ontdekking van het staan des waters in de luchtpomp, wanneer de glazen pijp omgekeerd wordt. Hoe gelukkig was hij niet in ontdekkingen om-

omtrent de zwaarte der lucht, de graden der koude, en de oorzaak der zoogenoemde *bijzonnen!* Natuur-, Wis- en Starrekunde.

Als *Starrekundige* toonde hij het nut van langere Teleskopen; en zijn *Cosmotheoros*, een werk, eerst na zijnen dood uitgegeven, toont diepe blikken in de orde des Heelals. Hij vond een werktuig uit tot opheldering van de banen der Planeten, en gaf (1690) eene Verhandeling over het licht uit (*t*). Doch voornamelijk heeft hij zich beroemd gemaakt door zijn *Systema Saturninum* (1679), waarin de ontdekking van den zoo merkwaardigen ring van SATURNUS (te voren wel gezien, doch niet behoorlijk opgemerkt,) en van een' derden wachter dier Planeet beschreven is. Dit waren slechts de gewigtigste diensten, door hem aan de Starrekunde bewezen; in zijne talrijke schriften bekwam deze wetenschap, even als de Wis- en Natuurkunde, nog menige opheldering, te ingewikkeld, om hier te vermelden. C. HUYGENS, CONSTANTIJNSZOON.

ISAAC

(*t*) Zie het Leven van HUYGENS (doch kort en oppervlakkig) beschreven in de *Levens van Nederl. Mannen en Vrouwen*, II. D. bl. 227—232. Onder 's Mans schriften, te *Leyden* in 1682, 4to (*Opera varia*), gedeeltelijk na zijn' dood (*Opera reliqua*, *Amst.* 1728, 4to) uitgegeven, verdienen bijzondere opmerking: *Horologium oscillatorium, sive de motu pendulorum, ad horologia aptato, demonstrationes Geometricae. De causâ gravitatis. De vi centrifugâ. De coronis et parheliis. Dioptrica. Traité de la lumière. Systema Saturninum* (1659). Zijn vroegste werk (1651) was, *Theoremata de Quadraturâ Hyperboles, Ellipsis, et Circuli.* Ook gaf hij, ten gebruike van liefhebbers van het spel, eene Verhandeling over de kansrekening in hetzelve uit; in de *Nederduitsche* taal geschreven, en stelkundig behandeld.

Natuur-, Wis- en Starrekunde.

§ 193.

J. VOSSIUS.

ISAAC VOSSIUS (geboren 1618, overleden 1689), dien wij reeds als Letterkundigen leerden kennen (§ 157), was ook een goed Natuurkenner. Hij merkte het eerst, dat het kwik in een hairbuisje niet zoo hoog klom, als het daarbuiten in een glas of vat ſtond, en dat in buizen, welke met elkander gemeenſchap hebben, de eene ſlechts eene hairbuis behoeft te zijn, om dezelfde werking voort te brengen, als of zij 't alle waren.

B. DE VOLDER. BURKHARDT DE VOLDER (u) bepaalde, volgens de manier van OTTO VAN GUERICKE, uitvinder der luchtpomp, de zwaarte van eene zekere hoeveelheid lucht, en vond eene nieuwe ſoort van luchtpomp uit, die echter naderhand verbeterd is.

HARTSOEKER. NICOLAAS HARTSOEKER ſtreefde, in zucht tot Natuurkundige ontdekkingen, HUYGENS op zijde, doch bereikte hem niet. In 1656 te *Gouda* van een' *Remonstrantsch'* Predikant geboren, was hij tot den ſtand zijns Vaders beſtemd, doch toonde reeds vroeg een'

(u) Hij werd in 1643 te *Amſterdam* geboren, ſtudeerde eerst te *Utrecht*, vervolgens onder SYLVIUS te *Leyden* in de Geneeskunde, werd in 1664 Doctor, beoefende vervolgens te *Amſterdam* de Wijsbegeerte van DESCARTES, en werd, door toedoen van Burgemeester HUDDE, in 1670 Hoogleeraar te *Leyden*, waarvoor hij de Doopsgezinde met de *Fransch*-Hervormde belijdenis verwisſelde. Als *Carteſiaan* liep hij bij WILLEM III. in 't oog, doch werd in 1681 Hoogleeraar der Wiskunde. In 1674 bragt hij uit *Engeland* den ſmaak voor de proefondervindelijke Natuurkunde mede, en onderwees ook de ſtellingen van NEWTON. Hij overleed in 1709. Zie WAGENAAR's *Amſterdam*, III. D. bl. 237, 238.

Natuur-, Wis- en Starrekunde. HARTSOEKER.

een' onbepaalden trek tot alles wat met de Starrekunde slechts in eenig verband stond, en beoefende de Wiskunde in stilte, waartoe hij zich de uren aan zijne nachtrust ontroofde. Doch nu viel zijn smaak op het vervaardigen van Mikroskopen. Te *Leyden* aan zijne geliefkoosde letteroefeningen overgegeven, werd hij eerst, op het voorbeeld zijner leermeesters, die thans even zeer bij DESCARTES zwoeren, als hunne voorgangers bij ARISTOTELES, een *Cartesiaan*, doch naderhand veranderde hij, te veel zelfstandigheid hebbende, om de slaaf van eens anders gevoelen te zijn. De *Mikroskopische* opmerkingen van HARTSOEKER geleidden hem, door middel van aan de lamp gesmoltene glasbolletjes, tot de ontdekking van de diertjes in het mannelijke zaadvocht, waaruit hij den oorsprong van het *leven* meende te kunnen verklaren, en met HUYGENS bijna in twist geraakt ware over de eerste ontdekking. HUYGENS had HARTSOEKER in 1678 mede naar *Parijs* genomen, en bezorgde hem daar gereeden toegang tot de beroemdste Geleerden en instellingen van wetenschap. Onder anderen verwierf hij ook de vriendschap van CASSINI, voor wien hij, na vele vergeefsche pogingen, een' verrekijker van 600 voeten brandpunt maakte. Ook ontdekte hij, dat men, door vereeniging van verscheidene magneetstaven, de kracht der enkelen kon versterken. In 1679 in *Holland* getrouwd zijnde, keerde hij in 1684 weder naar *Parijs*, en bleef er twaalf jaren. Hij hield zich niet, gelijk LEEUWENHOEK, bij enkele waarneming, maar zijn vurige geest

 tracht-

Natuur-, Wis- en Starrekunde. HARTSOEKER.

trachtte de geheele Natuur in onderstellingen (*Hypothesen*) te omvatten, waarvan men wel de ongegrondheid naderhand bespeurd heeft, doch die altijd door nieuwe onderzoekingen voor de wetenschap nuttig werden. Zoo leerde hij twee hoofdstoffen, de eene vloeibaar, oneindig, onafscheidelijk, steeds in beweging: de andere uit verscheidene kleine ligchamen bestaande, die in de eerste hoofdstof rondzweven. Hij had het eerste (zekerlijk nog ruwe) denkbeeld van het stelsel, dat naderhand door BUFFON met zoo veel schitterende welsprekendheid is voorgedragen, dat de hemelbollen uitgeworpene stukken van het brandende ligchaam der Zon zijn, doch bepaalde dit tot de Kometen alleen. Hij geloofde aan *plastieke* of (met kennis) vormende zielen, die niet alleen de verlorene ligchaamsdeelen weder voortbrengen, maar ook de zaaddiertjes vormen; beginsels, volgens hem, der bewerktuigde ligchamen; (CUDWORTH had dergelijke Naturen gesteld, maar blind:) ja hij meende de bewegingen der Planeten aan dergelijke *plastieke* zielen te moeten toeschrijven. Van NEWTON's leer der aantrekking, die zijne twee beginselen volstrekt vernietigde, was hij een verklaard tegenstander, en over 't algemeen niets minder dan gematigd in zijne twisten. De grootste mannen van zijnen tijd, eenen HUYGENS, BERNOUILLI, NEWTON, LEIBNITZ, verschoonde hij niet, doch wilde ook zijne onderstellingen niet voor onfeilbaar gehouden hebben. Vorstengunst viel hem in rijke mate ten deele: PETER *de Groote* wilde hem in 1697 met zich naar *Rusland* ne-

nemen, waarvoor hij bedankte: de Landgraaf van *Hessen-Kassel* (die hem aan zijn huis ging bezoeken) en de Keurvorst van de *Paltz* betwistten elkander de eer, hem aan hun hof te hebben: hij koos de aanbiedingen van den laatsten, en werd Hoogleeraar der Wijsbegeerte te *Heidelberg*. LEIBNITZ stelde hem te *Hanover* aan den Keurvorst GEORGE I. (naderhand Koning van *Engeland*), en aan de Keurprinses voor, beroemd door hare zucht voor de Letteren, even als de Keurvorstin van de *Paltz*, zijne beschermster. Na haar vertrek naar *Italië* (de Keurvorst was vroeger overleden) keerde HARTSOEKER naar *Nederland* terug, vestigde zich te *Utrecht*, en overleed in 1725, bijna zeventig jaren oud (*v*). De reeds bovengenoemde Burgemeester HUDDE, overleden 1704, verdient eene uitstekende plaats onder de Wiskunstenaars, zoowel als onder de Staatkundigen van zijnen tijd, als die, met zeer weinigen, kennis had aan de beroemde landing van WILLEM III. in *Engeland*. Hij was een der eersten die de Meetkunst van DESCARTES in trein hielp brengen. LEIBNITZ getuigt, dat hij

Natuur-, Wis- en Starrekunde.

HARTSOEKER.

HUDDE.

(*v*) Zie zijne levensschets (uit de *Eloges* van *Fontenelle*) in de *Levens van Nederl. Mannen en Vrouwen*, II. D. bl. 174—193. Zijne werken in 't *Fransch* zijn: *Essai de Dioptrique*, Par. 1694. *Principes de Physique*, Par. 1696. *Conjectures Physiques*, 1707, 1708. *Eclaircissemens sur les Conjectures Physiques*, 1710 en *suite* 1712. *Recueil de plusieurs Pièces de Physique*, 1722 (tegen NEWTON). Hij was lid der Akademiën van *Parijs* en *Berlijn*.

hij veel dingen heeft uitgevonden, door anderen daarna ook in 't licht gebragt (*w*).

§ 194. Volksnatuurkunde. NIEUWENTIJT.

Zoo het ook eene verdienste is, de stoffe, door groote ontdekkers bijeen gebragt, ten *algemeenen* gebruike te bearbeiden, zoo verdient de deugdzame *Purmerender* Geneesheer, BERNARD NIEUWENTIJT, allezins vermelding, die de groote waarnemingen, waarmede men, vooral in die Eeuw, de Natuurkennis had verrijkt, tot verheerlijking en aanbidding van den grooten Bouwmeester der Natuur, dien eeuwigen Wiskunstenaar, deed strekken, wien zoo vele Natuurkundigen, vooral van latere dagen, bij de beschouwing zijner werken uit het oog verliezen, en van wetten spreken, als of er geen Wetgever, van krachten, als of er geen noodzakelijke Werker was, zonder wien nooit ééne kracht aanwezig zijn, nooit een enkel oogenblik werken zou kunnen. Zijn *regt gebruik der Wereltbeschouwingen* (*Amst.* 1716, 4to en meermalen later) is eene *Teleologie*, of, zoo als de Schrijver in het Voorberigt zegt, eene *Scopologie*, ter aantooning van de wijze oogmerken Gods in het geschapene. Waarschijnlijk bedoelde hij onder de *Ongodisten* en *Ongeloovigen*, tegen welke hij schreef, voornamelijk SPINOZA en deszelfs aanhangers, die, hoe gunstig men ook over hen denke, toch zekerlijk verstandelijke en zedelijke oogmerken aan God, en een

(*w*) WAGENAAR, *Beschr. van Amsterdam*, III. D. bl. 239.

een doel aan de Schepping ontzeiden. Het is jammer, dat NIEUWENTIJT, uit overdrevene zucht om ook den geopenbaarden Godsdienst te verdedigen, verscheidene Bijbelplaatsen, die hij kwalijk verstond, heeft willen ophelderen en tot zijn oogmerk gebruiken: — ook is natuurlijk door de reuzenschreden der Natuurkunde veel in dit werk veranderd en onbruikbaar geworden; nogtans heeft het de verdienste, van bijna alles, wat men toen over de Natuur wist, daarin bijeen gebragt te hebben, weshalve het ook in 't *Hoogduitsch* en *Fransch* werd vertaald. Nog schreef NIEUWENTIJT (dien men wil, dat zelf vroeger een Godloochenaar zou geweest, doch door de Natuurkennis bekeerd zijn) wiskundige *Gronden van zekerheid*. Volksnatuurkunde. NIEUWENTIJT.

§ 195. Aardrijksk. Reizen. NIEUWHOF.

De *Aardrijkskunde* won door de *Nederlanders* niet zoo veel, als in het vorige Tijdperk. Sedert dat de heerschappij in *Indië* gevestigd was, hielden de pogingen, om onbekende wegen derwaarts te zoeken, en dus de ontdekkingsreizen op; want in de zeventiende, ja vóór de tweede helft der achttiende Eeuw had nog geene Natie (*Engeland* of *Frankrijk* zoo min als *Nederland*) een denkbeeld van ontdekkingsreizen *zuiver* tot bevordering der Wetenschap. Ondertusschen gaf die heerschappij in *Indië* zelve aanleiding tot Gezantschappen, die de Wetenschap verder bragten. JOHAN NIEUWHOF gaf de Beschrijving van zijn Gezantschap naar *China* uit, waarin hij, onder anderen, de oude hoofdstad *Nanking* bezocht had

Aardrijksk. Reizen.

NIEUWHOF.

had (*x*): de Hoogleeraar HORNIUS te *Leyden* vertaalde die reis in 't *Latijn;* ook in het *Hoogduitsch* en *Fransch* werd zij overgezet; de tweede en derde reis naar dat land beschreef DAPPER, naar het Dagboek van ARNOLD MONTANUS (*y*). Het was met het *Hollandsche* Gezantschap, waarbij hij Geneesheer was, dat de voortreffelijke *Duitscher*, ENGELBERT KÄMPFER (1690–1692), zijne reis naar *Japan* deed, wier beschrijving over dat land nog *klasiek* is. De

BALDEUS.

Predikant BALDEUS, die den dienst in het stille *Geervliet* boven de prachtige natuurtooneelen van *Ceylon* verkoos, gaf eene voor die tijden zeer verdienstelijke *Beschrijving der Oostindische kusten Malabar en Coromandel, benevens het eiland Ceylon* (*z*) in het licht. Blakende van zucht voor de uitbreiding des Christendoms, begreep echter BALDEUS, daarin niet naar eisch te kunnen vorderen, zoo lang hij de ingewikkelde Godsdienstleer der *Hindoes* niet kende. Hij nam dus een' der geleerdste *Braminen* tot zich in zijne woning, leerde het *Sanskrit*, en wist echte oorspronkelijke afschriften hunner Heilige Boeken magtig te worden (*a*). In der daad heeft BALDEUS niet

(*x*) *Naauwkeurige Beschrijving van het Gezantschap naar Peking*, Amst. 1664, 1665, *fol.* 1666, *Hoogduitsch*, in 4to.

(*y*) *Gedenkwaardig Bedrijf der Nederlandsche Oostindische Maatschappije op de Kuste en in het Keizerrijk van Taising of Sina*, Amst. 1670, 2 deelen, *fol.* 1674, *Hoogduitsch*.

(*z*) *Amst.* 1672, *fol.*, opgedragen aan C. DE WITT.

(*a*) Zie de Voorrede van dat werk.

niet slechts eene *Malebaarsche Spraakkunst*, maar ook eene zoogenaamde *Ontdekking van de Afgoderij der Oostindische Heidenen* achter zijn werk gevoegd (waarvan hij de wederlegging wel had kunnen sparen); in welke men vele hunner fabelen uit de *Pouranams*, de *Ramayan* en de *Mahabhárat* vindt, die niemand dáár, maar wel in de latere schriften van SONNERAT, JONES, WILKENS, enz. zou zoeken. De Heelmeester WOUTER SCHOUTEN bezocht een gedeelte van *Malabar*, *Coromandel*, *Bengalen*, *Arracan*, *Ceylon*, *Java* en de *Molukken*; hij heeft ons de verhevene daad van HAMBROEK bewaard, en is in 't algemeen voor de Geschiedenis onzer oorlogen in die streken belangrijk. Ook voor de Geschiedenis van *Ceylon* is dit werk van belang. De Opperkoopman WILLEM BOSMAN beschreef de *Guineesche Goud-*, *Tand- en Slavenkust* uit eigene opmerking en met *naïve* eenvoudigheid, die overal het merk der waarheid draagt. Maar niemand deed misschien in *Europa* zoo veel voor de Aardrijkskunde in dit Tijdperk, als de uitmuntende NICOLAAS WITSEN. Zijn Vader, CORNELIS, Burgemeester van *Amsterdam*, was een liefhebber van oudheden en fraaije Letteren (*b*); de Zoon erfde die zucht, doch vooral voor de Aardrijkskunde, en alles wat voor de Zeevaart en den Koophandel zijner geboortestad, waarvan hij ook Burgemeester was, dienstig kon wezen. 's Mans bedrijven

Aardrijksk. Reizen.

BALDEUS.

W. SCHOUTEN.

W. BOSMAN.

N. WITSEN.

(*b*) SAXII, *Onomast. Literar.* T. IV. p. 548.

Aardrijksk. Reizen, N. WITSEN.

ven als Staatkundige, als Vriend van WILLEM III., als deelgenoot in de groote onderneming, die in 1688 de *Engelsche* vrijheid en het evenwigt van *Europa* herstelde, als Gezant naar *Engeland* ten behoeve van den Koophandel (*c*), als Vormer van PETER *den Grooten* (*d*), vallen niet in ons plan: wij moeten hem slechts *als Schrijver* leeren kennen. Eerst maakte hij zich als zoodanig bekend door zijne *Aloude en Hedendaagsche Scheepsbouw en bestier* (1671); een werk van zoo grondige geleerdheid, dat zelfs de beroemde GRÆVIUS zijne opmerkingen over den bouw der oude galeijen (*triremes*) zeer prees (*e*). In 1705 verscheen van hem: *Noord- en Oost-Tartarijen, of beschrijving van eenige Tartaarsche en naburige gewesten in de Noorder en Oostelijke Deelen van Azië en Europa;* een werk door zijnen Vriend Czaar PETER, die hem daartoe alle mogelijke hulpmiddelen verschafte, grootelijks bevorderd, en hetwelk dus voor de kennis van *Noordelijk Azië* ten hoogste belangrijk is. Doch WITSEN was met eigen onderzoek niet te vreden: hij ondersteunde ook met raad en daad zulke reizigers, welke hunne togten ten behoeve der Wetenschap wilden doen dienen. Zoodanigen waren

EVERT

(*c*) Zie daaromtrent het naauwkeurige verhaal van WAGENAAR, *Vad. Hist.* XV en XVI. Deel, die de aanteekeningen van WITSEN gezien en gebruikt heeft.

(*d*) Zie SCHELTEMA, *Rusland en de Nederlanden.*

(*e*) SAXII, *Onomast.* T. V. p. 190, 191.

EVERT YSBRANDTS IDES, uit *Gluckstadt*, Gezant van PETER *den Grooten* in *China* (van 1692—1695), die zijne reis door *Siberië* (meestal te water, op de *Kama*, *Tobol*, *Irtisch*, *Oby*, *Keta*, *Jenisei*, *Tunguska*, het meer *Baikal*, enz.) in de *Hollandsche* taal beschreven heeft. Hij erkende openlijk de gewigtige diensten, die WITSEN's Kaart van Noordelijk *Rusland* (waarvan hij nog vóór den afdruk des werks gebruik kon maken) hem gedaan heeft. In deze reis, ten jare 1704 uitgegeven, vindt men belangrijke berigten wegens de *Tunguzen*, en verhalen wegens de *Mammuts*-tanden uit den mond der oude *Siberische Russen*, dat het dier van dien naam, een' elefant gelijk, zich vóór den Zondvloed, toen het in *Siberië* nog warmer was, aldaar zou hebben opgehouden, en toen, na de verandering van het klimaat, onder den grond, door bevriezing, voor de verrotting bewaard zijn (*f*). Men ziet dus, hoe weinig het stelsel der tegenwoordige *Geologen* deswege aanspraak op nieuwheid kan maken. Ook de geleerde Schilder, CORNELIS DE BRUYN, vond ondersteuning bij WITSEN. Hij was een der voornaamste landreizigers van het einde der zeventiende Eeuw, met de TAVERNIER's, THEVENOT's en CHARDIN's te vergelijken, die in negentien jaren (van 1674 tot 1693) *Italië*, *Klein-Azië*, *Konstantinopel*, den *Archipel*, *Egypte* en

Aardrijksk. Reizen.

E. Y. IDES.

C. DE BRUYN.

(*f*) *Driejarige Reize naar China, te lande, door den Moskovischen Afgezant*, E. YSBRANDT IDES, Amst. 1704, 4to bl. 32.

Aardrijksk. Reizen. C. DE BRUYN.

en *Syrië* bezocht (*g*), alle merkwaardige gezigten afteekende, en in plaat bragt, hetwelk de waarde dezes werks aanmerkelijk verhoogt. Eene tweede reis, in 1701 begonnen en in 1707 voleindigd, ging van *Archangel* over *Moskou* door *Rusland* naar *Perzië*, van daar over *Cochin*, *Ceylon* en *Batavia*, en over *Perzië* terug: dezelve is niet alleen omtrent de *Russische* Volken, maar vooral ook omtrent de puinhoopen van *Persepolis* zeer naauwkeurig: omtrent wier afteekening hij echter met CHARDIN verschilt, en dezen gedurig tegenspreekt. Hoe veel gezag ook de *Fransche* Reiziger met regt geniete, men mag een' ooggetuige, die deze overblijfselen met het oog van eenen Schilder zag, ook wel eenig vertrouwen schenken; een gedeelte der gebeeldhouwde steenen nam hij zelfs met zich, en leide ze neder in het Kabinet van den Vorst van *Brunswijk Wolfenbuttel*, en bij Burgemeester WITSEN (*h*). Ook deze reis is, wegens de afbeeldingen, zeer belangrijk; en deze beide boekdeelen waren voor dien tijd de beste *pittoreske* Reisbeschrijvingen naar het Oosten. — Onder de Aardrijkskundigen, die zelve niet reisden, verdient

OL-

(*g*) C. DE BRUYN, *Reizen door de vermaardste deelen van Klein-Azië, naar Scio, Rhodus, Cyprus, enz., mitsgaders de voornaamste steden van Ægypte, Syriën en Palestina*, Delft 1698, *fol.*

(*h*) *Reizen over Moskovië door Perzië en Indië*, Amst. 1714, in het *Berigt aan den Lezer*, bl. II.

OLFART DAPPER vermeld te worden, wiens beſchrijvingen van *Afrika* en de *Afrikaanſche* eilanden (1668), van *Amerika* (1671), van *Natoliën* en *Arabië* (1681), van *Syriën* en *Palestina* (1677), van *Morea* en den *Archipel*, hetgeen men destijds over die landen wist, vrij wel, doch ſomtijds zonder genoegzame oordeelkunde, bijeen brengen. Aardrijksk. O. DAPPER.

VIJFDE TIJDVAK.

Hooge vlugt der Taalgeleerdheid en Geneeskunde; verachtering der Nederlandſche Poëzij.

Van 1713 *tot* 1780.

Inleiding. Met den *Utrechtſchen* Vrede nam de reeks van Oorlogen, die *Frankrijk* en *Nederland* veertig jaren hadden verdeeld gehouden, een einde. Nu was de eenige dijk, die nog de navolging van *Frankrijks* zeden weêrhouden had, — ſtaatkundige afkeer, — vernietigd; en onophoudelijk ſtroomden nu aanvalligheid, regelmatigheid en modezucht alles naar de *Franſche* wijze, den *Nederlander* toe. Wanneer men den korten Oorlog van 1747 uitzondert, duurde de herſtelde Vrede, 'zoowel met *Frankrijk*, als met de overige Natiën van *Europa*, dit geheele Tijdperk door, en verrijkte de Natie met nooit gehoorde ſchatten. Mogt men

men al klagen over verloop van handel en fabrijken, de overvloed van geld, 't welk jaarlijks gewonnen werd, zonder dat de overrijke burger raad wist het te plaatſen: — de algemeene welvaart, de hooge, ja bovenmatige ſtand der *Hollandſche* ſchuldbrieven (110 ten honderd), de jaarlijkſche afloſſingen, getuigden van den voorſpoed des lands en der enkele burgers. Maar deze voorſpoed was, gelijk doorgaans, min gunſtig zoowel voor den verſtandelijken als voor de zedelijken toeſtand des volks. Men ſchuwde de Oorlogen, om geene kosten te maken, en in Vrede handel te kunnen drijven. Zoowel in de Stadhouderlooze als Stadhouderlijke tijden (en in de eerſte nog wel het meest) was de *Nederlandſche* Staat eene boot, die overal het *Engelſche* Oorlogsſchip volgde. Dit wist *Groot-Britannië* zoo wel, dat het zich somtijds niet ontzag, om in naam der Staten, wier *toeſtemming* men onderſtelde dat wel volgen zou, verdragen te ſluiten. Dus verviel de zeemagt, de grondſlag en ſteun van 's Lands welvaren, en de roem der Natie. In deze zeven en zestig jaren bezat *Nederland* niet éénen enkelen held, noch te land, noch ter zee; hoe zouden dezelve ook in den ſnel voorbijgaanden Oorlog, om de *Oostenrijkſche* erfopvolging, zich hebben kunnen vormen? Maar bleef de rust naar buiten geſpaard, diezelfde rust liet ook de kiemen van inwendige verdeeldheid welig opſchieten. Er kwamen geene *Spaanſche*, geene *Franſche* Oorlogen meer, die den Staat op den oever des ondergangs bragten, en daardoor aller gemoederen tot al-

Inleiding.

Inleiding. gemeen behoud hereenigden. De vaderlandsliefde kwijnde, gelijk de heldenmoed, weg, en men zag daarvan geene blijken, ten zij men oproeren en onstuimigheden van 1747 en 1748 hiertoe betrekken wil. Eigenbelang werd de groote, bijkans de eenige, drijfveer. Geene Provincie, of zij zocht haar aandeel in de algemeene Staatsbehoeften te ontduiken; *Holland* was het voorschieten moede. Reeds in 1718, vijf jaren na den Vredé, liep de band der *Unie* gevaar van te scheuren: eene groote Vergadering hield dien nog dragende. Wat kon men in zulke tijden voor de Poëzij verwachten? Waar geld, en alleen geld, te winnen is, zoeke men haar niet, de onsterfelijke, die het aardsche draf verachten, alleen door de edelste gewaarwordingen onzer ziel, Godsdienst en Vaderland, en Ouder- en Kindermin wordt in beweging gebragt. Ook de Schilderkunst verviel: want de smaak verbasterde; het kwam buiten gebruik, de vertrekken met keur van schilderstukken te versieren: daarvoor kwamen goudleêren behangsels in de plaats; zelfs was de overlading des rijkdoms in de bouwkunde zigtbaar (*i*). Maar daarentegen werd het *Rijm* nog vlijtig beoefend: het scheen, als of de *Nederlanders*, die in de zeventiende Eeuw voorbeelden aan *Duitschland* geleverd hadden, thans, terwijl *Duitschland* zich in HALLER, KLOPSTOCK, WIE-

(*i*) DE VRIES, *Geschiedenis der Nederd. Dichtkunst*, II. D. bl. 1—7.

WIELAND, zelfs GÖTHE reeds tot eene duizelende hoogte verhief, tot de zedige middelmatigheid van den door hen gevormden OPITZ en GRYPHIUS — wat zeg ik? tot de laagte van CANITZ nederdaalden. Polijsten van woorden en regels was de hoofdzaak: in die woorden, in die regels was voor het overige Proza zoo welkom als Poëzij. Voor de instandhouding van dezen heilloozen geest zorgden dertig Dichtgenootschappen, die alle oorspronkelijkheid, alle kracht en gevoel onderdrukten, en slechts voor nette, rollende Verzen zorgden, door al de anderen te veroordeelen. *'t Moest Proza zijn in maat*, zegt BILDERDIJK in zijne onnavolgbare schildering dier beuzelaars (*k*); en van daar, in dit Tijdvak, de menigte Dichters, in hunne eigene oogen en in die hunner verdoolde tijdgenooten: Rijmelaren, in die der onverbiddelijke nakomelingschap. Inleiding.

§ 196.
Bloei der Wetenschappen, vooral te *Leyden*.

Was de mannelijke rijpheid der Natie (gelijk men te meermalen heeft opgemerkt) benevens ongestoorde vrede en welvaart nadeelig voor de ontwikkeling van het Genie, — zij was, door rust en onbekrompenheid ondersteund, allezins voordeelig voor die letteroefeningen, waartoe geene verbeelding, maar geduld en opmerking vereischt worden. Wijsbegeerte en Natuurkunde werden met lust en vlijt beoefend. Doch vooral was de verschijning eener vierdubbele reeks

(*k*) *Kunst der Poëzij* in de *Winterbloemen*, I. D. bl. 14—18.

Bloei der Wetenschappen, vooral te *Leyden.*

reeks van mannen merkwaardig, die de Genees- en Ontleedkunde, — de *Oosterfche*, *Griekfche* en *Nederlandfche* taalkennis met ongewonen luister deden fchitteren: — hier BOERHAVE, ALBINUS, GAUBIUS: dáár de drie SCHULTENSEN, — HEMSTERHUIS, RUHNKENIUS en VALCKENAER, — TEN KATE, HUYDECOPER en LELYVELD. De drie eerfte dezer tritfen fchitterden op de *Leydfche* Hoogefchool, die door hen de eerfte in *Europa* werd, die een groot aantal Akademieburgers uit *Duitschland*, *Hongarije*, *Rusland*, *Zweden*, *Deenemarke*, *Engeland*, *Frankrijk* en *Zwitferland*, en zelfs enkelen uit *Italiën* en *Griekenland*, ja uit *Amerika* en *Arabië* telde. Alleen uit de *Britfche* Eilanden had deze Hoogefchool in de achttiende Eeuw bij de twee duizend Studenten. In 1724 werden meer dan dertig Baronnen, Graven of Ridders ingefchreven (*l*); uit het pas aan de barbaarschheid onttrokkene *Rusland* ftroomde vooral de hooge Adel herwaarts, om befchaving op te doen; en de ongeftoorde *onzijdigheid* van ons Vaderland, te midden van alle woelingen van *Europa*, droeg zekerlijk wel iets bij tot die voorkeur. Het ontbrak niet aan middelen, om eenen RUHNKENIUS, eenen WYTTENBACH aan *Nederland*, aan *Leyden* te boeijen: en zoo dit bij HALLER, bij LINNÉ, minder gelukte, de eer der vorming van den ontdekker der fpringveer des levens, en van den rangfchikker der le-

(*l*) TE WATER, *de Rebus Academiæ L. Bat.* p. 58.

levende schepping kan niemand aan *Holland* ontrukken. Doch beschouwen wij eerst de mingunstige zijde van dit Tijdvak.

§ 197. *Ned.* Dichters. POOT.

De Poëzij vertoonde, reeds in den aanvang van hetzelve, een opgaand licht, hetwelk haar den heerlijksten dag beloofde. HUBERT CORNELISZ. POOT was een Natuurdichter, in *Delfsland* te *Abtswoude*, onder het dorp *de Keten*, geboren (1689). Reeds vroeg beminde hij Muzijk en Teekenkunst, daarop de Poëzij, en geraakte in gemeenschap met eenige Rederijkers, een ellendig overschot der oude rijke Kamers, die thans uit de steden tot het platte land waren afgedaald. Doch hij zag spoedig zelf, dat hier geene vorderingen voor hem te maken waren. Hij sloeg dus den regten weg in, leerde HOOFT, VONDEL en ANTONIDES kennen: (de laatste vooral gaf hem dien vurigen, stouten dichttrant in, die wel eens uitspat, doch nimmer tot Proza vervalt,) en hij las ook de oude Dichters in Vertalingen (*m*). Het schijnt

(*m*) 'k Val 's avonds drok aan 't lezen,
Men vint mij minst alleen, als ik alleen magh wezen.
Thans hemelt Maroos heldenwerk
Mijn zinnen op door 't zwerk.
Als dan de krijgstrompetter
Mij welvernoegt laet gaen, treet Flakkus toe, wiens letter
Haer' vrienden 't eeuwigh leven schenkt,
Door geenen ramp gekrenkt.

Ned. Dichters. POOT.

ſchijnt onbegrijpelijk, dat *dezen* den jeugdigen landman met die heerlijke gedichten uit de oude fabelkunde konden bezielen, welke nog tot de ſchoonſte parelen zijner dichtkroon behooren; maar het *Genie* weet de ſchoonheden te vinden, ook door de dikke ſchors eener middelmatige Vertaling heen. Zoo gaf ons SHAKESPEAR echte *Romeinen*, naar eene Vertaling van PLUTARCHUS uit *zijnen* tijd. Toen in 1716 het eerſte Deel van POOT's Gedichten uitkwam, ſtaken dezelve zoodanig af bij den reeds verbasterden ſmaak dier Eeuwe, dat de algemeene verwondering ten top rees, hoe een jonge boer *zoo iets* had kunnen voortbrengen. Want dat het *ſchoon* was, gevoelde men nog: de Dichtgenootſchappen hadden hun gebied nog niet ten volle op den Zangberg gevestigd. Na 1716 werd POOT dan door kunstvrienden zoo zeer gevierd en gezocht, dat hij beſloot zijnen akker met de ſtad te verwisſelen; te meer, zoo 't ſchijnt, door eene ongelukkige liefde. Te *Delft* onthield hij zich een jaar met der woon (1723 en 1724), doch gaf zich daar aan ongebondenheid over; dan dit beſpeurende, begaf hij zich uit dezen draaikring, en keerde op zijn zalig veld weder. Zijne laatſte jaren ſleet

---

Zoo lang de Tiber ſtroome,
Toont dees zijn gulden lier, tot luister van out Roome:
Och ſcheen mijn kunst zoo na de zijn,
Als zijn geſlacht het mijn! —

POOT's *Brief aan J. Oudaan, Poëzij* II. D. bl. 7.

ſleet hij nogtans te *Delft*, maar nu in volmaakte ingetogenheid. Hij overleed in 1733. Het tweede Deel zijner Gedichten was in 1728 verſchenen, het derde kwam uit na zijnen dood (*n*). *Ned.* Dichters. POOT.

Wie POOT in zijne kracht wil leeren kennen, kieze daartoe niet de *Bijbelſtof*, waarin hij ſtijf, gedwongen, en vol valsch vernuft of *prozaïsch* is, (de ſchoone Gedichten op 's Heilands opſtanding en hemelvaart maken hier eene uitzondering,) noch de *Gelegenheidsgedichten*, waarin zich onze vroegere Dichters al te veel toegaven, als of alle echtgenooten, alle overledenen van hunne kennis geſchikte voorwerpen voor hunne *Muze* waren, niet ſommige *Brieven*, die een' al te *prozaïſchen* gang hebben, maar wel zijne *Minnedichten*, vol *Anakreontiſche* zoetvloeijendheid en liefelijkheid, waarin hij HOOFT allergelukkigst nagevolgd en misſchien overtroffen heeft (vooral het heerlijke *de Maen bij* ENDYMION): eenige zijner *Mengeldichten*, zoo als het *Akkerleven*, dat meesterſtuk van beſchrijvende Poëzij, waarin een ſprank van HORATIUS dichtvuur gloort; het *Vrolijke leven*, de *Rijke Armoede*, mede blijkbaar naar HORATIUS gevolgd; de *Arme Rijkdom*, waarvan de versmaat bij uitſtek rollend en vloeijend is,

(*n*) POOT's *Gedichten* zijn in 1780 op nieuw in drie deelen klein formaat uitgegeven. Zijn *Leven* is in 1734 bij het derde Deel zijner *Gedichten* gevoegd: men vindt het korter in de *Nederl. Mannen en Vrouwen*, II. D. bl. 208—221.

Ned. Dichters. POOT

is, en waarvan men de trekken van valsch vernuft gaarne ten behoeve van het ſchoone geheel vergeeſt; *Epikurus Hoven*, waarin hij de Wijsbegeerte van dien bekenden voorſpraak der wellust van den blaam der verachtelijkheid zuivert, enz.; of ſommige zijner Lijkdichten, waarin het hart ſpreekt, zoo als aan zijne Moeder en zijn Kindje, kort vóór zijn' dood gedicht.

POOT munt vooral door ongemeene welluidendheid, en rollende, afwisſelende *verſificatie* uit; hij overtreft daarin doorgaans zelfs HOOFT en VONDEL, die de dichterlijke taal, als 't ware, nog ſcheppen moesten. En wanneer nu deze muzijk der taal bij POOT met ſtoute of bevallige gedachten, nieuwe, uit de Natuur ontleende beelden, en een warm gevoel voor het ſchoone gepaard gaat; wanneer men aan de weinige opleiding denkt, die hij genoot, en zich herinnert, dat de eerſte bundel zijner Gedichten, toen hij nog weinig of geene *kunstkundige* vrienden had, verreweg de beste is, dan zal men de ſtelling: *de Natuur vormt den Dichter*, gewis bevestigd vinden. De eenvoudige toonen althans der onbedorvene Natuur, door eenige belezenheid gewijzigd, verdienen verreweg de voorkeur boven die valſche beſchaving, welke, den verkeerden ſmaak harer Eeuw volgende, maar al te dikwijls den Dichter tot navolger maakt van verkeerde modellen. Zelfs de eenvoudige POOT werd (misſchien reeds vroeger door zijnen kortſtondigen omgang met de Rederijkers) nu en dan met de zucht tot woordſpelingen en valsch vernuft beſmet,

waar-

waarvan, trouwens, ook HOOFT en VONDEL niet vrij waren. Uitdrukkingen als: *uw schepper is ontschept*, of: *Ned. Dichters.* POOT.

Als de doot hem, eer hij 't gist,
Voortstuwt, volgens last van boven,
Uit zijn hoven naer de hoven,
Uit zijn kisten in de kist.

Als uw gout is root van schaemte,
Nu het zulke meesters heeft.

Ja zelfs in het *Akkerleven:*

Daer de witte zeilen vaeren,
Vaeren, maer met groot gevaer.

zijn altijd te berispen; maar men vergeet ze, wanneer men de *Maen bij* ENDYMION (*o*) leest, en vergeet

---

(*o*) Zie hier eenige *Coupletten* uit dit *klassieke* dichtstukje:

De zuster van de zon
Liet op Endymion
Haer minnende oogen dalen,
't Was nacht toen zij hem zag;
Maer heur gezicht schoot stralen
Trots FEBUS over dagh.

Men hoorde mensch noch dier,
Geloei van koe noch stier,
Gerucht in velt noch kolken.
Het weêr was zonder wint,
De hemel zonder wolken,
Diane mingezint.

De

Ned. Dichters. POOT. geeft ze te meer, wanneer men POOT bij de meeste zijner tijdgenooten en opvolgers, die den naam van *Dichters* droegen, vergelijkt.

Na

De herder, onbewust
Van alles, sliep gerust
In Latmus wilde bosschen:
Zij hield haer zilvre kar,
En hagelwitte rossen
Recht op hem aen van verr.

Haer eeuwigbleek gelaet
Wert roozigh inkarnaet
In 't nadrend nederrijden:
Diones dwerg schoot straf:
Latones telg most lijden;
Zij steeg ten wagen af.

De bloemen, aen den top
Des heuvels, loken op,
De tijt scheen te verjongen.
De nachtegael hief aen.
Het wout kreeg duizent tongen,
't Geboomt veel groener blaên.

Terwijl quam Febe bij
Den slaper, dien ze blij
Toelachte met haer glansfen.
't Gaet wel, zei zij, mij leit
Aen lucht noch starretransfen;
Hier slaept mijn zaligheit.

Dat

§ 198. Dichterlijke Levensbeschrijvingen. HOOGVLIET.

Na POOT toeft ons eene zee van middelmatige, ja minder dan middelmatige Dichters; dezelve tijdrekenkundig door te loopen, zou ons en den Lezer vermoeijen: wij zullen dus (om met een der besten te beginnen) eerst HOOGVLIET, en dan de op hem gevolgde reeks der Bijbelsche Levensbeschrijvers, dan de weinige Herders- en de vele Hofdichters, de Stroomdichters, de Heldendichters, FEITAMA en zijne school, (VAN WINTER's Gade, en de VAN HARENS,) de Blij- en Treurspeldichters, en eindelijk de godsdienstige Leer- en Liederdichters, TRIP, VOET en anderen, opnoemen. De tijdrekenkunde zal ons daarbij minder dan de overeenstemming der soorten geleiden.

AR-

Dat ik naer mijn geval
Nu eens een zoentje stal,
Wat was er aen bedreven?
Maer zoo hij wakker wort?
'k Zal 't dubbel wedergeven:
Wie doet hem dan te kort?

———

Zij nam hem in haer' arm,
De middernacht was warm,
En queekte lusje op lusje.
De koude Maen wert heet:
De herder kreeg een kusje,
Hij klaegde van geen leet.

De kieschheid dezer laatste uitdrukking wordt slechts door het bekende: *Dien avond lazen wij niet verder*, in de Episode: *Francesca de Rimini* bij DANTE, geëvenaard.

Dichterlijke Levensbefchrijvingen.

HOOGVLIET.

ARNOLD HOOGVLIET werd in 1687 te *Vlaardingen* geboren. Hij was tot den Koophandel beftemd; doch dat deze beftemming het dichterlijke vernuft niet aan banden legt, is in onze dagen ten overvloede gebleken. Te *Dordrecht* Boekhouder zijnde, vertoonde hij zijne eerftelingen aan zijne Vrienden: deze raadden hem daarop, tot aankweeking van zijn talent, de Ouden in de grondtalen te beoefenen. HOOGVLIET maakte zich tot dat einde de *Latijnfche* taal eigen, en zette de *Feestdagen* (*Fasti*) van OVIDIUS in dichtmaat over (1729). Deze niet geheel mislukte Vertaling is nogtans zeer verre van de volkomenheid; maar zij maakte zoo veel opgang, dat in 1730 een tweede druk noodig werd. Nog vroeger had dit Gedicht aan HOOGVLIET roem, maar geen vermogen verfchaft: zijne hoop, om te *Amfterdam* een voordeeliger beroep te vinden, verdween in rook: hij keerde naar *Vlaardingen* bij zijne Ouders terug, en werd Kashouder van goud en zilver. Eens, toen hij aan het ziekbedde van zijnen vromen Vader proeven van dit dichtwerk verbeterde, betuigde deze zijnen wensch, dat de jongeling liever, in plaats van het Heidenfche bijgeloof, den éénen waren God mogt bezingen. Eene begeerte, op zulk een oogenblik uitgefproken, was een bevel voor den braven Zoon, en die godvruchtige opwelling des ouden HOOGVLIETS befliste de voorname rigting, welke de *Nederlandfche* Poëzij in de achttiende Eeuw zou nemen. ABRAHAM *de Aartsvader* werd het onderwerp van des jongelings beoefening. Groot en rijk is hetzelve,

met

met behoorlijke *Epische* vrijheid behandeld: de worsteling tusschen vaderlandsliefde, vaderlijk gevoel en gehoorzaamheid aan het Opperwezen, de bewaring van het geloof aan den éénen waren God, de oorsprong van de drie Godsdiensten der beschaafde Wereld, welke het Heidendom tot in de uiterste einden der vier Werelddeelen hebben verdreven: de grootheid van den Man, voor wien *Jood* en *Christen* en *Muzulman* zich in diepen eerbied, als Vader der Geloovigen, buigt. Maar dan moest één tooneel uit het leven des Mans tot grondslag gelegd, en in grootsche tafereelen het lot van ISAÄK en zijne nakomelingen, van ISMAËL en zijn kroost, als tusschenverhalen daarin gelascht zijn. Doch HOOGVLIET waagde het niet, gelijk kort na hem KLOPSTOCK, de Bijbelsche Geschiedenis zóó ruim met eigene sieraden te stofferen; de stemming zijner Eeuw gedoogde het niet, en hoewel waarlijk Dichter, was hij het niet genoeg, om zich boven zijne Eeuw te verheffen. Hij behandelde het *geheele* leven van ABRAHAM, op de wijze der oude *Cyklische* Dichters, en der *Achilleis* van STATIUS, en moest dus vele ook min dichterlijke partijen in zijn Plan opnemen; terwijl hem tevens de éénheid, dit groot vereischte van een Heldendicht, ontbreekt (*p*). Nogtans heeft hij in zooverre de

Dichterlijke Levensbeschrijvingen. HOOGVLIET.

(*p*) Hij roept in den aanhef — wie zou het gelooven? — de *godgeleerde schrijvers* als zijne *Muze* aan, en zegt:

Geleerde mannen! leert mij Bijbelwaarheid schrijven.

Doch

Dichterlijke Levensbefchrijvingen.
HOOGVLIET.

de voorfchriften van HORATIUS gevolgd, van het leven des Helds, niet van de geboorte af te beginnen. Het tooneel des Gedichts opent zich in *Egypte*; waarheen zich de Aartsvader begeven had, om de duurte in *Kanaän* te ontgaan: en bij gelegenheid zijner bekende lotgevallen aldaar, verhaalt hij den Koning zijn' vroegeren levensloop (3de Boek). In deze drie eerfte Zangen zijn de dichterlijke afwijkingen van de Gefchiedenis het talrijkst: om eenig leven aan zijn verhaal bij te zetten, neemt HOOGVLIET tot eene zonderlinge vinding de toevlugt. God gaat te radé met zijne eigenfchappen, die *in de hemelzaal aan eene tafel van geflepen diamant* zitten, alwaar de *Eenvoudigheid*, *vrij van zamenftel*, voorzit. God doet zelf de aanfpraak aan die eigenfchappen, die hij, na den afloop der Raadsvergadering, weder in zich zelven opneemt. Men moet erkennen, dat dit middel, om de geheele onwaarfchijnlijkheid, ja inwendige tegenftrijdigheid, noch treffen, noch roeren, noch behagen kon, en dus volkomen mislukt is. Zoo men het verdedigen wilde, zou men tevens moeten erkennen, dat men den éénen waren God niet zonder ongerijmdheid dichterlijk kan voorftellen, hetwelk de grootfte ongerijmdheid zou wezen, daar de hoogfte fchoonheid de bron is, waaruit ook alle dichterlijk fchoon voortvloeit.

Doch wij moeten er bijvoegen, dat ftraks daarop eene aanroeping aan GOD zelven volgt. Deze is oneindig beter, en doet ons aan die van MILTON gedenken.

Dichterlijke Levensbeſchrijvingen.

HOOGVLIET.

vloeit. In de negen laatſte gezangen wordt het *Mozaïſche* verhaal van ſtap tot ſtap gevolgd; dezelve hebben vele *prozaïſche* plaatſen, doch zijn tevens vol echt dichterlijke ſchoonheden. Vooral in *beſchrijvingen* munt hij uit (meer dan in karakterſchildering, waarin hij zwak is). De ſmaakvolle DE VRIES roemt de beſchrijving van *Egypte*, die van ABRAHAMS verblijf te *Bethel* en te *Mamre*, en den veldzang bij ISAÄK's geboorte: men ziet, dat dit alles tafereelen der Natuur zijn. Wij durven er den ondergang van *Sodom* in het zevende Boek bijvoegen, waarin de Dichter getoond heeft, ook voor ſchrikverwekkende tooneelen berekend te zijn. Met regt is het tiende Boek vermaard wegens de heerlijke ſchildering van ABRAHAMS gewaarwordingen bij het bevel der offerande van ISAÄK. Reeds de aanhef is plegtig, en ſtil aandoenlijk; hij brengt ons terſtond, even als eene ſchoone muzijk, in de behoorlijke ſtemming, om deze groote Geſchiedenis te beſchouwen (*q*). Jammer, dat

(*q*) 'T was avont, en de zon, gehult met gout en ſtralen,
Scheen thans te Berſeba ter westkimme in te dalen,
Haar gloet te dooven in het Middelantſche zout,
Terwijl ze nochtans met dat licht, dien gloet, dat gout
En d'eige ſtralen, aan dezelve hemelkringen,
Den morgen maakte in 't oog der tegenvoetelingen.
De maan vertoonde nu 't verzilvert aangezicht,
En troostte 't aardrijk met den weêrglans van het licht.
Een zachte dau zeeg op de blaên, en bloemeknoppen,
En baadde 't velt, als in een zee van vruchtbre droppen.

Dichterlijke Levensbeschrijvingen.

HOOGVLIET.

dat op het slot van dit Boek zich weder een nog sterkere trek van valsch vernuft vertoont, dan in het tweede: ABRAHAM en ISAÄK moeten eenen triomf vieren, gelijk de *Romeinsche* Veldheeren, en tot dat einde *rijden zij op het heilgeloof, dat door vier hoofddeugden in 't gareel der gouden reden getrokken wordt.* Erger wansmaak heeft zelfs SWANENBURG naauwelijks. De twee laatste Boeken zijn (met uitzondering eener schoone gelijkenis in 't begin van het twaalfde) weinig meer dan berijmd Proza.

Met alle deze gebreken viel de ABRAHAM *de Aartsvader* te veel in den smaak zijner tijdgenooten, die den zedigen trant van het Leerdicht boven den gloed der ware *lyrische* of *epische* verheffing de voorkeur ga-

---

De wint lag in den slaap: ja 't scheen of zelfs Natuur,
Gelijk een dienares, die, op 't bescheiden uur,
Haar Heer en Meester wacht, en past op hare plighten,
Nu al heur' dienst ook aen het aardrijk wou verrichten.

Zoo schoon, zoo lieffelijk was d'avondstont, wanneer
De Schepper der Natuur, d'Almaghtige Opperheer
Van zijnen hemeltroon klom op zijn wolkewagen,
Getrokken van den wint, in 't luchtgareel geslagen,
En van zijn' Englenstoet omsingelt, nederkwam
In 't bosch van Berseba, en riep: ô ABRAHAM!

In de alleenspraken en vermaningen van ABRAHAM aan zijnen zoon is hij slechts een weinig te uitvoerig. Genoegzaam alle onze Dichters der achttiende (en ook sommige der zeventiende) Eeuw lijden aan dit gebrek: zij zijn te breed in hunne wijs van voorstelling, en laten niets voor den Lezer te denken over.

Dichterlijke Levensbeschrijvingen.

HOOGVLIET.

gaven, om geene algemeene toejuiching te vinden. Daarbij voegde het de verdiensten, waarop men toen vooral, als op de hoogste in een Dichtstuk, begon prijs te stellen: eene uitmuntende *versificatie*. Doorgaans heerscht er in HOOGVLIET's *Alexandrijnen* eene behoorlijke afwisseling; zij rollen gemakkelijk en welluidend, doch niet eentoonig, voort. De rust valt niet, gelijk in de *Fransche* en *Duitsche Alexandrijnen*, en bij Vader CATS, altijd in het midden van het Vers, maar nu nader bij het begin, dan bij het einde, hetwelk natuurlijk eene grootere verscheidenheid en *Melodie* doet ontstaan (*r*).

HOOG-

(*r*) Slechts enkele voorbeelden, voetstoots opgenomen uit het zevende Boek, de verwoesting van *Sodom*. God spreekt tot LOTH:

Vertrek: | voort haast u snel, | om uwes levens wille,
Uit deze vlakte, | naar 't gebergte; | sta niet stille!

De morgenzon | die met een vrolijk aangezicht
Al 't aardrijk leven geeft, | was met een droevigh licht
Vol bruine rimpels | in het bleek en treurigh wezen
Toen Loth in Soär kwam, | ter oostkimme uitgerezen.

Daar al 't gedierte staat aan 't loeien | en aan 't huilen
't Gevogelte verbaast aan 't vliegen, | ravens, | uilen
Aan 't krassen, | dat het gilt door al de wouden heên.
En daar nochtans, | ô schrik! | de vier vervloekte steên,
Vermoeit van wellust, | op het zachte leger rusten,
Of, | ongevoeligh, | zich verzaden in haar lusten.

Bij HOOGVLIET vinden wij ook reeds algemeen de *kw* in gebruik, in

Dichterlijke Levensbeschrijvingen.

HOOGVLIET.

HOOGVLIET had het geluk, de geheele volheid van zijnen roem te genieten, en dien niet te overleven. Ook zijne tijdelijke welvaart, die een' tijdlang min gunstig geweest was, vermeerderde aanmerkelijk; hij deed in 1735 (reeds 48 jaren oud) een gelukkig huwelijk, en bereikte den ouderdom van zes en zeventig jaren. Aangemoedigd door de algemeene goedkeuring, besloot hij zich aan het leven des Zaligmakers te wagen, doch gevoelde daartoe gewis zijne krachten te zwak. Een gedeelte zijner daartoe vergaderde bouwstoffen ging onder den naam van *Evangelische Keurstoffen* in zijne *Mengeldichten* over (1738, 1753), waaronder eenige fraaije stukken voorkomen. Maar HOOGVLIET moest, op het slot van zijnen ABRAHAM, niet op de eerezuil geroemd hebben, waarop, na zijn einde, 't geloof misschien nog eeuwen glorie zou dragen, noch zijn werk met dat van HOMERUS, VIRGILIUS en OVIDIUS hebben vergeleken.

§ 199.

C. BRUIN. DE HAAS. STEENWIJK. DUIM. KLINKHAMER. SNAKENBURG.

Maar zijne tijdgenooten beaamden ten volle dien lof. P. SCHIM gaf hem (in een der verzen vóór den ABRAHAM geplaatst) de voorkeur voor HOMERUS, MARO en HOOFT. Binnen korten tijd kwamen zeven drukken van dit Gedicht uit, en de meest vermaarde Dichters van dien tijd, LANGENDIJK, FEITAMA, SMITS, VAN DER POT, F. DE HAAS,

in plaats der *qu*, die POOT nog heeft. Eerstgemelde was zeer kiesch op de taal.

..AS, voorzagen het met hunne lofzangen. Is het te verwonderen, dat HOOGVLIET vele navolgers bekwam? Na hem, en door zijn' grooten naam, kwamen die berijmde levensbeschrijvingen van Bijbelhelden in zwang, wier stof in het Proza der Heilige boeken zeer veel dichterlijker behandeld is, dan in deze waterige ontbindingen. Reeds vóór HOOGVLIET hadden, in deze Eeuw, CLAAS BRUIN (geboren te *Amsterdam* 1671, aldaar overleden 1732) en FRANS DE HAAS (een *Rotterdammer*, kleinzoon van GERARD BRANDT, geboren 1685, overleden 1723) hunne geringe talenten grootendeels aan de Bijbelsche Poëzij toegewijd; de eerste, behalve aan verscheidene *Bijbel-* en *Zededichten*, aan *Bijbeltooneelpoëzij*, en het leven van PAULUS; de laatste aan JUDAS *den Verrader* (1714) en JONAS *den Boetgezant* (1720, 4to). Beide waren godvruchtige en verdienstelijke mannen; hetgeen zij zeiden was goed: doch zij hadden beter gedaan het in Proza te zeggen, of zij moeten het rijm ten behoeve van het geheugen hebben gebezigd. Of FEITAMA dit in zijne bekende regels onder BRUINS afbeelding bedoeld hebbe, toen hij hem niet met eenen Dichter, maar Wijsgeer vergeleek (*s*), is niet wel te bepalen, en naauwelijks te denken. STEEN-

Dichterlijke Levensbeschrijvingen.
C. BRUIN.
DE HAAS.
STEENWIJK.
DUIM.
KLINKHAMER.
SNAKENBURG.

(*s*) Dit 's BRUIN, *de* CEBES *van het IJ*,
Het licht der Zedepoëzij.

Zie over BRUIN, WAGENAAR's *Amsterdam*, III. D. bl. 254.

Dichterlijke Levensbeschrijvingen.

STEENWIJK. VERSTEEG. DUIM. SNAKENBURG. KLINKHAMER.

STEENWIJK, FEITAMA's leerling, schreef eenen *Gideon* (1748), waarin het aan werking der Hemelmagten niet ontbreekt, maar welke doorgaans verkeerd geplaatst is. Zoo dalen, b. v., *Waarheid* en *Geloof* ter *Helle* neder, om den boozen Geest tegen GIDEON op te hitsen (*t*). Anders is het Plan onberispelijk, de eenheid van het Geheel wordt nimmer geschonden; de stijl is vloeijend, het Vers welluidend, en de taal keurig; er ontbreken slechts twee vereischten: Poëzij en smaak. Over 's mans leven en verdere dichtwerken zullen wij meer bij FEITAMA zeggen, wiens leerling en vriend hij was. Veel lager, dan de *Gideon*, die ten minste nog eenige beelden heeft, staat de berijmde Geschiedenis van MOZES, door VERSTEEG, waarvan men best doet, niets te zeggen, dan dat de gloeijende Poëzij van den Dichter des 90sten Psalms, den Zegezang bij de Roode Zee, en het lied aan *Kanaäns* grenzen, ook niet éénе vonk dichtvuurs in de ziel van haren berijmer kon wekken. DUIM's JACOB *de Aartsvader* (1752), SNAKENBURG's *Leven van* JOSEPH en *Bijbelstoffen* (1753) en KLINKHAMER's *Leven van Apostel* PETRUS (1725) zijn beneden alle beoordeeling. Op den DAVID van Mejufvrouw VAN MERKEN zullen wij beneden terug komen (*u*).

Min-

(*t*) DE VRIES, II. D. bl. 172.
(*u*) *Ald.* bl. 151.

§ 200. Herdersdichten. VLAMING. DE HAAN.

Minder rijk aan voortbrengſelen was het *Herdersdicht:* geen wonder, daar men zooverre van de Natuur verwijderd was, en in terugkeering tot dezelve niet den minſten ſmaak vond. PIETER VLAMING, de Vriend, ſtad- en kunstgenoot van WELLEKENS (I. D. § 135), was in 1685 te *Amſterdam* geboren, en leide zich toe op de Regtsgeleerdheid. Doch hij beminde de ſtille landtooneelen meer dan de pleitzaal. Vijf en twintig jaren oud zijnde, gaf hij met WELLEKENS eenen bundel *Dichtlievende Uitſpanningen*, en naderhand *Herderszangen* uit, die niet onbevallig zijn, doch waarin men de eenvoudigheid van THEOKRITUS, of het zachte zedelijk ſchoon van GESSNER niet moet zoeken. Hij bootſte meer de *Italianen* der zestiende Eeuw na, en vertaalde ook de *Arcadia* van SANNAZARIUS. Als uitgever van goede binnen- en buitenlandſche werken (tot welke laatſte zijne kennis der oude en nieuwe talen hem in ſtaat ſtelde) verdient hij met eere te worden gemeld. Behalve de *Arcadia* gaf hij de *Latijnſche* Gedichten van den grooten *Franſchen* Kanſelier L'HÔPITAL, den *Hertſpiegel* van onzen ouden SPIEGEL (I. D. § 60), de Gedichten van den jonggeſtorvenen LUCAS SCHERMER (§ 133), die ook, gelijk hij, landtooneelen bemind had, en de Rederijkkunst van DAVID VAN HOOGSTRATEN uit. In zijne latere jaren werd VLAMING door den werkzamen post van *Boekhouder bij de O. I. Compagnie* van de Poëzij meer of min afgetrokken. Hij ontwierp toen eene *Beſchrijving en Geſchiedenis van Amſterdam*, en had daartoe reeds vele bouwſtof-

 fen

Herdersdichten. VLAMING. DE HAAN. MACQUET. H. SCHIM.

fen verzameld, toen (in 1733) eene beroerte zijn leven eindigde (v). Een ander Herdersdichter was ABRAHAM DE HAAN, geboren te *Amsterdam* 1707, die zich van lesgeven in het teekenen geneerde. Zijne lier gaf onder de toenmalige platte of zwellende Dichters ten minste eenvoudig natuurlijke toonen. Hij overleed in 1748, dus slechts een en veertig jaren oud (w). Later leefde JAN MACQUET, geboren te *Brouwershaven* in 1731, overleden 1798. Hij was Schepen en Raad te *Zierikzee*, en oefende daarbij de Geneeskunst. Als gestreng' Oordeelkundige (die, onder anderen, doch van ter zijde, met minachting op SHAKESPEAR nederzag) hebben de werken der *Nederlandsche Letterkunde* hem doen kennen. Onder zijne *Dichtlievende Uitspanningen* is de Herderszang, *Koridon*, plat natuurlijk, zonder schilderkunst of *ideale* schoonheid (x). HENDRIK SCHIM was eigenlijk geen Herders- maar Landdichter, die minder plat dan MACQUET was, en met meer zwier, dan DE HAAN, landtooneelen geschilderd heeft. Men zie onder anderen zijne lofspraak bij DE VRIES, II. D. bl. 125—128.

Ter

(v) WAGENAAR, *Amsterdam*, III. D. bl. 255. DE VRIES, II. D. bl. 56—58.

(w) DE VRIES, II. D. bl. 165—169. *Herdersz. en Mengeldichten*, in 1757 door de Dichteres VAN DER WILP uitgegeven.

(x) *Dichtlievende Uitspanningen*, 1772—1779, 3 deelen.

§ 201. Hofdicht.

DE MARRE. VAN DER POT. ZWEERTS.

Ter zijde van het *Herders-* en *Landdicht* zag men in deze Eeuw veelal het *Hofdicht*, zeer naauwkeurige beſchrijvingen van regelmatig, naar den *Franſchen* ſmaak, aangelegde buitenplaatſen. HUYGENS had in zijnen tijd ook een Hofdicht geſchreven; maar welk een verſchil! In *Hofwijk* zijn eene menigte duistere, naauwelijks verſtaanbare plaatſen, maar waaruit heldere vonken van *Genie* uitſchieten, en alles in lichten gloed zetten: in de Hofdichten der achttiende Eeuw is alles bij uitſtek klaar en helder, doch zonder eenige afwisſeling, eenige dichterlijke verheffing; het is of de effene, netgeſchorene lanen van onoverzienbare lengte, en naar het paslood getrokken, de Modellen dier *dichters* geweest zijn. Het voorbeeld van POOT had hoegenaamd geenen invloed. Op JAN DE MARRE's (*y*) Hofdichten, *Rustwijk*, *Groeneveld*, *Boom en Bosch*, op WILLEM VAN DER POT's *Endeldijk* (*z*), op het *Scheibeek* van PHILIPS ZWEERTS (*a*) en meer anderen, is weinig aan te merken, dan dat zij vrij van ſtuitende gebreken, maar ook ontbloot van treffende ſchoonheden zijn. De gulden middelmaat was toen de leus der Dichters.

Met

(*y*) Zie DE VRIES, II. D. bl. 115. Wij zullen op DE MARRE, als Treurſpeldichter, terug komen.

(*z*) *Ald.* bl. 149. VAN DER POT werd in 1704 te *Rotterdam* geboren, en overleed er in 1783.

(*a*) Notaris te *Amſterdam*, en aldaar overleden in 1774. De rijmzucht had toen alle ſtanden aangegrepen, van den Notaris tot den Smid, van den Pastoor tot den Schoorſteenveger.

§ 202. Stroomdicht. SMITS.

Met het *Hofdicht* ſtaat eene andere ſoort, het *Stroomdicht*, in een naauw verband. Men moet erkennen, dat zich hier veel betere ſtukken opdoen. De *Nederlandſche* ſtroomen, met hunne levendige, ſterkbevolkte oevers, de praalgebouwen, die zich daarin ſpiegelen, de grazende kudden op hunne boorden, zijn in der daad voor de beſchrijvende Poëzij niet ongeſchikt. De *Rotteſtroom* van SMITS, de *Amſtelſtroom* van VAN WINTER, verdienen onderſcheiding; en zoo het onzen Lezeren niet minder dan ons zelven verdrieten zou, na den naauwkeurigen DE VRIES (II. D. bl. 101—114, 148—157), den troep middelmatige, of liever nietsbeduidende Dichters op te ſommen, waarmede het midden der achttiende Eeuw overladen was, (en hoe velen heeft hij zelf nog, misſchien met opzet, overgeſlagen?) kunnen wij toch niet nalaten, bij SMITS en VAN WINTER ſtil te ſtaan.

DIRK SMITS zag in 1702 te *Rotterdam* het licht. Zijne Ouders, tot den geringen burgerſtand behoorende, konden hem niet dan de voor alle ſtanden noodzakelijkſte kundigheden laten aanleeren. Doch de fraaije kunſten boeiden hem reeds vroeg: als kind beminde hij muzijk, en maakte op zijn veertiende jaar verzen. Hij las weldra de groote Meesters, HOOFT, VONDEL, en vooral DE DECKER, met wiens dichttrant de zijne meest overeenſtemde: waartoe misſchien gelijkſoortige uiterlijke omſtandigheden het hare bijdroegen. Het vernuft van SMITS moest, gelijk dat van DE DECKER, levenslang tegen ongunſti-

ſti-

ſtige bedeelingen der fortuin worſtelen, en hetgeen zij beiden waren, werden zij uit zich zelve, met dit onderſcheid, dat SMITS geenen kunstlievenden Vader had, gelijk zijn voorbeeld. Uit de genoemde Hoofddichters ſchepte hij voorbeelden, taal- en kunstregelen, gelijk POOT, met wien hij onbedrevenheid in de oude talen gemeen had; doch in de hedendaagſche, met name de *Engelſche*, was hij doorkundig, gelijk uit zijne fraaije Vertaling of navolging van POPE's Brief van *Heloïſe* aan *Abeilard* blijkt, welke echter door die van zijnen ſtadgenoot TOLLENS is in de ſchaduw geſteld. Ongelukkiglijk werd SMITS in den draaikring der Dichtgenootſchappen medegeſleept, en wel in een der meestberoemde en minstbeduidende tevens, in *Naturâ et Arte*, waarin mannen als VAN DER POT en VERSTEEG den toon gaven. Men waarſchuwde dáár vooral tegen het *opgeſmukte* en *brommende*, waaronder men de ſtoute taal des gevoels en der verbeelding verſtond. (Onze hedendaagſche Puikdichters zouden er wel zijn buitengeſloten, of althans ſcherpelijk *geſtreept*.) Echter moet men erkennen, dat SMITS hier aan den anderen kant eene juistheid van uitdrukking verkreeg, welke hem tot zijne nette en keurige ſchilderingen nuttig was, zonder den gloed van zijn dichtvuur geheel te kunnen verdooven. Hij kwam ook in kennis met den Doopsgezinden Leeraar P. FONTEIN, en den Taalkenner JOSUA VAN DER POORTEN; en zijn eerſte werk was (1734) een Bijbelsch tafereel, doch levendiger en ſchilderachtiger, dan de toenmalige trant met zich bragt: *Israëls* *Baäl-*

Stroomdicht.
SMITS.

Stroomdicht. SMITS. *Baälfegorsdienst.* Hier was geene *levensbeſchrijving*, maar eene *daad:* verleiding, afval, ſtraf; dus een *Episch* onderwerp. Hij voert aldaar ook de Almagt ſprekend in eenen Hemelraad in, doch vermijdt de klip, waarop HOOGVLIET ſtiet; die Hemelraad zijn geene *eigenſchappen*, maar troonen, heerſchappijen en Engelen. De goddelijke wraak, de pest, de Regtvaardigheid en Voorzienigheid worden, als dienaars des Almagtigen, als perſoonsverbeeldingen gebruikt. Zijn tweede dichterlijke werk was (1740) een bundel, hetzij Bijbelſtoffen, hetzij andere onderwerpen bevattende; daarop volgde (1743) eene navolging (volgens eene overzetting in onrijm) van BURMAN's werk, *de Euthuſiasmo Poëtico.* Huisſelijke bekrompenheid (zijn postje op het wijnkantoor was tot het onderhoud van eene Vrouw en vijf kinderen niet genoegzaam) deed SMITS, hoewel tegen dank, in 1746, het moeijelijke, en geenszins voordeelige ambt van Commisſaris ter monſtering der Oorlogsſchepen te *Hellevoetſluis* aanvaarden, waar hij, ontrukt aan het heerlijke *Rotterdam*, en van zijne kunst- en hartevrienden geſcheiden, als in ballingſchap leefde. Het is waar, de Omwenteling van 1747, en de gunst van WILLEM IV., wien hij in 1750 zijnen *Rotteſtroom* opdroeg, bezorgde hem een' voordeeliger' post, doch altijd te *Hellevoetſluis*, waarvan de lucht zijne gezondheid niet ſcheen te vleijen, en waar de moeijelijkheid van het bezoeken der Oorlogsſchepen, in alle wind en weder, dezelve bovendien ondermijnd had. Zoo ſtierf deze verdienſtelijke Dich-

Dichter, geprezen bijkans als VONDEL, doch ook verwaarloosd als deze, nadat hij slechts ruim de helft der dagen van dien Vorst der *Nederlandsche* Poëzij had bereikt. Brood en bevordering had men hem laten ontbreken: aan lijkdichten op zijn afsterven ontbrak het vooral niet.' Stroomdicht. SMITS.

De dichttrant van SMITS is niet stoutheid of hooge vlugt; hij zweeft zelden, gelijk een adelaar, boven de wolken, en overziet van dáár met éénen blik de Aarde en haar gewoel; hij sleept ons zelden tot diepe weemoedigheid mede; maar hij is onbeschrijfelijk kiesch, bevallig, en menigmaal zeer schilderachtig: en dat het hem aan gevoel niet ontbrak, blijkt uit de allerliefste Gedichtjes: *Wiegezang* en *Lijkkrans voor mijn Dochtertje*. Zijn *Rottestroom* (in 1750 uitgekomen) is vol liefelijke beelden en geenszins alledaagsche beschrijvingen. Wij hebben reeds gezien, hoe goed hij van het Bijbelsch verhaal van *Israëls* ongehoorzaamheid op *Kanaäns* grenzen partij wist te trekken. De Natuur had hem tot Dichter gevormd: zou zijn stand, of zijne onkunde der geleerde talen deze roeping hebben kunnen beletten? zij hebben dit nooit gedaan. SMITS had wel andere zwarigheden te overwinnen: huisselijke zorgen, bekrompenheid, en bovenal den dreigenden wansmaak van het Genootschap: *Naturâ et Arte*. Zoo iets zijne vlugt heeft belet, is het misschien dit laatste geweest (*b*).

NI-

(*b*) De onderscheidene stukken, bij het leven des Dichters uitgegeven, zijn in den Tekst vermeld: na zijn overlijden gaven N. VERSTEEG

Stroomdicht. VAN WINTER.

NICOLAAS SIMON VAN WINTER was merkelijk jonger dan SMITS; hij leefde van 1718 tot 1795. Zijn aan-

---

STEEG en N. WESTERBAAN nog drie deelen *Nagelatene Gedichten* van hem uit, waarvan het eerste (1753), onder anderen, een Gezang op den Vrede van *Aken*, en de Vertaling van den Brief van HELOISE aan ABEILARD, naar POPE, behelst; het tweede (1758) bevat Bruilofts-zangen; het derde (1764) Geboorte- en Lijkdichten, met het leven des Dichters, door VERSTEEG, waaruit het verslag in den Tekst geput is.

Men hoore in de volgende plaats van den *Baälfegorsdienst* eene fraaije schildering der worsteling tusschen zinnelijkheid en zedewet, in het hart eens jongelings:

Een fiere jongeling, wiens onverflenste jeugdt
Noch vele stralen schiet van liefde tot de deugdt,
Meld eindlijk dus den strijdt, dien hij gevoelt van binnen,
ô Israëllers! och! wat worden onze zinnen
Thans omgeslingert op dees holle liefdezee!
Hier gaept een draeikolk van oneindig hartewee,
Daer schuilen klippen die met bloemen zijn bewassen,
En door haer lieflijkheidt het zorgloos hart verrassen.
Ginds hangt een donderbui, die ons verschriklijk dreigt:
Waerheen, mijn Lotgenoots, waerheen nu 't roer geneigt,
Opdat wij allen in dit zielgevaer niet blijven?
Verkiezen we in de gunst der liefde heen te drijven,
Zoo is 't met ons gedaen: dan worden wij verplet,
Door al de blixems en de donders van Gods wet.
En meren we onze kiel aen 't anker onzer zeden,
Dan derven wij de vreugdt, dat zoet, die lieflijkheden,
Die ons de liefde teelt. Waerheen, wat nu gedaen? enz.

I. Zang, bl. 26, 27.

Hoe bevallig is, in de volgende regels, de echte schildering van een *Zuidhollandsch* landschap:

aanleg kwam met die des beroemden *Rotterdammers* vrij wel overeen, doch beider vorming verschil- de

Stroomdicht. VAN WINTER.

'K voel hoe 't zwoele windje ons streelt;
Daer 't met dartle golfjes speelt
In de kabbelende beken.
'K zie den leeuwrik, snel van vlugt,
Uit de klaverbeemden rijzen:
'K hoor zijn tooverende wijzen,
Daer hij dartelt in de lucht.
'K hoor 't gevogelt' kwinkeleren,
Op de telgjes, in het rond;
'K hoor 't den lieven uchtendstond
Eenen morgenzang vereeren.
'K zie op 't groene landgewaedt
Verschgevallen parels blinken:
All' de nuchtre bloempjes drinken
Nektar van den dageraed;
Kruiden, bloemen, eêl van kleuren,
Lachen frisch, als blij te moê;
Zwaeijen ons het reukwerk toe
Van hunne aengename geuren.
Hier zien we, uit het schommlend groen,
Torens rijzen en gebouwen;
Hier de welige landouwen
't Vee met malsche klaver voên;
Daer de nijvere akkerlieden
Kwinkelerend veldwaerts gaen:
Ginder, op gezwinde raên,
'*t Steêvolk 't stadgewoel* ontvlieden.
Midden in dit schoon verschiet,
Dat elks oogen kan behagen,
Pronkt de *Rotte* in haren wagen,
Met haer' krans van lis en riet.

Een

Stroomdicht. VAN WINTER. de zeer. Het is waar, VAN WINTER vormde zich in de ſchool van FEITAMA, die, hoewel keuriger en eenigzins hooger dan die van VERSTEEG en VAN DER POT te achten, nogtans dezelfde grondbeginſelen huldigde: „de taal en het rijm zijn de hoofd-„ zaak:

Een bekorelijk geſpan
Blanke zwanen zien wij ſpelen,
In ſneeuwwitte vlietgareelen,
Voor haer' wagen, blijder dan
Cypris duiven immer vlogen
Voor de koets der Aertsgodinn':
Yder ſchijnt met fieren zinn'
Op de ſchoone vracht te bogen,
Slaet, doorklieſt het kabbelend nat,
Met de wieken, borst en pluimen,
Dat het water, onder 't ſchuimen,
Spelende om de ſtroomkar ſpat.

Rotteſtroom, I. Zang, bl. 4, 5, 7, 8.

Hoe fiksch, bevallig, en vloeijend zijn deze Verzen! SMITS is daaromtrent bijzonder keurig, zonder angstvallig te zijn. Nu en dan (hoewel zelden) maakt hij zich aan valsch vernuft ſchuldig, zoo als in het boven onderhaalde vers uit den *Baälfegorsdienst:*

En meren we onze kiel aen 't anker onzer zeden.

Alsmede in het anders lieve Gedichtje: *Uitvaert van mijn Zoontje:*

De *Berg bergt* vol meêdoogen
Het lichaemtje uit den nood.

Ziende daarmede op het dorp *Hillegondsberg*, waar het kind begraven lag. Maar wie, die ook anders niet van SMITS gelezen heeft, kent de heerlijke *Lijkkrans voor mijn Dochtertje* niet? *Ged.* 1740, bl. 222. Zie ook DE VRIES, II. D. bl. 140, 141.

„ zaak: daarna komen de denkbeelden;" maar eene beschaafdere opvoeding, een meer onbekrompen bestaan, en vooral het huwelijk met twee begaafde Vrouwen, waarvan de tweede zoo niet de eerste, dan toch zekerlijk eene der eerste *Nederlandsche* Dichteresfen is, LUCRETIA WILHELMINA VAN MERKEN, gaven hem voordeelen, die SMITS niet bezat. Hij bezong den *Amstelstroom*. Zijn Gedicht, vergeleken met den *IJstroom* van ANTONIDES, staan tot elkander, gelijk de beide onderwerpen en de geest van de Eeuwen der Dichters. In het *IJ* van ANTONIDES, fier op zijne breede wateren, op de tallooze kielen, die het uit alle Werelddeelen op zijnen rug torscht, laat zich de grootsche, verhevene, maar ook wel eens brommende toon der zeventiende Eeuw hooren: de prachtige, maar stille en stijve buitenplaatsen, die in de vreedzame achttiende Eeuw de kalme wateren van den *Amstel* zoomen, geven aan VAN WINTER slechts levendige, bevallige, gemeenzame tafereelen. De Dichter des *Amstelstrooms* loopt geen gevaar van den wansmaak, waaraan misbruik der Fabelkunde ANTONIDES blootstelde, want VAN WINTER gebruikt de Fabelkunde niet; maar hij heeft ook geene verschijningen, als die van ATABALIBA aan de *Hollandsche* Schippers (§ 123) (*c*). Behal-

Stroomdicht. VAN WINTER.

(*c*) Hooren wij de volgende dichterlijke Episode. Hij wil ons het doorschijnende van een' vijver vertoonen:

Stroomdicht. VAN WINTER. halve den *Amſtel* bezong VAN WINTER de vier Jaargetijden, naar THOMSON. Het was reeds veel, in die Eeuw,

---

Maer wat zien we, ô vijverwater,
Strekt uw zuiver kristallijn,
Door zijn' heldren wederſchijn,
Hier ten ſpiegel van een' ſater?
'k Zie hem aen uw' groenen kant
Daer hij de oogen heeft geloken,
In het ſpichtig gras gedoken,
Reinhart! is, aen dezen rand,
De ongerepte kuisheid veilig?
Ja, met rozen op 't gelaet
Lacht zij om dit hoffieraed:
't Recht der deugden is haer heilig.
Vijver, die de onnoozelheid
Kost in Lelyane ſtreelen!
't Vrolijk wicht had, onder 't ſpelen,
Aen uw boord zich neêrgevleid.
't Plukte van de tedre plantjes
Blaedjes, bloempjes, geurig kruid.
't Strooide dien vergaêrden buit
Lachende, met volle handjes
Over 't wederſchijnend nat.
In dit ſpelen opgetogen,
Greep het, voorwaerts neêrgebogen,
Naer dien mildgekwisten ſchat.
't Zag zich-zelve in ſchaduw leven,
Door de ſpiegeling verraên,
't Zag den ſchijn voor 't wezen aen.
Door een gulle vreugd gedreven,
Sprak de Onnooſle, keer op keer,
Lachebekje! wees me een zusje:
Geef me een handje. Geef me een kusje,
Wacht van mij een kusje weêr.

Op

Eeuw, den ſtouten *Britſchen* Dichter tot Model te nemen: het was meer, dit zoo gelukkig tot ſtand te brengen; ſchoon VAN WINTER ſlechts, bij gebrek aan kennis der *Engelſche* taal, de Prozavertaling van LUBLINK kon volgen. Doch niet alleen als beſchrijvend Dichter onderſcheidde zich VAN WINTER, ook als Tooneeldichter van een' hoogen rang zullen wij hem beneden leeren kennen. Stroomdicht. VAN WINTER.

§ 203. P. H. BAKKER.

De laatſte Stroomdichter, waarvan wij gewagen moeten, was PIETER HUYZINGA BAKKER, in 1718 te *Amſterdam* geboren, en aldaar in 1801 overleden. Hij was een geletterd Koopman, die, gelijk zoo velen destijds, de Dichtkunst ter uitſpanning oefende; doch met den waterigen trant zijner tijdgenooten niet te vreden, leide hij zich op de navolging van zijnen grooten ſtadgenoot, HOOFT, toe, niet alleen in Poëzij, maar ook in Proza. Hij is ongemeen beeldrijk, en nu en dan krachtig. Onder zijne Gedichten (*d*) mun-

Op dees ſtamelende woorden
Merkte Reinheldin 't gevaer,
Schrikte en riep: ô Hemel ſpaer
't Lieve telgje! ô vrolijke oorden,
Zoudt gij dus het ſpelend wicht,
Lelyane zien verdrinken?
Vijver! zou het licht dus zinken
Dat haer tintelt in 't gezicht?

Amſtelſtroom, IV. Zang, bl. 99—102.

(*d*) Het eerſte Deel zag het licht in 1773, en werd in 1783 en 1790 met twee andere Deelen, in 8vo, vermeerderd.

Stroomdicht. P. H. BAKKER. munten uit: *Bespiegelingen der Vaderlandsche Stroomen*, de *Ballingschap der Dichters*, in drie Zangen, op *Amsterdam*, eene vertaling van HIGT's fraaijen Lentezang (uit het *Latijn*) en een Gedicht aan MARTINUS SCRIBLERUS.

§ 204. Beschrijvende Gedichten. DE MARRE. Uit dezelfde kunstkweekende Wereldstad, als BAKKER, was JAN DE MARRE, doch twee en twintig jaren ouder dan gene. Zijne jeugd bragt hij op zee, en in de *Indiën* door. Noch het ruwe zeemansleven, noch de wreedheden, waaraan zich onze landslieden, helaas! destijds tegen de Inboorlingen maar al te veel schuldig maakten, deden de ziel van dezen braven en godsdienstigen man verwilderen. Te midden der stormachtige zeeën van het Zuidelijk halfrond, onder de welige Natuur en in het gezigt der verhevene bergen van *Java*, bleef DE MARRE getrouw aan den bedaarden dichttrant zijner tijdgenooten in 't Moederland, en beschreef daarin *Batavia* in zes Boeken. Men zou daarin vergeefs een bezield tafereel der Keerkringsgewesten verwachten: het is meer geschiedkundig en plaatsbeschrijvend. Nog schreef hij eene *Eerekroon voor de Kaap de Goede Hoop*, in denzelfden trant. Zijne *Bespiegelingen over Gods wijsheid in 't bestier der schepselen* dragen blijken zijner godsvrucht. Van zijne *Hofdichten* is reeds boven met een woord gewaagd. Van 1736 tot zijnen dood in 1763 woonde hij te *Amsterdam*, waar hem de Regering met een' tamelijk voordeeligen post (het Penningmeesterschap van fabrikaadje) begunstigde. DE

MAR-

MARRE was ook Tooneeldichter, en als zoodanig vooral bekend door zijne *Jacoba van Beijeren*, van welke wij beneden moeten ſpreken.

§ 205. Heldendicht. S. FEITAMA.

De *Batavia* van DE MARRE maakt (althans naar den toenmaligen dichttrant) den overgang tusſchen het *Beſchrijvende*, en het *Heldendicht*, daar de daden der *Nederlanders* in *Indië* daarin vermeld worden. Als vertaler en bewerker van buitenlandſche Heldendichten onderſcheidde zich in deze Eeuw SYBRAND FEITAMA, een man, wien zijne ruime omſtandigheden het zeldzame voorregt (of misſchien nadeel?) verſchaften, van geheel voor de kunst te kunnen leven. In 1694 geboren, was hij eerst voor de Godgeleerdheid, daarna voor den Koophandel beſtemd; tot geen van beiden gevoelde hij roeping, maar wijdde zich aan de Teeken- en Dichtkunst toe, waarin hij zijn overige leven beſteedde. Doch 's mans Gedichten waren geene uitſtortingen van een warm hart, dat behoefte gevoelt zijne bruiſende aandoeningen te ontlasten: het waren nette en deftige Verzen, van lettergreep tot lettergreep gepolijst, gewikt en gewogen, waarin de eerſte vraag was: Dulden de taalregels deze uitdrukking? de tweede: Bevordert zij de gladheid van het Vers? de derde: Is zij dichterlijk? Hij beoefende het Tooneeldicht, waarin wij hem beneden zullen ontmoeten; doch zijnen eigenlijken roem bij de nakomelingſchap verwachtte hij van zijne berijming des *Franſchen* meesterſtuks van FENELON, den *Telemachus*, en van de *Henriade*. Het heerlij-

Heldendicht. lijke Proza des Aartsbisſchops van *Kamerijk* bragt
S. FEITAMA. hij in deftige Heldenverzen. FEITAMA overdreef de les van HORATIUS: *bewaar uw dichtwerk voor u tot in het negende jaar:* want hij bragt meer dan dertig jaren aan het *berijmen* (dus was de uitdrukking) van den *Telemachus*, en wel twintig jaren aan die der *Henriade* door. Geene andere bezigheid hebbende, dan over de kunst te denken en te ſpreken, ging hij zijne eigene dichtwerken en die zijner Vrienden, in den bovengenoemden geest, met onverbiddelijke geſtrengheid door, vijlde en beſchaafde elke uitdrukking, en ſleep daardoor wel eens bevallige, of misſchien ſtoute ruwheden weg. Zijn tijdgenoot, DE KRUYFF, kent hem met regt meer verſtand en oordeel dan ſtoutheid, vinding en verbeelding toe. Voor het werktuigelijke der kunst was hij zekerlijk nuttig: de dichttrant zijner tijdgenooten (bij welke hij voor een Orakel gold) en zijner opvolgers is gladder en netter, dan te voren; doch na hem begonnen, op zijn gezag, de Kunstgenootſchappen nog meer het denkbeeld te koesteren, dat kracht aan netheid behoorde te worden opgeofferd. Als Vertaler munt hij juist niet uit door getrouwheid. Hij heeft de vrijheid genomen, de meeste plaatſen der *Henriade*, tot lof en aanprijzing van den *Roomſchen* Godsdienst ſtrekkende, te veranderen, hetwelk iemand, die, al ware 't ook ſlechts den geest van het Oorſpronkelijke weder wil geven, niet vrijſtaat.

Dat

Dat er in deze Eeuw naauwelijks één *eigenlijk* Heldendicht.
Heldendicht (waarin het wonderbare, bij de eenheid § 206.
der daad gevoegd, onze belangftelling doet ten top STEENWIJK.
rijzen) verfcheen, was geenszins te verwonderen: de Natuur is met deze edelfte bloemen des dichtvermogens altijd ten uiterfte karig geweest. Er was zelfs nog eene andere reden, die dit fcheen te beletten. Was de zeventiende Eeuw mild, misfchien al te mild geweest met hare navolgingen der oude Fabelleer, de achttiende was daarvan over 't algemeen afkeerig. HOOGVLIET's voorbeeld had de Bijbelpoëzij in trien gebragt, en men dacht de Dichtkunst, die zuivere hemelmaagd, te ontheiligen, door haar met ongerijmde toonen der Heidenfche Oudheid te paren (*e*).
Het

(*e*) Zie het Vers van N. VERSTEEG vóór den *Baälfegorsdienst* van SMITS:

De dichtkunst, uit het Englenhof geboren,
    Uit heilig hemelvuur,
    Is te edel van Natuur,
Om naer 't geluidt des logenklanks te hooren,
    En wrackt den ijdlen drom
Der dwaze goôn, uit wufte herfendroomen
En afgodsdienst der dichtren voortgekomen,
    Van 't blinde Heidendom.
Zwicht des Apol, verzierde Zanggodinnen,
    Zwicht met uw Helikon,
    En ijdle hengftebron,
Hier is voor u geen dank of prijs te winnen:
    Want al de droomerij
Dier

Heldendicht. STEENWIJK.

Het moet dus, in den eerften opflag, vreemd voorkomen, dat er nog meer dan één, in den ruimeren zin, zoogenaamd Heldendicht in de achttiende Eeuw wordt gevonden. Doch waarom zou men niet even goed de levensbefchrijvingen van ongewijde helden (mits niet uit de *Heidenfche fabelleer*) kunnen vermelden, als van Bijbelfche perfonen? Hierbij kwam Vaderlandsliefde of Oudheidkennis in het fpel, en terwijl STEENWIJK den *Batavier* CIVILIS tot held koos, bezong LUCRETIA WILHELMINA VAN MERKEN den *Romein* GERMANICUS.

FRANS VAN STEENWIJK was een ftadgenoot en boezemvriend van FEITAMA; ook hij was genoegzaam door het lot begunftigd, om zich uitfluitend der Poëzij te kunnen toewijden; zoodat zijn leven geene bijzondere lotgevallen behelst, maar effen en kalm als eene beek daarheen vloeit, gelijk zijne Gedichten. In 1748 verfcheen zijn *Gideon* (§ 199).

Zes

Dier dwaesheit moet voor 't licht der waerheit zwichten,
En 't Heidensrijm voor fchoone Bijbeldichten,
Vol hemelmelodij.

Dat men de oude *Mythologie* niet uitfluitend meer aan onze nieuwere Dichters, welke daaraan onmogelijk gelooven kunnen, wilde opdringen, was niet kwaad: doch het was ongerijmd, haar geheel te verbannen, en daarvoor — geene *heilige Poëzij*, zoo als van MILTON, GESSNER en KLOPSTOCK, maar flaauwe berijmde Levensbefchrijvingen van Bijbelhelden, of zedelijke tafereelen te willen in de plaats ftellen.

Zes en twintig jaren ging hij met een tweede *heldendicht* zwanger, hetwelk in 1774 verscheen: CLAUDIUS CIVILIS bevat de verlossing der *Batavieren* uit het juk der *Romeinen*; doch hier is nog minder dichtvuur, nog minder vinding, dan in den *Gideon*. Het is bijna niets dan eene berijming van TACITUS. STEENWIJK overleed in 1772. Heldendicht. STEENWIJK.

§ 207. VAN MERKEN. *David.*

Van een' veel beteren stempel is de *Germanicus*. De beroemde Dichteresse van hetzelve, LUCRETIA WILHELMINA VAN MERKEN, door velen voor de eerste Dichteres van *Nederland* gehouden, zag in 1722 te *Amsterdam* het licht. Zij was van moederszijde van het geslacht van VAN BAERLE en BRANDT: haar Neef, de toen niet ongeachte Dichter FRANS DE HAAS (*f*). Zij bleef tot haar zes en veertigste jaar ongehuwd, en verbond zich toen in den echt met NICOLAAS SIMON VAN WINTER; beiden te zamen beschaafden en veredelden elkanders dichtvermogen. Nog vóór het huwelijk gaf zij het Leerdicht, *het Nut der Tegenspoeden*. Eigene rampen (waarvan de bijzonderheden niet algemeen bekend zijn) gaven haar aan-

(*f*) Geboren te *Rotterdam* in 1708, overleden in 1761. Hij was een zeer bedaard, gelijkmatig en effen Zededichter, bekend onder anderen door zijn *Verheerlijkt en Vernederd Portugal* (1755), een verhaal der aardbeving te *Lisbon*, en zijne *Uitbreiding van den Verloren' Zoon*, in zijne *Stichtelijke Gedichten*. DE VRIES vergelijkt dezen hooggeprezen' Rijmer (als een Contrast) met den Dichter W. VAN HAREN, II. D. bl. 232, 233.

Heldendicht. VAN MERKEN. *David.*

aanleiding tot dit Gedicht, volgens het eerfte Vers: *Ik zing, door druk geleerd, het Nut der tegenfpoeden.* Als Leerdicht is dit een der beste die wij bezitten. Daarop volgde (in 1766) de *David*, en elf jaren na haar huwelijk (1779) de *Germanicus.* Beide zijn, in eenen ruimeren zin, Heldendichten, wanneer men ook de *Pharfalia* van LUCANUS dien naam waardig keurt. *David* is geene dichterlijke levensbefchrijving: want de Dichteres begint haar verhaal met DAVID's verheffing tot Schoonzoon des Konings, en eindigt het met zijne komst tot den troon: het bevat dus *eene daad*, de *vlugt van* DAVID *voor* SAUL. Wij erkennen daarin het gemis van dat wonderbare, hetwelk een Heldendicht (in den zin der Ouden) tot een Heldendicht maakt; maar zoo men dit uitzondert, heeft de *David* ongemeen vele verdienften, en is een onzer bevalligfte Dichtftukken uit de achttiende Eeuw. Reeds de keuze van den held (den meest *epifchen* uit het geheele Oude Verbond) en juist van deszelfs edelfte, deugdzaamfte jaren; zijn ftrijd tegen ondankbaarheid en ongeluk, tot zich uit eene reeks van noodlottigheden, door de befchikking der Voorzienigheid, eindelijk de beftemming van zijn leven ontwikkelt; zijne edele vriendfchap met JONATHAN, fchooner, dan de veelbezongene van ACHILLES en PATROKLUS, van ORESTES en PYLADES; dit alles geeft reeds eene zoo rijke, zoo bekoorlijke ftof, dat ook een middelmatig Dichter daarin eenigermate zou hebben moeten flagen. Doch Jufvrouw VAN MERKEN omfchrijft den tekst der Gefchiedenis

niet.

niet. Het is waar, haar zachte aard is min berekend voor ſtoute vindingen; doch er is over dit Gedicht zeker waas van aanminnigheid en liefelijkheid, in den toon en de voorſtelling, die het mij althans ſteeds ongemeen hebben doen hoogſchatten. Er zijn minder verhevene plaatſen in hetzelve, dan in den *Abraham;* het is verre van de heilige geestdrift der *Geuzen* (waarvan ſtraks nader), doch over 't algemeen is het bekoorlijker dan het eerſte, en aandoenlijker dan het tweede dier Gedichten (*g*). Heldendicht. VAN MERKEN. *David.*

De

(*g*) Laat ons dit door enkele voorbeelden aantoonen.

Hoe zacht aandoenlijk is de taal van MICHOL tot DAVID, wien zij tot vertrekken zoekt te bewegen, doch die haar niet wil achterlaten. I. Boek, bl 29.

Mijn DAVID! roept zij uit, laat u mijn ſmart bewegen!
Mijn heil hangt af van 't uwe. Ontzegt ge mij dien zegen,
Dat ik u 't leven berge, als ik u redden kan?
Dreigt mij het minſte leed bij broeder JONATHAN?
Zal hij, om u, en om mij-zelf, niet voor mij waaken?
Geen ramp, geen onheil zal uw MICHOL hier genaaken.
Duld dat ik DOËGS woede en boosheid paalen zett'.
Dat ik mijn' Vader zelf, zoo veel ik kan, belett'.
Het bijzijn van een Vrouw belemmert ſlechts in 't vluchten.
Geef mij gehoor, mijn Prins! mij ſtaat geen leed te duchten.
Indien de Almagtige mijn ijver bijſtand bied,
En met een gunſtig oog mijn heete traanen ziet,
Zal ik, op 's Vorſten last aan u haast weêrgegeeven,
In ſchaduw van zijn' troon met u gelukkig leeven.
Doch zo de ſtaatſtorm groeit en onophoudlijk woed,
En zo mijns Vaders hart geen medelijden voed,

Maar

Heldendicht. VAN MERKEN. *Germanicus.*

De *Germanicus* wordt door een' allezins bevoegd' en smaakvol kunstregter (*h*) boven den *David* gesteld.

Maar door verbijstering verblind blijft en verbolgen,
Zal ik, zelfs eer gij 't waant, in uwe vlucht u volgen.
Wat vraage ik naar dit oord, zo gij dit oord ontvlied?
'k Geef, zonder u, om 't hof, om al de waereld, niet.
Sints gij mij, voor Gods oog, uw trouw hebt opgedraagen,
Zijt gij mij meerder dan mijn Vader en mijn Maagen (*).
De diepste bergspelonk, de naarste woestenij
Is, als ik u daar vinde, een paradijs voor mij.
Mijn Broeder zal mij stil, waar ge u onthoud, geleiden,
Vaarwel, mijn Echtgenoot! vaarwel! 't is tijd van scheiden.
Omhels mij voor het laatst, ten troost in mijn verdriet,
En wreek, hoe 't lot zich wende, op mijnen Vader niet.

De ontroerde DAVID, in verrukking opgetoogen,
Door haar verheven deugd, slaat zijn verwonderde oogen
Nu naar den hemel, dan op MICHOLS bittre smart,
En barst, in 't eind, dus uit, met een bewoogen hart:

ô Wellust van mijn ziel! ô Pronkjuweel der vrouwen!
Wie kan u zien, en van verrukking zich weêrhoûen?
'K heb u voorheen bemind, maar thans zie ik eerst regt
Hoe groot een heil mij God verleende in mijnen echt.
Uw trouw behoud het veld. 'k Zal u niet meêr weêrstreeven,
Maar mij gewillig aan uw leiding overgeeven.
Vrees mijne gramschap niet voor uwen Vader, neen!
Neen! dierbaare Echtgenoote! om uwe tederheên

Zal

(*) Dit laatste Vers is bijna *Homerisch*. Zie ANDROMACHÉ in eenen dergelijken toestand. *Iliad.* VI. vs.

(*h*) DE VRIES, in de *Geschiedenis der Nederd. Dichtkunde*, II. D. bl. 262.

ſteld. Omtrent bijzonderheden in de uitvoering is dit wel het geval, doch, naar het ons voorkomt, niet omtrent den aanleg, den geheelen toon des werks. Voor- Heldendicht. VAN MERKEN. *Germanicus.*

Zal ik, hoe ook zijn haat mij drukken mooge of hoonen,
Hem nimmer haaten, hem in eeuwigheid verſchoonen.
Gedenk aan uw' Gemaal, daar hij als balling vlucht,
Zich met uw liefde troost, en om uw afzijn zucht.
De God van *Israël*, die ons te ſaam verëende,
En mij in u een' ſchat van zuivre deugd verleende,
Hereenige ons eerlang, ten troost in onzen druk:
Want buiten MICHOL ken ik blijdſchap noch geluk!

Zo ſpreekt hij, daar hij haar omarmd houd, en in 't ſcheijen,
't Welk beider hart beroert, en beider oog doet ſchreijen,
Vertoont de trouw haar kracht in 't ſpraakeloos geween,
En ſmelt hun traanen, als hun beider ziel, ineen.

Dit laatſte Vers alleen kan tegen menigen dikken bundel der achttiende Eeuw opwegen. Doch de Lezer gevoelt, dat deze MICHOL *ideaal* is.

Ook de taal der vriendſchap is niet minder hartelijk. Dus ſpreekt DAVID tegen JONATHAN in het *tweede* Boek (bl. 65):

Maar gij, zult gij dan uw weldaadigheid vergrooten?
Zult gij 't mij melden, zo uw' Vaders bittre haat,
Mijn bloed, mijn leven eischt, en weêr aan 't woeden ſlaat?
Zult gij uw trouw voor mij tot zulk een' top doen rijzen?
Zult gij uw' dienaar die goedgunſtigheid bewijzen?
Gij zelf hebt mij met u in een verbond gebragt,
't Verbond van vriendſchap, dat mijn ziel onſchendbaar acht.
God zij getuige, of 't ooit door DAVID werd geſchonden.
Zo gij nochtans mij ooit misdadig hebt gevonden,
Maak dan een einde van mijn ſchuld en uw verdriet,
Doch lever me aan 't geweld van uwen Vader niet.

Laat

Heldendicht. VAN MERKEN. *Germanicus.*

Vooreerst uit hoofde van het onderwerp, hetwelk niets meer of minder is dan de ſtrooptogten van GERMANICUS met zijne *Romeinen* in het land der vrije *Duitſchers*, onze Voorvaders, te land en ter zee. De Heer DE VRIES zegt wel, dat dit, wat het dichterlijke betreft, weinig ter zake doet, doch wij denken

---

Laat mij dan, in mijn' ramp, van u die gunst verwerven,
Dat DAVID door de hand van JONATHAN moog' ſterven.
De dood, hoe wreed, ſtrekt mij een zegen door uw zwaard.
Gij ſchreit, mijn JONATHAN! ben ik uw traanen waard?
Ja 'k ben die waardig, daar ge, ô teederſte aller Vrinden,
In mijn doorſtoken hart uw dierbaar beeld zult vinden:
Zo ſpreekt hij, daar zijn oog een' vloed van traanen ſchreit.

Men zie ook het afſcheid der beide Vrienden in het *derde* Boek. Bij de beſchrijving der nederdaling van DAVID met zijne helden van de rotſen van *Engedi*, neemt de Dichtereſſe de gelegenheid waar, om weder een' gevoeligen trek in te lasſchen. VI. B. bl. 186.

Een braave zoon, die trouw zijn' vader blijft verzellen,
Reeds afgefolterd door zo moeijelijk een' togt,
Neemt, tot een blijk hoe naauw de harten zijn verknocht,
Den halfbezweken' man kloekmoedig op zijn ſchouders,
Zet, op de beste wijs, zijn voet op 't bergpad vast,
En daalt gelukkig af met zijn geliefden last.

Dat er veel *Proza* in den *David* is, zullen wij niet ontkennen, dit was de erfſmet dier Eeuw; ook niet, dat de Dichteres ſomtijds het geſchiedverhaal (ten minſte naar de gewone opvatting) hier en daar op eene wijze getrouw is gebleven, die meer dan *naïf* is, b. v. VI. Zang, bl. 185, vs. 18. Doch met dat alles durf ik beweren, dat de toon, de geheele houding van dit Gedicht, de aandacht boeit, en ons in eene aangenaam zwaarmoedige ſtemming brengt.

Heldendicht. VAN MERKEN. *Germanicus.*

ken dat het juist *alles* doet: immers, wanneer men Poëzij niet als eene verzameling van aangename en bevallige beelden en ſchilderingen, maar als beweging van de inwendigſte diepten onzes gemoeds, als eene heilige en kuiſche hemeltelg beſchouwt, die geenen Veroveraar, *als* zoodanig, mag prijzen, allerminst eenen verkrachter van de regten van eigendom en vrijheid, die de *Duitſchers* in hun eigen land, zoo goed als de *Romeinen*, bezaten. Ook is Mevrouw VAN WINTER in de keuze des tijdvaks, waarin zij haren held doet werken, ongelukkig geweest. GERMANICUS is gewis een beminnelijk held, maar niet zoo zeer tegenover de *Duitſchers*, als tegenover het geheele verbasterde nakroost van ROMULUS, waaronder hij als eene ſtar der eerſte grootte, te midden van eenen duisteren nacht, ſchitterde. Zijn huisſelijk geluk met AGRIPPINA (toen eene zeer groote zeldzaamheid te *Rome*), de afkeer van TIBERIUS tegen den held, zijn aandoenlijk ſterven in den bloei zijner jaren door de lagen van dien geveinsden tiran, en de aankomst zijner asch, door de droeve AGRIPPINA verzeld; *deze* tooneelen, die den Geſchiedſchrijver TACITUS bijna tot Dichter verheffen, maken het aandoenlijkſte gedeelte van 's mans Geſchiedenis uit: en juist deze heeft de Dichteres gedeeltelijk of ſlechts als ondergeſchikte deelen behandeld, of geheel uit haar plan uitgeſloten, hetwelk zich met 's mans krijgsbedrijven tot op de zegepraal te *Rome* alleen bezig houdt. Nu daarentegen zijn ook wel ſchoone en treffende partijen en plaatſen, b. v. de opſtand

der

Heldendicht. VAN MERKEN. *Germanicus.*

der keurbenden, door de vlugt van AGRIPPINA gestuit (*i*), de liefde des helds tot zijne Gade, de schil-

---

(*i*) Mevrouw VAN WINTER (bl. 26).

Zij kust, daar alles in een' vloed van traanen smelt,
Dus spreekend, voor het laatst haar diergeliefden held,
En treed ter huispoorte uit, gevolgd van *Romeininnen*,
In voor- en tegenspoed haar trouwe gezellinnen.
De moedige Vorstin ontveinst vergeefs haar' smart,
Zij weent, slaat de oogen neêr, en drukt haar telg aan 't hart.
't Barst all' in klagen uit bij 't klemmend handewringen,
't Gekerm der moedren, en 't geschrei der zuigelingen,
Treft de ooren van het volk; 't stroomt alles om haar heen.
De muitgezinde stad, getroffen door 't geween,
Durft op dit schouwspel naauw zijn eigen oog betrouwen.
Hoe! zeggen ze, zijn wij 't, die dees doorluchte Vrouwen
Door onze drift verschrikt, vervoeren tot dien stap?
Zijn wij, wij de oorzaak dier rampzaalge ballingschap?
Moet AGRIPPINA voor den keurling zich versteeken?
D'uitheemschen *Trever* in 't gevaar om schuilplaats smeeken?
Met onzen voedsterling, die bij de benden groeit,
't Gewaad des keurlings draagt, zich op zijn wijze schoeit?
Zij brengen zich haar rang en afkomst in gedachten:
Stond Vorst AUGUSTUS telg dit lot van ons te wachten?
Verdient dit de eedle deugd der allerschoonste Vrouw,
Haar goedheid, vruchtbaarheid en gadelooze trouw
Voor haar' geliefden Held, den Veldheer, die voordeezen
Met haar de glori van den keurling plag te weezen?
Wat heeft ons zijne Gaê, wat heeft hij ons misdaan?
Betaamde 't niet aan hem Gezanten voor te staan?
Zijn moed weêrhield het heir van grooter wanbedrijven;
Komt, smeeken we om genade, opdat de Vrouwen blijven.

TA-

schildering der zee in het vierde Boek (*k*): de afbeelding van vele *Romeinsche* plegtigheden, zoo als het

Heldendicht. VAN MERKEN. *Germanicus.*

TACITUS, naar de letterlijke vertaling van HOOFT:

„ Daar gingh de wijflijke en erbarmelijke troep, de voortvluchtige
„ huisvrouw des Veltheers, draagende haaren kleenen zoon in den
„ schoot, de gemaalinnen der vrienden rontsom haar kermende, die
„ tessens getooghen werden: bedrijvende ook die daar bleeven geen'
„ minder droefheit. Die vertooninge niet van eenen bloeienden CÆSAR
„ in zijn eighen leegher, maar gelijk in een' verwonnen stadt: dat
„ geween, dat misbaar heeft ook de ooren en aangezichten der soldaa-
„ ten derwaarts gewendt. Zij treeden ter gemeene hutten uit. Wat
„ schreijender geluidt, wat grooter droefheit dat waare, dat doorluch-
„ tige Vrouwen, zonder Hondertman tot bescherming, zonder soldaat,
„ zonder eenigen schijn van een veltheerlijk wijf, oft gewoonlijke
„ sleep, haaren weg naamen naar de Trevirs, een volk van uitheem-
„ sche trouwe. Toen quam hun schaamte en meêdooghen oover, en
„ haar vaader Agrippa, haar grootvaader Augustus, haar schoonvaader
„ Drusus in de gedachten: zij zelve met haar uitneemende vruchtbaar-
„ heit, beroemde kuisheit en booven dien het kindt in 't leegher ge-
„ booren, in 't gezelschap der keurbenden opgevoedt: 't welk zij met
„ eenen krijgsnaam CALIGULA noemden, doordien het om de gunste
„ der gemeente te lokken, doorgaans, zoodanighe schoeijing droegh.
„ Maar niet heeft hen zoo zeer gekrenkt, dan de nijdt op de Trevirs.
„ Zij bidden, gaan in de weeghe staan, *zij zoude wederkeeren*, *zij*
„ *zoude blijven:* een deel AGRIPPINA te gemoet, de meeste hoop naar
„ GERMANICUS loopende, enz."

Men ziet dat de Dichteres hier trek voor trek TACITUS heeft nagevolgd. Dit is in den *Germanicus* meer, ja doorgaans het geval: de schoone aanspraak van HERMAN (hier ook ARMINIUS genoemd) in het *vierde* Boek (bl. 107) is bijna woordelijk uit TACITUS overgenomen.

(*k*) 't Afbeeldsel der fortuin, gevloekt en aangebeden,
Haar in gevlei gelijk en in bedrieglijkheden,

Heldendicht.
VAN MERKEN.
Germanicus.

het offer aan JUPITER en het gebed der keurbenden in het vijfde Boek (*l*), het tafereel van het digte bosch van *Teutoburg* (*m*), de aandoenlijke beschrijving van de ontmoeting der overblijfselen en de uitvaart der *Romeinsche* keurbenden, met VARUS in 't bosch van *Teutoburg* verslagen (vijfde Boek, bl. 132-146); het tafereel van den slag tusschen de *Duitschers* en

---

De toeverlaat der schuld; het wandelperk der vlijt:
't Gevarelijk tooneel van koopvaardij en strijdt.
Dat zoo veel schats verslond, en zoo veel rijkdoms baarde,
En 't algemeen gebied der koningen van de aarde.

(*l*) *Schenk deugd en glori aan den Veldheer in zijn jeugd,*
Of wenschen wij te veel, ô Vader! schenk ons deugd.

(*m*) Hier rijzen bergen, op wier digtbewassen toppen
De zwaare beuken 't licht met kracht den doortogt stoppen:
En rotsen, om wier kruin het heir der winden loeit,
Met schimlig mosch bedekt, of groen en ruig begroeid;
Inwendig uitgeboord tot akelige holen,
En moordspelonken, waar de dood in ligt verscholen,
En uit der wolven keel vervaarlijk huilt en brult, enz.

Geen doodscher stilte waart, bij de omgestorte muuren
Van steden, door 't geweld gesloopt en uitgemoord,
Rondom 't verlaaten puin, dan in dit aaklig oord.
Dees stilte werkt met kracht op Rome's legerschaaren,
Elk zucht, en ducht, dat hier zijn dierbre Vrienden waaren,
En hoort, in zijnen waan, 't gekrijt van 't geestendom.
Op 't ritslen van één blad zien gansche benden om.

Deze laatste regel is een dier Verzen, welke men nooit vergeet.

en *Romeinen* (*n*), dat van den ſtorm, welke de vloot van GERMANICUS beloopt (dertiende Boek, bl. 341), de terugtogt van den held over de *Alpen* (zestiende Boek, bl. 438 en 441) en zijn zegepraal te *Rome* zijn allerbevalligst of ſtout, naar den aard des onderwerps, beſchreven. Doch het geheel ſtrijdt met ons gevoel, en mist de behoorlijke eenheid. Welk genoegen kan het ons opleveren, een Volk te zien onderdrukken en ſtraffen, omdat het eenmaal de vrijheid boven de ſlavernij had gekozen; vrouwen aan hare mannen, — de helden des Vaderlands — onttrokken, en verraders beloond te zien? De ſchoone plaats, door den Heer DE VRIES aangehaald, en naar HOMERUS gevolgd (tiende Boek, bl. 260) doet ons ijzen; want die kleine CAJUS, die hier zoo ſchuldeloos voorkomt, wordt het afgrijsſelijkſte monſter, dat ooit, van den beginne des menschdoms, tot heden een' troon heeft bezoedeld: — het wordt CALIGULA! Dit is mede niet de ſchuld van de behandeling der Dichteres, maar van het door haar gekozen onderwerp. En wanneer nu het doel, de overheerſching van *Duitschland*, ſlechts bereikt ware, zoo zou het Dichtſtuk nog eene, hoewel treurige,

Heldendicht. VAN MERKEN. *Germanicus.*

(*n*) VI. Boek, bl. 155, 156.

De onafgebroken klank op helmen, ſchilden, zwaarden:
De krijgshoorn en trompet; het trapplen van de paarden;
Het juichen en 't gezang: het kermen en 't gesteen,
Vervullen 't ruim der lucht, en mengen zich dooreen.

Heldendicht. VAN MERKEN. *Germanicus.*

ge, eenheid bezitten. Doch dit is het geval niet. De ſtorm wekt de verſlagene *Duitſchers* weder op, om het juk af te ſchudden; en zoo zou, geheel tegen de bedoeling der Schrijfſter, de uitkomst en de zedeleer des Gedichts zijn, dat onregtvaardige Veroveraars, ook in het midden van hunnen voorſpoed, door de Godheid geſtuit worden. Wij ontkennen echter niet, dat, vooral in de laatſte Zangen, meer eigen vindingen worden gevonden, dan in den *David* (*o*). Maar het wonderbare is zoowel hier, als in

(*o*) Wij zullen een paar heerlijke plaatſen, en ook eenige, die plat *Proza* zijn, ter kenſchetſing van het merkwaardige Gedicht mededeelen. Zie hier de beſchrijving van de blijde zeevaart der vloot, die den ſtorm voorafgaat. (XIII. Boek, bl. 339.)

Het fladdrend windje doet de zeilen luchtig zwellen,
En met de deinzende eb de ſchepen zeewaart ſnellen,
Terwijl de ſpiegeling, die op den heldren vloed
Hun tegenbeelden toont, hen dubbel ſchijnen doet.
De blijde vlootling ziet de bruine verw der baaren
Van d'Eemsſtroom aan het groen van 't nat der zee zich paaren.
De zon begroet den herfst met haar verkwikkend licht,
En houd thans dag en nacht bijna in evenwigt.
De breede waterbaar, waarop de kielen danſen,
Vertoont zich als verguld, beſchenen door haar glanſen;
Een zweevend wolkje ſtuit van tijd tot tijd haar' gloed,
En maakt dien draaglijk voor den nijvren waterſtoet,
Die door dat drijvend zwerk haar tintelende ſtraalen
Op onderſcheiden wijze in 't luchtazuur ziet praalen.
De riemen, reis op reis, geploft in 't golvend nat,
Dat opſtuift voor den boeg en om de boorden ſpat,

Ver-

in den *David* uitgefloten, die als *Geheel*, meer indruk op ons maakt, gelijk vele der onderfcheidene *deelen* in den *Germanicus*. Heldendicht. VAN MERKEN. *Germanicus.*

De

Vermeerdren flag op flag het ruisfchen van de baaren:
Men hoort op 's Veldheers kiel den zang der blijde fchaaren,
Die door de zachte fluit bevallig bijgeftaan,
Met deeze klanken rolt langs 't vlak der waterbaan.

Doch hoe ras verkeert deze verraderlijke rust in het vreeslijkfte rumoer der Elementen! Nog naauwelijks is het trotfche zegelied der terugkeerende overwinnaars ten einde, of

De buien drijven aan, en vullen 't ruim der lucht.
De heldre dag wordt in een' duistren nacht begraaven.

Het oost grimt tegen 't west, en 't noorden tegen 't zuiën.
De fcherpgetande haai zwerft bij het ftormgehuil
Rondom, en vlamt op buit met opgefparden muil.

Al de elementen zijn dit oogenblik in ftrijd,
De blaauwe blikfemgloed verfpreid zich wijd en zijd,
De fchorre donder bromt, en ftort al bonzend neder,
Mengt raatlend flag in flag. Bij 't fchrikverwekkend weder
Scheurt al het zwerk van een met klaterend geluid,
En giet in d'Oceaan een zee van wolknat uit.

De toomelooze ftorm doet in zijn gruwzaam hollen
Steeds over golf op golf nog zwaarder golven rollen,
En ftapelt ze ten berge in 't aaklig ruim der lucht,
Het daavrend zeeftrand huilt, de ontftelde hemel zucht, enz.

I 3 Doch

Heldendicht. § 208. JAN NOMSZ.

De *Willem de Eerste* van JAN NOMSZ (*Amsterdam* 1779), over wien wij als Tooneeldichter uitvoeriger moe-

---

Doch hiertegen hoore men nu de volgende plaatsen (uit eene menigte dergelijke).

IX. Boek, bl. 243.

Wij hadden midlerwijl getrouw bericht bekomen,
Dat ARPUS, in den waan dat niets hem stond te schroomen,
De koningin *Waldrade*, en *Aregond*, zijn spruit,
Die hij aan *Dendorix* had toegezegd tot bruid,
Verzeld van eenen sleep van adelijke vrouwen,
Bevolen had zich in *Sigodunum* te onthoûen,
Tot hij met *Dendorix* zijn' aanslag had volbragt.

I. Boek, bl. 3.

Augustus had den Held ten top van eer verheven,
Beminlijke Agrippijne aan hem ten echt gegeven,
Toen hij haar Moeder huwde aan Vorst *Tiberius*,
En, daar hij klaar voorzag dat zich *Germanicus*
Door d'argwaan van dien oom eerlang zou zien belaagen,
Had hij den jongen Prins den veldstaf opgedraagen,
En zelfs *Tiberius* genoodzaakt hem als zoon
Te erkennen voor den Raad, en voor 't gezicht der Goôn.
De vrede had de nieuwe als de oude staatsregering
Met zijnen glans bestraald, zo niet de zamenzweering
Van Vorst *Arminius*, die, schendende eer en eed,
Drie legioenen met hun Hopliên sneuvlen deed,
Het felgetergde Rijk tot wraak had aangedreven.

Wij vergeleken boven de Poëzij van dit Dichtstuk met het Proza van TACITUS. Zie hier, hoe KLOPSTOCK, in zijne Opdragt in Proza van HERMAN's *slag* aan den *Keizer* (JOSEPH II.), van dien slag spreekt: „ Ik draag onzen verhevenen Keizer dit vaderlandsche gedicht op,
„ dat

moeten fpreken, is naauwelijks iets anders, dan de vrij vloeijend berijmde Gefchiedenis van een tijdvak, hetwelk zoo gefchikt is, zelfs den Gefchiedfchrijver tot Dichter te maken. Wij zullen ons daarbij dus niet ophouden, en flechts aanmerken, dat de ftoute regels, van welke de Heer DE VRIES er eenige mededeelt (II. D. bl. 294), zeer dun gezaaid zijn. Men kan de Natuur ook niet vergen, in het kleinfte land van *Europa* twee Heldendichten in één jaar voort te brengen! Heldendicht. JAN NOMSZ.

§ 209. W. VAN HAREN.

Wanneer wij van den *Germanicus* en *Willem I.* tot den *Frifo* overgaan, fchijnen wij in eene geheel andere wereld, in een geheel ander tijdvak verplaatst. De ftijl, ja zelfs de taal fchijnen eene eeuw te verfchillen, en toch kwam de *Germanicus* flechts acht en dertig jaren na den *Frifo* uit. Wij moeten dit verfchijnfel uit het karakter der Dichters verklaren. LUCRETIA WILHELMINA VAN MERKEN was te *Amfterdam* in de wel min dichterlijke, maar op taal en ftijl zeer keurige fchool van FEITAMA gevormd. WIL-

LEM

„ dat zeer warm uit mijn hart is gevloeid. Slechts HERMAN kan zijnen
„ flag met meer vuur leveren. Die flag, regtvaardig, overdacht,
„ ftout, en meer *Duitsch* dan onze meest beroemde, heeft gemaakt,
„ dat wij onveroverd zijn gebleven. Niemand, of den Keizer, moest
„ ik een gedicht opdragen, waarvan de inhoud ons van zoo nabij be-
„ treft. En deze opdragt zal tot die zeldzame behooren, aan wier
„ lof men geloof flaat, enz." De geheele Opdragt is lezenswaardig.

Heldendicht. LEM VAN HAREN kende FEITAMA en zijne leerlingen
W. VAN HAREN. misschien naauwelijks bij naam; hij was een *Fries*, en dus met den *Hollandschen* dichttrant minder bekend; hij was een *Friesch* Edelman, en dus te fier, om de *Hollandsche* Kooplieden tot Modellen te kiezen; hij was een Staatsman, en dus minder op fijne keurigheid van *Nederlandsche* taal en stijl gezet, daar de *Fransche* taal, de *Fransche* Schrijvers hem daarentegen natuurlijk gemeenzaam zijn moesten, en hij, in alles wat hij schreef, staatkundige bedenkingen invlocht; eindelijk, hij was een *Republikein* (hoezeer een groot vriend en voorstander der Stadhouderlijke Regering en van WILLEM IV.). Zoo dit alles, hier kortelijk aangestipt, nog niet voldoende is, om het onderscheid te verklaren, moge zulks nader blijken uit eene korte schets van 's mans leven, en van dat zijns nog grooteren broeders, den onsterfelijken Dichter der *Geuzen*.

WILLEM VAN HAREN was uit een oud, en in de Vaderlandsche Geschiedenis bekend geslacht. ADAM VAN HAREN was een der teekenaars van het Verzoekschrift der Edelen, en Raad van WILLEM I. WILLEM VAN HAREN, Grietman van *de Bilt*, was tweemaal Gezant in *Zweden*, voorts in *Deenemarke*, op de Vredehandelingen te *Keulen*, *Nijmegen* en *Rijswijk* (in 1673, 1678 en 1697), in *Engeland*, en Onderhandelaar met den *Franschen* Gezant D'ESTRADES. Hij bereikte den hoogen ouderdom van twee en tachtig jaren, zijnde in 1626 geboren, en overleden in 1708. Zijns broeders kleinzoon, de Dichter

WIL-

WILLEM VAN HAREN, werd in 1710 geboren, mede Grietman van *de Bilt*, zat wegens *Friesland* menigmaal ter Vergadering van de Staten-Generaal, en was zeer behulpzaam tot de verheffing van WILLEM IV. (in 1747), wiens bijzondere Vriend hij was. Reeds in 1742, toen er twee ftrijdige partijen in het Gemeenebest beftonden, van welke de eene aandrong op de onderhouding der verdragen, met *Oostenrijk* ter handhaving van de vrouwelijke erfopvolging gefloten, en tot tegenftand van *Frankrijks* onregtvaardigen aanval dier Mogendheid, de andere het *nut* van den Staat, in de bewaring eener volkomene onzijdigheid, — doch met fchending der geflotene overeenkomst, — deed gelden; verhief zich VAN HAREN luid tegen deze maar al te gewone ftaatkundige ketterij, en betoogde, gelijk *Rome's* welfprekendfte *Conful*, dat het *nuttige* nooit van het *regtvaardige* kon worden gefcheiden. Vier Gedichten (*p*), waaronder drie

Heldendicht. W. VAN HAREN.

(*p*) Men hoore zijne krachtige taal in het *derde* derzelve:

O gij, die met den naam van *Patriot* wilt pralen,
Verwacht, verwacht geen hulp van 's Hemels hooge zalen,
Zoo lang gij 't waggelend Gebouw
Niet weêr herftelt der *Goede Trouw!*
Dat Goddelijk Paleis, die zegenrijke Tempel,
Vervallen, en gefcheurd van 't toppunt tot den drempel,
En ondermijnd door de *Eygenbaat*,
Dreigt door zijn' val den ganfchen Staat:
'T fchijnt dat men niet meer weet, dat, 's Hemels ftem te vreezen,
Altijd de zuil der Magt geweest is, en zal wezen,

Heldendicht. W. VAN HAREN. drie navolgingen der beroemde Oden van HORATIUS: *Integer vitæ, ſæclerisque purus*, *Delicta majorum* im-

Terwijl men de Meinëedigheid
Ten grondſlag van 't Vermogen leidt.

Ontaarden! waarom zijn dan voortijds onze Vad'ren,
Met eerlijk bloed alleen gewapend in hunne ad'ren,
En zonder krijgsvolk, zonder geld,
Niet afgemaakt door 't Spaansch geweld?

Om dat hunne ed'le ziel, langs 't pad der *Eer* gedreven,
De *Godvrucht* en de *Trouw* meer ſchatten dan het leven,
En door haar deugd, des HOOGSTEN hand
Deed gunſtig zijn voor 't Vaderland.

Het heilig woord van EER werd nooit door hen geſchonden:
Zij braken ſchaamteloos geen *plegtige verbonden*,
Noch tergden door een loos beleid
De Godd'lijke Regtvaardigheid!

De Tijd, de wreede Tijd, weet alles te ondermijnen:
——— Hij deed onz' Oud'ren deugd met hunnen aêm verdwijnen. —
O, dat geen laffer Nageſlagt
Door ons nog worde voortgebragt!

Hoe ſchoon, hoe treffend is hier de navolging van het bekende *Horatiaanſche Ætas parentum pejor avis tuet.* *Zulke* navolgingen van den *geest* der Ouden zijn de ware. Nog twee *Coupletten* kunnen wij den Lezer niet onthouden.

Geen TROMP, geen RUITER had, hoe dapper ook, genoten
De Heerſchappij der zeeën met *Neerlands* Oorlogsvloten,
Indien ze op 't vlek van *Nereus* kolk
Verſchenen waren met dit Volk.

Daar

immeritus lues, en *Justum et tenacem propositi virum*, dienden alle, om, in weerwil der moeijelijkheden, die edele stemming bij de Natie op te wekken, of te onderhouden. Met bewondering merkt men daarin eene taal op, hier te lande geheel ongewoon in het midden der achttiende Eeuw; eene taal, vol gevoel, kracht, dichterlijk vuur, en dien verheven' toon, welke HORATIUS, door VAN HAREN nagevolgd, in zijnen Dichter vorderde. VAN HAREN heeft zijn gemoed en denkwijs in het eerste derzelve geschilderd (q), hetwelk hij aan IMHOFF rigt, dien beroemden Gouverneur-Generaal van *Neêrlands Indië*, welke 's lands gezag aldaar met zoo veel luister hand- Heldendicht. W. VAN HAREN.

Daar *Moed* is, daar is Hulp. Uit *Moed* is Heil te halen!
Zal Moed met Recht gepaard niet altijd zegepralen?
Die and're grondbeginzels voed
Die kniele neêr: die heeft geen *Moed!*

Hij, die door Eigenbaat noch vreeze is te verzetten,
Die vechtend sterven durft voor *Godsdienst*, *Vrijheid*, *Wetten*,
Die maakt de kleinste vesten rijk,
Die is alléén een Heir gelijk!

(q) Die rein van wandel is, en zuiver van geweten,
Die heeft geen Helm gebrek, geen schild, geen blinkend zwaard,
Die is, in 't midden van het doodsgevaar gezeten,
Zoo weinig trefbaar als vervaard.

Het zij hij zich op reis begeeft, en Wildernissen
Vol woest gediert doorkruist op 't *Pyreneesch* gebergt
Of *Ammons* zand, daar Beek noch Boom het veld verfrissen,
Stoutmoedig eenen doorgang vergt.

Het

Heldendicht. W. VAN HAREN.

handhaafde. Jammer flechts, dat onze Dichter daarin, verleid door logenachtige berigten, den gruwelijken moord der *Chinezen* in 1740 fchijnt goed te keuren. Het langfte en het meestberoemde dier Gedichten, de *Leonidas*, fchijnt ons toe de minfte dichterlijke waarde te hebben. Het Gedicht bevat eigenlijk eene twistrede tusfchen LEOTYCHIDES, die *Sparta*

Het zij Hem eene kiel langs de onafmeetbre baren
Den Aardkloot ommevoert, en op den Oceaan
Hem dan ten afgrond, dan ten wolken op doet varen,
Naar willekeur van een' Orkaan.

Al was zijn zuivre hand geketend, al verfcheenen
De ftraalen van de zon niet meer voór zijn gezigt,
De ALMAGTIGE ziet door den muur der kerkers heenen,
Van uit zijn ongenaakbaar Licht.

Zijn onweêrftaanbre wil weêrhoud de Dwingelanden,
Al is de dolk ontbloot, al wort de flag verwacht,
Geen 't allerminst gevaar! de wreedfte en fterkfte handen
Verliezen zenuwen en kracht.

Waarlijk! WILLEM VAN HAREN was tot Lierdichter (veel meer dan tot Heldendichter) geboren: en had hij zich bij dat vak gehouden, *Neêrland* zou misfchien eenen PINDARUS of TYRTEUS in hem gevonden hebben. Zeer juist heeft de beroemde VOLTAIRE dus zijne bijzondere verdienfte in *dat* vak gekenfchetst (hoewel hij waarfchijnlijk geen woord van hem in de grondtaal kon lezen):

Démosthène au Confeil, et *Pindare au Parnasfe*,
L'auguste Liberté marche devant tes pas;
Tyrtée a dans ton fein repandu fon audace,
Et tu tiens fa trompette, organe des combats.

-*ta* voor XERXES magt wil doen bukken, en LEONIDAS, die zulks afkeurt, en op kloeken tegenſtand dringt. De inleiding is geheel *prozaïsch*, doch de toon verheft zich allengs; misſchien met opzet is de taal van LEOTYCHIDES ongemeen flaauw, vergeleken met die van LEONIDAS: en het heerlijke ſlot zet aan het werk de kroon op (*r*). Men weet den uitſlag der pogingen van VAN HAREN. In weerwil van al de tegenſtribbeling der partij, die de onzijdigheid zocht te handhaven (*s*), werden aan MARIA THERESIA Heldendicht. W. VAN HAREN.

(*r*) Zoo ſpreekend, trad hij heen, tot eeuw'gen roem beſchoren,
Driehonderd mannen volgden Hem:
Driehonderd, zijner deugd op 't dierſte toegezworen,
En vaardig op zijn' wenk en ſtem.
Hij ging naar *Thermes* engte, ontmoette de Barbaren,
Streed, velde, ſneuvelde, overwon:
En dwong hen voor altoos de lust te laten varen,
Om *Hellas* gulden Vrijheidszon
Voor hunne flaauwe Maan verwaandlijk te doen zwichten,
Of aan des Hemels hoogen trans,
Door eene wolk van ſlaafſche en nutteloze ſchichten,
Te ontblooten van haar' heldren glans.

(*s*) Lieden van deze partij wilden ook den *Leonidas* beantwoorden. Wij laten het *ſtaatkundige* geſchil volkomen in het midden, maar dit is zeker, dat zij in de Poëzij oneindig verre achter hunnen tegenſtander terug blijven. Men hoore de volgende kreupele rijmen (en zoo werden er in die Eeuw bij duizenden gemaakt en geprezen):

Geen wisſer merk, dat ons een Staats-verval voorſpelt,
Dan als der Wijzen Raad, min dan der Dwazen geldt,
Als elk; hoe blind, naar drift, 't gemeen belang wil meeten,
Door *eene Geeste* van partijdigheid bezeten,

Wan-

Heldendicht. W. VAN HAREN.

SIA de troepen, bij de verdragen beloofd, toegezonden; allengs wikkelde men zich meer en meer in den Oorlog; *Frankrijk* veroverde de *Oostenrijkſche*, en deed zelfs eenen inval in de *Vereenigde Nederlanden*; toen ſtond het Volk op, vernietigde de Stadhouderlooze Regering, en riep WILLEM IV. uit. Aldus werd de vurige wensch van VAN HAREN vervuld, die zich nog een' tijdlang in de herſtelde Stadhouderlijke Regering, doch ſlechts kort in het leven van zijnen Vriend, den Prins, mogt verheugen. Hij bekleedde daarna nog den post van Afgezant aan het Hof des Landvoogds te *Bruſſel*, Prins KAREL van *Lotharingen*.

§ 210. W. VAN HAREN. *De Friſo.*

VAN HAREN was echter niet alleen Lier- (*t*), maar ook Heldendichter. Zijn uitgebreid werk *Friſo*, *Koning der Gangariden* en *Praſiaten*, bevat eene geheel verdichte Geſchiedenis, alleen op de oude *Frieſche* Volksverhalen en de Kronijken van WINSEMIUS en anderen van dat ſlach gebouwd, wier ongerijmdheid UBBO EMMIUS genoegzaam heeſt aangetoond. Op zulke ſprookjes een Heldendicht te bouwen, is omtrent, als of men FRANCUS, den zoon van HEKTOR, uit *Ilium*

Wanneer men Oordeel bruikt noch Reegelen van ſtaat,
Speelt *de partij* den baas, beleid hiet Euveldaad, enz. enz.

(*t*) Wij moeten bij deze gelegenheid den Lezer herinneren aan zijn heerlijk Lierdicht: *het menſchelijk leven*, te vinden in den *Frieſchen Bijenkorf*, en door DE VRIES overgenomen.

Ilium naar *Frankrijk* wilde brengen, en daar het lelierijk doen ſtichten. Een Heldendicht mag toch niet geheel in de lucht hangen: het moet op eenige geſchiedkundige waarheid rusten, welke het dan natuurlijk den Dichter naderhand vrijſtaat naar goedvinden met zijne vindingen uit te werken en te verſieren (*u*): — zoo niet, mist het een der eerſte vereischten, om gelezen te worden! — belang. Daarenboven zondigt de *Friſo* elk oogenblik tegen de zeden en gewoonten der Volken, die hij ſchildert. FRISO, een *Raja* uit *Hindostan*, en zijn Oom TEUPHIS, aanbidden den God van ZOROASTER, en de laatſte rekent tevens zijne afkomst van *Vader* BACCHUS; de *Raja* CHARSIS op *Ceylon* en alle andere *Indiſche* Vorſten aanbidden JUPITER; alle hebben *Griekſche* namen en zeden; in *Bengale*, bij den mond van den *Ganges*, is een *woud van hooge dennenboomen:* en wat dies meer zij. Hetgeen de *Franſchen couleur locale* noemen, ontbreekt dus geheel in den *Friſo*, zoowel in *Indiën* als in *Nederland*, waar de held eene ſchuilplaats zoekt; alleen van *Rome* zijn de zeden wel bewaard. Doch wij moeten van dit weinig gelezene Dichtſtuk eene korte ſchets geven.

Heldendicht.
W. VAN HAREN.
De Friſo.

De

(*u*) Men werpe ons hier VIRGILIUS niet tegen. De overlevering van de komst der *Trojanen* naar *Italië* heeft den ſmeltkroes van eenen twijfelaar als NIEBUHR doorgeſtaan, waarin zelfs een ROMULUS, NUMA, PORSENA, en wie niet al meer! verdwenen zijn.

Heldendicht. W. VAN HAREN. *De Friso.*

De aanleg schijnt van den *Telemachus* van FENELON ontleend. FRISO, zoon van STAVO, een' Koning der *Gangariden*, wordt door een' geweldenaar AGRAMMES van den troon beroofd: hij vindt op zijne vlugt, bij den mond van den *Ganges*, zijnen Oom TEUPHIS, eenen Wijsgeer van de gezindte van ZOROASTER, die zich voor hem verborgen houdt, onder den naam van LEONAAT: zij zoeken en vinden eene schuilplaats op het eiland *Taprobane* (*Ceylon*) bij den Koning CHARSIS, een' ouden Vriend van TEUPHIS. FRISO heeft hier gelegenheid, een vervaarlijk oproer te stillen, en het hoofd der muitelingen te vellen; doch na den dood van CHARSIS wordt deze dienst door deszelfs Zoon en opvolger COSROËS, een' laffen en praalzieken Vorst, aan de ondeugende PASIPHAE gehuwd, kwalijk vergolden. FRISO en TEUPHIS verlaten het eiland, na het stillen van een oproer ten hunnen voordeele. De vloot, die hen naar *Indië* terug voert, door storm beloopen, strandt op de *Cannanische* kust, waar de heldhaftige jongeling andermaal den Vorst ORSINES, een' afstammeling van CYRUS, uit de handen van oproerlingen bevrijdt, (hetwelk hem echter door de hulp van den Opperpriester der *Magiers* gemakkelijk wordt gemaakt,) en daarvoor 's Vorsten dochter, ATOSSA, ter vrouwe ontvangt. (Deze liefde wordt kiesch, en nogtans teeder, beschreven.) Opdat FRISO te *Rome* zou kunnen komen, moet er zich juist een bespieder van dat Gemeenebest, PROCULUS, te *Pasagarda* bevinden. ALEXANDER komt daar, op zijnen terugtogt uit *Indië*, doet ORSINES,

op

op de valſche beſchuldigingen van eenen eerloozen Geſnedenen, ter dood brengen, en zou dat zelfde lot aan FRISO en TEUPHIS hebben doen ondergaan, zoo dezen niet, door PTOLEMEUS gered, met den *Romein* (uit *Perzië*) te ſcheep de vlugt naar *Rome* hadden genomen: (hoe? dit verneemt men niet: althans zij doorkruiſen *Arabiën*, en komen te *Tyrus*). De beſchrijving der lotgevallen van *Rome* in dat tijdvak (de Eeuw van ALEXANDER) zijn tijdrekenkundig juist, en bijzonder aan VAN HAREN gelukt, door dat hem deze Geſchiedenis en zeden beter dan de andere bekend waren. Maar om van *Rome* naar *Friesland* te komen, worden weder zonderlinge lotgevallen vereischt. TEUPHIS geeft zich (waarom nu eerst, wordt niet gemeld) aan FRISO te kennen: deze vindt zijne Moeder, die door eene reeks van lotgevallen te *Gades* (*Kadix*) gekomen was, weder, en beſluit met haar tot PTOLEMEÜS, zijnen Redder en Vriend, naar *Egypte* te ſtevenen: doch een felle ſtorm drijft hen den *Atlantiſchen* Oceaan in: zij komen aan het eiland *Vectis*, ontmoeten daar zekeren verdreven' *Britſchen* Prins ARGENTORIX, die hun het land der *Alanen*, aan den middelſten *Rhijnmond* (het tegenwoordige *Nederland*), als eene veilige en wenſchelijke ſchuilplaats, aanraadt. FRISO geeft daaraan gehoor: komt bij de *Alanen*, verlost hen, met behulp van eenen Engel van OROMASDES, van eenen vurigen pest- en vernielingbarenden draak uit den afgrond, en wordt (nu toch op weg zijnde) door den Engel naar de hel, de ſtrafplaats der Verdoemden, ge-

Heldendicht. W. VAN HAREN. *De Friſo.*

Heldendicht. W. VAN HAREN. *De Friso.*

gevoerd, die in den trant van FENELON, doch zwakker, beschreven wordt. Nogtans ziet men met vermaak daarin den Dichter, die tevens Edelman en Volksbestuurder was, aan het *tweegevecht* en de *uitvinding der pijnbank* welverdiende straffen in de Hel toekennen. Vandaar terugkeerende, wordt hij, om zijne verdiensten, door de inwoners als *Koning* erkend, en dus de stichter en naamgever van het Volk der *Friezen.*

Wanneer deze vinding (aan welke het in enkele partijen niet aan levendigheid van verbeelding ontbreekt) in de uitvoering door kracht van dichterlijke taal ondersteund ware, zou daaruit, bij al het avontuurlijke en onwaarschijnlijke, nogtans een belangrijk, ja wegslepend gedicht hebben kunnen ontstaan. Dan in den *Friso*, vooral in de eerste uitgave, ziet men het gewigt der *poëtische voordragt.* Het gemis daarvan doet dit gedicht, bij den besten wil, twintigmaal uit de handen vallen. Hard als metaal zijn de verzen: zij dragen den stempel eener nog ruwe, ongevormde taal; men verbeeldt zich tot de zestiende Eeuw teruggekeerd te zijn, en het schijnt, dat SPIEGEL, wanneer hij een Heldendicht gemaakt had, omtrent zoo zou geschreven hebben. De zamenstelling der volzinnen is menigmaal bijna *Fransch;* zoodat men eene wonderlijke vertaling uit een' of anderen *Franschen* Dichter meent te lezen. Daarbij ontbreekt het geheel niet aan wansmaak.

Een en ander maakt den *Friso* somtijds onverstaanbaar. Wij hadden hiervan reeds genoegzame bewijzen

zen voor onze Lezers aangeteekend, toen ons de meer zeldzame druk in 4to (*v*) onder het oog kwam, waarin wij met eene aangename verbazing de meeste dier plaatfen of verzacht, of vloeijender geworden, of verkort, of geheel weggelaten vonden. Deze druk, van twaalf tot tien Zangen ineen gedrongen, bevat daarentegen verfcheidene fraaije plaatfen, die de eerfte geheel niet heeft; een duidelijk blijk van het nut der herziening van gedichten van langen adem, vooral bij hen, die meer dichterlijken aanleg, dan bedrevenheid in hunne Moedertaal hebben, gelijk ongetwijfeld bij de VAN HARENS het geval was. Doch het vreemdfte bij de zaak is, dat de eerfte 8vo druk, die van zulke harde, onwelluidende plaatfen krielt (*w*), door den grooten Taalkenner (en tevens Dichter) BALTHAZAR HUYDECOPER is nagezien, terwijl de Dichter, bij den zoo merkelijk verbeterden tweeden druk, flechts zijn eigen Genie en gevoel voor het fchoone fchijnt te hebben geraadpleegd. Nogtans zijn op verre na niet alle hardheden, alle gewrongene en duistere woordvoegingen ook uit den 4to druk (die in 1758, en dus zeventien jaren later dan de 8vo, in het licht kwam) verdwenen. Nog altijd fteekt, te dezen aanzien, de *Frifo* ongunftig af bij de werken

Heldendicht.
W. VAN HAREN.
De Frifo.

(*v*) Door de goedheid van den Hoogleeraar KEMPER.

(*w*) B. v. I. B. 8vo. bl. 20. vs. 355. vs. 383 enz. II. B. bl. 43. vs. 75, 97 enz. III. B. bl. 103. vs. 577. IV. B. bl. 51. vs. 112 enz. bl. 129. vs. 433. V. B. bl. 166. vs. 475. enz. enz.

Heldendicht. W. VAN HAREN. *De Friso.*

ken van VAN WINTER en VAN MERKEN, ja zelfs bij die van FEITAMA. Doch dit gebrek wordt door vele schoonheden vergoed. De *Friso* is rijk aan beelden, waaronder vele reeds door den Heer DE VRIES zijn aangewezen. (Daarbij moeten wij vooral niet vergeten, dat de uitgave in 4to verscheidene nieuwe beelden heeft) (*x*). Wij zagen reeds, dat VAN HAREN de liefde van FRISO en ATOSSA bevallig beschrijft; zijne aanroeping aan de *Min* (de zuivere VENUS URANIA), in het begin des zesden Boeks, is regt verheven, en toont wel het edele gemoed van den Dichter, hetwelk deze hemeltelg van hare onreine Zuster, die FENELON, VAN HAREN's voorbeeld, zoo zeer had ten toon gesteld, wel wist te onderscheiden (*y*). De *Karakters*, voor 't overige, zijn of

(*x*) B. V.: De straf van den Koning der *Alanen* (oude *Nederlanders*), BUSIRIS, die de Goden veracht had. De Heer DE VRIES heeft (II. D. bl. 186) de schoone Verzen der 4to uitgave medegedeeld, in de 8vo luiden dezelve veel korter, aldus:

> Pas stiet men spottende dien Grijzaard naar beneên,
> Of hoorde een zwaar gedruis, en 't bliksemvuur verscheen.
> SAMITHES slingerde den donder uit zijn zalen,
> En wist den Vorst met zijn geslagt tot gruis te malen,
> En zond een' wervelwind, die hunn' rampzalige asch
> Verstrooide, tot er niets meer van te ontdekken was.

Welk een hemelsbreed onderscheid met de Verzen, die men bij DE VRIES vindt!

(*y*) VI. B. vs. 1. bl. 182. 8vo.

> Ten Hemel uitgedaald, tot het behoud der menschen,
> Onovertreffbre schat, bekroonster aller wenschen,

Door-

of afzigtig flecht, zoo als AGRAMMES, TORYMBAS, BAGOAS, *of* volmaakt deugdzaam, gelijk FRISO, TEUPHIS, ORSINES, PAPIRIUS, en over 't algemeen alle *Romeinen*, — die zachte tinten tusfchen goed en kwaad, die verfcheidenheden van karakters, waardoor HOMERUS en TASSO zoo uitmunten, heeft de *Friso* niet. De gezindheden zijn edel en goed: de overhelling tot eene Republikeinfche boven eene eenhoofdige Regering is, door den lof, aan *Rome* gegeven, zeer

Heldendicht. W. VAN HAREN. *De Friso.*

Doorlugtige, en te zaam onzijdige Vriendin,
U roep ik aan, ô zuivre en onbevlekte Min!
Gij, vergefelfchapt van uw koninklijke Zuster,
De VRIENDSCHAP, vloeit door al de driften heen geruster,
En ongeroerder dan, naar Ceres vruchtbre kust,
De zilvere Arethufe, in kuifche jeugd ontrust,
Van PAN's bemind gebergte en aangename wijken,
Rold door Neptunus groote en fteeds ontruste Rijken.
Gij, van een heilge teelt, fierd ligt een groot gemoed,
En dooft geen heldenroem in eenen tranenvloed,
Gij fchrikt niet voor 't gelaat van ftuurfche Dwingelanden,
Schoon teder, wederftaat gij de allerfterkfte handen.
Gelijk een kleene Rots, in Nereus vreeslijk wijd,
Altijd verwinnend met de woeste ftormen ftrijd,
In 't hart des Aardrijks met haar wortlen is geweken
En 't golvgebergt doet op een glinfirend voorhoofd breken.
Gij zijt getrouw, en kiest de fchrikkelijkfte dood,
Voor Heerfchappij, voor goud, en wat in 's hoogmoeds fchoot
Geboorte nam, en, diep in 't menschlijk hart gedreven,
Eerst vleid, daarna gedijd tot tegenfpoed in 't leven.

Was het geheele ftuk zoo, onze Natie zou er roem op kunnen dragen.

Heldendicht. W. VAN HAREN. *De Friso.*

zeer merkbaar: nogtans erkent de Dichter wijsfelijk, dat de Republiek voor geene groote Staten dienftig is (z). De *Fabel* des Gedichts heeft weinig bovennatuurlijke wezens: flechts in de twee laatfte Boeken wordt de Held onmiddellijk door den Hemel befchermd, en zelfs in de Hel ingevoerd. Hier doet VAN HAREN (in den laatften Zang der 4to uitgave) aan FRISO door eenen Engel (op het voetfpoor van VIRGILIUS) de lotgevallen van zijn nakroost, bepaaldelijk die van den *Nederlandfchen* opftand tegen *Spanje*, en der Prinfen van *Oranje* tot op WILLEM V. vertoonen, waarin het gelukkige denkbeeld, dat deze *Nederlanders*, FRISO's afftammelingen, zijn oude Vaderland in *Indiën* en *Taprobane* zullen heroveren, even aangeftipt is, doch eene nadere uitvoering had verdiend. — Doch het wordt tijd dat wij overgaan tot WILLEM VAN HAREN's nog grooteren Broeder.

ON-

(z) De 8vo en 4to uitgaven wijken hier van elkander af; de tweede is korter en krachtiger, doch heeft niet de veelbeteekenende regels:

Zulk een gering gebied als dit kan Vrijheid pasfen,
En, eens gevest, kan 't ook ten hoogften toppunt wasfen;
Maar aan een' Rijkstroon, die ver' over de Aarde ftrekt,
Was 't naar waarfchijnlijkheid de grootfte ramp verwekt.

In de tijden van VAN HAREN waren *Vrijheid* en *Republiek* nog *Synonimen.*

§ 211. Heldendicht. O. Z. V. HAREN. *De Geuzen.*

ONNO ZWIER VAN HAREN, in 1713 te *Leeuwarden* geboren, door zijne afkomst en eigene bekwaamheden tot onderscheidene staatsposten geroepen, Grietman van *Stellingwerf*, en achtervolgens Gedeputeerde te Velde in den *Franschen* oorlog van 1745, Gevolmagtigd Minister van den Staat bij de Protestantsche *Zwitsersche* Kantons, Commissaris-Generaal der *Zwitsersche* benden in *Nederlandschen* dienst, buitengewoon Afgevaardigde tot den Vredehandel te *Aken* (1748), en gemagtigd (als Vertegenwoordiger van Prins WILLEM IV.) tot het regelen van alle zaken der landen, die door den Vrede werden terug gegeven, lid der Algemeene Staten, van den Raad van State, en der Admiraliteit van *Amsterdam*, — was, even als zijn Broeder, een groot Vriend en ijverig bevorderaar der belangen van WILLEM IV. Na den dood van dezen Vorst en de Vrouwe Gouvernante, zijne Echtgenoote, had VAN HAREN, van het tooneel der wereld verwijderd en op zijn landgoed in *Friesland* geweken, vele onaangenaamheden, zoo als een herhaalde (blijkbaar aangestokene) brand in zijn huis, waardoor hij zijne Boekerij en vele belangrijke papieren verloor, — en vooral een allertreurigst Regtsgeding met zijne naaste betrekkingen, over de beschuldiging eener misdaad, die zelfs bij Heidenen voor allerafgrijsselijkst gold. Het staat aan ons niet, de gegrondheid of ongegrondheid dezer aantijging te onderzoeken, *of* in 't geheel verder in deze jammerlijke zaak te treden, waarbij sommigen eene hoofsche kabaal onderstellen.

Heldendicht. O. Z. V. HAREN. *De Geuzen.*

VAN HAREN heeft zich onsterfelijk gemaakt door zijne *Geuzen*, *Vaderlandsch* Dichtstuk, of, door FEITH en BILDERDIJK, *Verzameling van Vaderlandsche Lierzangen* genaamd. Dit meesterstuk van waarachtige Poëzij doordringt, waar men het opsla, ieders hart met warm gevoel voor Vaderland, vrijheid, menschenwaarde, Godsvrucht en deugd. VAN HAREN plaatst zich op een hoog standpunt: hij overziet de wereld, de menschheid in 't groot, en juicht de overwinning der *Nederlanders* toe, omdat zij een trap is tot verheffing van ons geslacht door lijden tot geluk en volmaking (*a*). Zijne groote kunde in uitheem-

(*a*) Men zie reeds terstond den aanhef, te grootsch voor een Heldendicht, maar bij uitstek *lyrisch*, en verbazend afstekende bij het: *Ik zing* en *'t Gaat wel!* zijner tijdgenooten, de *prozaïsche* rijmelaars:

Wanneer de groote waterstroomen
  Die 't Zuiden naar Syene zend
Ægypt', aan uwe vlakte komen,
  Die vlakt' aan regen onbekend:
Dan klimt de *Nyl* op uwe landen,
Hij dekt uw' allerhoogste zanden,
  Een nieuwe Sundvloed schijnt bereid,
De *Cataracten* zijn verdwenen,
Die hemelhooge muur geschenen,
  Daar *Sennadr's* Rijk van 't uwe scheid!

O gij, die eerst dit land bewoonde,
  Van waar gij moogt gekomen zijn:
Wat voeld' uw hart, als zich vertoonde
  Die wondre gift der Middellijn?

Maar

heemsche landen en Volken doet hem daarbij, en in de vergelijkingen, en in de schilderingen, groote diensten. Het Gedicht, eerst in 1769, onder den naam van *het Vaderland*, daarna in 1771 en 1776 te *Zwolle* (een nadruk 1772 te *Amsterdam*), onder den naam

Heldendicht. O. Z. V. HAREN. *De Geuzen.*

Maar om nog meer te doen verblikken,
Het water vlucht, en vuile slikken
  Bedekken al wat kan bezaaid!
Gij geeft de hoop alreê verloren,
Van weêr te vinden 't rijke koren
  Als d'eerstemaal aldaar gemaaid!

Doch als de Son en milde straalen
  Een zagt' en aangename gloed,
Op deze slijk doet nederdaalen,
  Verschijnd daar niet uw' overvloed?
't Geen klagten gaf in uwe monden,
Zijn vaste regens, ook gezonden,
  Om op *Ægyptens* dorre strand
De rijkste vrugtbaarheid te brengen:
Door barre grond met as te mengen,
  Van 't riet dat d'*Abissyn* verbrand.

Zóó dekt d'Almagtige sijn wegen!
  Zoo is met wijsheid kracht vereend!
En 't allergrootste nut gelegen
  In 't geen de mensch verwarring meend!
Maar onverwacht zal 't licht verschijnen,
Dat alle neev'len doet verdwijnen:
  En wijst de Godheids waare reên!
Leer, sterveling, altoos te hoopen,
Tot dat de tijd uw' oogen oopen,
  En toon waarom gij hebt geleên!

 Hoe

Heldendicht. O. Z. V. HAREN. *De Geuzen.*

naam der *Geuzen* uitgegeven, begint met *Neêrlands* verdrukking door de *Spanjaarden*, de aanbieding van het smeekschrift der verbondene Edelen, — ALVA's komst en wreedheden, en gaat dan over tot het hoofdonderwerp, de komst der *Geuzen* voor den *Brielle* en de verovering dier stad. Van hier af verlaat de Dichter de Geschiedenis, en vlecht een aantal *Episoden* in, zoo als de droom des Prinsen, hen door GOD toegezonden, en die de toekomstige grootheid van *Nederland* aan het oog zijner ziele vertoont (7—12 Zang); DE RIJK's gezantschap naar *Engeland*, het verhaal van ROZEMOND; herinnering aan ADELHEIDE (22, 23 Zang) enz. — De komst der Prinsen in *Holland* eindigt het Dichtstuk (*b*), aan hetwelk wij, indien men slechts den aanhef uitzondert, ongaarne den naam van *Heldendicht* zouden ontzeggen; immers de voetmaat is hiertegen volstrekt geene hinderpaal. Wie heeft de wet voorgeschreven, dat alle Heldendichten in eentoonige *Alexandrijnen* moeten zijn? Immers, wanneer men TASSO's *Verloste Jeruzalem* dien naam niet betwisten wil, omdat het in *strophen* van acht regels gedicht is, zoo vinden wij ook geene oorzaak, VAN HAREN's *Geuzen*, in de zeer aangenaam lezende voetmaat van tienregelige *coupletten* gesteld, en 't welk anders alle vereischten van

Hoe verheven en onbekrompen zijne denkbeelden van het Opperwezen zijn, toont de aanhef van den zevenden Zang.

(*b*) Rust mijne lier, *Oranje* komt.

van een Heldendicht in hooge mate bezit, dien naam te ontzeggen. Zeer gaarne zouden wij van dit pronkjuweel onzer Poëzij een nader verslag geven, doch de Heer DE VRIES heeft dit zoo uitmuntend gedaan, dat wij onze Lezers liefst tot zijn beroemd werk over onze *Dichtkunst* verwijzen (*c*). Wij merken nog slechts dit ééne aan, dat hetgeen WILLEM VAN HAREN zelf voor den te voren bijkans onleesbaren *Friso* gedaan heeft, de verbetering van taal en stijl, door de twee herstellers onzer Dichtkunde, de Heeren BILDERDIJK en FEITH, voor de *Geuzen* gedaan is, die echter (vooral de druk van 1776) ook naar den uiterlijken vorm zeer veel hooger stonden dan de *Friso*. Doch hierdoor is deze uitgave nu gedeeltelijk het werk dier beide Heeren, in plaats van VAN HAREN, geworden. Hoewel beiden omtrent gelijkelijk deel aan dezelve hadden, heeft BILDERDIJK er zijnen naam alleen voorgezet.

Heldendicht. O. Z. V. HAREN. *De Geuzen.*

ONNO ZWIER VAN HAREN heeft nog meer Gedichten, waaronder zeer fraaije, vervaardigd, grootendeels van vaderlandschen inhoud, namelijk, de Lierzangen *de Vrijheid*, *de Koophandel*, *de Landbouw*, *de Verschijning*, *de Inënting*, *de Koopman*, *de Staatsman*, *de Schimmen* (*d*), *Vaarwel van een'* ou-

(*c*) Zie DE VRIES, *Geschied. der Nederl. Dichtkunde*, II. D. bl. 207—227.

(*d*) Dit Gedicht munt boven de andere in voortreffelijkheid uit. Zie DE VRIES, bl. 229.

Heldendicht. *ouden Vader aan zijn' Zoon, varende op 's Lands*
O. Z. V. HAREN. *fchip van Oorlog* de Argo, Proeve van Overzetting
De Geuzen. uit POPE's *Proeve over den Mensch, de Mesfias, Lofzang voor Muzijk*, en twee Treurfpelen, WILLEM *de Eerfte* en AGON, *Sultan van Bantam* (*e*).

§ 212.
Blijfpel.
LANGENDIJK.

De voortbrengfelen van het Tooneel waren in dit Tijdperk ongemeen talrijk, doch munten onder dien drom flechts weinige meesterftukken uit. In het *Blijfpel* gaf PIETER LANGENDIJK eenige vrij goede ftukken, wanneer men namelijk niet angftig let op de grenslijn tusfchen het Klucht- en Blijfpel. Hij zag in 1683 het eerfte licht te *Amfterdam*, doch bragt zijn' meesten tijd te *Haarlem* door, na in de jeugd met zijne Ouders vele kommerlijke jaren, hetzij in zijne geboortestad, hetzij te *'s Hage* te hebben gefleten. Daarop volgde een ongelukkig huwelijk, en eigen verzuim van zijn beroep (het damastweven en patroonmaken), waardoor zijne omftandigheden tot op zijn zes en zestigfte jaar weinig verbeterden, wanneer de Regering hem tot Stads-Historiefchrijver aanftelde, en genoegzaam in zijne behoeften voorzag tot op zijnen dood in 1756, zijn drie en zeventigfte jaar. De Na-

(*e*) Buitendien heeft VAN HAREN nog eenige Prozawerken gefchreven, zoo als: *Leven van* J. KAMPHUIS, van *Japan* (een zinnebeeldig ftukje, toepasfelijk op ons Vaderland). - *Proeve van een' Oud' man aan de Jeugd van Nederland*, over EZRA III. vs. 12, bij het begin der *derde Eeuw van de Unie in* 1779. *Nieuwjaarsbrief aan mijn' jongften Zoon in* 1778, en *Lijkrede op* WILLEM IV.

Blijſpel. LANGENDIJK.

Natuur ſcheen hem tot Blijſpeldichter te hebben gevormd; reeds in zijn zestiende jaar ſchreef hij het bekende ſtuk, *Don Quichot op de bruiloft van Camacho*, uit den beroemden Roman van CERVANTES, hetwelk, na meer dan eene eeuw, nog vertoond wordt, doch met de aanmerkelijke verbeteringen, door den Dichter in latere jaren gemaakt. Nog luimiger is de *Krelis Louwen*, of *Alexander de Groote op het Poëtenmaal.* De vinding is niet onaardig: een gezelſchap Dichters doet een' boer in zijn' ſlaap in een fraai vertrek brengen, en als ALEXANDER *den Grooten* begroeten, verdeelende onderling de rollen van deszelfs Hovelingen en Veldheeren. De verbazing van den boer, die al deze betuigingen van eerbied eerst van zich weert, doch zich die naderhand, uit hoofde der genietingen, die zij hem ſchenken, laat welgevallen, ſteekt kluchtig af bij het bekende karakter van den Held. Men ziet echter, dat de *intrigue* of de knoop te zwak is, om een regelmatig Blijſpel te kunnen heeten. LANGENDIJK was niet alleen Blijſpeldichter: hij oefende zich in de meeste lagere ſoorten der Poëzij. In den boertigen trant volgde hij ongelukkig te zeer den wanſmaak van FOCQUENBROCH, die misſchien dacht, dat echte geestigheid naauw verwant was aan ruwheid, vuilheid en onkuischheid in taal en voordragt (*f*); eene klip, waar-

(*f*) Zie de zeer juiste en ware aanmerkingen van DE VRIES op dat punt, II. D. bl. 64—66. De *Eneas in zijn Zondagspak* was eene der

Blijspel. LANGENDIJK.

waarop onze *Hollandsche* boertige Dichters dikwijls gestooten hebben, en waarvoor het dus van belang is, hen te waarschuwen, en in *dit* punt de kiesche en beschaafde *Franschen*, de beste Meesters in dat vak, ter navolging aan te bevelen. — Als ernstig was LANGENDIJK dikwerf zielloos en flaauw, somtijds niet meer dan berijmer van Geschiedenissen, gelijk in zijnen *Levensloop der Aartsvaderen*, *Graven van Holland in jaardichten*, en *Leven van* WILLEM I. *in jaarzangen*, de beide laatste vervaardigd als *Factor* en ten behoeve der *Haarlemsche* Rederijkkamer, *Trouw moet blijken*, een overblijffel (ook in geest en strekking) dier oude Kamers, waarvan wij bij de zestiende Eeuw gesproken hebben, en die thans, behalve te *Haarlem*, schaars elders dan op het

---

der vele *parodiën* van het groote Heldendicht van VIRGILIUS, zoo als er ook *Frankrijk* en *Duitschland* bezitten. Hij was voorafgegaan door A. VAN FOCQUENBROCH, een' *Amsterdamsch'* Geneesheer in de zeventiende Eeuw, die op de Kust van *Guinea* overleed, misschien omdat hij liever Verzen dan *Recepten* schreef. Zijn *Reuzenstrijd*, *Min in 't Lazarushuis*, en *boertige Æneïs* zijn bekend. Zijne Gedichten kwamen in 1723 in 't licht. Het voornaamste, 't welk men in die zoogenaamde *boertige Heldendichten* grappig vindt, is de verkleeding der oude Helden en Goden in dagelijksche menschen van onzen tijd, en meestal van de gemeenste soort. Dit is de *vis comica* van BOILEAU en POPE niet! FOKKE heeft gindschen trant naderhand in *Proza* verbeterd, en van onbeschofte uitdrukkingen grootendeels ontdaan, met behoud nogtans van al het lachverwekkende, hetwelk in deze verkleeding gelegen is. Wij hebben in den Tekst gezien, dat LANGENDIJK ook in het Blijspel dien smaak huldigde. Gemeenheid van taal dacht men toen ook tot het wezen der boert te behooren.

het platte land te vinden waren. Hij beschreef ook de omstreken van *Kleef*, en vervaardigde *Punt-* en *Sneldichten* in den smaak van HUYGENS, en vrij goede *Herders-*, *Visschers-* en *Veldzangen*. Slechts één Treurspel ziet van hem het licht: *Julius Cesar en Cato*, vertaling van een middelmatig, thans vergeten, *Fransch* stuk (*g*).

Blijspel. LANGENDIJK.

§ 213. OP DEN HOEF. HARTSINCK. S. STIJL. J. NOMSZ.

Omtrent de opvolgers van LANGENDIJK in het Blijspel kunnen wij kort zijn. NICOLAAS WILLEM OP DEN HOEF, een Heelmeester te *Amsterdam*, geboren 1715, overleden 1765, schreef *de Juffrouw naar de Mode*, *de Getrouwde Philosooph*, en *Timon den Menschenhater*. JAN JACOB HARTSINCK (overleden in 1778, als een der Commissarissen van den *Amsterdamschen* Schouwburg), was Schrijver van *den Minderjarigen*, Blijspel. De voortreffelijke SIMON STIJL kon dit vak ook niet verheffen; men heeft van hem *den Vrijer naar de Kunst* (1753) en *Crispijn Philosooph* (1754). De vruchtbare Schrijver NOMSZ stelde in *den Driftigen* echt *Hollandsche* karakters voor, in 't bijzonder eenen ouderwetschen *Amsterdammer*, wiens onverstoorbare koelbloedigheid grappig afsteekt bij

(*g*) De gezamenlijke dichtwerken van LANGENDIJK zijn in 4 Deelen 4to uitgegeven, *behalve* de *Graven van Holland*, de andere berijmde Geschiedenissen, en de beschrijving van *Kleef*. Zijne beste Blijspelen zijn op het Tooneel gebleven, en dus genoegzaam bekend: van zijne Mengeldichten heeft de Heer DE VRIES proeven medegedeeld. Zijn berijmd Proza zou hier nutteloos plaats beslaan.

bij de ſtormbuijen van een' opvliegenden medeminnaar.

§ 214.
Treurſpel.
MAURICIUS.
BODDAERT.
FEITAMA.
DE MARRE.
HUYDECOPER.

In het Treurſpel moeten wij, behalve MAURICIUS, wiens *Seſostris* meermalen met toejuiching ten Tooneele gevoerd, en een der beste ſtukken van dien tijd is (*h*), en P. BODDAERT (*i*), die den *Atreus* en *Thyestes* van CREBILLON in een *Nederlandsch* gewaad ſtak (twee geleerde mannen, vooral in de Oudheidkunde van ons Vaderland), FEITAMA, DE MARRE en HUYDECOPER noemen. Over FEITAMA, als Vertaler van Heldendichten, is boven reeds geſproken (*k*), als

(*h*) JAN JACOB MAURICIUS, in 1692 te *Amſterdam* geboren, was niet alleen in geleerde, maar ook in *praktikale* wetenſchappen zoo bedreven, dat men hem eerst tot Penſionaris van *Purmerende*, daarna tot Reſident der Staten-Generaal te *Hamburg*, en vervolgens tot *Gouverneur-Generaal* van *Suriname* verhief. Hij was een Vriend van WAGENAAR, met wien hij briefwisſeling onderhield, en overleed in 1768. Behalve den *Seſostris* ſchreef hij een Gedicht op den *lijdenden en herrezen' Heiland* (1714), *Gezangen op Zee*, *Dichtlievende verlustigingen* met het vervolg, en in Proza *Onledige Ouderdom* (letterkundige mengelingen) en *Regtsgeleerde Uitſpanningen.*

(*i*) PIETER BODDAERT (geboren te *Middelburg* in 1694, overleden in 1760), Dichter van ſtichtelijke Gedichten in drie Deelen (1726, 1751, 1761), was destijds zeer geacht. *Nagelaten Mengeldichten*, vooral de Herderszang *Dafne*.

(*k*) Hij was ſtadgenoot van MAURICIUS, en tijdgenoot van BODDAERT, met wien hij in hetzelfde jaar ter wereld kwam, doch twee jaren vroeger (in 1758) overleed. Zijne *Tooneelpoëzij*, zonder den naam des Dichters, doch met zijne naamſpreuk: *Studio foretur ingenium*, kwam 1735 (2 Deelen 4to) in het licht.

als Treurspeldichter trad hij reeds in zijne jeugd op met den *Fabricius*, waarin eenig leven bespeurd wordt, hetwelk hij naderhand, volgens sommigen, als minder naar de regels, heeft weggenomen. Nog twee andere oorspronkelijke Treurspelen zijn van hem: *Titus Vespasianus* en *Romulus*, benevens een zinnebeeldig stuk: *de triomferende Poëzij en Schilderkunst* (1720—1724); de elf daarop volgende Treurspelen waren Vertalingen uit het door FEITAMA zoo geliefdkoosde *Fransch*. — DE MARRE's *Jacoba van Beijeren* is lang op het Tooneel gebleven; zij verdient zulks door het belangrijke onderwerp (den afstand van een Graafschap voor het leven eens beminden Echtgenoots, en het lijden eener Vrouw, die reeds zoo veel geleden had) en door vloeijende verzen. De *Marcus Curtius* is minder bekend, en minder verdienstelijk. — Over BALTHAZAR HUYDECOPER, als Taalkenner van den eersten rang, zullen wij naderhand handelen. Als Dichter had hij wel geene zoo groote verdiensten, maar toch is nog altijd zijn *Achilles* een verdienstelijk stuk, waarin hij HOMERUS vrij op den voet is gevolgd, doch zijnen toon niet gevat heeft. Men weet, dat de groote Tooneelspeler PUNT, na eene lange rust, door een' kunstliefhebber met een vers aangespoord, om weder ten Tooneele te verschijnen, zijne intrede met de rol van ACHILLES deed, onder de toejuichingen van geheel *Amsterdam* (*l*). De *Edipus* is

Treurspel.
FEITAMA.
DE MARRE.
HUYDECOPER.

(*l*) Het geheele tooneel verdient hier vermeld te worden. De oude Heer

Treurfpel. HUYDECOPER.

is niets anders dan eene zwakke berijming van een langvergeten gewrocht des ouderdoms van CORNEILLE, dien hij vergeefs boven den (toen nog pas verfchenen) *Oedipe* van VOLTAIRE zocht te verheffen. Veel beter is de *Arfaces*, wien de kundige VAN EFFEN in zijnen *Hollandfchen Spectator* welverdienden lof toezwaait (*m*). Bovendien heeft HUYDECOPER de

---

Heer fprak den kunftenaar aan met de eenigzins veranderde woorden uit den *Achilles:*

> Ondankbaar gunstling der verhevenfte Natuur!
> De fchouwburg roept u: vlieg! en fmoor geen hemelsch vuur!

Waarop PUNT met ACHILLES antwoordde:

> Helaas, mijn Heer! ik wil 't alleen voor u belijden,
> Mijn hand, dus lang gerust, verlangt om weêr te ftrijden.

Zoo zult gij (hernam de liefhebber)

> Zoo zult gij, zweer ons dit, bij 't naaste herfstfaizoen,
> Uwe intreê met de rol des Zoons van *Peleus* doen.

PUNT boog onder handgeklap; de uitflag zijner wederverfchijning was boven alle verwachting. Zie leven van PUNT, door S. STIJL, in de *Nederl. Mannen en Vrouwen*, IX. D. bl. 36, 37.

(*m*) „ARSACES is — uit het edel vernuft eens Dichters van deftigen huize voortgevloeid. Men mag het billijk noemen het pronkftuk der *Nederlandfche* Treurfpelen van eigene vinding. Wat edelaardige ziel is er, die geen behagen fcheppen zoude in die teedere bewegingen, die de deugt van ARSACES, verftoken van een' Rijksftaf, die hem wettig toekomt, kunnen veroorzaken? Wie deelt niet in de rampen, die door de ftaatzucht van een' VARANES den onfchuldigen jongeling dreigen? Hij ziet zich verlaten, naar zijne gedachten, van alles, wat hem lief en waard is. Hij ziet zich bemind van een voorwerp, dat zijne ver-

de *Hekeldichten* en *Brieven* van HORATIUS (de *Dichtkunst* daaronder begrepen) zeer vloeijend en eigenaardig vertaald, en hier en daar wel een weinig *verhollandscht*, onder anderen de vijfde *Satire*, of de reis van *Rome* naar *Brundusium* door de *Pomptijnsche* moerasfen, die ook zoo veel van de reis met eene *Hollandsche* trekschuit heeft (*n*). Treurspel. HUYDECOPER.

Fi-

verachting verdient, enkel omdat zij 't kroost is van zijnen verdrukker. Een voorwerp echter, dat zijne liefde waardig wezen zoude om hare liefde tot de deugt, dewijl ARSINOE het recht van Kroon en Scepter zou willen afstaan, mocht zij slechts in stille kalmte zich verlustigen in de deugden van haren beminden ARSACES. VARANES zelve, de dwingelant, verwekt onze deernis, wanneer wij zijn lot veranderd zien; en hij is ons medelijden waardig, omdat zijn gansch gedrag ons doet wenschen dat zijne deugt voor zijne staatzucht niet geweken ware: immers zien wij door het gansche Treurspel henen, dat hem niets ontbreekt zelf om een loflijk Vorst te wezen. Het zijn voorwerpen van dien aert, die op het Tooneel moeten gebracht worden, om in beschaafde vernuften en grootmoedige zielen eene behaaglijke ontroering te veroorzaken. Grove harten integendeel moeten verbrijzelt worden door de gruweldaden van eenen wreeden ARAN en eene verfoeijelijke THAMERA." *Holl. Spectator* door VAN EFFEN, IV. D. bl. 262, 263.

(*n*) Men hoore slechts:

Nu dreef de Zon haar kar met opgeheven zweep
Naar 't Westen, en verdween. Men riep: *scheep, mannen! scheep!*
Elk haast zich. Daar begon 't eerst aan te gaan met woelen,
En schreeuwen, even of men hooren kon noch voelen:
Leg hier aan. Ik moet meé. Ei ventje, schik wat op.
Waar wilje zitten, vent? zeg, boven op mijn kop?
De schuit is vol, Kaptein! daar moet een andre wezen.

Eer

Treurspel. ZWEERTS. PATER.

FILIPS ZWEERTS, een Notaris te *Amsterdam*, dichtte de Treurspelen: *Beloonde Deugd of gestrafte Wreedheid* (1723), *Semiramis of de Dood van Ninus* (1729), *Scipio* (1736), en eene vertaling van VOLTAIRE's *Meropé* (1746), onder welke *Semiramis* uitmunt. Hij overleed in 1774. Zijn stadgenoot, LUCAS PATER (geboren 1707, overleden 1781), was een getrouw leerling van FEITAMA, wiens grondstellingen hij in de Dichtgenootschappen ook ijverig voorstond. Hij heeft de Treurspelen: *Cajus Gracchus* (1785), *Gustavus*, *Isaäc of de Afschaduwing des Heilands* (naar METASTASIO), *het Onbewoonde Eiland*,

---

Eer onder dezen hoop een stilstand was gerezen,
De vracht in 't rond betaald, en de ezel voor de schuit,
Verliep er ruim een uur. Toen was het weer verbruid.
Dewijl ons 't steeken van de muggen, en 't gesnater
Der heesche kikkers, die ons groetten uit het water,
Den slaap uit de oogen hield. De jager, vol en zat,
Die zijnen voorraad nu omtrent verorberd had,
Zong, dat het deerlijk was, tot lof van zijn' beminden.
Een reizer, die vermaak scheen in dien toon te vinden,
Antwoordt hem eveneens, en balkte dat het klonk,
Tot dat hij, heesch en moede, in diepen slaap verzonk,
En d'anderen met hem. De jaager, die dit merkte,
En met de leste teug zijn slappe leden sterkte,
Bindt d'ezel aan een steen, en drijft hem in het gras,
En legt zich neêr ter rust, zoo lang gelijk hij was.
Toen 't licht wierd, zag men, dat de schuit lag in de biezen.

Hekeldichten enz. van HORATIUS, *door* B. HUYDECOPER, Amst. 1737, bl. 42.

land, naar MURPHY, en het zinnebeeldige ſtuk, *Leeuwendaal* (op den Vrede van *Aken*) uitgegeven. Al deze ſtukken zijn thans, behalve bij enkele liefhebbers, vergeten. Treurſpel. PATER.

§ 215. VAN WINTER.

Onder de betere Treurſpeldichters dezer Eeuw verdienen al weder VAN WINTER en zijne Gade vermelding. De eerſte heeft twee oorſpronkelijke ſtukken gegeven. *Monzongo*, het eerſte, is ook het voortreffelijkſte, en mag zich op de goedkeuring en lof van den grooten Dichter BILDERDIJK beroemen. Het verplaatst ons in *Nieuw-Spanje*, ten tijde der ontdekking door FERDINAND CORTEZ. De aanleiding daartoe geeft de deugdzame Dichter in het korte Voorberigt. „ Toen in 1763 de *Berbice* door de ſlaven „ was afgeloopen, en de verbazende ſtraffen daar„ over geoefend waren, vond ik de gevoelens van „ ſommigen mijner landgenooten, en zelfs van eeni„ gen der kundigſten onder hen, zeer verſchillend „ van de mijne. Ik poogde hen *de onbetamelijkheid* „ *der ſlavernij* onder het oog te brengen, hun de „ ſtem der menſchelijkheid, en het regt der eenvou„ dige Natuur te doen hooren, en hun medelijden „ op te wekken." Uit zulke beginſelen uitgaande, moest de Dichter de *Spanjaarden* in een afzigtig, de ingeborene *Amerikanen* in een gunſtig licht plaatſen. Van de eerſten is nogtans CORTEZ uitgezonderd, die allezins belangrijk, en, voor eenen *Spanjaard*, regtvaardig is. MONZONGO, held des ſtuks, is Koning van *Veragua*, doch door de *Spanjaarden*

Treurſpel. VAN WINTER.

verraderlijk opgeligt (de Dichter moest hierin den braven COLUMBUS niet betrokken hebben), en ontſnapt: andermaal ten ſtrijd gaande, wordt hij in ſlavernij gevoerd; van zijne Echtgenoote geſcheiden zijnde, die hij dood waande, huwt hij eene andere, de getrouwe ZEMIRE. Te *Vera-Cruz*, de nieuwe Volkplanting der *Spanjaarden*, bij *Zempoalla*, herkent MONZONGO, verſcholen onder den naam van ZAMBIZA, zijne vorige Gade, MELINDE. ZEMIRE, wel verre van minnenijd, offert alles op, om haren Gemaal te redden, en ſterft eindelijk aan het hoofd der *Indianen*, om hem te hulp te komen. Deze belangrijke toeſtand, en dit uitſtekende karakter zijn zeer goed volgehouden. ALVARADO, de verdrukker der *Amerikanen*, ſneuvelt; CORTEZ, te voren door hem opgezet, herneemt zijne menſchelijke geaardheid, en ſchenkt de vrijheid aan MONZONGO en MELINDE, in tegenwoordigheid der voor hen ſtervende ZEMIRE. VAN WINTER heeft dus vaderlands-, vrijheids-, huwelijks- en ouderliefde in dit uitmuntende ſtuk, bij de werking van goud- en heerschzucht, voortreffelijk doen afſteken; hetzelve heeft zich ook nog op den Schouwburg ſtaande gehouden. — *Menzikoff*, het tweede ſtuk van VAN WINTER, heeft niet den val van dien Staatsdienaar, maar deszelfs (verdichte) herſtelling ten onderwerp; zekere Graaf BIRON, onder den naam van CONSTANTYN, had zich onbekend aan zijn lot verbonden, en beminde zijne Dochter. Dit geeft eenige levendigheid aan het anders vrij eentoonige ſtuk.

On-

Onder de Treurspelen van VAN WINTER's Gade zijn het *Beleg en Ontzet van Leyden*, en JACOB SIMONSZ. DE RIJK de meest bekende. Het eerste heeft het rijke, algemeen bekende onderwerp te baat, meer dan de behandeling, welke daarbij eenigzins is teruggebleven. Voor den meer bedaarden geest van Jufvrouw VAN MERKEN was dit onderwerp in der daad te *tragisch*. JACOB SIMONSZ. DE RIJK, de tentoonspreiding van edele gevoelens bevattende, was meer voor haar geschikt. Men weet, dat deze Hopman der *Nederlandsche* benden, een der eerste voorstanders der vrijheid, door de *Spanjaarden* gevangen, langen tijd daarna, benevens eenige andere, waaronder MARNIX, tegen MONDRAGON werd uitgewisseld. REQUESENS tracht dit punt der *Capitulatie* van *Middelburg* te ontduiken, en wil eindelijk DE RIJK alleen vrijgeven, die zulks grootmoedig weigert, met de bekende verzen: Treurspel. § 216. VAN MERKEN.

'k Begeer de vrijheid niet ten koste van mijn eer,
Geef mij mijn ketens weêr.

In de voorstelling van dezen wedstrijd tusschen belang, eer en pligt was de Dichteres zeer gelukkig. De *Camisards* bevat de worsteling der brave *Protestanten* in *Frankrijk* tegen den hooggeprezen' tiran en geesel der Volken, LODEWIJK XIV., MARIA *van Bourgondië*, de stormachtige minderjarigheid en woelingen der *Demagogen* onder die Vorstin, Dochter van KAREL *den Stouten*. LOUISE D'ARLAC verplaatst ons in *Florida*, en vermeldt de wraak voor eenige, door de

 Span-

Treurspel. VAN MERKEN. *Spanjaarden* vermoorde, *Fransche* Protestanten. Dit stuk wekt weinig belang, zoomin als SIBILLA *van Anjou*, Echtgenoote van den laatsten Koning van *Jeruzalem*, uit de tijden der Kruistogten, en GELONIDE, een stuk uit de schoonste tijden van *Griekenland*, de opoffering der *Moederliefde* vertoonende. Dit laatste is, op de wijze der Ouden, met *reijen* voorzien, een destijds, sedert meer dan eene Eeuw, ongewoon verschijnsel.

§ 217. JAN NOMSZ. JAN NOMSZ was mede een niet onverdienstelijk, doch al te vruchtbaar Tooneeldichter. Hij werd in 1738 te *Amsterdam* geboren, en schijnt zich enkel op de Poëzij te hebben toegelegd, die hem echter, bij zijne zorgelooze leefwijs, geen genoegzaam bestaan schijnt te hebben gegeven, zoodat hij in 1803, vijf en zestig jaren oud, in het *St. Pieters* gasthuis te *Amsterdam* overleed. Het bestuur van den Schouwburg, dien hij door vele welgelukte stukken verpligtte, had hem voor dit harde lot moeten vrijwaren! — Onder zijne bestgelukte stukken mag de *Cora*, eene behandeling van het bekende tusschenverhaal uit MARMONTEL's *Incas* (door de latere van KOTZEBUE van het Tooneel verdrongen), de *Zoroaster* (die vele vereerders zoowel als tegenstanders vond), de Hertogin van *Coralli*, en de MARIA *van Lalain* gerekend worden. Dit laatste stuk is voor eenigen tijd in de *Weegschaal*, door eenen bekwamen kunstregter, met zeer scherpzinnige gronden aangevallen. Wij gelooven echter, dat de algemeene goedkeuring, die het langen

tijd

tijd mogt genieten (in de latere terugzetting van hetzelve deelden ook andere, onbetwistbaar verdienstelijke stukken door verandering van smaak), en dat vooral de blijkbare voorkeuze onzer groote Tooneelspeelster WATTIER voor de hoofdrol in dat stuk, terwijl dan een BINGLEY die van PARMA vervulde; — wij gelooven dat dit alles te zamen de MARIA *van Lalain* aanspraak op meer dan middelmatigheid geeft. Hoezeer de geest der achttiende Eeuw rijkelijk daarin heersche, er is toch ook zekere gloed van vrijheid- en vaderlandsliefde door het stuk verspreid, die het belangrijk doet worden. Van mindere waarde is, naar ons oordeel, DE RUITER, door denzelfden Dichter, zijnde grootendeels berijmde zamen- of alleenspraken in *Proza*. DE RUITER, onder anderen, spreekt daarin een lang vertoog tegen het tweegevecht uit, waarvan de plaatsing hier zoo ongepast is als mogelijk. NOMSZ heeft ook verscheidene *Fransche* stukken, onder anderen de heerlijke *Athalia* van RACINE, in *Nederlandsche* dichtmaat gebragt. Treurspel. JAN NOMSZ.

§ 218. DE LANNOY.

Onder de vroegste lichten, die den dageraad onzer herlevende Poëzij aankondigden, moet men JULIANA CORNELIA, Baronesse DE LANNOY, niet vergeten. Deze vriendin van FEITH en BILDERDIJK werd in hetzelfde jaar als NOMSZ (1738) geboren te *Breda*, alwaar de adeltrots harer familie (destijds in *Duitschland*, en bij sommige *Nederlandsche* geslachten veel algemeener dan thans) het beneden de waardigheid van het hoogadelijke bloed rekende, dat de Dochter ha-

Treurspel. DE LANNOY.

hare verstandelijke vermogens behoorlijk mogt ontwikkelen. Maar de Natuur liet zich niet binden. Het meisje leerde uit zich zelve *Fransch*, *Engelsch* en een weinig *Latijn*, onder het geleide van den *Bredaschen* Schoolbestuurder SCHONCK, naderhand Hoogleeraar in de fraaije Letteren. De *Fransche* en *Nederduitsche* dichtkunst waren haar lust en haar leven. Keizerin CATHARINA II. van *Rusland*, aan welke zij een harer werken in 't *Fransch* opdroeg, gaf haar daarvoor een blijk van goedkeuring. In 1767 gaf zij het Treurspel LEO *de Groote*, in 1770 het *Beleg van Haarlem*, en in 1776 *Cleopatra* in het licht; stukken destijds met veel goedkeuring ontvangen, en ook door bekwame kunstregters geprezen. In 1780 gaf zij eenen Dichtbundel uit, met uitstekend fraaije stukken van allerlei aard, onder anderen het *Gastmaal*, eene hekeling der ouderwetsche rijkelijke gasterijen in haren tijd. Nog vindt men in dezen Bundel *de ware liefde tot het Vaderland*, waarop zij bij de Maatschappij van Taal- en Dichtkunde te *Leyden* den tweeden, gelijk BILDERDIJK den eersten prijs behaalde (*o*). Hare andere Lierzangen hebben den *lof der dank-*

(*o*) Men hoore een paar *Coupletten* uit dit krachtige stuk:

Beschouw dat guur gewest, met eeuwig ijs bedekt,
Daar nooit de lente een roos, de herfst een wijndruif teelde,
Daar nimmer Philomeel haar vreugd en liefde kweelde,
Waaraan de dagtoorts zelf haar licht en warmte onttrekt:

Of,

dankbaarheid, dien der *Verdedigers van Leyden* (VAN DER DOES, VAN DER WERFF en VAN HOUT) en de *heilzame invloed van de Dichtkunst op den Godsdienst* ten onderwerp (*p*). Treurſpel. DE LANNOY.

De

Of, zoo ge zonder ſchrik uw oog hier niet kunt vesten,
Het ſtaat daar de aarde uw voet, de zon uw' ſchedel zengt,
De wind het barnend zand met lucht en wolken mengt,
Of ſtreef naar 't rotſig oord van *Aſia's* gewesten.

Dáár, dáár zult ge in het hart der naarſte bergſpelonk
D'inboorling zien, 't vermaak zien ſchittren uit zijne oogen;
Hoogmoedig op zijn boog, en met zijn vacht omtogen,
Gelooft hij dat natuur hem al haar gaaven ſchonk.
Zijn Gade is aan zijn zij: zijn Kindren aan zijn voeten,
Hij wenscht voor zich, voor hun, geen beter Vaderland:
Zijn neiging is gevormd; die teedre liefdeband
Kan op de zachtſte wijze al zijn gemis verzoeten.

Zulk een' dichttrant was men toen nog niet gewoon.

Toen BILDERDIJK het handſchrift van dit ſtuk zijner mededingſter, vóór de uitgave, gezien had, ſchreef hij aan de Dichteres:

Een woeste Thamyris, van eigenliefde dronken,
Moog, door den wierookdamp van vriendenlof verblind,
Vermetel met den naam van heldendichter pronken,
En wanen, dat zijn zang der Muzen zang verwint:
't Zij ver', dat ooit mijn geest tot zoo verr' zich vergeten,
Mijn oog zich ſluiten zou voor eigen kunstgebrek,
Of dat een luttel roem, 't geval ten dank te weten,
Mijn lichtbegoocheld hart tot zelfgevlei verwekk'.
Neen, eedle Dichteres! 'k erken mijn onvermogen,
Het dichtvuur, dat mij blaakt, ben ik aan u verplicht.
En wilde ik, u ten hoon, op kunstlaurieren bogen,
Dier trotschheid waar de ſtraf van Thamyris te licht.

(*p*) Nog heeft men in dien Bundel: *Gezangen van* TYRTEUS, *Augus-*

Treurſpel. DE LANNOY. De uitmuntende Dichteres ſtierf in 1782, eerst vier en veertig jaren oud. Kort vóór haren dood gelastte zij, alles van hare Dichtwerken, waaraan de laatſte hand nog ontbrak, te verbranden, hetwelk door haren Broeder maar al te letterlijk vervuld werd. Onder anderen bevond zich daaronder een bijna afgewerkt Treurſpel, doch waarvan de Dichteres aan hare Vrienden niet eens den naam en het onderwerp had willen openbaren. Hetgeen uit dezen brand gered werd, gaf BILDERDIJK in 1783 uit. Men vindt daaronder vooral eenen *Lierzang op 's lands Verdedigers* (de *Doggersbankſche* helden in 1781), vol vuur, gevoel en leven, Lofverzen op hare Treurſpelen door BILDERDIJK, FEITH, LIMBURG, LONCQ, UYLENBROEK en anderen. Wij mogen in DE LANNOY eene tweede ELIZABETH HOOFMAN vereeren, doch zonder de rampen van deze (*q*).

PIE-

---

gustus bij het Graf van Alexander, *Vaarwel van Regulus*, *Curius aan de Gezanten der Samniten*, enz. Haar Vers, *Karel V. aan Filips II.*, ontving, na het met goud bekroonde ſtuk van FEITH, den eereprijs van het *Haagſche* Dichtgenootſchap. Zeer kort daarna overleed de Dichteres te *Geertruidenberg:* zoodat FEITH het berigt, wie zijne mededingſter was, en van haren dood, gelijktijdig ontving. *Nagelatene Gedichten*, bl. 132, 150.

(*q*) Zie hier, hoe een onbekende, onder de ſpreuk (1777), *Kunst baart Eer*, den indruk ſchildert, dien het Treurſpel, de *Belegering van Haarlem*, op de toehoorders maakte:

Bedroefd, bedwelmd, verblijd, verſlagen en verwonderd,
Tot in de ziel ontroerd, zag elk uw Treurſpel aan:

Nooit

Treurſpel. § 219. KASTELEYN.

PIETER JOHANNES KASTELEYN werd in 1750 te *Breukelen* geboren. Hij was tot Apotheker opgeleid, en zeer bekwaam in de Scheikunde, waarbij hij (hetgeen zeldzaam gebeurt) lust tot beoefening der Dichtkunst voegde. Zijn leven was niet gelukkig, en zijne talenten werden miskend. Behalve de zeer gelukkige vertaling of liever navolging van het *Hoogduitſche* Treurſpel van CRONEGK (*Codrus*), en van andere *Duitſche* Tooneeldichters (het was toen nog eene groote zeldzaamheid, de *Duitſchers* ter navolging te kiezen), en twee andere Treurſpelen, EDUARD III. en OLINTES, gaf hij ook twee deelen van onderſcheidene Dichtwerken, waaronder Lierzangen en het Leerdicht: *een vast geloof aan de Voorzienigheid*, in het zevende Deel der werken van het *Leydſche* Dichtgenootſchap: *Kunst wordt door Arbeid verkregen;* een onderwerp, hetwelk hem, bij zijne vele wederwaardigheden, vooral dierbaar moest zijn. Hij ſtierf in 1793, eerst drie en veertig jaren oud. Een toon van zoete droefgeestigheid heerscht in zijne Gedichten, en maakt dezelve belangrijk.

Een

Nooit heeft een Vrouweſtem zóó op 't Tooneel gedonderd,
Met Dichtorakels, *die 't verſtand te boven gaan.*
'k Zag Neêrlands dichtrenrei op dat geluid verſtommen:
Houd op, CORNELIA! gij ſpreekt geen Vrouwentaal, enz.

Men houde onder het oog, dat deze eerſteling der krachtige Dichteres in 1767 vertoond werd.

Treurſpel. § 220. S. STIJL.

Een man van gelijkſoortige wetenſchappelijke oefeningen, doch in allen opzigte gelukkiger, was SIMON STIJL, een Geneesheer te *Harlingen*. Wij zullen hem beneden in zijne hoofdverdienſte als Geſchiedſchrijver van den eerſten rang in ons Vaderland, en thans alleen als liefhebber en Dichter voor het Tooneel beſchouwen. Het eerſte was hij in eene hooge mate; zijne uitnemende begaafdheden in het opzeggen (*declameren*) van Verzen deden hem niet alleen in een liefhebberijtooneel doorgaans de hoofdrol bekleeden, maar gaven hem zelfs daarna in 's lands hooge Vergadering zekere bevalligheid en gemakkelijkheid van voordragt, die allen bekoorde. Zijnen hartstogt voor het Tooneel heeft hij in het leven van, of liever de lofrede op PUNT doen blijken, waarin hij echter hoogsteenzijdig tegen CORVER is. Als Treurſpeldichter behandelde hij het hoogsttreffende en aandoenlijke geval, door THUCYDIDES zoo onnavolgbaar beſchreven, waarin het leven en de dood der *Mitylenærs* door de Volksvergadering te *Athene* moeten worden beſlist (*r*).

Na dus de voornaamſte Tooneeldichters en ſtukken van dit Tijdvak te hebben aangeſtipt, moeten wij nog een enkel woord van de uiterlijke voordragt, of de Tooneelkunst zelve zeggen.

Nog

(*r*) THUCYD. L. III.

§ 221.
Uiterlijke Tooneelkunst.
DE BRUIN.
PUNT.
DUIM.
CORVER.

Nog was de *Amſterdamſche* Schouwburg de eenige tempel dier kunst in *Nederland*. In het begin van dit Tijdperk ſchitterde aldaar de Tooneelſpeelſter DE BRUIN, aan wier kunstvermogen STIJL (onze hoofdbron in dit vak) ongemeen grooten lof toezwaait, vooral in de *bevalligheid* der uitvoering. Zij wist den jeugdigen PUNT tot liefde te ontvonken, en boeide hem aan het Tooneel, waarvan hij weldra een der grootſte ſieraden werd, met den meer bezadigden, voor zachte en deftige rollen meer geſchikten IZAAK DUIM. PUNT, daarentegen moet geheel vuur, drift, en leven geweest zijn: ACHILLES, in het ſtuk van HUYDECOPER, was zijne meest geliefdkoosde rol. Onder de Vrouwen wordt Jufvrouw BOUHON boven allen geroemd. Vóór 't overige was men in de voordragt der ſtukken aan zekeren vasten, wel krachtigen, maar min natuurlijken, toon gewend, dien men *uitgalming* noemde (STIJL gebruikt dit woord dikwerf in een' goeden zin). De houding was deftig en ſtatig, doch ſtijf en koud. In de kleederdragt (het *costume*) was men verbazend ten achter. Er werd wel in de *Romeinſche* ſtukken zeker zoogenoemd *Romeinsch* gewaad gedragen, maar waarbij het onnatuurlijke hoofdtooiſel der achttiende Eeuw, de degens op zijde, enz., der mannen zonderling afſtaken. De Vrouwen, zelfs de CORNELIA'S, ARRIA'S, enz., droegen hoepelrokken en lubben. Hetgeen de *Franſchen nature de convenance* noemen, heerschte in den ſtriktſten zin op het *Nederduitſche* Tooneel.

Zoo ſtonden de zaken, toen de vreesſelijke brand

Uiterlijke Tooneelkunst.

CORVER.

brand van den *Amſterdamſchen* Schouwburg, op den 11 Mei 1772, door STIJL met de kracht van eenen der Ouden beſchreven; een brand, die zoo vele ſlagtoffers (door de onvoorzigtigheid van een' reizenden *Vlaamſchen* troep) verteerde, en die vooral ook PUNT zwaar trof door het verlies van bijkans al zijne bezittingen, aan den Schouwburg verknocht, toen deze aan het geheele tooneelwezen eene andere rigting gaf. CORVER, een leerling, doch mededinger van PUNT, kwam nu meer in aanzien, en begon allengs zijn' reeds bejaarden Meester te verdringen. Hij had eene reis naar *Parijs* gedaan, en daar den meer natuurlijken toon der toenmalige groote *Franſche* vertooners gezien. Te *Rotterdam*, waar men, na het ongeluk te *Amſterdam*, eerst eene tent opſloeg, en daarna den tegenwoordigen Schouwburg bouwde, werd PUNT ook geroepen: doch het ſchijnt dat CORVER's meer natuurlijke manier, bijgeſtaan door eene botſing tusſchen den *Amſterdamſchen eerſten Tooneelſpeler* en de *Rotterdamſche Regenten*, allengs aan CORVER de voorkeur verſchaften. Deze voerde nu de kleeding volgens den onderſcheiden' landaard in, de geſtalte der Vrouwen werd verdund, de gebaarden natuurlijker en ſterker, en de ſtem gewijzigd naar de onderſcheidene hartstogten. Ook op den nieuwen (tegenwoordigen) *Amſterdamſchen* Schouwburg begon deze manier van lieverlede veld te winnen: PUNT ſpeelde in dezen nieuwen *Apollo's*-tempel geheel niet meer, en met het einde dezes Tijdperks (1779 en 1780) ging met hem en DUIM de oude manier ten

gra-

grave. Sedert begon ook, op het voetſpoor der *Duitſchers*, (door LESSING aldaar, gelijk door DIDEROT in *Frankrijk* in trein gebragt) het zoogenaamde *Tooneelſpel* (*drama*) te heerſchen, meestal ernſtige tooneelen uit het burgerlijke leven, later ook met boert gemengd, bevattende. Hierover viel twist: de voorſtanders van het oude (*s*), die in dit opzigt veel voor hunne zaak te zeggen hadden, verwierpen met die nieuwe manier tevens de meer natuurlijke en ongedwongene wijs van opzeggen, gebaarmaken en kleedingwijs. CORVER, die volgens nog levende bevoegde Regters in meer dan één opzigt de *Nederlandſche* TALMA moet geweest zijn, werd door hen beſpot: doch hij zegevierde bij het Publiek, en in deze nieuwe ſchool vormden zich BINGLEY en WATTIER.

Uiterlijke Tooneelkunst.

CORVER.

§ 222.

Godsdienſtige Dichters.

De brand van den Schouwburg, die zoo veel rouw en jammer verſpreidde, werd door de menigte der naauwgezet godsdienſtigen als eene Godsſtraf beſchouwd, en hierover menige penneſtrijd gevoerd. In 't algemeen heerschte in dit Tijdvak nog een zeer ernſtige geest, ook bij een goed aantal Dichters. Van de berijmde levensbeſchrijvers van Bijbelhelden is reeds geſproken: doch buitendien beſtond er nog eene an-

(*s*) Tot die voorſtanders behoorde ook, in den hoogſten graad, STIJL. Zie zijn *Leven* van PUNT, IX. D. bl. 1—103; zie daarin ook den brand van den Schouwburg, bl. 71—79.

Godsdienftige Dichters.

TRIP.

andere foort van godsdienftige Dichters. De Openbaring werd door hen, op eene bijzondere wijs, veelal naar den *Coccejaanfchen* trant, als eene reeks van leenfpreuken behandeld, waarbij het Oude Verbond het voorbeeld, gelijk het Nieuwe het tegenbeeld was. Daarenboven had men eene taal van overeenkomst, die men als het bijzonder eigendom der (zich bij uitfluiting zoo noemende) Vromen befchouwde, en *de tale Kanaäns* noemde. Daarin werd dan, b. v., het lijden des Zaligmakers voor de zonden als een plaatsbekleedende borgtogt, in uitdrukkingen van de pleitzaal ontleend, befchreven, (b. v. *Gods Rijks-Fiskaal de wet:* — ook was *Goël* of *bloedwreeker* de lievelingsnaam, door velen aan den Heiland gegeven). Somtijds werd de geheele leerftellige Godgeleerdheid in hunne Gedichten ten toon gefpreid. Aan den anderen kant waren deze Dichters, bij wanfmaak in de uitdrukking, veelal vrij van de lafheid en ziellooze taal, die vele dichterlijke levensbefchrijvers zoo onleesbaar maakt. Menigeen hunner heeft roerende en treffende plaatfen: het vuur van echte godsvrucht doorgloeit hunne ziel, en verwarmt hunnen ftijl: en in de Natuur zien zij nog Hem, op iederen voetftap en in ieder voorwerp, wien latere, kiefchere Dichters en Schrijvers bij de verhevenfte natuurtooneelen niet of naauwelijks noemen.

Al deze gebreken en deugden vereenigen zich in de hoogfte mate bij TRIP. Men ftaat waarlijk verbaasd over de vereeniging van zoo veel wanfmaak, van zulke verfchrikkelijke denkbeelden van het Op-

per-

perwezen, met zoo veel gevoel voor het ſchoone der Natuur, zulk eene poëtiſche voorſtelling van hare kleinſte gewrochten, met dankbaarheid aan derzelver verhevenen Maker. LUCAS TRIP, in 1712 te *Groningen* geboren, aldaar in 1783 overleden, beleefde dus dit geheele Tijdperk, waarvan hij, wat *zijnen* dichttrant betreft, als de Vertegenwoordiger gelden kan. Hij was Raadsheer en Burgemeester in zijne geboorteſtad. Van zijn leven is anders weinig bekend; doch hij heeft zich zelven in zijne geſchriften als een' ijverig belijder des Christendoms en een opregt aanhanger van het Hervormde Kerkgenootſchap en deszelfs leerſtelſel doen kennen. Zijn dichtwerk, bekend onder den naam van *Tijdwinst in ledige uuren, of Proeven van ſtichtelijke aandacht*, was de uitſtorting van zijn gevoel in de vrije Natuur. „ Pocht „ het Dichterdom," zegt hij in de Voorrede, „ op „ de boſſchen van het zangerig *Arkadië*: Hij, die „ in 't donkere woont, wekte mijnen geest in de „ ſtille eenzaamheid van groene wandeldreeven. Be„ zielt het beroerend Druivevogt zijne liefhebbers, „ om de maat van het raazend Evoë te ſlaan; en „ zou dan de nieuwe Most van het Koningrijk der „ Hemelen, de Goddelijke Geest, die onder Israëls „ lofzangen woont, een hart vervullen, zonder den „ mond te ontſluiten in galmende Hoſannaas?" TRIP gevoelde dus (volgens deze reeds poëtiſche uitdrukkingen) *behoefte* tot dichten: en dit was veel in die Eeuw. Allerlei gedichten (alle nogtans van godsdienſtigen, hoogernſtigen inhoud,) levert deze bundel op:

Godsdienſtige Dichters.

TRIP.

Godsdienstige Dichters.

TRIP.

op: zoo als: *Verbeterde Dichtluim*, *de ware Vriendschap; Zielsklagt over haren geestelijken winter; Ander Ik, of heilige gemoedsherschepping; de giftige Spinnekop; Gedachten over* Jesaias LXI vs. 2, in *drie zangen; Vrije Genade*, in *twee zangen*, enz. Ten bewijze van hetgeen wij boven zeiden van TRIP's wansmaak en ijsselijke voorstellingen van den Algemeenen Vader, diene het begin van den *giftigen Spinnekop* (*t*), en eene plaats uit de *Gedachten over* Jes. LXI (*u*); het eerste wordt door overmaat van natuur-

(*t*) Ai mij! ik ijze, een spin! een spin!
Laat meid, of knecht, of iemand van 't gezin
Op staande voet een raagbol brengen: —
Ik kan haar voor mijne oogen niet gehengen:
Dus riep ik onlangs uit.
Maar eer er iemand kwam, was mijne drift gestuit.

Vervolgens zich zelven bij den spinnekop vergelijkende en zijne geboorte, in een' duisteren hoek, vermeldende, zegt hij verder:

'T verwelkend Paradijs, die hoek
Daar 't eerste ballingpaar der dieren vloek
Van Godts verwenschten aardboôm smaakte:
Is 't *aklig nest*, dat moeder Eva maakte
Voor onzen snooden aart,
Door Godts verdraagzaamheid geleeden, en gespaard.

Bladz. 58.

(*u*) Ik zie een' onuitspreekbren drom
Van legioenen stervelingen,
Te midden onder 't Duivlendom
De bleekbestorven handen wringen:

En

tuurlijke voorſtelling belagchelijk, en ſtraks niet minder door de ongerijmde vergelijking; in de tweede durft de Dichter Gode vermaak in de kwellingen zijner ſchepſelen toeſchrijven! In dat zelfde gedicht wordt het gemoedelijk leven van den Christen in twaalf afdeelingen of zoogenaamde *maanden*, vergeleken met de Geſchiedenis der Christelijke Kerk, van de prediking ven JEZUS tot aan het einde aller dingen. Daarentegen heeft zijn *Zijdeworm* vele ſchoonheden; het zinnebeeld van dat dier, met den mensch, bepaaldelijk den Vromen, vergeleken, wordt ſomtijds zeer aardig uitgevoerd (*v*). Maar niets haalt bij

Godsdienſtige Dichters.

TRIP.

En troostloos roepen tot een' Godt,
Die, *lachende in hun bange pijnen*,
Om alle hoop te doen verdwijnen,
De heldeur ſmijt op 't eeuwig ſlot.

Bladz. 108.

In het gedichtje: *Vrije Genade*, vindt men eenen inhoud, die volkomen de deelen en onderdeelen eener preek opgeeft, zoo als men die voor vijftig jaren deed. Zoo dezelve niet te uitgebreid was, ware het der moeite waard, en voor de kennis van den toenmaligen dichttrant niet onbelangrijk, dezelve over te nemen. Men vindt dezelve in de *Tijdwinst*, bl. 183, 184.

(*v*) Is zijde en levensweb volweeven
Mijn Weevertje vlijt zich ter rust
In 't nesje van zijn lust: —
En zegt vaarwel aan 't kruipend leven: —
Het legt ter neêr,
In windſlen van den dood beſlaagen:
Terwijl der ſchepz'len Heer
Onledig blijft, om zorg voor zijn beſtaan te dragen.

 Dus

Godsdienſtige Dichters.

TRIP.

bij het ſchoone gedicht: *God zigtbaar in 't onaanzienlijke, vertoond in de beſchouwinge van een kei, blaauwbesſe en vlieg.* Gelukkig was TRIP hier uit de banden van zijn *ſystema* ontſlagen: hier kon hij de wieken vrij uitbreiden tot lof van God, den Heer en Vader der ſchepping, en toont zich in al zijne kracht. Men ſtaat waarlijk verſteld over de kunst, die hij in de ſchildering dezer onaanzienlijke voorwerpen ontdekt en ten toon ſpreidt (*w*).

Na

Dus endt een Godtsvriend ook zijn jaaren,
Zijn kragt, in weldoen uitgeput,
Vindt 't donſig bed geſchud:
En de Englen om zijn leger waaren.
De doodſlaap ſust
De barning van de moede zinnen:
Terwijl het lichaam rust,
En Paradijsgenaê 't geweeten troost van binnen.

Bladz. 136.

(*w*) Reeds terſtond in het begin:

Laaten duizend zonneſtelſels
In Natuurs oneindig rijk,
(Schoon 't een botterik voor vertelſels
Houden mag, waarſchijnelijk)
Namaals aan vergeestlijkte oogen
In den ſtaat der zaligheid,
Bij Godts werken rondgeleid,
's Heeren majesteit betoogen! —

Een der minſte hemelbollen
Die, in 't ongemeeten zwerk,

Ronds-

Na TRIP verdient SCHIM, hoewel van vroeger' leeftijd, onze aandacht. Hij werd in 1695 te *Maassluis* geboren, en overleed reeds in 1742. Zijn Oom, een lief- Godsdienstige Dichters. § 223. SCHIM. VORT. SCHUTTE.

Rondsom onze dagtoorts rollen,
  Levert hier genoegzaam werk
Aan vernuftsbespiegelingen.
  De Aarde, een kleine waterslip,
  Heeft een waereld voor 't begrip,
Daar geen stervling door kan dringen.

Wijsheid, Almagt, Goedheid, hangen
  Lootjes van des Scheppers beeld
Naar de drie verscheiden rangen
  Daar de stof zich in verdeeld,
Aan elk keitje, bloempje, diertje,
  Dat uit 't albezielend nat
  Groei door aâr en vezel vat:
Godt is groot in 't minste siertje.

Honderd millioenen zandjes,
  Fijn geaderd, scherp getakt,
Sluitende in elkanders tandjes,
  Op hun broeinest, 't Oer, gezakt,
Lijmen zich in stille gronden,
  Talrijke eeuwen achtereen,
  Tot een' kei, een' groven steen
Van onnoemelijke ponden.

Godsdienftige Dichters.

SCHIM. VOET. SCHUTTE.

liefhebber der Dichtkunst, deed hem fmaak daarin vinden. Hij wijdde zijn kunstvermogen inzonderheid aan den Godsdienst. Zijne Gedichten beflaan vier deelen, *Bijbelpoëzij* (1723), *Bijbel- en Zededichten* (1726), *Heerlijkheid van Christus in de Kerk* en andere Bijbelzangen (1731), en *Dichttafereel* en *Zinnebeelden* (1737) getiteld. Misfchien was hij het voor-

---

Wolf mag met zijn talgezinden
  Zwoegen, om door breuke en fneê
Der getalen knoop te ontbinden: —
  's Hemels wiskunst fpeelt er meê.
Grijze Ervarenis verzegelt,
  Dat de Godheid, van omhoog,
  Met een opflag van haar oog,
Al de ftofjes telt, en regelt.

Bladz. 209—212.

Zaadjes, lichter dan de winden,
  Drijven door de lugtzee om,
En bezeilen, in den blinden
  Elk zijn eigen havenkom:
Zonder dat een loots hun ftreeken
  Naar kompas, of bakenlicht
  Op de juiste breedte rigt,
Of der koers verval bereken.

Bladz. 227.

Doch de keuze is moeijelijk. Onder de *befchrijvende* Gedichten van dit Tijdvak kennen wij er weinige, of geen, die dit gedicht evenaren.

voorbeeld van TRIP, wien hij nogtans in gemakkelijkheid en natuurlijkheid overtreft, doch bij wien hij in kracht en vuur te kort ſchiet: in de menigte en het wel eens vergezochte der beelden komen beide overeen. Om niet te uitvoerig te worden, zullen wij (dezen dichttrant in TRIP hebbende doen kennen) geene voorbeelden uit SCHIM bijbrengen, zoo min als uit JOHANNES EUSEBIUS VOET, Geneesheer en Dichter, in 1778 overleden, die een Kunstvriend van TRIP, en een vloeijend Dichter was, blijkens zijne Pſalmberijming, voor verre het grootſte gedeelte nog bij de *Nederduitſche* Hervormde Gemeente in gebruik. Van wanſmaak was hij niet vrij, zoo min als TRIP, doch doorgaans natuurlijker, blijkens de proeven bij den Heer DE VRIES medegedeeld (bl. 239—242) (*x*). Nog behoort onder deze klaſſe de *Amſterdamſche* Kerkleeraar RUTGER SCHUTTE, in 1708 te *Diepenheim* in *Overijsſel* geboren, bekend door zijne *Heilige Jaarboeken* in onrijm, en Gezangen op muzijk, waarin veel valsch vernuft heerscht. — Eerst in het volgende Tijdperk zouden VAN ALPHEN, VAN DE KASTEELE en FEITH den echten godsdienſtigen zangtoon treffen.

Godsdienſtige Dichters.

VOET.

SCHUTTE.

Stond

(*x*) Zie hier zijne werken: *Stichtelijke Gedichten*, 1742, 1755, 1760. *Uitzichten op Nebo. Nieuwe Pſalmberijming* (1736). *Stichtelijke Gezangen op lotgevallen der Christelijke Kerke. Nagelatene Gezangen. Mengeldichten.*

§ 224. *Belgische* Dichtkunde.

Stond de *Belgische* Dichtkunst in de zeventiende Eeuw bij de *Hollandsche* ten achter, even groot was dit, *naar evenredigheid*, in de achttiende Eeuw, doordien namelijk de *Belgen*, althans vóór den *Munsterschen* Vrede, nog eenige goede Dichters hadden (*y*), doch na dien tijd, en vooral na den *Utrechtschen* Vrede, in dezelfde evenredigheid daalden, als hunne Noordelijke naburen. Doch niet alleen was de *hoedanigheid* dezer Dichteren minder, dan in het Noorden: ook de *hoeveelheid*, die in de eerste helft der zeventiende Eeuw nog aanmerkelijk was, werd, indien men de oefeningen der Rederijkers uitzondert, geringer. *België* had door den *Munsterschen* Vrede zijne onafhankelijkheid, en bijna, door het sluiten der *Schelde*, zijnen koophandel verloren: de dichtkunst bleef toen bijna geheel aan kloosterlingen overgelaten, die in hunne afzondering ten minste nog de Vaderlandsche taal bleven spreken: in de beschaafde wereld werd, door de nabuurschap van *Frankrijk*, de veroveringen en de glans der Eeuw van den zoogenoemden *grooten* LODEWIJK XIV. de *Fransche* taal hoe langs zoo algemeener, nog veel sterker dan in *Holland*. Verschil in Godsdienst, Regering en zeden hield de *Hollandsche* Dichters, behalve CATS, in *België* bijna geheel onbekend, terwijl men CORNEILLE, RACINE en BOILEAU en de groote *Fransche* Prozaschrijvers met regt bewonderde, en begon na te

(*y*) Zie I. D. § 83, en ook de *Nalezingen* tot dit Deel.

te volgen, ja de *Nederlandsche* taal begon van lieverlede voor *onfatsoenlijk* door te gaan in de hoogere kringen (*z*). De voor *België* zoo vernederende *Utrechtsche* Vrede, waardoor hetzelve, als een veroverd Gewest, ten koste van 's lands Regering, door *Hollandsche* troepen bezet werd, diende geenszins om de *Hollanders* meer bemind te maken, of naar kennis aan hunne Letterkunde te doen verlangen. De inval der *Franschen*, van 1744 tot 1748, maakte daarentegen het Volk met dezen gemeenzaam, en na den *Akenschen* Vrede strekte het zachte bestuur van den broeder des Keizers, KAREL *van Lotharingen*, ja de geheele Regering van MARIA THERESIA (1740—1780) aan den eenen kant door diepen vrede en klimmende welvaart, en tevens door stilstand in moedige navorschingen en voortgangen van den menschelijken geest, tot bezwaar of besnoeijing van de wieken der Dichtkunst: — de *Censuur* der boeken werd ten strengste gehandhaafd tegen de vrijheid der drukpers: — aan den anderen kant was het Hof van den Landvoogd geheel *Fransch;* de Staatsminister COBENTZL drong VAN DER VYNCKT, die zijne Moedertaal alleen volkomen magtig was, tot het opstellen zijner Geschiedenis in hard en slecht *Fransch*. Deze *Graaf van* COBENTZL deed in 1772, door de Keizerin, te *Brussel* eene *Akademie* der *Wetenschappen* en

Belgische Dichtkunst.

(*z*) WILLEMS, *Verhand. over de Nederd. Taal- en Letterkunde*, II. D. bl. 151, 152.

Belgische Dichtkunst. *en fraaije Letteren* oprigten, wier werken echter in de *Fransche* taal werden uitgegeven, terwijl men in dezelve ook bij de zittingen die taal bezigde. Dus werd het *Nederlandsch* in *België* hoe langs zoo meer verwaarloosd; doch tot dien graad van verachting, waartoe het door de *Fransche* Omwenteling verviel, was het nog geenszins gedaald.

§ 225. Dichters. DE MEIJER. J. L. KRAFFT. PAUWELS. V. D. SANDEN. DE WOLFF. MOONEN.

Onder de *Zuid-Nederlandsche* Dichters van dit Tijdperk verdient als Leerdichter de *Jesuit* DE MEIJER te worden vermeld, die zijn *Latijnsch* gedicht *over de gramschap* in zeer vloeijende *Nederduitsche* Verzen vertaalde. De Heer WILLEMS, die ons dit Gedicht heeft leeren kennen, haalt daaruit eenige wezenlijk treffende plaatsen aan, b. v., de vergelijking van de voorteekenen der uitbarstende gramschap met die van een' nakenden storm (*a*). J. L. KRAFFT was een tamelijk Fabeldichter, wiens voornaamste verdienste echter in de (hoe langs zoo meer verzuimde) zuiverheid van tale bestaat. Andere Dichters van zinnebeelden waren PAUWELS, VAN DEN SANDEN, DE WOLFF en MOONEN, allen *Antwerpenaars* of *Gentenaars*. Het Tooneelspel werd nog veel beoefend, doch het was nog het oude Tooneelspel der Rederijkers, wier Kamers over 't algemeen in *België* veel langer en talrijker in stand bleven, dan in *Holland*. De waarde dier stukken was, volgens een'

(*a*) WILLEMS, II. D. bl. 153.

een' bevoegden Regter, doorgaans gering: onder de Treurſpelen der *Antwerpſche* en *Lierſche* Kamers verdienen alleen die van JOANNES FRANCISCUS VAN DER BORGHT, volgens hem, onderſcheiding: wij kunnen echter niet ontkennen, in de medegedeelde proeve meer wanſmaak en gemeenheid (juist bij het hoogſte!) dan ſchoonheid gevonden te hebben. Deze verzameling, benevens nog vele andere, bleef ongedrukt, misſchien omdat de middelſtand (natuurlijk) door de heerlijke *Franſche* ſtukken, in *Bruſſel* ten Tooneele gevoerd, en overal bekend, den ſmaak voor deze misgeboorten verloren. Onder de betere Blijſpelen der Rederijkers noemt WILLEMS *den Oogst*, door den *Mechelſchen* koopman VERHOEVEN gedicht. De medegedeelde proeve vertoont eene zeer vloeijende en natuurlijke zamenſpraak, en in de daar tusſchengevoegde liedjes ſchijnt losheid en gemakkelijkheid te heerſchen. De *Bruſſelſche* Rederijkkamer, *tot groeijen en bloeijen*, leverde den Dichter PIENS op, wiens dichtſtuk, *treurig aenwijs van menig ongelijk houwelijk* (1775), niet zonder verdienſten is.

Belgiſche Dichters, V. D. BORGHT. VERHOEVEN. PIENS.

§ 225. Taalkunde. TEN KATE.

Van de *Poëzij* tot de *Taalkunde* overgaande, betreden wij een veld, dat ons minder ſchrale ſtreken zal opleveren. LAMBERT TEN KATE was wijsgeerig beoefenaar, en, in zekeren zin, Wetgever der *Nederlandſche* taal (*b*). Geboren in 1674 te *Amſterdam*,

(*b*) Omtrent alles, wat TEN KATE betreft, hebben wij geraadpleegd,

Taalkunde. TEN KATE.

dam, geneerde de ſtille en te vredene man zich, in den ongehuwden ſtaat, van het lesgeven in wiskundige wetenſchappen, rekenen en boekhouden in aanzienlijke huizen. Geenszins verſtoken van kennis der oude talen (blijkens zijne geſchriften), vestigde zich echter zijne aandacht meer bijzonder op zijne Moedertaal, in haren grooten rijkdom, en verwantſchap met andere Volken. Vóór hem had men de taal ſlechts uit het gebruik, en het voorbeeld van groote Schrijvers ontwikkeld, of haar een' ongerijmden ouderdom, verwantſchap met het *Hebreeuwsch*, enz. toegeſchreven. TEN KATE haalde haar van den waren oorſprong af op, en drong het eerst in haar binnenſte door. Reeds in 1708 ſchreef hij eenen brief aan zijn' vriend VERWER, twee jaren later uitgegeven onder den naam van *Gemeenſchap tusſchen de Gothiſche Sprake en de Nederduitſche;* een boekske, hetwelk zelfs bij *Duitſche* Geleerden van onzen tijd bekend is, en met billijken lof vermeld wordt (*c*). Het *Moeſogotsch* dus, in betrekking tot onze taal, behandeld hebbende, voelde hij zich opgewekt, dien zelfden arbeid aan andere verwante, oudere en nieuwere talen te beſteden; namelijk aan het *Frankduitsch*,

---

pleegd, en prijzen den Lezer ten ſterkſte aan de uitmuntende Voorlezing van Prof. TOLLIUS: *Over* LAMBERT TEN KATE, HERMANSZ., *den voortreffelijken hoofdgrondlegger der Nederduitſche Letterkunst*, in het *Muſeum* van Prof. SIEGENBEEK, I. D. bl. 1—37.

(*c*) Door A. W. SCHLEGEL in de *Heidelberger Jahrbücher*. Wij herinneren ons het jaartal en nummer niet meer.

duitsch, *Angelſakſisch*, *Hoogduitsch*, *IJslandsch*, en dan ook vervolgens aan het *Land-* of zoogenaamde *Boerenfriesch*. Na dus eene menigte bouwſtoffen te hebben opgedaan, leide hij zich toe, om een regelmatig gebouw op te trekken, waartoe hem de arbeid zijner voorgangeren weinig kon van dienst zijn. ARNOLD MOONEN, dien wij reeds als Dichter beſchouwd hebben, ook een bekwaam Taalkenner, had wel zijne *Spraakkunst* (*d*), DAVID VAN HOOGSTRATEN zijne *Geſlachtlijst van zelfſtandige naamwoorden* (*e*) uitgegeven, de *Nederduytſche Letterkonst* van A. L. KOK (1649), WINSCHOTEN'S *Letterkonst* (1683), NYLOË'S *Aanleiding tot de Nederduitſche Taal*, WILLEM SEWEL'S *Spraakkonst* (1708) mogten eenige goede aanmerkingen en bouwſtoffen opleveren; de Moedertaal, voor Dichtkunst en Welſprekendheid, mogt door ADR. VERWER, TEN KATE'S Vriend, in 1707 ontwikkeld zijn (*f*); — tot het oogmerk van TEN KATE, die uit

Taalkunde. TEN KATE. A. MOONEN. HOOGSTRATEN. WINSCHOTEN. NYLOË. SEWEL. VERWER.

(*d*) *Nederduitſche Spraakkunst, ten dienſte van in- en uitheemſchen, uit verſcheidene ſchrijveren en aanteekeningen opgemaakt en uitgegeven*, 1706; het Handboek (volgens YPEY, *Geſchied. der Ned. Tale*, bl. 537) voor alle taalminnaars gedurende meer dan drie vierde der achttiende Eeuw. Over MOONEN als Prozaſchrijver zullen wij beneden ſpreken.

(*e*) Eerst in 1700, onder den titel, *Aanmerkingen over de geſlachten der zelfſt. naamwoorden:* doch door latere vermeerderde uitgaven geheel in het duister geplaatst. HOOGSTRATEN verbeterde haar zelf reeds in 1710 en 1722.

(*f*) *Idea Linguae Belgicae Grammatica, Poëtica et Rhetorica*, 1707.

Taalkunde.
TEN KATE.
F. JUNIUS.

uit den grond der taal wilde putten, was dit alles minder van nut, dan de uitgave van de beroemde Vertaling der Evangeliën door den *Gothiſchen* Bisſchop ULPHILAS, door FRANCISCUS JUNIUS (*g*). Dit kostbaar en toenmaals eenige gedenkſtuk van den oudſten bekenden tak des *Germaniſchen* taalſtams, (men weet, dat de onvermoeide ANGELO MAI thans ook te *Rome* aanzienlijke ſtukken der overige Bijbelvertaling ontdekt heeft,) dagteekent van het midden der vierde Eeuw onzer jaartelling. JUNIUS, met zucht voor de oude *Noordſche* talen bezield, gaf dezelve volgens den beroemden zoogenaamden *Codex argenteus*, in de *Zweedſche* Koninklijke Boekerij berustende, in 1665 in 't licht, alsmede eene Vertaling der vier Evangeliën,

1707. Zie ook de taalkenners, reeds in het vorige Tijdperk (§ 139) opgenoemd.

(*g*) FRANCISCUS JUNIUS, de jongere, was een zoon van den *Leydſchen* Hoogleeraar van dien naam (I. D. § 37), en werd te *Heidelberg* in 1587 geboren. Hij leefde, na eene reis in *Frankrijk*, meerendeels in *Engeland* (na 1620), alwaar hij de lust tot beoefening der *Angelſakſiſche* en andere oude *Noordſche* talen opdeed. Hij beoefende het *Gothisch*, *Frankduitsch*, *Kimbrisch* (de moedertaal der *Zweden*, *Deenen* en *IJslanders* met al hare dochters) en oud *Friesch*. Om de waarheid van het gerucht te onderzoeken, dat in sommige *Frieſche* dorpen nog de oude *Sakſiſche* taal geſproken werd, begaf hij zich derwaarts, en bleef er twee jaren. Na zich van 1650 tot 1675 hier te lande opgehouden te hebben, keerde hij weder naar *Engeland*, en overleed er te *Windſor* bij zijnen neef ISAAC VOSSIUS. De Hoogeſchool te *Oxford* heeft hem een Gedenkteeken doen oprigten.

liën, uit de achtste of zevende Eeuw, in 't *Angelsaksisch*. Dit werd voor TEN KATE eene rijke bron van bespiegelingen en vergelijkingen; hij behandelde de taal als de voorwerpen voor schilder- of beeldhouwkunst, of muzijk, waarin de kunstenaar het *ideale* schoon opzoekt. (TEN KATE was een uitnemend kenner der schoone kunsten, en gemeenzaam met den schilder HUISUM, wien hij eene betere manier van bloemschilderen aan de hand gaf, en den beroemden beeldhouwer XAVERY, in wiens werkplaats hij eenen bliksemschietenden JUPITER, wien de kunstenaar niet treffen kon, na korten tijd, tot deszelfs verwondering, uit het marmer te voorschijn riep) (*h*). Uit dit verheven standpunt beschouwd, moest regelmatigheid, liefelijkheid en welluidendheid in de tale hem boeijen. Wat de eerste betreft, hij verdeelt de voornaamste *Europesche* talen in drie takken: den *Keltischen*, die, uit *Klein-Azië* komende, het *Grieksch*, *Latijn* en Oud-*Keltisch* omvatten zou; den *Teutonischen* en *Kimbrischen*, die uit de streken van het tegenwoordige *Perzië* (waarmede de taalgelijkheid strookt), achter de Zwarte Zee, om de landen der tegenwoordige *Duitsche* en *Noordsche* talen heb-

Taalkunde.
TEN KATE.

(*h*) TOLLIUS, *Verhand. over* TEN KATE, t. a. pl. bl. 32, 34. Hieruit kan men de fraaije plaats van TEN KATE in deszelfs *Aanleiding tot het verhevene doel der Nederduitsche Sprake*, zoo even aangestipt (I. D. bl. 14—17), waarin hij de *ideale* en kunstmatige behandeling der Taalgeleerdheid aanprijst, best verklaren.

Taalkunde.
TEN KATE.

hebben bezet. Hij heldert dit zelfs door eene kaart op. Bedenkingen tegen dit ſtelſel kan men in menigte inbrengen; de *Slavoniſche*, zoo gewigtige tak, ſchijnt niet genoeg in aanmerking genomen te zijn; nogtans komt hetzelve met de ook door anderen beweerde onderlinge gemeenſchap der *Keltiſche* en *Latijnſche*, gelijk van deze en de *Griekſche* taal, alsmede met het aanmerkelijk verſchil aan den eenen, en de treffende gelijkheid aan den anderen kant van het *IJslandsch* en *Duitsch*, en eindelijk met de merkwaardige overblijffels der *Duitſche* taal, welke men in de *Krim* gevonden heeft, op eene merkwaardige wijs overeen. Doch deze *historiſche* gisſingen maken de kleinſte verdienſte van TEN KATE uit. Toegerust met de fakkel der Wijsbegeerte, grondde hij, gelijk zijne tijdgenooten, HEMSTERHUIS en SCHULTENS, de taal op de *Analogie* en *geregelde afleiding*, en was dus reeds de onbekende voorganger der voortreffelijke ſchriften van eenen ADELUNG, VATER en andere wijsgeerige taalkenners. Onder de merkwaardigſte opmerkingen van TEN KATE behooren de volgende: het verſchil der hard-, ſcherp- en zachtlange *e* en *ee*, *o* en *oo*, de ontdekking van een regelmatig beginſel van verbuiging in de ongelijkvloeijende werkwoorden, met de keurige opmerking, dat *deze* juist de wortelwoorden der taal zijn. Hij ontdekte en ontwikkelde de belangrijke eigenſchap, welke onze taal met hare *Hoogduitſche* zuster gemeen heeft, dat de klemtoon gedurig door alle verbuigingen heen, en bij alle, ook afgeleide woorden, op het zakelijk deel valt.

valt. Natuurlijk moest eene zoo grondige en volledige behandeling onzer taal zekere uitvoerigheid bekomen; doch wij mogen nu ook zeggen, dat wij in TEN KATE's *Aanleiding* (*i*) *tot de kennis van het verhevener deel der Nederduitsche Sprake* een *klassiek* werk bezitten, hetwelk in wijsgeerig overzigt en scherpzinnig indringen in den geest der algemeene Taalkunde, later slechts door BILDERDIJK's *Geslachten der naamwoorden*, en in muzijkale ontleding der klanken, alleen door KINKER's *Verhandeling over de Nederduitsche Prosodie* overtroffen is. Maar hij, eene eeuw vroeger, brak toch het ijs, en nog noemen zich de grootste Taalkenners, gelijk alle die der achttiende Eeuw, met dankbaarheid zijne leerlingen (*k*). TEN KATE overleed in 1732. Taalkunde. TEN KATE.

De

(*i*) *Amst.* 1723, 2 Deelen, gr. 4to.

(*k*) TEN KATE heeft, behalve zijn groote taalkundige werk, nog eenige andere, meest Godgeleerde, schriften uitgegeven, namelijk:

De Schepper en zijn bestier te kennen uit zijne schepselen, naar het *Engelsch*.

Verhandeling van het leven en sterven, naar het *Fransch* van MORNAY, 1728.

Drie gewigtige bedenkingen des gemoeds, 1728.

Het leven van onzen Heiland Jezus Christus, of *overeenstemming der vier Evangelisten*, 1732 (na 's mans dood uitgegeven).

Nog berusten in de Bibliotheek van het *Athenæum* te *Amsterdam* vier Deelen *fol.* Handschriften van TEN KATE, behelzende: *Verhandeling over de Klankkunde* (muzijkaal behandeld, reeds van 1699); *Oefenschets over het vereisch der Dichtkunst*; *Wiskundig ontwerp der*

Taalkunde.
§ 226.
HUYDECOPER.

De grootste kenner en beoefenaar der *Nederlandsche* tale, na TEN KATE, was BALTHAZAR HUYDECOPER, geboren in 1695 te *Amsterdam*, uit het *Patricische* geslacht der HUYDECOPER's *van Maarseveen*. Hij was Schepen in zijne geboortestad, en Baljuw van *Texel*. Als Dichter hebben wij boven van hem gesproken. Volgens YPEY overtrof hij TEN KATE nog in kieschheid van oordeel en fijnen smaak. Twee meesterstukken heeft hij als Taalkenner aan de Natie geschonken: eene nieuwe zeer verbeterde uitgave van den ouden Rijmkronijkschrijver MELIS STOKE, en de *Proeve van Taal- en Dichtkunde op* VONDEL's *vertaling der Herscheppingen van* OVIDIUS.

De uitgave van MELIS STOKE werd door HUYDECOPER gedaan naar vijf Handschriften, die hij zelf met de letters A, B, C, T en U aanhaalt. De Heer VAN WIJN meent, dat hij in zijne besnoeijingen hier en daar wat te gestreng is geweest, en liever al-

---

der Schrijfkunst (1702); *Briefwisseling met* H. VAN LIMBORCH (in *'s Hage*); *over de proportie der menschelijke leden, en van de harmonie der vermenging in dag en schaduw, en over de wendinghoeken van 't aangezicht of hoofd van een mensch; Verhandeling over het denkbeeldige schoon der Schilders, Beeldhouwers en Dichters* (in 1724 in 't *Fransch* uitgekomen). Hij verheft daarin de *ideale* school der *Italianen* boven de getrouwe nabootsing der Natuur bij de *Nederlanders*. Het was reeds veel, dat hij in 1724 een *denkbeeldig schoon* bij de *Dichters* erkende, schoon hij er niet veel van sprak. Eindelijk *Uitbreiding en beschrijving van teekeningen*. Zie SIEGENBEEK's *Museum*, I. D. bl. 29. II. D. bl. 202—219.

alleen het Handſchrift A, als het beste, moest gevolgd hebben (*l*). Hoe het zij, niet alleen de *kritiſche* zorg aan STOKE beſteed, maar ook de rijke ſchat van opmerkingen des Uitgevers, zoowel onder den tekst, als afzonderlijk, onder den titel van: *Breedere Aanteekeningen*, *Bijvoegſels*, *Verbeteringen en Toegift*, getuigen van ongemeene vlijt en ſchranderheid. HUYDECOPER was een zeer groot kenner der oude *Nederlandſche* tale; hij heeft een aanzienlijk getal oude geſchriften in dezelve gekend, vergeleken, en tot opheldering van zijnen Schrijver doen dienen, waarvan men in 's mans uitgave ieder oogenblik ſporen vindt. Ook was niemand misſchien geſchikter geweest dan hij, om onze oude gedenkſtukken meer algemeen aan het licht te brengen; indien andere bezigheden, of misſchien de weinige belangſtelling der Natie hem daarvan niet hadden weêrhouden. Maar in het geſchiedkundige was hij aan verſcheidene dwalingen gehecht. Hij beweerde, tegen alle reden en waarſchijnlijkheid aan, dat *Dorestadium*, bij de oude Kronijkſchrijvers gemeld, niet *Wijk te Duurſtede*, maar *Doreſtad* bij *Hamburg* aan de *Elve* was. Van meer belang was zijne dwaling, dat het Graafſchap *Holland* geen leen des *Duitſchen* Rijks, maar een onafhankelijk gebied was geweest. Staan hem, tot volhouding van dit gevoelen, echte ſtukken in den weg, hij behelpt zich met te zeggen, dat die alle verdicht zijn. Hij

Taalkunde.
HUYDECOPER.

(*l*) *Hist. Avondſtonden*, bl. 282.

Taalkunde. HUYDECOPER.

Hij was omtrent dit en andere punten gedurig in tweeſtrijd met den geachten Geſchiedkundigen GERARD VAN LOON, die de oude leenroerigheid van *Holland* aan het *Duitſche* Rijk ſtellig bewezen had, gelijk dezelve naderhand door KLUIT nog nader geſtaafd is. Doch gelijk dergelijke letterkundige twisten voor de waarheid niet altijd onvruchtbaar zijn, zoo was het ook hier. In 1719 was door DUMBAR (naar eene uit de nalatenſchap van den Hoogleeraar MATTHÆUS aangekochte, en van ALKEMADE herkomſtige Kopij,) uitgegeven eene zoogenaamde *Rijmkronijk*, uit de twaalfde Eeuw, toegeſchreven aan eenen Monnik te *Egmond*, met name KLAAS KOLIJN. Dit werk maakte eerst opziens, toen het, in 1745, door VAN LOON op nieuw werd uitgegeven. De naijver tusſchen dezen en HUYDECOPER deed laatstgenoemden met meer oplettendheid dit rijmwerk nagaan, waarvan zich intusſchen ook WAGENAAR, in de eerſte deelen zijner *Vaderlandſche Historie*, bediend had. HUYDECOPER vond, met zijne buitengewone taalkennis, weldra ſporen van verdichting in hetzelve, en deed zien, dat dit werk, in plaats van uit de twaalfde Eeuw afkomſtig te zijn, in tegendeel het bedriegelijk werk van iemand uit veel lateren leeftijd moest zijn, die zich wel de oude taal vrij wel eigen gemaakt, doch hier en daar ook vat op zich gegeven had. De edele WAGENAAR, hoewel zelf misleid, was de eerſte, die zijne dwaling herriep, en in eene *toets op* KOLIJN's *Rijmkronijk* hare onechtheid betoogde. Wie de verdichter geweest zij, is onbekend gebleven. Sommigen

gen verdenken den eerstbekenden bezitter CORNELIS VAN ALKEMADE, anderen HENRY GRAHAM, Advocaat in *'s Bosch*, een *Brit* van afkomst, en kleinzoon van den voortreffelijken MONTROSE, die in de burgertwisten van zijn Vaderland door de *Schotsche* dweepers op 't moordschavot werd gebragt (*m*). Taalkunde. HUYDECOPER.

Het tweede taalkundige werk van HUYDECOPER wordt voor zijn meesterstuk gehouden. Het bevat doorloopende aanteekeningen op de Vertaling door VONDEL der *Herscheppingen van* OVIDIUS, doch niet alleen op den stijl van VONDEL, maar ook op de daarin voorkomende woorden, derzelver gepastheid, gebruik bij oude Schrijvers, enz. Men ziet duidelijk, dat HUYDECOPER die Vertaling slechts als een' legger gebruikt heeft, om daarbij de uitmuntende opmerkingen, uit den schat zijner taalgeleerdheid geput, te pas te brengen. Het werk kwam in 1730 in één deel in 4to uit, doch werd in 1782 en volgende jaren veel verbeterd in 't licht gegeven door de zorg van den uitnemenden *Leydschen* taalkenner FRANS VAN LELYVELD, en na deszelfs dood door NICOLAAS HINLÓPEN. Beide verrijkten hetzelve niet slechts met ontwikkelingen, hetzij ter staving of wederlegging, maar ook met nadere aanteekeningen en ophelderingen van den Schrijver. Zoowel HUYDECOPER als LELYVELD hebben zich hier dus een gedenkstuk opgerigt, het- V. LELYVELD. N. HINLÓPEN.

(*m*) Zie VAN WIJN, *Hist. Avondst.* bl. 143—169, en nopens MONTROSE, HUME, *Hist. d'Angleterre*, T. XVI. p. 40—52.

Taalkunde.
HUYDECOPER.

hetwelk duren zal zoolang de *Nederlandsche* taal hare zuiverheid behoudt, en de Natie op derzelver bewaring gesteld is. Ook dichterlijke schoonheden ontwikkelde HUYDECOPER, wiens talenten en kieschen smaak wij boven gezien hebben, overal waar het pas gaf.

§ 227.
F. HALMA.
VAN BELLE.
K. ELZEVIER.
K. V. D. PALM.
L. VAN BOLHUIS.
PIETERSON.

Het ontbrak ook geenszins aan mannen, die, hoewel geenszins het taalkundig *Genie* der genoemde flonkerlichten bezittende, nogtans hunnen tijd en vlijt met nut aan de beoefening en verdere ontwikkeling der taalschatten en taalregels te koste leiden. Zoodanigen waren FRANÇOIS HALMA, van *Langerak*, Boekhandelaar, eerst te *Utrecht*, daarna te *Leeuwarden*, die onder anderen een nog (met verbeteringen) geacht *Woordenboek der Nederduitsche* en *Fransche* talen in 't licht gaf (1710). Hij, zoowel als SEWEL, die ook een *Engelsch-Nederduitsch* Woordenboek vervaardigde, verdienen melding, omdat zij meer dan Verzamelaars van Woordenboeken, omdat zij ook vrij goede Taalkenners waren. JAN VAN BELLE (1755) (*n*), K. ELZEVIER (1761) (*o*), K. VAN DER PALM (1769) (*p*), L. VAN BOLHUIS (1776) (*q*), (naar

(*n*) *Korte Schets der Nederduitsche Spraakkunst.*

(*o*) *Proef van eene nieuwe Nederduitsche Spraakkunst.*

(*p*) *Nederduitsche Spraakkunst voor de Jeugd.*

(*q*) *Beknopte aanleiding tot de kennis der spelling, spraakdeelen en zinteekenen van de Nederduitsche taal;* naderhand meermalen herdrukt.

(naar de fchets van KLAAS STIJL), gaven ook taalkundige leerboeken uit: en wij hebben boven gezien, dat, althans federt FEITAMA, de taal ook door de Dichters (of wie dien naam droeg) genoegzaam beoefend werd; het haperde flechts aan de denkbeelden. De geflachtlijst der zelfftandige naamwoorden, ontworpen door HOOGSTRATEN (I. D. § 84) kwam na deszelfs dood met bijvoegfelen van den Predikant en Rector te *Kampen*, OUTHOF, in het licht (1733), en daarna (1759) nog zeer aanmerkelijk verrijkt door den beroemden ADRIAAN KLUIT (*r*), die daaraan in 1783 nogmaals de hand ter uitbreiding leide. In dien ftaat is die lijst thans de volledigfte, die wij bezitten, hoewel alle taalbeminnaars nog met gretigheid eene dergelijke lijst van den doorgeleerden Schrijver der *Verhandeling over de geflachten der zelfftandige naamwoorden* te gemoet zien. HENDRIK PIETERSON gaf ook in 1776, achter eene zoogenoemde *Rhapsodie van Nederduitfche taalkunde*, eene geflachtlijst van zelfftandige naamwoorden, en in 1782 vier Verhandelingen over de *Nederduitfche* taal (*s*). Algemeen werd de beoefening der *Nederduitfche* taal, ook op den Kanfel, met meer ijver bedreven. Men fchaamde zich, die niet zuiver te fchrijven. De vorderingen der taalkennis deden ook behoefte aan eene ver-

Taalkunde.
L. VAN BOLHUIS.
PIETERSON.

(*r*) Van dezen uitmuntenden Taal- en Gefchiedkenner zullen wij in het volgende Tijdperk fpreken.

(*s*) YPEY, *Gefchied. der Nederl. Tale*, bl. 538, 549, 558.

Taalkunde.
Nieuwe *Nederduitsche* Psalmberijming.

verbeterde Psalmberijming ontstaan. Men had zich, gewis niet tot eer der *Nederlandsche* Kerk, twee eeuwen lang met de kreupele rijmen van PIETER DATHEEN beholpen, niettegenstaande MARNIX VAN ST. ALDEGONDE die reeds veel beter vertaald had, sommige Psalmen heerlijk door KAMPHUIZEN (hoewel met omschrijving) berijmd waren, en men bij andere Protestantsche Kerkgenootschappen in ons Vaderland vrij goede berijmingen bezat. Toen echter GUEPIN te *Vlissingen* de bespottelijkheid van DATHEEN's broddelwerk had in het licht gesteld, en eindelijk de algemeene smaak en gevoel daartegen opkwam, werd in 1773, op hoog bevel, door eenige taalkundige Predikanten eene nieuwe berijming uit de drie van VOET, het Genootschap *Laus Deo*, *Salus Populo*, en HENDRIK GHYSEN gekozen, doch op sommige plaatsen, vooral te *Vlaardingen*, niet dan met vertooning van grof geschut ingevoerd. Voor den *Brabandschen* tongval kwam in 1757 uit eene *Fundamenta of grondregels der Nederduitsche Spelkonst, met bijvoeging van regels der welgemanuerdheid en gemeyne brieven* (t).

§ 228.
Genootschapp.
Maatschappij van Nederl. Letterkunde.

Wij moeten nog een woord zeggen van de *Genootschappen*, ter bevordering van *Taal-* en *Dichtkunde.* (Dezen toch gingen in deze Eeuw doorgaans gepaard.) De voornaamste was de *Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde*, uit de vereeniging der drie

(t) YPEY, *Geschied. der Nederd. Tale*, bl. 549.

drie letterlievende Genootſchappen, *Magna molimur paryi* te *Hoorn*, *Dulces ante omnia Muſae* te *Utrecht* en *Minima crescunt* te *Leyden*, in laatstgemelde ſtad ten jare 1766 opgerigt. Onder hare eerſte oprigters telde men de Heeren VAN WIJN, TYDEMAN (beide nog in leven), KLUIT en andere voortreffelijke letterminnaars. Hare werken zijn in zeven deelen in 4to en één deel 8vo uitgekomen, en bevatten vele nuttige ſtukken ter uitbreiding der Taal- en Oudheidkunde, en ter zuivering van den ſmaak, onder welke laatſte de Prijsverhandeling van den *Zwitſer* HOTTINGER tegen het valsch vernuft, hoewel een weinig al te geſtreng, en welig opſchietende ranken wel eens niet minder dan onnutte loten beſnoeijende, nogtans vele uitmuntende wenken tegen het *bombast* bevat, hetwelk trouwens, indien men eenen SWANENBURG (*u*) en enkele anderen uitzondert, de ziekte *dezer* Eeuw niet was. Genootſchapp. *Maatſchappij van Nederl. Letterkunde.*

Een ander wezenlijk verdienſtelijk Kunstgenootſchap beſtond ook te *Leyden*, *Kunst wordt door Arbeid verkregen*, waarvan de verdienſtelijke J. DE KRUYFF, *de Oude*, een *Kunst wordt door Arbeid verkregen.* en *Kunstliefde ſpaart geen vlijt.*

(*u*) WILLEM VAN SWANENBURG, een Schilder, in 1728 te *Amſterdam* overleden, maakte zich beſpottelijk door zijne winderige Verzen zonder zaken. Opgeblazenheid en brommende wartaal in rijmen werd, naar hem, een *Swanenburgſche* ſtijl genoemd. Zou de algemeene afkeuring, die hem ten deel werd, en de vrees, om in zijne *Icarus*-vlugt te worden medegeſleept, de nette Rijmers van die Eeuw ook zoo digt bij den veiligen grond hebben doen blijven?

Genootfchapp.
Kunst wordt door Arbeid verkregen. en *Kunstliefde fpaart geen vlijt.*

een vloeijend, maar geen groot Dichter, lid was. Eerst hield het zich meest met tooneelftukken bezig, doch men gaf naderhand ook dichterlijke prijsvragen op (federt 1775). De groote BILDERDIJK was een dergenen, die met dezelve bekroond werden, over de ftoffen: *Invloed der Dichtkunst op het Staatsbeftuur*, en *de ware liefde tot het Vaderland* (op dit laatfte behaalde de Baronesfe DE LANNOY, kort vóór haren dood, den tweeden prijs. In '*s Hage* bloeide het Kunstgenootfchap, *Kunstliefde fpaart geen vlijt*, waarvan de Predikant VAN SPAAN (Dichter van het fchoone Vers, SOPHIA! *hebt gij God gezien?*) enz. THOMAS VAN LIMBURG en andere niet onbekwame mannen leden waren. Beide deze Genootfchappen gaven reeds in hunne namen te kennen, dat zij den vonk der Godheid, *Poëzij*, als een werk van *arbeid* en *vlijt* aanzagen, volkomen in den geest hunner Eeuw. Het volgende Tijdperk zou ook hen in den vuurgloed der tegenfpoeden louteren, en eindelijk hunne nutteloos geworden titels vernietigen.

Van algemeene werken, over Kunst en Wetenfchap gefchreven, zullen wij er geene opnoemen, dan de fchoone en nuttige oude en nieuwe *Taal- en Dichtkundige bijdragen*, vier Deelen 8vo, onder wier Schrijvers men ALEWIJN, KLUIT, VAN WIJN en andere mannen van naam aantreft. VAN ALPHEN'S *Theorie der fchoone Kunften en Wetenfchappen*, naar RIEDEL vertaald, week het eerst geheel van den gebaanden weg af, door de groote *Duitfche* Dichters dier Eeuwe der behartiging aan te bevelen. Wij zullen

len daarover in het volgende Tijdperk, waar wij VAN ALPHEN's invloed moeten behandelen, meer zeggen.

§ 229. *Nederlandsch Proza.* MOONEN.

De Prozaſtijl daalde te gelijk met de Dichtkunst, gelijk men zulks ook bij de *Grieken*, *Romeinen*, *Italianen* en *Duitſchers* gezien heeft. (De *Franſchen* en *Britten* hebben hieromtrent in de achttiende Eeuw roemrijke uitzonderingen gemaakt.) MOONEN had nog de *Kanſelwelſprekendheid* eenigermate opgehouden in zijne voor dien tijd ſchoone Leerredenen, PAULUS *te Athene*, PAULUS *onder de Heidenen*, enz. Doch reeds de zoogenoemde *eergedachtenis* op dezen Dichter en Redenaar door PARS opgerigt, was een verward en duister ſtuk, vol wanſmaak. En toch had deze man, dien wij onder de Dichters niet eens hebben willen opnoemen, daar hij niet meer dan een gebrekkig rijmelaar was, van de Letterkunde diens tijds zeer hooge gedachten; hoewel hij over de ſlordigheid der taalbeoefening in zijnen tijd klaagde. Hij zelf gaf daarvan ſprekende bewijzen, doch meende ook hierin boven anderen uit te munten; misſchien omdat hij zooveel mogelijk bastaardwoorden vermeed. Dit had in 't algemeen plaats, ook thans op den predikſtoel meer dan voorheen, doch ging ook wel eens gepaard, of gaf misſchien zelfs aanleiding tot zekere ſtijfheid of gedwongenheid van uitdrukking, die misſchien daardoor ook vermeerderd werd, dat vele Geleerden in het *Latijn* dachten, zelfs wanneer zij in hunne Moedertaal ſchreven, of uit het *Latijn* in dezelve vertaalden, gelijk men zeer duidelijk ziet

in

Nederlandsch Proza. MOONEN. in de overzetting der fchoone Lijkrede over BOERHAVE van ALBERT SCHULTENS, door zijnen zoon, JAN JACOB. Er waren zelfs Geleerden, die zich niet fchaamden, de beoefening der Moedertaal, ten behoeve van het geliefkoosde *Latijn*, *af te raden*, of te erkennen, dat zij in dezelve onbedreven waren (*v*). Onder de goede Lijkredenen mag men die van SIMON NAUTA, Predikant te *Wolvega*, op ONNO ZWIER VAN HAREN rekenen (1779) (*w*). Groote Kanfelredenaars ftonden er niet meer op, daar de Godgeleerdheid, gelijk wij beneden zullen zien, van eene groote en voor ziel en hart vruchtbare wetenfchap tot ellendige haarkloverijen verviel, de Eeuwen der fchoolfche Wijsbegeerte waardig. Doch in den ftijl bragt JUSTUS VAN EFFEN eene heilzame verandering voort.

§ 230. J. VAN EFFEN. *De Hollandfche Spectator.* Dit fraaije vernuft werd in 1684 te *Utrecht* geboren. Zijn Vader, een Luitenant, beftemde hem tot den krijgsdienst, doch daartoe geen' lust befpeurende, leide hij zich op de Regtsgeleerdheid toe, en werd in 1727 te *Leyden* tot Doctor in dezelve bevorderd. Hij was zoo bekwaam, dat men dacht, hem

(*v*) Het eerfte geval had met PETRUS BURMAN in zijne *Latijnfche Redevoering over de vereischten van den Hoogleeraar in de fraaije Letteren* (1715), het tweede met VENEMA, in de Voorrede voor zijne *Ware Christelijke Religie*, plaats. Zie YPEY, *Gefchiedenis der Nederl. Tale*, bl. 509. Zie ook dien Schrijver over het bovenftaande, bl. 497—501 en 508.

(*w*) YPEY, bl. 557.

Nederlandsch Proza.

J. VAN EFFEN.

De Hollandsche Spectator.

hem in zijne geboorteplaats (waar hij ook eenigen tijd zich op de Letteren toegelegd had) tot Hoogleeraar te bevorderen: dit gelukte echter niet, en nu bepaalde zich VAN EFFEN tot den meer bepaalden kring van een' huisonderwijzer bij aanzienlijke jonge lieden. Reeds in 1714 had hij den Heere VAN DUIVENVOORDE als tweede Gezantſchaps-Secretaris naar *Engeland* verzeld, om GEORGE I. met zijne komst tot den troon geluk te wenſchen; hij leerde toen SWIFT's *Tale of the Tub* kennen, en vertaalde dit luimige voortbrengſel in 't *Fransch*, waarin het onder den naam van *Conte du Tonneau* algemeen bekend is. In 't algemeen was VAN EFFEN in de *Franſche* taal ongemeen bedreven, en ſchreef dezelve zoo goed als zijne Moedertaal. Dit bezorgde hem de gunst der Grooten, welke toen reeds die taal als de algemeene ſpraak der beſchaafde Wereld beminden. Dus ging hij in 1719 met een' *Duitsch'* Vorst naar *Zweden*, waar hij vele beleefdheden en blijken van achting, zelfs van de regerende Koninginne, genoot. In 1727 ging hij als eerſte Gezantſchaps-Secretaris met den Graaf VAN WELDEREN weder naar *Engeland*, waar hij reeds lid van de doorluchtige *Koninklijke Maatſchappij van Wetenſchappen* was, en nu met een' gouden eerepenning begiftigd werd. In 't Vaderland terug gekeerd, werd hem door zijnen beſchermheer, den Graaf VAN WELDEREN, de post van *Commies van 's lands Magazijnen* te *'s Hertogenbosch* opgedragen: doch VAN EFFEN's ziel was voor de kleine bijzonderheden van dien post niet berekend,

Nederlandsch Proza.
J. VAN EFFEN.
De Hollandsche Spectator.

kend; hij droeg die op aan eenen *Onder-Commies*, en offerde dus vele voordeelen op, die hem, bij zijne onbaatzuchtige denkwijs, ook minder noodzakelijk waren. Nu echter een' gevestigden ſtand bekomen hebbende, trad hij in 't huwelijk, doch overleed kort daarna in 1735, ſlechts een en vijftig jaren oud.

Men mag VAN EFFEN, in den volſten zin, een' *man van ſmaak* noemen. Zijn *Miſantrope* (1711), eene nabootſing, in de *Franſche* taal, van den zoo algemeen geachten *Engelſchen Spectator*; zijn Tijdſchrift *Journal Litteraire*, *Courier politique et galant*, *Nouveau Spectateur Français* en andere *Franſche* werken getuigen van veel geest en vernuft; maar onder zijne landgenooten heeft hij zijnen naam door den *Hollandſchen Spectator* vereeuwigd (1731—1735). Hier zag men, genoegzaam voor het eerst, eenen losſen, gemeenzamen, natuurlijken *Hollandſchen* ſtijl, *geheel* vrij van wanſmaak, valsch vernuft, gemaaktheid en gezochte kunst, op het voorbeeld der onſterfelijke *Franſche* Prozaſchrijvers dier Eeuwe, die hieromtrent wel verdienden, Modellen voor *Europa* te worden. Niemand heeft misſchien in waarheid, juistheid en gepastheid van den ſtijl, met *Attisch* zout gekruid, den grooten ADDISON nader op zijde geſtreefd, dan VAN EFFEN in dat, met regt door SIMON STIJL (eenen kenner, zoo iemand het was!) voor *klasſiek* gehoudene werk. De zoogenaamde *Agnietjes*, drie vertoogen, waarin eene *Hollandſche* burgervrijaadje onnavolgbaar *naïf* wordt voorgeſteld, werden daarin wel-

welligt ook andere (doch misschien niet betere!) zeden deden ze in de vergetelheid vallen, tot de verdienstelijke SCHELTEMA ze daaruit weder heeft te voorschijn gebragt (*x*). Doch men zou zich bedriegen, met te denken, dat VAN EFFEN alleen onderwerpen van het gemeene leven daarin behandelde. Even als zijn voorbeeld ADDISON verbeterde hij den smaak der Natie, door juiste oordeelvellingen over Poëzij, b. v. over den *Aran* en *Titus* van JAN VOS, en den *Arsaces* van HUYDECOPER, het brommende, den gezwollen' stijl zonder zaken, het misbruik der oude Fabelleer, het echte verhevene, enz. (*y*). De verdere Prozaschrijvers dezer Eeuw zullen wij bij de onderscheidene soorten behandelen. *Nederlandsch Proza.* J. VAN EFFEN. *De Hollandsche Spectator.*

§ 231. Geschiedenis. *Vaderl. Hist.* G. VAN LOON.

Ook in dit Tijdperk werd de Geschiedenis des Vaderlands met lust en liefde behandeld. GERARD VAN LOON droeg daartoe met loffelijken ijver bij. Hij ontwikkelde de Geschiedenis uit eene harer wel eens mingeachte, maar nogtans belangrijke bronnen: — uit de *Penningkunde* (*z*), doch begon daarmede eerst sedert

---

(*x*) SCHELTEMA, *Geschied- en Letterkundig Mengelwerk*, II. D. 2de St. bl. 140—185.

(*y*) Men zie, onder anderen, Vertoog 217 in het 2de Stuk des IV. Deels, bl. 477—490 (van den tweeden druk, *Amst.* 1756). Zie zijn oordeel over ARSACES boven § 214 en over JAN VOS, I. D. § 80. Men vindt het *Leven van* VAN EFFEN in de *Levens van Nederlandsche Mannen en Vrouwen*, VII. D. bl. 120—147.

(*z*) *Nederl. Historiepenningen*, 's *Hage* 1723, 4 deelen, *fol.*, in 1732 in 't *Fransch* vertaald door VAN EFFEN.

Gefchiedenis. *Vaderl. Hist.* J. VAN LOON. V. ALKEMADE. LE CLERC.

dert de regering van FILIPS II. Voor de vroegere Gefchiedenis was hij ook niet onwerkzaam. Zijne *Aloude Hollandfche Historie* (*a*) en *Aloude Regeringswijze van Holland* (*b*) zijn welbewerkte zamenftellingen van hetgeen wij over de tijden vóór en onder de eerfte Graven merkwaardigs weten; later bewees hij de oude leenroerigheid van *Holland* aan het *Duitfche* Rijk (*c*), welke, zoo als wij gezien hebben, door HUYDECOPER naderhand zoo fterk, en niet zonder perfoonlijken ijver tegen VAN LOON, werd tegengefproken. CORNELIS VAN ALKEMADE, in 1654 te *Rotterdam* geboren, in 1737 overleden, verklaarde benevens de Grafelijke munten ook onderfcheidene gewoonten der Middeleeuwen: doch men kent hem meer vlijt, dan oordeel in 't verzamelen toe. De *Nederlandfche Gefchiedenisfen*, door J. LE CLERC (*d*) begonnen en door P. LE CLERC voortgezet, omvatten de Gefchiedenis van het Gemeenebest tot 1751 (JOHAN LE CLERC had dezelve tot den *Utrechtfchen* Vrede gebragt, en in de *Franfche* tale gefchreven). Dit werk is van eenzijdigheid niet vrij te pleiten: LE CLERC was een ijverig Protestant, en vriend van gods-

---

(*a*) *'s Hage* 1734, 2 deelen, *fol.*

(*b*) *Leyden* 1744.

(*c*) *Leyden* 1743.

(*d*) *Histoire des Provinces Unies des Pays-Bas, depuis la naisfance de la Republique jusqu'à la Paix d'Utrecht et au traité de Barrière conclu en 1716. Amft.* 1723, 2 vol. *fol. Nederduitsch* 1730, 3 vol., *fol.* door P. LE CLERC voortgezet tot 1751.

godsdienſtige en burgerlijke vrijheid: zijne inzigten waren dus prijsſelijk, maar de daadzaken had hij meer van beide zijden moeten beſchouwen. In zijne overige veelvuldige werkzaamheden hebben wij dezen verdienſtelijken man reeds boven beſchouwd. Geſchiedenis. *Vaderl. Hist.* LE CLERC. VAN MIERIS. HAVERKAMP.

Onder de bekwame en ijverige Geſchiedſchrijvers, of liever Verzamelaars voor de Geſchiedenis, mogen wij FRANS VAN MIERIS niet vergeten. Hij was een *Leydenaar*, uit een geſlacht, hetwelk groote Schilders had voortgebragt, en zelf een gelukkig beoefenaar dier kunst. Hij begon in 1726 met *de Bisſchoppelijke Munten en Zegelen van Utrecht* uit te geven, waarop in 1732 de *Historie der Nederlandſche Vorſten*, in drie deelen, in 1740 de oude *Chronijk van Holland* en later nog andere werken betrekkelijk zijne Provincie en geboorteſtad volgden (*e*). VAN MIERIS is echter meer geſchikt om na te ſlaan, dan om achter elkander uit te lezen. De tijd van zijne geboorte en overlijden zijn mij niet gebleken.

SIGEBERT HAVERKAMP (zie beneden § 244) ſchreef eene korte *Inleiding tot de Vaderlandſche Geſchiedenis*

(*e*) *Verhandeling over de leenroerigheid van het Graafſchap in Holland*, Leyd. 1748, 8vo. *Antwerpsch Chronijkje*, 1748, 4to. *Groot Charterboek der Graven van Holland, Zeeland en Heeren van Friesland*, Leyd. 1753—1756, 4 deelen, *fol.* *Verhandeling over het zamenſtellen der Historie, inzonderheid die van Holland*, Leyd. 1757, 8vo. *Handvesten, Privilegiën, Octrooijen, Rechten en Vrijheden der ſtadt Leyden*, Leyd. 1759, *fol.* *Beſchrijving der ſtadt Leyden*, Leyd. 1762—1770, 3 deelen, *fol.*

Geschiedenis. *Vaderl. Hist.* HAVERKAMP. EIKELENBERG. DUMBAR. J. DE WITT.

nis (*f*), waarin hij derzelver hoofdtrekken naauwkeurig aanstipte: hetzelve is een' tijdlang als een nuttig leerboek beschouwd. Wat de bijzondere Geschiedenissen der Gewesten betreft, gaf SIMON EIKELENBERG (geboren 1663, overleden 1738) nuttige bijdragen tot de kennis der lotgevallen van *Westfriesland* (vóór 1300) in 't gemeen (*g*), en van zijne geboortestad *Alkmaar* in 't bijzonder (*h*): na zijnen dood kwam ook zijne nagelatene *Kronijk van Egmond* in 't licht. GERARD DUMBAR, Secretaris der stad *Deventer* (hij leefde van 1681 tot 1744), gaf in de *Latijnsche* taal eene verzameling van onuitgegevene geschriften, uit de latere Middeleeuwen, in het licht (*i*), in den smaak van het werk van MATTHÆUS (I. D. § 146), en in de *Nederlandsche* een werk over de lotgevallen zijner geboortestad *Deventer* (*k*), waarvan echter bij zijn leven slechts het eerste Deel uitkwam: het tweede werd later door zijn' neef in 't licht gegeven.

In deze Eeuw verschenen ook de *Gedenkschriften* (1709) en *Brieven* (1727) van den grooten JOHAN DE WITT, en de *Geheime Besluiten der Staten van Hol-*

(*f*) *Introductio in historiam patriam*, Leyd. 1739, 8°.

(*g*) *Gedaante van Westfriesland vóór den jare* 1300, Alkmaar 1714, 4°.

(*h*) *Alkmaar en zijne Geschiedenissen*, Alkmaar 1739, 4°.

(*i*) *Analecta, seu vetera aliquot scripta inedicta*, Daventr. 1719—1723, III. Voll.

(*k*) *Het kerkelijk en wereldlijk Deventer*, 1732, fol.

Holland onder zijne bediening (bewind) in het licht. Er ontſtond in het midden dezer Eeuw een hevig geſchil over de verdienſten van dezen onvergetelijken man; men betwistte die over en weder: doch al het gevoel van menſchelijkheid en welvoegelijkheid belette zelfs zijne vijanden nog, om den gruwelmoord van *Neêrlands* PHOCION te verontſchuldigen. In dezen twist deed zich JAN WAGENAAR, als ijverig verdediger van DE WITT, kennen. Geſchiedenis. *Vaderl. Hist.* J. DE WITT.

§ 232. J. WAGENAAR.

JAN WAGENAAR werd in 1709 te *Amſterdam* geboren: zijne Ouders behoorden tot den middelſtand, en, wat hunne Godsdienſtige denkwijs aangaat, waren zij *Collegianten.* (Wij merken dit op, omdat zulks naderhand zijne onzijdigheid bij ſommigen heeft doen verdenken.) Reeds vroeg oefende hij zich in de Letteren, doch zonder eigenlijk gezegde geleerde opvoeding, waartoe zijne Ouders de middelen niet bezaten; men deed hem echter in de *Franſche* taal onderwijzen, om tot den Koophandel opgeleid te worden; in de tusſchenuren van zijn kantoor bevlijtigde hij zich echter ook op Geſchiedkunde, op de *Engelſche* en *Latijnſche* talen (eenigermate ook op de *Griekſche*), en vertaalde uit eerstgemelde (1732) TILLOTSON's Leerredenen, en de Geſchiedenis der Paufen. Vooral echter bekoorde hem de kennis der *Nederduitſche* taal, Geſchiedenis der Staatkunde en die der Godgeleerdheid. Hij leide zich toe op eenen zuiveren en netten *Nederduitſchen* ſtijl, die echter, volgens den geest dier Eeuwe, alle verheffing en

 warm-

Geschiedenis. *Vaderl. Hist.* J. WAGENAAR.

warmte miste. Omtrent de Geschiedenis beoefende hij de beste en oudste bronnen; echter moet men bekennen, dat hij in de oudere Geschiedenis des lands verreweg het zwakste was, en daaromtrent veel aan KLUIT te verbeteren heeft overgelaten, hoewel hij ook hier, tegen de vooroordeelen van zijnen tijd, volmondig de leenroerigheid van *Holland* aan het *Duitsche* Rijk erkende. Maar waar, met de Regering van KAREL V., de Geschiedenis zich meer met de Staatkunde begint ineen te vlechten, dáár komt ook WAGENAAR in den kring die hem voegt: de Geschiedenis van den opstand, en die der latere staatkundige geschillen boeide vooral zijnen onderzoeklievenden geest. Dienvolgens gaf hij, hetgeen nog aan onze Letterkunde ontbrak, (na vooraf, in 1738, de beschrijving van den *Tegenwoordigen staat der Vereenigde Nederlanden* te hebben begonnen) eene *Vaderlandsche Historie* (liever *Historie des Vaderlands*), of *Geschiedenissen der Vereenigde Nederlanden, inzonderheid die van Holland, van de vroegste tijden af, tot op het jaar* 1751, welke, reeds vijftien jaren vóór het begin des werks, voorbereid zijnde (*l*), in 1749 begonnen, en in 1759 voltooid werd, het laatste deel, zoo getuigd wordt, met tegenzin des Schrijvers, die liever de laatste woelingen van 1748 niet zou hebben geboekt. De Schrijver betuigt, in de eerste Deelen, niet de Geschiedenis der *Vorsten*, maar die van het *Volk*

(*l*) Zie Voorberigt voor het eerste Deel.

Volk te hebben willen befchrijven: zich dus om de uitheemfche oorlogen, reizen, enz. der eerften nimmer te bekreunen, maar, daarentegen, bij den toeftand van den Godsdienst, de regering, gewoonten en handel der Natie liever te vertoeven. Wat het beleid der regering betreft, is hij zekerlijk behoorlijk uitvoerig: doch men zou meer bijzonderheden betrekkelijk de zeden en gewoonten des Volks in de Middeleeuwen, van het leenftelfel, en toen en later van den Letterkundigen toeftand des Vaderlands kunnen wenfchen. Onder de Staatsregering fchetst hij ook minder de bijzonderheden der Oorlogen, dan het beleid der Staatkunde, uitvoerig, naauwkeurig en eerlijk. Men heeft hem van eenzijdigheid befchuldigd. Dit verwijt geldt flechts in zoo verre, als wij elders (*m*) meenen betoogd te hebben, dat *alle* Gefchiedfchrijvers eenzijdig zijn, in zoo verre zij den invloed hunner opvoeding, van hunnen omgang, en den plooi, die hunne ziel daardoor gekregen heeft, geenszins *kunnen* veranderen. WAGENAAR was *Amfterdammer*, opgevoed in de beginfelen van een Genootfchap, dat flagtoffer geweest was der vervolging van MAURITS, en onder de Stadhouderlooze regeringen altijd meer begunftiging genoot: kon *hij* anders over de gebeurtenisfen van 1618 en 1672 fpreken, dan hij gedaan heeft? En heeft hij zelfs, bij de befchrijving van BAR-

Gefchiedenis. *Vaderl. Hist.* J. WAGENAAR.

(*m*) Voorrede voor de *Gefchiedenis der Franfche Heerfchappij in Europa*, I. Deel.

Geschiedenis. Vaderl. Hist. J. WAGENAAR.

BARNEVELD'S moordschavot, of van den marteldood der DE WITTEN, zijne pen niet gebreideld? Is hem één harde, bittere trek tegen MAURITS, tegen de *Haagsche* moordenaars ontsnapt? Of was het verkeerd van hem, dat hij de laatste oogenblikken der doorluchtige slagtoffers zoo uitvoerig schilderde, om hunne hooge zielsrust in 't barnen der gevaren, zelfs onder de handen der onregtvaardigen, aan te toonen? Het is waar, hij heeft, bij gelegenheid der onderhandeling met CROMWELL, de gronden van *Holland* voor de uitsluiting beter en uitvoeriger medegedeeld, dan die der andere Gewesten: ook erkennen wij gaarne, dat de reeds te voren gemelde redenen bij hem te sterk gewerkt hebben. Doch opzettelijk verzwegen en verdonkerd heeft hij niets, en overal de redenen der tegenpartij althans aangevoerd. Hij vermeldt den lof van WILLEM II. en III. waar zij te prijzen waren. De vooroordeelen van zijnen tijd deden hem tegen de Graven WILLEM en FILIPS, bijgenaamd *de Goeden*, onbillijk zijn. De hoofdeigenschappen van zijnen stijl zijn boven vermeld; wij kunnen er nog bijvoegen, dat WAGENAAR over 't algemeen te woordenrijk is, doch daarbij volkomen duidelijk, klaar, en, wat de taal betreft, zuiver. Overal heeft hij met vlijt de beste bronnen (ook ongedrukte en zeldzame bescheiden) gebruikt en aangewezen.

Na het schrijven der *Vaderlandsche Historie* (zoodat hij deze geenszins, gelijk men hem verwijt, onder den invloed der *Amsterdamsche* Burgemeesterskamer geschreven heeft) werd hij benoemd tot *Historie-*

schrij-

schrijver (n) en *eersten Klerk* ter Secretarij dier stad (in 1760). Toen begaf hij zich aan eene uitvoerige *Beschrijving en Geschiedenis van Amsterdam*, welke de vroegere werken van COMMELIN en anderen overtollig maakte. Doch hier vooral is hij te breed: drie Deelen in *folio* of dertien in 8vo zijn toch te veel voor de lotgevallen en plaatsbeschrijving ééner stad! Voor 't overige ziet men met genoegen, dat hij hier gedaan heeft, hetgeen men in de Vaderlandsche Historie (in plaats van vele uitvoerige staatkundige stukken) ook gaarne zou zien: eene korte schets der voornaamste Letterkundigen. In 1766 toetste hij de *echtheid* der Rijmkronijk van den zich noemenden KLAAS KOLIJN, en bevond dezelve, op het voetspoor van HUYDECOPER, valsch. Zijne kleinere staatkundige stukken bepaalden zich meest tot de gebeurtenissen van 1748 — waaromtrent hij de opgewondene gemoederen der Gemeente trachtte te matigen (het *Koffijhuispraatje* en *de Patriot*) — en tot het gedrag der *Engelschen* in den Oorlog van 1756, *Brief van een' Koopman*, *Gedrag der Engelschen*, *Memorie omtrent de gemaakte prijzen*, *Vrije Vaart en Handel op de Westindiën verdedigd*, enz., of eindelijk ter verdediging van DE WITT tegen zekeren P. LE CLERCQ (*Echt en waar Karakter van* J. DE WITT). Omtrent de Godgeleerdheid maakte hij zich mede (behal-

Geschiedenis. *Vaderl. Hist.* J. WAGENAAR.

(n) Hij werd zulks op den 26 October 1758; het *laatste* Deel der *Vaderlandsche Historie* kwam uit in 1759.

Geschiedenis. Vaderl. Hist. J. WAGENAAR.

halve door zijne Vertalingen) verdienstelijk door de zeven *Lessen over 't verhandelen der H. Schrift* (1750), voorgedragen in het Collegianten Weeshuis *de Oranje-Appel*, waarvan hij Regent was, en door de *Geschiedenissen der Christelijke Kerk in de Eerste Eeuwe; beschouwd als bewijzende de waarheid van den Christelijken Godsdienst;* een werk, waarin men meer geleerdheid aantreft, dan menigeen van een' *ongestudeerd' persoon*, zoo als WAGENAAR, verwachtte, en tevens deszelfs nette en keurige, doch meer verstandige dan hartelijke schrijfwijs wederom vindt. Nog hetzelfde jaar, dat dit boek uitkwam (1773), overleed de brave, godvruchtige, en door iedereen, van welke denkwijs ook, geachte man (*o*). KLUIT, TE WATER, VAN WIJN, alle kundige en ware Vaderlanders, hetzij meer de zijde der Prinsen, hetzij die der Staten toegedaan, prezen hem uit éénen mond. (Anderen, in de negentiende Eeuw, zouden minder gematigd en minder regtvaardig zijn.)

§ 233. SIMON STIJL.

Doch hetgeen WAGENAAR nog grootendeels ontbrak, een wijsgeerig overzigt en eene boeijende, levendige voordragt, vereenigde zich in SIMON STIJL in eene hooge mate. In 1731 te *Harlingen* geboren, genoot hij eene voortreffelijke opvoeding van een' bekwa-

(*o*) Hij bepaalde zijne zorg en liefde niet tot zijne landgenooten alleen: zoowel de ongelukkigen, die in den watersnood van 1740 in *Gelderland* alles verloren, als de noodlijdende landlieden bij *Dantzig*, die hetzelfde lot had getroffen, vonden troost en hulpe bij hem.

kwamen Vader, en leide zich vervolgens, als hoofdbezigheid, op de Geneeskunde toe, (hij werd te *Leyden* tot Doctor bevorderd, welk beroep hij met bekwaamheid en onbaatzuchtigheid waarnam) en, als liefhebberij, op de *Nederduitsche* Dichtkunst (vooral de Tooneelpoëzij), Welsprekendheid en Geschiedenis. Als Dichter en tooneelbeminnaar hebben wij hem boven beschouwd, — als Geschiedschrijver moeten wij thans van hem spreken. Geschiedenis. *Vaderl. Hist.* SIMON STIJL.

Vóór den eersten druk van het werk *over de Opkomst en Bloei der Vereenigde Nederlanden* (*p*) was geplaatst eene Verhandeling van den Heer TURPIN, uit het *Fransch* vertaald, *over de Opkomst en den Ondergang der oude en hedendaagsche Republieken*, (*Sparta*, *Athene*, *Thebe*, *Karthago*, *Rome*, *Groot-Britannië*) met eene luchtige *Fransche* hand ontworpen. In grondigheid overtrof STIJL dit werk verre: maar het schijnt, dat hij, in het vormen van zijnen Prozastijl, bij de *Franschen* is ter schole gegaan: waarbij hij nogtans die hartelijkheid, die vurige liefde voor het ware, schoone en goede voegde, welke de *Duitschers* meer bijzonder *gemoed* noemen, en die den *Franschen* zoo dikwerf ontbreekt. Eigenlijk is het werk van STIJL geene *Geschiedenis*, maar *Opmerkingen over de Vaderlandsche Geschiedenis*, en staat zoo juist

---

(*p*) *Amsterdam* en *Harlingen* 1774. Tweede druk, (zonder het werk van TURPIN, doch met een' fraaijen *Slotzang ter liefde van het Vaderland*,) 1776.

Geschiedenis. Vaderl. Hist. SIMON STIJL.

juist in het midden tusſchen de al te groote beknoptheid en beeldrijkheid van HOOFT, en de droogheid en uitvoerigheid van WAGENAAR, dat het reeds als meesterſtuk van ſchrijfſtijl in de *Nederlandſche* Letterkunde zou prijken, wanneer ook niet de diepe ſtaatkundige inzigten, en de met *klasſieke* bondigheid voorgeſtelde ontvouwing van de verborgene drijfveren der daden, waarvan zich WAGENAAR, uit beginſel, onthield, hem tot eene nog hoogere plaats onder de Geſchiedſchrijvers regt gaven. Men zie daarin ſlechts den Lof des Koophandels, de karakters van KAREL V. en FILIPS II., de ontwikkeling der *Utrechtſche Unie*, die der ſtaatkunde van ELIZABETH en LEICESTER, den handel over het Beſtand enz.

Behalve het opgenoemde werk heeft STIJL nog eenige levens in de bekende Verzameling der Levensbeſchrijvingen van *Nederlandſche Mannen en Vrouwen* geleverd. Vooral in het Leven van PUNT, door hem met ongemeene liefde voor zijnen held bearbeid, herkent men den Meester. Zijne ſchildering van den brand des *Schouwburgs* in 1772 mag als eene der levendigſte voorſtellingen van dergelijke onheilen, die in eenige taal beſtaan, worden aangemerkt. Wij zien alles, van het begin tot het einde; wij gevoelen den angst met de ongelukkige ſlagtoffers, wij deelen in het lot van den rampzaligen, die zijne dierbaarſte panden overal opzoekt, en in zijne vreugde bij het wederzien.

Na de omwenteling van 1795 werd STIJL tot de eerſte *Nationale* Vergadering geroepen. Hier boeide hij

hij alles aan zijne welſprekende tong, door deftige gebaren verzeld. Hij was aan het hoofd der gematigde *Federalisten*, of voorſtanders eener bondgenootſchappelijke regering onder zekere bepalingen, en bragt als zoodanig het *Rapport* uit in de zitting van November 1796. Daar deze denkwijs toen minder in den ſmaak viel, geraakte hij bij velen der driftigſten in ongunst, en werd in de tweede dier Vergaderingen niet herkozen. Hij begaf zich toen weder naar *Friesland*, en overleed in 1804. In SCHELTEMA heeft hij een' zijner waardigen lofredenaar gevonden (*q*). Geſchiedenis. *Vaderl. Hist.* SIMON STIJL.

§ 234. TE WATER.

JONA WILLEM TE WATER, geboren te *Middelburg* in 1740, Predikant te *Vlisſingen*, en Historieſchrijver van *Zeeland* (1776), daarna Hoogleeraar in de Godgeleerdheid en Kerkelijke Geſchiedenisſen te *Leyden* (1779), gaf in 1776 de *Historie van het verbond en de ſmeekſchriften der Nederlandſche Edelen, ter verkrijging van vrijheid in den Godsdienst en Burgerſtaat* (*r*). Dit werk bevat, in het *eerſte* Deel, eene uitvoerige Geſchiedenis des Verbonds, die in het *tweede* wordt voortgezet, welke tevens met het *derde* een *uitvoerig berigt van de geſlachten en verrigtingen der*

(*q*) Zie *Geſchied- en Letterkundig Mengelw.*, I. D. bl. 165—190.

(*r*) I. D. 1776. II. 1779. III. 1795. IV. 1796. De lange tusſchenruimte tusſchen het tweede en derde Deel ontſtond door de beroeping des Schrijvers naar *Leyden*, en daarna aan eene wankelbare gezondheid. Zie de Voorrede voor het vierde Deel.

Geschiedenis. Vaderl. Hist. TE WATER.

der meeste verbonden Edelen geeft. Het *vierde* zijn bijlagen. Bij dit omstandige werk is de gebeurtenis, die den grond tot de *Nederlandsche* vrijheid leide, uit echte stukken zeer goed uiteen gezet, en de min bekende daden en lotgevallen der leden van het *Geuzenverbond* in het licht gesteld. Reeds vroeger had deze bekwame en werkzame Godgeleerde en Geschiedonderzoeker de *Zeeuwsche* adelijke geslachten doen kennen onder den naam van: *Het hoogadelijk Zeeland* (1761). Hij was ook verkorter van WAGENAAR in vier Deelen in 8vo.

§ 235. P. BONDAM. V. D. SPIEGEL.

De geleerde onderzoeker PIETER BONDAM, en LAURENS PIETER VAN DE SPIEGEL, leverden merkwaardige bijdragen tot de kennis der vroegere Geschiedenis: de eerste (*s*) door zijne *Verzameling van onuitgegevene stukken tot opheldering der Vaderlandsche Historie*, en *Charterboek der Hertogen van Gelderland en Graven van Zutphen*; de tweede door eene zaakrijke *Verhandeling over den Oorsprong en de Historie der Nederlandsche Regten*, inzonderheid van

(*s*) Hij was in 1727 geboren, achtervolgens Rector te *Kampen*, te *Zutphen*, Hoogleeraar te *Harderwijk* en (1773) te *Utrecht*, en Historieschrijver van *Gelderland*. De onuitgegevene stukken van BONDAM loopen meest over de *Geldersche* en *Stichtsche* zaken 1576 tot 1778. BONDAM juichte de onderneming van VAN DE SPIEGEL toe, en vlocht niet één stuk in zijn werk, hetwelk ook bij dezen gevonden werd. KLUIT leverde ook bijdragen aan BONDAM. Zie de Voorrede voor zijn III. D. bl. XIII, XVII.

van *Holland* en *Zeeland*, *Historie van de Satisfactie der ſtad Goes*, en een' *Bundel van onuitgegevene ſtukken tot opheldering van de Vaderlandſche Historie en Regeringsform, voornamelijk die der Unie van Utrecht*. In deze geſchriften kondigde zich de groote Staatsman reeds aan, die in 't vervolg de teugels der *Unie* met eene vaste hand hield, de laatſte flikkering van *Neêrlands* luister vóór de vreemde overheerſching aan *Europa* vertoonde, en het laatst den invloed van het ten ondergang gedoemde Gemeenebest te *Weenen* zoowel als bij den Barbaar van *Konſtantinopel* deed gelden. Geſchiedenis. Vaderl. Hist. P. BONDAM. V. D. SPIEGEL.

§ 236. *Belgiſche* Geſchiedſchr. V. D. VYNCKT.

Onder de *Belgiſche* Geſchiedſchrijvers mag men LUCAS JOSEPH VAN DER VYNCKT rangſchikken, die uit echte ſtukken, op last en voor rekening van den *Oostenrijkſchen* Staatsdienaar Grave VON COBENTZL, de Geſchiedenis der *Nederlandſche* onlusten te boek ſtelde, natuurlijk in een' anderen geest dan TE WATER. VAN DER VYNCKT (uit een aanzienlijk geſlacht) was in 1691 te *Gend* geboren, werd in 1729 lid van den Raad van *Vlaanderen* in die hoofdſtad, en ſchreef een geſchiedkundig onderzoek over de Landvoogden en Landvoogdesſen in *Nederland* (1470 tot 1765). Deze ſcheen COBENTZL zoo wel te ſmaken, dat hij den Schrijver den reeds gemelden eervollen last opdroeg. Door eene zonderlinge verkiezing liet de Minister (in 1765) ſlechts *zes* Exemplaren van het werk drukken (waarom dit, zoo hij het nuttig oordeelde? opdat hij iets zeldzaams zou bezit-

Geschiedenis. Belgische Geschiedschr. V. D. VYNCKT.

zitten) en gaf die aan enkele Geleerden of Genootschappen ten geschenke. De beroemde SCHLÖTZER zag dit werk te *Straatsburg*, prees het grootelijks, en wenschte naar eene *Hoogduitsche* vertaling, die ook sedert bewerkstelligd is. Het oorspronkelijke mag dus gerekend worden genoegzaam niet, althans slechts voor eenige uitverkorenen, te bestaan: en de *Hoogduitsche* vertaling, die men als zeer getrouw en naauwkeurig prijst, moet voor oorspronkelijk gelden (*t*). VAN DER VYNCKT was Roomschgezind onderdaan van *Oostenrijk*: men kan dus niet verwachten, dat hij onzen Voorouderen volkomen regt zal laten wedervaren; nogtans is hij zeer gematigd, en bevat een aantal merkwaardige bijzonderheden. Over de meerdere of mindere belangrijkheid des werks zijn nogtans de stemmen verdeeld. Dacht een SCHLÖTZER, dat de Geschiedenis der *Vereenigde Nederlanden*, door de bijzonderheden, hier medegedeeld, eene geheele omsmelting zou moeten ondergaan; oordeelde een SCHELTEMA (*u*), dat, door eene *met oordeel bewerkte overneming van gedeelten*, de Vaderlandsche Geschiedenis daaruit aanmerkelijk zou kunnen verrijkt worden, WACHLER (*v*) daarentegen beweert, dat de groote verwachting, welke het gebruik

(*t*) Te *Zurich* 1793. Drie deelen.

(*u*) *Mengelwerk*, II. D. bl. 200, 201. De geheele beoordeeling bl. 177—201.

(*v*) *Geschichte der Histor. Forschung und Kunst*, II. B. 3. Abth. f. 1004, 1005.

bruik der Archiven, en de bijkans geheime uitgave des Boeks fchenen te doen ontftaan, genoegzaam geheel onvoldaan is gebleven, dat flechts bekende bijzonderheden bevestigd, enkele betrekkingen en perfonele omftandigheden nader ontwikkeld zijn, terwijl noch de fchikking, noch de voordragt eenige verdienfte hebben, en men geene fchrandere of krachtige opmerkingen moet verwachten. Wij willen tusfchen deze oordeelvellingen liefst geene uitfpraak doen; dit alleen verzekerende, dat eene *omfmelting* der *Nederlandfche* Gefchiedenis naar den Raadsheer VAN DER VYNCKT eene noodelooze, en, zoo zij plaats had, noodlottige onderneming zou zijn. VAN DER VYNCKT overleed in 1779. Gefchiedenis. *Belgifche* Gefchiedfchr. V. D. VYNCKT.

§ 237. *Belgifche* Gefchiedenis. LE ROY. DE MARNE. WASTELAIN.

Onder de bijzondere Gefchiedfchrijvers der *Zuid-Nederlandfche* Gewesten verdienen LE ROY en DE MARNE, beide aanzienlijke mannen, vermelding. De eerfte, een *Brusfelaar* (geboren 1633), was Rijksbaron, en overleed in 1719, zes en tachtig jaren oud, te *Lyon*. Men heeft van hem plaatsbefchrijvingen van *Antwerpen* en *Braband*, en van de Kasteelen der Edelen, en een zoogenoemd *ongewijd Tooneel* (*Theâtre profane*) van *Brabant*, 1730, twee Deelen *fol.* (*w*), zijnde eene fchildering van deszelfs burgerlijken (niet kerkelijken) ftaat. De *Jezuït* JAN BAP-

(*w*) *Brabantica*, 1692. *Castella et praetoria nobilium*, 1696, fol.

Geschiedenis.

Belgische Geschiedenis.

DE MARNE.

WASTELAIN.

BAPTIST DE MARNE, in 1669 te *Douai* geboren, Biechtvader van den Prins-Bisschop van *Luik*, overleed in die stad ten jare 1756. Van zijn leven van JOHANNES NEPOMUCENUS zullen wij niet spreken: hetzelve behoort in de *Legende* te huis. Meer lofs verdient hij wegens zijne *Geschiedenis van het Graafschap Namen;* hetzelve wordt door den geleerden PAQUOT zeer geroemd „ als de bestgeschrevene van „ alle *Nederlandsche* Geschiedenissen, ja bijna de „ eenige, welke dien titel verdient, daar de overige „ slechts Jaarboeken zijn (*x*)." De *Jezuït* WASTELAIN, te *Maroilles* in *Henegouwen* geboren, beschreef *Belgisch Galliё naar de drie tijdperken van deszelfs Geschiedenis*, met kaarten. Dus had men in *Belgiё* nog liefhebberij voor de Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde, terwijl de overige Wetenschappen te zeer verwaarloosd werden.

§ 238.

DESROCHES.

Als onderzoeker der *Belgische* Geschiedenis mogen wij ook DESROCHES niet vergeten. Hij was eigenlijk een *Hollander*, en werd in 1740 in *den Hage* geboren. Zijne moeder, LOUISA ROTTEVEEL, was waschvrouw bij den *Spaanschen* Gezant. Haar zoon, die door zijne geboorte in het duister scheen te moeten verscholen blijven, werd achtervolgens bij een' schilder, kleer-

(*x*) *Dict. historique par l'Abbé* DE FELLER, T. II. p. 60, 61.

Belgische Geschiedenis. DESROCHES.

kleêrmaker en banketbakker besteed, doch toonde altijd eene onbegrijpelijke zucht voor boeken, waar hij die slechts magtig kon worden. Op zijn zeventiende jaar kwam hij (het is ons onbekend, door welk toeval) te *Antwerpen*, alwaar een *Hoogduitsch* Priester, die eene kinderschool hield, hem (die slechts lezen en schrijven kon) tot ondermeester aannam. Bij dezen man leerde hij de gronden der *Latijnsche* taal. Toen de Geestelijke van *Antwerpen* werd afgeroepen, liet hij zijne school aan DESROCHES over, die dezelve echter eerlang moest sluiten. Intusschen had hij zich met de borst op de kennis der Geschiedenissen en Oudheden van zijn nieuw Vaderland toegelegd, en zond daarover Verhandelingen in aan de pas opgerigte *Belgische Akademie*, waarop hij meermalen den prijs trok, daarop tot lid, en vervolgens tot vasten Secretaris dier geleerde Maatschappij werd aangesteld. Hij werd belast met de keuze voor boeken, ten gebruike voor de scholen in de *Oostenrijksche Nederlanden.* Behalve de reeds genoemde bekroonde Verhandelingen over onderscheidene stukken der oudere *Belgische* Geschiedenis, schreef hij ook eene verkorting derzelve in de *Latijnsche* taal, gebrekkig wat den stijl en de *Latiniteit*, doch grondig, wat het onderzoek der zaken betreft. Hij wilde in 't *Fransch* de geheele *Nederlandsche* Geschiedenis beschrijven, waarvan het plan op vier Deelen in 4to was aangelegd, hetwelk echter veel uitvoeriger zou hebben moeten worden, daar het eerste Deel de tijden vóór

de *Romeinen* en *onze tijdrekening* behelst. DESROCHES overleed in 1789 (*y*).

§ 239.
Kerk. Geschied.
J. BASNAGE.

Wij zagen dus, dat de *Vaderlandsche* Historie, in dit Tijdvak, nog de algemeene liefhebberij bezig hield. Het is daarentegen opmerkelijk, dat de *Nederlanders* in dit geheele Tijdvak geene oorspronkelijke Geschiedenis van andere landen, buiten het hunne, bezaten. (De drooge, onbekookte *Compilatiën* van SUIKER en VERBURG verdienen dien naam niet.) In de *Kerkelijke* Geschiedenis werd iets, maar niet veel, gedaan. Onder de *Protestantsche* Schrijvers onderscheidde zich daarin de *Fransche* vlugteling JACOB BASNAGE (I. D. § 145), die eigenlijk meer tot het vorige Tijdperk behoorde, doch in dit overleed; kunde, oordeel en waarheidsliefde kenmerken hem. Hij schreef eene *Kerkelijke Geschiedenis* (gedeeltelijk tegen BOSSUET) en eene *Geschiedenis der Joden*, benevens *Joodsche Oudheden*, gelijk SAMUEL BASNAGE te *Zutphen* eene wederlegging van den Kardinaal BARONIUS (*z*).

V. D. MEERSCH.

Voorts werd er weinig van belang in dat vak geschreven. De Godgeleerde twisten, waarover straks nader, hadden daarop een' nadeeligen invloed: want zoo men al punten der Kerkelijke Geschiedenis aanraak-

(*y*) DEWEZ, *Hist. Générale de la Belgique*, T. VII. p. LXVII, LXVIII.

(*z*) WACHLER, II. B. 1. Abth. S. 94, 243.

maakte, ſtonden die met de zwevende geſchillen in het naauwſte verband, en werden eenzijdig en min oordeelkundig behandeld. Nogtans verdient de vertaling van den Kerkelijken Geſchiedſchrijver EUSEBIUS, met ophelderende aanteekeningen van den *Remonstrantſchen* Hoogleeraar te *Amſterdam*, VAN DER MEERSCH, eenige vermelding. Nog belangrijker waren de bijdragen van den Predikant bij de *Engelſche* Gemeente te *'s Hage*, MACLAYNE, omtrent de Kerkelijke Geſchiedenis van MOSHEIM, die hij in zijne Moedertaal overbragt. Doch deze arbeid behoort niet tot *onze* Letterkunde. Van WAGENAAR's *Geſchiedenis der Christelijke Kerk in de eerſte Eeuw* is reeds boven geſproken. Kerk.Geſchied. v. D. MEERSCH.

Onder de *Roomschgezinden* verdient CORNELIS HOYNCK VAN PAPENDRECHT genoemd te worden. Hij was in 1686 te *Dordrecht* uit een aanzienlijk *Roomschgezind* geſlacht geſproten, trad in den geestelijken ſtand, en werd eerst Priester te *'s Gravenhage*, daarna Secretaris van den Aartsbisſchop van *Mechelen*, Vicaris-Generaal en Kanunnik van *Mechelen*, waar hij in 1753 overleed. Hij ſchreef de Geſchiedenis van het *Utrechtſche* Bisdom na de Hervorming, voornamelijk om de zoogenoemde *Janſenisten* in een nadeelig licht te ſtellen. Aan dit zelfde onderwerp heeft hij nog zes Brieven toegewijd. Ook heeft men aan hem *Analecta Belgica* te danken (*a*). C. HOYNCK VAN PAPENDRECHT.

On-

(*a*) *Dictionn. historique des Pays-Bas*, T. II. p. 124, 125.

Kerk. Geschied.
BELLEGARDE.

Onder de oude *Roomschgezinden*, of zoogenoemde *Jansenisten*, maakte zich de *Franschman* GABRIËL DU PAC DE BELLEGARDE, als hevig tegenstander der *Jezuïten*, bekend door zijn *Gedenkschrift over de Bul Unigenitus* (1755), de verzameling der werken van ARNAULD, en bijvoegsel op die van VAN ESPEN, en eene *verkorte Geschiedenis der Utrechtsche Kerk* (b).

§ 240.
Letterk. Gesch.
Tijdschriften.

De *Letterkundige Geschiedenis* was in dit Tijdvak eene geliefkoosde oefening der *Nederlanders*. Niet slechts volgden verscheidene *Fransche* tijdschriften het voorbeeld van BAYLE en LE CLERC, door meer onpartijdige uittreksels uit de vele *Fransche* werken te geven, dan de gestrenge *Censuur* in *Frankrijk* toeliet (c): er kwamen nu ook vaste, en gedeeltelijk tot

---

(b) SAXE, *Onomast.* T. VIII. p. 217, 218.

(c) *Bibliothèque ancienne et moderne, pour servir de suite aux Bibliothèques universelle et choisie par* P. LE CLERC, 1714—1727, 28 voll. (vol. 29 is het Register, 1730). *Histoire critique de la République des Lettres, tant ancienne que moderne,* (*par* SAMUEL JEAN *et* PHILIPPE MAISON) Utr. 1712—1718, 15 voll. 12°. *Journal Littéraire, de* 1713 *jusqu'en* 1737, la Haye, 24 voll. 8°. (door 's GRAVESANDE, DE SALLENGRE, VAN EFFEN, T. MARCHAND, enz.) *Nouvelles Littéraires, contenant ce qui se passe de plus considérable dans la Republique des Lettres,* la Haye 1718—1720, 11 voll. 8°. *l'Europe savante,* la Haye 1718—1720, 12 voll. 8°. *Histoire Littéraire de l'Europe, contenant l'Extrait des meilleurs livres, un Catalogue des ouvrages nouveaux, les Nouvelles les plus intéressantes de la Republique des Lettres, et les pièces fugitives les plus cu-

Letterk. Gesch. Tijdschriften.

tot op onzen tijd voortgezette, maandwerken op, die een geregeld verslag gaven van den staat der binnenlandsche Letterkunde, zoo als de *Vaderlandsche Letteroefeningen* met derzelver verschillende voortzettingen (sedert 1761 te *Amsterdam* uitgegeven), waaraan de *Haarlemsche* Doopsgezinde Predikant, C. LOOSJES, destijds het meeste aandeel had; een tijdschrift, over welks inrigting en vorm wij hier niet behoeven te spreken, daar hetzelve in ieders handen is. Aan ons land meer bijzonder eigen was de vorm, dien men ook in de later uitgekomene *Algemeene Vaderlandsche Bibliotheek* vindt, van slechts ter helfte beoordeelingen, en voor de wederhelft *Mengelwerk*, of opstellen van gemengden aard, zoowel oorspronkelijk als vertaald, te geven; hetwelk zekerlijk aan den eenen kant voor het grootere Publiek zijne aangenaamheden heeft, doch ook veel plaats wegneemt, die anders aan uitvoe-

---

curieuses, la Haye 1726, 1727, 6 voll. 8°. *Bibliothèque raisonnée des savans de l'Europe*, Amst. 1728—1753, 50 voll. 8°. (met twee deelen Register) (*). *Lettres sérieuses et badines sur les ouvrages des Savans et sur d'autres matières*, la Haye 1729—1740, 12 voll. 8°. (door DE LA BARRE DE BEAUMARCHAIS). *Nouvelle Bibliothèque, ou Histoire Littéraire des principaux écrits, qui se publièrent depuis Oct. 1738 jusques et y compris Juin 1744*, la Haye 19 voll. (gedeeltelijk door den Marquis D'ARGENS). *Bibliothèque impartiale*, Leide 1750—1758, 18 voll. (door FORMEY). *Bibliothèque des Sciences et des beaux arts*, la Haye 1754—1778, 49 voll. 12°. (grootendeels door den *Haagschen* Predikant LA FITE). De meeste dier tijdschriften leverden ook meer of min belangrijke opstellen.

(*) BARBEYRAC en zijne Echtgenoote was een der medewerkers.

Letterk. Gesch. Tijdschriften. voorige en grondige boekbeoordeelingen en uittreksels kon worden toegewijd. Het *Algemeene Oefenschool voor Kunsten en Wetenschappen* was bestemd, om in aangename, verstaanbare vertoogen het geheele gebied der menschelijke kundigheden, fraaije letteren en kunsten te omvatten: ook had de bevallige stijl, en ten deele rijke inhoud, benevens de mengelingen voor mingeletterden wel invloed op de verspreiding van nuttige denkbeelden, en wetenswaardige zaken onder het grootere Publiek.

§ 241. C. SAXE. Zijn *Onomastic. Literarium.*

Voor de algemeene Geschiedenis en kennis der Letterkunde bij beschaafde Westersche Volken moest het werk van CHRISTOFFEL SAXE (SACHS) eene zeer gemakkelijke handleiding opleveren, indien hij zijn verbazend groot Plan naar behooren had kunnen tot stand brengen. SAXE namelijk, een *Sakser* uit *Ependorf*, van *Leipzig* naar *Utrecht* als Hoogleeraar in de *Oudheidkunde* en *fraaije Letteren* beroepen, waarbij naderhand de *Algemeene* en *Vaderlandsche Geschiedenis* gevoegd werden, begon in 1759 eene *Letterkundige Naamlijst* (*Onomasticon Literarium*) uit te geven, waarin hij „ de Schrijvers van allen „ rang en zonder onderscheid, wier overgeblevene „ geschriften de gemoederen tot beschaving en deugd „ opleiden moeten en kunnen (*d*), hetzij Godgeleer-„ den, of taalkenners, Regtsgeleerden, Redenaars, „ Ge-

(*d*) SAXII, *Onomast.* L. I. *Praef.* p. XV, XVI.

„ Geneesheeren, Dichters of Wijsgeeren, in één „ overzigt wilde plaatſen, en wel met aanwijzing „ niet van eene meer uitgebreide tijdsbepaling, maar „ van de zekere, of waarſchijnlijke jaren, waarin zij „ gebloeid, of zich door eenig blijk van eer, of „ vrucht van hunnen geest onderſcheiden hadden." Men gevoelt, welk eene reusachtige, voor éénen mensch bijna onuitvoerlijke taak dit is, wanneer men ten minſte de bepaling „ die de gemoederen tot be- „ ſchaving en deugd moeten opleiden" niet in eenen beperkten, maar in dien ruimen zin neemt, welken SAXE daaraan blijkbaar gegeven heeft, door ook zeer middelmatige Schrijvers te vermelden. Het was te verwachten, dat de zeer natuurlijke en verſchoonlijke zucht van 's mans meest beoefende en geliefkoosde vak van Letterkunde (Geſchiedenis en Oudheidkunde) SAXE hierbij het meeste moest bezig houden, terwijl de beoefenaars der Natuurkundige Wetenſchappen meer in de ſchaduw geſteld werden. Hierbij kwam nog eene andere omſtandigheid. SAXE was nog uit den tijd, toen de *Duitſche* taal, tot barbaarschheid vervallen, voor hem, die niet door een groot Genie begaafd, of in hare diepſte geheimen was ingewijd, een zeer ſlecht middel bood tot mededeeling zijner gedachten, waarin men dus in *Duitschland* nog veel- al *Latijn* ſchreef. De *Latijnſche* Taal en Letter- kunde, zoowel de oude als hedendaagſche, was hem dus bijzonder gemeenzaam, en terwijl men vele ver- dienſtelijke mannen uit de nieuwe Letterkunde mist, b. v. den grooten Geſchiedſchrijver MULLER, wer- den

Letterk. Geſch. C. SAXE. Zijn *Onomastic. Literarium.*

Letterk. Gesch. C. SAXE. Zijn Onomastic. Literarium.

den de Schrijvers in het *Latijn*, mits zij slechts eenige vermaardheid genoten, zeer naauwkeurig, en naar evenredigheid uitgebreider, dan genen vermeld: gelijk SAXE dan ook het zonderlinge gebruik, van hedendaagsche namen door *Latijnsche* uitgangen bijkans onkenbaar te maken, met naauwgezetheid volgt. Zoo leest men zelfs van SHAKESPEARIUS en HOLBERGIUS, terwijl toch enkelen, gelijk ROBERT WOOD, in hunne natuurlijke gedaante gelaten worden. Als *Repertorium* voor de Letterkundige Geschiedenis blijft deze Naamlijst altijd van groote waarde: doch men zou onberaden handelen, met zich op 's mans oordeelvellingen, die hij soms met een enkel woord doet, altijd onbepaald te verlaten, vooral dáár, waar het vakken betreft, door hem minder beoefend. Men moet echter bekennen, dat deze oordeelvellingen in 't algemeen zeldzaam zijn, daar SAXE zich doorgaans vergenoegt, met het geboorte- en sterfjaar, het jaar, waarin het eerste of merkwaardigste voortbrengsel der Schrijvers in het licht is verschenen, en somtijds ook eene lijst zijner vorige werken mede te deelen. Het werk, eerst in één Deel, werd in 1775 weder opgenomen, en tot 1790 in zeven Deelen met een Register afgewerkt (loopende toen tot den jare 1774), waarbij echter in 1803 nog een achtste Deel kwam, eenige overgeslagene Schrijvers, en het vervolg tot den afloop der achttiende Eeuw bevattende. Achter elk Deel zijn bijvoegsels of *Analecta*. De tijdstippen zijn op den kant aangeteekend, namelijk de regeringen der *Duitsche* Keizers. Eenigen tijd na het voltooijen

des

des laatſten Deels ſtierf de Schrijver in zeer hoogen ouderdom. Hij heeft aan zijne, meestal Oudheidkundige, werken, met groote naauwkeurigheid en zelfbehagen een eigen Artikel in zijn *Onomasticum* toegewijd, waarheen wij den Lezer verwijzen (*e*). De geweldige twisten der Geleerden uit de zestiende Eeuw worden ons herinnerd door den penneſtrijd tusſchen SAXE en den jongen BURMAN, waarin men elkander in het *Latijn* en *Nederduitsch* uitſchold. De reden tot het begin van den twist is niet noemenswaardig.

Letterk. Geſch. C. SAXE. Zijn *Onomastic. Literarium.*

§ 242. FOPPENS.

De *Letterkundige* Geſchiedenis des Vaderlands, door VALERIUS ANDREAS weleer begonnen, werd door FOPPENS (*f*) tot op zijnen tijd (1739) voortgezet en vermeerderd (*g*). Dit aldus in twee Deelen 4to vervatte werk behelst een overgroot aantal wetenswaardige bijzonderheden en levensberigten van beroem-

(*e*) Vol. VIII. p. 24—47.

(*f*) JOHAN FRANS FOPPENS, te *Bruſſel*, in 1689 geboren, in 1761 overleden, werd Hoogleeraar in de Wijsbegeerte te *Leuven*, Kannunnik te *Brugge*, en Aartsdiaken van *Mechelen*. Behalve zijne voortzetting en aanvulling van VALERIUS ANDREAS heeft men van hem: *Batavia Sacra, ſive Res gestae Apostolicorum virorum. Auberti Miraei Opera Diplomatica et Historiae, edita, adnotationibus illustrata, aucta*, 1723, 1734, *fol.*

(*g*) *Bibliotheca Belgica, ſive virorum in Belgio vita ſcriptisque illustrium Catalogus, continens ſcriptores a Valerio Andrea, A. Miraeo, F. Sweertio, aliisque, recenſitos, usque ad annum* 1680, Brux. 1739, II Vol.

Letterk. Gesch. roemde mannen, en opgaven hunner werken, die
FOPPENS. men gedeeltelijk elders zoo niet bijeen vindt, maar aan den anderen kant ook eene zee van nietsbeduidende berigten wegens middelmatige Schrijvers, meestal Geestelijken uit *België*, welke der vermelding en afbeelding (want ook daarmede is het werk voorzien) onwaardig zijn. In de Voorrede is eene waarschuwing van den *Censor* of Bisschop, toch vooral geene Ketters te prijzen, daar de H. Vader zulks uitdrukkelijk verboden had, en er toch ook niets prijzenswaardig aan was. Gelukkig heeft echter FOPPENS, schoon hij belooft, zich stiptelijk daaraan te zullen houden, zulks niet altijd gedaan, maar menigmalen aan *Protestanten* verdienden lof toegezwaaid: hoewel men hem vooral niet als een' onzijdigen beoordeelaar en oordeelkundigen schatter van verdiensten kan erkennen. — Nog veel uitvoeriger, doch min volledig, wat het getal der beoordeelden betreft, dan in de twee *quarto* Deelen van FOPPENS, wordt de *Nederlandsche* Letterkundige Geschiedenis
PAQUOT. door JAN NATALIS PAQUOT, Hoogleeraar te *Leuven*, in drie Deelen *fol.*, in achttien Deelen 8vo, uitgegeven (*h*). — Tot de Letterkundige Geschiedenis der Noordelijke Gewesten was het *Geleerde Utrecht* van

KAS-

(*h*) *Mémoires pour servir à l'Histoire Litteraire des XVII Provinces des Pays-Bas, de la principauté de Liège, et de quelques contrées voisines*, Louv. 1763—1770. Zie SAXII, *Onomast.* T. VI. p. 247.

KASPAR BURMAN (*i*) dienstig. Hij was uit die stad geboortig, een zoon van den ouden PIETER BURMAN, Regtsgeleerde en Raadsheer in de Vroedschap aldaar. Hij gaf *Utrechtsche Jaarboeken* uit (*k*). EMO LUCIUS VRIEMOET, uit *Embden* in *Oostfriesland*, Hoogleeraar in de *Hebreeuwsche* taal te *Franeker*, deed voor die Hoogeschool hetzelfde, wat BURMAN voor *Utrecht* gedaan had: hij gaf Levensschetsen harer Bezorgers en Hoogleeraren (*l*), doch bepaalde zich strikt tot dezen; BURMAN had ook andere beroemde mannen uit de Stad of het Sticht in zijn plan opgenomen.

Letterk. Gesch. K. BURMAN. VRIEMOET.

§ 243. *Grieksche* en *Lat.* Letterk. HEMSTERHUYS.

Wanneer wij van de *vaderlandsche* tot de *oude* Letterkunde overgaan, zoo bloeide de *Grieksche* en *Latijnsche* (doorgaans te zamen beoefend) vooral te *Leyden* met bijzonderen luister. Een drietal groote mannen schitterden daarin op hunnen vollen middag; een vierde verrees eerst in een' heerlijken morgen, om het volgende Tijdperk te verlichten. Het waren TIBERIUS HEMSTERHUYS, DAVID RUHNKENIUS, LO-

DE-

(*i*) *Trajectum Eruditum, Virorum doctrina illustrium qui in urbe Traiectensi nati sunt, sive ibi habitarunt, Vitas, fata et scripta exhibens*, Traj. ad Rhen. 1738, 4°.

(*k*) SAXII, *Onomast.* T. VI. p. 73.

(*l*) *Athenarum Frisiacarum*, Libri II. *seu Elogia Ephororum et Professorum, cum serie Secretariorum, Bibliothecarum, etc.* Leov. 1763, 4°.

Griekſche en *Lat.* Letterk.

DEWIJK KASPAR VALCKENAER en DANIEL WYTTEMBACH.

HEMSTERHUYS.

TIBERIUS HEMSTERHUYS werd in 1685 te *Groningen* geboren. Zijn Vader, een Geneesheer, beminde tevens de fraaije Letteren, en had bijkans geheel *Europa* bereisd. Reeds zeer vroeg toonde zich des Zoons uitſtekende vlugheid: op zijn veertiende jaar betrok hij de Hoogeſchool zijner geboorteſtad. Hier leide hij zich op de Wiskunde toe, onder het geleide van den beroemden BERNOUILLI, en overtrof, volgens deszelfs getuigenis, al zijne leerlingen. Daarna begaf hij zich naar *Leyden*, voornamelijk gelokt door den roem van den grooten PERIZONIUS (I. D. § 150) en bragt er, op verzoek van *Curatoren*, de Handſchriften der boekerij in orde. De algemeene ſtem doodverwde hem, met zijn achttiende jaar, tot opvolger van JACOB GRONOVIUS in de *Griekſche* Letteren: doch bijzondere inzigten deden SIGEBERT HAVERKAMP daartoe verkiezen. Nogtans werd hij in 1704, eerst negentien jaren oud, Hoogleeraar in de Wiskunde en Wijsbegeerte op de Doorluchtige Schole te *Amſterdam*. Hier maakte hij kennis met BROEKHUIZEN (I. D. § 152), BERGLER en KUSTER; de eerſte uitſtekend *Latijnsch* Dichter, de beide anderen beroemde kenners der Ouden. Op zijn een en twintigſte jaar gaf daarop HEMSTERHUYS (die zich geenszins alleen tot de Wiskunde bepaalde) *Julius Pollux* uit, doch de beroemde *Engelſche* Oordeelkundige BENTLEY toonde hem, bij ongemeenen lof, nogtans de onvolkomenheid daarvan aan in eene menigte verbe-

beteringen van *Griekſche* Blijſpeldichters, die de *Nederlander* zag dat de zijnen ver overtroffen. Bijna had deze teleurſtelling den jongeling afkeer tegen de oordeelkundige behandeling der *Grieken* ingeboezemd: hij erkende openlijk zijne misvattingen, doch weldra vermande hij zich, volgde het ſpoor van BENTLEY, las, van de oudſten af beginnende, de klasſicke Schrijvers met een *kritisch* oog, en beoefende niet alleen de eigenlijke *letterkundige*, maar ook de meer *wetenſchappelijke* werken der Ouden. Zijne verdienſten in de *Griekſche* taal deden hem in 1717 den post van Hoogleeraar in dezelve te *Franeker*, en in 1740 te *Leyden* verkrijgen, waarbij hij nog het onderwijs in de vaderlandſche Geſchiedenis voegde. Zijne voornaamſte verdienſten waren de verbetering der wijze van beoefening der *Griekſche* taal, en de meer zakelijke toelichting der oude Schrijvers.

Griekſche en Lat. Letterk.

HEMSTERHUYS.

Sedert SCALIGER's tijden, waarin de *Griekſche* en *Latijnſche* letteren vereenigd bloeiden (LIPSIUS had de *Latijnſche* vrij partijdig bemind, de *Griekſche* verwaarloosd), hadden de groote mannen, waarop zich de *Nederlanden* beroemden, tot op GRÆVIUS beide talen met gelijken ijver bearbeid. In de laatſte jaren der zeventiende Eeuw had de invloed der *Franſche* Letterkundigen, van eenen LECLERC en anderen, die meer in het *Latijn* dan *Grieksch* bedreven waren, eene zoowel onbillijke als gemakkelijke voorkeur voor eerstgemelde taal ingevoerd. HEMSTERHUYS trachtte die gevaarlijke gewoonte door lesſen en voorbeeld te keer te gaan, en leide zich dus bij voorkeur op het

Grieksch

Griekſche en Lat. Letterk.

HEMSTERHUYS.

Grieksch toe. Hij toonde, hoe oneindig vele ſchoonheden den lezer der *Romeinen*, die de *Grieken* niet grondig kent, moeten ontſnappen; hij bewees, dat hunne ſpraak grootendeels uit den *Æoliſchen* tongval der *Grieken* gevormd is; maar tevens peinsde hij op een middel, de tot hiertoe zoo moeijelijke beoefening der *Griekſche* taal te verligten. Hij bragt de taal terug op weinige grondwoorden van éénе lettergreep, en zijn ſtelſel van *Analogie*, afleiding en zamenſtelling, hetwelk de tallooze regelen en uitzonderingen der oude taalkundigen verdrong, toonde niet ſlechts de ſchoone *Griekſche* taal als een voltooid gebouw, maar tevens de eenvoudigſte manier tot aanleeren harer ſchijnbaar ingewikkelde woordgronding. De ondervinding bevestigde de ontdekking van HEMSTERHUYS, en daar de echte Geleerden in geheel *Europa* haar vroeger of later erkenden, zoo werd de *Griekſche* taal in de achttiende Eeuw, vooral in de *Nederlanden*, *Duitschland*, *Engeland* en *Frankrijk* met eenen ijver en een geluk beoefend, waarop zich zelfs de morgenſtond der *klasſieke* Letterkunde naauwelijks beroemen kan. Ten minſte voor de kennis van zaken was de nieuwe manier ongemeen vruchtbaar. Reeds lang was althans de Oordeelkundige behandeling der Ouden meer een nutteloos geſchil over woorden, dan een hulpmiddel tot kennis van zaken geworden. HEMSTERHUYS breidde haren kring uit, en voerde een onbekrompene ſtudie in, waarbij men niet enkel twistte over de ſchaal, maar ook de kern zocht te bereiken. Zekerlijk lag in de manier van

HEM-

HEMSTERHUYS flechts de kiem dezer meer zakelijke behandeling: hij zelf ftelde, naar 't fchijnt, nog te veel belang in de woorden alleen: nogtans ademt in zijne, wel is waar niet talrijke, gefchriften reeds blijkbaar de geest, die de werken zijner vrienden en opvolgers bezielt, en de nieuwere taalgeleerdheid zoo voordeelig van de oude onderfcheidt. Hij zelf maakte zijn ftelfel der *Analogie* niet door den druk gemeen, maar liet zulks aan zijne leerlingen over. Behalve zijn jeugdig gefchrift over JULIUS POLLUX (1706) gaf hij uitgelezene zamenfpraken van LUCIANUS (1732), deszelfs werken met eene nieuwe vertaling (1743) (onvoltooid gebleven), den *Plutus* van ARISTOPHANES (1744), XENOPHON EPHESIUS (*m*), HESYCHIUS en THOMAS ATTICISTA uit. Buitendien fchreef hij op den rand van vele der Ouden nog zijne aanteekeningen. Misfchien verwondert men zich over het kleine getal, misfchien ook over de keuze der uitgegevene werken: doch groote befcheidenheid, en zucht, om niets dan hetgeen der volmaaktheid zoo veel mogelijk nabij kwam, te leveren, was daarvan de oorzaak. HEMSTERHUYS overleed in 1766. Het ge-

Griekfche en Lat. Letterk.
HEMSTERHUYS.

(*m*) De verbeteringen en aanvullingen op dezen Schrijver, die HEMSTERHUYS meest bij gisfing daarin gevoegd had, werden door een Handfchrift, hetwelk daarna D'ORVILLE vond, meest alle bevestigd. RUHNKENII, *Elog. T. Hemfterhufii*, p. 15. Zoo groot was de fcherpzinnigheid van HEMSTERHUYS! Sommigen houden nogtans zijn ftelfel der *Griekfche analogie* voor al te eenvoudig, daar de taal niet geheel uit zich zelve, maar ook uit andere, moest gevormd zijn, waarvan hare zamenftelling fporen moest dragen. Dat de Geleerden beflisfen!

Griekſche en *Lat.* Letterk. HEMSTERHUYS.

geluk, 't welk hem te midden der Letteren, zijnen wellust, een' twee en tachtigjarigen ouderdom hadden doen bereiken, gaf hem ook onder zijne leerlingen en vrienden een' lofredenaar (*n*), wiens werk wegens den zuiveren en bevalligen *Latijnſchen* ſtijl voor onnavolgbaar werd gehouden, eer deszelfs Schrijver zelf door zijnen leerling WYTTENBACH eene dergelijke hulde had ontvangen.

§ 244. HAVERKAMP.

De voorganger van HEMSTERHUYS te *Leyden* was SIGEBERT HAVERKAMP, wel is waar in ſchranderheid, ſcherpzinnigheid en diepe geleerdheid niet met hem te vergelijken, maar toch een man van veel ijver en werkzaamheid. Hij was in 1718 Predikant te *Stad aan 't Haringvliet* in *Overflakkée*, toen hij (een zeldzaam verſchijnſel in een' Dorpspredikant!) de verdediging der Christenen, door TERTULLIANUS, uitgaf met gezuiverden tekst, en eene doorloopende verklaring. Twee jaren later werd hij te *Leyden* tot *Lector* in de *Griekſche* taal aangeſteld, bedankte als zoodanig zelfs voor *Franeker*, en werd in het volgende jaar (1721) tot Hoogleeraar te *Leyden* benoemd, *door kunstgrepen*, zegt RUHNKENIUS, *van dezulken die vreesden dat hun licht betimmerd zou wor-*

(*n*) *Elogium T. Hemſterhuſii, Auctore Davide Ruhnkenio*, 1768. *Ed. ſecunda*, 1789. Eerst genoemd: *de perfecta Criticis forma in T. Hemſterhuſio.* Wij hebben daaruit de meeste bijzonderheden wegens HEMSTERHUYS ontleend.

worden; en voegt er bij: *Deze zaak ruste liever in het duister, dan dat zij, tot ſchande harer bewerkers, daaruit te voorſchijn kome* (*o*). De algemeene ſtem ſprak namelijk voor HEMSTERHUYS, die eerst negentien jaren later te *Leyden* kwam. Groot is het aantal van HAVERKAMP's geſchriften (*p*), meerendeels over de Penningkunde, die hij zeer beminde, en waarin hij ware verdienſten bezat, en Vertalingen uit het *Italiaansch*, ten behoeve van den grooten *Theſaurus Rerum Italicarum*, een vervolg op dien van *Rome* en *Griekenland*, door GRONOVIUS en GRÆVIUS. Wij zullen ſlechts de voornaamſte opnoemen. In 1725 gaf hij LUCRETIUS, in 1726 FLAVIUS JOSEPHUS uit (zijnde de bestgekeurde uitgave van dien Schrijver), in 1729 EUTROPIUS, in 1736 DIONYSIUS PERIEGETES, in 1738 OROSIUS, in 1742 SALLUSTIUS. Hij hield eene Redevoering over het belangrijke onderwerp *van de houding des Redenaars* of *uiterlijke welſprekendheid*. Hij voorzag den *Theſaurus Morellianus*, of munten der *Romeinſche* familiën, met eene doorloopende verklaring (1734, 1752, drie deelen *fol.*), en ſchreef over de uitſpraak der *Griekſche* taal (1736, 1740). Griekſche en *Lat.* Letterk. HAVERKAMP.

§ 245.

De ambtgenoot van HEMSTERHUYS in de oude Taal- V. OUDENDORP.

(*o*) *Ruhnkenii Elog. Hemſterhuſii*, p. 21, 22. Volgens TE WATER, *Narratio de Rebus Academiæ Lugd. Batavæ*, p. 212, was P. BURMAN met eenige andere de perſonen die hier bedoeld zijn.

(*p*) Zie dezelve alle bij SAXE, *Onomast.* T. VI. p. 347—350.

Griekſche en Lat. Letterk. v. OUDENDORP.

Taal- en Letterkunde was FRANS VAN OUDENDORP, uit *Leyden*, geboren in 1696. Eerst aan de *Latijnſche* ſcholen te *Nijmegen* en te *Haarlem* verbonden, betrad hij daarop, in 1740, hetzelfde jaar als HEMSTERHUYS, en ſlechts éénc maand vóór hem, den *Akademiſchen* leerſtoel, met eene Redevoering over het belangrijke en aangenáme onderwerp: *De letterkundige verdienſten van* JULIUS CESAR. Reeds vóór dien tijd had hij zich door verſcheidene uitgaven van oude Schrijvers bekend gemaakt, zoo als van JULIUS OBSEQUENS (1720), LUCANUS (1718), FRONTINUS (1731), en vooral JULIUS CESAR (1737), zijnen lievelingsſchrijver, omtrent wien hij groote verdienſten heeft; zoodat zijne uitgave tot op onze tijden voor de beste der *Hollandſche* van dezen Schrijver gold. In 1757 verſcheen zijn SUETONIUS; reeds in 1745 had hij het *legaat* van Oudheden, door PAPENBROEK aan de Hoogeſchole geſchonken, beſchreven (*q*). Hij overleed in 1761, en werd door RUHNKENIUS opgevolgd.

§ 246. RUHNKENIUS.

DAVID RUHNKENIUS werd in 1723 te *Stolpe* in Achter-*Pommeren* geboren. Tot Predikant beſtemd, zond men hem naar *Koningsbergen*, om aldaar op de

(*q*) Zie SAXE, *Onomast.* T. VI. p. 336, 337. TE WATER, *Narratio*, p. 219. — In 1752 hield hij eene Lijkrede op WILLEM IV. en in 1759 op de Vrouwe Gouvernante.

de middelbare fchool de letteroefeningen te beginnen, en hij zette die voort te *Wittemberg*. Hier werd hem door ERNESTI, wien hij leerde kennen, geraden zich naar *Leyden* in de fchool van HEMSTERHUYS te begeven. Hij deed zulks als reisgenoot van een' jongen Edelman, die door *Europa* toog, tegen den zin zijner Ouderen, die hem gelastten, terug te keeren, en zich tot zijn beroep te bekwamen. Te *Leyden* gekomen (1743), wendde hij zich regtftreeks tot HEMSTERHUYS, fchoon geene brieven van voorfchrijving aan hem hebbende, en deze befpeurde weldra in den jongeling zijnen grootfchen aanleg. Hij werd de vriend en gunfteling des Hoogleeraars, en door dezen met andere geleerde mannen, onder anderen met den in het *Grieksch* zeer bedrevenen Godgeleerden ALBERTI bekend, die van hem in de uitgave van HESYCHIUS niet weinig voordeel trok; welke uitgave hij, federt ALBERTI's dood, met een tweede Deel voltooide. RUHNKENIUS was echter, bij zijne uitftekende kunde, zoo verre van een' *Pedant*, of verwaand' Schoolgeleerde verwijderd, dat hij gaarne, en niet tot zijn nadeel, vele menfchen zag, bezoeken gaf, en zich met allerlei ligchaamsoefeningen, bijzonder ook met de jagt, vermaakte (*r*). HEMSTERHUYS

Griekfche en *Lat.* Letterk.

RUHNKENIUS.

(*r*) Deze vereeniging van kunde en gezelligheid deed hem ook menig aanzoek verwerven tot het geven van lesfen aan jonge lieden van goeden huize, waardoor hij de onkosten zijner letteroefeningen goedmaakte.

Griekſche en Lat. Letterk.

RUHNKENIUS.

HUYS zocht hem, door een' Hoogleeraarspost, aan *Holland* te boeijen; dit viel echter zeer moeijelijk, uit hoofde van den toenmaligen overvloed aan groote Geletterden. Op raad van zijnen leermeester leide hij zich dus op de Regtsgeleerdheid toe, waarvan hij in 1752 eene proeve zijner kundigheden gaf, door de vertaling en opheldering eener *Griekſche* verklaring van de *Pandekten*. Van zijne letteroefeningen had hij reeds in 1749 en 1751 een ſchitterend blijk gegeven door twee *Epistolæ criticæ*, de eerſte aan zijnen medeleerling VALCKENAER, over plaatſen in de *Hymnen* van HOMERUS en HESIODUS, de andere aan zijnen ouden vriend ERNESTI, over KALLIMACHUS en APOLLONIUS RHODIUS. Hierop volgde de uitgave van het Woordenboek van TIMÆUS op PLATO, met belangrijke aanteekeningen. RUHNKENIUS had nu tien jaren in *Holland* gewoond, en was met land en inwoners zoo gemeenzaam geworden, dat hij het aanzoek zijner *Duitſche* vrienden, die hem ſtellig eenen zijner waardigen post beloofden, afſloeg. Na eene reis naar *Parijs* (in 1755), die hem gelegenheid verſchafte, uit de Boekverzamelingen aldaar, de *Leydſche* Boekerij met vele afſchriften te verrijken, en vele Handſchriften te vergelijken, werd hem in 1757 de post van *Lector* in de *Griekſche* letteren aan de *Leydſche* Hoogeſchool opgedragen, waarop, na OUDENDORP's dood, in 1761 die van Hoogleeraar in de Geſchiedenis en Welſprekendheid volgde. Hij aanvaardde dien post met zijne algemeen beroemde Redevoering *over den Pedant* (*de doctore umbratico*); een

Griek'che en Lat. Letterk. RUHNKENIUS.

een gebrek, waarvan hij, zoo iemand, afkeerig was. De Geschiedenis hield RUHNKENIUS naar het voorbeeld van PERIZONIUS. In 1768 gaf hij RUTILIUS LUPUS *over de figuren in de Rede* (vertaald uit het *Grieksch* van GORGIAS, den leermeester van den jongen CICERO), en gaf zijne uitmuntende *kritische* Geschiedenis der *Griekſche* Redenaars, in 1776 eene verhandeling *over het leven en de ſchriften van* LONGINUS, en in 1779 den *Romeinſchen* Geſchiedſchrijver VELLEJUS PATERCULUS uit; eene uitgave, die WYTTENBACH zijn beste werk noemt, en welke die van LIPSIUS verre overtreft. In 1780 verſchenen de *Hymnen* van HOMERUS, in 1782 bepaaldelijk de nieuw ontdekte aan CERES. Zoo bragt de groote man zijn leven in letterkundige werkzaamheid door, en overleed aan de waterzucht in 1798.

RUHNKENIUS was geheel Letterkundige, minder Wijsgeer dan zijn leermeester, of opvolger. Doch in den *Latijnſchen* ſtijl had hij zijns gelijken niet onder zijne tijdgenooten: ſlechts WYTTENBACH, door hem gevormd, was in ſtaat hem te evenaren. Zijne bekwaamheid echter beſtond meer in het *ſchrijven*, dan in het ſpreken der *Latijnſche* taal, waarin men wil, dat hij het gewone peil niet te boven ging. Hij was met PESTEL de laatſte der geborene *Duitſchers*, die *Hollands* Hoogeſchool door hunne talenten in geheel *Europa* deden uitblinken. Van hen allen was misſchien RUHNKENIUS het naauwſte door genegenheid aan *Holland* verknocht. Het is misſchien niet geheel onopmerkelijk, dat hij, een *Duitſcher* van geboorte,

Grieksche en *Lat.* Letterk.

RUHNKENIUS.

in de woelingen dier dagen de *Patriotsche* partij was toegedaan, daar toch zijn leermeester HEMSTERHUYS, ten gevolge eener onverdiende beleediging, hem door de trotsche Regenten van *Amsterdam* aangedaan, de partij van het Huis van *Oranje* omhelsde. De voortreffelijke Boekerij van RUHNKENIUS werd door het gemeene land ten voordeele der *Leydsche* Bibliotheek overgenomen (*s*).

§ 247.

VALCKENAER.

De mededinger van RUHNKENIUS in Taalgeleerdheid en Oudheidkennis was LODEWIJK CASPAR VALCKENAER. Bij mangel aan zulk een' uitmuntenden Levensbeschrijver, als RUHNKENIUS in zijnen WYTTENBACH heeft mogen vinden, — een mangel, waarin het *Utrechtsche Genootschap van Wetenschappen* meermalen te vergeefs heeft zoeken te voorzien, — moeten wij bij dezen Geleerden korter zijn, hoewel hij dezelfde uitvoerigheid verdiende, als de buitenlandsche leerling van HEMSTERHUYS. VALCKENAER was een *Fries*; hij zag in 1715 te *Leeuwarden* het licht. Zijn proefstuk aan de Hoogeschool te *Franeker* waren opmerkingen *over de gebruiken bij den eed, zoo bij de Hebreeuwen als Grieken* (1735). In zijn zes en twintigste jaar werd hij, in plaats van HEMSTERHUYS, te *Franeker* tot Hoogleeraar beroepen. Deze Hoogeschool was toen, als 't ware, de kweekhof van groote

(*s*) *Vita Davidis Ruhnkenii*, *Auctore D. Wyttenbachio*, *in ejus Opusculis*, T. I. p. 520—573.

Griekſche en *Lat.* Letterk.
VALCKENAER.

te mannen voor die van *Leyden*, de eerſte in 't Vaderland. Gelijk zij aan dezelve HEMSTERHUYS had geſchonken, dus gaf zij haar ook deszelfs waardigen Opvolger in 1766. Negentien jaren lang bekleedde VALCKENAER aldaar de waardigheid van Hoogleeraar der *Griekſche* taal en Vaderlandſche Geſchiedenis, alstoen door eene ſchikking, waarvan men de reden niet weet, doorgaans met elkander verbonden. Hij overleed in 1785, en werd door LUZAC opgevolgd. Onder zijne talrijke geſchriften behooren vele tot de kennis en *kritiek* der woorden, door aanteekeningen op HESYCHIUS, AMMONIUS, ARISTÆNETUS (*t*) enz., andere tot die der zaken (*u*), nog andere hebben de verklaring eens geheelen Schrijvers ten doel (*v*), en ſommigen, eindelijk, behandelen zekere tijdperken der Geſchiedenis, zoo als de Redevoeringen over den invloed der zeden bij de *Atheners* op den bloei en het verval van hun Gemeenebest, en over PHILIPPUS *van Ma-*

(*t*) *Glosſae ſacrae ex Heſychio decerptae* (1737), *Obſervationes ad aliquot Heſychii* λέξεις Ὁμηρικάς, *de Hygini Fragmento Doſitheano Schediasma*, *Ammonius de affinium vocabulorum differentia* (1739), *Adnotationes ad* Aristænetum, (*in edit. Abreſchiana*, 1749).

(*u*) *Disſertatio de Byrſa*, *de Herodotea urbe Cadyto* (1737). *Orationes: de cauſis neglectae literarum culturae*, Franck. 1741, *fol. de ſacra novi fæderis critica a Literatoribus, quos vocant, non exercenda.*

(*v*) VIRGILIUS (*collectione ſcriptorum Graecorum illustratus*,) Leov. 1747. EURIPIDES *Phœnisſæ* 1755. THEOKRITUS (eerst tien *Idyllen*) 1772, naderhand geheel met BION en MOSCHUS 1779.

Griekfche en *Lat.* Letterk. VALCKENAER.

Macedonië, in 1760 en 1766 te *Franeker* en te *Leyden* gehouden (*w*). Het is merkwaardig, dat de uitftekende kenner der *Griekfche* Taal en Letterkunde zich door de welfprekendheid van DEMOSTHENES niet heeft laten weêrhouden, den grooten man, door dien Redenaar zoo dikwerf in het ongunftigfte licht gefteld, volkomen regt te doen, als den menfchelijkften der veroveraars. — Doch tot de uitftekendfte verdienften van VALCKENAER behoort zijn aandeel aan de uitgaven van HERODOTUS, waarvan wij bij WESSELING meer zullen zeggen.

VALCKENAER maakte met HEMSTERHUYS en RUHNKENIUS het doorluchtige klaverblad uit, hetwelk innige kennis der *Griekfche* Taal en Letterkunde met eenen uitftekenden *Latijnfchen* ftijl vereenigde. Wij wagen hèt niet, de verdienften dezer drie letterhelden te vergelijken; dit zij de taak van eenen hunner waardige opvolgers, waaraan *Nederland* nog geen gebrek heeft. Doch zij het ons vergund in 't algemeen op te merken, dat HEMSTERHUYS, zoo het fchijnt, meer in de diepfte fchuilhoeken der *Griekfche* woordgronding doordrong; dat de *Latijnfche* voor-

(*w*) *Oratio de publicis Athenienfium moribus, pro temporum diverfitate, crescentis labentisque Rei publicæ caufis, dicta* 3 *Junii* 1766, *quum adiret Linguae Graecae profesfionem in Academia L. Batavâ.*

Oratio de Philippi Macedonis indole, virtutibus, rebusque gestis, caufis externis fractæ Græcorum libertatis habita Franequerae 1760, *quum Magistratuī academico abiret.*

voordragt van RUHNKENIUS meest de zuiverheid en bevalligheid der *klasfieke* oudheid vertoonde; en dat VALCKENAER in taalkundige opmerkingen en fchrandere gisfingen, ter opheldering van oude Schrijvers, het gelukkigfte was; gelijk WYTTENBACH, hun leerling, dit alles met wijsgeerige kundigheden vereenigde, en eerst in onze tijden de Gefchiedenis, welke zelfs deze groote mannen bij het Akademifche onderwijs nog naar den gewonen fleur behandelden, daarin met een' wijsgeerigen blik wordt beoefend (*x*). *Griekfche* en *Lat.* Letterk. VALCKENAER.

§ 248. WYTTENBACH.

Hoewel WYTTENBACH grootendeels tot het volgende Tijdperk behoort, valt echter zijne geheele vorming niet alleen, maar vallen ook zijne fchitterende eerftelingen nog in dit gelukkige tijdvak der *oude* Letterkunde in *Nederland*. Om de groote lichten der *Leydfche* Hoogefchool niet van elkander te fplitfen, zullen wij hem nog vóór DUKER en de andere groote mannen der *Utrechtfche* Schole vermelden. DANIEL WYTTENBACH werd in 1747 te *Bern* geboren. Zijn geflacht behoort tot een der aanzienlijkften in die Republiek, waar een der WYTTENBACH's, ten tijde der Hervorming, een vriend en medewerker van ZWINGLI was. Naderhand maakten zich anderen van dien naam als Godgeleerden beroemd. De jeugdige

DA-

(*x*) Zie de heerlijke vergelijking tusfchen RUHNKENIUS en VALCKENAER in de *Vita Ruhnkenii* van WYTTENBACH, *Opusc.* T. I. p. 646—653.

Griekſche en *Lat.* Letterk. WYTTENBACH.

DANIEL begaf zich, door onleschbare dorst tot de Letteren bezield, naar *Duitschland*, en wel naar *Jena;* hier was hij juist bezig met de lezing van PLATO (na die van XENOPHON te hebben voltooid), toen HASSENKAMP, een zijner medeleerlingen, hem het Woordenboek van TIMÆUS met de aanteekeningen van RUHNKENIUS deed kennen. Deze gaven hem zoo veel licht in PLATO, dat hij beſloot, eenige zijner jeugdige opmerkingen aan den *Leydſchen* Hoogleeraar mede te deelen, om met hem in kennis te geraken. Hij bepaalde zich tot eenige plaatſen uit JULIANUS, EUNAPIUS en ARISTÆNETUS, en, te *Göttingen* gekomen, waar hij den beroemden HEYNE leerde kennen, en door dezen nog meer aangezet werd, zond hij die, in eenen oordeelkundigen brief, aan RUHNKENIUS, met eene aanbeveling van HEYNE. Het antwoord overtrof zijne ſtoutſte verwachtingen, en ontſtak in den jongen *Zwitſer* eene onbeſchrijfelijke geestdrift; nu moest hij *Leyden*, nu moest hij RUHNKENIUS en VALCKENAER zien, door hem als Goden geëerd. Het volgende jaar (1770) verkreeg hij zijnen wensch; hij vond in de twee beroemde Hoogleeraren twee vrienden, en hield zich nu bezig met de uitgave van het werkje van PLUTARCHUS, over de *late ſtraffe der Godheid.* Deze uitgave was een meesterſtuk, en diende niet enkel tot *woordelijke zuivering*, maar ook tot *zakelijke opheldering* van zijnen Schrijver, waartoe hem de *Leydſche* boekerij niet weinig hulpmiddelen bood. Hij werd dus reeds in 1771 Hoogleeraar in de Wijsbegeerte en fraaije Let-

Letteren bij de Kweekschool der *Remonstranten* te *Grieksche en*
Amsterdam, en begon de uitgave van dat uitmunten- *Lat.* Letterk.
de beoordeelende geschrift: *Bibliotheca Critica*, het- WYTTENBACH.
welk zich evenzeer door den keurigen en behagelijken *Latijnschen* stijl, als door de grondigheid en juistheid der beoordeelingen aanprijst. In 1779 werd hij tot Hoogleeraar in de Wijsbegeerte op de doorluchtige Schole (het *Athenæum*) te *Amsterdam* beroepen. Hier verkreeg hij de vriendschap van DE BOSCH, en nog vele anderen, die wij met hem in het volgende Tijdvak moeten vermelden.

§ 249.
DRAKENBORCH.
DUKER.

Het midden der achttiende Eeuw, dat gouden tijdperk der oude Letterkunde, bezat te *Utrecht* DRAKENBORCH en DUKER, gevolgd door WESSELING en SAXE. De eerste (geboren 1684, overleden 1748) gaf in 1704 eene geleerde Verhandeling over den *Prefekt der stad Rome* uit (in 1752 herdrukt), en werd in 1707 tot Doctor in de Regten bevorderd, met een vertoog over het ambt van *Overste der lijfwachten* (*præfectus prætorio*) onder de *Romeinsche* Keizers. Deze onderwerpen gaven blijkbare voorkeuze voor de behandeling der *Romeinsche* Geschiedenis te kennen, die zich dan ook luisterrijk aan den dag leide, zoowel door de uitgave van den geschiedkundigen Dichter des tweeden *Punischen* Oorlogs, *Silius van Italica*, als door die van den nog niet overtroffenen Schrijver der *Romeinsche* Geschiedenissen, LIVIUS. De laatste uitgave, met de aanteekeningen van vele andere Geleerden verrijkt (1738), is een mees-
ter-

Griekſche en *Lat.* Letterk.

terlijke arbeid, die den *Livius* van LE CLERC verre overtreft, en nog in geheel *Europa* op zeer hoogen prijs geſteld wordt.

DRAKENBORCH. DUKER.

DUKER (KAREL ANDREAS) werd in 1670 te *Unna* in het Graafſchap *Mark* geboren. Omſtreeks 1690 ging hij te *Franeker* de lesſen van ROËLL en PERIZONIUS bijwonen; aan den laatſten vooral hechtte hij zich met bijzondere genegenheid, en erkende naderhand gaarne, hem alles verſchuldigd te wezen. In 1700 (of omſtreeks dien tijd) werd hij als Hoogleeraar in de Welſprekendheid en Geſchiedenis te *Herborn* in *Nasſau* beroepen, doch verkoos liever in *Nederland* te wonen, en verwisſelde dus, in het begin der vorige Eeuw, (zeldzaam genoeg!) de waardigheid van Hoogleeraar met die van Conrector: maar van Hoogleeraar te *Herborn* met die van Conrector in *'s Hage*, op dat pas het middelpunt der onderhandelingen van *Europa*. Eenigen tijd daarna overleed PERIZONIUS, en antwoordde op zijn doodbed aan Curatoren, op hunne vraag, wien hij waardig hield, zijn opvolger te zijn? BURMAN te *Utrecht*, of DUKER. BURMAN (de oude) werd toen beroepen, doch DUKER volgde hem te *Utrecht* op (1716), en bekleedde dezelfde waardigheid als te *Herborn*, tot het jaar 1734, toen hij, nu vier en zestig jaren oud, zwak en ziekelijk, een eervol afſcheid verkreeg: en toen te *IJsſelſtein* en *Vianen* nog achttien jaren ſleet, tot hij, oud en blind, in 1752 overleed. Hij is beroemd door de uitgave van FLORUS (1722 en 1744), en vooral van THUCYDIDES, wiens behandeling niet

al-

alleen uitſtekende kunde, maar ook moed en volharding vereischte (1731), en teekende verſcheidene opmerkingen aan op den *Livius* van DRAKENBORCH, den *Suetonius* van OUDENDORP (1751), op *Aristophanes* (1760) en op andere Schrijvers (*y*). *Griekſche* en *Lat.* Letterk. DUKER.

§ 250. WESSELING.

Indien DUKER meer bijzonder den tweeden der groote *Griekſche* Geſchiedſchrijvers koos, PIETER WESSELING hield zich meer bijzonder met den Vader der Geſchiedenis, HERODOTUS, bezig. Hij zag in 1692 het licht te *Steinfurt* in het *Bentheimſche*, volbragt zijne letteroefeningen te *Leyden* en te *Franeker*, werd in 1718 Proponent, het volgende jaar *Prorector* te *Middelburg*, twee jaren later Lector in de Geſchiedenis en Welſprekendheid, en in 1723 Hoogleeraar te *Franeker*, alwaar hij zijne *Verſcheidene Opmerkingen* (*Amſt.* 1727) en de eerſte uitgave van SAMSON's *Chronicon* (1729) het licht deed zien (in 1732 herdrukt), en het Reisboek van ANTONINUS (1735). In dat jaar aanvaardde hij het beroep in dezelfde vakken, alsmede in de *Griekſche* taal te *Utrecht*, waarbij nog in 1746 het onderwijs in het Regt der Natuur en des *Romeinſchen* Regts gevoegd werd. Hij overleed in 1764 (*z*). Daar hij zich bijzon-

(*y*) Zie SAXII, *Onomast.* T. VI. p. 267, en *Laudatio C. A. Dukeri.*

(*z*) Zie hier eene lijst zijner kleinere werken, die men ook bij SAXE (*Onomast.* T. VI. p. 419) vindt:

Pro-

Griekſche en *Lat.* Letterk.

WESSELING.

zonder op de *algemeene* Geſchiedenis toeleide, hield hij zich vooral met de uitgave van die twee werken bezig, welke men bij de Ouden daartoe betrekken kan, DIODORUS van *Siciliën* en HERODOTUS. De eerſte, een later Schrijver, is meer van belang als bewaarder van verlorene berigten zijner voorgangers, en als zoodanig in ſommige punten, vooral de Geſchiedenis van zijn Vaderland, genoegzaam onmisbaar. WESSELING herſtelde dezen belangrijken Schrijver uitmuntend, en deed veel tot zijne opheldering (1745). Maar nog gewigtiger was de taak der *kritiſche* uitgave en opheldering van HERODOTUS; eene bron van het hoogſte gewigt ter kennis van den toeſtand der oude Wereld vóór en onder de *Perziſche* oorlogen. WESSELING nam dus VALCKENAER te hulp, en elk had zijne eigene verdienſten. De *Utrechtſche* Hoogleeraar leide zich meer op toelichting door Geſchiedenis, Aardrijks- en Tijdrekenkunde, en Oudheden toe; de *Leydſche* meer op taalkundige verklaring der woorden, en verbetering van den zin (z), en deze vereenigde pogingen bragten die

Probabilia, Franeq. 1731. *Diatribe de Judaeorum Archontibus* (1738). *Praefatio et obſervationes ad Petiti Leges Atticas*, L. B. 1741. *Epistola de Aquilae in ſcriptis Philonis Judaei fragmentis*, *et Platonis Epistola XIII. Traj. ad Rhen.* 1748. *Diſſertatio Herodotea*, Traj. 1758 (de voorlooper van zijnen HERODOTUS). Zie voorts het levensberigt van WESSELING in 't kort bij VRIEMOET, *Athenae Friſiac.* p. 791, 792.

(a) *Wyttenbachii Vita Ruhnkenii in ejus Opusculis*, T. I. p. 600, 601.

die voortreffelijke uitgave voort, welke nog steeds op den hoogsten prijs wordt geschat (hoewel men in de *interpunctie* meerdere naauwkeurigheid zou kunnen wenschen). WESSELING's werk kwam een jaar vóór zijnen dood uit (1763).

Griekfche en *Lat.* Letterk. WESSELING.

§ 251. D'ORVILLE.

Ook de doorluchtige Schole te *Amsterdam* mogt zich op D'ORVILLE (in 1696 geboren) beroemen. Zijn Vader was een *Hamburger;* bij den handel rijk geworden, wilde hij zijnen Zoon tot hetzelfde beroep opleiden: doch deze, meer smaak in de Letteren hebbende, liet de Vader zich, hoewel met moeite, overhalen, den Zoon naar de *Leydsche* Hoogeschole te zenden, alwaar hij in 1721 Doctor in de Regten werd. Hij was bemiddeld genoeg, om zich aan de studiën, niet als beroep, maar als liefhebberij, over te geven, en had veel smaak in letterkundige reizen. Te dien einde bezocht hij *Engeland*, *Frankrijk*, *Italië*, *Siciliën* en *Duitschland*, en deed overal een' rijken schat van vergelekene handschriften en oudheden op, weshalve hem het Hoogleeraarschap op de doorluchtige Schole te *Amsterdam* werd opgedragen (1730), welken post hij tot 1742 bekleedde, en toen

---

601. WESSELING beminde in het eerst de *kritiek* niet, doch HEMSTERHUYS, zijn ambtgenoot en vriend te *Franeker*, toonde hem daarvan de noodzakelijkheid zoo duidelijk, dat WESSELING zijn geheele plan van studeren veranderde, en zich met veel geluk op de Oordeelkunde toeleide.

Griekſche en *Lat.* Letterk.
D'ORVILLE.

toen aan BURMANNUS SECUNDUS afſtond. Zijne *Gemengde opmerkingen* (*b*) bevatten gedeeltelijk den letterſchat, op zijne reizen verzameld. De uitgave van zijn doorwrocht werk over *Sicilië* mogt hij niet beleven, zijnde in 1751 overleden. Zijn vriend en opvolger BURMAN nam de taak dier uitgave op zich (1764) (*c*). D'ORVILLE had nog de toevallige verdienſte, van den uitſtekenden kenner der geleerde en Oosterſche talen, REISKE, van eenig nut te kunnen zijn, die zich anders op zijn onthaal in *Holland* niet zeer beroemt (*d*).

§ 252.
BURMANNUS SECUNDUS.

De genoemde BURMAN was een *Amſterdammer* van geboorte (1714), de broeders zoon van PIETER BURMAN, den ouden, Hoogleeraar te *Leyden* (I. D. § 156) en zoon van een' Hoogleeraar in de Godgeleerdheid, FRANS BURMAN, terwijl zijn Neef den post van Raadsheer te *Utrecht* bekleedde. De jonge BURMAN (gemeenlijk bekend onder den naam van BURMANNUS SECUNDUS, ter onderſcheiding van zijn' Oom) deed een zoo doorluchtig geſlacht geene ſchan-

---

(*b*) *Ruhnk. Elog. T. Hemſterhuſii*, p. 60, 61. *Miscellaneae obſervationes*, Amſt. 1732—1739. *Novae* 1741.

(*c*) WAGENAAR, *Amſterdam*, III. D. *fol.* bl. 242.

(*d*) ISAAC VERBURG was ook Hoogleeraar in de Geſchiedenis en Letterkunde te *Amſterdam*. Zijn CICERO, *Amſt.* 1724, *fol.* en 4to 2 Deelen, en 11 in 8vo, wordt door de Geleerden niet bijzonder geacht.

schande aan. In plaats van WESSELING werd hij, na eene welvolbragte *Akademische* loopbaan (1734) reeds in 1735 te *Franeker* beroepen als Hoogleeraar in de Welsprekendheid, Geschiedenis, en (1741) Poëzij, doch nam in 1742 het beroep in zijne geboortestad aan, ter vervanging van D'ORVILLE. Hij muntte vooral uit als *Latijnsch* Dichter, in welke hoedanigheid wij hem beneden zullen beschouwen. In 1760 gaf hij ARISTOPHANES en CLAUDIANUS, in 1761 de *Rhetorica ad Herennium* uit, en liet eenen *Commentarius* op PROPERTIUS achter, dien LOUW VAN SANTEN in 1780 uitgaf. BURMAN overleed in 1778. Hij had eenigermate den scherpen aard van zijn' Oom; SAXE spreekt (doch op een' zachten toon na 's mans overlijden) van zware geschillen, die hij met hem gehad heeft (*e*). *Grieksche en Lat. Letterk.* BURMANNUS SECUNDUS.

§ 253. SCHRADER.

Twee jaren na BURMAN's vertrek werd JOHAN SCHRADER (geboren 1721 te *Tonneweerd* in *Friesland*) *Lector*, in 1747 buitengewoon, en in 1748 gewoon Hoogleeraar in de Welsprekendheid, Algemeene, en in 1754 ook in de Vaderlandsche Geschiedenis te *Franeker*. SCHRADER was, volgens het ge-

(*e*) SAXII, *Onomast.* T. VI. p. 533—535. VRIEMOET, *Athenae Frisiac.* p. 827—831. De *Friesche* Hoogeschool telde dus in dit Tijdperk vijf der meestberoemde Letterkundigen van *Europa* onder hare Hoogleeraren, SCHULTENS, HEMSTERHUYS, VALCKENAER, WESSELING en BURMAN, en was dus een waar *Athenæum* (niet in den zin van minderheid beneden eene *Akademie*).

Griekfche en *Lat.* Letterk.

SCHRADER.

getuigenis van WYTTENBACH, een voortreffelijk Oordeelkundige door voorbeeld, door leer en door uitgegevene fchriften, gelijk zijne *Obfervationes* en *Emendationes* op *Latijnfche* Dichters bewijzen. Hij wilde het aardrijkskundige werk van AVIËNUS uitgeven, doch werd door den dood daarin belet. Ook deze Geleerde had zijne menfchelijke zwakheden. Na den dood van OUDENDORP wenschte hij, gelijk BURMAN II., denzelven te *Leyden* op te volgen, in wier nabijheid beiden hunne buitenplaats hadden, en nam het niet weinig kwalijk, dat RUHNKENIUS boven hem de voorkeur bekwam (*f*). Hij vormde voortreffelijke leerlingen, was een goed *Latijnsch* Dichter, en in 1742 Uitgever van het bekende gedicht van MUSÆUS op *Hero en Leander* (met aanteekeningen van FRANCIUS). Zijn overlijden valt in

M. RÖVER.

1783. — Dezelfde *Griekfche* Dichter was zes jaren vroeger uitgegeven door MATTHIAS RÖVER te *Delft*, een' vlijtig' kamergeleerden voor zich zelven, maar die van de vruchten zijner onafgebrokene letteroefeningen (hij verliet zelden zijn boekvertrek) aan de wereld, behalve dit, eenige verbeterde Regtsgeleerde plaatfen en Fragmenten (*L. B.* 1739), niets heeft medegedeeld. Zijne fraaije en beroemde boekverzameling werd in 1806 te *Leyden* openlijk verkocht.

De

(*f*) *Wyttenbachii Opuscula*, I. p. 183, 606.

Griekſche en Lat. Letterk.

§ 254.

VAN LENNEP. PIERSON. KOEN. HERINGA. BERNARD. ABRESCH. HOOGEVEEN. GRONOVIUS. TORRENIUS. WOPKENS. VAN STAVEREN. ARNTZENIUS. DE PAUW. REITZ.

De bloei van *Franeker* was zoo groot, dat zelfs Hoogleeraren van *Groningen* tot haar overkwamen. Dit was het geval met JOHAN DANIEL VAN LENNEP, geboren 1724, overleden 1771, in de volle kracht zijns levens, eenen voortreffelijken leerling van VALCKENAER, uitgever der *Schaking van* HELENA door COLUTHUS (1747), van de zoogenaamde *Brieven van* PHALARIS, met eene *Latijnſche* Vertaling, na 's mans dood door zijnen leermeester VALCKENAER uitgegeven (1777), even als een jaar later deszelfs *Analogia Linguæ Græcæ.* 's Mans *Etymologicon Linguæ Græcæ* kwam eerst in 1790, door de zorg van den *Harderwijkſchen* Hoogleeraar SCHEIDIUS te *Utrecht* in het licht. — Nog andere bekwame mannen in dit vak kweekte *Friesland*, zoo als JOHAN PIERSON van *Holswerda* (geboren 1731), Rector der *Latijnſche* Schole te *Leeuwarden*, door RUHNKENIUS zeer geprezen wegens zijne uitgave van een werk, getiteld: *Waarſchijnlijkheden* (*Veriſimilia*), doch reeds in zijn negen en twintigſte jaar overleden; en GYSBERT KOEN, een' Regtsgeleerden van *Harlingen*, en even als PIERSON een leerling van VALCKENAER, wien hij ook in *taalkundige* beoefening der Ouden naſtreefde, gevende eenige werkjes over de *Griekſche* tongvallen in diezelfde taal uit, met aanteekeningen voorzien (1766). Een Geneeskundige van *Leeuwarden*, ADRIAAN HERINGA, overleden in 1779, deelde *kritiſche opmerkingen* en *verbeteringen* mede *op onderſcheidene*, *meest Griekſche Schrijvers.* RUHNKENIUS noemde hem des-

Griekſche en *Lat.* Letterk.

BERNARD. ABRESCH. HOOGEVEEN. GRONOVIUS. TORRENIUS. WOPKENS. VAN STAVEREN. ARNTZENIUS. DE PAUW. REITZ.

wege *een' man met veel oordeel.* JOHAN STEVEN BERNARD, een *Berlijner* van geboorte (1718) en Geneesheer te *Amſterdam*, gaf verſcheidene *Griekſche* geneeskundige ſchrijvers in 't licht (DEMETRIUS PAPAGOMENUS, HYPATUS, PSELLUS, PALLADIUS, SYNESIUS, en THOMAS MAGISTER, 1743—1757). Onder de *Latijnſche* Schoolonderwijzers onderſcheidde zich ABRESCH, uit *Hesſen-Homburg*, Rector eerst te *Middelburg*, daarna te *Zwolle*, uitgever van *kritiſche* aanteekeningen op ÆSCHYLUS (in drie boeken, 1743, 1763), op THUCYDIDES (1753, 1755) en op ARISTÆNETUS (1744), alsmede over het Nieuwe Testament. Deze verdienſtelijke man bereikte den ouderdom van drie en tachtig jaren, zijnde in 1699 geboren, in 1782 geſtorven. — Te *Delft* muntte de Rector HOOGEVEEN uit door algemeene geleerdheid, bijzonder in 't *Grieksch* (*g*). Onder de Geleerden en Uitgevers van dit Tijdperk moeten wij nog ABRAHAM GRONOVIUS, zoon van JACOB (I. D. § 152) en overleden in 1775, rekenen. Hij gaf in 1719 JUSTINUS (1760 herdrukt), POMPONIUS MELA (1722, 1748), ÆLIANUS, de *Variæ Historiæ* (1731), de *Naturâ Animalium* (1744) en POMPONIUS MELA (1743), meest met aanteekeningen van anderen, uit. Zoo ABRAHAM TORRENIUS, Schoon-

(*g*) Wij zijn in deze opgave de orde van WYTTENBACH gevolgd, *Vita Ruhnkenii*, p. 563, *Opusc.* I., waar hij, om zijnen held te beter te doen uitkomen, de ſchare van Geleerden monstert, tegen welke hij als vreemdeling moest opwerken.

Schoonvader van OUDENDORP, als Uitgever van VALERIUS MAXIMUS (1726), en THOMAS WOPKENS, leerling van LE CLERC, in deszelfs *kritische* aanteekeningen op CICERO, SALLUSTIUS, VELLEJUS PATERCULUS en andere oude Schrijvers (waaromtrent de onverzoenlijke BURMAN hem den geheelen haat deed gevoelen, dien hij LE CLERC toedroeg); — zoo deze Schrijvers ook niet meer dan middelmatig waren, zoo had men daarentegen aan AUGUSTINUS VAN STAVEREN (1704—1772) eene voortreffelijke uitgave van CORNELIUS NEPOS (1734) te danken; gelijk aan OTTO ARNTZENIUS (1703—1763), *Latijnsch'* Schoolonderwijzer te *Utrecht*, *Gouda*, *Delft* en *Amsterdam*, eenen goeden DIONYSIUS CATO. De *Utrechtsche* Domheer, DE PAUW, maakte zich bekend als Uitgever van HEPHESTION (1727), de *Hieroglyphica* van HORAPOLLO, ANAKREON (1737), QUINTUS CALABER (1734), THEOPHRASTUS (1737), de Brieven van ARISTÆNETUS (1737) en de Treurspelen van ÆSCHYLUS (1745), en schreef, kort vóór zijnen dood (1749), nog aanteekeningen op PINDARUS (1747). Zijne *kritiek* was zeer stout en gewaagd. WILLEM OTTO REITZ trachtte in zijn niet onbelangrijk klein geschrift, *Belga Græcisans* (1730), de overeenkomst der *Grieksche* en *Nederlandsche* tale in vele, dikwerf gelukkige, maar ook menigwerf mislukte voorbeelden aan te toonen (*h*).

Grieksche en *Lat.* Letterk.
TORRENIUS.
WOPKENS.
VAN STAVEREN.
ARNTZENIUS.
DE PAUW.
REITZ.

On-

(*h*) Zie over al deze Schrijvers SAXE, *Onomasticon in voc.*

§ 255. Oudheidkenn. NIEUPOORT. DE RHOER.

Onder de Uitleggers der *Romeinsche* Oudheden verdient WILLEM HENDRIK NIEUPOORT of NYPOORT vermelding, wiens geboorte en afkomst onzeker is. Hij was een leerling van PERIZONIUS, hield zich te *Utrecht* op als Onderwijzer van jonge lieden, doch zonder openbaar karakter, en gaf in 1712 zijne *verklaring van de gewoonten der oude Romeinen* in het licht, hetwelk, uit hoofde van den rijkdom van zaken, en het gemakkelijke overzigt, zeer sterk gebruikt werd, en eene menigte uitgaven beleefde (*i*). Nog gaf hij uit eene veel minder bekende en gebruikte *Romeinsche* Geschiedenis. JACOB DE RHOER, Hoogleeraar op het *Athenæum* te *Deventer* (sedert 1745), en op de Hoogeschool te *Groningen* (na 1767), gaf verscheidene kleinere oudheidkundige Verhandelingen en Redevoeringen in 't licht (*k*), benevens Redevoeringen op de tijdsomstandigheden (den dood van WILLEM IV. en de Vrouwe *Gouvernante*), alsmede eene uitgave van PORPHYRIUS, *over de onthouding van vleeschspijzen.*

Gaan

(*i*) *Rituum qui olim apud Romanos fuerunt succincta Explicatio*, Utr. 1712, 1716, 1723, 1734 (door OTTO en REITZ), 1746, 1774 te *Bautzen* (in de *Lausnitz*) 1713, 1733 te *Straatsburg*; 1738 te *Berlijn* 1767 (met eene inleiding van GESNER) en 1784.

(*k*) *Otium Daventriense sive selecta de templis Romanorum caet*, Daventr. 1762. *Oratio de fructu, qui ex antiquitatis studio in omnes doctrinarum genus redit*, Groning. 1770, 4°. *Disquisitio de Dorestado Batavorum, a Normannis vexato ac direpto* (tegen HUYDECOPER). SAXE, *Onomast.* T. VIII. p. 75—77.

Gaan wij thans over tot de *Latijnsche* Dichtkunst, zoo vinden wij op verre na dat aantal beoefenaars derzelve niet meer, als in de zestiende Eeuw, toen JANUS SECUNDUS, DOUZA (vader en zoon), TORRENTIUS, BOCHIUS, BAUDIUS, en nog zoo vele andere in Zuid- en Noord-*Nederland* met elkander wedijverden, om de Ouden in hunne taal na te streven; of in de zeventiende, toen men hier met bewondering DE GROOT, BARLÆUS, de HEINSIUSSEN, BROEKHUIZEN, FRANCIUS en RELAND, dáár eene reeks van letterlievende *Jezuïten*, vooral WALLIUS en HOSSCHIUS, de lier in de taal van HORATIUS hoorde bespelen. Wij hebben gezien, dat reeds in het laatst der zeventiende Eeuw over het verval der *Latijnsche* Poëzij werd geklaagd. Nog duidelijker werd dit in de achttiende. In de Zuidelijke gewesten ontmoeten wij bijna niet éénen *Latijnschen* Dichter van belang meer, hoezeer dezelve sedert 1713 tot 1745, en van 1748 tot 1786 eene bijna onafgebrokene rust genoten. In de Noordelijke gewesten neemt ook het getal (schoon niet de waarde) der *Latijnsche* Dichters af. De reden hiervan is niet verre te zoeken. In de zestiende, en nog lang in de zeventiende Eeuw was de *Latijnsche* taal bij uitsluiting die der Geleerden, die dan ook, altijd in *Proza* daarin sprekende, zich gaarne in verzen van diezelfde tale bedienden, hetwelk te gemakkelijker viel, daar velen de Ouden grootendeels van buiten kenden, en zich dus, met eenige omzetting, verschikking, of bloemlezing uit allerlei Dichters, van de

§ 256. *Latijnsf.* Poëzij.

Latijnf. Poëzij. voortbrengfelen der Ouden in dat vak gereedelijk konden bedienen. Zij *dachten* in 't *Latijn:* hunne denkbeelden zweefden altijd in *Griekenland* rond, of waren in *Rome;* is het dus wonder, dat de kring van hunne denkbeelden hen gereedelijk tot de uitdrukking dier denkbeelden in de taal van gindfche Volken heenleidde? Maar toen nu de geest des tijds de eigene Volkstalen in eere bragt, toen men allengs ophield, uitfluitend in 't *Latijn* te fchrijven of te denken, verviel ook de bijzondere zucht voor de *Latijnfche* Poëzij. Het is zelfs merkwaardig, dat de groote Oordeelkundigen der achttiende Eeuw, HEMSTERHUYS, RUHNKENIUS, VALCKENAER, WESSELING, vooral WYTTENBACH, hoe verdienftelijk ook omtrent de opheldering der oude Dichters, geene *Latijnfche* verzen maakten, althans geene, die in 't minst aan hunnen roem beantwoorden. WYTTENBACH was zelfs meer of min daarvan afkeerig. *Dit* verfchijnfel moet men niet aan voorkeur voor de Volkstalen toefchrijven, waarvan men RUHNKENIUS of WYTTENBACH niet befchuldigen zal, maar misfchien aan de overtuiging, dat eene nabootfing der oude Dichters zeer gemakkelijk, die hunner Prozafchrijvers moeijelijker, maar tevens verdienftelijker is. Over 't algemeen was de geest ook in deze Eeuw *prozaïfcher*, dan in de vorige. Nogtans moet men dit zoo algemeen niet opvatten, als of deze Eeuw geheel arm zou geweest zijn aan *Latijnfche* Dichters. Integendeel bleef *Holland* het land, waarin van geheel *Europa* die Poëzij het meest en liefst werd beoefend.

On-

Onder de besten behooren de jongere BURMAN, ERNST WILLEM HIGT, SCHRADER, D'ORVILLE, HELVETIUS en eenige anderen. VAN SANTEN, DE BOSCH, VAN OMMEREN en VAN KOOTEN zullen wij in het volgende Tijdperk beschouwen. *Latijnſ.* Poëzij.

Indien warm gevoel voor het goede, ware en schoone bij den Dichter een volstrekt vereischte is, waarvoor geene belezenheid, vaardigheid, of gemakkelijkheid van in ongebondene rede te schrijven, vergoeding kan schenken, en waarvan geestdrift voor de kunst onafscheidelijk is; dan had PIETER BURMAN, neef van den ouderen, aanleg tot Dichter. Opgevoed bij zijn' Oom, den *Leydschen* Hoogleeraar, werd hij reeds vroeg ingewijd in de kennis der oude Dichters, en beoefende die nog meer uitsluitend dan deze. Vooral na zijne beroeping tot Hoogleeraar der Dichtkunde aan het *Amsterdamsche Athenæum* (§ 252) leide hij zich bepaaldelijk toe op de ontwikkeling van de schoonheden der *Latijnsche* Poëzij, waartoe hij onder de Ouden PROPERTIUS, onder de nieuweren LOTICHIUS koos, en door deze voorlezingen eene schaar van jongelingen vormde, welke de *Latijnsche* lier met lust en liefde beoefenden. Zijne eigene *Gedichten* werden in 1774 en 1779 (een tweede bundel) uitgegeven. BURMAN brandde van liefde voor zijn land en de vrijheid. Hij bezong BREDERODE, dat hoofd van het doorluchtige *Geuzenverbond*, PASCAL PAÖLI, den held van *Corsica* tegen de overheersching van *Genua* en *Frankrijk*, en wijdde BURMANNUS SECUNDUS.

Latijnſ. Poëzij. BURMANNUS SECUNDUS.

de de monſters, die de DE WITTEN in een oproer, CALAS onder ſchijn van regt, vermoord hadden, aan den vloek der nakomelingſchap. Het gedicht op BREDERODE wordt voorafgegaan door eene bevallige inleiding: de Dichter, op zijn landgoed aan den *Rhijn* door het zachte ſtroomgeruisch in ſlaap gewiegd, ziet in den droom eene der Zanggodinnen, KALLIOPÉ, verſchijnen, die hem in den naam der vrijheid gelast, op het tweede Eeuwgetijde van het Geuzenverbond deszelfs held, BREDERODE, te verheerlijken (*l*). In het gedicht zelve nogtans zijn de redevoeringen te lang naar evenredigheid van het geheel.

§ 257. E. W. HIGT.

ERNST WILLEM HIGT, in 1723 te *Dokkum* geboren, was beſtemd tot beoefening der Heelkunde, doch hiervan een' afkeer hebbende, werd hij door den Rector der *Latijnſche* Scholen, die geest in hem beſpeurde, opgeleid, en zijne vroeg ontluikende talenten aangekweekt. Hij had het geluk, te *Franeker* VALCKENAER te hooren, onder zijne medeleerlin-

(*l*) De volgende regels ſchijnt BURMAN niet ten onregte (in ' ' mond van KALLIOPÉ) op zich zelve toe te paſſen:

Non favor aularum, non limina trita potentum,
  Commoda non privæ proſpicienda domûs,
Lubrica non animant ſortis te dona caducæ
  Qualis ſectari vulgus inane ſolet.
Sed Libertatis ſtudium tibi carmina dictat,
  Et Patriæ vero tactus amore canis.

lingen en vrienden mannen als SCHRADER, BONDAM en PIERSON te tellen, en vervolgens te *Amsterdam* het onderwijs van BURMANNUS SECUNDUS te genieten. In 1749 werd hij Rector te *Alkmaar*, en overleed er in 1762. Zijn' voornaamsten roem heeft hij verworven door een *Latijnsch* gedicht in *Trochaïsche* verzen op de *terugkomst der Lente* (*in reditum veris*), door HUYZINGA BAKKER in onze taal overgebragt. In dit gedicht waait een geest van zuivere, schoone natuur, doch de kleuren in hetzelve zijn aan de Oudheid uit den gouden tijd der *Romeinen* ontleend (*m*). HIGT beoefende ook de *Nederlandsche* Taal en Poëzij: en de Schrijver van de *Geschiedenis der Nederlandsche Tale* stelt hem zelfs, in dit opzigt, met de VAN HARENS in ééne lijn (*n*).

Latijnsf. Poëzij. E. W. HIGT.

§ 258. SCHRADER. D'ORVILLE. HELVETIUS.

Wij hebben boven SCHRADER reeds als Geleerden beschouwd. Zijne Gedichten kwamen eerst in 1786, na zijnen dood, uit. Onder dezelve munt uit een gedicht in 1773 op het bezoek, door WILLEM V. aan de *Francker* Hoogeschool afgelegd, waarin hij, als 't ware, den val der *Friesche* Hoogeschole, en de verrijking van het naburige *Groningen* door haren buit vooruit ziet (*o*). D'ORVILLE, mede boven

(*m*) Prof. YPEY heeft in 1803 al de Gedichten van HIGT te *Harderwijk* uitgegeven. Hij vertaalde ook BION en MOSCHUS in *Latijnsche* verzen.

(*n*) Bl. 553.

(*o*) Ergo erit illa dies, qua desolata jacebit
Francka Pegasidum facta beata domo?

Er-

Latijnſ. Poëzij. D'ORVILLE. HELVETIUS.

ven reeds door ons vermeld, gaf ſlechts eenige verſpreide Gedichten, en ook die van zijn' broeder PIETER, reeds in 1739 overleden, uit. JAN HELVETIUS was een der beste *Latijnſche* Dichters van dit Tijdvak. Hij overleed in 1772. Zijn leven is door L. VAN SANTEN in de *Nouvelle Bibliothèque Belgique* geplaatst. Bewonderaar en leerling van den jongeren BURMAN zijnde, verheerlijkte hij deszelfs bekwaamheid en Vaderlandsliefde, waarmede hij het verval der Letteren, door de toenemende weelde, in het openbaar beſchreid had. *Frankrijk*, als het middelpunt dier modedwaasheden, welke hechte en waardiger oefeningen verdrongen, wordt daarin met ongewone kracht, en een bijna profetisch voorgevoel, aangeſproken, als zullende eerlang in zijnen genakenden val *Nederland* medeſlepen (*p*). Deze taal is in 1772, vijftien jaren vóór de *Franſche* omwenteling,

Ergo erit illa dies, qua nominis umbra manebit,
  Crescet et in tectis graminis herba ſacris?
Hoc Groninga velit, nostro quæ Marte recepta
  Cladibus a nostris ducere gestit opes.

(*p*) An, quia nunc ipſa es propria disperdita culpa,
  Funeris in partem nos cupis esſe Tui?
Te ſolam peruïsſe pudet? Tu noxia nostro
  Exitio cauſas, Te præeunte, dabis?
Dî malius: *Sceptrisque gravem, populisque ruinam*
  Exemplo vitet Belgica *docta Tuo!*

Aonidum tutelâ potens, Majâque creati
  Alitis, et doctæ dives alumna Deæ!

Quo

ling, zekerlijk zeer merkwaardig. Maar de gruwelijke buitenſporigheden van LODEWIJK XV. deden den val van een Rijk vooruit zien, door zulk eenen SARDANAPALUS beſtuurd. *Latijnſ.Poëzij.* HELVETIUS.

§ 259. HOOGSTRATEN. HESSELS. HOOFT. VAN ROIJEN. WETSTEIN. HEERKENS. DE RHOER. BOLT. WAKKER.

Onder de vroegere Dichters dezer Eeuwe verdient DAVID VAN HOOGSTRATEN melding, die de beoefening der *Nederduitſche* Taal- en Dichtkunde met die der *Latijnſche* paarde. Hij was eerst Geneesheer, daarna Onderwijzer op de *Latijnſche* Scholen te *Amſterdam*, welke hij tot zijnen dood in 1724 voorſtond. Zijne Gedichten zijn door P. VLAMING in 1728 uitgegeven, en beſtaan in *Elegiën* van verliefden inhoud. De *Rotterdammer*, FRANS HESSELS (1680—1746), een Vriend van BROEKHUIZEN en RELAND, en wiens lof door den ouden BURMAN ten hoogſte vermeld wordt, beminde de oude Dichters zoo, dat hij met zijne geleerde *Rotterdammer* vrienden den verjaardag van VIRGILIUS vierde. Men vindt eenige zijner Gedichten in de *Delitiæ poëticæ* van VAN SANTEN. Hij voerde den titel van Hoogleeraar te *Rotterdam*, en werd naderhand Domheer te *Utrecht*. De jeugdige GERRIT HOOFT, Secretaris van Burgemeesteren der ſtad *Amſterdam*, zou misſchien uitſtekende vorderingen in de *Latijnſche* Poëzij gemaakt

---

Quo ruis, ah, demens! quid te male degener ipſam
Deſeris, et tantæ, Belgica, molis opus?

p. 37.

Latijnſ. Poëzij. · HOOFT. · VAN ROIJEN. · WETSTEIN. · HEERKENS. · DE RHOER. · BOLT. · WAKKER.

maakt hebben, zoo de dood hem niet reeds in zijn achttiende jaar (1768) had weggerukt. De geleerde en letterkundige *Leydſche* Hoogleeraar in de Geneeskunde, ADRIAAN VAN ROIJEN, gaf in 1778 zijne Gedichten uit, waarin zijne *Connubia Plantarum* uitmunten, als zijnde eene ſchildering der eerst in de achttiende Eeuw ontdekte geſlachtsdeelen en voortteling der bloemen; een veld, waar de Ouden (getrouwe gidſen en voorbeelden der nieuwere *Latijnſche* Dichters) hem geheel aan zijne eigene krachten overlieten. Nog andere Dichtſtukken, niet vreemd aan zijn vak, als over het beſtuur van ligchaam en ziel, vindt men in dezen bundel, maar ook een' Eeuwzang op het tweede Eeuwfeest der *Leydſche* Hoogeſchool. De Regtsgeleerde, KAREL ANTONI WETSTEIN muntte uit door vertalingen uit *Griekſche* Dichters, zoo als HESIODUS en THEOKRITUS. De *Groninger* HEERKENS (1725—1801), de Hoogleeraar te *Groningen* J. DE RHOER (1723—1813), de *Amſterdamſche* Rector HENDRIK BOLT (omſtreeks 1770), en JACOB FILIPS MEDENBACH WAKKER, van *Harderwijk*, Conrector te *Kampen*, *Groningen*, en daarna Rector te *Zwolle* (1772, 1776, 1777), maakten zich ook bekend door *Latijnſche* Gedichten, deze laatſte echter in een' veel minderen trap dan de overigen. Wij hebben door de vriendelijkheid van den Heere HOFMAN PEERLKAMP, toen Rector te *Haarlem*, thans Hoogleeraar te *Leyden*, van het handſchrift zijner bij de *Bruſſelſche* Akademie bekroonde Prijsverhandeling over de *Nederlandſche Latijn-*

tijnsche Dichters gebruik mogen maken. Jammer, dat deze rijke bron ons in het vorige Deel niet openstond. *Latijnf.* Poëzij. WAKKER.

§ 260. *Oosterſche* Taalkunde. SCHULTENS.

Zag men in de *Latijnſche* en *Griekſche* talen een driemanſchap opſtaan, hetwelk in geheel *Europa* de kroon ſpande; werd de beoefening, vooral van het *Grieksch*, door eene nieuwe *Methode* bevorderd, en de weg naar den tempel der Zanggodinnen daardoor aanmerkelijk bekort; — ook in de *Oosterſche* Letterkunde verrees een driemanſchap, hetwelk zich daarin van het eerſte onderſcheidde, dat het uit drie achtereenvolgende geſlachten, Vader, Zoon en Kleinzoon beſtond, waarvan de eerſte gelijktijdig met HEMSTERHUYS de tot nu toe zoo moeijelijke beoefening van het *Hebreeuwsch* door de *Analogie* zocht te verligten, om de tot hiertoe zoo verwarde *Hebreeuwſche* Spraakkunst aan eenvoudige regelen te binden, en de onzekere beteekenis der woorden uit het inwendige der taal, en den verwanten, *Arabiſchen* tongval te verklaren. Vóór SCHULTENS hadden zekerlijk verſcheidene Taalkenners, onder anderen ERPENIUS en GOLIUS, de verwantſchap van het *Hebreeuwsch* met het *Arabisch* gevoeld, doch geen van hen had den weg aangetoond, beide, tot het doen van taalkundige ontdekkingen, elkander de hand te doen bieden. ALBERT SCHULTENS zag te *Groningen* in 1686 het licht. Reeds in 1700, dus veertien jaren oud, kwam hij op de Hoogeſchole zijner geboorteſtad, waar hij zich weldra, benevens het *Grieksch*, met

Oosterfche Taalkunde. SCHULTENS.

den grootften ijver het *Hebreeuwsch*, *Chaldeeuwsch* en *Syrisch*, en, volgens de manier van die tijden, ook het *Rabbijnsch* eigen maakte. Immers men leerde het *Hebreeuwsch*, federt REUCHLIN, alleen van en volgens de *Joden;* hunne overleveringen nopens de beteekenis der woorden werden als Godfpraken geëerd: en daar men den geheelen taalfchat niet uit deszelfs eenig overblijffel, de boeken des Bijbels, kon putten, nam men nu tot allerlei gedwongene middelen en vermoedens de toevlugt, en de fchranderfte gisfer fcheen de grootfte taalgeleerde te zijn. Men volgde, om den weg in deze duisternisfen te vinden, de dwaallichten der *Rabbijnen* en *Thalmudisten* (*q*). Natuurlijk floeg de jonge SCHULTENS ook eerst dien weg in, doch nu viel zijne aandacht op de met het *Hebreeuwsch* zoo verwante *Arabifche* taal, waarvan hij zich de beginfelen eigen maakte (*r*). In 1706, twintig jaren oud, verdedigde hij in 't openbaar zijn ftuk over het nut der *Arabifche* taal, ter uitlegging der H. Schrift. Van *Groningen* ging hij naar *Leyden*, om WITSIUS, PERIZONIUS en GRONOVIUS, en naar *Utrecht*, om RELAND te hooren: en als eerfteling zijner ftudiën verfcheen in 1708 zijne aanteekeningen op JOB. Hij werd nu (1709) tot Doctor in de Godgeleerdheid bevorderd, en bragt twee

(*q*) J. WILLMET, *Oratio de retinendâ antiquâ Batavorum in literis Orientalibus gloriâ*, p. 12, 14.

(*r*) VRIEMOET, *Athen. Frifiae.* p. 762.

twee jaren door met het doorzoeken der weergalooze verzameling van *Oosterſche* handſchriften in de *Leydſche* Boekerij. Na twee jaren als Predikant te *Wasſenaar* geſtaan te hebben, werd hij in 1713, te *Franeker*, tot Hoogleeraar in de *Hebreeuwſche* taal beroepen. In 1729 werd hij tot Regent van het *Staten-Collegie* te *Leyden*, en kort daarna als Uitlegger van het *Legaat* der *Oosterſche* handſchriften van WARNER, met de vrijheid van onderwijs in de *Oosterſche* talen, beroepen, waarin hij als gewoon Hoogleeraar in 1732 werd aangeſteld. Hij aanvaardde dien post met eene redevoering: *over den oorſprong der Arabiſche taal, en hare verwantſchap met de Hebreeuwſche* (*s*). Het kon niet misſen, of deze nieuwe manier, die over de gewijde oorkonde, op zeer vele plaatſen, een nieuw licht deed opgaan, moest velen, aan het oude gewend, verkeerd ſchijnen. Onder dezen onderſcheidden zich HERMAN DRIESSEN, eerst Predikant te *Utrecht*, daarna Hoogleeraar te *Groningen*, *een vrij twistziek man*, zoo als SAXE hem noemt (*t*), die ook geſchillen met VENEMA had, en TACO HAIO VAN DEN HONERT, te voren Predikant te *Amſterdam*, en van 1714 tot op zijnen dood (in 1740) Hoogleeraar in de Godgeleerdheid te *Leyden*, waar hij ſe-

Oosterſche Taalkunde.

SCHULTENS.

(*s*) *De Linguae Arabicae antiquisſimâ originae, intimâ ac ſororiâ cum Lingua Hebraeâ cognatione, multisque ſeculis praeſloratâ puritate.*

(*t*) *Onomast. Liter.* T. VI. p. 692.

Oosterfche Taalkunde.

SCHULTENS.

federt 1721 ook de *Hebreeuwfche* Oudheden behandelde. Hij is, gelijk zijn zoon JOHANNES, meer wegens gefchilzucht bekend, dan wegens oordeelkunde vermaard. SCHULTENS liet beider gefchriften niet onbeantwoord: doch van eene andere zijde daagde een tegenftander op, geduchter dan de beide vorige te zamen, daar hij die kennis van het *Arabisch* bezat, welke zij geheel misten (*u*). Het was de doorgeleerde JAN JACOB REISKE, die, naar *Holland* gekomen, aldaar eenigen tijd door D'ORVILLE tot zijne hulpe gebezigd, zich, in een uitgegeven gefchrift, zeer over de bekrompenheid der *Leydfche* Hoogleeraren, zoowel in de mededeeling der *Arabifche* handfchriften, als in de karige belooning voor bewezene dienften, beklaagt. Wij willen noch kunnen de waarheid dier befchuldigingen hier onderzoeken, en merken flechts aan, dat SCHULTENS vooral in dezelve deelde, en dat REISKE zoowel hem, als zijn gevoelen wegens de nuttigheid der opheldering van het *Hebreeuwsch* door het *Arabisch*, hevig aanviel, waarop SCHULTENS in twee brieven aan MENCKE antwoordde. — Kort daarna overleed SCHULTENS, in 1750.

ALBERT SCHULTENS beoefende niet alleen de *Arabifche* en *Hebreeuwfche*, maar ook de *Griekfche* en *Latijnfche* talen, kende beide grondig, en zij waren hem voor zijne nafporingen niet geheel nutteloos. Be-

(*u*) VRIEMOET, l. c. p. 766.

Behalve het boek *Job*, welks dichterlijke en oudheidkundige schatten hij het eerst openleide, behandelde hij ook de Spreuken van SALOMO. Talrijk zijn zijne overige schriften. Gedeeltelijk bevatten dezelve taalgronden, gedeeltelijk *Arabische* Schrijvers, door hem uitgegeven (*v*), de brieven aan MENCKE, en Redevoeringen, van ambtswege gehouden (*w*).

Oosterſche Taalkunde. SCHULTENS.

§ 261. J. J. SCHULTENS. H. A. SCHULTENS.

JOHAN JACOB SCHULTENS, ALBERTSZOON, werd Hoogleeraar te *Herborn* in het *Nassausche*, en van daar in 1749 naar *Leyden* beroepen (een jaar vóór het overlijden zijns Vaders). Hij aanvaardde zijnen post met eene Redevoering *over de vruchten, die eene diepere kunde der Oostersche talen voor de Godgeleerdheid moet hebben*. JOHAN JACOB was, volgens het getuigenis van zijnen Zoon, den doorluchtigen HENDRIK ALBERT, in de kennis dier talen nog meer, dan zijn Vader, bedreven: en reeds de genoemde Redevoering gaf daarvan bewijzen, alsmede eene verhandeling over het nut der *Oostersche* taalkennis voor den *Hebreeuwschen Codex* (1742). Volgens getuigenis zijner leerlingen vertoonde zich diezelfde kunde in 's mans *Akademische* lessen. Doch tot

(*v*) *Origines Hebraeae*, 1724, 1738. *Institutiones ad Fundamenta Linguae Hebraeae*, 1737, 4°. *Vetus et Regia Via Hebraizandi, contra novam et metaphysicam hodiernam*, 1738, 4°.

(*w*) HARIRI (1731, 1740), *Gesta Saladini et Excerpta ex Abulfedâ* (1732). *Florilegion Sententiarum Arabicarum* (1733). *Excerpta Anthologiae veterum Arabiae Poëtarum, Lat. conversa ac Notis illustrata, adjecta Grammaticae Erpenii*, 1748, 4°.

Oosterfche Taalkunde. J. J. SCHULTENS. H. A. SCHULTENS.

tot groot nadeel voor de wetenfchap ftortte de tweede SCHULTENS zich in den maalftroom der toenmalige nietsbeduidende Godgeleerde gefchillen, die de *Nederlandfche* Kerk tot een nieuw ftrijdperk voor de fchoolfche Wijsbegeerte der Middeleeuwen fchenen te maken. — In den zoon van JAN JACOB, HENDRIK ALBERT, herleefde de geest van zijn' Grootvader in volle kracht. Reeds als jongeling gaf hij zich door de uitgave der *Arabifche* bloemlezing van EL NAWABY (1772), en van het *Specimen Proverbiorum Meidani* (1773), als een der eerfte toenmalige Oosterlingen te kennen. De zucht voor deze letteroefeningen dreef hem naar *Oxford*, waar hij de *Arabifche* handfchriften uit den rijken letterfchat der *Bodleiaanfche* Bibliotheek met dezelfde rustelooze vlijt affchreef, als voorheen RUHNKENIUS te *Parijs* de *Griekfche* gedaan had. SCHULTENS beminde *Engeland* zeer, en de rijkdom der *Oosterfche* handfchriften zou hem tot een duurzaam verblijf aldaar hebben overgehaald: doch de *Engelfche* volkshoogmoed, die geenen buitenlander een' leerftoel op eene der beide Hoogefcholen vergunt, behield een groot man voor zijn Vaderland. Hij keerde naar *Holland* terug, was eerst Hoogleeraar op het *Athenæum* te *Amfterdam* en bekwam (1779) de opengevallene plaats van zijn' Vader te *Leyden*, alwaar wij hem in het volgende Tijdperk zullen aantreffen.

§ 262. SCHRÖDER.

Onder de voortreffelijke leerlingen van ALBERT SCHULTENS behoort eene eerfte plaats aan N. W. SCHRÖ-

SCHRÖDER, van *Marburg* (geboren 1721), die, hoewel een *Duitscher* van geboorte en opvoeding, voornamelijk aan zijnen *Hollandschen* leermeester zijne vorming tot *Oostersch'* taalkenner te danken heeft. SCHRÖDER zette, in den geest van SCHULTENS, deszelfs groote verbetering der *Hebreeuwsche* taalstudie voort. Reeds in 1744 had hij, onder geleide van SCHULTENS, zijne Verhandeling over de kleeding der *Hebreeuwsche Vrouwen* uitgegeven. Ook zijne meest latere schriften (nadat hij in 1748 den leerstoel der *Oostersche* en *Grieksche* talen te *Groningen* bekomen had), vooral zijne *Institutiones ad fundamenta linguæ Hebrææ* (in verscheidene *Duitsche* Hoogescholen tot leiddraad der Hoogleeraren gebezigd, en zelfs te *Klausenburg* in *Zevenbergen* gedrukt), zijn allernuttigst voor den beoefenaar der *Hebreeuwsche* taal. Hiertoe behooren ook verscheidene onder zijn opzigt verdedigde verhandelingen, die ten deele in ROSENMULLER'S *Syntagma Dissertationum philologicarum*, deels in eene andere (1775) te *Leeuwarden* uitgekomene verzameling zijn uitgekomen, en ten deele veel licht over de *Hebreeuwsche* wortelwoorden verspreiden. Bij de kennis der *Semitische* talen voegde hij die van het *Persisch* en *Turksch*, en was ook in de *klassieke* Schrijvers van *Griekenland* en *Rome* door en door bedreven. Als mondelijk onderwijzer was zijne voordragt, volgens een' zijner beroemde leerlingen (WILLMET), grondig en voortreffelijk, en als uitgever van *Arabische* werken zou hij misschien eene der eerste plaatsen bekleeden, wanneer de volgen-

Oostersche Taalkunde. SCHRÖDER.

S 4

Oosterſche Taalkunde. SCHRÖDER.

gende ongunſtige tijden den druk des werks (*de Hamaſa*) hadden toegelaten, hetwelk door A. SCHULTENS begonnen, en door SCHRÖDER voltooid was.

§ 263. SCHEIDIUS. RAU. MANGER. VERSCHUIR. VRIEMOET.

EVERARD SCHEIDIUS, die ſedert 1760 te *Harderwijk* de *Oosterſche* talen onderwees, maakte zich door eene *Arabiſche* Spraakkunst, volgens de *Methode* van SCHRÖDER uit het binnenſte der tale geput, en door eene verzameling van handſchriften, die hij zich uit het Oosten wist te verſchaffen, verdienſtelijk. (De *Harderwijkſche* boekerij bekwam ook een belangrijk geſchenk van handſchriften, uit *Indië*, door den Gouverneur-Generaal VAN BRAAM.) SEBALD RAU, Hoogleeraar te *Utrecht*, vormde vele bekwame leerlingen, onder welke MANGER te *Franeker*, door zijne vertaling der *Geſchiedenis van* TIMUR-BEK (TAMERLAN) uitmuntte. VERSCHUIR te *Franeker* prijkte nog meer als *Oostersch* taalkenner. VRIEMOET gaf aldaar ook eene verkorte *Arabiſche* Spraakkunst voor eerstbeginnenden uit. Dit alles te zamen vattende, mag men zeggen, dat ook de *Oosterſche* taalkunde, na bijna eene eeuw geſlapen te hebben, met nieuwe kracht en ijver ontwaakte, en reeds de Eeuw van ERPENIUS en GOLIUS overtrof. Het aantal der handſchriften werd gedurig vermeerderd; het zou voor de Wetenſchap voordeelig geweest zijn, wanneer men van dezen ſchat een aantal had uitgegeven (*x*).

In-

(*w*) Zie voor de kennis der *Oosterſche* Letterkunde in de achttiende

Oosterſche Taalkunde.

§ 264. Vergelijking van HEMSTERHUYS en SCHULTENS.

Indien wij ALBERT SCHULTENS en HEMSTERHUYS vergelijken, zoo vinden wij verſcheidene punten van overeenkomst. Beiden waren ſtad-, tijd- en ambtgenooten, zoowel te *Franeker* als te *Leyden*. Beiden baanden zich een' nieuwen weg ter beoefening dier twee talen, waarin de oorkonden van onzen Godsdienst zijn opgeſteld, en beiden op dezelfde wijs door de *Analogie*. HEMSTERHUYS bewees de overeenkomst van het *Latijn* met het *Grieksch*, SCHULTENS die van het *Arabisch* met het *Hebreeuwsch*. HEMSTERHUYS gaf RUHNKENIUS, SCHULTENS gaf SCHRÖDER aan *Nederland*. Beiden hadden Zonen, hunner waardig, doch van verſchillenden aanleg: SCHULTENS een' Oosterling, en meer of min ſtroeven Godgeleerden; HEMSTERHUYS een' Wijsgeer, op wiens lippen de honigzoete taal van PLATO was uitgeſtort. Beiden deden de beoefening der talen, waaraan zij hun leven hadden toegewijd, met reuzenſchreden voortgaan, en gaven, om zoo te ſpreken, den ſtoot, die dezelve in de achttiende Eeuw tot zulk eene hoogte deed klimmen, en beider overblijfſelen zoo grondig beoefenen. Maar HEMSTERHUYS hield zich alleen bij zijn vak, SCHULTENS voegde daarbij de beoefening van het *Grieksch* en *Latijn*, en van de Godgeleerdheid. Hij was zelfs in ſtaat, om

de Eeuw, H. A. SCHULTENS, *de ſtudio Belgarum in literis Arabicis excolendis*, L. B. 1779, en J. WILLMET, *de ratinendâ antiquâ Batavorum in litteris Orientalibus gloriâ*, Amſt. 1805.

om eene waardige lofrede te houden op eenen ambtgenoot, die schepper in zijn vak was als hij: — op HERMAN BOERHAVE.

§ 265.
Godgeleerdh.
Algemeen overzigt.

Wanneer wij van de *Taalstudie* tot de *Godgeleerdheid* overgaan, zoo vertoont zich een veel minder gunstig tafereel aan ons oog. Het is waar, de geest der tijden bragt allengs meer *burgerlijke* verdraagzaamheid, zelfs omtrent de Roomschgezinden, te weeg. Godgeleerde twisten beroerden en schokten niet meer den geheelen Staat, gelijk in het derde, of bragten de vrees voor beroerten voort, zoo als in het vierde Tijdperk: maar de bitterheid, de *godsdienstige* onverdraagzaamheid, bleef nogtans dezelfde. De gestrengste — niet regtzinnigheid, maar kleingeestigheid, vasthouding aan dingen van nog veel minder belang, dan die ééne letter, om welke in de vierde en vijfde Eeuwen des Christendoms zoo veel bloed stroomde — heerschte in het grootste gedeelte der achttiende Eeuw: men vergoot nu wel geen bloed, maar stroomen inkt met gal en alsem gemengd, en waar men veroordeelen en uit de Kerk bannen kon en mogt, werd zulks niet verzuimd. De uitlegkunde was en bleef nog — enkele groote mannen uitgezonderd — in de boeijen van kerkelijk gezag vastgeklonken. De Geschiedschrijver der Christelijke Kerk in de achttiende Eeuw zegt met reden, dat deze twisten die der *Scholastieken* in de Middeleeuwen waardig waren. Men twistte met de uiterste bitterheid over de beteekenis der woorden: *Zoon*

Gods

Gods (blijkens het geschil met ROëLL), en over het verband tusschen genade en pligt, de orde des heils, waartoe een werk van KLEEMAN, Predikant te *Voorburg*, in 1774 aanleiding gaf. De *Rotterdamsche* Predikant PETRUS HOFSTEDE ontzeide, in eene beoordeeling van den *Belisarius* van MARMONTÉL (die, gelijk de *Emile* van ROUSSEAU verboden werd) aan alle Heidenen de eeuwige zaligheid, zelfs aan eenen SOKRATES, wien hij tot dat einde die onnatuurlijke misdaad te last leide, tegen welke de groote man zich meer dan eens nadrukkelijk verklaard had, zoowel door vermaning als voorbeeld. Tegen dit gevoelen schreef de *Remonstrantsche* Predikant NOZEMAN eene verdediging van den *Belisarius*, gelijk de bekende EBERHARD te *Halle* de *Nieuwe Apologie* van SOKRATES. Bij vele *Remonstranten*, en bij de te *Rhijnburg* vergaderende *Collegianten* drongen, daarentegen, de gevoelens der *Socinianen* hoe langs zoo meer door, en werd dus de klove van afscheiding met de heerschende Kerk gedurig scherper en wijder. Tusschen deze beide uitersten won de gezindte der *Hernhutters* of *Moravische* Broeders zeer vele aanhangers, aan welke de ijverige en onvermoeid werkzame Graaf VON ZINZENDORFF eene nieuwe Kerkinrigting gaf, en haar, in zekeren zin, een' nieuwen geest voor de verkondiging en uitbreiding van het Evangelie naar hunne begrippen wist in te boezemen. Deze merkwaardige man toch vertoefde meermalen op zijne reizen naar *Engeland* en *Amerika* in ons Vaderland, en stichtte aldaar een aantal Gemeenten,

Godgeleerdh.

Algemeen overzigt.

Godgeleerdh. Algemeen overzigt.

ten, waarvan fommige reeds zijn uitgeftorven. Bij deze vervoegden zich vele der meer ernftige *Dissenters*, welke zoowel de koude zedeleer, die bij hunne Gemeenten de overhand won, als de dorre fchoolfche, weêrleggende en redetwistende Godgeleerdheid, die bij zeer velen der Hervormden als hoofdzaak behandeld werd, tegen de borst was. De geest van ZINZENDORFF's leere (hoewel in het eerst door vele vreemde en onbetamelijke uitdrukkingen in Kerkliederen, enz. omzwachteld) werkte in het eerst in zoo verre voordeelig op de Godgeleerdheid, als de gloed der *Hernhutters* dezen ouden vorm, welke de hoofdzaak dreigde te verftikken, een' heilzamen fchok gaf, en, ten minfte in fommige opzigten, meerdere ruimte tot denken en meer onbekrompenheid gaf aan den menfchelijken geest. Dan er waren ook nog andere redenen, die, vooral in de tweede helft der achttiende Eeuw, den geest der ware verdraagzaamheid, en echte fchriftverklaring over de haarkloverijen der letterzifters, en de *Coccejaanfche* zucht voor overdrevene *Allegoriën* deden zegevieren. Het voorbeeld der *Duitfchers*, van welke men leeren kon, zonder hen in hunne gewaagde vlugt flaafsch te volgen; het lezen der verlichte *Zwitfers* en *Genevers*, die, als Hervormde geloofsgenooten, een' hoogeren graad van gezag hadden; de eigene onbevooroordeelde beoefening der H. Schrift door menigen Hervormden Geestelijken; dit alles te zamen verzachtte, omftreeks 1780, de geftrengheid der verdedigers van den ouden vorm niet weinig.

Het

Godgeleerdh. § 266. WETSTEIN.

Het zou intusſchen zeer onbillijk zijn, aan alle *Nederlandſche* Godgeleerden dier tijden, ook van de openbare Kerk, ſlaafſche verkleefdheid aan verouderde ſtelſels of bitteren ſektengeest te last te leggen. JOHAN JACOB WETSTEIN, uit een beroemd geſlacht te *Bazel*, hetwelk nog twee Godgeleerden van naam aan *Europa* geſchonken had, eerst Hoogleeraar te *Bazel*, en daarna bij de Kweekſchool der *Remonstranten* te *Amſterdam*, gaf, in 1730, zijne *Prolegomena* tot eene uitgave van het *Nieuwe Verbond* (y) uit, met welke hij zich echter nog twintig jaren bezig hield; het *Griekſche Nieuwe Testament* (z), met *verſchillende lezingen en uitvoerige verklaring*, volgde eerst in 1751 en 1752, waarin hij het ſpoor van ERASMUS en DE GROOT zocht te drukken. Het gevoelen over dit werk viel, bijzonder uit hoofde der bijgevoegde verklaring, verſchillend uit naar mate van de onderſcheidene denkwijs der lezers. Men leide hem vooral te last, dat hij de plaatſen, die voor de Godheid van CHRISTUS pleitten, had willen verdonkeren of ontzenuwen (a).

§ 267. ALBERTI.

In de Hervormde Kerk onderſcheidden zich, behalve VITRINGA, die in 1722 overleed (§ 170), JO-

(y) *Prolegomena ad N. Testamenti Græci Editionem accuratisſimam e vetustis Codicibus M. S. S. denuo procurandam*, Amſtelædami 1730, 4°.

(z) *Novum Testamentum Graecum cum variis Lectionibus et Commentario pleniore*, Amſtel. 1751, 1752, *fol.* II. Vol.

(a) SAXII, *Onomast.* T. I. p. 225.

Godgeleerdh. JOHANNES ALBERTI, de jongere VITRINGA, en HERMAN VENEMA. De eerste, in 1698 te *Assen* in *Drenthe* geboren, leide den grond zijner letteroefeningen op de Hoogeschool te *Franeker*, onder den beroemden LAMBERTUS BOS: daarop bevlijtigde hij zich met ijver op al de veelsoortige kundigheden, die een' waardig' prediker en bedienaar des Goddelijken woords niet alleen noodig, maar ook nuttig zijn: doch hij beschouwde de *Grieksche* letteren niet enkel uit het oogpunt des voordeels, 't welk zij aan het hoofddoel zijns levens konden verschaffen, maar ook als sieraad en uitspanning. De grondige kennis, die hij daardoor aan de ongewijde *Grieksche* Schrijvers verkreeg, bleef geenszins onvruchtbaar voor zijne Godgeleerde oefeningen. Van HOMERUS en XENOPHON ging hij over tot JOSEPHUS, PLATO, en de Kerkvaders, zoo onmisbaar voor de *kritiek* van het Nieuwe Verbond: van al deze, en nog vele andere Schrijvers maakte hij uittreksels, en gebruikte die bij de uitgave des Woordenboeks van HESYCHIUS, waarvan hij het eerste, en RUHNKENIUS, na zijnen dood, het tweede Deel uitgaf. Met dezen toch was hij door een' naauwen vriendschapsband vereenigd, die bestand was ook tegen deszelfs minachting voor de gewijde *kritiek*, die hij als een' *nieuwen en uitheemschen tak der Letterkunde, in vergelijking met zijne hoofdstudie*, aanzag (*b*). ALBERTI las

ALBERTI.

(*b*) WYTTENBACH, *Opusc.* I. p. 632. Het schijnt, dat RUHNKENIUS den tegenzin tegen alles, wat geenen *klassieken* vorm had,

Godgeleerdh.
ALBERTI.

las met genoegen ook de latere *Grieken*, en WYTTENBACH noemt hem herhaalde malen eenen man, die, onder de *Nederlandsche* Godgeleerden, de meeste geleerdheid bezat in het *Grieksch* (*c*). Minder bekwaam was hij in het *Latijn*. Zijn stijl behield daarin zekere ruwheid en hardheid, die merkelijk verschilde van den schrijftrant zijns tijdsgenoots ERNESTI. In hetzelfde jaar als HEMSTERHUYS (1740) tot Hoogleeraar der Godgeleerdheid aan de *Leydsche* Hoogeschole bevorderd werd, hield ALBERTI daar zijne Intreêredevoering *over de vereeniging van Godgeleerdheid en Oordeelkunde*. Hij overleed in 1762. Reeds in 1725 had hij *Aanteekeningen op het Nieuwe Testament* uitgegeven, die van zijne uitgebreide kunde en welgeplaatste toepasfing der ongewijde Schrijvers getuigen. De-

had, een weinig te ver dreef. In de vertaling van SCHELLER's Woordenboek, in 't *Nederduitsch* onder zijn oog bezorgd (en die van lompe *Germanismen* krielt), zijn alle woorden uit latere *Latijnsche* Schrijvers weggelaten. Doch al is de taal van AMMIANUS MARCELLINUS ook hard, is deze daarom geen hoogst lezenswaardig Schrijver? Maar RUHNKENIUS had daarenboven zulk een vooroordeel tegen de Godgeleerdheid, dat hij, met toespeling op een Vers van HOMERUS, zeide: *toen ik mij van de Godgeleerdheid af, en tot de Letteren keerde, ben ik, naar mijn gevoelen, de dag der slavernij ontvloden, die de helft der mannelijke deugd doet verdwijnen.* Des te lofwaardiger is ALBERTI, die beminnelijk en zachtaardig genoeg was, om de Vriend te zijn van eenen zoo hemelsbreed van hem verschillenden geest.

(*c*) WYTTENB *Opusc.* T. I. p. 562, 563, 627. Het gezegde van RUHNKENIUS in de vorige Noot is door WYTTENBACH uit zijnen mond opgeteekend.

Godgeleerdh. ALBERTI. Deze aanteekeningen werden naderhand door hem nog veel verbeterd en vermeerderd, doch nimmer uitgegeven.

VITRINGA. (*de jongere*) CAMPEGIUS VITRINGA, de jongste zoon van den beroemden Hoogleeraar, dien wij in het vorige Tijdperk beschouwden (§ 170), werd in 1693 geboren, in 1715 aan het *Gymnasium* te *Zerbst* beroepen, (waarvoor hij echter bedankte) en in 1716 gewoon Hoogleeraar te *Franeker*, doch stierf reeds in 1723, nog geen jaar na zijn' Vader. Hij is minder door zijne geschriften, dan door zijne lessen vermaard geworden: men heeft echter van hem nog eene *Verkorte Natuurlijke Godgeleerdheid.*

VENEMA. HERMAN VENEMA zag een jaar vroeger dan ALBERTI, te *Wildervank* in *Groningerland*, het licht. In 1719 tot het predikambt bevorderd, werd hij in 1723 te *Franeker*, in plaats van den overledenen VITRINGA, tot Hoogleeraar beroepen, waarbij in 1729 de post van Akademieprediker, en in 1735 de leerstoel der Kerkelijke Geschiedenis gevoegd werd. Behalve verscheidene kleine geschriften, is hij beroemd door *kritische* brieven aan WESSELING, HEMSTERHUYS en CANNEGIETER, over de twee brieven van CLEMENS ROMANUS, door WETSTEIN uitgegeven; en vooral door zijne *Kerkelijke Geschiedenis van het begin der Wereld tot de XVII. Eeuw*, in zeven deelen, 4to. VENEMA's roem grondt zich meest op dit voortreffelijke werk, en op de verklaringen *over de Psalmen*, over de Profeten MALEACHI, DANIEL, JEREMIA, ZACHARIA en EZECHIEL.

Hij

Hij was een der geleerdste, verlichtste en gematigste Nederlandsche Godgeleerden van zijnen tijd, die ook buiten 's lands een' grooten naam had. Doch zijn stijl, zoowel in 't *Nederduitsch* als *Latijn*, was stroef en onaangenaam (*d*). VENEMA bereikte den hoogen ouderdom van negentig jaren, en overleed in 1787. Zijne lofrede werd in het volgende jaar uitgesproken door JOHAN HENDRIK VERSCHUUR, mede Hoogleeraar te *Franeker*, die scherpzinnigheid en grondigheid in de uitlegkunde met eene toen zeldzame onbekrompenheid (*liberaliteit*) vereenigde. VENEMA leide bij alle regtschapenen en verdraagzamen groote eer in, door zijn gedrag in de zaak van STINSTRA. Godgeleerdh. VENEMA.

§ 268. STINSTRA.

Onder de Doopsgezinden in *Friesland* maakte zich JOANNES STINSTRA door eenige geschriften bekend, zoo als de *Messiaansche Voorzeggingen*, en *over de Natuur en gesteldheid van* CHRISTUS *Koningrijk*, waarover hij in last geraakte, en beschuldigd werd als *Sociniaan*, welke gezindte door 's Lands plakkaten geweerd was. — STINSTRA was een man van uitgebreide geleerdheid, en voegde daarbij zucht voor de fraaije Letteren. Zijn werk: *Oude Voorspellingen aangaande den Messias, toegepast op den Heere* JEZUS, wordt algemeen voor een uitstekend werk gehou-

(*d*) Zie VRIEMOET, *Anth. Frisiac.* p. 787—790, die ook zijne werken alle opgeeft. SAXII, *Onomast.* T. VI. p. 694. YPEY, *Geschiedenis der Nederl. Tale.*

Godgeleerdh. STINSTRA. houden. Maar het evengenoemde werk, *vijf Leerredenen over de natuur en gesteldheid van* CHRISTUS *Koningrijk*, *Onderdanen*, *Kerk en Godsdienst*, wekte den ijver van sommige Hervormde Leeraars op, die reeds sedert eenigen tijd de talrijke *Friesche* Doopsgezinden met geen goed oog beschouwden, en dezelve verdacht hielden, van de begrippen van SOCINUS, omtrent de Drieëenheid, te zijn toegedaan. De verdraagzaamheid in *Nederland*, die zelfs *Joden* toeliet, werd alleen omtrent de *Socinianen*, als *Godslasteraars*, ter zijde gesteld: en die uitzondering was eene rijke bron van kwellingen voor zoodanige Kerkgenootschappen, die geene *Formulieren* van eenheid hadden, en onder welke men dus dacht, dat gindsche wanbegrippen schuilden. De Hervormde *Synode* te *Harlingen* eischte van de *Doopsgezinde* Leeraars eene hoogregtzinnige belijdenis, in vier artikelen, af, op straffe van afzetting van hunne bediening, 't welk dezen, niet ten onregte, voor *Inquisitie* en vervolging hielden. Door het bedrijf van eenen Hervormden Predikant aan de *Knijpe* werden drie Doopsgezinde Leeraars aldaar en aan het *Heerenveen* werkelijk afgezet, omdat zij de vier Artikelen niet wilden onderteekenen. Dit wekte de verontwaardiging van den achtenswaardigen STINSTRA, die nu het gedrag der Hervormden in *Friesland* van ter zijde, doch duidelijk genoeg, aan het *ideaal* van een algemeen Koningrijk van CHRISTUS toetste, en ten stelligste de algemeene verdraagzaamheid aanprees. Nieuw voedsel voor de *Zeloten!* De vijf Godgeleerde Faculteiten der

der *Nederlandsche* Hoogescholen, en de zes Klassen der Hervormde Kerk in *Friesland* werden over STINSTRA, *eenen man buiten hun Genootschap*, tot Regters gesteld. Natuurlijk werd genoegzaam algemeen tot de afzetting besloten: alleen VENEMA had den moed, STINSTRA vrij te pleiten; van het gehate stelsel van SOCINUS (hoewel hij hem misschien tot dat van ARIUS oordeelde over te hellen) zweeg hij wijsselijk stil, en keurde zijne stellingen omtrent de verdraagzaamheid geenszins gevaarlijk. Deze trek doet VENEMA de hoogste eer, en is een bewijs van 's mans *liberale* gevoelens, hoewel sommigen daarom ook hem begonnen te verdenken (*e*). STINSTRA werd afgezet, en daarenboven genoodzaakt, zijne uitdrukkingen over onbepaalde verdraagzaamheid, *op straf van willekeurige verbetering*, te herroepen. Zijn boek werd opgehaald; doch hij zelf werd vijftien jaren later in zijn predikambt hersteld (*f*).

Godgeleerdh.

STINSTRA.

1742.

AN-

(*e*) *Het ruikt toch wat naar den mutsaard!* zeide een lid der Staten van *Friesland* van VENEMA's advijs. *Het is echter het verstandigst van allen*, hernam de Stadhouder, de onvergetelijke WILLEM IV., een man, die, even als zijne voorzaten, WILLEM I. en FREDERIK HENDRIK, een Vriend der volstrekte verdraagzaamheid was. Doch de bitterheid der tijden bond hem, zoo als genen, de handen. Zie over deze gansche twisten, YPEY, *Geschiedenis van de Christelijke Kerk in de XVIII. Eeuw*, IX. D. bl. 137—164.

(*f*) In zijne afzondering hield STINSTRA zich bezig met het vertalen der beroemde Romans van RICHARDSON, *Clarissa* en *Grandison*.

Godgeleerdh.

§ 269.

DRIESSEN.

ANTONI DRIESSEN, Predikant te *Maastricht*, te *Utrecht*, en daarna Hoogleeraar te *Groningen*, waar hij in 1748 overleed, was, in den eigenlijkften zin, een kettermaker, die bijna niemand, welken hij dacht, dat een haarbreed van het *fystema* afweek, verfchoonde. Hoewel hij de letter der gewone *Hervormde* begrippen uit alle magt vasthield, was hij echter tegen den *Protestantfchen* geest des vrijen onderzoeks lijnregt aangekant. Over de geringfte onderwerpen, die met de Christelijke geloofs- en zedeleer niet eens in verband ftaan, zoo als over de *tijdperken der zegelen in de Openbaring van Joannes*, voerde hij met de uiterfte bitterheid gefchillen, die, gelijk zoo vele andere, doen denken, dat men in dien tijd alles in het *geloofsftelfel* haarfijn uitploos, en flechts aan de groote hoofdzaak, waarop alles aankomt, liefde tot God en menfchen, niet fcheen te denken. DRIESSEN had gefchillen niet alleen met VENEMA over de algemeene en bijzondere genade, waarin deze doorluchtige man, op het voetfpoor van zijnen leermeester VITRINGA, de leer der verkiezing van fommigen met de algemeene welwillendheid van God jegens allen zocht te vereenigen; — over het zoogenaamde werkverbond, hetwelk God met ADAM zou gefloten hebben, waarvan de Bijbel niets meldt, maar hetwelk door zekeren *Franeker* Hoogleeraar CLOPPENBURG, in de zeventiende Eeuw, het eerst werd gedreven, en hetwelk, vervolgens, COCCEJUS en zijne aanhangers niet alleen, maar ook de *Voetianen* ftelden, doch tegen hetwelk VITRINGA en VE-

NE-

NEMA zich verklaarden, en tevens leerden, dat de mensch flechts *middellijk* om ADAM's val, *onmiddellijk* om zijn eigen bederf, werd geftraft. Dergelijke ftellingen waren veel te redelijk voor DRIESSEN, die niet ophield, vooral VENEMA als *Remonstrantschgezind* (eene vreesfelijke befchuldiging in die dagen!) voor te dragen. Doch het zou vervelend zijn, al de twisten op te noemen, waarin deze woelige geest zich mengde, en die hij zelfs deed ontftaan. Doch bij zijne befchuldigingen tegen LAMPE, die met de gefchillen der *Voetianen* en *Coccejanen* en met ROËLL in verband ftaan, moeten wij nog een oogenblik ftilftaan. Godgeleerdh. DRIESSEN.

§ 270. Twisten der *Voetianen* en *Coccejanen*.

De partijgeest der *Voetianen* en *Coccejanen* was, in het begin van dit Tijdperk, nog alles behalve bedaard. In het jaar 1709 was zeker *Ouderlingsprotest* uitgekomen, waarin men den raad durfde geven, de *Coccejanen*, als fchuldig aan de groffte dwalingen en gevaarlijkfte ftellingen, met zigtbare *verachting* te behandelen. Doch federt wonnen de *Coccejanen* zoodanig in aantal van leden, dat deze *verachting* alsdan zeer algemeen zou hebben moeten zijn, en ftaken in talrijkheid, zoowel als in geleerdheid, den *Voetianen* de loef af. Het twistvuur bleef gedurende dit geheele Tijdperk hevig blaken, zelfs onder de leden der Gemeenten, verzeld met allerlei hatelijkheden en onderfcheidingen, zelfs in het uiterlijke. Men waande de fekten der zoogenaamde *Philofophen*, of liever *Sophisten* te zien, wier onderlingen haat, partijzucht, en trotschheid op hunnen baard en

Twisten der *Voetianen* en *Coccejanen.*

mantel LUCIANUS zoo geestig doorhaalt. Daarbij kwamen allerlei ſmaldeelingen met beſpottelijke namen, zoo als *oude* en *nieuwe*, of *doode* en *levende*, *Marckſche* en *Brakelſche Voetianen*; *groene*, *dorre*, *Leydſche* (of *vrije*), en *Utrechtſche* (of *ſtijve*) *Coccejanen*, eindelijk *Mastaluinen* of *Ernſtigen*, zijnde de navolgers van LAMPE.

§ 271. LAMPE.

FREDERIK ADOLF LAMPE, uit *Detmold* in het Graafſchap *Lippe*, in 1683 geboren, was, van 1720 tot 1727, Hoogleeraar te *Utrecht* in de Godgeleerdheid, en ſedert 1726 in de Kerkelijke Geſchiedenis. Hij had in zijne *Akademiſche* loopbaan te *Franeker* den ouderen VITRINGA, te *Utrecht* ROËLL gehoord. Van beiden nam hij iets over omtrent de leer der verbonden, en de betrekking van den Zoon en H. Geest tot den Vader, doch veranderd, waardoor men hem van Driegodendom beſchuldigde. Hierin ging zekere FRUITIER, een doldriftige *Voetiaan*, het verst. LAMPE hield zich namelijk bij de *Coccejanen*, doch gelijk hij overal zijne eigene denkbeelden inmengde, dus ook hier. Sedert hebben zijne aanhangers den naam van *Ernſtigen* bekomen, omdat zij begrepen, de beoefeningsleer of *Ascetica* van het Christendom met meer nadruk te moeten aandringen (de menſchen door den *ſchrik des Heeren* tot CHRISTUS te brengen), doch met zekere minachting voor goede werken, en in de toepasſingen hunner leerredenen vooral onderſcheid te maken. Deze beide onderdeelen van een onderdeel des Hervormden Kerkge-

genootschaps haatten, scholden en lasterden elkander van ganscher harte (*g*). DRIESSEN en HOLTIUS kwamen tegen LAMPE op; laatstgemelde beschuldigde zelfs den hoogregtzinnigen man van *Socinianismus*. Twisten der *Voetianen* en *Coccejanen*. LAMPE.

§ 272. T. H. en J. V. D. HONERT.

Onder de *Leydsche* Hoogleeraars in de Godgeleerdheid van de *Coccejaansche* partij, maakten TACO HAJO en JAN VAN DEN HONERT voornamelijk opgang. De eerste, geboren te *Hendrik Ido Ambacht*, Predikant te *Amsterdam*, en daarna Hoogleeraar te *Leyden*, gaf de gronden van eenen Godsdienst volgens een door hem gesteld beginsel uit, onder den titel van *de Waarachtige Wegen, die God met den mensch houdt*, en waarin hij de noodzakelijkheid der Openbaring zoekt te bewijzen. Doch hij genoot niet al de eer, welke aan zijnen zoon JAN (geboren 1693, overleden 1758) te beurt viel. Hij verliet den Koophandel voor de Godgeleerdheid, en was achtervolgens Predikant te *Katwijk*, *Enkhuizen* en *Haarlem*, Hoogleeraar te *Utrecht* en te *Leyden*. Zijn invloed was zoo groot, dat men hem den *Paus van Nederland* noemde. Als zoodanig wilde hij dan ook het *Anathema* uitspreken over den man, die, meer dan CALVYN, de Vader der Hervormden mag heeten: over ZWINGLI, die niet alleen voor zijne Eeuw groot was, maar oneindig boven de *Nederlandsche* twistzie-

(*g*) YPEY, t. a. pl. VII. D. bl. 142—144, 229—266, 371—37 453. VIII. 345—353.

Twisten der *Voetianen* en *Coccejanen.*

T. H. en J. V. D. HONERT.

zieke dwergen der achttiende Eeuw ſtond. Hij noemde hem een' *Pelagiaan* (*h*). Als *Coccejaan* was hij nogtans tegen de aanhangers van VOETIUS verdraagzaam en rekkelijk, 't welk voor die tijden als verdienſtelijk mag aangemerkt worden. Hij wakkerde echter het geſchil over de algemeene en bijzondere genade weder op (*i*). Maar dat hij in dit alles uit overtuiging handelde, en geenszins uit zucht om andersdenkenden te veroordeelen, blijkt uit zijn allezins gematigd gedrag ten aanzien van den Predikant

VAN DEN OS.

VAN DEN OS, die door een ten hoogſte willekeurig vonnis der *Zwolſche* Clasſis en *Overijsſelſche* Synode als onregtzinnig werd afgezet. VAN DEN HONERT, en zijne overige *Leydſche* ambtgenooten (onder anderen de gematigde ALBERTI, en zelfs de hoogregtzinnige J. J. SCHULTENS) trokken ten ſterkſte zijne partij: en toen men den man eindelijk over niets meer van onregtzinnigheid kon beſchuldigen, deed men het daarover, „ dat hij de *Dordſche* Synode niet „ tot altijddurenden en onverbrekelijken regel des ge- „ loofs had geſteld (*k*)."

§ 273.

J. SAURIN.

Zoo duister en treurig was het met de Hervormde Kerk in *Nederland* in dit Tijdperk geſteld, en zulks ter-

---

(*h*) In zijne *Institutiones Theologiae didactico elenchticæ*, 1735.

(*i*) *Disſertatio de gratiâ Dei, non univerſali, ſed particulari.*

(*k*) YPEY, VII. D. bl. 137—142, 381—392. VIII. bl. 57, 61, 172—174.

Twisten der *Voetianen* en *Coccejanen*.

J. SAURIN.

terwijl in *Duitschland* een SEILER, een JERUSALEM, een ZOLLIKOFFER bloeiden! Is het te verwonderen, dat er, behalve ALBERTI en VENEMA, weinig mannen te voorschijn kwamen, die de wetenschap van heldere Bijbelverklaring en reine Christelijke zedekunde verder bragten (*l*)? Den tijd, daartoe benoodigd, bragten zij liever met haarkloven, of met onderling verdoemen en schelden door: zoodat men dit Tijdvak, niet ten onregte, het *twistzieke* zou kunnen noemen. Doch onder de *Fransche* Hervormden schitterde in het begin van dit Tijdvak JACOB SAURIN, ge-

(*l*) Om niet te uitvoerig te worden, hebben wij moeten zwijgen van SALOMO VAN TIL, Hoogleeraar te *Leyden*, overleden 1712, schrijver van een goed *systematisch* Handboek over de Godgeleerdheid; den gematigden *Coccejaan* D'OUTREIN, den voorlooper van LAMPE in den zoogenaamden *Ernst;* MANGER, Hoogleeraar in de *Oostersche* talen en Godgeleerdheid te *Franeker* (1761, 1766, zie § 263), betrokken in de onlusten van 1786 en 1787; ABRAHAM HELLENBROEK, Predikant te *Rotterdam*, overleden in 1732, wiens dorre *systematische* schets der Bijbelleer (wel een geraamte, zoo als KLOPSTOCK de toenmalige gewone *Katechismen* noemde!) twee en vijftig malen herdrukt, en eerst in onzen leeftijd door betere, en meer doelmatige leerboekjes verdrongen is; VAN ALPHEN, Hoogleeraar te *Utrecht*, overleden 1742; NICOLAAS HOOGVLIET, Hoogleeraar te *Leyden*, gestorven in 1777; den welsprekenden CONRADI, Hoogleeraar te *Franeker*, overleden in 1781; EWALD HOLLEBEEK, verbeteraar der predikwijs naar den *Engelschen* trant; PAULUS CHEVALLIER, deszelfs Vriend, Hoogleeraar te *Groningen*, uitgever van geleerde, doch duistere Leerredenen over de Zedeleer, overleden 1796; BERNARDYN DE MOOR, Hoogleeraar te *Franeker*, sedert 1745 te *Leyden*, bekend door zijne twisten in de zaak van KLEMAN, overleden 1780, enz., enz.

Twisten der *Voetianen* en *Coccejanen*.

J. SAURIN.

geboren te *Nîmes* in 1677, wiens Vader in 1685 met hem *Frankrijk*, om de vervolging van LODEWIJK XIV., verliet, en zich te *Genève* nederzette. De jongeling volgde eerst eenigen tijd den krijgsdienst, doch leide zich alstoen met allen ijver op de Godgeleerdheid toe, waarin hem *Genève* destijds uitnemende leermeesters bood. Vervolgens ging hij naar *Engeland*, en naar *den Hage*, waar hij in 1705 tot den buitengewonen Predikdienst werd beroepen. Zijn twaalf deelen Leerredenen (*m*) doen hem kennen als een' der welſprekendſte Kerkredenaars van zijnen tijd, die aan de groote Modellen der Eeuw van LODEWIJK XIV. niets toegaf; en is het te verwonderen, dat zijne heerlijke taal, zijn Christelijke geest, zijne zuivere zedekunde, zijne verhevene troostgronden en uitzigten, aan zoo vele menſchen van verlichting, gevoel, verſtand en ſmaak uit de Kerken, waar men, in vrij gemeene taal, *of* over nietigheden twistte, *of* elken nagel van het oude tempelgebouw tot een voorbeeld van CHRISTUS ſtelde, *of* den weg ten Hemel opzettelijk ſcheen te willen vernaauwen of zelfs te ſluiten, naar zijn gehoor lokte, en dus de *Franſche* taal, op kosten der deerlijk verwaarloosde *Nederlandſche*, hoe langs zoo meer in trein bragt? SAURIN heeft zich ook beroemd gemaakt door zijne Geſchied-, Oordeel-, Zedekundige en

(*m*) *Sermons* 1721 *et ſuiv. Nouveaux Sermons ſur l'Histoire de la Pasſion de N. S. Jéſus Christ*, 1745, 2 voll. 8°.

en Godgeleerde Verhandelingen *over de gewigtigste voorvallen van het Oude en Nieuwe Verbond* (*n*). Dit te behandelen was ten minste zijn plan: doch hij heeft niet eens het Oude Verbond voltooid; dit is door ROQUES, en het Nieuwe door BEAUSOBRE bewerkt. 's Mans leerboekje, *Kort begrip der Godgeleerdheid*, was een algemeen bevattelijk zamenstel der voornaamste waarheden, zonder schoolsche kunsttermen, en met bewijzen voorzien. SAURIN, die als mensch en Christen niet minder achtenswaardig was, dan als Geleerde, overleed in 1730 (*o*).

Twisten der *Voetianen* en *Coccejanen*.
J. SAURIN.

§ 274.
A. VAN. CATTENBURCH.

Ook onder de *Remonstranten* maakte de wetenschappelijke beoefening der Godgeleerdheid weinig vorderingen. ADRIAAN VAN CATTENBURCH vermeerderde het werk van PH. VAN LIMBORCH, over de stelselmatige Godgeleerdheid, zonder tot die schoolsche duisterheid, welke toen de leerboeken der Hervormden ontsierde, de toevlugt te nemen (1726); en JOHANNES DRIEBERGEN, de kundige overzetter en vermeerderaar van het werk van PRIELAUX, *het Oud en Nieuw Verbond aaneengeschakeld*, gaf ook in 1745 een boek uit over dat punt, hetwelk tusschen de

DRIEBERGEN.

(*n*) *Discours historiques, critiques, théologiques et moraux sur les évènèmens les plus mémorables du V. et du N. Testament*, Amst. 1720, 12 voll.

(*o*) Zie over SAURIN, SAXII, *Onomast.* T. VI. p. 322, 323. YPEY, *Geschiedenis der Christel. Kerk in de XVIII. Eeuw*, VIII. D. bl. 45—48.

Twisten der *Voetianen* en *Coccejanen.*

DRIEBERGEN.

de Remonstranten en Hervormden zoo zeer in geschil was: *de voorverordinering en genade.* DRIEBERGEN en CORNELIS WESTERBAEN, Remonstrantsch Predikant te *Utrecht*, hadden in deze Eeuw der twisten (1726) geen klein geschil met den bekenden JAN VAN DEN HONERT, toen nog Predikant te *Haarlem* (*p*).

§ 275.

Wijsbegeerte.

HEMSTERHUYS.

In de *Wijsbegeerte* zagen de *Nederlanden* in dit Tijdperk twee mannen van zeer verschillenden aanleg, en nogtans beiden den naam van Wijsgeeren ten volle waardig: FRANS HEMSTERHUYS, zoon van den grooten Oordeelkundigen, en ALLARD HULSHOFF. De eerste, in 1720 geboren en in 1790 overleden, maakte, gedurende zijn leven, geen gerucht (*q*); zijn naam zweefde niet op aller tongen, gelijk die van zijne tijdgenooten D'ALEMBERT, DIDEROT en HELVETIUS, die niet verdienden in zijne schaduw te staan; maar die zeer veel opzien baarden door den stouten toon, waarop zij het heiligste en beste durfden aantasten (hoewel een weinig nadenken hunne oppervlakkige redeneringen terstond omverre werpt) en door hunne verbindtenis met den Dichter VOLTAIRE, wiens alom beroemde pen zich gaarne ter bereiking zijner oogmerken bezig hield, met hunnen roem te ver-

(*p*) YPEY, IX. D. bl. 221—225, 235.

(*q*) Hij beminde te veel, zegt SAXE, het λάθε βιώσας, *Leef in 't verborgene.*

verbreiden; gelijk dan ook zijne geschriften en die zijner medehelpers (vooral hunne blaauwboekjes tegen den Godsdienst) in de gedienstige pers van den *Amsterdamschen* boekhandelaar MARC MICHEL REY tot in het oneindige vermenigvuldigd werden. Maar tot deze klasse van lieden, die hunne onkunde en oppervlakkigheid door onbeschaamdheid vermommen, behoorde HEMSTERHUYS niet. Hij was niet, gelijk die mannen, weinig bekend met de talen en gebruiken der Oudheid, over welke zij uit de hoogte uitspraak deden: integendeel, welk eene leerschool kon voor hem, ter verkrijging van kunde in het *Grieksch* en *Latijn*, beter zijn dan die van zijn' Vader en RUHNKENIUS? Het was de laatste, die hem de zucht voor PLATO inboezemde, welke hem sedert altijd bijbleef, hoewel hij zich minder bepaald op een letterkundig beroep toeleide, maar een ambt bij 's lands geldmiddelen bekleedde, hetwelk hem echter tijd liet tot zijne geliefkoosde letteroefeningen. Schitteren wilde hij volstrekt niet: stil, gelijk eene kabbelende beek, vloeide zijn leven daarheen, en eerst na zijnen dood beginnen de *Nederlanders* hunnen grooten landgenoot (naar het voorbeeld der *Franschen* en *Duitschers*) op waarde te stellen. Hij heeft, behalve een' doorwrochten brief over de *Beeldhouwkunst* aan den Heer DE SMETH, die zijne bekwaamheid ook in de beeldende kunsten genoegzaam deed zien (welke hij met een wijsgeerig oog beschouwde), verscheidene zamenspraken in de manier van PLATO geschreven, onder welke *Aristée, ou de la Divinité*, en *Sophyle*,

Wijsbegeerte.
HEMSTERHUYS.

Wijsbegeerte. *la*, *ou de la Philosophie* de meestberoemde zijn. Met
HEMSTERHUYS. reden zegt WYTTENBACH van hem: „ Hij had zijn' „ eigen' geest zoodanig naar PLATO gevormd; hij „ heeft in de werkjes, die hij daarvan in 't *Fransch* „ schreef, de afgetrokkenste geschilstukken der bo- „ vennatuurkunde zoo aangenaam en duidelijk bloot- „ gelegd, dat men twijfelt, wat meer te bewonderen „ zij, 's mans scherpzinnigheid of oorspronkelijke *So-* „ *kratische* bevalligheid; dat men ten minste zekerlijk „ PLATO zelven in 't *Fransch* meent te hooren rede- „ neren (*r*)." In den *Aristēus* betoogt hij, langs nieuwe wegen, het bestaan van God; in de *Sophyle* bestrijdt hij het toen zoo algemeene gevoelen der *Materialisten*, die niets dan *stof* in het Heelal zagen, en daarom dan ook natuurlijk het bestaan aan eenen onstoffelijken, geestelijken Schepper aller dingen ontzeiden (*s*). HEMSTERHUYS schreef zijne zamenspraken

(*r*) WYTTENBACH, *Opusc.* T. I. p. 576, 577. Zijne werken zijn: *Lettre sur une pièce antique du Cabinet de M. de Smeth*, la Haye 1762, fig. *Lettre sur la Sculpture à M. Th. de Smeth*, Amst. 1769. *Sur le Désirs*, Par. 1770. *Lettre sur l'homme et ses rapports*, 1772. *Sur le Caractère de M. Fagel*, Par. 1773, 8°. *Sophyle*, *ou de la Philosophie*, 1778. *Aristée ou de la Divinité*, 1779. *Alexis*, *ou l'Age d'or*, Riga, 1787, 12°. Te zamen te *Parijs* in 1792 uitgegeven.

(*s*) Zie hier de slotsom van zijnen *Sophyle*. „ Wij hebben gevon- „ den: 1) dat onze zintuigen ons niet bedriegen, maar ons aan den „ eenen kant verscheidene wezenlijke eigenschappen der bestaanlijkhe- „ den vertegenwoordigen: en aan den anderen kant de ware betrek- „ kingen der dingen op elkander, in zoo verre zij met onze zintui- „ gen

ken in 't *Fransch*. De *Nederduitsche* taal, zoowel in Proza als Poëzij, was op dat oogenblik tot zulk eene diepe laagte gezonken; de *Fransche*, daarentegen, door de onsterfelijke gewrochten van MONTESQUIEU, BUFFON en ROUSSEAU tot zulk eene hoogte geklommen, dat men het den man van kieschen smaak, den kweekeling der *Grieken*, minder ten kwade kon duiden, zoo hij tot zijne wijsgeerige bespiegelingen niet de taal, welke de nieuwe *Scholastieken* tot barbaarschheid misvormden, maar die van den Schrijver der *Natuurlijke Historie* en van den *Emile* gebruikte. Zijne beelden, waarvan hij zich, op het voetspoor van zijnen grooten Meester, bedient, zijn doorgaans nieuw, altijd gepast, b. v. van den draad der spin met het gezonde verstand, in de *Sophyle* (p. 6—8), en van de boot op de oevers eener groote rivier, die door den stroom des waters, gelijk de Adelaar door dien der lucht van zelve wordt voortgedreven, bij de ziel des menschen, die, door gemeenschap met God, de deugd van zelve vol-

Wijsbegeerte.
HEMSTERHUYS.

„ gen overeenkomen; 2) dat hetgeen wij *stof* noemen, slechts de bestaanlijkheid is, in zoo verre zij strookt met onze zintuigen; 3) dat er bestaanlijkheden zijn van eenen anderen aard dan hetgeen wij *stof* noemen; 4) dat wij begrippen hebben van onderscheidene eigenschappen van onstoffelijke bestaanlijkheden, die even waarachtig en zeker zijn als onze denkbeelden van verschillende hoedanigheden der stoffelijke bestaanlijkheden; 5) waaruit het gemakkelijk te bevroeden is, hoe, 't geen wij *onstoffelijk* noemen, op de *stof* werkt."

Wijsbegeerte. volbrengt (in het flot van den *Aristëus*). De taal behoeft voor geen' geboren' *Franschman* te wijken.

§ 276.
HULSHOFF.

Eene geheel andere vorming had ALLARD HULSHOFF. In 1734 te *Groningen* geboren, leide hij zich eerst toe op de Wijsbegeerte, waarin hij in 1755 bevorderd werd tot Doctor, op eene Verhandeling over *het bewijs van Gods beſtaan van voren;* zijn eigenlijk doel was de Geneeskunde, maar hiervan zag hij af, en leide zich toe op de Godgeleerdheid, en den predikdienst bij de Doopsgezinden, dien hij ook van 1760 tot 1795 te *Amſterdam* met grooten lof van bekwaamheid en welſprekendheid waarnam. In het Tijdperk, dat wij thans behandelen, was hij echter meer Wijsgeer dan eigenlijk Evangeliedienaar: hij rees op tot de hoogſte gewesten der Bovennatuurkunde. Reeds in 1758 gaf hij eene *Beſchouwing der beste Wereld* uit, waarin hij zocht te betoogen, dat het ſtelſel van LEIBNITZ en WOLFF aanleiding gaf tot het ondermijnen der gronden van den Natuurlijken Godsdienst. Dit ſtukje maakte zelfs opgang te *Berlijn:* de beroemde MERIAN, die *Hollandsch* verſtond, prees de zaken en de taal des jongen Schrijvers uitſtekend, en bewonderde in deszelfs voordragt den rijkdom onzer Moederſpraak. In 1760 gaf daarop zekere JOHANNES PETSCH eene *Wijsgeerige en Godgeleerde Verdediging der beste Wereld* uit. HULSHOFF had begrepen, dat LEIBNITZ der menſchelijke vrijheid te na kwam: PETSCH beantwoordde dit, door hem eenen *Pelagiaan* en *Sociniaan* te noemen,

te-

Wijsbegeerte. HULSHOFF.

tegen welke men toen den wereldlijken arm kon inroepen. (Dat echter de afkeuring van het *Leibnitzianisme* uit *deze* gronden geen bewijs van onregtzinnigheid is, blijkt uit den godvruchtigen en gemoedelijken JUNG-STILLING, die om dezelfde redenen het gevoelen der *beste Wereld* van LEIBNITZ en WOLFF, als *Fatalismus*, verwierp.) Hierop volgde eene Verhandeling, in 't *Latijn*, over de *blijkbaarheid* bij de Maatschappij van *Berlijn* (1764), en eene in 't *Nederlandsch*, over *de zedelijke opvoeding*, bij de *Hollandsche* Maatschappij van Wetenschappen te *Haarlem*, bij welke hij ook later (1789) het bewijs van MOZES MENDELSZOON, voor Gods bestaan uit de onvolmaaktheid onzer zelfkennis, beoordeelde: voorts eene *Verhandeling over den grondslag der Wetgevende Magt*, *waardoor God in zijne Openbaring eischt, dat de menschen hunne zedelijke bedrijven naar zijn voorschrift inrigten*, welke in 1765 den prijs behaalde bij het *Legaat*, door J. STOLP nagelaten tot het uitschrijven van stoffen, bepaaldelijk over de *Natuurlijke Godgeleerdheid*, in welke ook naderhand de beroemde WYTTENBACH en andere voortreffelijke denkers prijzen behaald hebben. HULSHOFF vond den grond dier Wetgevende Magt van God voornamelijk in het *inwendig zedelijke gevoel*, hetwelk ons dringt om God niet alleen als *Schepper* te gehoorzamen, maar ook als model van volmaaktheid te eerbiedigen en te beminnen. Het antwoord van HULSHOFF op de vraag deszelfden Genootschaps voor 1767, *over het bewijs van Gods bestaan van voren*, behaalde den

Wijsbegeerte. HULSHOFF.

prijs niet, maar werd nogtans in de werken des Genootschaps gedrukt. Hij verwerpt daarin de betoogwijs van DESCARTES en anderen, en baant zich zelf eenen weg, die wel moeijelijk en steil is, maar toch zoo min mogelijk door de kunsttermen der school, als zoo vele doornen, belemmerd wordt. HULSHOFF trachtte zich altijd zoo duidelijk en *populair* uit te drukken als mogelijk. Vervolgens zond hij bij dezelfde letterkundige Maatschappij eene Verhandeling *over Gods regtmatig welbehagen* en afkeer van willekeur (1770), en in 1773 een betoog in, dat de *dingen, die dit Heelal uitmaken, niet noodzakelijk aanwezig, maar door een noodzakelijk Wezen geschapen zijn*, hetwelk men als een vervolg op zijne vorige Verhandeling kan aanmerken. Hij noemde dit betoog, *het ware stelsel der Natuur ontworpen*, daar hij het voornamelijk rigtte tegen dat beruchte *systême de la Nature*, welks Schrijver, die de Godverzaking tot een stelsel zocht te brengen, nog in het duister schuilt, hoewel de meesten DIDEROT daarvoor houden. Ook voor menigen hedendaagschen Wijsgeer zou het lezen dier Verhandeling van HULSHOFF, waarin hij de blinde *Natuur* van den overweldigden troon dringt, niet onnut zijn (*t*).

On-

(*t*) Zie *Leven en Character van* ALLARD HULSHOFF, door W. DE VOS, *Amst.* 1795, 8vo.

Onder de verdere Denkers van dit Tijdvak mogen gerekend worden: JOHAN FREDERIK HENNERT, Hoogleeraar in de Wijsbegeerte te *Utrecht*, een *Duitscher* van geboorte, doch door een lang verblijf in *Holland* geheel burger geworden. Hij was een gezworen vijand van *Ontologische* (wezenkundige) kunstwoorden, en al dien schoolschen toestel, dien hij slechts tot verwarring des lezers en bederf van de studie der ware Wijsbegeerte geschikt hield. Bij zijne *Uitgelezene Verhandelingen*, uit de schriften der *Berlijnsche* Akademie vertaald, vinden zich ook eigene opstellen en bijlagen, die, alle bevattelijk en *populair*, ten deele zelfs aangenaam geschreven zijn. Ten aanzien van scherpzinnigheid onderscheidt zich de misschien niet geheel onzijdige beschouwing der Wijsbegeerte van SPINOZA, welke dáár in een zeer gunstig licht voorkomt. De *Akademische* Letterkunde gaf aan de Wijsbegeerte slechts de *Logica* van WYTTENBACH, waarin vooral eene grondige kennis der Ouden heerscht, en het *Kort begrip der Wijsbegeerte*, door den grondigen en vlijtigen DIONYSIUS VAN DE WIJNPERSSE, Hoogleeraar te *Groningen*, en naderhand te *Leyden*, die echter meer *Eklektikus*, dan zelfdenker was. Genoegzaam alle *Nederlandsche* Wijsgeeren van dit tijdstip hielden vast aan de groote beginselen der zedelijke Orde, aan Godsdienst en onsterfelijkheid, en de meesten waren Vrienden der Openbaring.

Wijsbegeerte.
§ 277.
HENNERT.
WYTTENBACH.
VAN DE WIJNPERSSE.

§ 278. Regtsgeleerdh. Algemeen overzigt.

In de *Regtsgeleerdheid* neigde zich de ſmaak een weinig te ſterk naar de letterkundige zijde der wetenſchap heen, met voorbijzien van het eigenlijke doel derzelve, het indringen in den geest der wetten, en derzelver behoorlijke toepasſing. Verſcheidene bekwame Regtsgeleerden, WIELING, ROSCAM, PERRENOT, B. VOORDA en E. LUZAC, klaagden over dit misbruik. Misſchien droeg hiertoe de verkiezing der groote Regtsgeleerden van het vorige Tijdperk, van meestal letterkundige onderwerpen uit dit vak, of fijngeſponnene twistvragen der *Romeinſche* Regtsgeleerdheid te behandelen, wel iets bij (hoewel zij zelve daarin niet te ver gingen): waarſchijnlijk deed ook de ſchitterende luister der oude Letterkunde onder HEMSTERHUYS, zijne tijdgenooten en opvolgers, de doorgaans *klasſiek* genoemde Regtsgeleerden, naar dien kant overhellen. Deze afwijking van het eigenlijke oogmerk der regtsgeleerde ſtudiën werd ten deele verholpen door de vele *Duitſchers*, die in dit Tijdvak leerſtoelen op de *Nederlandſche* Hoogeſcholen bekleedden, zoo als OTTO, HEINECCIUS, PAGENSTECHER, VITRIARIUS, twee SCHWARTZEN en twee RÜCKERS, MERCKART, WIELING, enz. Deze mannen deden de verbeterde wijsgeerige beſchouwingen, vooral van het ſtaatsregt, meer in trein komen. Wat de *ſtof* van het onderwijs betreft, zoo gaf men thans lesſen over de *Instituten*, *Pandekten*, de Geſchiedenis van het Regt en *Romeinſche* Regtsgeleerde Oudheden, Natuurlijk Regt, naar de *Officia hominis et civis* van PUFFENDORFFF, naar het *Jus belli et pacis*

cis van DE GROOT, naar HEINECCIUS, WOLFF, later ook naar SCHRÖDER en PESTEL, over het *Nederlandsche* en *Duitsche* Staatsregt naar OTTO. Zeldzaam werd het *Kanonicke* Leenregt, en nog werd het Lijfstraffelijke Regt niet als eene eigene wetenschap behandeld, behalve een *Collegie* van den geleerden VAN DE KEESSEL, zoodat de nieuwe oogpunten, door BECCARIA, VOLTAIRE, de inleiding tot het Wetboek van CATHARINA II. enz. gegeven, weinig bekend werden, en nog minder ingang vonden. WIGERI te *Franeker* behandelde nog alleen de *Praktijk* der Regtsgeleerdheid. Ten aanzien van den *vorm* stonden nog altijd de *openbare Voorlezingen* in de *series lectionum* bovenaan, doch werden hoe langs zoo minder gehouden, en eindelijk eene zeldzaamheid. Behalve de *Praktijk* van WIGERI, en SCHELTINGA's *Collegie* over DE GROOT, *Inleiding tot de Hollandsche Regtsgeleerdheid*, werden alle andere in 't *Latijn* gehouden. De oude wijze van bevordering *met de Kap* (of, zoo als men zeide, *naar de wijze der Vaderen*, aan welke zij echter zekerlijk oneindig minder geld kostte), had bijkans niet anders plaats dan bij Akademische plegtigheden; zoo als: het *Leydsche jubileum* van 1775, toen drie jonge lieden te gelijk op die wijs bevorderd werden. De gewone openbare of bijzondere bevorderingen (*promotiën*) hingen van eene afwisselende Mode, niet altijd van de bekwaamheden der jongelingen af.

Regtsgeleerdh.
Algemeen overzigt.

Regtsgeleerdh.
§ 279.
BIJNKERSHOEK.

Hoewel dit Tijdperk het vorige in menigte en waarde van groote Regtsgeleerden niet volkomen bereikte, telde het nogtans ook een aantal mannen van den eerften, en niet weinige voortreffelijke Regtskenners van den tweeden rang. Onder de eerften behoorde CORNELIS VAN BIJNKERSHOEK, geboren te *Middelburg* in 1673, Voorzitter van den Hoogen Raad van *Holland* en *Zeeland;* een man, die niet alleen door de doordringendfte letterkundige beoefening van het *Romeinfche* Regt, maar ook door grondige kennis en behandeling van burgerlijke Regtszaken, van het algemeene Staats- en Volkenregt, door wel eens bijtende geestigheid (*u*), en eenen levendigen ftijl uitmuntte. Reeds in 1697 gaf hij een werkje over de *Contracten* uit, waarop eene geheele reeks van grootere en kleinere gefchriften, van meerdere of mindere uitgebreidheid, volgden, die door den Hoogleeraar VICAT te *Laufanne* verzameld, in 1761 te *Genève*, en in 1766 te *Leyden*, in twee deelen *fol.* en zes in 4to gedrukt zijn. BIJNKERSHOEK overleed in 1745. Omtrent het Staatsregt was hij een ijverig aanhanger dier partij, welke tegen het overwegend gezag der Stadhouderen was aangekant.

§ 280.
HUBER.

ZACHARIAS HUBER, zoon van den grooten ULRIK, geboren in 1669, eerst Advocaat voor den Hove

(*u*) Hiervan gaf hij een min loffelijk bewijs in eenen geweldigen uitval tegen NOODT, kort na deszelfs dood.

ve van *Friesland*, daarna buitengewoon en gewoon Hoogleeraar te *Franeker*, vervolgens Raadsheer in het Hof van *Friesland* (1716), een man, wiens verstandelijke en zedelijke eigenschappen algemeen hooggeschat werden, overleed in 1732. Hij bewerkte en vermeerderde het *Nederduitsche* werk van zijn' Vader over de *Friesche* Regtsgeleerdheid (1726).

Regtsgeleerdh. HUBER. WESSENBERG. WIELING.

JOHAN ORTWIN WESSENBERG, geboren in 1667 te *Neuhaus* in het Graafschap *Bentheim*, ontving zijne vorming te *Franeker*, onder PERIZONIUS, NOODT en HUBER, en beoefende zelfs eenigen tijd de Godgeleerdheid onder den ouderen VITRINGA, welke groote lichten toen alle te zamen te *Franeker* schitterden. Naderhand bezocht hij nog *Groningen* en *Harderwijk*, in welke laatste stad hij in 1687, twintig jaren oud, den graad van Doctor verkreeg, werd in het volgende jaar Hoogleeraar aan het *Gymnasium* te *Steinfurt*, 1695 te *Harderwijk*, en 1716 te *Franeker*. Hij wees de beroeping naar *Groningen*, in 1720, van de hand, doch nam die naar *Leyden* (1723), tot Hoogleeraar in het *Romeinsche* en hedendaagsche Regt, aan, alwaar hij zijnen post met eene Redevoering over de *Wijsbegeerte* der *Regtsgeleerden* opende. WESSENBERG overleed in 1737 (*v*). Zijne *beginselen des Regts naar de orde der Instituten en Pandekten* zijn in *Holland* als handboek vrij algemeen in gebruik gebleven: doch ook zijne andere wer-

(*v*) VRIEMOET, *Ath. Frisiac.* p. 776—781.

Regtsgeleerdh. WESSENBERG. WIELING.

werken (*de caufis obligationum*, en *Divus Marcus*, zijnde Verhandelingen over de Wetten van den goeden MARCUS AURELIUS) zijn met roem bekend (*w*). Een ander *Westfalinger*, ABRAHAM WIELING, in 1693 te *Hamm* in het Graafſchap *Mark* geboren, kwam, na te *Duisburg* OTTO gehoord te hebben, in *Nederland*, en geraakte bekend met BIJNKERSHOEK, door wiens aanbeveling hij in 1727 te *Franeker* tot Hoogleeraar benoemd werd, in plaats van HEINECCIUS, die naar *Duitschland* terug ging. Zoowel dezen leerſtoel, als dien van *Utrecht*, waarop hij in 1737 verplaatst werd, bekleedde hij met grooten lof, doch overleed in zijn drie en vijftigſte jaar (1746) door een' ongelukkigen val van het ſpreekgeſtoelte der Hoogeſchool (*x*).

§ 281. OTTO. HEINECCIUS. De beide PAGENSTECHERS.

De landsman van WIELING, EVERARD OTTO, in dezelfde ſtad geboren (1685), was een veelſchrijver, doch niet in den ſlechtſten zin; al is het dan ook, dat zijne veelvuldige werken, waaronder een aantal de opheldering van *Romeinſche* Regtsgeleerde Schrijvers en oudheden in 't algemeen ten onderwerp hebben, zich niet altijd door grondigheid aanbevelen, zoo

---

(*w*) Zijne ſchriften zijn in *Duitschland* verzameld, door JUNGIUS, in 1746 en 1747, 2 deelen 4to, en door PUTTMANN in 1794 en 1795 in 8vo.

(*x*) Men vindt zijne vrij talrijke ſchriften opgenoemd bij VRIEMOET, *Ath. Frifiac.* p. 814—818.

zoo is toch de lof, dien HUGO aan zijne Verhandeling over de twaalf tafelen geeft, altijd aanmerkelijk, ook tot waardering van 's mans verdiensten in het algemeen. OTTO, eerst Hoogleeraar te *Duisburg*, werd in 1720 naar *Utrecht* beroepen, van waar hij in 1739 naar *Bremen* ging, als lid van den Raad dier vrije Rijksstad. De twee BURMANS, die hunne grondige kennis der *Latijnsche* tale door bitsheid en hoon tegen velen, die zoo *Latijnsch* geleerd niet waren als zij, zeer bezwalkten, lieten ook OTTO niet ongemoeid: in geschriften, waar zulks geheel niet vereischt werd, smaalden zij op zijne oppervlakkigheid: doch wanneer een HUGO hem prijst, zoo mag men veilig denken, dat die mannen, welke doorgaans meer op het kleed dan op het bekleede zagen, zich meest aan de mindere diepte zijner letterkundige nasporingen, en misschien zijn minder bevallig *Latijn*, hebben gestooten. Hem behoort ten minste de roem, dat hij de *statistiek* als eene afzonderlijke wetenschap van de *politiek* of wetenschap der Staten wilde afgescheiden hebben, en daarin onderwijs gaf. — Gelijk alle de tot nu toe opgenoemde Geleerden was JOHAN GOTTLIEB HEINECCIUS een *Duitscher*, en naauwelijks kan men hem onder de *Nederlandsche* Geleerden eene plaats aanwijzen, daar hij slechts vijf jaren hier te lande vertoefde. Echter verdient hij vermelding, als een bewijs van het hooge aanzien, waarin destijds de Hoogeschool te *Franeker* stond. Hij was eerst gewoon Hoogleeraar te *Halle*, en toog *van daar* naar *Franeker*, door de voor-

Regtsgeleerdh.

OTTO.

HEINECCIUS.

De beide PAGENSTECHERS.

Regtsgeleerdh. voordeelige aanbiedingen der *Friezen*, en de vele ruimte van tijd, dien de Hoogleeraren in *Nederland* boven die in *Duitschland* tot voortzetting hunner letteroefeningen hebben, herwaarts gelokt. Doch zijne gezondheid verdroeg het *Friesche* klimaat niet. Hij nam dus een beroep te *Frankfort* aan den *Oder* aan (1727), en keerde naar *Duitschland* terug, waar hij als Hoogleeraar te *Halle* (werwaarts hij wedergekeerd was) in 1741 overleed. Zijne werken behooren aan zijn Vaderland. — Van de twee PAGENSTECHERS onderscheidde zich de oudste (uit *Bentheim* in *Westfalen*, en Hoogleeraar te *Groningen*, geboren in 1659, overleden in 1716) meest door eenen geweldigen twist met BIJNKERSHOEK, over eene kleinigheid ontstaan. De titel van het geschrift, door PAGENSTECHER tegen den *Leydschen* Hoogleeraar geschreven, getuigt zeer weinig voor zijn' smaak. De tweede (omstreeks 1700) heeft zich bekend gemaakt door eene verklaring van den Regtsgeleerden POMPONIUS.

HEINECCIUS

De beide PAGENSTECHERS.

§ 282.

J. C. RÜCKER.

J. G. C. RÜCKER.

JOHAN CONRAD RÜCKER, geboren te *Windsheim* in *Frankenland*, die langen tijd met lof de waardigheid van Hoogleeraar te *Leyden* bekleedde (hij leefde van 1702 tot 1778), en JOHAN GERARD CHRISTIAAN RÜCKER (1722—1780), Hoogleeraar eerst te *Groningen*, daarna te *Utrecht*, waren mede niet zonder verdiensten omtrent enkele punten van 't *Romeinsche* Regt. ABRAHAM PERRENOT (1726—1784), uit *Zwitserland*, Raadsheer des Prinsen van *Oranje*, maak-

maakte zich verdienstelijk door eene *Akademische* Verhandeling *over het verbieden der begrafenissen binnen de steden en kerken;* eene gewoonte, die, door belang en vooroordeel in stand gehouden, nog tot op dezen tijd, de Godshuizen in gewelven der verrotting, (zoo juist tegen den geest harer stichting!) misvormt. Naderhand schreef PERRENOT nog over de *vaderlijke magt bij de Romeinen* (1775), en, in 't *Fransch*, *over de studie der Regtsgeleerdheid* (y). Regtsgeleerdh. J. C. RÜCKER. J. G. C. RÜCKER.

§ 283. BARBEYRAC. LUZAC.

Maar onder al de Vreemdelingen, welke dit Tijdperk aan *Nederland* schonk, overtrof niemand den schranderen JOHAN BARBEYRAC, uit *Lausanne* in *Zwitserland*, in 1674 geboren, die eerst het Regt te *Berlijn*, daarop in zijne geboorteplaats *Lausanne*, en eindelijk te *Groningen* onderwees. Hij vertaalde DE GROOT'S en PUFFENDORFF'S *klassieke* hoofdwerken (over *het Regt van Oorlog en Vrede*, en over dat *der Natuur en der Volken* (1706, 1712, 1734, 4to) (z), benevens de Verhandeling over de *Natuurwetten* van CUMBERLAND (1744), in de *Fransche* taal, met vele ophelderende aanteekeningen, die dezelve dus ten gebruike ook van het niet regtsgeleerde Publiek deden strekken. Over 't algemeen was

BAR-

(y) *Considérations sur l'Étude de la jurisprudence*, Utr. 1776, 8°. Zie SAXII, *Onomast.* T. IV. p. 103. T. VI. p. 130, 131.

(z) De beste uitgave van zijnen DE GROOT is van 1759 te *Leyden*, van zijnen PUFFENDORFF te *Amsterdam* 1754.

Regtsgeleerdh. BARBEYRAC. LUZAC.

BARBEYRAC een dier nuttige Schrijvers, welke de voortbrengfelen der eigenlijke Geleerden ook ten behoeve van het Algemeen toebereiden, dus aan de kundigheden een ruimer veld verfchaffen, en eene hatelijke *Aristokratie* uit de Republiek der Letteren weren. Hij haalde zich de ongunst van velen, vooral uit de *Roomfche* Kerk, op den hals, door zijne *Verhandeling over de Zedekunde der Kerkvaders*, wier zwakheid en gebrekkigheid, in 't bijzonder als de grondflag der Monnikendeugd, en nuttelooze onthouding hij ten klaarfte deed zien. — Een ander *Franschman* van afkomst, doch in *Nederland* geboren, ELIAS LUZAC, gebruikte zijne groote kunde ook tot meer algemeene verfpreiding van nuttige denkbeelden aangaande het Regt der Natuur, der Volken en de *ftatistiek;* doch dewijl hij enkel *Fransch*, in de Moedertaal, en nimmer in 't *Latijn* fchreef, zijn misfchien zijne verdienften minder op prijs gefteld. Zijne uitbreiding van WOLFF's Kort begrip van het Regt der Natuur en der Volken (1772) en nagelatene vertoogen over het Natuurlijke, Burgerlijke en Staatsregt (1802) verdienen allen lof: de laatfte vonden, uit hoofde der toenmalige omftandigheden, een minder gunftig onthaal; het werk in vier Deelen, *la Richesfe de la Hollande*, onder dien min naauwkeurigen titel de Gefchiedenis van den handel en fcheepvaart der *Nederlanders*, federt de vroegfte tijden, bevattende, waarvan LUZAC de kopij kocht, doch 't welk niet van hem, maar van eenen in *Nederland* woonachtigen *Franschman*

was

was (*a*), is, vooral in de *Nederduitsche* vertaling, of liever bewerking door LUZAC (*Hollands Rijkdom*) een meesterstuk. In dit werk ziet men reeds de zucht van LUZAC voor de Stadhouderlijke Regering doorstralen, die hij echter ook buitendien aan den dag leide. Hij trachtte (1757) JOHAN DE WITT in een ongunstig daglicht te plaatsen, waarover WAGENAAR met hem eenige geschriften wisselde. Regtsgeleerdh. LUZAC.

§ 284.

Hetzelfde verschil in de gevoelens, hetwelk in het volgende Tijdperk tot zulk eene hevige vlam uitbrak, verdeelde toch nu reeds de *Nederlandsche* Regtsgeleerden, hoewel zonder nog tot uitbarsting van openbaren twist te vervallen, dan in het geval van FREDERIK ADOLF VAN DER MARCK (1719 tot 1800), Hoogleeraar te *Groningen*, die, zoo als men zeide, de kracht van het *Natuurregt* te zeer dreef, weshalve hij aan den eenen kant bij de Regtsgeleerden, die hunnen JUSTINIANUS boven alles beminden, en vreesden, dat 's mans leer het *Romeinsche* Regt zou te kort doen, en aan den anderen kant bij de bekrompene Godgeleerden dier dagen, welke van het Regt der Natuur nadeel voor de Christelijke Openbaring vreesden, in 't oog liep. Een verbond van twee zoo magtige ligchamen te weêrstaan, was onmogelijk. Zoo ver ging de onverdraagzaamheid, dat men V. D. MARCK. PESTEL. J. VOORDA. B. VOORDA.

(*a*) Medegedeeld berigt van iemand, die LUZAC van nabij gekend heeft.

Regtsgeleerdh. V. D. MARCK. PESTEL. J. VOORDA. B. VOORDA.

men hem, den Regtsgeleerden, onregtzinnigheid op het punt van 's menfchen algemeen bederf en onmagt, de noodzakelijkheid der krachtige genade, en de bijzondere genade te last leide. Doch eigenlijk fchijnt de haat daarin gelegen te zijn, dat VAN DER MARCK tegen VOETIUS de volftrekte afhankelijkheid der kerkelijken van de burgerlijke Overheid ftelde. Hij werd afgezet (1773), doch terftond weder te *Lingen* beroepen (*b*). — Hetzelfde lot toefde, wegens gevoelens in een' tegenovergeftelden zin, in latere, niet min onverdraagzame tijden, den uitmuntenden FREDERIK WILLEM PESTEL, die in dit Tijdvak (1773) zijn *klasfiek* werk over het *Natuurregt*, en *Commentarii de Republicâ Batavâ* (*Gedenkfchriften van den Nederlandfchen Staat*) uitgaf. Merkelijk weken van dezen de gevoelens van BAVIUS VOORDA af, die zich ook later in den draaikring der ftaatkundige gefchillen liet medeflepen. Hij was de zoon van JACOBUS VOORDA, die, te *Harlingen*, in *Friesland*, in 1697 geboren, eerst Advocaat voor den Hove te *Leeuwarden*, daarna (1723) *Lector*, in 1727 buitengewoon en in 1730 gewoon Hoogleeraar in de Regten te *Franeker* was, en nog in dat zelfde jaar te *Utrecht* beroepen werd, welken post hij aanvaardde met eene Redevoering over *de wijsheid der Romeinen, in de wet der twaalf Tafelen ten toon gefpreid.* Deze JACOB had twee zonen, BAVIUS (geboren 1729) en

(*b*) *Vad. Hist.* Vervolg op WAGENAAR, XXIV. D. bl. 337—351.

en JOHAN HENDRIK, die hij beide met den grootsten ijver tot de Regtsgeleerdheid opleide, waarvan BAVIUS eerst Pleitbezorger was gelijk zijn Vader, in 1755 deszelfs ambtgenoot te *Franeker*, en naderhand te *Leyden* beroepen werd, alwaar wij hem in het volgende Tijdperk zullen wedervinden (*c*). JOHAN HENDRIK, te *Utrecht* met de Kap *gepromoveerd*, werd ook, en bleef te *Leeuwarden* Advocaat (*d*). Regtsgeleerdh. J. VOORDA. B. VOORDA.

§ 285. ARNTZENIUS. CANNEGIETER.

Te *Groningen* bloeide HENDRIK JOHAN ARNTZENIUS, zoon en neef van twee Letterkundigen, waarvan zijn Vader, JOHANNES, Hoogleeraar in de Letteren te *Franeker*, zijn Oom, OTTO, Rector der *Latijnsche* Scholen te *Amsterdam* was, die zich beide door het uitgeven van *klassieke* Schrijvers hebben bekend gemaakt. HENDRIK JOHAN beloofde in zijne *Instituta Juris Belgici civilis* eene volledige verzameling van het *Regt der personen* in *Nederland*, hetwelk nogtans onvoltooid is gebleven. Zijne *Akademische* Redevoeringen helderen ook menig punt des *Romeinschen* Regts op.

Weinige Regtsgeleerden evenaarden, misschien niemand hunner overtrof HERMAN CANNEGIETER, uit *Arn-*

(*c*) Men verhaalt (doch wij deelen het slechts mede als eene vrij algemeene overlevering), dat de oude VOORDA zijne beide zonen, om hen tot de studie van het *Romeinsche* Regt te noodzaken, in eene mand naar den zolder deed hijschen, met niets dan het *Corpus Juris* bij zich.

(*d*) VRIEMOET, *Ath. Frisiac.* p. 812, 813, 874.

Regtsgeleerdh. CANNEGIETER. *Arnhem*, in de kennis der tot dit vak behoorende *klasſieke* Oudheid. In 1723 geboren, werd hij in 1750 tot Hoogleeraar in het *Burgerlijke*, en in 1752 in het *Natuur-* en *Volkenregt* te *Franeker* aangeſteld. Zijne *Aanteekeningen over 't Romeinſche Regt* (*Obſervationes Juris Romani*), in vier Boeken, bevatten een' ſchat van geleerdheid.

§ 286.
MEERMAN. V. D. SPIEGEL.

Onder de *Staatslieden*, die de kennis der Regten bevorderden, verdienen GERARD MEERMAN en LAURENS PIETER VAN DE SPIEGEL onderſcheiding. Eerstgemelde, in 1722 te *Rotterdam* geboren, en Penſionaris dier ſtad, beſteedde zijn geheele leven, 't welk hij niet hooger bragt dan negen en veertig jaren, en zijne groote ſchatten aan het onderzoek van waarheid en wetenſchap. Behalve een werk over de hoogere Wiskunde (de *fluxie*-rekening, 1742) en eenige kleinere Regtsgeleerde geſchriften, trad hij in 1751 met het doorwrochte werk, *Schatkamer van het Burgerlijk en Kerkelijk Regt* (*Theſaurus Juris Civilis et Canonici*), voor het geletterd Publiek op. Hetzelve kwam tot 1755 in zeven Deelen *fol.* uit, en werd, negen jaren na den dood des Schrijvers, in 1780, door zijnen geleerden Zoon, Mr. JOHAN MEERMAN, met een achtſte Deel, of *Supplement*, vervolgd (*e*). Maar voornamelijk heeft zich de oude MEERMAN in *Europa* bekend gemaakt door zijne *Origines Typographi-*

(*e*) SAXII, *Onomast.* T. VII. p. 42—44.

phicæ (1761), waarin hij de eere van de uitvinding der Drukkunst voor *Haarlem* en KOSTER handhaaft, hoewel gebrek aan de noodige kennis van het werktuigelijke dier kunst hem deed ſtellen, dat KOSTER ſlechts *houten letters* gebruikt had, terwijl later KONING bewezen heeft, dat hij *metalen* letters bezigde. LAURENS PIETER VAN DE SPIEGEL (zie boven § 235) gaf eene kleine, maar doorwrochte Verhandeling *over den oorſprong en de Geſchiedenis der Vaderlandſche Regten* (1764). Regtsgeleerdh. MEERMAN. V. D. SPIEGEL.

§ 237. Geneeskunde. H. BOERHAVE.

Voor de Geneeskunde ging in dit Tijdvak een nieuw licht op, hetwelk zich over geheel *Europa* verſpreidde. HERMAN BOERHAVE ontſtak dit licht. Hij was in 1668 geboren, en de zoon van een' Dorpspredikant van *Voorhout* bij *Leyden*, die buiten hem nog twaalf kinderen had. Hoe drukkend ook de last der opvoeding van een zoo talrijk huisgezin zijn mogt, HERMAN werd, gelijk naderhand een jongere broeder, tot de letteroefeningen, en wel bepaaldelijk tot de Godgeleerdheid beſtemd. Hij vond te *Leyden* beſchermers in den Hoogleeraar J. TRIGLAND, den Burgemeester DANIEL VAN ALPHEN en in JAN VAN DEN BERG, Secretaris van *Curatoren*. Met ijver leide hij zich op de Godgeleerdheid toe (*f*), als-

(*f*) BOERHAVE las de Kerkvaders naar de tijdorde, van de vroegſte af (CLEMENS ROMANUS) te beginnen, die hij voor den besten hield. *Lofrede op* H. BOERHAVE door H. KESTELOOT, V. Deel der wer-

Geneeskunde. H. BOERHAVE.

alsmede op de bespiegelende Wijsbegeerte en Wiskunde, in welke hij (1696) tot Doctor bevorderd werd, met eene *Dissertatie* over het onderscheid tusschen ziel en ligchaam, hetwelk hij zeer wezenlijk stelde, en daarin zelfs SPINOZA tegensprak (iets van belang, gelijk wij straks zien zullen). De beschermheeren des jongelings vonden in hem zoo vele vlugheid en vatbaarheid (uit zich zelven leide hij zich op de Regtsgeleerdheid en Staatkunde toe) (*g*), dat zij niet aarzelden, ook de *Geneeskunde* bij de Wetenschappen te voegen, die hij met zoo veel geluk beoefende; hij begon nu ook op dezelfde wijs, als in zijne Godgeleerde studiën, op de wijze die WYTTENBACH zoo uitnemend aanprijst, de oude Geneeskundigen, van HIPPOKRATES af, naar de tijdorde te lezen. Hij werd in 1693 te *Harderwijk* tot Doctor in de Geneeskunde bevorderd; doch scheen nog geenszins het plan op te geven, om ook in den dienst der Kerke als Predikant (en dus als lijf- en zielenarts) nuttig te zijn, toen eene onverwachte ontmoeting in de schuit van eenen onbesuisden ijveraar, wiens

---

werken van de *Hollandsche* Maatschappij van fraaije Kunsten en Wetenschappen, bl. 133.

Wij zijn dit uitmuntende stuk, hetwelk in volledigheid en naauwkeurigheid de levensschets van BOERHAVE in de *Nederl. Mannen en Vrouwen*, II. D. bl. 134—154, zeer verre overtreft, doorgaans gevolgd.

(*g*) *Levens van Nederl. Mannen Vrouwen*, II. D. bl. 140.

wiens uitvaren tegen SPINOZA hij door de vraag, of hij SPINOZA gelezen had? tot zwijgen bragt, en die hem daarvoor overal als *Spinozist* afſchilderde, zijne beroeping moeijelijker maakte, en ook hem zelven afkeer verwekte tegen eenen ſtand, waarin men door een onſchuldig gezegde zoo ligt verketterd kon worden (*h*). Toen bleef hij de Geneeskundige wetenſchappen alleen, en met den meesten ijver, beoefenen, doch gaf zijne praktijk hem in het eerst weinig voordeel, en hij moest daarbij lesſen in de Wiskunde geven. VAN DEN BERG deed hem echter in 1701 tot Lector in de *Theorie der Geneeskunst* aanſtellen: en hij aanvaardde dien post met eene Redevoering, die een tijdſtip in de Geſchiedenis dezer wetenſchap afbakent: de aanprijzing van de *Hippokratiſche manier van beoefening*. Hij werd daardoor, hetgeen BACO voor de Natuurlijke Wijsbegeerte was geweest, die haar uit de doolhoven der *beſpiegeling* tot den eenvoudigen en effen' weg der *waarneming* terug bragt. Hij ſloeg daarmede den bodem in aan de kunſtige, maar valſche *theorie* van SYLVIUS (§ 184), en aan het misbruik, dat men van de Scheikun-

Geneeskunde.
H. BOERHAVE.

(*h*) Dat echter BOERHAVE geen *Spinozist* was, blijkt niet alleen uit zijne bovengenoemde Akademiſche Verhandeling, maar ook uit 's mans diepen eerbied voor het Heilig Opperwezen, waarvan zijn groote leerling HALLER een ſchitterend getuigenis geeft in deszelfs *verdediging der Goddelijke Openbaring*. Nooit ſprak BOERHAVE Gods naam uit, dan met teekenen van den diepſten eerbied.

Geneeskunde. H. BOERHAVE.

kunde ter genezing maakte; en hoezeer hij zich geneigd betoonde tot de zoogenoemde *fiatro-mathematische* school, dat is, de genezing des ligchaams met behulp der Wis- en Werktuigkunde, zoo beschouwde hij echter in de *praktijk* het leven als een zamenstel van *krachten*, geenszins als een lijdelijk werktuig, en prees de *eenvoudigheid*, waardoor HIPPOKRATES zich onsterfelijk had gemaakt, als het *zegel der waarheid* aan. Zijn roem begon zich wijd en zijd te verspreiden, vooral door zijne twee onsterfelijke leerboeken: de *Institutiones medicæ* (1708) (*i*) (ten grondslag zijner lessen dienende), en de *Aphorismen*, in navolging van HIPPOKRATES (1709) (*k*). Beide werken zijn in de meeste *Europische* talen, het eerste zelfs, op last of door den *Mufti*, te *Konstantinopel* in het *Arabisch* vertaald. In 1709 werd BOERHAVE tot gewoon Hoogleeraar in de Genees- en Kruidkunde aangesteld, en sprak bij die gelegenheid over de *eenvoudigheid der gezuiverde Geneeskunst*. Ook toonde de uitslag de deugdelijkheid zijner manier. Duizende zieken stroomden van alle kanten toe, om zijnen raad en hulp in te roepen; duizend anderen (waaronder de beroemde Prins EUGENIUS, Paus BENEDICTUS XIII. en de Koning van *Pruissen*,) raad-

(*i*) 1708 tot 1746 zesmaal te *Leyden*, 1722, 1737, 1747 te *Parijs* gedrukt.

(*k*) Vijfmaal te *Leyden* (1709—1742), vijfmaal te *Parijs* (1720—1747) en in 1751 te *Leuven* gedrukt.

raadpleegden hem schriftelijk; zeer velen derzelven vonden baat, en verspreidden heinde en verre den roem des grooten mans. BOERHAVE had in vele vakken de eerste mannen van *Europa*, HEMSTERHUYS, SCHULTENS, naderhand ALBINUS, tot ambtgenooten: doch aan niemand had de Hoogeschool haren voorbeeldeloozen, ongewonen, nooit wedergezienen toevloed van leerlingen zóó zeer te danken, als aan BOERHAVE. Het getal der studenten in zijnen tijd wordt op 3000 berekend. Men moest in de gehoorzalen vooraf plaatsen bestellen. En welke leerlingen waren daaronder? GERARD VAN SWIETEN, een *Leydenaar*, geboren 1700, overleden 1772, die zekerlijk tot de opvolging van BOERHAVE, volgens dezen zelve, ware geregtigd geweest, zoo niet zijn geloof (hij was *Roomsch*) hem gedwongen had, buiten 's lands eene geëvenredigde belooning voor zijne schitterende talenten te zoeken, en (1745) den post van Lijfmedicus des Keizers en der Keizerin-Koningin van *Duitschland* aan te nemen: VAN SWIETEN, de waardige en voortreffelijke uitlegger van zijnen leermeester, op wiens *Aphorismen* hij de beroemde Verklaring heeft in 't licht gegeven: ALBERT VAN HALLER, beroemd als Dichter, maar nog grooter als onderzoeker van het menschelijke ligchaam en van de levenskracht, die BOERHAVE's *Collegie* het licht gaf (*l*): KAREL VAN LINNÉ, de herschepper der Na-

Geneeskunde.
H. BOERHAVE.

(*l*) H. BOERHAVE, *Praelectiones academicae in proprias institutiones*, Gött. 1739.

Geneeskunde. H. BOERHAVE. Natuurlijke Geschiedenis, waarvan de eerste een *Zwitser*, uit het Zuiden, de tweede een *Zweed*, uit het Noorden van *Europa* naar *Leyden* was gekomen, om BOERHAVE te hooren. De Grooten der Aarde (gelijk Czaar PETER *de Groote*, en Hertog FRANS van *Lotharingen*, naderhand Keizer van *Duitschland*) betoonden hem door hunne bezoeken wel eene minder wezenlijke, maar toch meer schitterende hulde. Het zegt meer, dat van dien tijd af eene geheele omwenteling in de Geneeskundige studiën voorviel, en de talrijke leerlingen van den *Nederlandschen* HIPPOKRATES de begrippen en leerwijs van hunnen Meester door geheel *Europa* verspreidden, waartoe zeer veel bijdroeg, dat BOERHAVE ook als Kruid- en Scheikundige zoo ongemeen groot, en de eerste van zijnen tijd was. Het is waar: *geheel*, en in allen opzigte wordt noch zijn geneeskundig, noch eenig ander der door hem ontworpene stelsels meer aangenomen; doch zekerlijk bedoelde de groote man dit ook niet. Het was hem genoeg (en het is voldingend voor zijnen roem), dat hij den menschelijken geest van den dwaalweg af, en op het regte pad gebragt, dat hij hem den stoot gegeven heeft, waarop hij zich verder in onoverzienbare vaart kon bewegen; en die vaart zelve, verre voorbij het punt van den eersten stoot, vergroot den lof van hem, die daartoe aanleiding gaf. Zoo waren de dwalingen zelfs van DESCARTES der Wijsbegeerte voordeelig, die hij van het juk van ARISTOTELES onthief. Door eene geregelde en eenvoudige leefwijs, door matige

lig-

ligchaamsoefeningen, opgeruimdheid van geest, het aangename landleven op zijn buitengoed bij *Leyden* (hetwelk nog heden zijn' naam draagt), uitſpanning van vermoeijende bezigheden door de muzijk, veraangenaamde en rekte hij zijn leven tot in het zeventigſte jaar. Hij overleed in 1738, en vond een' waardigen lofredenaar in ALBERT SCHULTENS, zijnen vriend en ambtgenoot (*m*). — Zijn' grooten ſchat, door de eerlijkſte middelen, en door vereeringen, die hem van alle zijden toeſtroomden, gewonnen, liet hij over aan eene eenige Dochter.

Geneeskunde. H. BOERHAVE.

§ 288. GAUBIUS.

De opvolger van BOERHAVE te *Leyden* was HIERONYMUS DAVID GAUBIUS, te *Heidelberg* in de *Paltz* in 1705 geboren, ſedert 1731 *Lector* der Scheikunde, Hoogleeraar der Genees- en Scheikunde ſedert 1734, met eere afgetreden in 1775, en

(*m*) In de bijzonderheden van zijn *praktisch ſystema* konden wij niet treden. Als Kruid-, Schei- en Ontleedkundige zullen wij hem beneden beſchouwen. — Tot zijne eigenlijk geneeskundige werken behooren (behalve de bovengenoemde): *Tractatus de lue Aphrodiſiacâ*, 1728, *fol. Prælectiones de Morbis Nervorum*, L. B. 1761. *De Morbis Oculorum*, Gött. 1750 (uitgegeven door HALLER). *Conſultationes Medicæ*, Gött. 1744 (door denzelfden). *Epistolæ ad* J. BASSAND, Vindob. 1778, 12mo. Bovendien gaf hij uit de werken van DRELINCOURT, *Amſt.* 1727, 4to, van PISO, 1718, 4to, van VESALIUS en EUSTACHIUS, 1725, 1726 (met ALBINUS), de Ontleedkundige werken van den ouden Geneesheer ARETÆUS CAPPADOX, *de Causſis et ſignis Morborum*, L. B. 1731, *fol.* — Zie de boven aangehaalde *Lofrede*, bl. 147—149.

Geneeskunde. en overleden in 1780, die vooral omtrent de *ziektenkunde* uitmuntte, en teregt den naam van *uitstekend ziektenkenner* (*summius Pathologus*) verwierf. Zijne *Institutiones Pathologiæ Medicinales* (1758) geven daarvan een sprekend bewijs. Zijn werk, *over het bestuur der ziel door de Geneesheeren*, verdient ook allen lof (*de Regimine Mentis*, *quod est Medicorum*, L. B. 1764).

GAUBIUS.

§ 289. DE GORTER.

DAVID DE GORTER, Hoogleeraar te *Harderwijk*, en Lijfarts der Keizerin van *Rusland*, gaf een *Kort begrip* (1749) en een stelselmatig werk over de Geneeskunde uit. — JOAN OOSTERDIJK SCHACHT, zoon van den *Leydschen* Hoogleeraar HERMAN OOSTERDIJK, geboren in 1704, overleden in 1791, sedert 1728 Hoogleeraar, eerst te *Franeker*, in de Wijsbegeerte, over wier naauw verband met de Geneeskunde hij in zijne Intreërede sprak, daarna, sedert 1729, te *Utrecht*, in de Geneeskunde, schreef (1767) een beknopt doch volledig Handboek der *Geneeskundige praktijk*, en besteedde (1752) zijne mannelijke welsprekendheid aan de uitroeijing der *geheimen* (*arcana*) in de Geneeskunde, die meermalen, onder het schild der verborgenheid, zoo veel nadeel stichtten. — Gelijk VAN SWIETEN, was ANTONI DE HAEN Hoogleeraar en Lijfarts te *Weenen* (*n*), uitlegger der Ziek-

SCHACHT.

DE HAEN.

(*n*) Door VAN SWIETEN, DE HAEN en JACQUIN, den Scheikundigen, van wien straks nader, werd dus eene *Hollandsche* School van Ge-

Ziektenkunde van zijnen leermeester BOERHAVE, en uitgever eener uitmuntende *ratio medendi*, een zeer scherpzinnig man, doch die wel eens het spoor der bespiegeling, ten koste der ondervinding, volgde, gelijk in een geschil, 't welk hij met den grooten HALLER had, en in zijn gevoelen omtrent de inënting der Kinderziekte. Dit heilzaam behoedmiddel, door de beroemde Reizigster MARY WORTLEY MONTAGUE uit *Turkije* naar *Europa* overgebragt (1718), werd dertig jaren later door den *Amsterdamschen* Geneesheer TRONCHIN hier te lande ingevoerd, die in zijn' eigen' zoon daarvan het eerste voorbeeld gaf. Nogtans maakte dezelve langen tijd niet veel opgang, waartoe bij sommigen godsdienstige vooroordeelen medewerkten, die nog in het volgende Tijdperk door brave Godsdienstleeraars van den kansel moesten worden tegengegaan. Onder degenen, welke de inënting met ijver voorstonden, waren BICKER, de groote Ontleedkundige en Natuurkenner PIETER CAMPER, en de *Leydsche* Hoogleeraar WOUTER (GAULTHERUS) VAN DOEVEREN, die eerst bij afwisseling al de deelen der Geneeskunde te *Groningen* met den besten uitslag onderwees, en zijnen roem door verscheidene schriften vestigde, zoodat hij, in 1771 naar *Leyden* beroepen, aldaar eene Redevoering hield over *de verdiensten der nieuweren, welke de hedendaagsche Genees-*

Geneeskunde.
DE HAEN.
V. DOEVEREN.

Genees- en Scheikunde in de hoofdstad van *Oostenrijk* opgerigt, die onzen naam aldaar vereeuwigd heeft.

Geneeskunde. *neeskunde den voorrang ſchenken boven de oude.* Belangrijk was ook de ſtof zijner Redevoering, waarmede hij in 1778 zijn *Rectoraat* nederleide: *over de ziekten, door de geneesmiddelen aangebragt.* Hij overleed in 1783, en vond in zijnen ambtgenoot SANDIFORT eenen waardigen levensbeſchrijver. Reeds te *Groningen* had hij eene beroeping naar *Göttingen* geweigerd, gelijk de te *Utrecht* ſtaande JOHAN DAVID HAHN in 1763 gedaan had, die daarentegen in 1775 een beroep te *Leyden* aannam, waar hij in 1784 overleed.

V. DOEYEREN.

J. D. HAHN.

§ 290.

Scheikunde.

H. BOERHAVE.

De *Scheikunde* mag men zeggen dat niet minder dan de Geneeskunde met BOERHAVE een nieuw tijdperk zag aanbreken. Het is waar: *Nederland* had reeds veel vroeger ISAAC's en VAN HELMONT's gehad, doch dit was ſlechts eene flaauwe ſchemering geweest bij den vollen dag, die in de achttiende Eeuw voor deze wetenſchap zou aanbreken, en aan welks verſchijning BOERHAVE rijkelijk deel had. Hem werd in 1718 het gewone Hoogleeraarsambt in de Scheikunde opgedragen, hetwelk hij aanvaarde met eene Redevoering over *de verbetering der dwalingen in de Scheikunde door de wetenſchap zelve* (*de Chemia ſuos errores expurgante*). Hij ging hier, en in zijne *grondbeginſelen der Scheikunde* (1732, 4to), den middelweg tusſchen de *Chymiatriſche* ſchool van SYLVIUS, die de geheele Geneeskunde op ſcheikundige gronden, en door ſcheikundige middelen wilde beoefenen, en den beroemden STAHL, wiens ſcheikundig ſtel-

ſtelſel tot zeer diep in de achttiende Eeuw het heerſchende was, en die *Chemie* en Geneeskunde geheel van elkander wilde afſcheiden. Hij, daarentegen, wees het juiste punt aan, waar Schei- en Geneeskunde zich, ter bereiking van de nuttigſte bedoelingen, moeten vereenigen. In het ontleden van de deelen der planten bepaalde hij zich vooral tot het reukwekkende beginſel derzelve. Volgens een' der meest bevoegde Regters, den *Franschman* FOURCROY, die na LAVOISIER wel het meest tot bekendmaking en invoering der nieuwere Scheikunde heeft bijgedragen, „ kon men onmogelijk in de geregelde „ onderzoekingen van BOERHAVE, en in de nieuwe „ denkbeelden, daardoor verſpreid, den oorſprong „ der voornaamſte latere ontdekkingen over de be- „ ſtanddeelen der planten miskennen (*o*).” Vóór BOERHAVE werd het vuur doorgaans ſlechts voor eene wijziging der ſtoffe gehouden; hij, daarentegen, dacht aan eene afzonderlijke ſtof, die zich in warmte, licht en verbranding, doorgaans vereenigd, doch ook ſomtijds van elkander afgeſcheiden, vertoont. Hij Scheikunde, H. BOERHAVE.

(*o*) Met name over de oliën der planten, de gommen, harst, *benzonin*, balſem, *catchou*, de zouten der gewasſen, de ſtijſſel- en meelſtoffen, de ſuiker en de kleurende deelen. Dus zijn de ontdekkingen van GAUBIUS, BECCARI, MACQUER, BAUMÉ, PARMENTIER, BUCQUET en anderen, gegrond op die van BOERHAVE. Zie *Encyclopédie par ordre de matières*, aangehaald bij KESTELOOT, *Lofrede op* BOERHAVE, bl. 145, 146; zie ook *ald.* bl. 108.

Scheikunde. H. BOERHAVE.

Hij ontwikkelde dit in zijne heerlijke Verhandeling over het *vuur*, die den beroemden RUMFORD tot dit onderwerp bepaalde, en dus gelegenheid gaf tot deszelfs belangrijke ontdekkingen. Was hij dus de voorlooper van de ontdekking der warmteſtof, hij kwam ook zeer nabij de proefneming van ontbinding des waters, die LAVOISIER heeft onſterfelijk gemaakt, en had reeds eenig denkbeeld van de zamenſtelling der lucht uit verſcheidene hoofdſtoffen, en derzelver ontwikkeling door het vuur: hij vond ook de zamenſtelling uit van het kunstijs (*p*). Later verhief zich MARTINUS VAN MARUM als een der voornaamſte Scheikundigen. Gedurende dit Tijdperk beoefende hij die wetenſchap nog volgens het *phlogistische* ſtelſel van STAHL.

§ 291. Heel- en Ontleedkunde. B. S. ALBINUS.

In de *Heel-* en *Ontleedkunde* kweekte *Nederland* eenige mannen van den eerſten rang. De voornaamſte was BERNHARD SIEGFRIED ALBINUS, zoon van eenen zeer beroemden Hoogleeraar in de Geneeskunde te *Leyden*, BERNHARD ALBINUS (WEISS), die van *Frankfort aan den Oder* in 1702 daarheen beroepen was (*q*), en wiens lijkrede BOERHAVE in 1721 uitſprak. Twee jaren vroeger werd de Zoon, in 1697 ge-

---

(*p*) Zie BOERHAVE, *Elem. Chymiæ*, T. I. p. 322. MUSSCHENBROEK, *Introd. ad Phil. Nat.* T. II. § 2297.

(*q*) Hij aanvaardde dit beroep, ſchoon hij te *Frankfort* niet alleen Hoogleeraar, maar ook Lijfarts was van den Koning van *Pruisſen*.

geboren, en die te *Parijs* onder WINSLOW en VAILLANT de Ontleed- en Kruidkunde beoefende, tot *Lector* in de Ontleedkunde aangefteld, en was, volgens het algemeene getuigenis zijner tijdgenooten, de eerfte Ontleedkundige van *Europa*. Reeds voorfpelde BOERHAVE in die lijkrede op den Vader des Zoons toekomftige grootheid. Hij aanvaardde zijnen post met eene Redevoering over *de vergelijkende Ontleedkunde* (*de Anatomiâ comparatâ*), een toen nog zeer weinig behandeld onderwerp, en 't welk in lateren tijd CAMPER, en in onze dagen CUVIER heeft onfterfelijk gemaakt. Terftond na zijns Vaders dood verving hij denzelven als Hoogleeraar in de Heel- en Ontleedkunde, met eene Redevoering *over de ware manier van onderzoek des menfchelijken ligchaams*. Hierop volgde, kort daarna, de befchrijving van het Kabinet van RAU, door dezen aan de Hoogefchool gemaakt, benevens 's mans lofrede (1725), de werken van VESALIUS met BOERHAVE (1725), de beroemde Verhandeling *over de beenderen in het menfchelijk ligchaam* (1726) (*r*), de befchrijving der fpieren (1734), die der aderen en flagaderen, der inge-

Heel- en Ontleedkunde.

B. S. ALBINUS.

(*r*) Om de beenwording te verklaren, was hij eens acht uren bezig aan de ontleding met eene naald van een *fœtus*, niet grooter dan een duim. Toen zijne oogen eindelijk begonnen te fchemeren, ftaakte hij het werk tot 's anderendaags, maar toen was zijne hand te zwaar geworden; hij bewaarde dus het bijna ontleede kleine geraamte. Men heeft het mikroskoop noodig, om de verfchillende deeltjes te befchouwen.

Heel- en Ontleedkunde.

B. S. ALBINUS.

gewanden (1736), en eene Verhandeling over de kleur der Negers (1737). In hetzelfde jaar begon hij, met de afbeelding der beenderen, zijn groote werk, de afbeelding en beſchrijviug der deelen van het menſchelijke ligchaam, waarvan de beroemde Kunstgraveur WANDELAAR de platen leverde: deze zoowel als de beſchrijving werden als meesterſtukken beſchouwd, die *Neêrlands* kunst en wetenſchap tot luister verſtrekken. In 1744 gaf ALBINUS eene nieuwe uitgave en beſchrijving der *anatomiſche* platen van den *Italiaanſchen* Geneesheer EUSTACHIUS, uit de zestiende Eeuw, eerst in 1712 wedergevonden, en door LANCISI (doch gebrekkig) uitgegeven. Daar deze hem echter in de uitvoering zelve niet geheel bevielen, zette hij met WANDELAAR het werk, waarvan hij in de platen der beenderen eene proef had gegeven, voort, en gaf in 1747 zijne nog niet overtroffene *platen van het geraamte en de ſpieren des menſchelijken ligchaams* uit. De grootſte zorgvuldigheid en naauwkeurigheid, het taaiſte geduld, eene bijkans te vergedrevene ontevredenheid met zich zelven, deed hem geene plaat goedkeuren, waarin ook ſlechts de kleinſte misſlag was ingeſlopen. Drie platen verbeelden het geraamte op anderhalven voet hoogte, vijf en twintig de onderſcheidene ſpieren, met de daarbij behoorende beenderen. ALBINUS droeg zelf de kosten der uitgave, die niet minder dan 30,000 gulden bedroegen. In 1748 gaf hij, in hetzelfde groote *formaat*, de afbeelding van de baarmoe-

moeder eener op het uiterste zwangere vrouw, in 1751 die van een *fœtus* op het punt der geboorte, en in 1753 de afbeelding der beenderen in *levens-grootte*, even zoo keurig en door denzelfden Kunstenaar bezorgd als de andere platen. De groote man, die zoo onvermoeid bezig was tot bevordering der wetenschap, verdiende wel eenige verligting: zijn jongere broeder, FREDERIK BERNHARD ALBINUS, werd hem dus in 1741, als *Lector*, en in 1747 als Hoogleeraar der Ontleed- en Heelkunde toegevoegd, terwijl hij zelf Hoogleeraar in de Geneeskunde werd. Van 1754 tot 1768 gaf hij nog acht boeken Akademische Verhandelingen uit, met beschrijvingen zijner *preparaten*, en in 1757 eene afbeelding der chijlbuis. Hij was, in weerwil dezer veelvuldige werkzaamheden, voor de Ontleed- en Heelkunde eene bijkans even groote en algemeene vraagbaak, als BOERHAVE, wiens eenvoudige beginselen hij volkomen huldigde, voor de Geneeskunde. Van alle kanten stroomden hem zieken, of brieven om geneeskundige hulp toe. Zijne gehoorzaal werd niet alleen door leerlingen, maar ook door Geneesheeren uit verscheidene landen van *Europa* vervuld. Na een zoo nuttig en werkzaam leven overleed hij in 1770, drie en zeventig jaren oud, na zijne lessen tot op het laatste zijns levens te hebben gehouden. Hij was een vredelievend man, van wien men slechts twee onbeduidende geschillen kent met twee mannen, niet minder groot dan hij, HALLER en CAMPER, over onderwerpen van we-

Heel- en Ontleedkunde.

B. S. ALBINUS.

Heel- en Ontleedkunde.

B. S. ALBINUS.

wetenschap, doch zonder bitterheid gevoerd (*s*). De eigenlijke *ontdekkingen* van ALBINUS konden, na het vinden van den omloop des bloeds en der chijl, in de eerste helft der zeventiende Eeuw, en de vereenigde werkzaamheden aller Ontleedkundigen, gedurende het overige van dit Tijdvak, niet zeer talrijk zijn, maar hij heeft die zijner voorgangers merkelijk volmaakt, blijkens zijne *Annotationes academicæ*. Zijne nagelatene, meer uitgelezene dan talrijke verzameling van *preparaten*, gevoegd bij die van RAU, en later van VAN DOEVEREN (1783), werden bij de *Leydsche* Hoogeschool vereenigd tot een uitstekend *anatomisch kabinet*, hetwelk in 1820, door den aankoop der verzameling van BRUGMANS, in waarde nog bijkans verdubbeld is.

§ 292.

F. B. ALBINUS.
F. WINTER.
D. DE GORTER.

De broeder van BERNHARD SIEGFRIED, de reeds genoemde FREDERIK BERNHARD, werd, na deszelfs dood, ook Hoogleeraar in de *Physiologie*, waaromtrent hij door zijn uitstekend kort en volledig werk, *de Naturâ Hominis*, de hoogte beschrijft, waarop in zijnen tijd de *Physiologie* zich bevond. Bij de aanvaarding van den leerstoel der Geneeskunde handel-

(*s*) Zie de beknopte en zaakrijke *Eloge de Mr. Albinus*, in de *Bibliothèque des Sciences et des beaux Arts pour* 1771, T. XXXVI. p. 416—465, zonder naam van Schrijver, doch waarschijnlijk van Prof. ALLAMAND, ambtgenoot van den Overledenen. Indien wij vele zulke lofredenen van onze voornaamste Geleerden hadden, zou eene *Letterkundige Geschiedenis* niet zoo moeijelijk zijn!

delde hij over een dagelijksch, doch gewigtig onderwerp: *over de aangenaamheid, het nut en de noodzakelijkheid van het wandelen.* Hij overleed in 1778. De *Nederlandſche Phyſiologen* hielden zich in dit tijdſtip veel met de levenswerking bezig. FREDERIK WINTER, in 1712 in het *Kleefſche* geboren, in 1731 te *Leyden* tot Doctor bevorderd, Lijfarts van Prins WILLEM IV., in 1740 Hoogleeraar aan deszelfs *Nasſauſche* Hoogeſchool te *Herborn*, in 1744 te *Franeker*, in 1747 te *Leyden*, nam aldaar de ſtof tot zijne Intreêredevoering uit de *levenskracht* en de *prikkelbaarheid der vezelen.* Hij ſtelde namelijk, ter verklaring der ſpierbeweging, eene van het leven en de werking der zenuwen onderſcheidene grondkracht der vezelen, die reeds de *Engelschman* GLISSON had aangetoond, en welke HALLER volkomen in het licht ſtelde. WINTER overleed in 1760. Zijn gevoelen werd door zijne leerlingen, LAMBERT, BICKER en J. VAN DEN BOSCH nader uitgewerkt. De reeds bovengenoemde DAVID DE GORTER onderwierp niet ſlechts de ſpieren, maar ook de andere ligchaamsdeelen aan die natuurwet, verſchillende dus van BOERHAVE, die het levensbeginſel der Ouden wel niet, zoo als STAHL, voor de ziel, maar toch ook voor niet geheel ligchamelijk hield. FORSTEN VERSCHUUR nam proeven over de prikkelbaarheid der ſlagaderen, welke hem tot andere *reſultaten* bragt dan het gevoelen van HALLER.

Heel- en Ontkunde.
F. B. ALBINUS.
F. WINTER.
D. DE GORTER.

§ 293. Vergelijkende Ontleedkunde. P. CAMPER.

Maar onder al de Ontleedkundigen van dit Tijdperk was niemand (ALBINUS alleen uitgezonderd) die PIETER CAMPER evenaarde. Hij kwam in 1722 te *Leyden* ter wereld, zijnde de zoon van eenen Predikant van *Batavia*. Reeds in zijne kindsheid had hij eene ongemeene zucht voor het teekenen, waarin hij zich onder bekwame meesters oefende. In het jaar 1746 werd hij *en* in de Wijsbegeerte, *en* in de Geneeskunde tot Doctor bevorderd; in de eerste verdedigde hij eene Verhandeling *over het gezigt*, in de tweede over *eenige deelen der oogen*. Zich van hier naar *Londen*, *Parijs* en *Genève* op reizen begeven hebbende, ontving hij in laatstgemelde plaats zijne aanstelling tot Hoogleeraar in de *Wijsbegeerte*, *Genees-*, *Heel-* en *Ontleedkunde* te *Franeker*, welke hij in 1751 aanvaardde met eene Redevoering over *de beste Wereld*, het bekende gevoelen van LEIBNITZ. Men ziet hieruit 's mans veelvuldige kundigheden. In 1755 ging hij over naar het *Amsterdamsche Athenæum*, en vervolgens, in 1763, naar *Groningen*. In het laatst zijns levens zeide hij zijne *Akademische* betrekkingen vaarwel, en werd lid van den Raad van State, waarin hij zich door hevigheid tegen de zoogenaamde *Patriotten van* 1787 onderscheidde, en in 1789 in *'s Hage* overleed. CAMPER mag een *Genie* genaamd worden. Wij zouden te breed worden met het vermelden zijner vele verdiensten omtrent de Heelkunde (Verhandeling over de breuken en breukbanden), omtrent de Verloskunde (pogingen ter beproeving van het nut der *Symphotomie*, en ophelde-

ring

ring van de natuurwerking in den *descensus testiculorum* bij de vrucht), omtrent de Geneeskunde (over de ligchamelijke opvoeding der kinderen na de geboorte, het ſtuiten der kinderziekte en veepest, waarin hij aan het Vaderland en de menschheid groote dienſten bewees) enz. Wij zullen nog ſlechts een woord van zijne groote verdienſten als vergelijkend Ontleedkundige zeggen. Omtrent den *mensch* bragt hij het nieuwe denkbeeld der *gelaatslijn* ter bane, die, op de *horizontale* middellijn van het hoofd rustende, bij de *Idealen* of Godenbeelden der *Grieken* (den *Apollo*, de *Venus*, enz.) een' lijnregten of *perpendiculairen*, bij de *Europiſche* Natiën een' bijna regten, bij de *Mongolers*, *Maleijers* en *Amerikanen* een' meer ſchuinſchen, en eindelijk bij de *Negers* een' zeer ſcherpen hoek vormt: terwijl de zielsvermogens in dezelfde evenredig afnemen, als de hoek kleiner wordt. In weerwil van eenige bedenkingen, die men daartegen zou kunnen opperen, zoo als dat niet alleen *deze* hoek, maar ook de platheid des ſchedels bij de waardering der zielsvermogens in aanmerking komt, werd het ſtelſel van CAMPER in *Europa* zoo algemeen aangenomen, dat men daarnaar in *Zwitſerland* eene reeks van deels ware, deels verdichte gelaatsvormen opmaakte, die zich van den kikvorsch tot den *idealen* APOLLO uitſtrekken. Thans hebben echter de meeste Natuurkundigen dit ſtelſel, als niet volkomen toereikend tot alle verſcheidenheden, verlaten. Maar CAMPER had omtrent ons geſlacht andere en grootere verdienſten. Hij toonde in verſcheidene

Vergelijkende Ontleedkunde. P. CAMPER,

Vergelijkende Ontleedkunde.

P. CAMPER.

proeven, dat de natuurlijke volkomenheid van den mensch boven de dieren minder in den openen, naar boven geslagenen blik, dan in den regten stand, de willekeurige buigingen en gesteldheden, waarin de mensch zich verplaatsen kan, gelegen is: hij weêrleide het gevoelen dier zoogenaamde wijsgeeren, welken den dierlijken gang op vier beenen voor den natuurlijken aanleg van ons geslacht hielden, en leide zich te dien einde vooral toe op de kennis van den *Orang-Outang*, die aapsoort, welke het naast bij ons geslacht komt, welke hij driemaal zeer naauwkeurig ontleedde, en eigenlijk bekend maakte. Hij bepaalde het onderscheid tusschen den *Afrikaanschen* en *Aziatischen* Olifant en Rhinoceros, bij den eersten door het aantal der baktanden, bij den Rhinoceros door het enkele of dubbele horen: — om nu niet eens van zijne opmerkingen omtrent het rivierpaard en rendier te spreken. Reeds drie jaren eer de *Engelschman* HUNTER de luchtpijp in de holle beenderen der vogelen bekend maakte, had hij die waarneming naar *Rotterdam* opgezonden. Hij hield die pijpen voor de vlugt des vogels, gelijk HUNTER voor de ademhaling geschikt. Hij merkte het gehoorwerktuig der visschen, en de eigenschap der halfslachtige dieren op, om die werktuigen in het water te sluiten, en op het land te openen. Omtrent de ondergegane diersoorten was hij de voorlooper van CUVIER. Nog altijd merkwaardig zijn zijne opmerkingen over den *Mammouth*, en over de versteende beenderen in den *Pietersberg* bij *Maastricht*, die hij meende, dat van

een'

een' Krokodil waren. CUVIER houdt die voor beenderen eener reusachtige Hagedis. Zoo men bij dit alles nog 's mans verdienſten omtrent de opheldering der oude Schrijvers over de Dierkunde (ARISTOTELES, PLINIUS, GALENUS, enz.) voegt, zoo ſchittert CAMPER in eenen glans, die ſlechts weinigen in zijn vak immer is ten deele gevallen (*t*). Vergelijkende Ontleedkunde. P. CAMPER.

§ 294. Dierkunde. TREMBLEY. LYONNET. BASTER. ALLAMAND. MARTINET. LE FRANCQ VAN BERKHEY.

In de *Dierkunde* werd eene gewigtige ontdekking gedaan. ABRAHAM TREMBLEY, van *Genève*, ontdekte in 1740, door een toeval op de buitenplaats *Zorgvliet* bij *'s Hage*, de wedervoortbrenging van den in ſtukken verdeelden *armpolyp*. Het beſtaan dezer dieren was reeds vroeger bekend: de *Philoſophical Transactions* van 1703 ſpraken van de ontdekkingen zoo van LEEUWENHOEK, als van eenen ongenoemden *Engelschman*, over die plantdieren, doch kenden ſlechts derzelver natuurlijke voortteling. TREMBLEY deelde zijne ontdekking den grooten Natuurkenner REAUMUR mede, die dezelve het eerst in *Europa* bekend maakte; doch de ontdekker leide zijne volledige opmerkingen in 1744 aan het Algemeen bloot (*u*). Men weet, van hoe veel belang de *Polyp* later voor de meer wijsgeerige onderzoeking der Natuur werd. De

(*t*) Zie J. MULDER, *Oratio de meritis P. Camperi in Anatomiam comparatam*, Groning. 1808.

(*u*) *Mémoires pour ſervir à l'histoire d'un genre de Polypes d'eau douce à bras en forme de cornes*, Leyd. 1744, 4to.

Dierkunde. LYONNET. BASTER. ALLAMAND. MARTINET. LE FRANCQ VAN BERKHEY.

De platen tot dit werk had LYONNET, een in *den Hage* woonachtig *Franschman* (uit de vlugtelingen), gegraveerd: een man, die, volgens TREMBLEY's verzekering, deze kunst in éénе maand leerde, en daarbij een voortreffelijk teekenaar en onvermoeid Natuuronderzoeker was, die de dubbele voortteling der bladluizen, onmiddellijk en uit eijeren, het eerst uitvorschte, en met de ontleding eener rups tot in hare kleinſte deelen (het werk van een taai geduld en onvermoeide werkzaamheid), de wetenſchap verrijkte. Het ontbrak ook niet aan inboorlingen, die der Natuurkunde gewigtige dienſten bewezen. De *Zeeuwſche* Geneesheer JOB BASTER onderzocht verſcheidene zeeplanten en inſekten, en derzelver voortteling: vooral toonde hij het nut van de ſprieten of voelhorens der inſekten; hij beſchreef ook den *Chineſchen* goudvisch, en den voor *Holland* zoo geduchten paalworm. Bij gelegenheid van eenige proeven over de kweeking der tarwe meende hij in het vormen van nieuwe vruchtbeginſels, gelijk naderhand FONTANA, het gevolg eener altijd werkzame *organiſerende* natuurkracht te vinden. De Hoogleeraar ALLAMAND te *Leyden* (uit *Lauſanne*) (*v*), verrijkte de Vogelbeſchrijving van BUFFON, in de *Hollandſche* uitgave van het groote werk van denzelven, met vele gewigti-

(*v*) Hij was eerst *Gouverneur* van eenige jonge lieden, en leerling van den grooten 'S GRAVESANDE, in 1747 Hoogleeraar te *Franeker*, in 1749 te *Leyden*, en overleed in 1787.

tige bijvoegſelen en beſchrijvingen, grootendeels uit de rijke verzameling des Stadhouders, welke ook de *Franſche* Schrijver dankbaar erkende. Dit Kabinet had toen eenen zeer kundigen opziener in VOSMAER, die verſcheidene voorwerpen van hetzelve aan der wereld bekend maakte. JAN FLORIS MARTINET, Predikant, eerst te *Edam*, daarna te *Zutphen*, gaf eene doelmatige Natuurlijke Geſchiedenis uit (1778), berekend voor alle klasſen van lezers, een werk, dat inderdaad in *Nederland* niet alleen met de uiterſte graagte gelezen werd, maar ook de hoogstzeldzame eer eener vertaling in 't *Hoogduitsch*, door een' kundigen Geleerden, verwierf (*w*). De aangename, onderhoudende ſchrijftrant, en menigte van belangrijke zaken deden hetzelve, vooral met de bijvoegſelen en aanteekeningen van DE VRIES vermeerderd, nog lang in eere blijven; zoodat zelfs de uitſtekende UILKENS dit werk tot één Deel bekort, en met de latere (zeer menigvuldige) ontdekkingen verrijkt, in onze dagen eener nieuwe uitgave niet heeft onwaardig gekeurd. Niet zóó geheel voor een gemengd Publiek geſchikt (vooral in de latere Deelen), evenwel zeer aangenaam geſteld, was het werk van den *Leydſchen* Lector der Natuurlijke Geſchiedenis JOANNES LE FRANCQ VAN

Dierkunde.
ALLAMAND.
MARTINET.
LE FRANCQ VAN BERKHEY.

(*w*) Daarenboven werd dit werk in het *Engelsch*, en zelfs in het *Spaansch*, vertaald. Zie A. VAN DEN BERG, *Levensberigten van* MARTINET, 1796.

Dierkunde. LE FRANCQ VAN BERKHEY.

VAN BERKHEY (*x*), een' nieuwgeſchapenen post, voornamelijk ter verklaring van het Kabinet van Natuurlijke voortbrengſelen en zeldzaamheden, hetwelk de

(*x*) Wij hebben de vermelding van dezen oorſpronkelijken, en in meer dan een opzigt verdienſtelijken man tot hiertoe beſpaard. Hij was een *Leydenaar*, ten ſterkſte met zijne geboorteplaats ingenomen, en vermeldde haren roem in een voor die tijden zeer krachtig Gedicht, *het verheerlijkt Leyden*, door hem op den 8 October 1774, bij het tweede Eeuwfeest van het Ontzet, in de Gasthuiskerk uitgeſproken. Niet alleen de menigte bijſchriften, onder anderen van perſonen, die zich naderhand zeer hebben doen kennen, maar ook de overlevering getuigt van de algemeene, voorbeeldelooze geestdrift, waarmede dit gedicht werd ontvangen. Men zag, dat de Natie gevoel voor een' meer *poëtiſchen* dichttrant had, dan de toen gewone; en dat de tijd genaakte, dien voort te brengen.

Hoe treffelijk zijn b. v. de volgende regels (hij ſpreekt van den *Franſchen* inval in 1672!

De zilvren Rhijn, gedoscht in blinkende kleedijen
Van 't vorstlijk winterkleed, zag 's vijands ſtormram glijen
Langs zijn verglaasden rug, doch voelde ook aan de gleê,
Dat hier geen Hollands kroost op gladde ſchaatſen reê,
Fluks kromp zijn ſtroomrug in; hij zweette d'ijskristallen
Tot water: deed in 't nat der *Franſchen* heirtogt vallen.
En, daar de ſneeuwparruik, aan zijne lokken, ſmolt,
Zag 't ſnoevend *Vrankrijk*, wat des *Rhijns* vermogen gold.

Met dat alles heerscht er ook veel valsch vernuft in, en het Gedicht wordt door vele platte regels ontſierd.

Die zelfde verkleefdheid aan geboortegrond en Vaderſtad verloochende zich bij LE FRANCQ nooit. Daarom koos hij ook bepaaldelijk de Natuurlijke Geſchiedenis van *Holland* tot het doel zijner naſporingen, en men vindt daarin meer dan beloofd wordt, namelijk ook gewigtige beſcheiden over de zeden, gewoonten, enz. der *Nederlanders*.

de Hoogleeraar ALLAMAND door een geschenk zijner eigene Verzameling het eerst had aangelegd. Het werk van LE FRANCQ kan gevoegelijk in tweeën gesplitst worden: de vier eerste Deelen bevatten, in den ruimsten zin, 's lands Natuurbeschrijving: het vijfde, naderhand uitgekomen, houdt zich alleen met de beschrijving van het Rundvee bezig. Over 't algemeen was de zucht voor de Natuurlijke wetenschappen in dit Tijdvak groot. Reeds vroeger had het zeer uitgebreide werk over de Natuurlijke Historie, naar LINNÉ, door den *Hoornschen* Geneesheer HOUTTUYN (een werk meer voor Geleerden, dan voor gewone Lezers bestemd), genoegzaam vertier gevonden (1761 en vervolgens). Deze zeer grondige *Commentarius* op den *Zweedschen* Natuurkenner wordt ook buiten 's lands zeer geacht. Dierkunde. LE FRANCQ VAN BERKHEY.

§ 295. Kruidkunde. BOERHAVE. LINNÉ. DE BURMANS. JACQUIN.

De *Kruidkunde* was aan BOERHAVE zeer veel verpligt. In 1709 aanvaardde hij den leerstoel dier wetenschap, te gelijk met dien der Geneeskunde: en nu lag niets hem nader aan 't hart, dan de verbetering van den *Leydschen* Kruidtuin, in wien nog een eerwaardige boom, door hem geplant, de gedachtenis van dezen tweeden Stichter des Kruidtuins levendig houdt. Tweemaal werd dezelve, ten tijde van BOERHAVE, vergroot, en in de dubbele naamlijst, door hem uitgegeven (1710 en 1727, met platen), vindt men reeds eene beschrijving van 4000 soorten. Zijne eigene buitenplaats aan de *Haarlemmer* vaart, bij *Leyden* (nog draagt zij den naam des grooten mans!)

Kruidkunde. BOERHAVE. LINNÉ. DE BURMANS. JACQUIN.

versierde hij zoo veel mogelijk met allerlei gewasſen, en was op dien Kweekhof (zoo hij ſchrijft) *ſmoorlijk verliefd* (y). In de toen zeer uiteenloopende gevoelens over de ſoortelijke kenmerken der planten, nam hij het gevoelen van den *Leydſchen* Hoogleeraar HERMAN aan, die de vrucht voor het beste kenmerk verklaarde; doch hij vereenigde daarmede de ſtelſels van RAU en TOURNEFORT, en gaf tevens acht op de helmſtijltjes (*ſtamina*), zijnde dus de voorlooper van LINNÉ, die op deze mannelijke, gelijk op derzelver betrekking tot de vrouwelijke deelen der bloemen (*pistilla*), zijn geſlachtſtelſel der gewasſen bouwde, hetwelk nog algemeen gevolgd wordt. Ook in perſoonlijke betrekking ſtond BOERHAVE tot LINNÉ. Deze beroemde *Zweedſche* Kruidkenner, een zijner leerlingen, bevond zich in bekrompene omſtandigheden. BOERHAVE, aan wiens doordringend oog zijne talenten niet ontſnapt waren, beval hem aan den rijken CLIFFORT, bezitter der buitenplaats *Hartekamp* aan de *Leydſche* vaart, bij *Haarlem*, tot *Hortulanus* aan. Het gelukte, en LINNÉ bekwam nu niet alleen gelegenheid tot het leeren kennen van zeer vele uitheemſche gewasſen, maar ook (daar CLIFFORT hem meer als Vriend dan als ondergeſchikten behandelde) tot het gebruik der fraaije Kruidkundige boekerij van dezen rijken *Amſterdamſchen* handelaar. Hier was het dan ook, dat hij in de twee jaren van zijn

(y) *Totus inſanio*, *V. Analecta ex epistolis* BOERHAVII, p. 215.

zijn verblijf (1735—1737) eenige dier werken fchreef, welke zijnen naam de onfterfelijkheid verzekeren (z). Hiermede nog niet te vrede, reisde LINNÉ, op kosten van zijnen befchermheer, CLIFFORD, naar *Frankrijk* en *Engeland*, om Kruidkundige nafporingen te doen, en kwam, met al dien fchat van ontdekkingen verrijkt, in 1738 in *Zweden* terug. Men mag dus zeggen, dat *Zweden* LINNÉ grootendeels aan *Nederland* te danken heeft: immers zijn ftelfel werd reeds bij CLIFFORD gevormd en ontwikkeld. De *Leydfche* Hoogleeraar ADRIAAN VAN ROIJEN bezong de liefde der planten reeds kort daarna in *Latijnfche* Verzen. Kruidkunde. LINNÉ. DE BURMANS. JACQUIN.

De *Amfterdamfche* Kruidtuin werd ook zeer vermeerderd onder opzigt van den ouderen BURMAN, aan wien de wetenfchap eene *Ceylonfche Flora*, de zeer verbeterde uitgave van het Kruidboek van *Amboina* door RUMPHIUS, de befchrijving van een honderdtal zeldzame *Afrikaanfche* gewasfen, benevens de befchrijving en uitgave der platen van *Westindifche* planten, door PLUYMER, te danken heeft. Zijn zoon, de jongere BURMAN, fchreef eene nieuwe *Oostindifche Flora*, met bijgevoegde vermelding der *In-*

(z) *Systema Naturae: Mufa Cliffortiana: Genera plantarum: et corollarium, cui accedit methodus fexualis; Critica Botanica:* allen te *Leyden*. De *Bibliotheca Botanica* en eenige andere werken werden te *Amfterdam* gedrukt. Zie KESTELOOT, *Lofrede op* BOERHAVE, bl. 142. Ook omtrent den *Franfchen* plantenkenner VAILLANT maakte zich BOERHAVE verdienftelijk, door de uitgave (1727) na 's mans dood, van deszelfs *Botanicon Parifienfe*.

Kruidkunde.
DE BURMANS.
JACQUIN.

Indifche plantdieren, en de inleiding tot eene *Flora* van *Zuidafrika* (de *Kaap de Goede Hoop*). Hoezeer men dus uit *Nederland* geene opzettelijke Kruidkundige reizen deed, zoo werd toch door Vaderlandfche Geleerden zeer veel gedaan tot bekendmaking van uitheemfche gewasfen, en in de laatfte jaren van dit Tijdperk vond de waardige leerling van LINNÉ, de *Zweed* THUNBERG, alle mogelijke onderfteuning in *Nederland* tot zijne Kruidkundige reis naar de *Kaap*, *Batavia* en *Japan*. De reeds bovengenoemde *Oostenrijkfche* Geleerde, JACQUIN, wiens reizen naar *Amerika*, op kosten des *Duitfchen* Keizers, en andere Kruidkundige werken, aan de wetenfchap zoo veel voordeel toebragten, was een geboren *Nederlander* uit *Leyden* (*a*). DAVID DE GORTER (§ 292) befchreef de inlandfche planten: die van *Friesland* meer bijzonder de *Hortulanus* van de Hoogefchool te *Franeker*, MEESA, welke zich ook door eene Verhandeling over de *mosplanten* en het nut der Kruidkunde voordeelig deed kennen.

§ 296.
Kabinetten van Natuurl. Hist.

Er werden in dit Tijdvak ook verfcheidene fraaije Kabinetten van Natuurlijke Historie aangelegd. Van die der *Leydfche* Hoogefchool en den Prins Erfftadhouder is reeds gefproken. In het laatfte bevonden zich

(*a*) Zie de Redevoering van den Hoogleeraar G. VROLIK: *de eo, quod Amftelodamenfes ad rem Botanicam exornandam contulerunt*, Amft. 1797.

zich ook levende dieren. Aan opgezette dieren verdienen die der Heeren RAU en THEMMEN, en van de in 1754 gestichte *Hollandsche* Maatschappij van Wetenschappen bijzondere melding. Sedert 1778 werd de rijke stichting van TEYLER, onder het opzigt van VAN MARUM, onder anderen met zeldzaamheden uit het delfstoffelijke Rijk voorzien. Kabinetten van Natuurl. Hist.

§ 297. Wis- en Natuurkunde. 'SGRAVESANDE.

In de *Wis-* en *Natuurkunde* handhaafden de *Nederlanders* hunnen ouden roem ten volle. WILLEM JACOB 'S GRAVESANDE, uit *'s Hertogenbosch*, geboren 1688, scheen zich eerst meer aan de Letteren toe te wijden: althans hij begon in 1713 een Letterkundig tijdschrift in *'s Hage*, onder den naam van *Journal Littéraire*, hetwelk hij tot 1722 voortzette. In 1715 ging hij als Geheimschrijver van het *Nederlandsche* Gezantschap naar *Londen*, en maakte zich daar waarschijnlijk uit de eerste bron met de Wijsbegeerte van NEWTON bekend. Hij werd daarop in 1717 tot Hoogleeraar in de Wis- en Sterrekunde aan de *Leydsche* Hoogeschole beroepen, en deed hier zijne intrede met eene Redevoering over het nut der Wiskunde op de Natuurkunde, en van deze op de Sterrekunde (*b*). Van toen af leide hij zich met allen ijver op dit vak toe, en had de groote verdienste, NEWTON's Wijsbegeerte het eerst op het vaste land, althans in *Nederland*, in te voeren. Reeds in 1720 (NEWTON leefde nog) gaf hij

(*b*) *De Matheseos in omnibus scientiis, praecipue Physicis usu, nec non de Astronomicae perfectione ex Physicâ hauriendâ.*

Wis- en Natuurkunde.
'SGRAVESANDE.

hij zijne *Wiskundige beginſelen der Natuurkunde*, *door proeven geſtaafd*, *of inleiding tot* NEWTON'S *Wijsbegeerte* (twee Deelen) (*c*) in het licht, die in 1725 en 1742 herdrukt, en in 1723 ten gebruike der Hoogeſcholen verkort werden (ook deze verkorting werd in 1728, en, door bezorging van 's GRAVESANDE's leerling ALLAMAND, die met uitſtekende dankbaarheid en liefde aan zijnen meester hing, in 1744 andermaal herdrukt, ook in het *Fransch* en *Nederduitsch* vertaald). In dit werk ontwikkelde hij NEWTON's beginſelen, maakte die duidelijker, en voorzag dezelve met nieuwe bewijzen. In 1727 gaf hij *Beginſelen der algemeene Wiskunde* en eene proeve van Verklaring der algemeene Rekenkunde van NEWTON, alsmede eene nieuwe regelmaat ter bepaling van de reeks der oneindig *kleinen*. In 1730 werd aan 's GRAVESANDE ook het onderwijs der Burgerlijke en Krijgsbouwkunde in de *Nederduitſche* taal opgedragen, en in 1734 de leerſtoel in de Wijsbegeerte, die hij aanvaardde met eene Redevoering *over de ware*, *en nimmer gelaakte Wijsbegeerte:* en in welke hoedanigheid hij ook (1736) eene *inleiding tot de Wijsbegeerte*, *bevattende de Redeneer- en Bovennatuurkunde*, uitgaf (*d*). Hierin echter lag zijne ſterkte niet, maar wel

(*c*) *Phyſica Elementa Mathematica experimentis confirmata ſive Introductio ad Philoſophiam Newtonianam*, L. B. 1720, 1721, II vol.

(*d*) Zie SAXE, *Onomast.* T. VI. p. 225, 226. TE WATER, *Narratio de Academiâ Lugd. Batavâ*, p. 207. J. N. S. ALLAMAND, *Oratio de vero Philoſopho* (waarin hij 's GRAVESANDE tot Model nam). Dic-

wel in de *proefondervindelijke Natuurkunde*, die eerst sedert zijnen tijd in *Nederland* volkomen over alle gissingen en *hypothesen* heeft gezegevierd. Hieromtrent heeft hij onbetwistbare en zeer groote verdiensten. Hij bepaalde naauwkeuriger de wetten der veerkracht van vaste ligchamen, en vond een werktuig uit tot het nemen van proeven, tot nadere kennis der schninsche weerkaatsing. Zijn *follis hydrostaticus* gaf eene zigtbare voorstelling van de wetten des evenwigts der vloeistoffen. Zijne proeven over den afloop des waters uit vaten met verscheidene openingen, en over den waterstraal, waren van belang voor de Waterweegkunde. Daarenboven vond hij werktuigen uit ter nadere kennis van de middelpuntsbeweging, den *parabolischen* val der ligchamen, en de *diagonale* beweging van een ligchaam, dat in verscheidene rigtingen gedreven wordt. — 's GRAVESANDE overleed in 1742. Zijne nagelatene werken werden benevens zijn leven, twee en dertig jaren later, door ALLAMAND uitgegeven (*e*).

Wis- en Natuurkunde. 'SGRAVESANDE.

§ 298. MUSSCHENBROEK.

De waardige mededinger van 's GRAVESANDE was PIETER MUSSCHENBROEK, een *Leydenaar*, die van 1692

Dictionnaire historique de Prosper Marchand, T. II. p. 214—248. J. P. VAN CAPPELLE, *Bijdragen tot de Geschiedenis der Letteren en Wetenschappen in Nederland*, *Amst.* 1802, p. 290—297.

(*e*) *Oeuvres Philosophiques et Mathematiques de M. G. J. 's Gravesande, ressemblées et publiées par J. N. S. Allamand, qui y a ajouté l'histoire de la vie et des écrits de l'Auteur*, Amst. 1774, 4to, 2 vol.

Wis- en Natuurkunde.

MUSSCHENBROEK.

1692 tot 1761 leefde. Hij was eerst Hoogleeraar te *Duisburg* in *Kleefsland*, daarna (federt 1723) te *Utrecht*, en na 1740 te *Leyden*, alwaar hij de Wiskunde en Natuurkundige Wijsbegeerte onderwees. Hij deed gewigtige opmerkingen over de magneetkracht; onder anderen die, dat de zeilfteen niet alleen al het ijzer, maar ook deszelfs ontbindingen, en alle ligchamen die ijzerdeeltjes bevatten, aantrekt, — hij vond een werktuig uit tot proefnemingen wegens de wrijving der metalen, en ftelde eene nieuwe inrigting voor tot het doen van Weêrkundige waarnemingen. Hij bewees, door eene beflisfende proef, dat de zamengedrukte lucht niets van hare veerkracht verliest, deed verfcheidene proeven over de gekleurde ringen tusfchen zamengeperste glazen platen, over de kleuren, door de mengeling van verfchillende vloeiftoffen veroorzaakt, en eindelijk over het vermogen, hetwelk middelftoffen van onderfcheidene kleuren bezitten tot inzuiging van het licht. Hij bewees verder, dat de vuur- of warmteftof alleen niet genoegzaam was tot verklaring van het oprijzen der dampen: met LULOFS en WOLFF bepaalde hij het eerst de foortelijke zwaarte van het water, en gaf daarbij te kennen, dat men ook op de *temperatuur* van den dampkring moest letten. Hij vond den *atmometer* en *pepometer* uit, en bezigde reeds de *elektriciteit* tot verklaring van den regen (*f*). Dus bereidden twee

(*f*) Deze ontdekkingen zijn verfpreid in de werken van MUSSCHENBROEK, namelijk: *Elementa Phyfico-Mathematica*, Traj. 1726, 8°. et

twee *Hollandsche* Natuurkundigen reeds de groote omwenteling voor, die PRIESTLEY en LAVOISIER in het einde der achttiende Eeuw zouden bewerkstelligen. De Scheikunde, wier groote vorderingen door BOERHAVE wij boven gezien hebben, werd dus ook gedurig meer in den kring der Natuurkunde getrokken, gelijk de korte opgave der gemaakte ontdekkingen reeds doet zien: men begon in te zien, dat de dampkring als eene groote Scheikundige werkplaats moest worden beschouwd, in welke de Natuur zich gedurig met vereeniging en ontbinding bezig hield (*g*). Wis- en Natuurkunde. MUSSCHENBROEK.

§ 299. CUNÆUS. FAHRENHEIT.

De kennis der *Elektriciteit* (deze zoo geheime en toch zoo werkzame natuurkracht) ontving niet alleen door MUSSCHENBROEK gewigtige bijdragen, maar werd vooral door de uitvinding der *Leydsche* flesch (naar de plaats der ontdekking aldus genoemd) een' zeer aanmerkelijken stap verder gebragt; men kon daardoor

---

et L. B. 1741, 8°. *Dissertationes Physicae experimentales, geometricae de Magneta* etc. L. B. 1729, 4°. *Tentamina experimentorum naturalium*, ibid. 1731, 4°. *Institutiones Physicae*, L. B. 1734, 8°. 1741, 1748, 8°. In 1739, in 't *Nederduitsch*, *Beginsels der Natuurkunde;* ook in 't *Fransch* door MASSUET: *Essais de Physique*, 1739, 4°. 2 vol. *Introductio ad Philosophiam Naturalem*, ex edit *J. Lulofs*, L. B. 1762, 4°. 2 voll. Voorts in de *Ephemerides meteorogicae*, Ultraj. anni 1729, *b. Dissert. phys. et mathem.* L. B. 1729.

(*g*) Zie SAXE, *Onomast.* T. VI. p. 262, 263, 679, en TE WATER, *Narratio*, p. 38.

Wis- en Natuurkunde.
CUNÆUS.
FAHRENHEIT.

door hare werkingen in 't groot beter nabootſen. De *Leydenaar* CUNÆUS was haar uitvinder, in den jare 1746. De *Dantziger* FAHRENHEIT vond in *Holland* een' verbeterden *Thermometer* uit, die hier te lande en in *Engeland* nog in gebruik is (gelijk die van REAUMUR doorgaans in *Frankrijk* en *Duitschland*): hij ontdekte de verſchillende ſtanden op den Thermometer, van het punt van kokend water af, naar gelang van de drukking des dampkrings, en de grootere vatbaarheid tot vorst van het in beweging zijnde boven het ſtaande water.

BRUGMANS.

De Hoogleeraar BRUGMANS te *Franeker* vond het *indifferentie*-punt tusſchen de beide Magneetpolen, en eene nieuwe manier, om de afwijking der magneetnaald door eene ijzeren ſtaaf, en een daartoe vervaardigd kompas te vinden (*h*).

§ 300.
Genootſchapp.

De liefhebberij der *Nederlanders* voor de Natuurkunde, ook in de ongeleerde, maar beſchaafde burgerklasſe, deed niet alleen verſcheidene kleinere gezelſchappen ontſtaan, waarin men zich bezig hield met het nemen van proeven, maar ook verſcheidene Genootſchappen en Maatſchappijen, die de proefondervindelijke Natuurkunde of tot hoofddoel hadden, of daaraan toch een aanzienlijk gedeelte hunner werkzaamheden toewijdden. De Geneesheer MARTINUS

VAN

(*h*) *Tentamen philoſophicum de materiâ magneticâ, ejusque actione in ferum et magnetem*, Fran. 1765, 4°.

VAN MARUM gaf niet alleen te *Haarlem* voor eenige liefhebbers lessen in de Natuurkunde, in de winters der jaren 1775—1776, 1777—1778 (*i*), maar werd ook in 1778, bij de rijkelijk begiftigde instelling van TEYLER, tot *Lector* der *Natuurkunde* aangesteld. In 1752 werd de *Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen* te *Haarlem* genoegzaam geheel, in 1769 het *Zeeuwsche Genootschap der Wetenschappen* grootendeels, in dat zelfde jaar het te *Rotterdam* gestichte *Bataafsche Genootschap* uitsluitend aan de proefondervindelijke Natuurkunde of Wijsbegeerte toegewijd. Ook het *Provinciale Utrechtsche* Genootschap had voor een goed gedeelte deze strekking. Genootschapp.

§ 301.
Aardrijkskunde.
LULOFS.
BACHIENE.

De *Aardrijkskunde* werd met geen' bijzonderen ijver beoefend. Tot eene *bespiegelende* kennis daarvan leverde JOHANNES LULOFS, uit *Zutphen*, geboren 1711, overleden 1768, in 1742 tot Hoogleeraar in de Wis- en Sterrekunde te *Leyden* beroepen, een nuttig werk, eerst in 't *Latijn*, onder den titel van *Introductio ad cognitionem atque usum utriusque globi* (1743 en 1748), daarna in 't *Nederduitsch* overgebragt onder den naam van: *Inleiding tot eene Natuur- en Wiskundige beschouwing des Aardkloots*, *Leyden* en *Zutphen* 1750. De beroemde KÄSTNER te *Göttingen* bragt dit werk in 't *Hoogduitsch* over. WIL-

(*i*) Van deze Natuurkundige lessen bezit de Schrijver een Handschrift, door wijlen zijn' Vader opgeteekend.

Aardrijkskunde. BACHIENE. WILLEM ALBERT BACHIENE, uit *Leerdam* (1712—1783), Predikant te *Maastricht*, gaf, onder den naam van *Heilige Geographie*, eene zeer vlijtig verzamelde, hoewel een weinig te uitvoerige Aardrijksbeschrijving van het *Joodsche* land en de daarmede in verband staande naburige gewesten, alsmede eene *Kerkelijke Geographie*, waarin de Verdeeling der *Nederlanden* naar Klassen en Synoden gevolgd is.

§ 302. Reizigers. ROGGEVEEN. VALENTIJN. Het aantal groote Reizigers was nog geringer dan in het vorige Tijdperk. Slechts in 1721 en 1722 had de Zeereiziger ROGGEVEEN het *Paasch-eiland*, *de Ongelukkige*, en nog eenige andere eilanden in de Zuidzee ontdekt: doch was door de *Oostindische* Maatschappij op eene wijze behandeld, die den trek tot dergelijke ondernemingen wel moest uitdooven. Terwijl dus na 1763 algemeen in *Europa* de zucht tot ontdekkingen ontwaakte, *Engeland* zijnen BYRON, WALLIS en COOK, *Frankrijk* zijnen BOUGAINVILLE, *Deenemarke* zijnen NIEBUHR, *Rusland* zijnen GMELIN en PALLAS had, telde het Vaderland van HEEMSKERK en TASMAN alleen geen' enkelen ontdekker. Gewisselijk droeg hiertoe eensdeels de verslapte geest der Natie bij, anderdeels de naijver der *Oostindische* Maatschappij, die, zelve te gemakkelijk, om, b. v., het zoo nabij hare bezittingen gelegene *Nieuwholland* of *Nieuwguinea* te onderzoeken, aan den anderen kant geenen onderzoeker buiten haar daarin toelaten wilde. Ondertusschen had toch de vlijtige Predikant te *Amboina* en *Banda* FRANÇOIS VA-

VALENTIJN, over *Oud- en Nieuw-Oostindië* (*k*) kostbare bouwstoffen verzameld, die slechts niet genoegzaam bewerkt, noch tot een schoon Geheel vereenigd zijn. Indien dit het geval ware, zou geen vroeger of later werk, althans wat den *Indischen Archipel* aangaat, VALENTIJN slechts van verre evenaren. Bij al de kleine en wel eens nietsbeduidende bijzonderheden, die alleen voor dienaren der *Oostindische* Maatschappij belang kunnen hebben, is toch de Natuurlijke en Burgerlijke Geschiedenis der *Molukken*, van *Java*, ja van het geheele *Hollandsche* Rijk in *Indië*, daarin met bewonderenswaardige naauwkeurigheid en waarheidsliefde, gedeeltelijk uit eigene opmerkingen, gedurende een lang verblijf, gedeeltelijk uit echte bescheiden, opgemaakt; en een bewijs van deszelfs bruikbaarheid en voortreffelijkheid is de prijs, waarop het nog, na zoo vele veranderingen, bij allen staat, die zich naar de *Indiën* willen begeven. Omtrent de landen buiten den *Indischen Archipel*, vooral *Malabar*, *Coromandel* en *Perzië*, waar VALENTIJN alleen uit gedrukte of ongedrukte berigten van anderen moest putten, kon hij minder als bron gelden. Naar *Egypte*, *Syrië* en *het beloofde land* gaf HEYMAN (1720) de reis van EGMOND VAN DER NYENBURG uit. Over het Zuiden van *Palestina*, en den berg *Sinaï* zijn daarin eenige nieuwe opmerkingen. De *Am-*

Reizigers.

VALENTIJN.

NYENBURG.

(*k*) *Oud- en Nieuw-Oostindiën, of Nederlands mogendheid in die gewesten*, Amst. 1724—1726, vijf deelen *fol.*, met kaarten en platen.

Reizigers. HARTSINCK. FERMIN. OTTO.

Amsterdammer HARTSINCK gaf in de *Nederduitsche*, en de Geneesheer FERMIN (1769) in de *Fransche* taal goede berigten over *Suriname* en *Nederlands Guyana*. — Tot *de algemeene kennis der Staten*, in den smaak der oude Republieken van ELZEVIER, leverde de Regtsgeleerde OTTO (§ 281) eene schets, die echter niet volledig is, daar zij slechts het Zuidwesten van *Europa* omvat. Van meer uitgebreidheid was het groote werk, door den Boekhandelaar TIRION te *Amsterdam* ondernomen, en door verscheidene Schrijvers bewerkt (onder anderen WAGENAAR), *Hedendaagsche Historie, of tegenwoordige Staat van alle Volkeren in alle werelddeelen*. Te groot is deze onderneming, om volledig te zijn; zeer veel moest men op goed geloof van anderen aannemen; en de toenmalige Reizigers waren niet alle CHARDINS, en geen van allen een COOK, FORSTER of HUMBOLDT. Nogtans is het werk met vlijt verzameld, en van goede kaarten voorzien.

§ 303. *Statistiek.* JANIÇON. Tegenw. Staat.

In de Staatsbeschrijving der *Vereenigde Nederlanden* ontmoeten wij, in het begin van dit Tijdperk, de *Republiek der Vereenigde Nederlanden*, door FRANÇOIS MICHAEL JANIÇON, een' *Franschen* vlugteling. Het werk is niet voltooid, en levert in twee deeltjes (1729, 12mo) slechts de algemeene inleiding: de Schrijver werd (1730) door den dood belet, de beschrijving der onderscheidene Gewesten te leveren. Zeer uitvoerig is, in dit opzigt, de *Tegenwoordige Staat der Vereenigde Nederlanden*; eene voort-

voortzetting, doch op eene ongelijk grootere schaal, van den *Tegenwoordigen Staat aller Volken*, ook door onderscheidene Schrijvers, waarvan WAGENAAR *Holland* voor zijne rekening genomen had. Het werk is voortreffelijk, doch werd met eene voorbeeldelooze langzaamheid voortgezet. In 1739 kwam het eerste Deel uit: zeer onlangs (1822) is eerst *Zeeland* geleverd, waarmede, zoo wij meenen, het werk eindelijk voltooid is. *Statistiek.* JANIÇON.

§ 304. Stedebeschrijv. WAGENAAR. VAN MIERIS. DE RIEMER. DE BRUIN.

De uitvoerige *Stedebeschrijvingen* bleven nog zeer in den smaak; doch wij zullen uit de menigte derzelven slechts enkele noemen. De eerste rang komt, in alle opzigten, aan de *Beschrijving en Geschiedenis van Amsterdam*, door den beroemden WAGENAAR, toe, waarin hij al het merkwaardige (en ook wel eens het onmerkwaardige) zijner stad verhaalt, en ook de groote Letterhelden, Dichters, en Kunstenaars beschrijft (*l*). De beschrijving van *Leyden* door VAN MIERIS, die van *den Hage* door DE RIEMER, en die van *Haarlem* door VAN OOSTEN DE BRUIN (1765, *fol.*) hebben elk hare verdiensten, en zijn ook voor den Oudheidkenner en Geschiedschrijver niet zonder waarde. Laatstgemelde geleerde *Haarlemmer* heeft

(*l*) *Amsterdam in zijne opkomst, aanvang, Geschiedenissen, Voorregten, Koophandel, Gebouwen, Kerkenstaat, Schoolen, Schutterije, Gilden en Regeeringen, beschreven door* JAN WAGENAAR, *Historieschrijver der stad*, Amst. 1767, 3 deelen *fol.* en 12 8vo.

Stedebeſchrijv. WAGENAAR. VAN MIERIS. DE RIEMER. DE BRUIN.

heeſt ook, behalve eene *Latijnſche* Verhandeling over de vaderlijke magt bij de *Romeinen* (1751), in die taal bij het *Stolpiaanſche Legaat* (zie beneden HULSHOFF) eene prijsvraag beantwoord, *over de vorderingen der Zedekunde bij de Heidenen, uit het bloote Redelicht geput* (m), waarop hem de gouden eerepenning werd toegewezen (1758).

(m) *Disſertatio de progresſibus, quos per ſolum rationis lumen in Ethices doctrinâ fecerunt martales, qui revelationem divinam prorſus ignorârunt*, L. B. 1758, 4°.

ZES-

ZESDE TIJDVAK.

Herleving der Nederlandsche Dichtkunst. Verbeteringen in de Godgeleerdheid en Kanselwelsprekendheid. Van 1780—1820.

---

§ 305. Overzigt van dit Tijdvak. Onheilen van den Staat.

Met het jaar 1780 eindigde de bijna voorbeeldeloos lange rust der Natie. Een ongelukkige Oorlog met *Engeland*, waarin de Staat, door de gevolgen der *Amerikaansche* onlusten, werd medegesleept, was, als 't ware, slechts het sein tot die reeks van jammeren, binnenlandsche twisten en verdeeldheden, buitenlandschen Oorlog, verval en verarming, die even zoo min als gindsche langdurige Vrede hare weêrgade in onze Geschiedenis hebben. De oude vete der Stadhouders- en Staatsgezinden vernieuwde zich, thans

Overzigt van dit Tijdvak. Onheilen van den Staat.

thans niet met eene enkele uitbarsting, maar met ingekankerden wrok, die den gezelligen omgang vergiftigde, en zelfs het zoet des huisfelijken levens vergalde. Daaruit ontſtond een vernederend verdrag met Keizer JOSEPH (1785), met afſtand van grondgebied en ſchatten: herhaalde vijandelijke invallen in den Staat (1787 door de *Pruisſen*, 1795 door de *Franſchen*, 1799 en 1809 door de *Engelſchen*), de vernedering eener dubbele onderwerping aan vreemde wapenen (1787 en 1795), het geheele verval, de ſtilſtand, en eindelijk de vernietiging des koophandels, de verbazende opeenſtapeling der ſtaatsſchulden, en vermindering van het krediet, hetwelk in de kortſtondige Regeringen na 1795 geen' ſteun meer vond, en eindelijk, om der ellende de kroon op te zetten, de inlijving in *Frankrijk* (1810), of het verlies van eigen beſtaan als Volk, en de vermindering der ſtaatsſchuld (eene bron van beſtaan voor zoo velen!) op een derde. Voeg hierbij natuuurlijke rampen: de treurige overſtroomingen van 1784, 1799, 1808 en 1809, met *Leydens* ramp in 1807. Dit alles ſcheen den geest der *Nederlanders* te moeten ter neêrſlaan, of hen althans van de Zanggodinnen en haren vreedzamen dienst afkeerig te zullen doen worden. De burger, die vóór en in 1787 zijne vreedzame bezigheden verliet, althans zijne ledige uren verſpilde, met wapenoefeningen en het lezen van ellendige ſtaatkundige twistſchriften, die daarna, tot 1795, de *Franſche* omwenteling en hare gevolgen met onverdeelde, geſpannen oplettendheid naging,

ging, en na 1795 hare onbloedige tooneelen in het klein nabootfte, wien in de laatfte jaren het treurige verval des handels, geldgebrek bij velen, nijpende armoede bij fommigen, den moed ook tot letterkundige ondernemingen ontroofde, — deze burger fcheen voor den vreedzamen dienst der Zanggodinnen en van MINERVA verloren.

Overzigt van dit Tijdvak. Onheilen van den Staat.

Voeg hierbij nog eene omftandigheid, die van de Staatkunde onafhankelijk was. De *Leydfche* Hoogefchool was, door een' zamenloop van omftandigheden, vooral door het gelijktijdig verfchijnen van drie fterren der eerfte grootte, HEMSTERHUYS, ALBERT SCHULTENS en BOERHAVE, tot een' hoogen trap van luister geklommen; de nieuwheid, juistheid en het gewigt hunner ontdekkingen had fcharen van Vreemdelingen herwaarts gelokt, en de roem der onmiddellijke navolgers van die groote mannen deed dezen toevloed nog een' geruimen tijd na hunnen dood voortduren. Maar de Natuur brengt nooit, binnen zulk een klein gewest, eene geheele Eeuw door, onafgebroken groote *Geniën* in hetzelfde vak voort. De naburige landen eigenden zich de ontdekkingen der *Hollanders* toe, volmaakten of verbeterden die, en dus bleven vele Vreemdelingen terug, die nu op hunne eigene Hoogefcholen hetzelfde, ten deele in de eigen landtaal, konden hooren, waartoe zij naar *Holland* moesten komen, om aldaar *Latijnfche* lesfen bij te wonen. Vooral trok het fpoedig opgekomene *Göttingen* hiervan partij; zeer vele *Hongaren*, *Zevenbergers*, *Polen* en *Rusfen* bezochten die Hoogefchool,

Overzigt van dit Tijdvak. Onheilen van den Staat.

school, welke hun nader lag. Na de inlijving bij *Frankrijk* werden zelfs *Harderwijk* en *Franeker* — *Franeker*, die kweekschool van groote mannen voor *Leyden!* — vernietigd, en *Utrecht* behield niet meer dan een kwijnend aanwezen, onder den naam eener *Speciale School.* Natuurlijk moest het eerste op den naijver, die prikkel tot kunst en wetenschap, nadeelig werken, daar het getal der studenten hoe langs zoo meer afnam: het tweede deed den val niet slechts der *grootheid*, maar van het *bestaan* zelfs aller letterkundige en wetenschappelijke inrigtingen voorzien.

§ 306.
Bloei der Letteren en meeste wetenschappen.

Dus doet zich de zaak op van voren beschouwd. En vraagt men nu: welke was in der daad de toestand der Wetenschappen en Letteren, tegen het einde van dit Tijdvak? zoo kan het antwoord geen ander zijn dan dit: de *Nederlandsche* Dichtkunst was uit haar diep verval tot eene hoogte verrezen, waarin zij naauwelijks in het schitterendste tijdvak der zeventiende Eeuw had gestaan. Niet slechts Geleerden van den eersten rang, maar ook achtenswaardige Kooplieden, zonder geleerde opvoeding, huldigden haar, en betraden den drempel van haar binnenste heiligdom. Nooit had de Welsprekendheid in *Nederland* zóó gebloeid: nooit was zij zoo natuurlijk, zoo ongemaakt, zoo geheel zonder kunstigen dos, in eigene onweêrstaanbare schoonheid verschenen. De taalkunde en spelling ontvingen door bekwame mannen eene vaste regelmaat, welke haar tot daartoe nog ontbrak, en beredeneerde Woordenboeken. Men

zag

Bloei der Letteren en meeste wetenſchappen.

zag wel in het *Grieksch* en *Latijn* niet meer uitſluitend het doelwit van de beoefening der Letteren: doch het was er zeer verre af, dat deze talen, de grondſlag aller geleerde ſtudiën, daarom zouden zijn verwaarloosd geworden. Stond de *kritiek* der *woorden* al niet meer op die hoogte, als in het midden der achttiende Eeuw, de *zaken*, de wijsgeerige beoefening der Geſchiedenis en Oudheidkunde, werden met verdubbelden ijver en uitſtekend geluk beoefend. De *Oosterſche* talen hadden het geluk, door eene onafgebrokene reeks van mannen onderwezen te worden, die den edelſten, fijnſten ſmaak, en alles, wat de bloem der Letterkunde meest bevalligs bezit, in zich vereenigen. De Godgeleerdheid: welk een hemelsbreed verſchil bij het vorige Tijdperk! — Men waant zich, te dezen aanzien, op eenen afſtand van verſcheidene Eeuwen verplaatst. Waar zijn de ellendige woordentwisten, de haarkloverijen, de beuzelachtige verſchillen, waarvan voorheen alle kanſels weêrgalmden, waaronder alle drukperſen zweetten, die het vuur der liefde in zoo menige borst in gloeijenden haat deden verkeeren? Zij zijn weggevaagd voor het licht eener meer heldere Bijbelkennis en Schriftverklaring, gelijk de nevelen voor de kracht der zon. De Protestanten naderen elkander broederlijk, en wedijveren in verſtandige uitlegkunde, en gemoedelijke inſcherping der pligten. Zonder de herſtelling der *Jezuïten* (die in het duister werkende Orde) zou men hetzelfde van Protestanten en Roomschgezinden onderling kunnen zeggen. De Genees-

Bloei der Letteren en meeste wetenschappen.

neeskunde heeft wel geenen BOERHAVE meer: maar het ontbreekt haar toch niet aan zeer bekwame handhavers van den *Nederlandschen* roem in dit vak. Wij hebben alles gezegd, wanneer wij voor de Ontleed-, Schei- en Natuurkunde EDUARD SANDIFORT en BRUGMANS noemen. Geen vak bleef dus geheel terug: sommige gingen zeer aanmerkelijk vooruit: en zulks in weerwil der drukkende rampen van den Staat, die niets dan teruggang scheen te spellen. Het is er ook zoo verre van daan, dat de meer gelukkige en vreedzame tijden na 1815 dit alles zouden hebben te weeg gebragt, dat deze bloei onzer Letterkunde zelfs reeds te midden der *Fransche* overheersching bestond, en na 1815 geenen bijzonderen aanwas bekwam. Het is van belang, de oorzaken hiervan na te gaan.

§ 307.
Oorzaken van dien bloei. Burgergeschillen.

I. De menschelijke geest behoeft zekeren prikkel tot werkzaamheid. Langdurige, ongestoorde rust is voor hem zoo nadeelig, en nadeeliger, dan voor het ligchaam, en wiegt zachtelijk zijne vermogens in slaap. Tegenspoeden, daarentegen, gevaren, die tentoonspreiding van kracht en inspanning vorderen, geven hem nieuwe veerkracht, en doen hem, met verwondering over zich zelven, nieuwe sluimerende vermogens ontdekken. Toen *Nederland* in de zestiende Eeuw zich in overvloed en weelde baadde, had het — Rederijkers; in den hagchelijken strijd tegen *Spanje* werden de KOORNHERTS en de SPIEGELS, kort daarna HOOFT gevormd. De binnenlandsche twisten van 1618 en 1619 wekten VONDEL's dichtgeest tot hooge ver-

verontwaardiging, en deze, gepaard met vaderlandsliefde, bepaalde zijn karakter als Dichter. In de stormachtige dagen van DE WITT bloeiden BRANDT en ANTONIDES. Maar in de vreedzame achttiende Eeuw zag men in de *Dichtgenootschappen* meer beschaafde Rederijkers herleven. In rust en veiligheid schaafden zij hartstogteloos en op hun gemak aan gladde rijmen. Innig gevoel, — vuur, — uitstorting der ziel, — over deze woorden zouden zij geglimlacht hebben. — Maar nu kwam de *Engelsche* Oorlog, de botsing der partijen. De vaderlandsliefde werkte, wel volgens zeer verschillende begrippen, doch met een vuur en een leven, hetwelk zonder de algemeene verontwaardiging tegen *Engeland*, en de zucht, om of den Staat een' nieuwen vorm te schenken, of de oude, als welbevestigd en dienstig voor het geluk der burgers, in stand te houden, wel bezwaarlijk zou ontwaakt zijn. De tegenstand prikkelde alle krachten van den geest, die tot daartoe vreedzaam gesluimerd hadden. Dus ontstonden verscheidene groote Dichters uit beide partijen; de zwakke rijmen des vorigen Tijdperks kwamen hoe langs zoo meer in onbruik, en een Publiek, hetwelk eenen BELLAMY, FEITH, BILDERDIJK en VAN ALPHEN gelezen had, kon geenen smaak meer in eenen STEENWIJK of LUCAS PATER vinden. — Deze botsing der partijen ging eindelijk, door het misbruik, dat de *Franschen* van hunne overmagt maakten, in eenen gemeenschappelijken, vurigen afkeer tegen deze verdrukkers des Vaderlands over; van daar nieuwe geestdrift, nieuwe veerkracht, die

Oorzaken van dien bloei. Burgergeschillen.

Oorzaken van dien bloei. Burgergeschillen.

die zich, gelijk de palmboom, verhief tegen den druk, en toonen wilde, dat ligchamelijke overmagt althans niet in ſtaat was, de vrije ziel te boeijen. Daarop kwam de Omwenteling van 1813, en deed uit alle, tot hiertoe gebreidelde, tongen, loſliederen, lierzangen, krijgsgezangen en zegepſalmen vloeijen voor *Neêrlands* verlosſers en verdedigers, en voor de herrijzenis van den Staat. Men had het Vaderland, even als eene ongelukkige Moeder, te vuriger lief gehad, naar mate het dieper gezonken was: thans juichte men over de herkrijging van een pand, waarvan men het gemis diep gevoeld had.

§ 308. Gelijkſtelling van alle Godsdienstpartijen.

II. Tot op 1795 was de Hervormde Kerk in *Nederland* de *heerſchende* geweest. Deze heerſchappij was voor andersdenkenden wel zeer dragelijk: *Nederland* had zelfs aan *Europa* het voorbeeld der burgerlijke verdraagzaamheid gegeven; maar nogtans beſtond zij, en onder het voorwendſel, van de *Socinianen* te weren, werden in de achttiende Eeuw, gelijk wij gezien hebben, meer dan eens de zoogenaamde *Disſenters* gekweld. Daarenboven was het heerſchende Kerkgenootſchap zelve ten naauwſte met den Staat verbonden, en bij elke afwijking van de formulieren kon men den wereldlijken arm inroepen. Dit geheele ſtelſel verviel met de Omwenteling van 1795. Toen was het Hervormde Kerkgenootſchap niet meer het uitſluitend bevoorregte: de Kerk werd van den Staat geſcheiden, en lieden, zelfs Leeraars, uit andere gezindten, deden zich in de hooge Staatsvergaderingen open-

openlijk hooren: zij bragten aldaar eenen geest, dien zekerlijk in meer dan één opzigt nieuw was. Het Hervormde Kerkgenootſchap, hetwelk nu vreesde voor eigene behoefte te zullen moeten zorgen, en daartoe reeds gelden begon te verzamelen, louterde zich ook in dezen tegenſpoed; het reinigde zich van het overblijfſel des zuurdeeſems van 1619, en, daar geen Leeraar van hetzelve (gelijk vroeger wel eens het geval was) zijne tegenpartij door den magtigen arm, in plaats van redenen, tot zwijgen kon brengen, leiden de meesten zich toe, om andersdenkenden door gematigdheid, onzijdige en onbekrompene ſchriftverklaring, aflegging van oude vooroordeelen, die met de welverſtane gewijde oorkonden niet waren overeen te brengen, en oefening aller Christelijke deugden te overtreffen. Hierbij echter voegde zich eene derde en vierde oorzaak, die ook op andere vakken van kennis voordeelig werkte.

Gelijkſtelling van alle Godsdienstpartijen.

§ 309. De oude Letterkunde.

III. De oude Letterkunde, hoe vlijtig ook in het vorige Tijdperk beoefend, was zelden op den geest der nieuwere, vooral der Vaderlandſche, toegepast. Men hield zich meest aan afgetrokkene regelen en kunstvoorſchriften. Doch ſedert de beroemde JERONIMO DE BOSCH, in eene bekroonde Prijsverhandeling bij TEYLER's Genootſchap, de *navolging der Ouden*, als *modellen* boven alle regelen, had aangeprezen, ſloegen velen dien weg in. Omtrent denzelfden tijd gaf BILDERDIJK zijne heerlijke Vertalingen of navolgingen der beide *Edipusſen* van SOPHOKLES, die zel-

De oude Letterkunde.

ve voor Modellen gelden konden. De wansmaak verdween toen: men werd meer doorvoed met de kracht en den geest der *Grieken*, en zonder tot het misbruik der fabelleer uit de zeventiende Eeuw te vervallen, was men echter verre van die geheel af te keuren.

§ 310.

De *Duitsche* Letterkunde.

IV. *Duitschland* had tot vóór omtrent eene Eeuw slechts eene zeer middelmatige eigene Letterkunde gehad, die der navolging van andere Volken in der daad niet waardig was. Wij hebben daarom ook in vroegere tijdvakken geene navolging van deze, maar wel van de *Fransche* Letterkunde bij onze Natie gevonden. Doch even vóór het midden der achttiende Eeuw was *Duitschland* als met een nieuw leven bezield. Poëzij en Prozastijl verhieven zich om strijd, doch vooral de eerste, tot eene nooitgeziene hoogte. HALLER, HAGEDORN en GELLERT, na hen KLOPSTOCK, LESSING, WIELAND, GÖTHE, MENDELSSOHN, WINCKELMANN gaven voorbeelden, hoe men verheven, krachtig en zaakrijk kon schrijven en dichten. Op welk een' onmetelijken afstand, b. v., staat niet de *Messiade* tot de dichterlijke levensbeschrijvingen onzer landgenooten in de achttiende Eeuw! Onze landaard was nogtans in het begin niet zeer driftig in het navolgen van *Duitsche* modellen. Vóór het jaar 1770 ontdekt men daarvan bijkans geene sporen. Naderhand werden GELLERT's Fabelen (zeer goed) in dichtmaat vertaald. Doch allengs drong de kennis aan de nieuwere *Duitschers* meer door, en

wel

wel vooral met het begin van dit Tijdperk. Men kan onmogelijk ontkennen, dat deze invloed over 't algemeen gunſtig geweest is. VAN ALPHEN, BELLAMY, FEITH, toonen de duidelijkſte ſporen, dat die invloed op hen gewerkt heeft; en dezen behooren toch ongetwijfeld tot de herſtellers onzer Letterkunde. Zelfs in BILDERDIJK, den grooten BILDERDIJK, hoe afkeerig, volgens zijne beginſelen, van de *Duitſche* Letterkunde, zijn ſommige woorden en zegswijzen blijkbaar aan *Duitschland* ontleend, en wat meer is, — eene ſtrekking van zijnen geest, welke met de beste *Duitſche* Dichters verwant is. De geheele plooi der *Nederlandſche* Poëzij — wanneer ik mij zoo mag uitdrukken — is ſedert meer *Duitsch* dan *Fransch* geworden (waartoe de haat tegen de *Franſchen* ook wel iets kan hebben bijgedragen), behalve in de voetmaat, welke nog doorgaans berijmde *Alexandrijnen* bleef, en in de wetten van het Treurſpel. De wijsgeerige en godgeleerde denkbeelden der *Duitſchers* drongen, nu eenmaal de deur geopend was, met onweêrſtaanbare kracht in *Nederland* binnen, en deden op de wijziging der Uitlegkunde, der predikwijs, en der wijsgeerige voordragt eene werking, die buiten twijfel hare voordeelige zijde heeft. Men las HERDER, en wie kon hem lezen, zonder een' meer wijsgeerigen blik op de Natuur en de Geſchiedenis te ſlaan! — Men begon, in het laatſte van dit Tijdperk, HEEREN te lezen, en ook dit bragt, als 't ware, eene omwenteling in het (te voren vrij drooge) geſchiedkundige onderwerp

De *Duitſche* Letterkunde.

De *Duitsche* Letterkunde.

op de Hoogeſcholen te weeg. Het ſtelſel van KANT bragt een' ſchok in de wijsbegeerte, die misſchien even heilzaam was, als die DESCARTES in de zeventiende Eeuw bewerkte, hoewel beide Wijsgeeren dit welligt met elkander gemeen hebben, dat zij beter verſtonden af te breken, dan weder op te bouwen. Artſenijkunde, Regtsgeleerdheid, alles gevoelde den invloed van *Duitschland*, en het werd eindelijk eene ſchande voor den Geleerden geacht, met de beste werken onzer Oostelijke naburen over zijn vak geheel onbekend te zijn; gelijk de meeste beminnaars der hedendaagſche Letterkunde ten minſte iets van SCHILLER, GÖTHE en WIELAND gelezen hebben. — Intusſchen bleef de invloed der *Franſche* Taal- en Letterkunde nog altijd voortduren. De veelvuldige betrekkingen met de *Franſchen*, vooral na 1795, vermeerderden die zelfs, hoewel aan den anderen kant de dwangwetten, na 1810 ingevoerd, om *alle* kinderen de *Franſche* taal op de ſcholen te doen leeren, en alle geregtelijke ſtukken in die taal te doen overbrengen, meer afkeer, dan zucht voor dezelve deed ontſtaan. Intusſchen is die taal nog zoo algemeen, dat geheele onkunde in dezelve voor een wezenlijk gebrek aan beſchaving en opvoeding doorgaat.

De *Franſche* Letterkunde.

§ 311. Nadeelige zijde van dien invloed.

Deze invloed der naburige landen had echter, ten aanzien der grondigheid en oorſpronkelijkheid, ook eene voor *Nederland* zeer ongunſtige zijde. Het is waar, ook in het vorige Tijdperk had de vertalingszucht, zonder behoorlijke keuze, reeds veel te ſterk

voor

voor de eer der Natie geheerscht; doch in het tegenwoordige werd zij eene wezenlijke razernij. Bijna alles, wat in de geliefkoosde en vermakelijke lectuur, op uitheemſchen bodem, vooral in *Duitschland*, verſcheen, Romans, verhalen, *bloemen* en dergelijke (want men zocht zelfs vreemde namen op, om denzelfden titel niet al te zeer te vermenigvuldigen), werd (met voorbijgang van het grondige en zaakrijke) met den meest mogelijken ſpoed, en daardoor menigmalen hoogst gebrekkig, in de *Nederlandſche* taal overgebragt, waardoor niet alleen de geest van het Publiek met winderige, onbekookte, beuzelachtige gewrochten overladen en bedorven, maar ook de taal met eene menigte *Germanismen* en wel eens *Gallicismen* zóó verbasterd werd, dat onze voorzaten van vóór zestig jaren vele onzer tegenwoordige „Vertalingen" naauwelijks zouden verſtaan. Was een Schrijver bij de *Duitſchers* in de *mode*, b. v. A. LAFONTAINE, zoo vertaalde men alles van hem, zelfs zijne ellendigſte voortbrengſelen, zelfs zulke misſchien, die ſlechts onder zijn' naam doorgingen. Men zag vertalingfabrijken ontſtaan; men hield het dus zelfs noodig, op den titel van nieuwverſchenen boeken, althans Romans, de woorden: *niet vertaald*, of *oorſpronkelijk*, als eene bijzondere aanbeveling, als uitzondering op den regel, te plaatſen. CICERO zeide eens: „er is geene dwaasheid te ver„zinnen, die niet door een' Wijsgeer bedacht is." Wij mogen zeggen: „naauwelijks is er eene misge-

Nadeelige zijde van dien invloed.

 „boor-

Nadeelige zijde van dien invloed.

„ boorte in *Duitsche* of *Fransche* hersenen uitge-„ broeid, of zij is in *Nederland* overgebragt en ge-„ koesterd (*n*).” En dat dit ook op de *klassieke* geleerdheid nadeelig gewerkt heeft, zal niet ligt iemand ontkennen. Velen vonden het gemakkelijker, zich in kleine schriften, uit naburige talen overgebragt, oppervlakkig met de oudheid gemeenzaam te maken, dan zich door de moeijelijke talen der *Grieken* en *Romeinen*, en hunne vele Schrijvers heen te werken, om — zoo zij waanden — toch ten flotte hetzelfde doel te bereiken. Doch zij bedachten niet, dat de *vorm* — een zeer voornaam gedeelte in alle werken van fraaije Kunsten en Letteren — hier niet dan gebrekkig, of geheel niet, kon worden wedergegeven. Daarbij vertaalde, of las men toch in de grondtalen zeer algemeen de ongodsdienstige geschriften der *Franschen* of *Duitschers*, en bijna vreezen wij, dat de onverschilligheid en minachting voor stellige Godsdienstbegrippen, bij velen hieruit ontstaan, de onmiskenbare voordeelen, uit de toenemende verdraagzaamheid geboren, zoo niet geheel opgewogen, althans aanmerkelijk verminderd heeft. Deze gunstige zoowel als ongunstige zijde der toenemen-

(*n*) Is dit gezegde te gestreng, wanneer men zelfs het prulschrift: *Bewijs, dat Jezus Christus nog zeven en twintig jaren na zijne opstanding op Aarde verkeerd heeft*, en meer vodden van dien stempel, getrouwelijk ziet vertalen?

mende hedendaagſche, vooral *Hoogduitſche* Letterkunde zal ons nu, bij een meer naauwkeurig overzigt der voortbrengſelen van den geest in dit Tijdperk, duidelijker blijken.

Nadeelige zijde van dien invloed.

Een der eerſte, hoewel niet altijd naar waarde geſchatte, ijsbrekers der *Nederlandſche* Poëzij, na haar diep verval, was HIERONYMUS VAN ALPHEN. Hij werd in 1746 te *Gouda* geboren, uit een geſlacht, hetwelk aan den Staat en de Kerk mannen van aanzien en naam had geſchonken. — Na in 1768 te *Leyden* tot Doctor in de Regten bevorderd te zijn, werd hij Procureur-Generaal bij het Hof van *Utrecht*, daarna Penſionaris van *Leyden*, en eindelijk Raad en Theſaurier-Generaal van de Unie. Zijne ſtaatkundige denkwijs was die der Stadhoudersgezinden, en gevolgelijk werd hij in 1795, bij den inval der *Franſchen* en de Omwenteling, van zijn' post verlaten, en woonde ſedert ambteloos in *'s Hage*. Dit zeldzaam vernuft, op wien *Nederland* roem mag dragen, vereenigde veelſoortige kundigheden (hij was zoowel wijsgeerig Zielkundige, Zedekundige, Regtskenner en Godgeleerde, als Kunstkenner en Dichter) met bekwaamheid tot de meest uiteenloopende ſoorten der Poëzij. Reeds in 1771 en 1772 verſcheen zijne *Proeve van ſtichtelijke Mengelpoëzij*, met den *Haarlemſchen* Penſionaris PIETER LEONARD VAN DE KASTEELE, waarin men het eerst weder een' beteren, meer gekuischten toon voor de uitdrukking van godsdien-

§ 312. *Nederlandſche* Dichtkunst. VAN ALPHEN.

Nederlandsche Dichtkunst. VAN ALPHEN.

ſtige gevoelens hoorde; — hierop volgden *Gedichten en Overdenkingen* (1777), *Nederlandſche Gezangen* (1779), *Kleine Gedichten voor Kinderen* (1781 voor 't eerst, ſedert zeer dikwijls herdrukt). Onmiddellijk hierop, als wilde de Dichter zijne geſchiktheid tot de vurigſte en verhevenſte dichtſoort zoowel als tot den eenvoudigen kindertoon aan den dag leggen, volgden de *Mengelingen in Proza en Poëzij*, met *Gezangen der Liefde*, waarin de zuiverſte huwelijksmin door vurige godsvrucht niet verzwakt, maar geheiligd wordt, en *Cantaten*, meesterſtukken, die noch vóór, noch na hem in *Nederland* hunne weêrgade hebben gezien. VAN ALPHEN was in der daad de ſchepper van deze dichtſoort voor *Nederland*. Na eene lange tusſchenpoos (aangevuld door ſtaatsſtormen, waarin de Dichter moest deelen) verſchenen zijne *Proeven van Liederen en Gezangen voor den openbaren Godsdienst* (1801, 1802), waarvan ſommige in de kort daarna verſchenen *Evangeliſche Gezangen voor de Hervormde Kerk* zijn opgenomen.

Om VAN ALPHEN als *Dichter* te kunnen beoordeelen, moet men hem als *mensch* en als *Kunstkenner* beſchouwen. Reeds van zijne jeugd af was hij niet alleen een overtuigd, maar ook een zeer gemoedelijk en naauwgezet Christen, hoewel zonder eenige dweeperij. Hij was aan de leer zijner Kerke zeer gehecht, kende dezelve dóór en dóór, en verdedigde die zelfs (1775) tegen EBERHARD, welke toen echter het Christendom zelve nog niet had aangevallen.

In

In 1786 leide VAN ALPHEN de *gronden zijner geloofsbelijdenis* bloot; in de *Mengelingen in Proza en Poëzij* verdedigt hij zijne overhelling tot de bijzonder ernstigen en naauwgezetten, door velen *fijnen* genaamd; — zijn *Christelijke Spectator*, zijn werkje: *Predikt het Evangelium allen creaturen*, *eene staatsmaxime in het Rijk van waarheid en deugd* (1802); en zelfs, in zekeren zin, zijne *aanwijzing der voortreffelijkheid van* MOZES *als Wetgever boven* SOLON *en* LYKURGUS, getuigen van deze heerschende zucht voor het *Rijk van waarheid en deugd* (gelijk hij zich doorgaans uitdrukte), welke hem CHRISTUS en *Christendom* als het middelpunt der menschelijke wetenschappen deed beschouwen, en een groot werk daarover ontwerpen, waarvan hij echter slechts de ruwe schets heeft nagelaten: — eene zucht, die in hem, den onafhankelijken Staatsman, en naderhand vergetenen burger, niet dan onbaatzuchtig kon wezen. Deze godsdienstige gloed bezielt hem, hetzij hij de Openbaring, de Natuur, de Liefde, of het Vaderland bezingt. Altijd vindt hij den grondtoon voor zijn gezang in zijn hart: en deze toon, verwant aan het hoogste en heiligste, lost zich op in verrukkelijke akkoorden.

Nederlandsche Dichtkunst. VAN ALPHEN.

Maar wat onderscheidde hem nu van TRIP, en andere Dichters van het vorige Tijdperk, aan welke men ook geen warm godsdienstig gevoel kan ontzeggen? Het was *kunstgevoel* en *smaak*. Tot de geliefkoosde onderwerpen zijner beoefening behoorde de *Aesthetica*, eene kort te voren in *Duitschland* opge-

Nederlandsche Dichtkunst. VAN ALPHEN.

komene wetenſchap, die zich meer bepaaldelijk met het opdelven van het ſchoone in de fraaije Letteren en Kunſten bezig hield. Reeds in 1778 gaf hij het eerſte, en in 1780 het tweede Deel eener bewerking van RIEDEL's *Theorie der ſchoone Kunſten en Wetenſchappen* uit, waarin met lof van vele *Duitſche* Dichters werd geſproken. Het was onberispelijk en zelfs zeer heilzaam, dat VAN ALPHEN deze voorbeelden overnam, en zelfs aandrong; doch hij maakte zich vijanden, door van de *Nederlandſche* Dichters, zelfs die van de zeventiende Eeuw, met eene mindere achting te ſpreken, dan men gewoon was, en ook minder, dan zij verdienden. Welligt ſleepte de ellendige manier zijner tijdgenooten, en onmiddellijke voorgangers, met de verhevene Poëzij van *Duitschland* op dat tijdſtip vergeleken, hem weg, zoodat hij geen genoegzaam regt deed aan onze groote mannen uit de zeventiende Eeuw. Nogtans is het waar, dat dezen ook nog grove feilen hebben, wel de feilen hunner Eeuw, maar tegen welke het toch van belang was, te waarſchuwen. Ten andere was VAN ALPHEN, naar het gevoelen van ſommigen, te veel Wijsgeer, en wilde het gevoel te veel door fijngeſponnen regelen aan band leggen (*o*). Hoe het zij: in dit werk en in de aanmerkingen toont zich, bij uit-

(*o*) Zie zijne *Brieven* daarover met den Heer PERPONCHER gewisſeld (een voorbeeld van beleefden redetwist), en den onheuſchen aanval van D. E. (1779).

Nederlandsche Dichtkunst. VAN ALPHEN.

uitgebreide belezenheid, overal kiesche smaak en gestrenge oordeelkunde. Deze nu, gevoegd bij zijne zucht voor de toenmalige *Duitsche klassieke* Dichters, GELLERT, KLOPSTOCK, en anderen, kon hem onmogelijk tot de harde figuren, het bespottelijke misbruik der bijbeltaal, die men voor verheven wilde doen doorgaan, en de verdeeling der Gedichten in den vorm van Leerredenen, behagen doen scheppen. Na de hoogste verheffing daalt hij slechts zeer zelden (*p*); zelden heeft hij uitdrukkingen, die in den eersten opslag verblinden, doch waarvan men naderhand de onjuistheid ontdekt: — maar al had hij meer plaatsen van dien aard, zou nog zijn *Starrenhemel* tegen die alle opwegen. De Dichter grijpt daarin met tooverkracht het hart aan, en rukt het door beschouwing van het oneindige in de ruimte (in de *hope der zaligheid* bezong hij het oneindige in den tijd) tot de hoogste geestdrift, en de stoutste hoop weg.

(*p*) Als een der ergste (misschien het ergste) voorbeeld van dien val mogen wij de Verzen rekenen, door den Heer WITSEN GEYSBEEK medegedeeld, *Biogr. Anthol. en Crit. Woordenboek*, I. D. bl. 18. Maar men houde in 't oog, dat dit uit de reeds in 1771 uitgekomene *Stichtelijke Mengelpoëzij* is. Het voorbeeld van schitterend valsch vernuft, dat wij bedoelen, zijn de twee regels:

De parel der bestendigheid
Rust in de schulp der eeuwigheid.

Het beeld en het afgebeelde voorwerp hebben onderling geene overeenkomst.

Nederlandsche Dichtkunst. VAN ALPHEN.

weg. Het zou een één̈ig kunstgenot zijn, den *Starrenhemel* van VAN ALPHEN, in een' ſtillen zomernacht, in de opene lucht, aan het ſtrand der zee te hooren uitvoeren. Welk eene Poëzij is in het volgende *Recitatief!*

Daar rijst het tintlend ſtarrenheir,
En de aarde zwijgt verbaasd.
't Geſtarnte ſpiegelt zich in 't meir,
Waarop geen windje blaast.
't Is alles hemel wat men ziet,
Zelfs bergen vlugten heen:
't Verdorde blaadje ſchuifelt niet,
't Geſtarnte ſpreekt alléén.

Welk eene verheffing van de Dichtgenootſchappen tot zulk eene Poëzij (*q*)! Het vervolg beantwoordt aan

(*q*) De Heer DE VRIES, een man van den fijnſten kunſtſmaak, en het edelſte gevoel voor dichterlijke ſchoonheden, deelt, in een Artikel over VAN ALPHEN, een vrij ſober ſtukje uit de *Nederlandſche* Gezangen, het *Beſtand*, ter proeve mede, zegt van VAN ALPHEN, *dat hij, zijns oordeels, lof verdient door zijne Kindergedichtjes en Nederlandſche Gezangen*, en ſpreekt geen woord van den Starrenhemel. Dit is ons een onoplosbaar raadſel. De Heer WITSEN GEYSBEEK deelt in zijn *Woordenboek* den geheelen Starrenhemel mede (bl. 23—28), hetwelk zijn' ſmaak tot eere ſtrekt. Wij moeten nog aanmerken, dat in het ſlot de dichterlijke geestdrift, en de verrukking, door het groote onderwerp geboren, VAN ALPHEN zelfs zijn *ſystema* heeft doen vergeten.

Solo.

Nederlandsche Dichtkunst. VAN ALPHEN.

aan dit grootsche begin, onmiddellijk na het eerste *Chorus*. De derde Cantate, *de Slag op Doggersbank*, ademt de zuiverste Vaderlandsliefde, en dichterlijke denkbeelden, doch moet voor den *Starrenhemel* in allen opzigte onderdoen. De *Vaderlandsche Gezangen* hebben eenige heerlijke stukken, waaronder dat op den dood van Prins WILLEM I., met het bekende slot een der kortsten, maar fraaiste is.

Daar ligt de hoop van Staat! wie stuit nù Spanjes woeden?
De handen hangen slap, de held is bleek van schrik:
Wie leeft er, die na hem ons *Neêrland* kan behoeden?
Zoo sprak het weerloos volk: maar *Neêrlands* God zei: Ik!

VAN ALPHEN'S Kindergedichtjes zijn algemeen bekend. Met reden zegt DE VRIES, dat alle pogingen, om

---

Solo.

Gij englen, die op starren treedt,
Aanschouwt met eerbied onze woning,
Schoon gij met luister zijt bekleed,
Uw Vorst is hier ook Koning.
Wij zijn ook schakels van 't heelal,
En leden van het Rijk, dat eeuwig bloeijen zal.
Juich, Hemel juich! de Koning leve!
Zijn rijk groei aan in deugd en magt.
Dat al wat leeft hem eere geve,
Voor 't geen zijn goedheid heeft volbragt.
Grijpt moed, bedrukte stervelingen!
Loopt hier uw pad door een woestijn,
De schepping zal eens samen zingen,
En God in allen alles zijn.

Nederlandsche Dichtkunst. VAN ALPHEN.

om dezelve na te volgen, of met hen te wedijveren, te kort zijn geschoten. Welk eene natuurlijke eenvoudigheid! hoe geheel is hier de kindertoon getroffen! hoe ver zijn deze Gedichten verwijderd van alles, wat boven de bevatting der kinderen is! en toch — hoe leerzaam, hoe geschikt, om de edelste gevoelens te ontwikkelen, de edelste beginselen in te prenten! Ons zijn in geene andere taal zulke *Kindergedichtjes* bekend.

Wanneer wij nu de verdiensten van VAN ALPHEN kortelijk bijeen trekken, zoo vinden wij, dat hij aan de *Nederlanders* gedeeltelijk de hoogte deed kennen, op welke de *Duitsche* Poëzij zich destijds bevond; dat hij de *Cantate* tot eene nooit gekende, nooit weder bereikte hoogte opvoerde, den regten toon wedergaf aan den *Vaderlandschen zang*, in het *godsdienstige lied* warmte van gevoel en kracht van verbeelding aan kieschen smaak wist te huwen, terwijl zijn buigzame geest, die in den *Starrenhemel* stof tot de verhevenste overpeinzingen gaf, ook bevattelijk en aangenaam wist te dichten voor het vierjarige kind; verdiensten, gewis zóó groot, dat zij den naam van VAN ALPHEN bij alle beminnaars onzer Poëzij even zeer, als bij alle Godsdienstvrienden in eere moeten doen blijven (*r*).

Een

(*r*) Het komt ons voor, dat VAN ALPHEN in zijne regte waarde over 't algemeen te weinig geschat wordt. Des te meer verheugt het ons, dat de verdienstelijke Schrijvers der *Gedenkzuil* op het graf van BEL-

Een *Genie* van geheel anderen aanleg en vorming bragt gelijktijdig, nog meer dan VAN ALPHEN, tot herleving der Dichtkunst bij. En hij was nogtans niet uit een aanzienlijk geslacht: hij behoorde oorspronkelijk niet tot den edelen, zelfs naauwelijks tot den middelbaren stand der Maatschappij; een bewijs te meer, dat de Natuur den Dichter hare gaven vrijmagtig uitdeelt, en dat zij — geene arbeidzame of vlijtige kunst — die eerste goddelijke spranken in de borst moet leggen, welke nogtans niet verwaarloosd, maar gekoesterd en aangeblazen moeten worden door oefening en beschaving. JACOBUS BELLAMY was uit een' *Zwitsersch* geslacht afkomstig; zijn Grootvader had veel gereisd, en kwam zich eindelijk te *Vlissingen* nederzetten, waar hij zijnen Zoon niet meer vond, welke daar reeds vroeger gehuwd en overleden was, nalatende eene Weduwe en een eenig Zoontje, hetwelk bij 's Vaders dood eerst vijf jaren oud was. Zijne Moeder besteedde hem in de leer bij een' bakker, doch hiervoor was zijne ziel niet berekend: zij zweefde vaak in het oneindige rond, terwijl zijne stadgenooten voor de toonbank naar brood wachtten, en dit gaf dan wel eens onaangename tooneelen. Intus-

Nederlandsche Dichtkunst.

§ 313.

BELLAMY.

BELLAMY, VAN ALPHEN *waarlijk groot, en als hervormer van den goeden smaak in het vak der Theorie, Dichtkunst en fraaije Letteren zeer verdienstelijk* noemen (bl. 102), hetwelk hun te meer eere doet, daar BELLAMY zelf VAN ALPHEN eens over zijne *Mengelingen* hard aanviel, hoezeer deze laatste zulks nimmer beantwoordde.

Nederlandsche Dichtkunst. BELLAMY.

tusschen had de toenmalige Predikant te *Vlissingen* (thans Hoogleeraar), TE WATER, eenige kennis aan den jongeling bekomen, en beschaafde zijne eerstelingen, althans wat de taal betrof; hij moedigde hem verder aan, en zond sommige zijner proeven naar het *Haagsche* Kunstgenootschap, *Kunst wordt door arbeid verkregen.* Maar TE WATER deed meer: hij toetste den jongeling, of deze zich ook op de Letteren zou willen toeleggen? toen hem deszelfs vurige begeerte daartoe bleek, bragt hij, door den Heer LAMBRECHTSEN VAN RITTHEM, en andere edelmoedige menschenvrienden, de middelen bijeen, om den veelbelovenden jongeling in 1779 van den bakkersoven, en in 1782 op de Hoogeschool te *Utrecht* te brengen. Zijne eerste manier was de *Mythologie* naar de oude sleur, vooral bij huwelijksdichten, PHEBUS met zijn' stoet, enz. Doch spoedig verveelde deze onzin hem zelf. Het schijnt, dat de *Geuzen* van VAN HAREN, hem mede door TE WATER bezorgd, een' wonderbaren indruk op hem gemaakt, en hem van echt dichterlijke schoonheid eenig denkbeeld gegeven hebben (*s*). Te *Utrecht* opende zich voor hem eene nieuwe wereld. Deze stad was op dat oogenblik in die staatkundige gisting, van welke wij boven, als voordeelig voor de Poëzij, heb-

(*s*) Zie over dit en al het overige: *Gedenkzuil op het graf van* J. BELLAMY, door W. A. OCKERSE en A. KLEYN, geboren OCKERSE, bl. 10–18, verg. met bl. 26.

hebben gesproken. Men zocht er de oude *stedelijke* voorregten van vóór 1674 te doen herleven. De burgerij was, met een groot gedeelte der Natie, misnoegd over het beleid van den *Engelschen* Oorlog, en brandde van verontwaardiging tegen den verraderlijken *Brit*, en deszelfs (gewone) roof- en plunderzucht op *St. Eustatius*. Daarbij was BELLAMY huisgenoot van een' der hevigste (latere) volksleiders in dien geest, van den bekenden QUINT ONDAATJE. Kon het anders, of de van dichtvuur bruisende, en van Vaderlandsliefde gloeijende jongeling (reeds onder zijne eerste, nog gebrekkige, voortbrengselen onderscheidde men vaderlandsche stukjes) (*t*) moest in de verzoeking geraken, de lier voor *Nederland* te bespelen? Hij deed zulks, en de *Vaderlandsche Gezangen* van ZELANDUS waren het uitvloeisel dezer jeugdige geestdrift. Dezelve moesten, en om derzelver innerlijke waarde, en om den toen nog ongewonen, forschen dichttrant, en om de overeenkomst met den toen heerschenden smaak, — algemeene goedkeuring vinden. Zelfs de stadsregering van *Vlissingen*, 's Dichters geboorteplaats, aan welke hij die had opgedragen, nam dezelve welgevallig aan, en vereerde hem daarvoor een boekgeschenk. De toon is in der daad gespierd en krachtig; hij verraadt den echten, oorspron-

Nederlandsche Dichtkunst.

BELLAMY.

(*t*) Reeds zijne eerste vorming leidde hem daartoe op. Hij had in 1772 een werkzaam aandeel mogen nemen aan de viering van het tweede Eeuwfeest der bevrijding van *Vlissingen*, door eigene kracht,

Nederlandsche Dichtkunst. BELLAMY.

ſpronkelijken Dichter (hoe hoog, b. v., ſtaat het Gezang, *aan het Vaderland*, boven de gelijkmatige, zachtvloeijende Verzen van dien tijd!) en ademt verontwaardiging tegen alle vijanden des Vaderlands (*u*). Een weinig vroeger was eene keuze uit zijne *Jeugdige Gezangen* verſchenen, die even zeer bevalligheid en lieftaligheid met kieschheid van ſmaak en *harmonie* van uitdrukking paarden, als de anderen kracht en ſtoutheid vertoonden. Het is misſchien deze zamenvoeging van twee zoo verſchillende eigenſchappen, welke in den beginne BELLAMY met GLEIM deden vergelijken; hoewel hij betuigde, destijds GLEIM nog niet te hebben gelezen. In hoe verre de Ouden, en latere Dichters op zijn *Genie* gewerkt hebben, is moeijelijk te bepalen. Het ſchijnt nogtans, dat deze invloed niet bijzonder groot was. Geleerd, in den eigenlijken zin, was BELLAMY niet, en hij betreurde zelf, dat eene te late kennismaking met de meesterſtukken van *Griekenland* en *Rome* hem van veel ſchoons beroofde, waarmede hij zijn heerlijk vernuft had kunnen voeden, verſterken en veredelen. Doch zulks werd gedeeltelijk vergoed door den omgang met

---

(*u*) Ik erken gaarne, met den Heer WITSEN GEYSBEEK (*Woordenb.* I. D. bl. 248), dat ik in mijne Prijsverhandeling over de lotgevallen der Poëzij, bij TEYLER's Genootſchap, in dit opzigt BELLAMY geen regt gedaan heb, ſchoon de Heer WITSEN GEYSBEEK zulks minder bits had kunnen zeggen. Zou de veelvuldige behandeling van het *Puntdicht* de menſchen zoo bars en ſpijtig maken?

Nederlandsche Dichtkunst.

BELLAMY.

met RAU, KLEYN, HINLÓPEN en anderen, mannen, vooral de eerste, van uitstekend kieschen smaak, en doorkneed in de kennis der *klassieke* Schrijvers. Wij twijfelen niet, of KLEYN, in 't bijzonder, heeft hem ook oplettend gemaakt op de beste *Duitsche* Schrijvers, van welke men sommige onmiskenbare en erkende navolgingen in zijne Gedichten vindt (*v*), zoo als van de *Ode na een onweder*, volgens MOZES MENDELSZOON (*w*). Wat de *Hollandsche* Dichters betreft, het schijnt, dat hij in zijne eerste jeugd CATS, en denkelijk ook VONDEL en anderen gelezen heeft. Van VAN HAREN's *Geuzen* is boven reeds gesproken. Doch de laffe Gedichten der achttiende Eeuw tot op zijnen tijd, en de meesterachtige toon der *Kunstgenootschappen* waren hem tegen de borst. Zijn gezond verstand, zijn scheppend vernuft, zijne ongedwongene, oorspronkelijke dichtluim konden zich onmogelijk vereenigen met die ijskoude wetten en regelen, welke niets

(*v*) Mij dunkt, toen hij het *Vaderlandsche meisje* en den *Vaderlandschen jongeling* dichtte, moet hij KLOPSTOCK, of toch Verzen uit zijne school gelezen hebben. Dat hij althans in 1784 niet alleen *Duitschers* gelezen, maar *veel* gelezen had, ziet men uit het gebruik van het woord *besloten* voor *vast beraden*, in het *Krijgslied* tegen JOSEPH II., welke uitdrukking, in dien zin, wij stellig voor een *Germanisme* zouden houden, indien de groote VAN DER PALM dezelve niet ook had gebruikt.

(*w*) Ook STILLING's *Jeugd*, *Jongelingsjaren en Vreemdelingschap* (niet *Heimwee*, 't welk eerst in 1795 uitkwam) sleepten hem in verrukking weg, en boezemden hem een gevoelig dichtstukje in.

Nederlandsche Dichtkunst. BELLAMY.

niets dan dorre middelmatigheid voortbragten. Het is zelfs waarschijnlijk, dat deze afkeer hem het zoo deerlijk misbruikte rijm voor de Poëzij minder noodzakelijk deed achten: althans hij is de eerste, die met VAN ALPHEN (doch nog gelukkiger dan deze) onze Poëzij met *rijmelooze Gedichten* verrijkt heeft, waarin hij een meester was: zijne proeven in dit vak bewijzen zonneklaar, dat onze taal, *mits door een waar Genie behandeld*, voor deze dichtsoort niet minder geschikt is, dan hare *Hoogduitsche* zuster (*x*), en

(*x*) Wij bedoelen echter vooral het vak der kleinere, zachte dichtstukjes, niet den *Hexameter*, waarin tot nu toe geen goed, en naauwelijks een middelmatig Vers in onze taal is te voorschijn gekomen. De Schrijvers der *Gedenkzuil* hebben ook hier onbewimpeld en, onzes oordeels, met veel juistheid de onberijmde Gedichten, in onze taal, verdedigd (bl. 43—45 en *Noot*). BELLAMY's krachtigste en zinrijkste Verzen, zeggen die Schrijvers, waren doorgaans rijmeloos. Wij behoeven daartoe slechts het *Onweder* aan te halen. Wie mist daarin het rijm? Of wie zou rijmklanken begeeren op het einde der heerlijke regels:

De dag verwisselt zijn gewaden
  Voor 't zachte kleed des Nachts!
De zee kust, kabblend, heuren oever,
  De gansche Schepping bidt! —
Daar breekt, uit opgepreste wolken,
  Een felle bliksemschicht! —
Daar rolt de klaterende donder!
  De gansche Schepping beeft! —
Zoo schriklijk klaterde de donder!
  Toen God de wereld *sprak!*

Hoe

en dat men het voornamelijk aan miskenning en verachting dier dichtſoort, door onze Kunstregters, te wijten heeft, dat men in dezelve, na BELLAMY, doorgaans zoo ongelukkig geſlaagd is, waarbij wij nogtans geenszins de ongelukkige zucht tot navolging, door ongeroepene Schrijvers, willen uitſluiten, die meenden, dat deze manier toch zoo ongemakkelijk niet wezen kon, en daardoor onzen Zangberg met broddelwerk overlaadden. Doch zou men hetzelfde niet tegen den vloed van rijmen kunnen zeggen, waarmede men VONDEL, ANTONIDES of HOOGVLIET meende na te volgen?

Nederlandſche Dichtkunst.
BELLAMY.

Na deze twee bundels, beide zonder naam des Dichters uitgegeven, gaf BELLAMY eerst met zijnen naam *Gezangen* uit. Deze zijn grootendeels ernſtiger, aandoenlijker, dan zijne veelal vrolijke en onſchuldig dartele *jeugdige*, en toch zachter, dan zijne krijgshaftige vaderlandſche liederen. De uitgevers van BELLAMY's eerezuil, die hem zeer goed kenden, meenen, dat hij toen reeds een voorgevoel had van zijnen vast naderenden dood. Krachtig, fiksch, en minder door nog overgeblevene nalatigheden meer of min ontſierd, is ook deze bundel. Men vindt daarin de meesterſtukken: *Hier ligt mijn Damon in het graf; Wij hebben een zuster op Aar-*

Hoe veel ligt niet in deze laatſte uitdrukking! Maar het geheele Gedicht verdient gelezen en herlezen te worden. *Zulke* onberijmde Verzen zijn zekerlijk veel moeijelijker, dan de gewone rijmregels.

Nederlandsche Dichtkunst. BELLAMY.

Aarde gevonden, en anderen, die aan alle beschaafde *Nederlanders* bekend zijn. Het eerste is zelfs meer of min een *Volkslied* geworden. Den toon daartoe (de klagt eener ongelukkige Geliefde) vond BELLAMY in zijn hart. Hij beminde reeds te *Vlissingen* een meisje, boven hem in stand verheven; hetwelk echter, door hare betrekkingen, zoo 't schijnt, genoopt, in 1780 op het punt stond, met een' ander' te huwen, welke onverwacht overleed. Toen begon BELLAMY zijne aanzoeken, en vond wederliefde. Op de Hoogeschool, te midden van alle verstrooijing en afleiding, bleef BELLAMY deze Geliefde getrouw, en wijdde haar, onder den naam van *Phyllis*, een aantal gezangen, die van eene zoowel reine als vurige liefde getuigen. Doch omstandigheden, de wil harer Ouderen, en de nog niet gevestigde stand van BELLAMY, waren hinderpalen tegen deze vereeniging; nooit mogt de tederste minnaar zijne wenschen bekroond zien! Hij was nog niet tot dien stand gekomen, waarin hij misschien een sieraad van den Kansel zou geworden zijn, en door Welsprekendheid, gelijk thans door Poëzij, zou hebben uitgemunt — toen eene zware verkoudheid zijn anders gezond, en zelfs buitengemeen sterk, ligchaamsgestel aantastte, zich met daarin voorhandene jichtstoffen vereenigde, en den jeugdigen Dichter, reeds den roem des Vaderlands, in 1786, eerst ruim acht en twintig jaren oud, in het graf sleepte. — Zijne nagelatene Gedichten (althans eene keus uit dezelve) werden in 1790 geplaatst achter een' herdruk van de *Gezangen* zij-

zijner jeugd, door zijne Vrienden uitgegeven. Buitendien heeft hij eenige uitſtekende voortbrengſelen geleverd in de *Proeven voor het verſtand, den ſmaak en het hart*, die in 1784 te *Utrecht* uitkwamen, en onder anderen het meesterſtuk, in den aandoenlijken verhaaltrant, *Roosje* (y). Het is een geheel Vaderlandsch, ja geheel plaatſelijk *Zeeuwsch* ſtukje. Het ſchildert *Nederlandſche* Natuur, *Nederlandſche* Karakters,

Nederlandſche Dichtkunst.

BELLAMY.

(y) Daar was in Zeeland eens een man,
Hij had een aardig kind,
Een meisje, dat van ieder een,
Op 't zeerſte, werd bemind.

De man, gelijk men denken kan,
Was grootsch op zulk een' ſchat,
Te meer, daar hij zijn lieve Vrouw
Daarbij verloren had.

Wat nam hij Roosje menigmaal
Al zuchtend in zijn' arm!
En kuschte, met een tranend oog,
Haar roode kaakjes warm.

Dan zeî die teedre, goede man,
Gij hebt geen moeder meer!
Ja wel, zeî dan het zoete kind,
Bij onzen lieven Heer! —

Wel, hoor ik, dunkt mij, menig fraai vernuft zeggen: zoo kan immers iedereen dichten! Dat is immers Proza, de taal van het dagelijkſche leven! — Juist daarin ligt het geheim dezer Poëzij, dat zij zoo gemakkelijk *ſchijnt*, omdat zij zoo natuurlijk is: en toch, om haar voort te brengen, den hoogſten trap der echte kunst vereischt.

Nederlandsche Dichtkunst. BELLAMY.

ters, en daarbij tevens gevoelens en gewaarwordingen, die der menschelijke Natuur altijd en overal eigen zijn. Schoon het den eigenlijken naam van *Romance* niet mag dragen, heeft het nogtans voor den *Nederlander* dat zelfde belang, hetwelk voor den *Spanjaard* en den *Italiaan* zijne *romantische* dichtstukken hebben, die zijne oude volkszeden schetsen. Dit meesterstuk is algemeen bekend: wij kunnen echter niet voorbij, aan te merken, dat hier de hoogste eenvoudigheid den stempel zet op het natuurlijkste, warmste gevoel; dat men volstrekt geene sieraden heeft, dan die het onderwerp stellig en onmisbaar vereischt, en dat, bij de grootste afwijking van de zeden, gewoonten en denktrant der Oudheid, geen der meest geprezene Ouden nogtans zich dit stukje had behoeven te schamen, hetwelk een voldingend bewijs van BELLAMY's gezonden en veredelden smaak oplevert.

De Gedichten van BELLAMY genoten de hoogstzeldzame eer voor een *Nederlandsch* werk, eene Vertaling *in* het *Hoogduitsch*. Dezelve werd in 1790 te *Weenen* gedrukt. In der daad zweemde BELLAMY's geest veel naar dien der toenmalige *Duitsche* Dichtschool, en een onzer *Nederlandsche* Geleerden heeft hem, zeer gepast en welsprekend, vergeleken met HÖLTY (z).

Het

(z) Prof. J. P. VAN CAPPELLEN, in eene afzonderlijke Redevoering bij het Institut.

Het zal noodeloos zijn, behalve eene enkele, tot ſtaving onzer gezegden, proeven te geven uit BELLAMY. Hij is een van de geliefkoosde Dichters der Natie: men kent zijne meesterſtukken van buiten, en behalve de reeds meermalen aangehaalde *Eerezuil*, door zijne overgeblevene Vrienden onlangs opgerigt, ontbreekt het niet aan werken, waarin men genoegzamen voorraad dier proeven vindt (*a*). De meeste Gezangen van BELLAMY zijn in 1816 te *Haarlem*, door den kundigen en dichtlievenden LOOSJES, in één klein deeltje (zakformaat), op nieuw uitgegeven: men mist daarin echter *Roosje*, als niet het eigendom des Uitgevers zijnde. — Als Kunstkenner en Prozaſchrijver heeft zich BELLAMY ook met lof in den te *Utrecht* uitgekomen *Poëtiſchen Spectator* bekend gemaakt, waarin hij zijne *Dichterlijke Theorie* ontwikkelt. — Twee zijner Leerredenen (eene vorige, meer Wapenkreet dan Leerrede, ter aanmoediging van deelneming in de toenmalige genootſchappen van wapenhandel, werd weinig bekend,) zijn, na 's mans dood, door den toenmaals *Vlisſingſchen*, naderhand *Dordrechtſchen* Predikant KUIPERS uitgegeven, met eene uitmuntende inleiding, den aanleg en vorming van BELLAMY ſchetſende (*b*). Men kent

Nederlandſche Dichtkunst. BELLAMY.

(*a*) B. v., DE VRIES, *Geſchiedenis der Nederduitſche Dichtkunst*, II. D. bl. 297—307. WITSEN GEYSBEEK, *Biographisch enz. Woordenboek*, I. D. bl. 255—270.

(*b*) Zie over dezen Schrijver een levensberigt in de *Mnemoſyne*, IV.

Nederlandsche Dichtkunst.

BELLAMY.

kent het gebruik op onze Hoogescholen, hetwelk de studenten in de Godgeleerdheid verpligt, in 't openbaar bewijzen te geven van hunne bekwaamheid in het prediken, onder opzigt van eenen Hoogleeraar. Ook BELLAMY voldeed hieraan, en gaf blijken, dat hij ook in dit vak te huis was: zij verschilden zeer verre van de toenmaals nog veelal in zwang gaande droog *dogmatische* manier; diep gevoel en kracht van taal paren zich daarin met godsdienstigen ernst. Hij zou in vervolg van tijd een STERNE hebben kunnen worden, schoon het te bezien sta, of een STERNE destijds op den *Hollandschen* Kansel opgang zou hebben gemaakt. Zijne begrippen van verdraagzaamheid en algemeene broederliefde waren in dien tijd nog opmerkelijk.

§ 314. Vrienden van BELLAMY. RAU. KLEYN. HINLÓPEN.

BELLAMY had veel aan zijne Vrienden te danken, gelijk wij reeds boven gezien hebben. Een der voortreffelijksten was SEBALD FULCO JOHANNES RAU, zoon van den *Utrechtschen* Hoogleeraar in de Godgeleerdheid en *Oostersche* talen, SEBALD RAU, en op wien wij beneden als Kanselredenaar moeten terug komen, waarin hij bijzonder geschitterd heeft. Nogtans heeft hij zich ook voordeelig bekend gemaakt door eene *Romance* (eene der eerste in onze taal),

Ewald

IV. D. bl. 245—271. De titel van zijn door ons bedoelde werk is: *Twee nagelaten Leerredenen van* J. BELLAMY. Met een *Voorberigt, hem betreffende. Vlissingen* 1790.

Ewald en *Elize* genaamd, en die in de reeds gemelde *Proeven van het verstand, den smaak en het hart* gevonden worden, een gedicht vol vuur en kracht op den *Latijnschen* Odendichter SARBIEWSKI, ons door zijnen Vriend KLEYN bewaard (*c*), doch vooral door eenen kieschen, fijnen, gelouterden smaak, uit de beste Modellen van *Palestina*, *Griekenland*, *Rome*, *Brittannië*, *Frankrijk* en *Duitschland* geschept, waarvan hij in zijne heerlijke Redevoering ter vergelijking van JOB, HOMERUS en OSSIAN (in 1799 te *Leyden* gehouden), de duidelijkste blijken vertoonde, ook door eene navolging der klagten van ANDROMACHÉ over HEKTOR, uit HOMERUS, in *Latijnsche* Verzen. Misschien bragt dit geliefkoosd gebruik der Ouden wel iets bij tot zijnen afkeer voor den *dwang* tot rijmen, welken de Kunstregters aan de *Nederlandsche* Poëzij wilden opdringen; in eene Voorlezing, te *Utrecht* in een' vriendenkring gehouden, verklaarde hij zich tegen dien dwang, doch geenszins tegen het gebruik van het rijm. Een tweede Vriend van BELLAMY was JOHAN PIETER KLEYN, die in 't bijzonder den *Lierzang* beminde, en gelukkig beöefende. Hij bezigde, even als BELLAMY en RAU, veelal (en wel bij voorkeur) het rijmelooze Vers; en bij hem is de navolging der *Duitschers* vooral zeer zigtbaar. Hij bezat in zijne begaafde Echtgenoo-

Nederlandsche Dichtkunst. Vrienden van BELLAMY. RAU. KLEYN. HINLÓPEN.

(*c*) Te vinden in deszelfs nagelatene Verhandeling over het Herdersdicht, *Mnemosyne*, IV. D. bl. 10—14.

Nederlandsche Dichtkunst. Vrienden van BELLAMY. RAU. KLEYN. HINLÓPEN.

noote, A. KLEYN, geboren OCKERSE, eene Kunstvriendin, welke meermalen hare lier met de zijne paarde, en in 1809 zijne *nagelatene Gedichten* uitgaf. De Dichter, die een' post bij het Geregtshof te *Arnhem* bekleedde, werd door veelvuldige ambtsbezigheden, en eenen vroegen dood (hij overleed reeds in 1805) belet in zijn voornemen, om eene volledige *Theorie*, althans der Dichtkunst, te schrijven; van welke echter eenige *fragmenten* in de *Mnemosyne* (*d*) bewaard zijn, die 's mans uitgebreide belezenheid bewijzen; terwijl men, behalve uit meer andere proeven, de innige vriendschap van BELLAMY tot KLEYN kan zien uit het warm godsdienstige stukje, *aan mijnen* KLEYN, te vinden in dezelfde Verzameling (*e*). HINLÓPEN, de derde van BELLAMY's hartevrienden, heeft weinig of niets uitgegeven; nogtans noemen hem de Schrijvers der *Gedenkzuil op* BELLAMY een' allergelukkigsten navolger en vertaler der oude Dichters, en berigten, dat hij veel rijmelooze Poëzij gedicht heeft, en eene fraaije dichterlijke *portefeuille* heeft nagelaten. HINLÓPEN, de regtsgeleerde loopbaan ingetreden, verloor in het jaar 1795 met de Omwenteling zijnen post, doch met het bedaren der par-

(*d*) *Over de fraaije Kunsten en Wetenschappen in het algemeen*, *en de Dichtkunst en Dichtkunde in het bijzonder*, in het I., *over het Epigramme* in het II., *over het Herdersdicht* in het IV. Stuk. Zie ook de Voorrede voor het I. Stuk, bl. XI, en Leven van KLEYN in den *Recensent ook der Recensenten* voor 1807, N°. 2, bl. 85.

(*e*) II. Stuk, bl. 105—109.

partijſchappen deden zijne uitſtekende kunde, braafheid en werkzaamheid hem weder aanſtellen, en de edeldenkende Koning LODEWIJK, die zoo gaarne verdienſten in regtſchapene *Hollanders* eerbiedigde, benoemde hem tot Staatsraad, en Ridder van de Orde der *Unie*. Hij overleed echter, tot ſmart aller braven, reeds in 1808. Dat HINLÓPEN (en zeer zeker ook de geheele, aan talenten zoo rijke, *Utrechtſche* vriendenkring) (*f*) *Duitschland's* Letterkunde, deszelfs Puikdichter KLOPSTOCK bewonderde, en den onvergelijkelijken CLAUDIUS beminde, blijkt uit een Vers, vol warmte, gevoel en Godsvrucht, door hem aan zijnen Vriend VAN DER PAUW, bij deszelfs vertrek naar *Hamburg*, medegegeven (*g*).

Nederlandſche Dichtkunst. Vrienden van BELLAMY. HINLÓPEN.

§ 315. NIEUWLAND.

Kort na BELLAMY blonk, voor korten tijd, een ander vroegtijdig Genie aan onzen letterkundigen Hemel als eene ſter van de eerſte grootte, die echter meer was dan enkel Letterkundige, en als zoodanig (wij

(*f*) Deze *Utrechtſche* vriendenkring (BELLAMY, RAU, KLEYN, HINLÓPEN, met CARP, OCKERSE en eenige anderen) herinnert ons de vereeniging van eenige jongelingen (STOLBERG, VOSS, HÖLTY, BÜRGER, LEISEWITZ, MILLER, enz.) die, omtrent tien jaren vroeger, te *Göttingen* elkander tot Dichters en Letterbeoefenaars vormden. De Hoogleeraar VAN CAPPELLEN geeft hiervan een' wenk in zijne fraaije Vergelijking tusſchen BELLAMY en HÖLTY, bl. 12. Beide deze vriendenkringen hadden ongemeen veel invloed op de Poëzij van hun Vaderland; doch zoo men verlegen is, aan wien onder de *Göttingers* den eereprijs toe te kennen, bij die van *Utrecht* is het BELLAMY, die uitmunt: *Velut inter ſtellas luna minores.*

(*g*) Zie *Mnemoſyne*, V. St. bl. 313—317.

Nederlandsche Dichtkunst. NIEUWLAND.

(wij willen niet zeggen als Dichter) boven BELLAMY ſtond. Het was de onſterfelijke PIETER NIEUWLAND, die, even als BELLAMY, zich door eigene kracht aan alle die belemmeringen ontworstelde, welke eene geboorte in de lagere klasſen der Maatſchappij zoo dikwerf aan de ontwikkeling van den geest in den weg leggen. In 1764 werd hij in de *Diemermeer* geboren. Zijn Vader was een Timmerman, geenszins ontbloot van kundigheden in zijn vak, die men niet bij elkeen' van dat beroep aantreft: hij onderwees zijn' Zoon in de eerſte beginſelen der reken- en meetkunde. Deze verſtond alle de (weinige) boeken, die zijn Vader bezat, en maakte in zijn zevende jaar reeds versjes, die geen' middelmatigen geest aankondigden. Weldra werd hij opgemerkt, opgezocht en, door de lesſen van den bekwamen ÆNEÆ, en de weldadigheid van den braven BERNARDUS DE BOSCH (JERONIMO's broeder, van wien beneden,) aanvankelijk ontwikkeld. DE BOSCH nam hem tot zich. Zijn uitmuntende Broeder onderwees hem in de *Griekſche* en *Latijnſche* letteren, gelijk ÆNEÆ in de Wiskunde; in beide maakte hij ongemeene vorderingen. Reeds op zijn dertiende jaar kon hij de lesſen der Hoogleeraren aan het *Athenæum* bijwonen. TOLLIUS en WYTTENBACH waren hier zijne leermeesters, onder welke hij in 1780 proeven zijner bekwaamheid aflegde, door vertoogen over TERENTIUS, en den minbekenden *Stoïſchen* Wijsgeer MUSONIUS. Hij ging te *Leyden* nog RUHNKENIUS hooren, werd er *Candidaat* in de Wijsbegeerte, en gaf zich

nu,

nu, onder VAN SWINDEN, zoo geheel aan de Wiskunde over, dat hem in 1787 de post als Hoogleeraar te *Utrecht* werd aangeboden, — doch ten koste van den grijzen HENNERT, waarvan ook de omstandigheden hem van zelve terug hielden. In 1788 gaf NIEUWLAND eenige zijner latere, uitstekend beschaafde (en toch volstrekt niet geschaafde, maar veel meer uit het volle hoofd en hart voortgestroomde) Gedichten in 't licht: zijn *Orion* munt daarin uit, gelijk dat gesternte zelve onder de omringende hemellichten. In 1789 werd hij te *Amsterdam Lector* in de Wis-, Sterrekunde en Stuurmanskunst, en in 1792 Hoogleeraar in de Wis- en Natuurkunde te *Leyden*. Doch van zijne verdiensten als Wiskundige zullen wij elders spreken: bepalen wij ons alleen tot zijne dichterlijke waarde. Behalve uit den eerstgenoemden bundel, blijken dezelve ook uit een in 1797 uitgekomen boekdeeltje, drie jaren nadat de onvergetelijke man, tot smart der geleerde wereld, ja van het geheele land, eerst drie en dertig jaren oud, was overleden. Hij was acht maanden vroeger door zijne Echtgenoote en pasgeboren kind vooraf gegaan: (ook dit moest hij met BORGER gemeen hebben, wien de Hemel, gelijk hem, aan de stervelingen slechts toonde, om hen te doen zien, wat zij worden kunnen!) en hij had haar met diep gevoel beschreid, in een Lijkdicht, hetwelk, juist door den toon der natuur en der ongekunstelde smart, tot de besten van deze soort behoort, en naast het schoone Dichtstuk van HALLER, op den dood zijner DORIS, ver-

Nederlandsche Dichtkunst. NIEUWLAND.

Nederlandsche Dichtkunst.

NIEUWLAND.

verdient te worden geplaatst. Voorts vindt men in dezen bundel nog een aantal lieve ſtukjes, tot zijne Gade betrekkelijk; de vorige had meer uit Vertalingen van oude *Griekſche* en *Latijnſche* Dichters beſtaan. — NIEUWLAND vertaalde onder anderen die dichtregels, welke in de Verhandelingen van WYTTENBACH en DE BOSCH, over de Gedachten der Ouden wegens de onſterfelijkheid der ziel, voorkomen, en hij ſlaagde daarin meestal zeer gelukkig. Niets overtreft echter, naar ons gevoel, de uitſtekende navolging van het *Duifje van Anakreon.* Zóó geheel in den geest en toon van dezen Zanger der Bevalligheden had nog geen *Nederlandſche* Dichter de lier getokkeld (*h*). Zelfs HOOFT bezit meer van den *Ita-*

(*h*) Hoe *Anakreontisch* zijn b. v. de regels:

De geur van uw wiekjes
Bewijrookt de lucht,

Hij gaf haar een liedje,
En kreeg mij ten loon.
Nu dien ik mijn' Meester,
En heb hem zoo lief!
Gij ziet, ik bezorg nu
Voor hem dezen brief.
Dan laat ik, dus ſprak hij,
Wel ſpoedig u vrij,
Doch, ſchoon hij mij los liet,
Toch bleef ik hem bij.
Waarom zou ik zwerven
Door 't veld en in 't woud,
En eten in 't wilde,
En ſchuilen in 't hout?

Neen!

Italiaanschen en *Latijnschen*, dan van den zuiveren *Griekschen* smaak in zijne Minnedichten; de korte maat, door NIEUWLAND voor dit meesterstuk gekozen, past ook voortreffelijk tot die van ANAKREON. (Daarenboven heeft de *Nederduitsche* Dichter de ware verdiensten, dat hij het voorwerp, door den *Griekschen* Dichter bezongen, — in *zijne Klimeen* veranderd heeft.) Meer andere groote mannen hebben onderscheidene, doch verwante vakken te gelijk met het grootste geluk beoefend. NIEUWLAND muntte uit in twee zoo bijkans lijnregt verschillende, als koele, streng betoog eischende Wiskunst, en de ongedwongene, speelzieke, van sluitredenen afkeerige Dichtkunst. Doch zijn geest was tot alles bekwaam: naau-

Nederlandsche Dichtkunst.

NIEUWLAND.

Neen — liever bewoon ik
Anakreons schoot,
En pik uit zijn vingers
De kruimeltjes brood.

Doch zoo doende, zouden wij het geheele, allerliefste stukje moeten uitschrijven, hetwelk men vindt in 's mans Gedichten (1788) bl. 73, en bij DE VRIES (bl. 317—319), welke laatste, door de beoordeeling van NIEUWLAND, zijn' eigen' smaak, zijn verstand en zijn hart hoogelijk vereerd heeft. Zie ook over de levens en bijzonderheden van NIEUWLAND de *Galerie historique des Contemporains*, (T. VII, 2 partie, p. 292, 293), waarin de Artikelen, onze vermaarde landgenooten betreffende, het werk zijn van éenen kundigen *Nederlander*, die geene moeite gespaard heeft, echte bescheiden te bekomen, en wiens werk ons voor dit geheele zesde Tijdvak van veel nut is geweest.

Nederlandsche Dichtkunst. NIEUWLAND. naauwelijks had hij een boek los doorbladerd, of de inhoud was hem reeds volledig bekend. Zijne Gedichten en Wiskundige verdiensten bezorgden hem reeds vroeg een' grooten naam; en deze naam was der *Nederlandsche* Dichtkunst voordeelig. Een man als NIEUWLAND dichtte los — ongedwongen, hartelijk! dit had invloed. Het voorbeeld van BELLAMY en zijne Vrienden werkte nu met dat van NIEUWLAND te zamen, om den slaperigen dreun, en *Het gaat wel* van het oude rijmerendom te doen verbannen, en gewaarwordingen, gevoelens uit te storten, of zaken te schilderen, niet meer slechts zoetelijk te verhalen of te keuvelen.

§ 316. VAN DIJK. Een ander Natuurdichter, hoewel met BELLAMY en NIEUWLAND geenszins te vergelijken, verdient echter eenige vermelding, eer wij tot de groote, nog levende Dichters overgaan. Het was de Baggerman JACOB VAN DIJK. Vele omstandigheden van 's mans leven hebben wij niet kunnen opsporen: het is ons zelfs niet gebleken, of hij nog in leven is. Zijne eigene werken doen hem kennen, als behoorende tot eenen der laagste standen der Maatschappij, die echter, door de onweerstaanbare aandrift in zijne borst geprikkeld, meermalen bij dichterlijke Maatschappijen, onder anderen bij de *Haagsche*, *Kunstliefde spaart geen vlijt*, den gouden eereprijs behaalde. In het geestige stukje: *de vergenoegde Arbeidsman*, beklaagt hij zich *ironisch* over het lot, 't welk hem de zalige gevoelloosheid zijner mededaglooners ontzegd, en

en daardoor slechts, in het gevoel eener onbevredigde behoefte, ongelukkig gemaakt had. Hij zou echter zekerlijk, ook zonder eenige verbetering van omstandigheden, met zijne uitwendige lotgenooten niet hebben verkozen te ruilen. Zoo wij ons niet bedriegen, is de Dichter vervolgens met een klein ambtje te *Nieuwerkerk* aan *den IJsfel* begunstigd geworden, hetwelk hem ten minste aan den staat van daglooner ontrukte. Men heeft van hem een in 1791 uitgekomen Dichtstuk, in Verzen van tien en elf lettergrepen: *de Uittogt van Israël uit Egypte*, waarin eenige fraaije plaatsen voorkomen (*i*), en waarin VAN

(*i*) B. v. de beschrijving der passaten en aantrekkingskracht der ebbe en vloed, en van den springvloed:

Zoodra deze Aarde omwentelde op haar as,
Liet zij een zee van vloeijend spiegelglas,
Met traager vaart naar 't Oosten volgend, achter:
Sints vloeit de zee naar 't Westen, snel of zachter,
Naar mate dat de groote Zon of Maan
Invloeijen op den breeden Oceaan.
Want de Opperheer, die eerst de Waereldklooten,
Die zon en maan wiskundig heeft gegooten,
Bepaalde juist haar' afstand, haar gewigt,
Haar aantrekkracht in stroomend vuur en licht.
Dezelfde stof die door de onzichtbaare aedren
Des zeilsteens vloeit, hem wijken doet of naedren,
Zweeft ongestuit het Zonnestelsel door,
En leidt onze Aarde op 't ronde zonnespoor.
Zij doet de Maan op onze dwaalstar wegen,
En maakt haar tot den Oceaan genegen: —
En

Nederlandsche Dichtkunst. VAN DIJK.

VAN DIJK zich toelegt, om de tien plagen, en den uittogt uit de Roode zee, natuurkundig te verklaren. Dit mag men in eenen *Hollandschen* Dichter van dien tijd,

---

En de Oceaän, met deze bruid getrouwd,
Gevoelt die Min zoodra hij haar beschouwd.
Hij voelt de borst verliefd van blijdschap zwellen,
Het hartebloed door alle de aders snellen,
En heft het hoofd gelijk een' heuvel op,
Daar zich de Maan vertoont in steilen top:
Hij weet met haar in liefde saam te stemmen,
En de Aarde rond, zijn Schoone na te zwemmen.
Ja de Aardbol zelf, die deze min beloert,
Door de eigen trek uit haaren kring gevoerd,
Verhoogt zijn borst alwaar heur straalen blinken,
En laat de zee aan zijne voeten zinken,
Die in de borst, van minnevuur gekoeld,
Geen andre drift dan die van afkeer voelt,
En sterker zwelt van minnenijd en toren:
Dit liefdevuur schijnt allersterkst te gloren,
Wanneer Natuur met bei haar oogen lonkt,
De volle Maan met zonnestraalen pronkt,
Of Maan en Zon haar krachten saamen paaren:
Want de Oceaan bruischt dan met holler baaren;
Hij rukt den stroom, uit vergelegen zeën,
Rondom zijn' troon en voetschabèl bijeen,
En moet aan 't strand de steile duinen kusschen,
Om 't liefdevuur te matigen, te blusschen.

Uittogt van Israël uit Egypte, Haarlem 1791, VI. B. bl. 168—170.

Wij deelen deze Verzen niet mede om derzelver bijzondere voortreffelijkheid, maar om den trant van een' weinig bekend' Dichter te doen kennen.

tijd, en van zijnen ſtand, wel eene zeldzaamheid noemen. Het ſtuk is met eene geenszins ondichterlijke opdragt aan de *Joden*, als Gods oude Volk, voorzien, welke men echter niet bij het *Israël* van DACOSTA moet lezen. De Verzen van VAN DIJK zijn glad, doch er is nog veel te veel proza in zijn lange Dichtſtuk. Hij had het ſtof der Genootſchappen nog niet geheel van zich afgeſchud: en van daar, dat VAN DIJK, zoo 't ſchijnt, ook op dezelfde hoogte, en dus bij de nieuwe Dichters, die met reuzenſchreden der volmaking naderden, verre ten achter gebleven is. Het is er, naar ons gevoel, ook verre af, dat, volgens het oordeel der *Haagſche* Maatſchappij, gelijk hij zelf (hoewel natuurlijk met ontkenning) onder zijne afbeelding deed plaatſen, VAN DIJK den grooten landman POOT in dichtkunst zou hebben geëvenaard. De betooverende losheid, *naïveteit* en bevalligheid van dezen bezat hij in geenen deele. Het is echter bijkans onbegrijpelijk, hoe VAN DIJK, bij zijne weinige opleiding, aan zoo veel natuurkennis kwam, als wij in zijne werken beſpeuren, even gelijk POOT reeds in zijne vroegſte Gedichten, en zonder kennis aan geleerde Vrienden, de bevalligſte *mythologiſche* ſtukjes vervaardigde, en de bewoners van den *Olympus* naar het leven teekende.

Nederlandſche Dichtkunst. VAN DIJK.

§ 317. R. FEITH.

Wij gaan thans, niet zonder huivering, tot de nog levende Dichters van dit Tijdperk over. Hen te verzwijgen in eene Letterkundige Geſchiedenis van *Nederland* zou echter hetzelfde zijn, als of men die

Nederlandsche Dichtkunst. R. FEITH.

van *Duitschland* zonder GÖTHE, die van *Engeland* zonder W. SCOTT en Lord BYRON schetsen wilde. Zij behooren niet meer aan zich zelve, maar zijn door hunne werken het eigendom der Natie geworden, welke dus regt heeft hen te vermelden. FEITH en BILDERDIJK onderscheidden zich reeds vóór dit Tijdperk, en aan hunne aanhoudende pogingen, aan hunnen heilzamen invloed, en schitterend voorbeeld heeft men ongetwijfeld grootendeels de herleving der Nationale Dichtkunst te danken.

RHIJNVIS FEITH, op den 7den Februarij 1753 te *Zwolle* geboren, was misschien een der afstammelingen van dien EVERARD FEITH, welken wij in de zeventiende Eeuw als Oudheidkenner hebben ontmoet (*k*). In 1770 werd hij te *Leyden* in de Regten tot Doctor bevorderd, korten tijd daarna Burgemeester in zijne geboortestad, en daarna Ontvanger bij de Convoijen en Licenten, welken post hij eene reeks van jaren bekleedde, doch zich, bij klimmenden ouderdom, daarvan ontsloeg, om op een aangenaam landgoed alleen voor de Muzen, zijne Vrienden, en zich zelven te leven. Omstreeks het jaar 1778 tot 1782 was hij de Vriend, en meermalen de mededinger om den prijs met de Baronesse DE LANNOY, en tevens door kunstliefde zeer aan BILDERDIJK gehecht, die echter in de Poëzij, zoo 't scheen, een' anderen weg insloeg. FEITH las en beminde de *Duit-*

(*k*) I. D. § 96, bl. 73.

Duitschers, en heeft niet weinig van de kleur hunner Poëzij overgenomen. Zijne ernstige, meer of min tot zwaarmoedigheid gestemde ziel hield zich liefst met de verhevene onderwerpen van Godsdienst en Vaderland, en met de beschouwing der Natuur uit een godsdienstig en wijsgeerig oogpunt bezig. Hij verklaart zich daarover in de Voorrede tot zijn *Graf*, met de beuzelende dichters, toen bij velen nog in zwang, *eene mand vol veren* te noemen, en te beweren, dat de Poëzij *zaken* tot haren grondslag moet hebben. In 1779 ontving FEITH bij het *Leydsche* Kunstgenootschap, *Kunst wordt door Arbeid verkregen* ('t welk toen in smaak en kunstgevoel boven den drom der Genootschappen uitstak, even als twee eeuwen vroeger de Kamer *in liefde bloeijende* boven hare Zusteren), een' gouden eerepenning op het *Heil van den Vrede*, en was sedert met een der voornaamste leden van dat Genootschap, JAN DE KRUYFF, tot den dood toe door de naauwste vriendschap verbonden (*l*). De Oorlog van 1780 wekte FEITH's geheele Vaderlandsliefde, even als die van BELLAMY, op, en gaf hem aanleiding tot het

Nederlandsche Dichtkunst.

R. FEITH.

(*l*) Het schijnt, dat de *sentimentele* manier van schrijven in dicht en ondicht, destijds uit *Duitschland* overgewaaid, op FEITH eenigen invloed gehad heeft, althans zijne beide Romans, *Julia* (1783) en *Ferdinand en Constantia* (1785), hoe wel geschreven anders en levendig gesteld, dragen daarvan onmiskenbare sporen. Doch hoogere belangen heelden de Natie van deze koorts der weekelijkheid, het gevolg (als in *Duitschland*) der verslapping door lange rust.

Nederlandsche Dichtkunst. R. FEITH.

het dichten van den Zegezang ter verjaring van de overwinning op *Doggersbank* (1782), waarin die regels voorkomen, welke den roem onzer Vaderen zoo heerlijk vermelden. Die roem nu toch werd, ter gelegenheid van het onverwacht en onregtvaardig bespringen van onzen al te vreedzamen Staat door den nabuur, die reeds voor bijna twee eeuwen de Zee had willen sluiten, telkens met geestdrift, ook door FEITH, opgehaald (*m*). In dit zelfde jaar behaalde FEITH den prijs bij het *Haagsche* Dichtgenootschap voor het Gedicht, KAREL V. bij den *afstand der Nederlanden aan* FILIPS *zijnen zoon.* Wij hebben daaraan nog het heerlijk Gedicht *aan de Vrijheid* (1783) (*n*) en dat *aan mijn Vaderland* te danken.

Toen

(*m*)
Hoe! zou in dorgeschroeide zanden,
Het Vaderland de borst ontbranden
  Des Moors, die naakt op klippen leeft,
En zou de *Belg* die zucht niet toonen,
Die in een Paradijs mag wonen,
  Dat eigen moed geschapen heeft.

Nooit komt de nood mijn *Neêrland* prangen,
  Of dit mijn hart vergaat van pijn:
Dan staar ik met betraande wangen,
  En vraag: waar FLIP's verwinnaars zijn. enz.

Oden en Gedichten, I. D. bl. 58.

(*n*) Wie kent daaruit de regels niet van buiten:

ô Vaadren! Vaadren! hoe verrukken
Liefde en erkentnis mijn gemoed:

Waar

Toen het genoemde Genootschap, *Kunst wordt door Arbeid verkregen*, den *Lof van* DE RUITER voorſtelde, zond FEITH, geheel doordrongen van geestdrift voor *Neêrlands* edelſten Held, daartoe eenen Lierzang, en een uitgebreid Dichtſtuk in *Alexandrijnſche* verzen in. Het laatſte werd den gouden, de Lierzang den zilveren prijs waardig gekeurd; doch FEITH, te vreden met de eer, ſloeg het dubbele eermetaal af; de kieſche Beſtuurders van het *Leydſche* Dichtgenootſchap ſtelden daarop de afdrukſelen der eerepenningen aan den Dichter ter hand, in eene zilveren doos, waarop het afbeeldſel van den Held, met een opſchrift, gedreven was, hetwelk den Dichter van dezelfde onſterfelijkheid verzekerde, als het waardige voorwerp zijner Gezangen. In der daad behooren deze twee Gedichten, vooral het meer uitvoerige, tot de besten des Dichters, waaraan zekerlijk de ſchoone ſtof ook veel deel heeft. De daarop gevolgde geſchillen met JOSEPH II. en het uitzigt op eenen Landoorlog deden FEITH de ſtoute Ode: *aan de Vijanden van Nederland*, en het *Volkslied in den ſmaak van* TYRTEUS, uit de pen vloeijen, terwijl het verbond met *Frankrijk* (1785), welke Mogendheid niet zonder eigene opofferingen den Keizer had te vreden geſteld, den Dichter dreef dezelve te bezingen. De ui-

Nederlandſche Dichtkunst.

R. FEITH.

Waar kan mijn voet hier 't Aardrijk drukken,
Daar 't niet gerookt heeft van uw bloed?

I. D. bl. 83.

Nederlandsche Dichtkunst. R. FEITH.

uiterlijke rust, thans in *Nederland* hersteld, deed hem met BILDERDIJK den arbeid op zich nemen, om dat meesterstuk van O. Z. VAN HAREN, de *Geuzen*, in stijl en taal (het zwakste gedeelte), te hervormen, en in een' uitwendig behagelijken dos aan 't licht te brengen. Doorkundige beoordeelaars hebben gemeend, „dat de VAN HARENS „nog aanklevende ruwheid door BILDERDIJK en „FEITH alleruitmuntendst verholpen is; hoewel „niet, zonder dat hier en daar vrij wat van het „krachtige is verloren gegaan (*o*)." De daarop volgende staatsgeschillen verwijderden beide, in 1784 nog zoo naauw vereenigde Dichters, FEITH en BILDERDIJK, eenigzins van elkander. De eerste was met hart en ziel der Staatspartije toegedaan, en heeft daarvan verscheidene blijken gegeven, b. v. in zijn Gedicht: *Aan de grootmoedige Burgerijen van Zwolle en Hattem* (*p*), *aan de vaderlandlievende Regenten van Nederland*, *Eerkroon voor Nederlands waardige Regenten*, en vooral door het korte, maar schoone Gedicht, *aan mijne Lier*, bij de Omwenteling van 1787, gloeijende van verontwaardiging over de bemoeijing van den vreemdeling met onze burgergeschillen (*q*), in zijne soort en uit zijn standpunt be-

---

(*o*) DE VRIES, *Geschiedenis der Nederd. Dichtkunst*, II. D. bl. 207 (*Noot* 2).

(*p*) II. D. bl. 53, 69, 78.

(*q*) Dus zonk een gloriezon, die Eeuwen had geschenen,
In 't vale Westen neêr: —

Nu

beschouwd, niet minder voortreffelijk, dan de *Lijkzang op het graf van Nederland*, door HELMERS. FEITH hield zijn woord. Niet alleen gedurende het bewind van 1787 tot 1795, maar ook na de omwenteling van laatstgemelde jaar, wier strekking tot vernieling onzer onafhankelijkheid hem spoedig moest blijken, dichtte hij geene Vaderlandsche gezangen meer, uitgenomen een' enkelen weemoedigen toon bij de *herinnering aan het voorgeslacht* (1804), tot de groote gebeurtenissen van 1812 en 1813 den zestigjarigen Zanger de lier van den wand deden nemen;

Nederlandsche Dichtkunst.

R. FEITH.

Nu rust, Bataafsche lier! de Belgen zijn verdwenen,
En Neêrland is niet meer!
Geen vuige vleijerij trilde immer uit uw snaren,
Geen zucht naar heerschappij:
Gij zongt den roem des Belgs, zoo lang er Belgen waren,
Die waarde blijft u bij! — enz.

Of zoo het overschot der glorierijkste Vaadren,
Thans balling op deez' grond,
Op nieuw het heerlijk bloed voelt bruischen door zijne aadren,
Dat Spanjes trots verslond:
Zoo eens dat waardig kroost de dwinglandij doet zwichten
Voor moed, aan deugd gepaard:
En, schepper als van ouds, een Vaderland kon stichten,
Der Vaadren schepping waard! —
Dat dan Bataafsche deugd eene Eeuw, in schand vervlogen,
Ontwoekerende aan den tijd,
Een' Dichter scheppe, die met stouter kunstvermogen
U weêr der waarheid wijd'. —

Wijnmaand 1787. *Od. en Ged.* II. D. bl. 89.

Nederlandsche Dichtkunst. R. FEITH.

men; hij zelf mogt haar, na een vierde eener eeuw, weder aan regt en waarheid wijden! De toon, door hem toen gespeeld (*de val van Napoleon*) en de opdragt van het vijfde Deel zijner *Oden en Gedichten* aan den toenmaligen Souvereinen Vorst (1814) bewijzen, dat het oude vuur in den Dichter nog niet vervlogen was, en dat zijn hart altijd slechts voor de eer, het geluk en behoud van zijn land, niet voor eene partij als partij, had geklopt.

Tot nu toe beschouwden wij FEITH als *Vaderlandschen* Dichter. Maar hoe blakend hij zijn Vaderland mogt beminnen, de *Godsdienst* had in zijn hart nog dieper wortelen geschoten. In al zijne Dichtstukken heerscht een godsdienstige toon, die dezelve veredeld heeft. Nogtans is het geenszins de stelselmatige toon van TRIP, VOET en SCHUTTE: het zijn geene Leerredenen in Verzen, maar uitstortingen des harten, door het gezigt of de overweging van Gods grootheid en weldaden in de Natuur, Voorzienigheid en Openbaring getroffen. Deze Dichtstukken maken in den bundel der *Oden en Gedichten* de meerderheid uit. Wij herinneren slechts de schitterende Ode *aan den Mensch:* en zien met verwondering, reeds in 1781, zulk eene Poëzij, even na de bedaarde toonen der Dichtgenootschappen, van NOMSZ en anderen (*r*).

Al-

(*r*) Uw oog doorkruist de zilvren maan,
Uw brein bepaalt den loop van duizend hemelbollen,
En volgt de dwalers op hunn' baan,
Als ze om de gouden dagtoorts rollen.

Ge

Althans niet minder is *Gods goedertierenheid* (1783). *Nederlandsche Dichtkunst.*
In de latere Gedichten is meest alles godsdienstig, daar FEITH, hoewel steeds ernstig, met het klimmen *R. FEITH.* zijner jaren de wereld telkens meer uit het oogpunt van den Godsdienst leerde beschouwen. Men kan echter niet ontkennen, dat, hoezeer verhevenheid van denkbeelden, kracht van zeggen, en stoute en edele beelden ook deze Dichtstukken kenschetsen en verlevendigen, nogtans nu en dan zekere eentoonigheid daarin gevonden wordt, misschien door de gelijksoortige behandeling derzelfde onderwerpen. FEITH heeft ook twee *Cantaten* gedicht, de *Menschlievendheid*, en het *Onweder*, welke echter, naar ons gevoel, bij de *Cantaten* van VAN ALPHEN niet halen kunnen.

Behalve den Lierzang heeft hij het *Leer-* en *Tooneeldicht* beoefend. Het *Graf* verscheen in 1792, en toonde zijne sterkte in deze soort van Dichtstukken, welke onder de handen van dagelijksche Dichters niet meer dan berijmd Proza worden. Ook het onderwerp is geheel voor *dezen* Dichter des gevoels en der droefgeestigheid berekend. Het is niet enkel de zwarte somberheid des grafs, die hij maalt: het zachte morgenrood der eeuwigheid werpt daarop steeds eene liefelijke schemering, een rozekleurig licht. De geest heeft iets van YOUNG, doch zonder deszelfs schit-

Ge ontdekt den kerker van den storm,
Het tuighuis van de donderklooten,
Dan — ijlings vindt ge u uit die hoogte neêrgestooten,
En sust voor 't maaksel van een' worm! —

Nederlandsche Dichtkunst. R. FEITH.

schitterend valsch vernuft.) Gepaste *episoden* verlevendigen hetzelve, even als den *Ouderdom* (1803), waarin, onder anderen, de treffende schildering van den frisschen, groenen ouderdom, tegenover de suffende grijsheid na een kwalijk besteed leven uitmunt, benevens de keurige lof van CATS, verlevendigd door het beeld eener moeder, die haren ijdele dochter vergeefs smaak voor dezen Dichter der Natuur en de goede zeden poogt in te boezemen. Het slot van het graf, een gezigt der onsterfelijkheid, verheft zich tot een' hoog *lyrischen* toon. In de *versificatie* overtreffen weinige *Nederlandsche* Dichtstukken deze twee Leerdichten in eene, naar den aard der stof berekende, zoetvloeijendheid, die ook den ongevoeligsten wegsleept en boeit. FEITH erkent zelf, dat zijn *Graf* hem eene verademing was, en door hem met bijzondere genegenheid is bearbeid. Hetzelve is voor korten tijd door een' *Duitscher*, zoo wij meenen in onzen krijgsdienst, in zijne Moedertaal, en wel in *Alexandrijnen*, vertaald, die echter bij de *Hollandsche* moeten verliezen, daar aan de *Duitsche* altijd zekere eentoonigheid verbonden schijnt, die de *Nederlandsche* door afwisseling weten voor te komen, en waarin FEITH vooral een meester is. In de laatste jaren heeft de oude Dichter (maar in wiens oog het vuur der jeugd leeft) twee nieuwe uitmuntende Leerdichten, de *Eenzaamheid* en de *Wereld*, in het licht gegeven, in wier eerste ons echter een lof der Kloosters, en zelfs van *le Trappe* (dier bijkans *Hindoesche* zelfkwelling) verbaast.

Naar

Nederlandsche Dichtkunst.

R. FEITH.

Naar zijnen aanleg te oordeelen, moest een Dichter als FEITH, wanneer hij het Treurspel beoefende, daartoe vaderlandsche, of godsdienstige stukken ter behandeling kiezen. Nogtans is er geen enkel stuk uit onze Vaderlandsche Geschiedenis door hem bewerkt. *Thirsa*, of *de zege van den Godsdienst*, wordt door velen voor zijn meesterstuk gehouden (1784). Het onderwerp is het bekende geval van de *Joodsche* moeder met hare zeven zonen, uit de tijden der *Makkabeën* en van ANTIOCHUS EPIPHANES. Om te beter de eenheid te bewaren, onderstelt men, dat reeds zes der zeven zonen den marteldood gestorven zijn; den zevenden heeft de tiran nog in het leven gespaard, om hem door beloften en bedreigingen tot afgoderij te verleiden: doch de vermaningen der verhevene Moeder (THIRSA) en de invloed van den Godsdienst zegevieren op de vrees voor alle ligchaamspijnen, en de jongeling, weldra door zijne Moeder verzeld, valt als een slagtoffer der *Heidensche* vervolgzucht. Men ziet, hoe eenvoudig dit onderwerp is, in de *Grieksche* manier; het ontbreekt ook geenszins aan treffende plaatsen en tooneelen, en de Poëzij is schoon. Van een' dergelijken aard is zijne *Lady Johanna Gray* (1791), die men als eene martelares voor den gezuiverden Godsdienst, onder de wreede MARIA in *Engeland*, kan aanmerken. Men kan echter te zeer, reeds in den beginne, den afloop vooruit zien. Veel levendiger is de *Ines de Castro* (1794), waarvan het onderwerp, het geheime huwelijk des *Portugeeschen* Konings-

ningszoons *Don* PEDRO met een landmeisje, den moord van deze onschuldige door adeltrots en valsche staatkunde, en de woede des Echtgenoots, uit de *Lusiade* van CAMOENS genoegzaam bekend zijn. Ook hier is het den gevoeligen Dichter wel gelukt, medelijden voor het ongelukkige slagtoffer, en schrik voor PEDRO's wraak in te boezemen. Minder is, naar ons gevoel, de *Mucius Cordus*, een gelegenheidsstuk, tijdens de *Fransche* Omwenteling geschreven, en bij de *Hollandsche* in 1795 uitgegeven. De hooge woorden van dien tijd zijn daarin niet gespaard.

Als Kunstkenner en Kunstregter is FEITH niet minder verdienstelijk dan als Dichter. Men kent zijne bekroonde Verhandeling over het *Heldendicht* (1781). Zijne uitmuntende letterkundige *Brieven* (1784 en later) en *Bijdragen*, met JACOBUS KANTELAAR uitgegeven, welke beide zoo zeer tot zuivering van den smaak, en losmaking van het Genie uit verouderde banden hebben bijgedragen; om nu niet eens te spreken van zijne Prijsverhandelingen, bij geleerde Maatschappijen, over onderwerpen van Wijsbegeerte en Godsdienst, behaald (*s*).

De

(*s*) Zoo als: over den invloed van het Staatsbestuur op den Godsdienst; over de noodzakelijkheid van Godsdienstige begrippen voor deugd en zedelijkheid bij beschaafde Volken: beide bij TEYLER's Godgeleerd Genootschap te *Haarlem*; en over het bewijs voor de waarheid en Goddelijkheid van het Evangelie, uit de wonderwerken des Zaligmakers en zijner Apostelen ontleend, bij het *Haagsche* Genootschap,

Nederlandsche Dichtkunst. § 318. BILDERDIJK.

De tweede nog levende hoofdopbouwer onzer nieuwere Dichtkunde is WILLEM BILDERDIJK; een man, die met het volste regt den naam van *Origineel* mag dragen, en over wiens werken, verdiensten, invloed op onze Poëzij, en veelal zonderlinge gevoelens een geheel boekdeel zou kunnen geschreven worden. Wij moeten ons hier slechts tot eene zeer vlugtige schets van 's mans leven, en tot nog minder dan eene schets, tot eene bloote *opgave* zijner werken bepalen. Geboren in 1756, maakte hij (volgens zijn eigen beweerde) reeds Verzen op den schoot zijner Moeder. Op de Hoogeschool te *Leyden* oefende hij zich in de Regtsgeleerdheid; en dit verbazend vernuft wist niet alleen deze beide, anders niet zeer dikwijls vereenigde, oefeningen zonder elkanders nadeel te verbinden: hij voegde daarbij eene grondige kennis der oude, en van bijna alle bekende nieuwere talen (de meeste *Oostersche* misschien uitgezonderd), algemeene en bijzondere Taalkunde, van Geschiedenissen, Oudheden, kennis des Aardrijks en deszelfs veranderingen (*Geologie*), Godgeleerdheid, Geneeskunde zelfs, en misschien van nog andere kundigheden. Zijne eerste verschijning in de rij der *Hollandsche* Dichters werd door eene Prijsvraag van het *Leydsche* Dichtgenootschap, *Kunst wordt door Arbeid verkregen*, in 1776 veroorzaakt: *Over*

---

schap, tot verdediging van den Christelijken Godsdienst. — Zie over FEITH, *Galerie des Contemporains.*

Nederlandsche Dichtkunst. BILDERDIJK.

Over den invloed der Dichtkunst op het Staatsbestuur. Deze weinigbelovende stof (de meeste Staatsdienaars zijn toch alles behalve *poëtische* wezens) werd door BILDERDIJK op eene wijze behandeld, waarvan men in de *Nederduitsche* Poëzij nog geene voorbeelden kende. De aanhef is stout en edel, het gelukkig gekozene voorbeeld van TYRTEUS, die de beschroomde *Spartanen* te velde drijft, en daardoor den val van *Messene* voltooit, dient ongemeen tot verlevendiging, en zelfs tot beantwoording der opgegevene stoffe, hoewel men zou kunnen aanvoeren, dat TYRTEUS meer op het *Krijgsbewind*, dan op het *Staatsbestuur* invloed gehad heeft. Maar een Dichter behoeft dit zoo naauw niet te nemen. Hetzelfde geluk, als aan FEITH, viel ook hem, zes jaren vroeger (1777), te beurt: hij bekwam een' dubbelen eereprijs voor een Gedicht in drie zangen, de *ware liefde tot het Vaderland:* namelijk den eersten en derden: den tweeden bekwam zijne Vriendin DE LANNOY. Nu klom BILDERDIJK van trap tot trap. In 1779 kwam zijne Vertaling van den Koning EDIPUS van SOPHOKLES uit. Dit was de eerste proeve, door den Dichter genomen, om de *Nederlanders* met den geest en vorm der *Grieken* uit de bron bekend te maken, en *daardoor* de Poëzij, tot hiertoe door slaafsche navolging van *Fransche* Modellen zoo diep gezonken, te herstellen. Nogtans behield hij het rijm, en ijverde zeer voor hetzelve. Het komt ons voor, dat het voorbeeld van BILDERDIJK, in weerwil der pogingen van BELLAMY en zijne Vrienden, het meest heeft

bij-

bijgedragen, om het rijm als *noodzakelijk* bestanddeel der Poëzij bij onze Natie in zwang te houden, hoewel daarbij zekerlijk tevens haar afkeer van nieuwigheden en nieuwe vormen in aanmerking komt, waarvan bij de *Duitschers* het tegendeel heerscht. Dat echter BILDERDIJK ook onberijmde Verzen meesterlijk kon vervaardigen, heeft hij in zijne *Verlustiging* (1779) genoegzaam getoond. Hij heeft daardoor zelfs tegen zich aan die gestrenge Kunstregters, welke niet alleen de *Hexameters*, maar ook de zoo natuurlijke *jamben*, en andere rijmelooze voetmaten uit onze Poëzij willen verbannen, de wapenen in de handen gegeven: want waar BELLAMY en BILDERDIJK meesterstukken leveren, is zulks ook aan volgende Dichters geenszins onmogelijk. In 1784 bezong hij *Odilde*, en in 1785 verschenen zijne *Bloemtjes*. BILDERDIJK leide zich toen vooral toe op het *erotische* vak, waarin hij uitmuntend geslaagd is. Vervolgens bewerkte hij met FEITH de *Geuzen* van VAN HAREN, voor welke echter alleen zijn naam geplaatst is (1785). Na dezen gemeenschappelijken arbeid verwijderden de staatkundige gebeurtenissen, de hevige onlusten in *Nederland*, en de woelingen der partijen beide Dichters van elkander. BILDERDIJK was der Prinsgezinde, gelijk FEITH der *Patriotsche* partije ten sterkste toegedaan, en ijverde niet alleen met woorden, maar ook met daden voor dezelve. Geen wonder dus, dat de Omwenteling van 1787 hem zulk een besluit, als aan FEITH, niet kon inboezemen, om zijne lier aan den wand te hangen. Nogtans zijn zijne dich-

Nederlandsche Dichtkunst.
BILDERDIJK.

 ter-

Nederlandsche Dichtkunst. BILDERDIJK.

terlijke voortbrengselen tusschen 1787 en 1795 niet talrijk: slechts de vertaling van den *Edipus te Kolona* (door hem de *Dood van Edipus* genaamd), van SOPHOKLES, munt daaronder uit, en is een waardige tegenhanger van zijnen vroeger vertaalden *Koning Edipus* van denzelfden Puikdichter.

Met 1795 begint het tweede tijdperk van BILDERDIJK'S leven. Tot hiertoe hadden jeugd, roem, voordeelige betrekkingen, en omgang met vaderlandsche Kunstvrienden zijne ziel in eene vrolijke stemming gehouden, die hij sedert, zoo 't schijnt voor altijd, verloor. Met het Huis van *Oranje* verliet hij ook het Vaderland, zijn beroep als Advocaat, en zwierf als balling in *Engeland* en *Duitschland* rond. Te *Brunswijk* moest hij met het geven van onderwijs in de veelvuldige wetenschappen, waarin hij bedreven was, een bestaan vinden. Hij zag zijn Vaderland ten prooi eener partij en van beginselen, die hij verfoeide. In *Duitschland* werd zijne hoogregtzinnige godsdienstigheid niet minder geërgerd door de losheid van denkwijs, welke juist toen het hoogste punt bereikt had, en wezenlijk zoo ver ging, dat men zich den naam Christen bijna schaamde (*t*). Dit alles kon op den ge-

(*t*) Wij hebben van goeder hand, dat, toen de overledene Hoogleeraar VAN BEECK CALKOEN, een man niet minder eerwaardig om zijne godsdienstige beginselen, als om zijne kunde, in 1796 of 1797 als Student eene reis door *Duitschland* deed, men zich ten hoogste verwonderde, en zelfs leedwezen gevoelde, dat een man van zoo veel bekwaamheid en Natuurkennis een *Christen kon wezen*.

gevoeligen Dichter zijne werking niet missen. Hij werd droefgeestig, gemelijk, ontevreden met zijn lot en met de menschen: hij ontwaarde hoe langs zoo meer een' doodelijken haat tegen de beginselen van vrijheid der Volken en vrijheid van denken (destijds zekerlijk zoo ongelukkig toegepast als immer mogelijk was), en zelfs een' haat tegen *Duitschland* en alles wat *Duitsch* was, of daarnaar zweemde, hoewel hij, naar wij meenen, te *Brunswijk* gastvrij ontvangen was, en zelfs onderfteuning van den Hertog genoot. — Hier werd dus de grond gelegd, of liever de zaden ontwikkeld, welke vroeger letterblokken in hem geftrooid had, van die ziekte der ziele, meer nog dan des ligchaams, de *hypochondrie*, wier somtijds allerzonderlijkfte uitwerkfelen zich vertoonen in zijne oordeelvellingen over de grootfte en edelfte mannen, en de heiligfte belangen der menschheid, waardoor hij zoo ver beneden het peil der ware *humaniteit* daalt, als hij aan den anderen kant zich verheft door een verbazend Genie; een' geest, die alles omvatten, alles schilderen kan, wiens adelaarsblik onbelemmerd door tijd, en ruimte, en de wereld der geesten heenzweeft; die de *Nederlandsche* taal als was in zijne vuist weet te kneden, die tevens de eerfte Dichter, en (wat Genie betreft) de eerfte Taalkenner van *Nederland*, Gefchiedkenner, zonderling wel, doch gewis oorspronkelijk Wijsgeer, Regtsgeleerde, *Geoloog* en Geneeskundige is; die — doch weerhouden wij onze pen. Nog leeft hij in ons midden, en het is aan onze zwakke pogingen

Nederlandsche Dichtkunst.
BILDERDIJK.

Nederlandsche Dichtkunst. BILDERDIJK.

niet vergund, eenen man te schilderen, die, met al zijne voortreffelijkheid en feilen, als zielkundig verschijnsel misschien in geene eeuw zijns gelijke gehad heeft. Gaan wij slechts voort, zijn leven en zijne werken te beschouwen.

De rampen der ballingschap schijnen in BILDERDIJK dat dichtvuur met nieuwen gloed te hebben doen ontbranden, hetwelk in de zeven jaren van rust, misschien door andere bezigheden, eenigzins kwijnde. Toen vervaardigde hij de meeste stukken uit zijne *Vaderlandsche Oranjezucht*, vooral dien heerlijken *Achtsten Maart te Londen:* hij vertaalde — neen! zoo is het woord niet — hij vervormde den *Homme des Champs*, van DELILLE, tot eenen *Nederlandschen Vriend van het Buitenleven* (1803). Misschien is dit meesterstuk nader bij de volmaaktheid, dan het *Fransche* oorspronkelijke. Gedurende zijne ballingschap gaf hij nog de bundels *Mengelpoëzij* (1799, twee deelen) en *Poëzij* (1803, 1807, vier deelen) uit. In den laatsten bevinden zich ook Gedichten van eenige zijner Leerlingen en Vrienden. In de Mengelpoëzij merkt men vooral de heerlijke vertaling of navolging op (want tot eigenlijk *vertalen* kan zich BILDERDIJK's Genie niet vernederen) van zes Gedichten uit OSSIAN. De diepe zwaarmoedigheid, welke den *Schotschen* Dichter bezielt, strookte zoowel met die van den *Nederlandschen!* zij was nu ook de grondtoon *zijner* Gezangen geworden. Naderhand gaf hij ook eene vertaling van den geheelen *Fingal*, in twee deelen, met eene Verhandeling over denzelven.

ven. Wij geven echter in bedenking, of onze berijmde *Alexandrijnen* wel de geschikte voetmaat zijn voor *dezen* Dichter, wiens korte, afgebrokene volzinnen en beelden een sneller *metrum* schijnen te vereischen. Voorts verschenen nog twee deelen Mengelingen (1804). In het begin des jaars 1806, onder den Raadpensionaris SCHIMMELPENNINCK, toen de gemoederen genoegzaam bekoeld waren, kwam BILDERDIJK in 't Vaderland terug (*u*). Zijn eerste voortbrengsel in 't Vaderland was een meesterstuk: de *Nieuwe Mengelingen*, in Proza en Poëzij. Het eerste stuk, over Godgeleerde onderwerpen handelende, willen wij daarlaten: het tweede was des te voortreffelijker. Welke heerlijke Gedichten zijn niet de *Achilles op Scyros*, de *Asfenede*, en eenige andere! Welk een vuur en leven! Het scheen, als of de Vaderlandsche grond den reeds vijftigjarigen Dichter met nieuwen gloed en nieuwe krachten bezielde, hoewel zijn ligchaam (naar zijne miltzuchtige wijze van

Nederlandsche Dichtkunst.
BILDERDIJK.

(*u*) De anders zeer naauwkeurige steller van het levensberigt van BILDERDIJK in de *Galerie historique des Contemporains*, T. II. 1 partie, p. 134—142, aan wien wij omtrent nog levende Geleerden zoo veel te danken hebben, zal het ons niet ten kwade duiden, dat wij hem daarin een' kleinen misslag doen opmerken (p. 137). BILDERDIJK is niet in 1799, maar in 1806 teruggekomen. Hoe zou hij het in 't jaar, toen de landing der *Engelschen* de bitterheid der partijen verdubbelde, hebben durven wagen? Ook herinnert zich de Schrijver nog zeer wel het tijdstip, waarop hij BILDERDIJK (die toen ook zijn verblijf in *Leyden* kwam nemen) in 1806 het eerst zag.

Nederlandsche Dichtkunst. BILDERDIJK.

van zien) aan duizend kwalen ten prooi was. De ramp van *Leyden* in 1807 trof hem diep, en gaf hem niet alleen de ſtof voor een Gedicht, vol ſchilderachtige doch wat te ijsſelijke groepen, maar ook gelegenheid tot eene edelmoedige daad. Hij bood een zijner meesterſtukken, de *Ziekte der Geleerden*, bij inteekening, ten behoeve der ſlagtoffers van dat onheil aan. In dit werk ziet men, hoe een waarachtig Dichter zich ook van de ondankbaarſte ſtof kan bedienen. Tot de fraaistuitgevoerde partijen behooren: de vernieuwing van den ouden ÆSON door zijne Dochters, welke hem het bloed aftappen, en jeugdig weder inſtorten, en de heilzaamheid der pijn, als waarſchuwer tegen de ſloping des ligchaams. Omtrent dezen tijd vestigde de goede Koning van *Holland*, LODEWIJK, die zoo gaarne een *Hollander* van den echten ſtempel wilde worden, het oog op BILDERDIJK, raadpleegde hem in verſcheidene tot Letterkunde betrekkelijke zaken, en maakte hem tot Voorzitter der tweede Klasſe van het door hem opgerigte (en nog beſtaande) Institut van Wetenſchappen, Kunſten en Letteren. BILDERDIJK oordeelde, dat thans (WILLEM V. was overleden) zijne verpligtingen aan het *Oranjehuis* ophielden, en hij alleen het noodlot, dat de *Napoleoniden* begunſtigde, niet kon weêrhouden; hij hechtte zich dus met ware genegenheid en ijver aan den deugdzamen Vorst. Talrijk waren thans zijne voortbrengſelen, gedeeltelijk vereenigd met die zijner tweede, kunstlievende Echtgenoote, KATHARINA WILHELMINA BILDERDIJK: onder

der anderen drie deelen *Treurspelen* (nimmer ten tooneele gevoerd, hetwelk men echter niet als bewijs van mindere waarde moet aanmerken); WILLEM *van Holland* (Graaf WILLEM I.); ELFRIDE (door zijne Echtgenoote); KORMAK (door BILDERDIJK, de Geschiedenis van ULYSSES onder OSSIAN's landgenooten verplaatst), met eene Verhandeling over het Treurspel; CINNA (door BILDERDIJK, naar CORNEILLE), en *Iphigénia in Aulis* (naar RACINE, door Mevrouw BILDERDIJK). In de keus dezer beide stukken ziet men, dat, de Dichter zoowel als de Dichteres, beide zeer de *Fransche* Poëzij beminden, en haar hulde betoonden. Toen in 1808 LODEWIJK zijnen Rijkszetel naar *Amsterdam* overbragt, vierde BILDERDIJK zulks met een Treurspel, FLORIS *de Vijfde* genaamd, waarin hij dezen Graaf, naar waarheid, als den beschermer der volksvrijheid tegen de kleine tirannen van het leenstelsel voorstelde. Vervolgens kwamen de Vertalingen der *Lofzangen van* KALLIMACHUS, en der *Proeve over den Mensch*, van POPE (deze laatste vooral zeer vrij gevolgd). In de *Verspreide Gedichten* (1809) vindt men eene zeer gelukkige, verkorte, navolging van het *Pervigilium Veneris* (v), der-

Nederlandsche Dichtkunst. BILDERDIJK.

(v) Hoe goddelijk zijn b. v. de volgende verzen:

Lente was het, lenteluwte, en door 't hemelsch vocht bevrucht,
Hief zich 't zwellend schuim der wat'ren in één schuimklomp naar de lucht.
Onder 't waterblaauw gewemel van de burgerschap der zee,
Druipend van de zwangre golven, stond daar schoone Cytheré.

 Mor-

dergelijke van eenige Oden van HORATIUS, een' Zegezang van PINDARUS, en een paar stukken van THEOKRITUS en OVIDIUS, een aantal Dichtstukken van BOËTHIUS, en het begin der *Ilias*. De eigene stukken des Dichters zijn van onderscheidene tijden, en van verschillende waarde. Intusschen hield de reeds gemelde zwaarmoedigheid niet op, aan zijne rust te knagen, en werd natuurlijk versterkt door het hartverscheurend verlies van bijna geheel zijn talrijk kroost; zij ontroofde hem den slaap, en bedekte deze schoone wereld voor hem met een floers, door 't welk hij de voorwerpen niet dan duister beschouwde, en geen' straal van vreugde voor zich zelven kon opvangen. Dit openbaarde zich reeds in de titels zijner geschriften. Zijne *Najaarsbladen* (1808, twee deelen) zouden de afneming zijner dichterlijke ver-

---

Morgen minn' die nooit beminde, morgen min die niet meer mint,
Morgen, morgen is het lente, 't blijde lentefeest begint!
Zij versiert het jaar met bloemen tot schakeersel van het veld,
Dringt zich in het warme botjen, dat van Zefirs adem zwelt.
Zij, zij strooit de vochtkristallen, die de nacht op 't aardrijk liet,
Blinkende als 't *verstolen* traantjen, dat een minlijk oog ontschiet.
't Vallend dropjen, zonder zwaarte, houdt zich aan het telgjen op,
Wordt verzwolgen, en herschijnt weêr in een' frisschen bloemenknop.
't Vocht, dat bij een heldren hemel 's nachts op 't dorstig aardrijk daauwt,
Opent 's uchtends 't maagdlijk knopjen, in zijn zwachteltjes benaauwd.

Doch zoo doende, zou men alles moeten uitschrijven. Wie, die zoo iets leest en verstaan kan, durft beweren, dat onze taal niet even goed voor het zachte en liefelijke, als voor het stoute en verhevene geschikt is?

vermogens moeten bewijzen: zij bewezen flechts die van zijnen goeden luim. Men vindt daarin vele heerlijke, zoo eigene, als nagevolgde ſtukken. Even min wilde het Algemeen in 's mans *Winterbloemen* gebrek aan dat goddelijk vuur ontdekken, hetwelk hem, integendeel, ſedert de wederkomst in het dierbare Vaderland met nieuwe kracht ſcheen te bezielen. Doen wij zulks in eenige dier ſtukken blijken. De *Kunst der Poëzij* leverde de (reeds half-vergetene) rijmelende en dichtverkrachtende Genootſchappen der vorige Eeuw, in heerlijke Verzen, aan den ſpot der nakomelingſchap over: — het *Hollándsch* was, als Vers beſchouwd, een meesterſtuk, maar ten hoogſte eenzijdig en onbillijk omtrent *Duitschland*, welks taal hij *vuige wanſpraak* noemt (de taal van KLOPSTOCK, WIELAND, SCHILLER, GÖTHE!), welks voorſtanders hij voor *eikeltriptolemen* ſcheldt, en op *mestkarosſen* zet. Maar dit Vers moge men aan zijne ziekte vergeven: de heiligſchennis, tegen de menschheid en het zedelijk gevoel in *Nero aan de Nakomelingſchap* gepleegd, zal noch tijdgenoot, noch nakomeling hem immer vergeven! Het bedoelt niets minder, dan eene *verontſchuldiging van* NERO, en vernieuwt SENECA's verdediging van den Moedermoord, zonder noodzakelijkheid. En dit Vers wordt gevolgd door een *afſcheid*, in de *Hollandſche* Maatſchappij van Kunſten en Wetenſchappen te *Amſterdam*, in 1811 uitgeſproken, waarin hij met edele beſcheidenheid aan zijne jongere Kunstgenooten regt doet, en eindigt met eene genoegzaam *profetiſche* voorſpelling van

Nederlandſche Dichtkunst. BILDERDIJK.

Nederlandsche Dichtkunst. BILDERDIJK.

van *Hollands* aanstaande verrijzenis uit den dood, waarin het toen gedompeld lag, een gedeelte, hetwelk de *Fransche Censuur* dan ook onderdrukte, doch hetwelk sedert afzonderlijk verschenen is, en waarin men met bewondering de edelste gevoelens voor het Vaderland, en een onbegrijpelijk vooruitzigt in de toekomst bewondert. Heeft deze man dan de twee zielen, waarvan XENOPHON spreekt? — Intusschen was ook zijn toestand naar het uiterlijke verergerd: LODEWIJK had den troon verlaten, NAPOLEON *Holland* ingelijfd, en den Dichter van het jaargeld beroofd, hetwelk de Koning hem had toegelegd. (Zekerlijk had BILDERDIJK reeds in 1801 aan DE BOSCH de gruwelen van dezen tiran voorspeld, hetwelk echter niet bekend werd, en hem (1809) in eene *Pindarische* Ode hemelhoog verheven.) Zoo fleet de Dichter de drie jaren onzer slavernij ook in bange ellende; en deed daarin (behalve de *Winterbloemen*) niets dan zekeren onbeduidenden droom (*Luchtreis en Nieuwe Planeetontdekking*), en zijne merkwaardige, meest uit SAUSSURE en DE LUC geputte *Geologie* in het licht verschijnen. Na de Omwenteling van 1813 weërgalmde dan ook terstond zijne lier met die van andere *Bataafsche* Dichters: *Hollands Verlossing* (1814, twee deelen, waarin, onder anderen, het bovengemelde slot van het *Afscheid* gevonden wordt); *Willem Frederik*, *Koning der Nederlanden*, *Feestzang* (in Maart 1815, bij de aanvaarding der Koninklijke waardigheid door Z. M.); *Wapenkreet*, en *Vaderlandsche Uitboezemingen* bij

NA-

NAPOLEON'S landing, voortgangen, en nederlaag. Alle drie deze ſtukken waren gedeeltelijk van hem, gedeeltelijk van zijne Echtgenoote. Niettegenſtaande deze werkzaamheden wilde BILDERDIJK zich doen voorkomen, als reeds in het Rijk der dooden verkeerende, en deed dus, na zijne *Najaarsbladen* en *Winterbloemen*, nu nog *Affodillen* (*Grafbloemen*) verſchijnen (1814), waarin, onder anderen, de *Echt* en het *Waarachtig goed* door dichterlijke ſchoonheden van den eerſten rang uitblonken. Hij ſcheen echter eerlang weder te herleven, althans in 1817 hief *de doode het hoofd uit zijne rustplaats*, en bragt de *nieuwe uitſpruitſels* aan het licht, waarin men 's mans vernieuwde leven, zelfs in grappige Verzen (den *Koekeloer of 1 April*), herkende. In de *dieren* zocht hij een oud beſpottelijk gevoelen, hetwelk onder anderen de duif tot eenen duivel maakt, te doen herleven, en wist het (men moet zulks bekennen) met al den gloed der Poëzij, waarvoor het vatbaar was, te verſieren. Onophoudelijk ſtroomde nu 's Dichters verjongde ader, die *Amſterdam* (van welks inwoners en beſtuur zijne denkwijs, en eene geledene teleurſtelling hem verwijderde) verlaten had, om zich te *Leyden* neder te zetten. Het *Wit* en *Rood* (de grijze hairen des Dichters met het gelaat zijner Echtgenoote, als leliën met rozen gepaard) en de *Nieuwe Dichtſchakeringen* hadden zekerlijk hunne waarde, doch verdwenen geheel in het duister bij den *Ondergang der eerſte Wereld*, de vijf eerſte Zangen van een meesterlijk Heldendicht uit den tijd vóór den Zond-

Nederlandſche Dichtkunst. BILDERDIJK.

Nederlandsche Dichtkunst. BILDERDIJK.

Zondvloed. BILDERDIJK, die zich reeds als *Neêrlands* PINDARUS en SOPHOKLES had vertoond, verscheen hier als deszelfs HOMERUS of liever MILTON. Welk eene wereld is die, waarin de heerlijke Dichter ons voert! *Hier* verbasterde Zonen van ADAM door KAÏN en SETH, maar nog vol van de ingeschapene reuzenkracht; dáár een heilig Paradijskroost, maar 't welk, door aardsche schoonheden bekoord, een Titanengeslacht heeft uitgebroeid, welks worsteling met den nog ruwen aardbewoner BILDERDIJK maalt met eenen gloed, die al den rijkdom der *Hollandsche* Poëzij ten toon spreidt. Wie kent niet het gebed van KAÏN, bij de geboorte zijns oudsten Zoons, van buiten? Wien heeft de heerlijke *Episode* van ELPINE en haren hemelschen minnaar niet diep geroerd? Men zegt, dat het vervolg van dit uitmuntende Gedicht niet te verwachten is. Wij bejammeren zulks, doch hét zij zoo: gelijk de Dom te *Keulen*, voltooid zijnde, het onbetwiste meesterstuk der *Gothische* bouwkunst zou wezen, en nu nog, hoewel niet half afgewerkt, boven de meeste gestichten van dien aard uitmunt; dus zou de *Ondergang der eerste Wereld* gewis het eerste Dichtstuk van *Nederland* zijn, en bekleedt reeds, als *Fragment*, onder dezelve eenen zeer uitstekenden rang. In zijnen *Kikvorsch- en Muizenkrijg* treft ons de geestigheid der uitdrukkingen en de stijl, geheel voor dit onderwerp als gevormd. Als Taalkenner en Wijsgeer zullen wij hem beneden ontmoeten.

Van BILDERDIJK sprekende, moeten wij tevens zijne kunstlievende Gade vermelden, die de meeste

ha-

harer Gedichten tevens met die haars Echtgenoots heeft uitgegeven; gelijk dan ook onder de Treurspelen de *Elfride* en (de vertaalde) *Iphigenia* van haar zijn. Onder hare afzonderlijk in 't licht gegevene Dichtstukken munt de *Overstrooming* in *Gelderland* (1809) uit. Hare *Gedichten voor Kinderen* bereiken geenszins die van VAN ALPHEN. Zij werd in 1816 door het Letterkundige Genootschap te *Gend* met den eersten eereprijs op den Slag van *Waterloo* bekroond (*w*). *Nederlandsche* Dichtkunst. BILDERDIJK.

BILDERDIJK was een *Amsterdammer*, en dus mag *Amsterdam* zich beroemen, van ten tweedenmale (gelijk in het tijdperk van VONDEL) den Reivoerder der *Nederlandsche* Zanggodinnen te hebben voortgebragt. Doch, even gelijk toen, was deze letterlievende stad geenszins met éénen Hoofddichter uitgeput. Onder de voortreffelijke, deels reeds overledene, deels nog levende Dichters, bekleeden JAN FREDERIK HELMERS, CORNELIS LOOTS, JOHAN KINKER, MAURITS CORNELIS VAN HALL, en, later, ISAÄK DACOSTA uitstekende plaatsen.

§ 319. UYLENBROEK.

Onder de bevorderaars der Poëzij te *Amsterdam* was de Boekhandelaar PIETER JOHANNES UYLENBROEK zeer verdienstelijk. Deze achtenswaardige en kundige man, die ook als dichterlijk Vertaler van vele *Fransche* Treurspelen (in gespierder Verzen, dan gewoonlijk in de achttiende Eeuw) melding verdient;

(*w*) *Galerie historique des Contemporains*, p. 134—142.

Nederlandsche Dichtkunst. UYLENBROEK. HELMERS.

dient, vergaderde een gezelschap jongelingen ten zijnen huize, die hunne krachten onder zijne leiding in de Dichtkunst beproefden, en wier Dichtproeven hij, onder den naam van *Kleine Dichterlijke Handschriften*, uitgaf, bij welke zich echter ook zeer goede stukken van reeds meer gevormde Dichters bevonden. Vooral tusschen de jaren 1785 en 1795 bloeide deze dichterlijke vriendenkring. Hier deelden HELMERS en LOOTS elkander hunne denkbeelden mede. De smaak van UYLENBROEK was misschien nog eenigzins te eenzijdig: maar om aldaar *bedorven* te worden, gelijk zeker Schrijver zegt, moest men het zaad van bederf in zich zelven ronddragen. HELMERS althans, wiens Poëzij reeds van den beginne af stout, krachtig en gloeijend was, liet bij UYLENBROEK in 1788, in de reeds gemelde Dichterlijke Handschriften, zijnen *Nacht* drukken, die hem reeds als een' Dichter van uitmuntenden aanleg deed kennen. Hij behoorde tot den achtbaren koopmansstand, doch beschaafde zijnen geest ten hoogste, en wijdde vele zijner tusschenuren aan de Poëzij. In 1790 verscheen zijn *Sokrates* in drie zangen, doch maakte toen weinig opgang: men was de dichterlijke levensbeschrijvingen moede, en vreesde misschien (hoewel zonder grond) dat dit ook eene van den gewonen stempel zou wezen, waarvan hij zich echter voordeelig onderscheidt. In 1798 verscheen van hem *Dinomaché*, de verlossing van *Athene* ten onderwerp hebbende, doch 't welk geen' opgang maakte. De eigenlijke roem des Dichters begon met de in 1801 gedrukte *Dichterlijke Gedachtenbeelden*.

Hoe

Hoe vele paarlen ſchitteren daarin! de Lierzang aan BUONAPARTE (in 1799), naar ons inzien eene waarachtige Ode, HORATIUS niet onwaardig, is een der verhevenſte voortbrengſelen van onze Poëzij, vol vuur, geest en leven. Wie komt daar als verwinnaar uit het Oosten? vraagt zich de Dichter: zal hij het gedrocht der regeringloosheid beteugelen? daarop wendt hij zich tot den held zelven, en ſmeekt hem, in den naam van *Europa*, van de menschheid, om de breideling dier bloeddorstige monſters, welke de beſchaving toen weder met bijna *Turkſche* woede bedreigden, en om herſtelling van orde en vrijheid; en hij belooft hem alsdan den dank der nakomelingſchap, en eene plaats naast WILLEM I. en TELL, terwijl hij, in het tegenovergeſtelde geval, hem niet onduidelijk met den vloek bedreigt, die op het overſchot van MARIUS rust. Indien men dit Gedicht mogt afkeuren, omdat het den naam des naderhand zoo hatelijk gewordenen mans aan het voorhoofd voert, en zijnen lof behelst, zoo bedenke men, dat alles, wat eerlijk en gematigd dacht in *Europa*, destijds in NAPOLEON zijnen redder tegen de *Jacobijnen* verwachtte. En nu het Vers: *de Dichter* van HELMERS, die ſprekende afbeelding van een geheel ander Wezen, dan 't geen men nog dertig jaren te voren in *Holland* zoo noemde, van een Wezen, 't welk de edelſte gedachten en beelden poogt uit te drukken, waarvan zijne borst zwanger gaat! In het Gedicht *aan de Vrijheid* betuigt HELMERS zijnen afkeer voor dat gedrocht, hetwelk de toenmalige *Franſche* tirannen onder dien naam ver-

Nederlandſche Dichtkunst.

HELMERS.

Nederlandsche Dichtkunst.

HELMERS.

goodden, en 't welk niets dan veelhoofdige dwingelandij was. Hij toont de onweêrsprekelijke waarheid, dat ook in Monarchijen vrijheid kan wonen, doch kiest daartoe zeer ongelukkig het voorbeeld van *China* (alleen om de tot ijdele mommerij vernederde plegtigheid van het ploegen van den grond door den Keizer); want juist in *China* is de mensch door tirannij een laag en kruipend wezen, zonder gevoel van eigene waarde, geworden. — De Lierzang *James Cook* heeft eene schoone, waarschijnlijk van CAMOENS ontleende, vinding. De geest van de Zuidpool ziet den stouten *Brit* zijn heiligdom naderen: hij verschijnt, gebiedt den vermetelen te vlugten, en voorspelt hem zijne wraak aan *Sandwich's* strand (dit laatste min eigenaardig, daar dit natuurlijk geheel buiten het bereik der Zuidpool ligt, en COOK ook door geene natuurwerking, maar door de ingezetenen is omgebragt). In 1806, kort vóór de vernietiging van ons Gemeenebest, deed HELMERS, in het toenmalige weekblad, *de Star*, dat heerlijke *Fragment van een onuitgegeven Treurspel* verschijnen, waarin, onder den naam van *Griekenland*, de ondergang van *Nederland* in de sterkste kleuren gemaald werd, en de Natie opgeroepen *te woekeren met de wraak op hare dwingelanden.* Men kent de algemeene geestdrift, daardoor alstoen opgewekt, en de gehechtheid aan 't Vaderland, die deze Lierzang versterkte (x). In 1809 en

(x) Het is merkwaardig, dat de *Grieken* zich thans letterlijk in denzelfden toestand bevinden, waarin HELMERS, onder hunnen naam, de

en 1810 verschenen daarop, in twee deelen, andere Gedichten van HELMERS, waarvan vooral het tweede Deel aan het Vaderlandsche hart goed deed. De beide Lierzangen, *aan den Roem*, die *Nederland* ontvloden had, en *Bemoediging*, over deszelfs voorbeeldeloos diepgezonken' staat, werden, nog even vóór dat de *Fransche Censuur* de Drukpers aan banden leide, bekend gemaakt: hoe zouden anders Verzen als de hier onder staande hun argdenkend naauwlettend oog zijn ontsnapt (*y*)? Doch in den anders uitste-

Nederlandsche Dichtkunst.

HELMERS.

de *Hollanders* van 1806 schilderde. Mogen zij ook herleven, en zegepralen op eene nog helscher Staatkunde, dan die van NAPOLEON!

(*y*) Nu ligt gij in het slijk versmeten,
Euroop ten spot! Uw leeuw, van tand
En klaauw beroofd, sterft in de keten,
Aan 't scheeploos, onbevolkte strand.
Dat strand hoort 's vijands juichtoon schateren:
De God der zee zoekt op zijn wateren
Uw vlag! vergeefs! zij ligt in 't stof!
Gij ziet! gij duldt dit, en blijft leven!
Ja! dubbel leeft gij: 'k zie u zweven
Naar schouwburg, danszaal, feest en hof.

Of uit de *Bemoediging:*

Schouwt rond — dringt met mij in 't verleden,
Ziet *Leydens* niet meer hoûbren muur,
Door muitzucht, list, verraad, en vuur,
En hongersnood en pest bestreden:
Des morgens vreest elk Haarlems lot,
De middag ziet geraamten waren,
Of hongrend smeeken voor de altaren,

 God

Nederlandsche Dichtkunst. HELMERS.

ſtekend fraaijen, beeldrijken *Cato te Utica* hindert ons de lof van den zelfmoord, en het terugwenſchen der *Stoïcijnſche* leer, *omdat* zij dien predikte. Ook in het Dichtſtuk de *Zedeleer*, gelijk in den *Jezus van Nazareth*, in de *Nagelatene Gedichten*, heeft HELMERS al te zeer zijnen afkeer van *ſtellige* Godsdienstbegrippen doen blijken: hoezeer in laatstgemeld Dichtſtuk heerlijke plaatſen voorkomen, die van het hooge denkbeeld getuigen, hetwelk HELMERS zich

---

God wenkt! de zee verheft haar baren,
En 's avonds dankt elk *Leydens* God.

Een Franſche Sultan zendt zijn benden
Met ketenen naar *Holland* neêr,
Één polsſlag nog: wij zijn niet meer;
Wie zal den hartſlag van ons wenden?
Hoe! wanhoopt gij? God kent uw wee: —
De Sultan, die in d'arm der weelde,
Reeds *Neêrlands* grond als buit verdeelde,
Smeekt haast bij *Nederland* om vreê.

En in het laatſte *couplet* tot God ſmekende:

Als zuigling hebt Ge ons opgetogen,
Als kind gekweekt, verzorgd, gevoed!
Als jongling gaaft Ge ons leeuwenmoed.
Als man ſchonkt Ge ons 't geduchtst vermogen, —
En thans, in de afgrond van verdriet,
Zult Ge eenmaal zeker uitkomst ſchenken,
Gij wenkt — 't heelal beeft op uw wenken,
Neen! Gij verlaat uw *Neêrland* niet.

Gedichten, II. D. bl. 133, 138, 145.

Nederlandsche Dichtkunst. HELMERS.

zich van den Stichter van onzen Godsdienst, als *Zedeleeraar*, gemaakt had. Laatstgemelde Dichtstuk, of liever de roerende, en waarlijk godsdienstige Slotzang achter hetzelve, was ook de zwanenzang van den Dichter. Reeds lang was hij bij de *Fransche* politie in 't oog geloopen. Men wist, dat hij, die alle vreemde heerschappij verfoeide, en *Hollander* in 't hart was, zoo zeer als iemand, in 1795 eenen *Lijkzang* had vervaardigd *op het graf van Nederland;* dat hij de dichter was van het zoo beroemde *Fragment* aan de *Grieken*, en van zoo vele Vaderlandsche liederen, die allen afkeer tegen de dwingelandij ademden: en, eindelijk, dat hij dit alles bekroond had door zijne, uit het warmste hart opgewelde, *Hollandsche Natie;* een dichtstuk vol vuur en leven, waarvan misschien het onderwerp *te rijk* was voor de behandeling in zes zangen. Ook schijnt de verdeeling in onderwerpen, *zedelijkheid*, *heldenmoed te land*, *ter zee*, *zeevaart*, *wetenschappen*, en *schoone kunsten*, een weinig te *methodiek;* doch het zou eenzijdigheid en vooroordeel verraden, wanneer men vele schoonheden van den eersten rang wilde betwisten aan dit Gedicht, hetwelk de Natie niet alleen in die oogenblikken met geestdrift ontving, maar ook sedert verscheidene drukken beleefde, waarin de door de *Censuur* verminkte plaatsen hersteld werden. De *Episoden* (en dat het Gedicht bijna geheel uit *Episoden* bestaat, is de schuld van het onderwerp,) zijn doorgaans voortreffelijk gekozen, en fiksch uitgevoerd. Wien zijn die van BEYLING, van CLAA-

Nederlandsche Dichtkunst. HELMERS.

SENS, van ADEKA en AFRON onbekend (z)? In één woord, vrijheids- en vaderlandsliefde bezielen dit Gedicht van het eene tot het andere einde: en dit wilde de toenmalige Regering niet, die de *Hollanders* zocht op te dringen, dat zij *nieuwe Franschen* waren, om hen de roemrijke dagen hunner Vaderen te doen vergeten. Men verzekert (doch wij durven voor de echtheid niet instaan) dat er reeds bevel tot in hechtenisneming van HELMERS uit *Parijs* zou gegeven zijn, toen de dood hem daaraan, en aan alle verdere vervolging onttrok (26 Februarij 1813). Hij mogt dus de verlossing van zijn Vaderland, die hij zoo vurig gewenscht, en voorspeld had, *niet* beleven; eene verlossing, welke nog in dat eigen jaar plaats had.

Zoo geestdrift voor de kunst en het schoone, gevoel voor het hoogste en edelste in de menschheid, en verkregene kundigheden omtrent de onderwerpen, die hij bezingt, den waren Dichter alleen moesten vormen, zou men HELMERS onder de voortreffelijkste Dichters, niet alleen van *Nederland*, maar misschien

(z) In het aanhalen van de onderscheidene dichtstukken uit de drie bundels van HELMERS (*Gedichten*, 1809 en 1810) *Nagelatene Gedichten* (tevens met eenige uit de *Dichterlijke Gedachtenbeelden*, 1814 en 1815, 2 deelen) en *Nalezing van Gedichten*, 1815, het overige uit de *Gedachtenbeelden*, wil ik volstrekt niet beweren, dat de medegedeelde van allen de schoonste zijn. Het was onmogelijk, van allen te spreken, en de Schrijver heeft dus hier zijn bijzonder *subjectief* gevoel moeten volgen.

schien der nieuwere tijden moeten rangschikken. Maar hij liet zich te veel door zijn onderwerp wegslepen, in plaats van het te beheerschen. Hij herzag en beschaafde, zoo 't schijnt, te weinig de voortbrengselen, die hem uit de pen vloeiden. Van daar vergissingen, zoo als in den *Dichter*, waar PETRARCA in het eerste *couplet* een *jongeling* is, en in het tweede *zilverwitte haren* heeft. De groote kunde van HELMERS in alles, wat de nieuwere Letterkunde oplevert, voornamelijk van uitheemsche landen, welke hem door reisbeschrijvingen, zijne lievelingslectuur, gemeenzaam waren, verleidde hem veeltijds tot het onnoodig kiezen van beelden uit afgelegene, min bekende gewesten, welke hij even goed in of omstreeks zijn Vaderland had kunnen vinden. Waartoe, b. v., in het Vers aan zijnen kunstvriend FALCK, *waarom hij geen' Eeuwzang vervaardigde*, dus aangeheven?

Nederlandsche Dichtkunst.

HELMERS.

Een *Niagara* stort met buldrende onweêrsvlagen
Bij 't eind' der achttiende Eeuw, op 't wrak van 't Vaderland (*a*).

Om één wrak, niet te verpletteren, maar zelfs te vergruizen, zou, des noods, een' waterval als die van den *Rhijn* volstaan kunnen; en het wrak bestond immers nog? Meer trekken van dien aard, waar het reusachtige, overdrevene door den Dichter in plaats van het groote gekozen wordt, zelfs sporen van valsch vernuft, en hier en daar van harde en verwaar-

(*a*) *Nagelatene Gedichten*, II. D. bl 165.

Nederlandsche Dichtkunst. HELMERS.

waarloosde versmaat, ontsieren deze anders voortreffelijke dichtvruchten: doch het zijn toch altijd slechts *weinige* vlekken, in vergelijking van het *vele*, hetwelk daarin schittert (*b*).

§ 320. LOOTS.

Wij gaan van HELMERS over tot zijnen nog levenden kunstvriend en schoonbroeder LOOTS. Deze, wiens geboortejaar mij niet gebleken is, werd even als gene in de jeugd tot den Koophandel bestemd door de gemoedelijkheid zijns Vaders, die begreep, door dezen Zoon tot Predikant te laten studeren, zijne andere kinderen eenigzins te zullen benadeelen. Hij zelf verhaalt dit, de bezigheden op dat kantoor, en zijne verheffing tot boekhouder, op eene luimige wijs, en het schijnt, volgens dat verhaal, als of zijn aanleg een' geheel anderen weg op wilde. Van de Poëzij althans was hij reeds in zijne vroege jeugd een vurig aanbidder, en had, op zijn veertiende of vijftiende jaar, twee Treurspelen te gelijk op touw gezet. Het spreekt van zelve, dat alles wat hij toen schreef slechts als bewijzen, waarheen zijn geest zich uitstrekte, melding verdient. VONDEL's *Palamedes* en *Hekeldichten*, en eene Prozavertaling van TASSO wa-

---

(*b*) HELMERS heeft het geluk gehad, door drie uitstekende Dichters, en eenen verdienstelijken Geleerden eene *Hulde* te ontvangen, die, benevens zijne Gedichten, zijne *nagedachtenis* zal vereeuwigen, en waarin men nadere berigten over 's mans leven kan vinden, door VAN HALL, H. H. en B. KLYN, en MEIJER, 1815.

Nederlandsche Dichtkunst.

LOOTS.

waren de eenige Dichters, die hij kon lezen. De toenmalige binnenlandsche onlusten, die het vernuft van zoo menigen Dichter opwekten, bleven ook niet zonder werking op LOOTS. Hij schreef nameloos vaderlandsche uitboezemingen in den geest der partij, die vóór September 1787 in *Holland*, vooral te *Amsterdam*, op het kussen zat; deze Verzen werden door NOMSZ in een nieuwspapier geplaatst, en dit bemoedigde den jongen Dichter al meer en meer, om in deze loopbaan voort te gaan. Door eenen Vriend ten huize van den kundigen UYLENBROEK ingeleid, verkreeg hij aldaar, volgens zijne eigene betuiging, vrij wat kennis, en kwam in eene betrekking tot HELMERS, welke hem, zoo van den kant der Poëzij, als van de thans voor eenen Dichter onmisbaar verkregene kundigheden, niet dan zeer voordeelig kon zijn (*c*). Deze betrekking werd vervolgens nog naauwer, door het huwelijk van LOOTS met de Zuster van HELMERS. Eerstgenoemde maakte zich, na 1795, door verscheidene vaderlandsche Gedichten bekend, zoo als de *Overwinning der Nederlanders op Chatham* (1799), de *Volkswoede*, of de moord der DE WITTEN (1802), en de *Batavieren* ten tijde van CAJUS JULIUS CESAR (1805). Dit laatste vooral was een stout bestaan in dien tijd. NA-

(*c*) Zie omtrent alle deze bijzonderheden, de Voorrede van LOOTS voor het eerste Deel zijner Gedichten; eene soort van kleine *Autobiographie* des Dichters.

Nederlandsche Dichtkunst. LOOTS.

NAPOLEON was even te voren (1804) Keizer geworden, en had ons de Staatsregeling van 1805 voorgeschreven; men gevoelde dagelijks meer het knellend juk, onder den naam van *Bondgenootschap* vermomd; en doorzigtigen ontwaarden misschien reeds in 't verschiet het onweder, dat in 1806 op ons losbarstte. Toen, terwijl het *Amsterdamsche* Tooneelbestuur de *Lucretia* van TOLLENS niet durfde vertoonen, gaf LOOTS het bovengenoemde *dramatische* Dichtstuk uit, waarin een Bard aan de *Batavieren*, gereed staande zich met *Rome* te verbinden, de rampen, en de schande van dergelijke onevenredige verbonden met gloeijende verwen maalt, en met trekken, sprekend uit de jongste Geschiedenis van het overmagtige *Frankrijk* ontleend (*d*), terwijl hij de toekomstige bevrijding der *Batavieren* van dat vernederende Bondgenootschap voorspelt (*e*). Ook deed de

(*d*) Dat volk, dat in zijn vuist nu de aarde houdt benepen,
Kruipt eenmaal voor den dwang en voor zijn scherpe zweepen.
't Verjaagde Koningen, 't ontrukte hun de kroon,
't Walgt van de vrijheid haast, en stormt haar van den troon.
Die CESAR zelf, die hier u voor zijn wet doet bukken,
Der volken heilzon kraakt en knakt in ijzren jukken,
Die op zijn krijgskar wordt van *Romers* aangebeên,
Zal eens op hen, als op versmade slaven, treên. —
Een Keizerlijke staf kneust hun eerlang de lenden,
En doet gedwee hen 't oog naar hun beheerschers wenden.
Gedichten, II. D. bl. 83.

(*e*) Ja, u, o Braven! die, aan 't heil uws lands verbonden,
Romein, *Germaan* en *Gal* weêrhieldt van onze gronden,
U,

Nederlandsche Dichtkunst. LOOTS.

de *Fransche* Regering reeds eene aanvrage in *den Hage*, om zoowel LOOTS om dit stuk, als HELMERS wegens zijn *Fragment van een onuitgegeven Treurspel* in hechtenis te nemen, hetwelk echter, waarschijnlijk door de tusschenkomst van den goeden LODEWIJK zelven, geene plaats had.

Zijne *Muze* bepaalde zich echter niet tot enkel Vaderlandsche onderwerpen; ook de hoogere belangen des menschdoms wekten hare liederen op. Zijne *Dwingelandij* (1800) is een weêrslag op de *Vrijheid* van HELMERS. Forsch is de *Eeuwzang bij het begin der negentiende Eeuw:* zachter (naar het onderwerp) de *Algemeene Vrede, gesloten te Amiens.* Tweemaal was LOOTS, in dichterlijke prijsstoffen, door de Maatschappij van Taal- en Dichtkunde uitge-

---

U, die aan staatstwist, noch aan vreemd belang verkocht,
De vrijheid van ons erf alleen te redden zocht,
En vreemde klaauwen van ons dierbaarst goed te weren,
Al dekte een lammrenvacht dier wolven wreed begeren,
U spel ik tot uw' troost, dat deze vrije grond,
Waar gij de roem van zijt, waarop ge als helden stondt,
Nooit duurzaam 't knellend juk der dwinglandij zal dragen,
Nooit praalt ze in kalmte hier op haren zegewagen,
Want de aard', waarop gij staat, draagt een' verholen gloed,
Die jaren, eeuwen rust, en zich met krachten voedt,
Tot dat, wanneer 't geweld te ver gaat in 't verdrukken,
Hij schriklijk losbarst, troon en dwingland slaat aan stukken,
En met de wrakken van die neêrgestormde magt,
Den vreemden heerscher toont, hoe hier 't verderf hem wacht.

bl. 89, 90.

Nederlandsche Dichtkunst. LOOTS.

geschreven, de mededinger van TOLLENS: in het bezingen van HUGO DE GROOT (1804) bleef hij overwinnaar, en ontving den gouden, gelijk TOLLENS den zilveren eerepenning: in den lof van EGMOND en HOORNE (1806) was het omgekeerd; hier droeg TOLLENS de eerste zegepalm weg. Onder de *Fransche* overheersching bezong LOOTS de *Hollandsche Taal*, en het Eeuwgetijde der *Amsterdamsche beurs*, beide kort vóór onze bevrijding. Naauwelijks was deze aangebroken, of de stem van LOOTS paarde zich met die van zoo menigen vaderlandschen Dichter, om haar te verheerlijken. De Koning (toen Souvereine Vorst) en deszelfs gezin woonden in 1814 het uitspreken van een Dichtstuk bij, te dier gelegenheid door hem vervaardigd. Ook betoonde hij omtrent dezen tijd hulde aan de nagedachtenis zijns vroeger overledenen schoonbroeders, HELMERS (1814), later (1817) aan die zijner Echtgenoote, de Zuster diens Dichters, hoewel de gelegenheid, daartoe gebezigd (het uitdeelen van eereprijzen aan de kweekelingen van de Schildermaatschappij: *Kunst zij ons doel*, die naar het naakte vrouwenmodel laat teekenen) voegzamer had kunnen zijn. Op aanzoek van den letterlievenden Staatsdienaar FALCK bezong hij (in 1814) de gruwelen van den *Slavenhandel*, doch uit eigene aandrift den *Lof van den Burgerstand*. Dit Gedicht, welks geest vooral den echten *Hollander*, wars van adeltrots, en te fier, om voor de nietige verdienste, die alleen van de Voorvaders ontleend zijn, te kruipen, zoo zeer kenschetst, en zij-

ner

ner zoo waardig is, beschrijft onder anderen, in eene van deszelfs schitterendste partijen, de vaart van ALEXANDER van *Rusland*, in 1814, van *Amsterdam* naar *Zaandam*, die toen nog versch in ieders ziel leefde. Doch deze *Episode* behoort hier niet te huis: ALEXANDER, toch geen burger, trachtte daarmede ook geenen burger, maar zijnen voorzaat PETER te eeren, die zich slechts voor een oogenblik met een burgerlijk bedrijf had bezig gehouden. — Onder de *nieuwe Gedichten* van LOOTS munt de lof van *Frederik Hendrik* uit. Het schijnt, dat LOOTS thans, volgens een' brief, in een onzer tijdschriften geplaatst, de Zanggodinnen voor goed heeft vaarwel gezegd, hetwelk echter zekerlijk wederkeerig het geval niet is, blijkens zijne laatste dichtvruchten.

Nederlandsche Dichtkunst.

LOOTS.

LOOTS heeft alle zijne Gedichten in vier deelen bijeen vergaderd (1816—1817), behalve nog een' tweeden bundel (*Nieuwe Gedichten*, 1821). Onder dezelve bevinden zich, behalve juweelen van het eerste water, ook een aantal van veel mindere waarde, die gerustelijk achterwege hadden kunnen blijven. Hoe is het, b. v., mogelijk, dat een LOOTS bij zijne kleinere stukjes, bij het allerliefste Versje aan FEITH (*f*), en het geestige, bij het plaatsen der grootere glazen in het *Oostindisch* huis (*g*), ook het el-

(*f*) *Gedichten*, I. D. bl. 176.
(*g*) *Ald.* bl. 194.

Nederlandsche Dichtkunst. ellendige *schietgebed om poeder* (*h*), en het *triviale* aan den Heer JERONIMO DE VRIES (*i*) geplaatst heeft!

§ 321. KINKER.

Tot de vrienden en geestverwanten van HELMERS behoorde ook JOHAN KINKER. Deze wijsgeerige Dichter werd in 1764 te *Nieuwer-Amstel* geboren, en leide zich bepaaldelijk, als middel van bestaan, op de Regtsgeleerdheid, als lievelingsvak op de Wijsbegeerte en Poëzij toe. Hij was met VAN HEMERT de voornaamste voorstander in *Nederland* der Wijsbegeerte van KANT, en hielp dezelve aldaar bekend maken (zijn overzigt dier Wijsbegeerte is zelfs in het *Fransch* vertaald). Ook onderscheidde hij zich in zijne Dichtstukken door eene hoog wijsgeerige, voor den nuchteren *Nederlandschen* lezer niet altijd bereikbare vlugt, en heeft, bij zeer veel schoons en verhevens, de *Duitschers* ook, onzes inziens, wel eens van de minder navolgenswaardige zijde, waar zij het gebied der zinnewereld geheel en al voor dat der *Idealen* verlaten, gevolgd. In zijne jeugd nogtans scheen KINKER meer tot de *Franschen* over te hellen, wier Taal en Letterkunde hij volkomen meester is: en uit welke hij menig Tooneelspel vertaalde of navolgde, onder anderen de *Tempelieren* van RAYNOUARD, in 1805. Zijn eerste, niet on-

(*h*) *Aldaar.*
(*i*) *Ald.* bl. 178.

onvermaarde oorspronkelijk *Nederlandsche* Treurspel was de *Almanzor en Zähra*, in 1804 uitgegeven. Ook vertaalde hij SCHILLER's twee meesterstukken, de *Maagd van Orleans*, en *Maria Stuart*, in onberijmde *jambische* verzen. In 1807 schreef hij in dichtmaat een bijtend antwoord aan FEITH, die in deszelfs *Brieven aan Sophia* de Wijsbegeerte van KANT van eene zijde had aangetast, welke KINKER begreep, dat aan dezelve in ons Vaderland zeer veel nadeel moest doen. Tot de onderwerpen, welke na de Wijsbegeerte KINKER's geest het meest bezig hielden, behoorde de *Theorie* der taal, vooral in een muzijkaal opzigt; en men mag zeggen, dat, gelijk BILDERDIJK in de afleiding, dus KINKER in de klankkunde der taal den eersten rang bekleedt. Hij gaf hiervan een schitterend bewijs door de geleerde Verhandeling, *eene Proeve van Hollandsche Prosodie* bevattende, *toegepast op het Rythmus en Metrum der Ouden, in zoo verre beiden in onze Dichtkunde zouden kunnen worden ingevoerd;* eene Verhandeling, waarbij de Schrijver met het fijnste gehoor tot in de diepste schuilhoeken der gesprokene taal doordringt. Hij verklaart zich stellig voor de mogelijkheid der invoering van den *Hexameter* in de *Nederduitsche* taal: doch wij moeten erkennen, dat de door hem zelven gegevene voorbeelden, in eene *metrische* overzetting uit het zesde Boek der *Æneïs*, naar ons gevoel, verre beneden de kunstrijke *Hexameters*, wij zeggen niet van VIRGILIUS, maar van VOSS, zijn ge-

Nederlandsche Dichtkunst.

KINKER.

Nederlandsche Dichtkunst. KINKER.

gebleven (*k*). — Zijn gevoel voor de Muzijk dreef hem ook tot den lof van den grooten HAYDN, dien hij keurig bezongen heeft, even als de *Poëzij*, twee Gedichten, die door zijnen leerling, den Luitenant der Artillerie VON EICHSTORFF, in het *Hoogduitsch* zijn overgebragt; een lot, hetwelk aan weinig *Nederlandsche* Gedichten te beurt valt. KINKER bezong ook (1801) de nieuwe Eeuw, (1802) den algemeenen Vrede, en had, in de eerste jaren na de Omwenteling, het voornaamste aandeel in het staatkundig luimige tijdschrift *de Herkaauwer*. Over het algemeen beschouwt hij hier, gelijk bij andere gelegenheden, de Staatkunde in het groot, als een middel tot opleiding der menschen tot die begrippen, welke volgens hem de hoogste en ware zijn, en die hij, blijkens verscheidene zijner Gedichten, in de Orde der Vrije metselaren meent te vinden. KINKER is in 1818 als Hoogleeraar in de Wijsbegeerte en *Nederlandsche* Letterkunde naar *Luik* vertrokken.

MAU-

(*k*) Men oordeele uit een bij 't opslaan des boeks genomen voorbeeld:

Anderen slagten 't vee: dezen vangen 't bloed in de schalen
Laauw en nog gudsende op. O Proserpina! de achtbare Aeneas
Doodde u ter eere eene onvruchtbare koe, om verder de moeder
Der razernijen de nacht, een zwart lam plegtig te slagten.
Daarop begint hij 't nachtlijke feest aan PLUTO geheiligd,
Doet door 't vuur 't ingewand zijner runderdieren verteren,
En roostend telkens met het geurigste olijfsap bedruipen.

De laatste regels vooral zijn in het begin hoogst onwelluidend.

MAURITS CORNELIS VAN HALL zag te *Vianen* het licht. Hij oefende zich zoowel te *Utrecht* als te *Leyden* in de Regtsgeleerde Wetenfchappen, en ontving in laatstgemelde ftad den Doctorshoed. Hierop vestigde hij zich te *Amfterdam* als Advocaat, waar zijne welfprekendheid en bekwaamheid hem fpoedig ecné der eerfte plaatfen onder de Pleitbezorgers deden verkrijgen. Door de Omwenteling van 1795 werd hij Hoofdfchout (*Procureur der Gemeente*), doch wegens zijne gematigdheid in 1798 — (ná den 22 Januarij) afgezet. Doch reeds de Omwenteling van den 12 Junij herftelde hem in zijne eer: hij werd door het Volk tot Vertegenwoordiger gekozen, en bleef zulks tot 1801: in het nieuwe Wetgevend Ligchaam nam hij, fchoon herkozen, geene plaats (ook federt wees hij de zitting in de Staten-Generaal van de hand), maar bleef zich te *Amfterdam* ophouden, waar zijn roem, als een der eerfte *Nederlandfche* Regtsgeleerden, ras den hoogften top beklom. Doch VAN HALL leefde niet alleen voor zijn beroep of de Staatkunde. Hij was een der eerfte oprigters van de Maatfchappij: *Tot nut van 't Algemeen*, en droeg ook als Voorzitter tot den bloei dier weldadige inrigting bij. In 1813 ftond hij als Luit. Kolonel aan het hoofd van den Landftorm. Volgden HELMERS en LOOTS meer hun Genie of de nieuweren, VAN HALL, die de Ouden door en door kende, fchijnt zich dezelve tot Modellen te hebben voorgefteld. In zijne twee prozawerken, PLINIUS SECUNDUS en MESSALA CORVINUS, heeft hij een' nieuwen

Nederlandfche Dichtkunst.

§ 321.

VAN HALL.

Nederlandsche Dichtkunst. VAN HALL. en hem eigenen vorm gebezigd, om de meeste ftukken der *Romeinsche* oudheid, en hunne beroemde mannen aan zijne ongeletterde landgenooten te doen kennen, ook door ingevlochtene, zeer vloeijende vertalingen in Verzen van *Latijnsche* Dichters (*l*). Zijne andere *gedichten*, van verfchillenden inhoud, zijn ten deele gedenkftukken der vriendfchap, die hem met KINSBERGEN, FEITH, en andere beroemde landgenooten verbond, en gedeeltelijk nog verbindt: mannelijke deftigheid, en keurige fmaak onderfcheiden dezelve.

§ 322.

H. H. en B. KLYN. Jonger, dan de reeds genoemden, zijn de broeders KLYN, die zich beide door Gedichten hebben verdienftelijk gemaakt, en beide, te *Amfterdam* geboren, de Letteren flechts ter uitfpanning konden beoefenen, daar hunne opvoeding hen aan het werkzame leven, met name het bedrijf van Suikerraffinadeurs, toewijdde. Echter maakten zij zich beide die kundigheden eigen, welke in den tegenwoordigen ftaat der Letterkunde ook een Natuurdichter behoort

(*l*) De Schrijver der Artikelen over onze beroemde mannen in de *Galerie historique des Contemporains*, aan wien in 't bijzonder wij zoo veel verfchuldigd zijn, begaat een' kleinen misflag, door den PLINIUS SECUNDUS te noemen een werk *en prose poëtique*. De fmaakvolle Vriend van VAN DER PALM zou geen *poëtisch proza* fchrijven. Maar het is, gelijk de VALERIUS MESSALA, Proza met verzen gemengd: in den laatften vindt men vertalingen van TIBULLUS, PROPERTIUS, HORATIUS en OVIDIUS.

hoort te bezitten. Beider toonen zijn regt vaderlandsch: doch de oudere, HENDRIK HARMEN, in 1773 geboren, munt meer in het deftige en ftoute, BAREND, zijn broeder, meer in het zachte en aandoenlijke uit. Daarom fchildert de eerfte meer Historieftukken, of grootfche Natuurtooneelen, de tweede ftil levens en huisfelijke bedrijven. HENDRIK HARMEN bezong in 1809 de *Starrekunde*, in 1812 de *Driften*, en verfcheidene andere, deels wijsgeerige, deels gefchiedkundige, ftoffen. Hij was de medeuitgever der *Nagelatene Gedichten* van HELMERS. Door niets echter verwierf hij zich grooteren roem, dan door zijn Treurfpel *Montigni*, hetwelk bij de tweede prijsuitfchrijving van een Treurfpel door het *Inftitut* wel den prijs niet ontving, maar op de fchitterendfte wijze door de Natie ontvangen werd, die hare goedkeuring te kennen gaf in bijna zoo vele tooneelvertooningen te *Amfterdam*, als van een ftuk, dat volledig flaagt, te *Parijs*. Het is waar: de daarin heerfchende gevoelens van vrijheids- en vaderlandsliefde, van tegenftand tegen geweld en onderdrukking, een erfdeel der Natie nog uit de *Spaanfche* tijden, kunnen wel iets tot deszelfs zegepraal bijgedragen, wel menige zwakke, of met de karakters der Gefchiedenis min overeenkomftige plaats hebben doen over 't hoofd zien: — maar juist die zegepraal, die toejuiching des Volks, heeft de woede der partij ontftoken, die thans niets dan Alleenheerfching over Natiën van gehoorzame flaven wil kennen: en uit haat tegen de gevoelens van den Dichter

Nederlandfche Dichtkunst.

H.H. en B. KLYN.

Nederlandsche Dichtkunst. H.H. en B. KLYN.

ter en des Volks verkleint en veracht zij het Dichtſtuk. Doch hare pijlen zijn magteloos. Wij erkennen echter gaarne, dat de FILIPS in het ſtuk voor dien ſomberen tiran te woedend is, te veel zegt en te weinig doet; dat de teregtſtelling van MONTIGNI, als gevangene der *Inquiſitie*, veel te ſnel geſchiedt, en dat het ſtuk, na zijn heengaan ter dood, onnoodig gerekt is. Doch dit alles had men kunnen zeggen, zonder een boek te ſchrijven, dikker dan de *Montigni* zelve, wiens ſchoone Verzen, met het belangrijke karakter des Helds, en de fikſche trekken, waarmede CARLOS en GRANVELLE gemaald zijn, het ſtuk wel op het Tooneel zullen doen blijven.

BAREND KLYN, in 1774 geboren, heeft zich aan deze moeijelijkſte (misſchien) van alle dichtſoorten nog niet gewaagd. Waar het zaak is, de oude regtſchapene *Hollandſche* deugden en eerwaardige gebruiken, in tegenſtelling van het vreemde, te huldigen en te verheffen; waar huisſelijke deugd en zedige braafheid een' lauwerkrans toeft, dáár verſchijnt BAREND KLYN het liefſte. Zijne, meestal min uitgebreide, Gedichten zijn, even als die van zijn' broeder, onlangs in een' bundel verzameld.

§ 323. WISELIUS.

SAMUEL IPERUSZ. WISELIUS, uit een deftig burgerlijk geſlacht te *Amſterdam* geboren, wiens geboortejaar ons onbekend is, in 1794 en 1795 Lid van het *Comité Revolutionnair* te *Amſterdam*, daarna Lid der *Proviſionele Repreſentanten van het Volk van Holland*, van het *Comité* voor de *Oostindiſche* zaken, enz., na de

Nederlandſche Dichtkunst.

WISELIUS.

de Omwenteling van 1813 Directeur der Politie te *Amſterdam*, heeft zich voornamelijk der Tooneelkunst bevlijtigd, en daarin wezenlijk eenige goede oorſpronkelijke ſtukken geleverd. Men kent van hem, behalve eene Vertaling van den *Hector* door LUCE DE LANCIVAL, den *Polydorus* en *Iön* in den ſmaak van EURIPIDES, in zoo verre de *Franſche* Tooneelwetten, die WISELIUS ten ſtrengſte gehandhaafd wil hebben, zulks gedoogen. De *Dood van* KAREL, *Kroonprins van Spanje*, is, zoo wij meenen, te *Amſterdam* ten Tooneele gevoerd, doch niet met die goedkeuring als KLYN's *Montigni*, met wien dezelve een gelijkſoortig onderwerp behandelt. Nog heeft WISELIUS een Treurſpel uit de Vaderlandſche Geſchiedenis, AERNOUD VAN EGMOND, benevens een uit de *Zweedſche* (WALWAIS en ADELHEID, uit de tijden van GUSTAAF ADOLF), eindelijk verſcheidene Gedichten van onderſcheidenen aard in 't licht gegeven, te zamen in zijnen bundel, genaamd: *Mengel- en Tooneelpoëzij*, waarvan thans vijf deelen in 't licht zijn (*m*). De Heer WISELIUS is Lid en Secretaris van de tweede Klasſe des Koninklijken Instituts.

Tot

(*m*) In den KAREL *van Spanje* zegepraalt een tiran op zijne deugdzame Gade en Zoon; in den AERNOUD VAN GELDER wordt een braaf Vader door eene verfoeijelijke Vrouw en Zoon bijna onderdrukt. De Heer W. heeft de gewone opvatting van KAREL's karakter tegen CLORENTE zoeken te verdedigen; dit ware niet noodig geweest: een Dichter kan met de algemeene overlevering volſtaan. Het werk eindigt met eene beſchouwing van het *zedelijke nut des regelmatigen ſchouw-*

Nederlandsche Dichtkunst.

§ 324.

WARNSINCK.

WESTERMAN.

Tot nu toe hebben wij geene Verzameling der Gedichten van den gevoeligen en echt vaderlandschen Dichter WARNSINCK: dezelve zijn meest in de *Vaderlandsche Letteroefeningen* geplaatst. Dezelve heeft ook twee Tooneelspelen uitgegeven: de *Vlugt van* HUGO DE GROOT, en PIETER DIRKSZOON HASSELAAR, in berijmde *Alexandrijnen*, volgens de wet: wij twijfelen echter, of WARNSINCK door *deze* dichtsoort zijnen roem wel vestigen zal. Onzes inziens bezitten zijne losse stukken eene veel hoogere waarde. Het Vaderland en deszelfs groote daden en mannen bezingt hij het liefst en het best. Huisselijke tafereelen gelukken beter aan den verdienstelijken Dichter, Tooneelspeler en Boekhandelaar WESTERMAN, wiens Tooneelstukken: het *Beleg* en *Ontzet van Leyden*, en eene bewerking van SCHILLER's *Don Carlos*, slechts voor den grooten hoop der aanschouwers, of voor hen, die het *Duitsche* stuk niet kennen, schijnen geschreven te zijn. In het eerste toch komen te vele kunst- en vliegwerken voor: het tweede laat niet alleen verscheidene heerlijke gezegden weg, maar verzwakt ook den indruk op het slot, door den ongepasten dood der Koningin op het Tooneel. WESTERMAN heeft zich, als geletterd Boekhan-

---

schouwspels, waarin de drie *Grieksche*, de drie *Fransche* Treurspeldichters en VONDEL, alleen als Priesters van MELPOMENE erkend worden. Dus noch SHAKESPEAR, noch SCHILLER! Maar, 't is waar, dezen zijn ook niet *regelmatig*.

handelaar, door eene zindelijke en nette uitgave van VONDEL, in kl. 12vo (nog niet voltooid), bij de liefhebbers onzer Poëzij bekend en verdienstelijk gemaakt. *Nederlandsche Dichtkunst.* WESTERMAN.

§ 325. TOLLENS.

Ter zijde van de *Amsterdamsche* dichtschool (indien men zoo zeer door aanleg en dichttrant uiteenloopende Dichters tot ééne school mag betrekken) bloeide, en bloeit nog de *Rotterdamsche*, welke maar één middelpunt heeft. Haar Hoofddichter, volgens de eenparige erkentenis der Natie, is HENDRIK TOLLENS CORNELISZOON. Hij werd den 24 September 1780 geboren. Reeds vroeg werd hij tot het vaderlijk en voorvaderlijk bedrijf, handel in verwwaren, opgeleid, en dus niet dan met de eerste beginselen der beschaving en de *Fransche* taal bekend gemaakt, zoowel in zijne geboortestad als te *Elten*, van waar hij, in zijn veertiende jaar, te *Rotterdam* terugkeerde, toen diezelfde prikkel, welke het kunstgevoel van eenen BELLAMY en anderen had doen ontvlammen, ook hem tot zingen aandreef: de staatkundige toestand van ons Vaderland. Zijn gevoelig hart klopte hoog voor de *Idealen*, die zoo velen hoopten, dat door den intogt der *Franschen* in 1795 zouden worden verwezenlijkt: hoewel nog bijna een kind, deed zijn reeds ontloken vernuft hem tot Secretaris eener *Vaderlandsche bijeenkomst* benoemen; dit werd hem eene nieuwe aansporing tot dichten, en hij maakte vele Verzen in den geest van die dagen. Zijn roem werd ook in de kringen van Ge-

 noot-

Nederlandsche Dichtkunst. TOLLENS.

nootschappen en Schutterijen hoe langs zoo grooter: en hoewel zulks zijnen Vader in het eerst niet ongevallig was, begreep echter deze, toen de drift des jongelings voor de Dichtkunst met de jaren meer toe- dan afnam, even als de Vader van OVIDIUS, dat de Poëzij eene kunst was, die haren bezitter niet voeden kon, en verbood hem te dichten (*n*). Doch men heeft meermalen gezien, dat zulk een verbod, even als dat van opgehaalde boeken, den lust door de moeijelijkheid scherpt en verdubbelt. De Natuur had den jongeling tot Dichter gemaakt, en scheen hem tot Tooneeldichter te hebben bestemd. Althans het waren nu geene *Vaderlandsche gezangen* meer, maar *Treur-* en *Blijspelen*, die hij niet alleen vertaalde, maar zelf opstelde. Tot hiertoe was hij, gelijk een schoone, krachtige, saprijke boom in 't wild opgeschoten, maar oefening en omgang met kundige vrienden moest zijn talent door kieschen smaak vormen en veredelen. Den laatsten bekwam hij, gelijk LOOTS en HELMERS, door den verdienstelijken UYLENBROEK te *Amsterdam*. Hij was toen zeventien jaren oud. Deze deed hem de regelen van den goeden smaak kennen, en de grondige kennis zijner moedertaal ter harte nemen. Hij oefende zich in de *Engelsche* en *Hoogduitsche* talen, twee rijke bronnen van

(*n*) *Sæpe pater dixit: Studium quid inutila tentas?*
Mæonides nullas ipse reliquit opes.
Trist. L. IV. Elgia 10.

van ſchoonheden voor den Dichter, en nam zelfs eenige, doch weinige lesſen in het *Latijn*. Hij was echter, gelijk UYLENBROEK zelf, nog altijd eenzijdig gehecht aan den *Franſchen* trant en *Franſche* Letterkunde. Vertalingen van *Franſche* Treurſpelen werden dus als *Dichter* zijn hoofdwerk, en hij oefende zich, volgens zijne eigene getuigenis, daarmede in het werktuigelijke der kunst. De *Andromaché*, later door hem herzien, wordt nog geſpeeld. Onder zijne andere Vertalingen behooren: *Cato te Utica*, *Abufar*, enz. Omſtreeks zijn negentiende jaar gaf hij eenen bundel van vertaalde *Franſche* Dichtſtukjes uit, onder den titel van: *Proeve van geurige Dichtbloemen, op Franſchen bodem geplukt*. Hoewel TOLLENS, met reden, deze vroegere manier heeft vaarwel gezegd, ſchijnt dezelve echter, ter vorming van zijn' fikſchen en vloeijenden rijmtrant, en ter verkrijging van zijne magt over de taal, niet geheel nutteloos geweest te zijn. Een oogenblik (doch ook ſlechts een oogenblik) deed hij voorbijgaande hulde aan het reeds wegſtervende ſentimentele, door zijne *Proeve van ſentimentele Geſchriften en Idyllen*, in dicht en ondicht.

Nederlandſche Dichtkunst. TOLLENS.

Het ſchijnt, dat de liefde hem met dien dichttrant bekend maakte, waarin hij vooral uitmunt, de Poëzij des gevoels en des harten, die vooral de zaligheden van het huisſelijke leven ten onderwerp heeft, welke hij door zijn huwelijk zoo ruim mogt ondervinden. In zijne *Nieuwe Zangen* en *Idyllen* zag men het eerst den oorſpronkelijken Dichter, op wien het

Nederlandsche Dichtkunst. TOLLENS.

oog van alle Kunstkenners zich begon te vestigen. Kort daarop volgden *Dichtlievende Mengelingen*, welke nog meer van zijne vorderingen getuigden. Het Treurspel gaf hij echter nog niet op, hoewel hij nu niet meer Vertalingen, maar oorspronkelijke stukken vervaardigde. Zoo verschenen in 1805 *Lucretia*, in 1806 de *Hoekschen en Kabeljaauwschen*. Het schijnt nogtans, dat dit vak (hoewel hij in laatstgemelde stuk de *Fransche* kunstregelen afschudde) niet datgene was, waartoe de Natuur hem bestemd had (*o*): want bij vele voortreffelijkheden hebben deze stukken nogtans niet dat echt *tragische*, dien verhevenen toon, die juiste vlechting en ontbinding van den knoop, en die kracht in 't scheppen van karakters en *situatiën*, welke deze dichtsoort misschien tot de moeije-lijk-

(*o*) Dat nogtans de *Lucretia* geheel niet van verdiensten ontbloot was, blijkt uit het verbod in 1806, om hetzelve ten Tooneele te voeren. Aan een middelmatig voortbrengsel zou men die eer niet betoond hebben. Men vreesde zekerlijk de besmetting der Vaderlandsche en Republikeinsche gevoelens van hetzelve: en gelukkig de Dichter, die daarmede besmetten kan! — Wat zijne Vertalingen van *Fransche* Treurspelen betreft, daarvan zegt hij zelf in zijnen dichterlijken brief aan LOOTS:

Gij hebt niet, zoo als ik, op hun (der rijmelaars) *vervelend spoor*
Den lieven tijd verkwist, dien ik onnut verloor;
Noch op de treurspelmaat, met pijnelijke longen,
De klanken nagebaauwd, die u de nabuurs zongen:
Als waar 't hun eers genoeg, dat een uitheemsch poëet,
Hoe stijf het hem ook stond, in 't Neêrduitsch ging gekleed.

Gedichten, II. D. (*vierde druk*) bl. 196.

lijkste van alle verheffen. Kort daarna waagde hij zich, in den Vaderlandschen zang, tweemaal met LOOTS in het strijdperk, en zoo hem in den eersten wedstrijd in 1804 (ter verheerlijking van HUGO DE GROOT) niet de eerste, maar de tweede prijs ten deele viel, hij overwon dezen hem waardigen mededinger daarentegen in 1806, toen beiden *den dood van* EGMOND *en* HOORNE bezongen. TOLLENS verkoos daartoe de stof eenigzins ruimer, als middelpunt van voorafgaande en volgende gebeurtenissen, te beschouwen. Sedert was hij ongemeen gelukkig in het schetsen van Vaderlandsche gebeurtenissen, hetzij in den vorm van Heldenzangen, hetzij in dien van *Romances*. In 1807 kwam ook zijn Dichtstuk: *aan een gevallen Meisje*, uit, in het tweede Deel der werken van de *Bataafsche Maatschappij van Taal- en Dichtkunde*, sedert *Hollandsche Maatschappij van fraaije Kunsten en Wetenschappen*, waarvan TOLLENS lang een der ijverigste leden, en meermalen Voorzitter was. Dit Gedicht was geheel in den trant, die hem voortaan kenschetsen en vereeuwigen zou. Warm gevoel paarde zich daarin met de natuurlijkste, en toch edelste uitdrukking, en de hoogste kieschheid van taal en stijl (*p*). Zijne (in 1808 en later) uitgekomene drie Deelen *Gedichten* gaven

Nederlandsche Dichtkunst.

TOLLENS.

(*p*) Wij hebben deze bijzonderheden omtrent de vroegere jaren van TOLLENS te danken aan een' zijner bijzondere Vrienden, die ons dezelve op de verpligtendste wijze heeft medegedeeld.

Nederlandsche Dichtkunst. TOLLENS.

ven daarvan de sprekendste bewijzen. Uit dezen bundel leerde men TOLLENS eerst in zijne volle waarde kennen. Hier is men verlegen met de keuze der Kunstjuweelen, die alle vermelding verdienen. Wie kent onder de Vaderlandsche stukken den WILLEM I., den *Vierdaagschen Zeeslag*, den *Zegezang bij de overwinning van Nieuwpoort*, den JAN VAN SCHAFFELAAR, ALBRECHT BEILING, het *Turfschip van Breda*; onder de tooneelen van het dagelijksche leven: het *Huwelijk*, de *Moeder*, de *Echtscheiding*; onder de Lierzangen en Mengeldichten: de *Dichter*, *Het dichterlijk gevoel*, het *Bloempje van de hoop* niet! Wien is de meesterlijke Vertaling van POPE's Brief van HELOÏSE aan ABEILARD onbekend! Driemaal (een zeldzaam verschijnsel voor *Nederlandsche* Dichtstukken) driemaal werden deze Gedichten in den gewonen kostbaren dos, en dus tot een' hoogen prijs, uitverkocht: en er werd een vierde druk noodzakelijk, die, min kostbaar aangelegd, door de schitterendste inteekening bespoedigd, wel heeft doen blijken, dat TOLLENS de Lievelingsdichter der Natie, en, in den eigenlijken zin, Volksdichter is. Behalve dezen bundel verscheen van hem in 1809 nog eene uitgelezene verzameling van (vroeger vervaardigde) *Minnedichtjes*. Diep trof hem, gelijk alle regtgeaarde *Nederlanders*, de diepe vernedering van ons Vaderland onder *Frankrijk*, zoo als de *Aanblik uit de Noordzee* en het Vers *aan de Vaderlandsche Dichters* in 1810 kunnen getuigen. Met hoe veel geestdrift moest hij dus in 1813 de herstelling van *Nederland* toe-

Nederlandsche Dichtkunst. TOLLENS.

toejuichen! zijn toon was echter niet van de eersten noch luidruchtigsten: *aan de Vaderlandsche Dichters* in 1813, en het *in huis gevierde Vredefeest* getuigden echter van het diepe gevoel des Dichters. Maar bij de nieuwe bedreiging onzer onafhankelijkheid door den man van *Elba*, stortte hij zijne gansche verontwaardiging in eenen *Wapenkreet* uit, die, als 't ware, de tolk der geheele *toenmalige* stemming van *Europa* was. Zijne warme zucht voor het in *Nederland* regerende Huis, als waarborg voor de onafhankelijkheid en welvaart des Vaderlands, toonde het *Volkslied* (1816 met den prijs des Admiraals KINSBERGEN bekroond), de Huwelijkszang op den Echt des Prinsen van *Oranje* met de *Russische* Prinses (1816), en op de geboorte van den jongen Prins (1817). Daarop volgde in 1818 het eerste Deeltje van *Romancen*, *Balladen* en *Legenden*, meest uit het *Hoogduitsch*, b. v. van SCHILLER, en ten deele uit het *Fransch* en *Engelsch* vertaald. Deze overzettingen zijn keurig, en weinig, somtijds niets, verliezen daarbij de oorspronkelijke Dichters. In 1821 verscheen een *nieuwe* bundel Gedichten, waaronder voornamelijk de *Overwintering der Hollanders op Nova-Zembla* uitmunt; een Dichtstuk, waarvoor hem in 1819 de gouden eerepenning der *Hollandsche Maatschappij van fraaije Kunsten en Wetenschappen* was toegewezen. Grooter meesterstuk van *beschrijvende* Poëzij heeft onze taal nog niet opgeleverd. *Dirk Willemsz.*, de *Spaansche Gebroeders voor Haarlem*, enz., sedert in *Muzen-Almanakken* geplaatst, zijn zoo

Nederlandsche Dichtkunst. TOLLENS.

zoo vele Kunstjuweelen, naar ware gebeurtenissen uit onze Vaderlandsche Geschiedenis bearbeid, waarvan TOLLENS zich, tot in bijzonderheden toe, eene zeer naauwkeurige kennis verworven heeft, en wier minbekende groote daden hij dus opdelft, en, in het kleed zijner betooverende Poëzij, ter bewondering aan de nakomelingschap voorstelt.

Onder de tegenwoordige *Nederlandsche* Dichters schittert TOLLENS in den eersten rang. BILDERDIJK wekt meer bewondering op: maar in de voortbrengselen van *Rotterdams* Hoofddichter is eene onbeschrijfelijke bekoorlijkheid, eene zigtbare *Harmonie* tusschen taal en hart, die ons hem, ook als mensch, doen beminnen. Bezingt hij het Vaderland en deszelfs groote daden, hetzij nu in den hemelval des Zegelieds, of den meer nederigen, doch *naïven* toon der *Romance;* wiens hart klopt dan niet, en dankt God, dat hij *Nederlander* is! Roert hij de heilige snaren in ons gemoed, de snaren der huwelijks-, ouder- en kinderliefde, zoo ontwaart ieder onbedorven hart met zalig medegevoel, dat de Natuur ook zijne ziel op dien toon heeft gestemd. Bezingt hij de magteloosheid, om de gewaarwordingen, welke hem persen, uit te drukken, zoo doet hij toch, onder die betuiging zelve, onze ziel ontvonken door de gloeijende taal, die aan zijn volle hart ontstroomt. Zijn Vers is altijd welluidend; en weinige Dichters bezitten die eigenschap, welke de Dichters der achttiende Eeuw door platheid, of winderigheid, of gebrek aan vermogen over de taal, doorgaans missten,

ten, — *poëtische dictie*, — in eene zoo rijke mate als TOLLENS. Met voorbeeldelooze kunst weet hij de taal als was naar zijn onderwerp te kneden en te buigen: en van daar, dat hij, ook als *beschrijvend Dichter*, zulke groote verdiensten heeft. Men zie, in den *Vierdaagschen Zeeslag*, de kunsttermen van het Zeewezen, in de schoonste overeenstemming gebragt met de woede der strijders en de beurtelingsche doodstilte, of getergde gramschap der geschokte wereldzee: — men bewondere, in de *Overwintering op Nova-Zembla*, het afscheid van de stoute Zeevaarders bij de uitvaart uit *Texel;* de ijsbergen; het herscheppen van het schip in eene hut; de bezigheden en tijdkortingen in dezelve; het Noorderlicht; het aanbreken van den morgenstond na den maandenlangen winternacht; het wederzien van RIJP en HEEMSKERK, in den *Dirk Willemsz.;* het moeijelijke uitbreken uit den kerker, en de vlugt op het ijs, op de schilderachtigste wijze beschreven. — Het schijnt, dat de Dichter zich in *deze* schoonheid hoe langs zoo meer volmaakt. De minst gebruikelijke, tot hiertoe in de Dichtkunst genoegzaam onbekende woorden weet hij in zulk eenen zamenhang te plaatsen, dat zij niet alleen verhoogd en veredeld worden, maar ook eene wondere kracht aan de schildering bijzetten.

Nederlandsche Dichtkunst.

TOLLENS.

Deze voortreffelijke Dichter heeft dan ook het geluk gehad, hetwelk aan weinige onzer Dichters te beurt valt, dat eenige zijner stukken in andere talen (met name de *Fransche*) zijn overgebragt, terwijl

Nederlandsche Dichtkunst.

TOLLENS.

wijl hij (om alleen wezenlijke onderscheidingen te noemen) eene plaats in het *Nederlandsch* Institut van Kunsten, Wetenschappen en Letteren bekleedt (q). Zijne stadgenooten, volkomen den prijs van zulk een Dichter in hun midden gevoelende, wilden hem een borstbeeld oprigten: eene daartoe geopende inteekening was reeds vol, toen de bescheidenheid des Dichters den voortgang deed staken.

§ 326.

NIERSTRASS. VAN SOMEREN. MESSCHERT. IMMERZEEL.

Van alle *Nederlandsche* Dichters heeft TOLLENS blijkbaar het meest eene *schole* gevormd. Hij zelf ver-

(q) Eenige van die regels, welke de boven opgegevene kenschetsende voortreffelijkheden van TOLLENS staven, zijn, dunkt mij, de navolgende:

Dan wordt een volle teug, met milder hand geschonken,
Voor minnares en maag, voor vrouw en kind gedronken,
En mengt zich ook een traan met d'ingegoten wijn,
Dit doet hun harten goed, rampzaalgen als ze zijn!
Een hunner hijgt naar lucht: zijn makkers moeten 't weten
Hoe lief zijn vrouw hem heeft, hoe al zijn kindren heeten:
Hoe bang hem 't scheiden valt, bij elk vertrek naar boord,
Als ze in zijn armen hangt, en in haar tranen smoort.

Doch waartoe aanhalingen uit TOLLENS, die bij ieder bekend zijn! Het is hoogstmerkwaardig, dat deze groote Dichter, door de toejuichingen, lofuitingen en eerbewijzen, die hem van alle kanten ten deel werden, nimmer verleid is geworden, zich buiten den werkkring te verheffen, dien hem de Voorzienigheid heeft aangewezen, en nog in 1821 openlijk kon betuigen, voor de Dichtkunst, die hem enkel tot uitspanning diende, nog geen uur aan de kantoorlessenaar te hebben ontwoekerd. Aan het vooroudelijk beroep getrouw, breidde hij zulks nogtans uit.

verklaart wel ernſtig zijnen afkeer tegen navolgingen, ook van hem zelven, en nogtans heeft men het ANTONIDES of BRANDT nimmer ten kwade geduid, dat zij zich naar VONDEL trachtten te voegen. De navolging (zoowel der Ouden als Nieuweren) kan zekerlijk ſlaafsch worden, en is dan te berispen: doch is er niet ook eene manier uit te denken, die, door nabootſing geoefend, naderhand zelfſtandig wordt? Hoe het zij, wij twijfelen, of, zonder den voorgang van TOLLENS, *Rotterdam* thans zulk een aantal bekwame Dichters zou bezitten, als waarop het heden roem draagt, en onder welke wij ſlechts de volgende noemen: NIERSTRASS, de Zanger van den *Verlosſer*, die ook van de Maatſchappij te *Antwerpen*, voor het bezingen van RUBBENS en het verheffen der *Nederlandſche* nijverheid met den gouden eerepenning bekroond is, gelijk VAN SOMEREN den zilveren, eerst voor hetzelfde onderwerp, daarenboven te *Brugge*, voor het vermelden van den lof van SIMON STEVIN, den gouden, en te *Gend*, op den lof der *Nederlandſche* taal, den zilveren verwierf; en WILLEM MESSCHERT, wiens Dichtſtuk op den *Veldſlag van Waterloo*, bij de *Hollandſche* Maatſchappij van fraaije Kunſten en Wetenſchappen, onder vele andere, met goud bekroond is; terwijl zijn uitnemend Vers op de *Maatſchappij van Weldadigheid*, onzes inziens, nog grootere vorderingen in die *poëtiſche dictie* aantoont, welke de *Rotterdamſche* Dichters dezer Eeuw veelal in geene kleine mate bezitten. Tot deze Dichters behoort ook, door woonplaats en omgang, de

Nederlandſche Dichtkunst.
NIERSTRASS.
VAN SOMEREN.
IMMERZEEL.

Nederlandsche Dichtkunst.

IMMERZEEL.

te *Dordrecht* geborene IMMERZEEL, wien mede de Omwenteling van 1795 aan het dichten hielp, die in 1805 eenen post bij het Ministerie der Binnenlandsche Zaken in '*s Hage* bekleedde, doch zich sedert aan den Boekhandel toewijdde. De luimigheid, dezen Dichter wel eens eigen, en die hij in verscheidene Romans heeft ten toon gespreid, paart zich nogtans niet zelden met diep gevoel, blijkens, onder anderen, in het bevallige, echt *Nederlandsche* Gedicht, HUGO VAN 'T WOUD, de zeden, het geluk en de rampen van onzen landman schetsende. Men heeft van hem nog eene vloeijende Vertaling van DELILLE'S Gedicht, *la Pitié*, onder den naam van het *Mededoogen*, eene dergelijke van zijne *Dithyrambe op de onsterfelijkheid der ziel*, eene andere van RAYNOUARD: *Socrates in den tempel van Aglaura*, een Gedicht, waarop de Maatschappij van Taal- en Dichtkunde hem den buitengewonen, zilveren, eerepenning schonk; *Godsdienst de steun der Burgermaatschappij*, en andere kleinere, veeltijds gelegenheidsstukken.

§ 327.
A. LOOSJES.

Onder de kortelijk overledene Dichters mag men ADRIAAN LOOSJES niet vergeten, die, even als IMMERZEEL, het bedrijf der ALDUSSEN en STEPHANUSSEN met de Letteren paarde. Geboren in 1761, werd hij door zijn' Vader, Predikant bij de Doopsgezinden te *Haarlem*, tot diezelfde loopbaan bestemd, doch het schijnt, dat de geest des jongelings, minder overhellende tot de Godgeleerdheid, meer ge-

ne-

negen was tot een beroep, waarin hij zijne heerschende zucht tot *algemeene Letterkunde* waarschijnlijk meer dacht te kunnen bevredigen. Hij verkoos den Boekhandel, en heeft zich daarin een' naam gemaakt door de talrijke, van hem geschrevene en ook bij hem uitgegevene werken. De geestdrift voor Republikeinsche begrippen, die in zijne meer gevorderde jeugd zoo velen in 't Vaderland bezig hield, sleepte hem vooral weg; hij was een der ijverigste *Patriotten* van dien tijd, en leide zulks reeds in 1786 door zijn Tooneelspel: *Gevaarts en Gijzelaar* aan den dag, behalve door eene menigte kleinere stukjes. Doch deze vaderlandsche geestvervoering zoo min als het koopbedrijf waren in staat, hem vreemd te doen worden aan de Letteren. Deze waren en bleven tot zijnen dood zijn lust en zijn leven; van zijne bedrevenheid in de Algemeene en bijzonder Vaderlandsche Geschiedenis, in de oude Talen en Letterkunde, heeft hij vereerende proeven afgelegd, nog kort vóór zijn einde in de Vertaling van het moeijelijke *Leven van* HUYGENS, *door hem zelven beschreven*, in vloeijende *Nederlandsche* Verzen. Daarbij was hij ongemeen ijverig en werkzaam tot heil en nut zijner evenmenschen, vooral zijner stadgenooten. Als mensch achtte hij niets, wat de menschheid betrof, zijner zorge onwaardig: alle nuttige inrigtingen vonden in hem een' warmen voorstander; vooral het *Haarlemsche* Departement der Maatschappij: *Tot nut van 't Algemeen*, mag hem nimmer vergeten. Vooral beminde hij vurig zijn Vaderland en den Gods-

Nederlandsche Dichtkunst.

A. LOOSJES.

 dienst:

dienst: de liefde tot het eerſte was meer dan partijgeest; zij bleef hem bij in 1806, toen hij door een welmeenend, doch nutteloos verzoekſchrift aan het Wetgevend Ligchaam, waarmede hij den ſlag, die onze onafhankelijkheid, door de aanſtelling eens vreemden Konings, den dood dreigde, zocht te voorkomen; — door zijnen afkeer tegen het *Franſche* beſtuur, en door zijne juichtoonen in 1813 en later, bij de herſtelling van het Oranjehuis, en door zijn' hartigen toon, bij den roemrijken, meer dan afdoenden ſlag bij *Algiers* (1816). Zijne Godsvrucht was warm, doch verlicht, en meer werkdadig, dan beſpiegelend. Van zijnen eerbied voor God en het Christendom heeft hij in zijne talrijke werken, zoo in Poëzij als Proza, doorſlaande bewijzen gegeven; nog in het laatſte jaar van zijn leven bezong hij met geestdrift den Held van het Hervormingsfeest (1817). Van beſchaafd gezellig vermaak was hij een vriend, en wist het, ook als deelgenoot van het vrolijke Dichtgenootſchap, *Demokriet*, met de Poëzij te verbinden. Hij overleed op het onverwachtst, in ſchijnbaar volmaakten welſtand, even na het begin des jaars 1818, in zijne woonplaats.

Zeer talrijk zijn de voortbrengſelen van dit vlugge vernuft, doch alle niet van gelijke waarde. Als Prozaſchrijver moeten wij hem beneden beſchouwen; als Dichter heeft hij veel voor het Tooneel gearbeid, 't welk hij hartstogtelijk beminde, doch alle zijne ſtukken zijn niet vertoond. Eenige hebben zonderlinge of treffende gebeurtenisſen uit het huisſelijke leven

ten

ten onderwerp, als: *de Ondergang der ſtad Roemers-waale*, *Amelia Fabricius* (de ramp van *Delft*, *in* 1654), *Ebba Niels*, enz. Hij volgde in deze, gelijk in alle andere dichtſoorten, meestal den tot hiertoe gewonen trant, die zich bij voorkeur aan de *Franſchen* hield, wier Letterkunde hij bijzonder beminde, en uit welke hij, onder anderen, de *drie Rijken der Natuur*, van DELILLE, met geleerde aanteekeningen, overbragt. Een zijner laatſte en beste gewrochten, *de laatſte Zeetogt van den Admiraal* DE RUITER, in zes Zangen, is dan ook, wat plan en aanleg betreft, weinig verſchillende van de Heldendichten der achttiende Eeuw. Hij houdt zich ſtipt aan de Geſchiedenis: geene fabel, geen wonderbaar, weinig *Epiſoden*, verlevendigen het verhaal, hetwelk voor 't overige niet met die ontelbare vonken van dichterlijke voordragt ſchittert, waarmede TOLLENS, hoewel ook der Geſchiedenis getrouw, elke bladzijde van zijn *Nova-Zembla* doet prijken. Met dit alles leest men DE RUITER's *laatſten Zeetogt* met vermaak: het vaderlandſche onderwerp, de naar waarheid, en met vuur, geteekende Held, het wel aangebragte der tusſchenverhalen, die ons door menigvuldigheid niet verwarren, de vaderlandſche gloed des Dichters, die hij aan zijne lezers mededeelt, en vele ſchoone Verzen, doen dit Gedicht (hetwelk vooral bij zijne verſchijning, in de knellendſte dagen der *Franſche* tirannij, aller aandacht boeide) eene blijvende waarde behouden. Na den dood des Dichters zijn deszelfs nagelatene Gedichten

Nederlandſche Dichtkunst.
A. LOOSJES.

 in

Nederlandsche Dichtkunst. A. LOOSJES. in twee Deelen verschenen. Zijn Vriend, HOFMAN PEERLKAMP, toen Rector aan de *Latijnsche* Scholen te *Haarlem*, thans Hoogleeraar te *Leyden*, heeft zijne nagedachtenis door eene korte en krachtige Redevoering hulde betoond.

§ 328.

J. V. WALRÉ. Onder de Kunstvrienden van LOOSJES, als Dichter, staat de nog levende *Haarlemmer*, JAN VAN WALRÉ, bovenaan. Ook hij oefende een' tijdlang den Boekhandel, waarvan hij echter reeds voor jaren heeft afstand gedaan. Een onbekrompen bestaan genietende, kon hij zich op zijne lievelingsvakken, Tooneel- en Dichtkunst, toeleggen. Van de eerste was hij in zijne jeugd een groot, en, volgens het getuigenis van deskundigen, zeer bekwaam liefhebber; van de laatste gaf hij eerst slechts verscheidene losse Gedichten uit, die hij voor eenige jaren onder den titel van *Heidebloemen*, in twee Deelen, bijeen verzamelde. Men vindt daarin groote kennis aan oudere en latere Dichters van allerlei volken; sommigen waarvan WALRÉ ter navolging koos, een' vloeijenden verstrant, veel geest en luim. In 1820 dong hij mede naar den prijs van een Treurspel bij het Koninklijk *Nederlandsch* Institut, door een stuk uit de Vaderlandsche Geschiedenis, genaamd: *Dirk en Willem van Holland*. Het stuk werd door *twee* van de *vijf* beoordeelaars, zoo men weet, der bekrooning waardig geacht. Kunstregters hebben in dien tijd aangemerkt, dat Graaf DIRK een al te nietig personaadje is, dat men niet weet, wat ten slotte van

ALEID

ALEID wordt; dat in het ſtuk vele ſtroeve regels voorkomen, en dat de ſchoonſte beſchrijving in hetzelve, de verovering van *Ptolemais*, volſtrekt vreemd is aan het onderwerp; doch niemand zal ontkennen, dat aan het hoofdvereischte van een Treurſpel, het opwekken onzer deelneming, het gedurig klimmen van het belang, voldaan is, indien men, namelijk, WILLEM ſlechts als driftigen, maar goedhartigen en verongelijkten broeder, ALEID als kwaadaardige ſchoonzuster aanmerkt: want wat er *vaderlandsch* in het ſtuk mag zijn, de kibbelarijen over de belangen van DIRK en WILLEM, kunnen het hart des hedendaagſchen Lezers niet in beweging brengen.

Nederlandſche Dichtkunst.

J. V. WALRÉ.

§ 329.

ARNTZENIUS.

Haarlem mag zich nog op een' Dichter beroemen, uit wiens dichtader tot hiertoe minder talrijke, dan kieſche voortbrengſelen gevloeid zijn: — ROBERT HENDRIK ARNTZENIUS, Rijks Advocaat te *Haarlem*. Toen op het einde der achttiende Eeuw de toen pas opgerigte Maatſchappij van Taal- en Dichtkunde eenen *Eeuwzang* voor dat, in zoo vele opzigten merkwaardige, tijdvak uitſchreef, werd de *Lierzang* van ARNTZENIUS, op dat onderwerp, met een' buitengewonen zilveren Eerepenning bekroond. Men zou misſchien kunnen aanmerken, dat deze ééne *Lierzang* niet weder in *twee Zangen* had moeten verdeeld zijn; doch deze bedenking is gering: de Dichter keurde misſchien, bij den grooten rijkdom des onderwerps, een rustpunt noodzakelijk; en het is zeker, dat in dezen Zang zeer vele ſchoonheden

 wor-

Nederlandsche Dichtkunst. ARNTZENIUS.

worden gevonden (*r*). In de Vergadering van de *Leydsche* Afdeeling der *Hollandsche* Maatschappij van fraaije Kunsten en Wetenschappen werd nog door hem voorgelezen een Dichtstuk op *Haarlems* heldin, KENAU HASSELAAR (*s*), en later een, genoemd: *de menschenkennis bevorderlijk tot volmaking*, het eerste in *Alexandrijnen*, het tweede in *lyrische* dichtmaat. Na de gelukkige herstelling van ons Vaderland heeft ARNTZENIUS zich door kleinere, deels zinnebeeldige, stukjes, ter gelegenheid van die groote gebeurtenis, en door een' Lierzang op Keizer ALEXANDER, voordeelig doen kennen.

On-

(*r*) Men vindt denzelven in het *eerste Deel van de Werken der Bataafsche Maatschappij van Taal- en Dichtkunde.*

(*s*) In dit Gedicht is, bij veel schoons, eene navolging van het beroemde *Epigram* van VAN ALPHEN (zie boven bl. 381), welke echter, naar ons gevoel, door eene bijvoeging volstrekt alle kracht verliest. Eene moeder gedurende *Haarlems* veeg beleg, wordt, in wanhoop, aldus ingevoerd:

Wie, roept zij uit, o God! zal onzen moed meer stijven,
Om vrijheid, Nederland en U, getrouw te blijven?
Wie staat ons langer bij in 't nijpende gevaar?
Maar Neêrlands God spreekt: IK, *en* KENAU HASSELAAR.

Dit *en* is vooral hinderlijk: het doet aan eene vergelijking denken. *Door* KENAU HASSELAAR zou minder stuiten. Het is van belang, bij goede en navolgenswaardige Dichters, tegen zulke feilen te waarschuwen.

Onder de keurige Dichters van dezen tijd verdient ook ADAM SIMONS geene geringe plaats. Zijn geboortejaar is ons niet gebleken. Hij was een' tijdlang Leeraar bij de Hervormden te *Thamen aan den Uithoorn*, en, door zijne talenten zoowel als Dichter, in den gezelligen omgang de gemeenzame Vriend van sommige der uitstekendste mannen in ons Vaderland. In zijne ten jare 1805 uitgegevene *Gedichten*, deels oorspronkelijk, deels naar het *Hoogduitsch* gevolgd, vindt men meer kieschheid, netheid, bevalligheid van uitdrukking, en, in 't algemeen, schoonheid, dan stoutheid, verhevenheid, of wegslepend vuur. Altijd echter blijft hij in den volsten zin Dichter. Te midden der *Fransche* onderdrukking perste de nood des Vaderlands hem uit het overkropte hart den bekenden Treurzang af: *Vergeet uwe afkomst, o Batáven!* eindigende met eene voorzegging, dat dit land, onder het ondragelijke gewigt des vreemden scheptens eindelijk bezwijken, en weder als van ouds onder de golven zou worden begraven. Het schijnt zeker, dat dit Gedicht voor den toenmaligen Prins-Regent, tegenwoordig Koning van *Engeland*, als de beste proeve der stemming van *Nederland* op dat tijdstip, vertaald werd. Dan SIMONS mogt zich eerlang met het geheele Vaderland over de redding uit *Frankrijks* kluisters verheugen, en ontving ook voor zijne vaderlandsche gevoelens en dichterlijke bekwaamheden de vereerende aanstelling tot Hoogleeraar in de *Nederduitsche* Letterkunde te *Utrecht* (1815). Sedert heeft hij nog ALEXANDER, *Keizer aller Russen*,

Nederlandsche Dichtkunst.

§ 330.
A. SIMONS.

Nederlandsche Dichtkunst.

A. SIMONS.

sen, in drie Zangen, zijne hulde betoond (t), de Geschiedenis van 's Keizers jongste daden, sedert den *Franschen* inval, ten onderwerp hebbende. Reeds vroeger had hij de *waarde van den mensch* bezongen, hetwelk in 1814 in 't licht kwam (u). SIMONS is niet minder keurig en schilderachtig Prozaschrijver dan Dichter. Zijne *Herinnering aan de Eeuw van* FREDERIK HENDRIK (v) beschouwt dit reeds zoo menigmaal gehuldigde tijdperk uit een zoo nieuw en behagelijk licht, dat men zich als in het gezelschap van HOOFT, VONDEL, HUYGENS en WESTERBAEN verplaatst acht. — Dezelfde Hoogleeraar is medearbeider aan de thans achtervolgens verschijnende nieuwe uitgave van HOOFT's *Nederlandsche Historiën*, met aanteekeningen voorzien.

§ 331.
SPANDAW.

Ook *Groningen* bleef onder de *Nederlandsche* Gewesten niet achter. HAZO ALBERT SPANDAW is thans deszelfs eerste Dichter. Hij werd den 23 October 1775 in het dorpje *Vries*, in *Drenthe*, geboren, alwaar zijn Vader Predikant was. Na zijne regtsgeleerde studiën te *Groningen* te hebben volbragt, werd hij aldaar in 1799 tot Doctor bevorderd, en wijdde zich in die stad aan de pleitzaal. In 1803 werd hij Secretaris van de *Oldambten* te *Zuidbroek*,

(t) *'s Hage* 1815, 8vo.
(u) *Amsterdam* 1814.
(v) *Mnemosyne*, IX. D.

broek, welken post hij tot de inlijving in *Frankrijk* behield, wanneer de Regterlijke magt eene geheele omsmelting onderging. Daar deze post hem echter voor zijn talrijk huisgezin geene genoegzame inkomsten verschafte, nam hij op nieuw tot de pleitzaal de toevlugt, en wees vervolgens alle hem aangebodene ambten, zelfs dat van Hoogleeraar in de *Nederlandsche* Welsprekendheid aan *Groningens* Hoogeschool, van de hand (*w*). SPANDAW's geliefkoosde uitspanning was reeds van zijne jeugd af de Dichtkunst, en verscheidene zijner vroegere stukjes zijn bewaard in de *kleine Dichterlijke Handschriften*, bij UYLENBROEK uitgegeven. Behalve twee Tooneelspelen (*Drama's*) verscheen de eerste verzameling der Gedichten des Schrijvers in 1803, de tweede, veel talrijker, in 1809, herzien, in een' tweeden druk, 1815. In 1807 had hij den *Lof der Vrouwen*, in vier Zangen, vermeld, waarvan ook in 1819 een nieuwe druk verscheen. De bevrijding des Vaderlands, in 1813, bezielde ook zijne snaar, zoowel als deszelfs redding in 1815, en de inkomst der Kroonprinsesse in 1816. Zijne laatste *Vaderlandsche Poëzij en Liederen* zijn in 1817 uitgegeven. — Het

Nederlandsche Dichtkunst. SPANDAW.

(*w*) *Galerie historique des Contemporains*, T. VIII. p. 271. Wij nemen deze berigten met te meer vertrouwen over, daar de steller derzelve (gelijk wij in het zekere onderrigt zijn), de Heer G. VAN LENNEP, als Opziener over den Boekhandel te *Groningen* onder de *Fransche* Regering, gelegenheid gehad heeft, eenige derzelve van den Dichter zelven te vernemen.

Nederlandsche Dichtkunst. SPANDAW.

Het *Genie* van dezen beminnelijken Dichter heeft veel overeenkomst met dat van TOLLENS. *Huisselijk geluk* en *verheffing des Vaderlands* zijn de lievelingsonderwerpen zijner Gezangen; en deze stroomen met den meesten gloed, levendigheid en hartelijkheid van zijne bezielde lier. Ook hier maakt het binnenste des boezems welbespraakt. Zelf gelukkig Echtgenoot en Vader van een talrijk kroost, zelf burger van een' vrijen Staat, waarvan het voorbijgaande gemis de waarde te meer heeft doen kennen; omgeven van eene der vruchtbaarste streken van denzelven, en, daarentegen, nabuur van een Vorstendom, door de grilligheid der Staatkunde in negen jaren viermaal weggeschonken, ingenomen, of als kudden schapen verruild (*x*), gevoelde hij als huisvader en *Nederlander* behoefte, om zijne gewaarwordingen uit te storten. De *Vrouw*, wier waarde hij zoo hoog gevoelde, was niet alleen in het opzettelijk aan haar toegewijd uitmuntend Gedicht, maar ook meermalen in zijnen gemengden bundel het voorwerp zijner schoonste en teederste Liederen; somtijds op eenen ernstigen, dan weder op eenen luimigen of schertsenden toon. Een zijner beste voortbrengselen, in dien trant, is het *Zaligst Levensuur*, het uur, waarin hij Vader werd, uit de volheid eener diepgeroerde ziel schetsende (*y*). De laatstuitgekome-

(*x*) *Oostfriesland*, 1807, 1810, 1813, 1815.

(*y*) Dit stuk is niet in zijne Gedichten, maar in den *Muzen-Alma-*

mene bundel zijner vaderlandsche Dichtstukken bevat eenige kunstgewrochten van hooge waarde, zoo als: *Nederland*, in onberijmde maat, waarvan vele regels zeer vloeijend zijn, anderen tegen den *Rhythmus* zondigen (z); het *Lied van Nederland aan den Koning*, Nederlandsche Dichtkunst. SPANDAW.

manak voor 1821. Men vergunne ons, daaruit eenige regels te ontleenen:

Ik versta u, man en vader!
Ook ik ken dat uur van schrik,
Angst, en vrees, en hoop, te gader:
Ook dat zaligst oogenblik.
Maar wie kan de togten schildren,
Die de borst des mans verwildren?
Wie zijn vreugd, die blinkt en beeft,
Gloeijend smelt in heilge akkoorden,
Als de rijkste taal geen woorden,
't Hoogst gevoel geen tolken heeft?

(z) B. v. den overhellenden eev'naar herstelde.

Maar hoe schoon is daarentegen het volgende:

Vreemdeling! kent ge 't land, waarvan de faam u
Waarheên, als waren het wond'ren, verkondde.
Neem eens de wereldkaart, zie dáár dat stipje,
Vreemdeling! dat stipje slechts — dat is ons Neêrland!

't Land, dat Natuur niet, uit hare volheid
Met haar' bezielenden adem bevrucht heeft.
Eigene schepping is 't! moed en volharding
Hebben dit plekje aan de golven ontwoekerd.

Vij-

Nederlandsche Dichtkunst. SPANDAW. *ning* (een vernieuwd WILHELMUS *van Nassauwen*); *Verdienste; Nederlands Zeeroem*; vooral, *Aan de Vaderlandsche Vrouwen*, een onderwerp, waar zich SPANDAW's lievelingsdenkbeelden vereenigden.

§ 332. LULOFS.

Hetzelfde Gewest dat SPANDAW kweekte, ontving in de laatste jaren LULOFS in zijnen schoot. BARTELD HENDRIK LULOFS werd in 1787 te *Zutphen* geboren, in 1809 te *Groningen* tot den hoogsten graad in de Regten bevorderd, welken hij aannam met de verdediging van een stuk over de *Vrijheid*. Hij werd vervolgens Advocaat in zijne geboortestad, en, onder het *Fransche* bestuur, Plaatsvervanger (*Substitut*) van den Keizerlijken Procureur bij de Regtbank aldaar. De Letteren hadden hem intusschen door haar schoon

---

Vrijheid! o vrijheid! gij dochter des Hemels!
Godlijke, in ambergeur daaldet gij neder!
Hier, aangebedene! hier rees uw tempel,
Toen nog Europa in ketenen zuchtte.

Galliën! tuig het, ja, tuig wat dit volk was!
't Deed uw' verwatenen Lodewijk deinzen!
Albion! tuig het in 't brandende Chattam!
Tuig het, gij volken, wier pleit het beslechtte!

Vreemdling! dat stipje — ja, dat is ons Neêrland!
Klein is 't, maar rijker nog dan heel Europa;
Rijker in wijzen, in staatsliên en helden,
Rijker in dichters, die de ed'len bezingen.

fchoon geboeid, en hij leide zich ook met ijver op de Letterkunde onzer naburen, de *Duitfchers*, toe, zonder daarom in 't minst de eigene te verwaarloozen. SCHILLER en VOSS werden in 't *Hoogduitsch* zijne twee geliefkoosde Dichters, van laatstgemelden vertaalde hij de naïve *Louife* in *Nederlandsch* Proza. Dit, en eenige andere blijken van dichterlijk vernuft, deden hem in 1815 den leerftoel der *Nederlandfche* Letterkunde te *Groningen* opdragen. Hij aanvaardde dien met eene Redevoering *over het verband der eigene Letterkunde en Taal van een land met deszelfs onafhankelijkheid.* Eenige jeugdige feilen, die den vurigen fteller te midden van zoo wezenlijke fchoonheden ontfnapten, deden dit ftuk zeer ongunftig beoordeelen door iemand, die in alles, wat naar het *Duitfche* flechts zweemde, niets dan verderf en ondergang voor onze Letterkunde zag: — een jammerlijk vooroordeel! — LULOFS liet zich door zijne drift hierover tot een' penneftrijd verleiden, welken men alleen om zijne jaren mag verontfchuldigen. Edeler drukte hij, bij het treurig affterven van zijn eenig kind en van zijne Gade, de gevoelens uit, die zijn hart verfcheurden. Hij zocht voor dit verlies afleiding in onvermoeiden arbeid, wijdde zich, om beter aan zijne roeping te voldoen, aan de beoefening der met het *Duitsch* verwante, of daaruit voortgevloeide talen, met name het Oud-*Friesch*, het *Engelsch*, het *Deensch* en het *Zweedsch*, welke hij, benevens de oude, thans uitgeftorvene tongvallen, vergeleek in eene *Schets van een overzigt der Duitfche taal*,

Nederlandfche Dichtkunst.

LULOFS.

Nederlandsche Dichtkunst. LULOFS.

taal, of *der Germaansche taaltakken*; een werk vol geleerde nasporingen en fijne opmerkingen. Kort daarna gaf hij eene *Aanleiding tot de Nederlandsche Welsprekendheid* (eene *Nederlandsche Rhetorica*) in het licht, en behaalde den prijs op eene door de Maatschappij van fraaije Kunsten en Wetenschappen uitgeschrevene *Lofrede op* WILLEM I. (*a*). Deze onderscheidene, drukke werkzaamheden lieten hem, zoo het schijnt, weinig tijd voor de Poëzij, althans voor de herziening en uitgave zijner Gedichten over, nogtans verscheen in 1820 van hem een fraai Gedicht op de Overstrooming in *Gelderland*. LULOFS bezit, bij eene levendige verbeeldingskracht, en groot vermogen over de taal, tevens de bij ons thans vrij zeldzame kunst der uiterlijke voordragt (*declamatie*) in eene zeer hooge mate.

§ 333. PERPONCHER. V.D.KASTEELE. A. VEREUL. J. J. VEREUL. V. SONSBEECK. V. D. WOORDT.

Onder de reeds overledene Dichters verdienen DE PERPONCHER, VAN DE KASTEELE, de beide VEREULS, de jonge VAN SONSBEECK, en VAN DER WOORDT nog eervolle melding. Van den edelen DE PERPONCHER, die in meer dan één opzigt een sieraad onzer Natie was, zullen wij bij de Godgeleerden meer moeten zeggen. Als Dichter heeft hij zich gekenschetst door eenen bundel, waarin de reinste liefde voor de deugd aan een gevoelig hart, gevoelig voor-

(*a*) *Galerie historique des Contemporains*, T. VI. 2. partie, pag. 343, 343.

vooral voor de ſchoonheden der Natuur, doorſtraalt. Zijne Gedichten zijn rijmeloos. De *Zeeuwſche graanbouw* is daaronder het uitvoerigſte (*b*). PIETER LEONARD VAN DE KASTEELE, de Vriend van VAN ALPHEN, naderhand (even als BILDERDIJK en FEITH) door verſchillende ſtaatkundige inzigten van hem verwijderd, was Penſionaris van *Haarlem*, als zoodanig een groot voorſtander der Volks- of *Patriotſche* partij, en een der ontwerpers van het Regeringsreglement voor zijne ſtad; hij werd in 1787 van zijn ambt verlaten, doch trad in 1795 weder ten tooneele; in de Nationale Vergadering beroepen, onderſcheidde hij zich in het vak der geldmiddelen; hij was een der voornaamſte bewerkers van de ineenſmelting der gewestelijke ſchulden, en bleef ſedert door zijne kunde, in alle wisſelingen van beſtuur, ook onder LODEWIJK NAPOLEON, die hem achtte, in dat vak aangeſteld. Hij moest de vernietiging van ons Volksbeſtaan nog beleven, en ſtierf in 1811. Men heeft van hem met VAN ALPHEN een' bundel *Stichtelijke Mengelpoëzij*, en daarin verſcheidene voortreffelijke Kerkliederen, die ook gedeeltelijk onder de *Evangeliſche Gezangen* der Hervormde Kerk zijn opgenomen, zoo als: *Jezus Grootheid*, *Jezus Geboorte*, enz. Zijn trant komt veel met dien van VAN ALPHEN overeen; dezelve is voor elk' verſtaanbaar, en

Nederlandſche Dichtkunst.
PERPONCHER.
V.D. KASTEELE.
A. VEREUL.
J. J. VEREUL.
V. SONSBEECK.
V. D. WOORDT.

(*b*) *Gedichten van* W. E. DE PERPONCHER, tweede Uitgave, *Utr.* 1808.

Nederlandsche Dichtkunst.
V. D. KASTEELE. A. VEREUL. J. J. VEREUL. V. SONSBEECK. V. D. WOORDT.

en toch kiesch en echt dichterlijk. Gedurende zijn ambteloos verblijf te *Haarlem* bragt hij OSSIAN uit MACPHERSON's vertaling in *Nederduitsche Hexameters* over; eene gewaagde onderneming, maar die hem toch, naar het oordeel van kenners, gelukt is, daar wij in onze taal bijkans geene goede *Hexameters* hebben. Hij bevestigde dus, door zijn voorbeeld, eenigermate zijn gestelde in de Voorrede, ten voordeele der onberijmde dichtmaat. Jammer, dat het werk niet voltooid is: misschien zou de Zoon des Dichters, die zelf niet ongelukkig de lier hanteert, aan het algemeene verlangen, uit de papieren zijns Vaders, kunnen voldoen. — In de latere jaren zijns levens (1798) vertaalde VAN DE KASTEELE nog de Oden van KLOPSTOCK, met eenige van WIELAND (uit deszelfs vroegeren godsdienstigen dichttrant). De verdienstelijkheid dezer welgeslaagde onderneming kan slechts door hen gewaardeerd worden, die de ongemeene moeijelijkheid en duisterheid van KLOPSTOCK's Lierdichten kennen.

De bekendheid met en de zucht voor dezen grooten *Duitschen* Dichter toont zich voornamelijk in de werken van de beide Dichters, ABRAHAM en JAN JACOB VEREUL. Van eerstgemelden zijn de Dichtstukken in onderscheidene verzamelingen verspreid. Een der besten is het Dichtstuk de *Onschuld*, in 1791 door het *Leydsche* Dichtgenootschap: *Kunst wordt door Arbeid verkregen*, met den gouden eerepenning bekroond, en zijnde de verhevene schildering eener wereld vol onschuldige en onsterfelijke menschen,

Nederlandsche Dichtkunst.

A. VEREUL.
J. J. VEREUL.
V. SONSBEECK.
V. D. WOORDT.

schen, wier Vader aan zijne kinderen de zonden der bewoners dezer aarde, en Gods ontferming in hun behoud in zeer schoone en welluidende Verzen verhaalt, wier *inhoud* (niet de gewone vorm) duidelijk de schole van KLOPSTOCK doet zien. JAN JACOB VEREUL heeft, onder anderen, in het werkje: *voor Godsdienst, Deugd en Vaderland* (c), de Dichtstukken: *aan de Nederigheid*, *de Liefde*, en de Cantate: *de Morgenstond*, vervaardigd; daarenboven hebben wij van hem twee Lofdichten op de vaderlandsche helden, HERMAN DE RUITER, die zich in 1570 op *Loevestein* voor het Vaderland opofferde, en ANTONIUS HAMBROEK, den manhaftigen Predikant van *Formosa*, *Nederlands* REGULUS. De jeugdige VAN SONSBEECK, uit *Zeeland*, Zoon van een voormalig lid des Wetgevenden Ligchaams, onderscheidde zich in 1794 door eene Redevoering ter *gedachtenis* van den voortreffelijken NIEUWLAND, en door eene Cantate, ter gelegenheid van eene huwelijksviering, doch verre boven den gewonen sleur der *Bruiloftszangen* verheven. Het is eene zeer fraaije en gelukkige navolging van het bekende meesterstuk van CATULLUS: *Vesper adest, caet.*, doch geheel naar onze zeden gepast. Na weinige jaren overleed deze veelbelovende Dichter in den bloei zijner jaren. — Hetzelfde gewest kweekte den geestrijken VAN DER WOORDT, uit *Vlissingen*, onlangs door den Hoogleer-

(c) *Amst.* 1791.

Nederlandsche Dichtkunst. leeraar SIMONS met den *Duitschen* Dichter SEUME vergeleken. Aan beiden was ten minste een trek tot

V. D. WOORDT. ongedwongenheid in het leven en in de Poëzij eigen, die VAN DER WOORDT aanzette, om zijne Gedichten in rijmelooze Verzen uit te storten. Hij heeft, gelijk KLOPSTOCK, allerlei voetmaten der Ouden gebezigd. Weinig in getal en schaars zijn zijne Gedichten. Bij langeren leeftijd zou hij zekerlijk eenen hoogeren trap van volmaaktheid hebben bereikt; maar hij stierf jong, gelijk VAN SONSBEECK.

J. DE KRUYFF. Veel hoogeren ouderdom bereikte JAN DE KRUYFF, Zoon van een' dichtlievenden Vader, eerst Fabrikeur, daarna Vrederegter te *Leyden*, de Vriend van FEITH en VAN DER PALM, overleden in 1822; een man van een' bij uitstek kieschen smaak, bekend door eenige uitmuntende bijschriften, door het fraaije Gedicht: *de hope des wederziens*, en eene nog ongedrukte Vertaling van het vierde Boek der *Æneïs* van VIRGILIUS.

B. BOSCH. Schoon niet onder de beste Dichters te rangschikken, verdient toch BERNARDUS BOSCH eenige melding. Hij werd in 1746 geboren, in 1779 Predikant, maakte zich eerst bekend door zijn Gedicht: *de Eigenbaat*, waarvoor hij een' uitgeloofden eerepenning weigerde, mengde zich daarop in de staatkundige geschillen, werd in 1787 afgezet, in 1796 Volksvertegenwoordiger, in 1798 staatkundig Schrijver, en stierf arm in 1803. Hij begon ook het uitgelezenste uit LAVATER's werken, en eenen nieuwen druk van VONDEL uit te geven. Beide bleven onvoltooid.

On-

Nederlandsche Dichtkunst.

§ 334.

P. MOENS.
C. V. STREEK.
ELTER.

Onder de Dichteresfen verdient PETRONELLA MOENS, de Weduwe VAN STREEK, en Mevrouw ELTER vermelding. De eerfte werd in 1763 in een dorp in *Friesland* geboren, alwaar haar Vader Predikant was, verhuisde met hem als een tweejarig kind van daar naar *Aardenburg*, verloor aldaar met haar vierde jaar het gezigt, doch werd niettemin naderhand eene Dichteres, in ftaat zelfs, om fchitterende natuurtooneelen met levendigheid te fchetfen. Kan de herinnering aan het alkoesterende licht zoo zeer, nog uit de vroegfte kindsheid, werken? Zij woonde naderhand langen tijd te *Bergen op Zoom*, alwaar zij met BERNARDUS BOSCH verfcheidene ftukken in Proza en Poëzij uitgaf, en leeft thans te *Utrecht*. Zij gaf in 1788 haren *Eerkrans voor Aardenburg*, in 1789 *Stichtelijke Gedichten*, in 1791 *Oldenbarneveldt*, de *Gebroeders de Witt*, *Hugo de Groot*, in 1794 *Mengelingen*, in 1798 *Vruchten der Eenzaamheid*, in 1803 Verzen bij den *Rijkdom*, *Middelbaren ftand* en *Armoede* van LOOSJES uit. Waarfchijnlijk heeft zij nog meer in versmaat gefchreven: wij bezitten echter geene volledige lijst harer Dichtftukken. Als Romanfchrijffter moeten wij haar beneden befchouwen. — N. C. BRINKMAN, Weduwe C. VAN STREEK, bragt DELILLE's *Homme de Champs*, onder den naam van *de Veldeling*, over, (een' geduchten mededinger vond zij in BILDERDIJK!) waagde zich toen, zonder genoegzame kennis der *Latijnfche* tale, aan de hagchelijke taak eener overbrenging der goddelijke *Æneïs* van

Nederlandsche Dichtkunst. C. V. STREEK. ELTER.

VIRGILIUS (d). In hoe verre haar dit, met behulp der Vertaling van DELILLE, van eigen' noesten vlijt in het aanleeren der grondtaal, en van geleerde Vrienden, gelukt zij, durven wij niet beslissen. Mevrouw ELTER heeft zich gunstig doen kennen door eenige stoute Gedichten in de *Dichterlijke Gedachtenbeelden* (1801).

§ 335. SCHOUTEN. BOXMAN. VAN LOCHEM. RIETBERG. STARINGH. SCHENK. NIEUWENHUIZ.

Het is ons niet mogelijk, alle degenen, die zich in *Nederland*, gedurende de laatste veertig jaren, als Dichters meer of min bekend gemaakt hebben, op te noemen; en het belge dus de nog levenden niet, indien wij, door den overvloed aan den eenen, onze bepaalde ruimte aan den anderen kant gedwongen, nog velen moeten verzwijgen, en van anderen slechts een woord kunnen zeggen, zoo als van JAN SCHOUTEN, te *Schiedam*, die in 1817, in vloeijende Verzen, de *Vrijmetselarij* bezong (ook in 't *Hoogduitsch* vertaald); van BOXMAN te *Groningen*, die in zijn Treurlied over *Gelderland's* overstrooming met LULOFS wedijverde, en te meermalen zijne lier bij andere gelegenheden deed klinken; van VAN LOCHEM, van

(d) Dit Heldendicht, waaraan zelfs een VONDEL, een DELILLE, hadden schipbreuk geleden, vond omtrent dezen tijd nog eenen dichterlijken Vertaler in PIETER VAN WINTER, NICOLAAS SIMONSZOON, die ook de Oden van HORATIUS (sommige vrij gelukkig) in *Nederduitsche* vrije, doch berijmde maat, overbragt. HORATIUS en HOMERUS vonden nog een' Vertaler in den letterlievenden Arts te *Amsterdam*, H. G. OOSTERDIJK. Zijn HORATIUS verscheen te *Haarlem* in 1819, bezorgd door PEERLKAMP.

van RIETBERG te *Zwolle*, den waardigen leerling van FEITH, en Zanger van het *geluk der liefde;* van STARINGH te *Lochem*, wiens eigenaardige dichttrant, die kennis aan de Ouden en Hedendaagſchen meermalen met vaderlandſchen gloed of echten luim vereenigt, den Schrijver van dit verſlag altijd bijzonder behaagd heeft; SCHENK, den zeer gelukkigen navolger, in dichtmaat, van YOUNG's *Nachtgedachten;* NIEUWENHUIZEN, Dichter van een Vers op den (toen nog algemeen geachten) BUONAPARTE (1802), enz. Doch het zou onverſchoonlijk wezen, niet eenigzins uitgebreider te zijn over den laatſten onzer Dichteren, gewis niet in waarde, maar in tijd: over DA COSTA.

Nederlandſche Dichtkunst. RIETBERG. STARINGH. SCHENK. NIEUWENHUIZ.

§ 336. DA COSTA.

Indien de hemeltelg, Poëzij, alle ſtanden, rangen en Volken met haren gloed heeft verwarmd, en in elke Natie hare lievelingen met verhevene Zangen bezielde, ſcheen echter de *Joodſche* Natie, ſedert het verlies van haar Nationaal beſtaan, daarvan uitgeſloten. Het is ons niet bekend, of het nakroost van *Israël* naderhand, ook voor Liederen in de eigene taal, de harpen heeft aan de wilgen gehangen; doch dit is zeker, dat het zich overal den Pſalm ſcheen te herinneren, waarin aan het zingen hunner Liederen in een vreemd land (hoe veel te meer dan nog in eene vreemde taal!) met eene ſoort van verontwaardiging werd gedacht (*e*). Het was aan *Ne-*

(*e*) Pſ. CXXXVII: 4. Slechts MOZES MENDELSZOON — zoo verre wij

Nederlandsche Dichtkunst. DA COSTA.

Nederland, in de negentiende Eeuw, voorbehouden, eene schitterende uitzondering op dezen bijkans algemeenen regel te maken. ISAAC DA COSTA, de Zoon van rijke *Israëlitische* Ouderen, afkomstig uit *Portugal*, werd in zijne jeugd de leerling van BILDERDIJK. Weinige kweekelingen vormde deze groote man — maar één gelijk DA COSTA kon zeer velen opwegen! — Hij werd niet alleen de leerling, maar de vriend, de vereerder, bijna tot aanbidding toe, van zijnen Leermeester (*f*), die ook meermalen blijken gaf, dat hij met een welgevallen, met fierheid gemengd, dezen edelen jongeling beschouwde. Reeds de eersteling van DA COSTA was een waagstuk: de Vertaling in *Nederlandsche* Verzen van het Treurspel van ÆSCHYLUS, de *Perzen*. Het is bekend, dat deze Dichter verreweg de moeijelijkste der geheele *Griekſche* Oudheid is (*g*); en hieraan waagde zich iemand, wiens opvoeding en jaren (hij was nog naauwelijks de letterkundige loopbaan ingetreden!) hem daarvan althans schenen te moeten weêrhouden. En toch, hoe krachtig is de geheele trant der Vertaling! hoe ziet men te meermalen de stevigheid van den

wij weten — vertaalde de Psalmen in 't *Hoogduitsch*, en dichtte zelf eenige Liederen.

(*f*) Zie het Vers: *aan* BILDERDIJK, in DA COSTA's *Poëzij*, I. D. bl. 65—70.

(*g*) Uitgezonderd LYKOPHRON; maar deze heeft blijkbaar met opzet raadsels geschreven.

Nederlandsche Dichtkunst. DA COSTA.

den ouden Bard door het hedendaagsche kleed heenschitteren! hoe bijzonder gelukkig is de overbrenging van een verhaal uit de *zeven helden voor Thebe*, achter deze overzetting gevoegd! Eenige jaren later heeft DA COSTA onze Letterkunde ook verrijkt met eene overbrenging van den *Prometheus* deszelfden Treurspeldichters, waarin de geringe feilen, die nog in het vroegere stuk de jeugd des Dichterlijken Vertalers verrieden, verbeterd zijn. Dit verhevene stuk was, door zijne grootsche taal en diepen zin, juist geschikt voor DA COSTA, wien niets, dat gemeen of dagelijks in de Poëzij is, kan streelen, die altijd onderwerpen van de hoogste soort bezingt, en als grondslag vaststelt, dat *bij de tokkeling der Dichterlijke lier zich de diepste verborgenheden van het hart openbaren* (h). Hoe heeft hij die gewaarwording der ziel, welke hem tot Dichter wijdt, niet verheerlijkt in het meesterlijke lied: *Gevoel* (i)! Zijne geestdrift wordt nog verhoogd door het denkbeeld, hetgeen BILDERDIJK hem heeft bijgebragt, dat alle de nieuwere denkbeelden, zoowel in het Godsdienstige als Staatkundige, eene uitvinding der hel zijn, tegen welke het edel en schoon is, des noods alleen, den strijd aan te binden: en uit dien hoofde sloot hij zich in *de Idee* te vaster aan zijne langverguisde Natie, welke in zijne oogen het voordeel moest hebben,

(h) Voorrede voor zijne *Poëzij*, bl. I.

(i) *Poëzij*, I. D. bl. 144—147.

Nederlandsche Dichtkunst. DA COSTA. ben, van oud te zijn, en alléén te staan in hare gevoelens; hij heeft haar in het heerlijke Vers: *aan Israël*, op de schitterendste wijs verheerlijkt, en tot volstandigheid aangespoord. De *Oostersche* en *Zuidelijke* gloed, door de afkomst des Dichters voortgebragt, huwt zich in zijne Gedichten met de kracht en de diepte des *Noordlanders*, en welligt is nimmer vuriger hulde toegebragt aan de *Hollandsche* Poëzij (*k*), dan door hem, die op twee andere talen althans even naauwe betrekking scheen te hebben, en in wiens mond haar lof dus onzijdig is, en eene dubbele waarde bekomt. Onder de Gedichten in dezen bundel zijn eenige Vertalingen of navolgingen uit OVIDIUS, den *Portugeeschen* Dichter CAMOËNS, en den *Franschen* LAMARTINE, wiens dichttrant met dien van DA COSTA zoo zeer overeenkomt.

§ 337. Romans. WOLFF. DEKEN.

Eene nieuwe soort van geschriften vertoonde zich met glans in *Nederland* in dit tijdstip: het was de *Roman*. Tot hiertoe waren de voortbrengselen van dezen aard van weinig beteekenis; meestal vertaalde men de Vreemden, vooral de *Franschen* en *Engelschen*. Toen verschenen twee Vriendinnen, van verschillende stemming van geest, maar nogtans onafscheidelijk in leven en dood. ELIZABETH BEKKER, in 1738 te *Vlissingen* geboren, Echtgenoote van den Predikant in de *Beemster*, WOLFF, verbond zich als we-

(*k*) *Poëzij*, I, D. bl. 127—130.

weduwe door de innigste vriendschap met AGATHA DEKEN, geboortig uit *Amstelveen*, opgevoed in het Weeshuis der *Collegianten* te *Amsterdam*, die eerst aan zekere MARIA BOS tot gezelschap gediend had. Aan Jufvrouw WOLFF bleef zij tot haren dood (1804) onafscheidelijk gehecht: de twee Vriendinnen ontvloden het land eenigen tijd, na de Omwenteling van 1787, en onthielden zich alstoen in *Bourgondië*, alwaar zij haar verblijf beschreven. Geestigheid, fijne boert, scherp, wel eens bijtend vernuft, onderscheidde Jufvrouw WOLFF (*l*); ernst en gestrengheid in het zedelijke, doch onbekrompene denkwijs in het leerstellige van den Godsdienst, kenschetste hare Vriendin. En hieruit werd nogtans een *harmonisch* Geheel geboren, toen zij te zamen de onvergetelijke *Nederlandsche* zedeschilderingen, in den vorm van Romans gebuld, SARA BURGERHART, WILLEM LEVEND, en de brieven van ABRAHAM BLANKAERT, in het licht gaven. Misschien hebben deze twee geestrij-

Romans. WOLFF. DEKEN.

(*l*) Men ziet hiervan reeds blijken in hare (anders middelmatige) *Lier-, Veld- en Mengelzangen*, *Hoorn* 1772, vooral in de zeer luimige Voorrede, en in het verhaal: *de Menuet en de Dominee spruik*, waarin een Ouderling, door eenige Predikanten wegens het dansen op de bruiloft zijner dochter berispt, aan deze Vaders, uit oude Kerkwetten, betoogt, dat zij geene pruiken, maar kalotjes moeten dragen. Jufvrouw WOLFF was vooral bitter, wanneer zij het op de Geestelijken der toenmaals heerschende Kerk geladen had. AGATHA DEKEN gaf in 1804 eenige *Liederen voor den Boerenstand* uit, gelijk de beide Vriendinnen te zamen *Economische Liedjes* hadden doen verschijnen.

Romans. WOLFF. DEKEN. rijke Vrouwen het best de uitdrukking verstaan van het *Hollandsche* volkskarakter, zoo als het zich in allerlei verscheidenheden in 't gemeene leven vertoont. Wie kent de vrolijke, goedhartige, wel eens dartele, maar toch verre van ligtzinnige SARA BURGERHART en haren EDELING, of ABRAHAM BLANKAERT, het model van een' ouden *Hollander*, niet? Mannen zoo als de Heer R*** mogen er toen wel onder die *patricische* jonkers geweest zijn, welke zich geheel en al naar *Frankrijk* gevormd hadden. De *Willem Levend*, schoon nog menigvuldiger en rijker in karakters, is echter, naar ons gevoel, minder volmaakt, dan de *Sara*: de *situatiën* zijn hier en daar overdreven, eenige karakters, b. v. dat van CHARLOTTE ROULIN, een weinig overspannen: de brieven van CHRISTINA HELDER en JACOBA VELDENAAR zijn van eene vermoeijende langwijligheid; doch karakters gelijk MARTHA DE HARDE, ALIDA LEVEND, en CHRISTINA DE VRIJ vergoeden zeer veel (*m*).

§ 338. POST. MOENS. LOOSJES. Van het *sentimentele* tijdperk, hetwelk den goeden smaak spoedig begon te ontluisteren, zullen wij niet spre-

---

(*m*) *Historie van Sara Burgerhart*, 's *Hage* 1782, 2 deelen 8vo. (*Fransch*, te *Lausanne* 1788, 4 deelen kl. 12mo); *Historie van Willem Levend*, 1784, 1785, 8 deelen 8vo. (*Hoogd.* door den Schrijver van *Siegfried van Lindenberg*, 1798); *Brieven van Abraham Blankaert*, 1787, 3 deelen; *Historie van Cornelia Wildschut*, 1793, 6 deelen (alle in 's *Hage*).

ſpreken: wij hebben daarvan boven het een en ander gezegd. Niet geheel in dien trant, maar toch ook niet vrij van den *declamerenden* toon, welken men dikwerf, in plaats van het ſchetſen der zuivere Natuur en uit het onderwerp van zelve voortvloeijende korte aanmerkingen, geheele bladzijden en hoofdſtukken doet vullen, was *het Land* (1788) en REINHARD (1791) van ELIZABETH MARIA POST, in 1756 te *Utrecht* geboren, Echtgenoote van den Predikant OVERDORP. In het teekenen van karakters mogen dezelve bij de Romans der beide Vriendinnen niet genoemd worden. De karakters van Jufvrouw POST worden met *algemeene* trekken, niet in bijzonderheden geſchetst, en dit is ook veelal bij latere *Hollandſche* Schrijvers in dit vak het geval. Even als de Schrijfſter van *het Land* bediende zich PETRONELLA MOENS in hare Romans van den *Poëtisch-Prozaïſchen* ſtijl, die wel eens wat te bloemrijk was. Nogtans heerſchen in hare veelvuldige werken van dien aard edele gevoelens, zuiver godsdienſtige denkbeelden, en sommige zijn niet onbelangrijk. Die van LOOSJES nogtans bezitten, in ons oog, grootere verdienſten. In zijne uitmuntende *Zedelijke Verhalen* (*n*) vindt men echt *Nederlandſche* karakters naar het leven geteekend; waaronder wij den Lezer ſlechts SARA HOUTTUIN, en alle in dat verhaal voorkomende perſonen zul-

Romans. POST. MOENS. LOOSJES.

(*n*) *Haarlem* 1804, 3 deelen.

Romans. LOOSJES.

zullen herinneren. SUSANNA BRONKHORST (*o*) is eene *Nederlandsche Clarissa*, met eenen LOVELACE en eene SINCLAIR. Misschien is het verhaal een weinig te lang; misschien handelen sommige personen daarin, zelfs in belangen van het hart, te weinig hartstogtelijk: doch het geheel heeft voortreffelijk zijn doel bereikt, en is een der beste *Nederlandsche* Romans. Hierop koos de Schrijver eene andere soort van verdichte verhalen: de levendige voorstellingen, in aaneengeschakelde familietafereelen, van de zeden onzer Voorouderen, van het begin der zeventiende tot diep in de achttiende Eeuw. De eerste dezer twee Romans, MAURITS LIJNSLAGER (*p*) en HILLEGONDA BUISMAN zijn de beste, natuurlijk, dewijl de stof belangrijker en aangenamer is, als omvattende het schoonste en krachtigste tijdperk der Natie: de volgende, ROBERT HELLEMANS en JOHANNES WOUTER BLOMMESTEIN moesten zwakker zijn, daar zij een tijdperk van verval en insluimering der Natie schetsen. (Een tafereel uit lateren tijd, Jonker REINOUD JAN VAN COLSTEIN TOT SCHERPENZEEL, schetst eenen *Gelderschen* Edelman uit de tijden des *Franschen* Oorlogs van 1793 en 1794, in brieven, gelijk de *Susanna Bronkhorst*.). In de Geschiedkundige Romans van LOOSJES dienen de juist niet ongewone lotgevallen van lieden uit den burgerkring tot leiddraad, om de uitstekende gebeurtenissen en de daden der groote mannen uit de toenmalige Eeuw

(*o*) *Haarl.* 1806, 6 deelen. (*p*) *Ald.* 1808, 4 deelen.

Eeuw daaraan vast te hechten, en levendiger, dan in gewoon geſchiedverhaal, voor te ſtellen. Ook buitenlanders (MILTON, GALILEÏ, enz.) komen daarin voor. Maar een bepaald plan moet men daarin niet zoeken: de zucht, om het huisſelijke leven der *Nederlanders* getrouw voor te ſtellen, heeft vele min belangrijke, ja beuzelachtige bijzonderheden doen opnemen. Nogtans zullen deze werken, vooral de twee eerſte, bij den *Nederlander*, die oude zeden en deugden bemint, altijd in achting blijven. — Eene andere ſoort van Geſchiedkundige Romans waren die in *Zamenſpraken*, waarin hij der Geſchiedenis nog getrouwer bleef, gelijk in den *Frank van Borſelen* en *Jacoba van Beijeren*, 1790, 1791, de *Charlotta van Bourbon*, 1792, *Hugo de Groot en Maria van Reigersbergen* 1794, *Louïſe de Coligny*, 1803, *Johan de Witt*, 1805, *Arnold Geesteranus* en *Suſanna van Oostdijk*, *Romeinſche Antieken van vrijheids- en vaderlandsliefde*, 1798. — SWART en CHRISTEMEIJER hebben, in de laatſte jaren, mede bewijzen gegeven, de gaaf van verhalen zeer goed te verſtaan. FENNA MASTENBROEK is in haren Roman, *Wilhelmina Noordkerk*, niet ongelukkig geſlaagd in het ſchetſen van *Nederlandſche* zeden.

Romans. LOOSJES. SWART. CHRISTEMEIJER MASTENBROEK.

§ 339. Taalkunde. CLIGNETT. STEENWINKEL. BILDERDIJK.

Gaan wij van de *Dichtkunst* tot de *Taalkunde* over, zoo zullen wij ook hier gewigtige vorderingen ontmoeten. Na TEN KATE en HUYDECOPER ſcheen er voor deze ſtudie het voornaamſte gedaan, en toch werden niet alleen door JACOB ARNOUD CLIGNETT met

Taalkunde. CLIGNETT. STEENWINKEL. BILDERDIJK.

met J. STEENWINKEL, uit de kostbare overblijffelen der Oudheid, de *Spiegel-Historiaal* van MAERLANT opgedolven, en met eene belangrijke Voorrede vermeerderd, maar ook door eerstgemelden de *Teuthonista*, en later (1819) onder den naam van *Bijdragen tot de oude Nederlandsche Letterkunde*, de *Esopet* (eene Verzameling van oude *Ezopische* fabelen), en de *oude* dronk *St. Geerdenminne* van WILLEM VAN HILLEGAERTSBERG uitgegeven. BILDERDIJK bragt (behalve andere keurige ontdekkingen) een nieuw vindingrijk ftelfel omtrent de geflachten der naamwoorden ter bane. SIEGENBEEK regelde de fpelling, WEILAND gaf een uitvoerig Woordenboek der taal uit. Men mag onder BILDERDIJK's tallooze kundigheden misfchien aan zijne *algemeene* en *Nederlandfche* Taalkunde de eerfte plaats inruimen. Zóó diep als hij hebben zeer weinigen in het diepfte heiligdom der taal ingedrongen, waarbij hem zijne ongeloofelijke kunde der meeste *Europifche* talen (zelfs van OSSIAN's uitgeftorvene fpraak) en van eenige *Aziatifche*, bijzonder te ftade komt. Er behoorde niet minder dan deze geleerdheid, maar tevens niet minder dan 's mans dichterlijk vernuft en Genie toe, om de *Verhandeling over de geflachten der zelfftandige naamwoorden* te fchrijven: eerst flechts een ontwerp (1809), naderhand meer uitgewerkt (1818), en eindelijk verrijkt met eene *Geflachtlijst der zelfftandige naamwoorden* (1822). Zijn ftelfel is zoo nieuw als rijk in gevolgtrekkingen: het bevat uit den aard der tale zoowel als uit wijsgeerige befchouwingen

gen der voorwerpen, in betrekking tot ons denk- en ſpraakvermogen geputte, fijne onderſcheidingen der drie geſlachten, en der tot dezelve behoorende woorden. Vooral in de onderſcheiding van het onzijdige verdient zijn werk beoefend te worden. Ook in vele aanteekeningen achter 's mans Gedichten (b. v. achter den *Muis-* en *Kikvorschkrijg*) legt BILDERDIJK ongemeene taalgeleerdheid, en vooral ſcherpzinnigheid in het afleiden aan den dag, die men altijd bewondert, maar die wel eens wat verre gezocht voorkomt. Jammer ook, dat BILDERDIJK onverdraagzaam is, zelfs omtrent de taal, en zich niet ontziet, lieden, die in een punt van hem verſchillen, dat zoo weinig geſchikt is om de hartstogten op te wekken, de grofſte ſcheldwoorden toe te werpen. Men zou bijna aan de twee *Nachtwachters* van GELLERT denken. Eene nieuwe onverklaarbare eigenaardigheid van dit zonderlinge vernuft (*q*)! Taalkunde. BILDERDIJK.

§ 340. SIEGENBEEK.

Onder de opbouwers onzer Taal verdient MATTHYS SIEGENBEEK eene eervolle plaats. Geboren te *Amſterdam* in 1773, vormde hij zich in de *Latijnſche* ſchool zijner geboorteſtad, onder den bekwamen Rector VAN OMMEREN, naderhand aan het *Athenæum*, onder WYTTENBACH, in de oude Letterkunde, onder HESSELING in de Godgeleerdheid. Aan laatst-

(*q*) *Werken der Bat. Maatſ. van Taal- en Dichtkunde*, II. D. bl. 34—108.

Taalkunde. SIEGENBEEK. laatstgemelde vak wijdde hij zich bij voorkeur toe, en werd eerlang Leeraar der Doopsgezinden te *Dokkum*. Zijne bekwaamheid in de Nationale Letterkunde deed hem in 1797 tot *buitengewonen Hoogleeraar in de Nederduitsche Welsprekendheid* benoemen; eenen toen eerst opgerigten leerstoel, dien men aan de Omwenteling van 1795, en onder de toenmalige *Curatoren*, misschien aan LOUW VAN SANTEN en JAN DE KRUYFF te danken heeft. Hij aanvaardde dit ambt met eene Redevoering *over het openbare Onderwijs in de Nederduitsche Welsprekendheid*. In 1799 werd hij tot *gewoon' Hoogleeraar in de Nederduitsche Letterkunde* bevorderd, bij welke gelegenheid hij de gedachtenis van den doorluchtigen P. CZ. HOOFT, die in onze burgergeschillen en woelingen bijkans vergeten, althans veronachtzaamd was, op nieuw deed herleven. Over 't algemeen is door dit werkje (in 1800 te *Leyden* verschenen), door zijne Verhandeling over VONDEL's dichterlijke verdiensten, door de *Proeven van Nederduitsche Welsprekendheid* (*ald.* 1799, 1809, twee stukken), en *Proeven van Nederduitsche Dichtkunde* (1808), gelijk ook door de Akademische lessen van SIEGENBEEK in ons Vaderland eene meerdere zucht voor onze oude *klasieke* Schrijvers opgewekt, welke zich duidelijk in de algemeene belangstelling kenmerkt, blijkbaar door de zeer aanmerkelijk verhoogde prijzen dier Schrijvers. Heeft SIEGENBEEK omtrent de vermeerderde kennis aan onze Letterkunde zulke groote verdiensten, hij heeft die vooral niet minder omtrent de Taal. Met het begin dezer Eeuw

werd

Taalkunde. SIEGENBEEK.

werd door de *Maatſchappij van Taal- en Dichtkunde* (door de ineenſmelting der drie Dichtgenootſchappen, van *Leyden*, *Amſterdam* en *Rotterdam*) opgerigt, waaraan SIEGENBEEK zeer veel aandeel had, en ook tot eerſten Voorzitter werd benoemd. Eene der eerſte werkzaamheden dier Maatſchappij, in verſtandhouding en medewerking met den toenmaligen Agent van *Nationale* Opvoeding, *Neêrlands* eerſten Redenaar VAN DER PALM (en verder met gemeen overleg van de Maatſchappijen *Tot nut van 't Algemeen* en *Nederlandſche Letterkunde*), was het beramen eener eenparige ſpelling onzer Moedertaal, waartoe SIEGENBEEK verkozen werd (1801). Hij voltooide dit moeijelijke werk in 1803 of 1804; het ontwerp werd destijds ook door het Staatsbewind aangenomen, goedgekeurd, en tot eene *officiële* ſpelling van Regeringswege vastgeſteld. Elk weldenkende zal den Hoogleeraar voor dezen moeijelijken en weluitgevoerden arbeid regtmatige hulde toebrengen; men zal over 't algemeen de gronden dier ſpelling, met verwonderlijke vlijt uit onze beste (vooral oudere) Schrijvers ontleend, goed en waar vinden: doch het is daarom nog geene verdienſte, dezelve ſlaafsch na te volgen, en men behoeft er zich niet veel op te laten voorſtaan, dat men met SIEGENBEEK *likteeken* of *meer* (*lacus*) ſpelt, of anderen te verketteren, die *lidteiken*, *meir*, *hair*, enz. voor natuurlijker, en vooral duidelijker houden.

SIEGENBEEK gaf volgens deze ſpelling een *Woordenboekje* (der betwistbare of twijfelachtige woorden)

Taalkunde.

SIEGENBEEK.

uit (*r*). Bij gemelde Maatſchappij van Taal- en Dichtkunde behaalde SIEGENBEEK in 1802 den gouden eereprijs op de vraag omtrent de *welluidendheid* en *gemakkelijkheid der uitſpraak*, als wetgeeſter der Taal, en in 1806 dien *over den Rijkdom en de voortreffelijkheid der Nederduitſche Taal*; een meeſterſtuk, 't welk de opgegevene eigenſchappen in onze moederſpraak allezins voldongen heeft. — Buitendien heeft men van hem nog verſcheidene meer of min uitgebreide Redevoeringen, Opſtellen, enz. te danken, zoo als: over de Dichtereſſe KOOLAART, geboren HOOFMAN, in de *Euterpe* (1810); over DANTE, over LAURENS DE MEDICIS (in een' tijd, toen SIEGENBEEK, omdat *Frankrijks* haat tegen onze Letterkunde alles deed vreezen, tot *Hoogleeraar in de Letterkunde der nieuwere Volken* was aangeſteld) in het *Muſeum*; Vergelijking van MILTON's *Verloren Paradijs* met VONDEL's *Lucifer*; over DE GROOT *als Geſchiedſchrijver* (de laatſte in 't *Institut*); Schoonheden van CATS, Vertalingen uit XENOPHON (huwelijkstrouw van *Panthea*), en PLATO (het *Gastmaal*); der Redevoeringen van PERIKLES uit THUCYDIDES, en meer anderen. — Als Leeraar van zijn Kerkgenootſchap (in welke hoedanigheid SIEGENBEEK jaarlijks te *Leyden* eenige beurten vervult) heeft hij zich door twee Deelen keurig bewerkte Leerredenen onderſcheiden, onder welke die over NATHAN's aanſpraak

(*r*) *Amſt.* 1806.

ſpraak aan DAVID, na deszelfs misdaad, naar ons gevoel, de ſchoonſte is. Dat SIEGENBEEK ook den *Latijnſchen* ſtijl in zijne magt heeft, bewees hij door zijne beide Redevoeringen in die taal; de eerſte ter viering van den Vrede te *Amiens* (1802), en de andere, bij de nederlegging der *Rectorale* waardigheid in 1810, over JANUS DOUZA (*s*).

Taalkunde.

SIEGENBEEK.

§ 341.

WEILAND.

Naast SIEGENBEEK verdient onmiddellijk PIETER WEILAND, Leeraar der Remonstranten te *Rotterdam*, zijne plaats als vestiger der nieuwe Spelling en Spraakkunst. Tot vervaardiging van laatstgemelde bekwam hij, gelijktijdig met SIEGENBEEK, wien bepaaldelijk de regeling der *ſpelling* was opgedragen, den vereerenden last. Hij had daartoe zijne volkomene bevoegdheid bewezen door het groote *Woordenboek der Nederduitſche taal*, van 1790 tot 1811, in 11 Deelen 8vo, te *Amſterdam* uitgegeven. Zijne grootere *Nederduitſche Spraakkunst* verſcheen omtrent gelijktijdig met de *Verhandeling over de Spelling* van SIEGENBEEK, en zeer kort daarna eene kleinere of verkorte *Spraakkunst*. Deze boeken werden daarna, op last van het Staatsbewind, bij het algemeen onderwijs ingevoerd. De beginſelen zijn volmaakt met die van SIEGENBEEK overeenkomſtig; tot grondſlag der dubbele of enkele vokaalſpelling wordt de oude, nog in *Rotterdam* en *Zeeland* leven-

(*s*) Uitgegeven, *L. B.* 1810, met vele aanteekeningen.

Taalkunde. WEILAND.

vende uitspraak der *e* en *o* gelegd. Hierin schijnt men den invloed des *Rotterdammers* te bespeuren, hoewel men erkennen moet, dat de *Amstellander* TEN KATE, reeds tachtig jaren vroeger, diezelfde beginselen had vastgesteld, en dat het oude taaleigen (thans in het grootste gedeelte des lands verdwenen) daarvoor onbetwistbaar pleit. De beroemde MEERMAN wilde tegen deze nieuwe spelling de dubbele vokaalspelling verdedigen, doch werd door SIEGENBEEK beantwoord. Zijn gevoelen, en dat van WEILAND zijn sedert algemeen het heerschende geworden. — Naderhand droeg WEILAND nog bij tot het uitmuntende *Nederduitsch-Fransche* Woordenboek van LANDRÉ en AGRON, en vervaardigde met eerstgemelden het *Woordenboek der Nederduitsche Synonimen* (*t*), waardoor eene lang gevoelde behoefte vervuld werd, die in *Duitschland* reeds vroeger door EBERHARD, in *Frankrijk* door GIRARD en anderen aanvankelijk bevredigd was. Het voortreffelijke van dit werk bestaat in de grondige kennis der *afleiding*, welke de Schrijvers daarin ten toon spreiden. Andere taalkenners, die over afzonderlijke gedeelten der sprake geschreven hebben, gaan wij kortheidshalve voorbij.

§ 342. *Nederduitsche* Welsprekendh.

De *Nederduitsche Welsprekendheid*, ja de geheele vorming van den Prozastijl, ging met reuzenschreden voor-

(*t*) '*s Gravenhage* 1821, I. D.

vooruit. Het is waar, in den beginne van dit Tijdvak dreigde de zoogenoemde *sentimentele* schrijfstrant den Prozastijl met het grootste gevaar: zelfs uitmuntende Schrijvers lieten zich daardoor wegslepen (om nu niet van de DE WITTE's en dergelijken, wier werken voor de helft uit dwarsstrepen en uitroepingsteekenen bestonden, te spreken), doch spoedig trok het belang van den Staat de aandacht te veel tot zich, om aan dergelijke beuzelingen te hechten. Daardoor echter leed men bijkans weder schipbreuk op eene andere klip. Tallooze kleine *twistschriften* kwamen er uit, die elkander in ellendigen stijl schenen te willen overtreffen: van beide zijden verdiende *niets* de aandacht (enkele vertoogen in den *Post van den Nederrhijn* en in den *Janus* misschien uitgezonderd), en dit alles is daarom ook met het hoogste regt aan de vergetelheid opgeofferd, waaruit het niet te wenschen is, dat iemand het te voorschijn hale! Doch ook dit gevaar dreef over, en allengs vormde zich eene school van *klassieke* Schrijvers in de Moedertaal. De *Lof-* en *Lijkrede*, de *Leerrede*, de *Geschiedenis*, de *Levensbeschrijving* kwamen, wat de voordragt betreft, met nieuwen luister te voorschijn. Reeds vroeger waren in den *Roman* (zoo als wij zagen) *klassieke* werken verschenen.

Nederduitsche Welsprekendh.

1783—1787.

In de Lofrede trad voor allen JACOBUS KANTELAAR op. Hij was een *Amsterdammer*, geboren in 1759, en leide zich op het *Athenæum* zijner geboortestad met zulk een' ijver op de Letteren toe, dat de

Lofredenaars. § 343. KANTELAAR.

Nederduitsche Weisprekendh. Lofredenaars. KANTELAAR.

de beroemde SCHULTENS hem ten hoogste prees, en, met de uitnemendste getuigenissen voorzien, naar de Hoogeschool te *Leyden* liet vertrekken. Hier genoot hij, als een der ijverigste en bekwaamste studenten, de achting en vriendschap van RUHNKENIUS en VALKENAER. Toegerust derhalve met kunde in de *Oostersche* en *Westersche* geleerde talen, kwam hij terug, om zich aan den predikdienst bij de Hervormden te wijden. Na een kort verblijf als Predikant te *Westwoude*, werd hij in het schoone *Overijsselsche* vlek *Almelo* beroepen. Doch hier sleepte de storm der partijschap hem mede. Hij bepleitte met kracht de zaak der Burgerij tegen de *heerlijke Regten:* dit berokkende hem, natuurlijk, de ongunst van een gedeelte des Adels, en bij de zegepraal dier partij, in 1787, door de *Pruissen*, leide hij zijn ambt neder, vertrok naar *Amsterdam*, en leide zich daar uitsluitend op de Letteren toe. Onder anderen schreef hij er de fraaije *Verhandeling over het Herdersdicht*, die in 1791 door het Genootschap, *Kunst wordt door Arbeid verkregen*, bekroond werd. Ook begon hij in 1793 met FEITH de *Bijdragen* over allerlei onderwerpen der fraaije Letteren, die ongetwijfeld tot de vorming van den smaak veel hebben bijgedragen. Intusschen overleed de vriend, de leermeester van KANTELAAR, SCHULTENS, te *Leyden*, nog in bloeijenden ouderdom. Dit trof hem diep. Terstond besloot hij, de gedachtenis des waardigen mans door eene Lofrede te vieren. Dezelve werd den 20 Junij 1794, dus omtrent drie vierendeeljaars

na

na den dood van SCHULTENS, in het Genootſchap, *Kunst wordt door Arbeid verkregen*, uit de volheid van een diep gewond hart uitgeſproken, en is in de meeste eigenſchappen eener Lofrede misſchien de beste, welke de *Nederlandſche* Letterkunde bezit (die van VAN DER PALM op BORGER uitgezonderd). — Doch de Omwenteling van 1795 ontrukte KANTELAAR aan deze vreedzame bezigheden. Door *Overijsſel* tot lid der Nationale Vergadering verkozen, was hij, door zegevierende welſprekendheid, weldra een van de hoofden der gematigde partij, die door de *Ultra-Liberalen* (destijds *Revolutionnairen* of *zwartgalligen* genaamd) niet minder gehaat en vervolgd werd, dan de aanhangers van den Stadhouder. Altijd, wanneer KANTELAAR optrad, deed hij, gelijk de grijsaard bij VIRGILIUS, de ſtormen der volkswoede zwichten, zoowel door de uiterlijke voordeelen van ſtem en gebaarden, als door kunde en bedrevenheid in het ſtaatsbeleid; iets, waarvan de dagbladen der Nationale Vergaderingen genoegzame bewijzen opleveren. Doch, op woest geweld en *phyſieke* kracht vermag de Welſprekendheid niets. Door hulp der ſoldaten werd KANTELAAR benevens de andere hoofden der gematigden op den 22 Januarij in hechtenis genomen, en eerst den 12 Junij door eene nieuwe Omwenteling in vrijheid geſteld. Hoewel toen andermaal tot ſtaatsposten geroepen, wees hij die van de hand, en gaf zich (een zonderling beſluit voor zulk eenen geest!) aan den handel, en wel aan den minst voordeeligen voor den Staat — *Nederduitſche Welſprekendh.* Lofredenaars. KANTELAAR.

Nederduitsche Welsprekendh. Lofredenaars. KANTELAAR.

aan den handel in Effecten over. In zijne laatste jaren verviel hij tot eene kwijning naar ligchaam en ziel, die hem tot gezette bezigheid minder geschikt maakte. Nogtans gaf hij nog met den Hoogleeraar SIEGENBEEK het letterkundige Mengelwerk *Euterpe* uit, waarin hij, onder anderen, de levens van verscheidene minbekende *Nederlandsche* Dichters vermeldde, en dichtte ook een Vers, zoo als men het van zijnen fijnen smaak verwachten mogt, op SCHIMMELPENNINCK. Hij overleed in 1821, na reeds jaren lang voor de Letteren zoo goed als dood geweest te zijn.

§ 344. VAN DER PALM.

Op KANTELAAR laten wij terstond den eenigen Redenaar volgen, die hem hier te lande overtroffen heeft, zoowel door het aantal als door de waarde zijner meesterstukken, het sieraad en den roem van *Nederland*, JAN HENDRIK VAN DER PALM. *Rotterdam*, deze kweekster van zoo vele groote mannen, was ook zijne geboorteplaats, in het jaar 1763. Hij wijdde zich aan de Godgeleerdheid, doch beoefende tevens naast de *Oostersche* talen, voor welke hij bijzonderen smaak gevoelde, ook die der *Grieken*, *Romeinen*, en der meest beschaafde *Europische* volken, uit welke allen hij zich de bloem der Letterkunde, zelfs hunne beste Romans, eigen maakte, om dit alles dienstbaar te doen worden aan de verkrijging van eenen zuiveren, kieschen, aanvalligen, doch tevens natuurlijken en eenvoudigen *Nederlandschen* stijl, met pit van zaken doorvoed. Hij werd in 1784

Pre-

Predikant in het dorp *Maartensdijk* in het Sticht van *Utrecht* (*u*), alwaar hij de reeds vroeger gemaakte kennis met BELLAMY aankweekte; vervolgens na 1787 Huisprediker bij den rijken *Zeeuwschen* Edelman VAN DE PERRE. Hij vervaardigde na deszelfs overlijden eene Lofrede, welke reeds zeer veel bekwaamheid en welsprekendheid aan den dag legt. Hij maakt den Overledenen niet tot een blinkend model aller deugd zonder smetten; maar verzwijgt geenszins eenige kleine gebreken, opdat 's mans deugden daardoor te beter zouden uitkomen. Nu kwam de Omwenteling van 1795: een jaar later werd hij te *Leyden* tot Hoogleeraar der *Oostersche* talen beroepen, waarop hij zich door de vertaling eeniger *Liederen* van DAVID, en van den *Prediker* aanspraak verworven had. Te *Leyden* werd hij het eerst algemeen als voortreffelijk Prediker bekend; eenige zijner uitmuntende Leerredenen, zoo als over *den dood van Mozes*, *Gods leiding en derzelver uitkomst*, de *Genoegzaamheid van Gods genade*, *de vrucht der geregtigheid* (*v*), zijn uit dit eerste tijdvak van VAN DER PALM. Hij verrukte toen reeds door eenen stijl (destijds in de *Nederduitsche* Hervormde Kerk nog on-

Nederduitsche Welsprekendh. Lofredenaars. VAN DER PALM.

(*u*) Niet te *St. Maartensdijk* in *Zeeland*, gelijk de Schrijvers der *Galerie historique* (T. VII. 2. partie, p. 359) door eene zeer verschoonlijke verwarring der beide dorpen, schijnen te denken.

(*v*) De derde, vierde, vijfde, en achtste van het Eerste Deel (1808).

Nederduitsche Welsprekendh. Lofredenaars. VAN DER PALM.

ongewoon en bijkans eenig) door grondige Uitlegkunde en *liberale* denkwijs zijne toehoorders. Van zijne kunde der *Oostersche* Letteren en zijne Welsprekendheid, ook in de *Latijnsche* taal, gaf hij eene schitterende proef in zijne Redevoering (bij het aftreden als *Rector Magnificus*) over MOHAMMED, die hij naderhand ook in het *Nederduitsch* vertaalde. In 1799 werd hem de nieuwe post van *Agent van Opvoeding* (zoo veel als Minister voor het openbaar Onderwijs) opgedragen, welken hij zeven jaren lang loffelijk waarnam, en ook daarin zijne welsprekendheid ten toon spreidde. Toen in 1799 het Vaderland door de *Engelschen* en *Russen* ontruimd werd, benoemde het Uitvoerende Bewind VAN DER PALM tot het houden der Redevoering bij het feest, deswege in *den Hage* te houden. En, in der daad, hoe men toen ook over de zaken dacht, elk *Nederlander* zal zich thans, nu men de *Engelschen* door ontelbare daadzaken heeft leeren kennen, over die uitkomst verheugen. In de hoedanigheid van Agent der Nationale Opvoeding droeg VAN DER PALM ook bij tot vaststelling der eenparige spelling. Bij de verandering van zaken in 1801 werd hij tot lid van den *Raad van binnenlandsche zaken* benoemd, en bleef zulks ook onder SCHIMMELPENNINCK's bewind; doch de gebeurtenissen van 1806 deden hem naar terugkeering tot zijnen ouden werkkring verlangen. Hij had dezen wensch reeds betuigd in de Voorrede tot zijne uitmuntende Vertaling van JEZAJA, en aan denzelven werd door Koning LODEWIJK voldaan. VAN

DER

DER PALM beklom in September den leerſtoel *der Nederduitſche Gewijde Welſprekendheid* (de *Oosterſche* talen onderwees RAU), en ſprak over den *gewijden Redenaar, als tolk der heilige Boeken*, waarin hij zijne denkbeelden over het noodzakelijke verband tusſchen juiste ſchriftverklaring en gewijde Welſprekendheid blootlegt. In December 1807 ſtierf RAU, en nu werd aan VAN DER PALM op nieuw het vak der *Oosterſche* talen opgedragen. Koning LODEWIJK verhief hem tevens tot lid van het *Institut* en Redenaar der door hem opgerigte *Orde der Unie*. Het was in 1808, dat VAN DER PALM ook hier, in eene Redevoering bij het jaarfeest dier Orde, zijne welſprekendheid door korte lofſpraken op de overledene Ridders deed ſchitteren. Van tijd tot tijd hield hij bij de onderſcheidene Genootſchappen, waarvan hij lid was, redevoeringen, welke dien naam in der daad verdienen, en met de menigte der voorlezingen, welke dien naam dragen, geheel geene vergelijking toelaten. Onder anderen bewonderde men zijne *Natuurtafereelen uit het boek Job*, zijn vertoog *over den waren aard der Welſprekendheid*, en, eenigen tijd daarna, zijne *Schets van* CICERO's *Welſprekendheid*, vooral uit de Redevoering voor LIGARIUS opgehelderd. Na den val van het *Franſche* beſtuur was VAN DER PALM de eerſte, die optrad met eene *Vaderlandſche Uitboezeming*, uit een warm hart opgeweld, en waarin met geestdrift de voordeelen der gewonnen vrijheid vermeld worden. De *Vrede van Europa* verſcheen kort daarna. In beide deze ſtukken

Welſprekendh.
Lofredenaars.
VAN DER PALM.

Nederduitsche Welsprekendh. Lofredenaars. VAN DER PALM.

ken, zoo zuiver van taal als verheven van stijl, nadert de voordragt de Poëzij: doch welk een tijdstip ook! en welke aandoeningen moesten de onverwachte, elkander verdringende gebeurtenissen tot heil des menschdoms niet hebben! Het is nog niet gelukt, de grenzen van de taal des gevoels in proza en dichtmaat naauwkeurig af te bakenen; en in spijt der gestrengste *kritiek* zal de dichterlijke PLATO altijd een der grootste Prozaschrijvers blijven. Men kan deze beide voortbrengselen ook als Lofredenen aanmerken, doch van gebeurtenissen, niet van personen. In dezen trant was ook zijn grootste werk, hetwelk zijns gelijken niet in de *Nederlandsche* taal heeft, het *Geschied- en Redekunstig Gedenkschrift van Nederlands herstelling in* 1813, ten gevolge der prijsuitschrijving van den Ridder VAN KINSBERGEN. SALLUSTIUS was daarbij als Model aangewezen, en geen *Nederlandsch* Schrijver was dezen grooten *Romeinschen* Geschiedboeker nog zoo nabij op zijde gekomen, als VAN DER PALM. Het is echter geenszins de wel eens duistere, met verouderde woorden of gezochte kortheid pronkende schrijfwijs van den *Romein*, die VAN DER PALM zich ter navolging voorstelde; hij behoorde niet tot die *slaafsche kudde der nabootsers*, van welke HORATIUS spreekt: — neen, hij nam uit SALLUSTIUS slechts den kernachtigen, mannelijken, spreuk- en zaakrijken stijl, en slechts eenmaal maakte hij gebruik van de vrijheid, die zijne behandeling des onderwerps (een *Geschied- en Redekunstig Gedenkschrift*) hem liet, om eene re-

de-

denering van eigene vinding aan de handelende personen in den mond te leggen. Zijn stuk is een *Geheel;* het omvat de aanleiding, het begin en het welgelukken van den opstand door eigene kracht, niet de hulp, door de Bondgenooten verleend, noch de *geheele* bevrijding des Vaderlands. De karakterschetsen, vooral die van NAPOLEON, HOGENDORP, FALCK, VAN DER DUYN en KEMPER, het tafereel van *Amsterdam*, dat van 's Vorsten intogt in 1814, verraden den meester. Men ziet uit dit meesterstuk ook, dat onze taal voor den *Rhythmus* of *numerus oratorius* bij uitstek vatbaar is. Een treffend voorbeeld daarvan levert de beroemde zinsnede: *In Amsterdam leeft alles van den handel*, en vooral het slot: *aan allen geeft de handel of schatten, of overvloed, of welvaart, of brood.* In de taal is niet alleen de hoogste zuiverheid, rijkdom en welluidendheid ten toon gespreid, maar iedere uitdrukking is ook gepast en juist: en dit alles wordt de kroon opgezet door eene waarheid en kieschheid van gevoel en oordeel, die natuurlijkheid en eenvoudigheid met deftigheid en de keurigste beeldspraak weet te paren. — Hierop rustte VAN DER PALM van deze soort van geschriften, om zich verder geheel aan zijne ambtsbezigheden, aan de Uitlegkunde der gewijde Boeken, en aan den Kansel te wijden, in welke hoedanigheid wij hem beneden moeten beschouwen. Nogtans ontving het Algemeen ook nog van tijd tot tijd uitstekende *Redevoeringen* van dezen grooten man, onder welke wij slechts die *over het Boek Job*

Nederduitsche Welsprekendh. Lofredenaars. VAN DER PALM.

Nederduitsche Welsprekendh. Lofredenaars. VAN DER PALM.

Job en *over het veronachtzamen van de regelen der kunst*, beide door geheel *Nederland* toegejuicht, zullen opnoemen. Doch ook deze werden misschien nog overtroffen door zijne Lofrede op BORGER, waarin hem de vriendschap bezielde. VAN DER PALM alleen kon zóó spreken van iemand, die met hem door huisselijken omgang, door geest, *Genie* en gelijkvormigheid van studie verbonden was.

Onder de welsprekende Schrijvers (in eene naauwere beteekenis opgevat) bekleedt VAN DER PALM thans de hoogste plaats in *Nederland*, en eene der hoogste misschien in *Europa*. *Duitschland*, hetwelk zijnen klaren en voor kracht en juistheid zoo vatbaren stijl aan bovennatuurkundige droomen heeft opgeofferd, heeft onder de nu levenden in de *voordragt* niemand tegen hem over te stellen: in *Frankrijk* mogen sommigen hem in den stijl evenaren; in *zaken* bereikt hunne oppervlakkigheid zelden zijne veelomvattende kunde: terwijl de *Engelschen* van dezen leeftijd de schoonheden van den stijl meer bepaaldelijk in de *behagelijke* Letterkunde zoeken, en in de ernstige doorgaans minder op den stijl letten (*w*). VAN DER PALM, daarentegen, bezielt en verlevendigt

(*w*) Zelfs CHALMERS, hoewel een der beste Kanselredenaars, moge als *Redenaar* met VAN DER PALM wedijveren: als *algemeen verstaanbaar Kanselredenaar* kan hij het gewis niet. Van Uitlegkunde, waarin VAN DER PALM zoo sterk is, vertoont zich bij CHALMERS bijkans geen spoor.

digt alle voorwerpen, die hij aanraakt, Staatkunde, Godgeleerdheid, oude Letterkunde, Geschiedenis, — alles neemt bij en door hem eenen behagelijken vorm aan.

Nederduitsche Welsprekendh. Lofredenaars.

§ 345.
J. T. L'ANGE.
DE BOSCH.
VAN SWINDEN.

Onder de verdere Lofredenaars munt JEAN TEYSSÈDRE L'ANGE, Predikant bij de *Fransche* Gemeente te *Haarlem*, naderhand te *Amsterdam*, door zijne Lofrede op SEBALD FULCO JOHANNES RAU uit; een man, die als ambtgenoot en Vriend van het voorwerp zijner Lofrede (deze bekleedde ook de waardigheid van *Fransch'* Predikant te *Leyden*) en als beminnaar en kenner der Letteren, even zeer tot die taak was geregtigd. Zijn werk is als voortbrengsel van Welsprekendheid zoowel als bijdrage tot de Letterkundige Geschiedenis van belang. Deze Lofrede werd in Februarij 1808, twee maanden na RAU's dood, uitgesproken, en gevolgd door een' verhevenen *Lijkzang* van BILDERDIJK op den grooten Kanselredenaar. — Nog vroeger had JERONIMO DE BOSCH de nagedachtenis van zijnen Vriend, den bekwamen Geneesheer en Letterkundigen HENDRIK GEORGE OOSTERDIJK (1793) en JAN HENDRIK VAN SWINDEN (*x*) die van PIETER NIEUWLAND door Lijkredenen vermeld. In de laatste, zeer sierlijke Redevoering toont de groote Wiskunstenaar zich tevens als

(*x*) Wij zullen dezen voortreffelijken Wiskunstenaar beneden ontmoeten.

Nederduitsche Welsprekendh. Lofredenaars. VAN SWINDEN.

als kenner en beoefenaar der Letterkunde (want NIEUWLAND was, gelijk wij gezien hebben, Dichter zoowel als Geleerde): en VAN SWINDEN heeft geenszins de ſtroefheid of dorheid van ſtijl, aan beoefenaren der geſtrenge wetenſchappen doorgaans zoo eigen.

§ 346. VAN PABST TOT BINGERDEN. DE KRUYFF. VAN HALL.

De Maatſchappij van fraaije Kunſten en Wetenſchappen, dezelfde, die, door de vereeniging van drie Genootſchappen, den naam der *Maatſchappij van Taal- en Dichtkunde* had aangenomen, trachtte de Welſprekendheid nog meer aan te moedigen, door het uitſchrijven van *Lofredenen* op beroemde vaderlandſche mannen, die niet enkel door de *zaken*, maar ook door den *ſtijl* moesten uitmunten. Hare wenſchen zijn daaromtrent niet onvervuld gebleven. De Lofrede op ERASMUS, door VAN PABST TOT BINGERDEN, op CORNELIS PIETERSZOON HOOFT, door JAN DE KRUYFF, op BOERHAVE, door KESTELOOT, op WILLEM *den Eerſten*, door LULOFS, op JOHAN DE WITT, door den jongen VAN HALL, in de Werken dezer Maatſchappij uitgegeven, getuigen alle van het nuttige dezer inrigting. De *Nederduitſche* taal wordt hier met de haar eigene kracht en buigzaamheid tot het edelſte einde, de verheffing van groote *Nederlandſche* mannen, gebezigd. Mogt het der Maatſchappije gelukken, nog vele dergelijke ſtukken te ontvangen, en dus eene ſchoone eerekroon te vlechten om den ſchedel onzer Helden, Staatslieden, Geleerden en Dichters!

In

§ 347. Kanſelwelſprekendheid. VAN DER PALM.

In de *Kanſelwelſprekendheid* brak nu ook een geheel nieuw tijdperk aan. Wij hebben VAN DER PALM reeds genoemd: ook hier bekleedt hij, volgens de eenparige en onbetwiste getuigenis aller Kenners en Kunstregters, den eerſten rang. Van zijne *Leerredenen* verſcheen in 1808 het eerſte Deel. Boven hebben wij daarvan reeds iets gezegd; wij maken den Lezer nog ſlechts oplettend op de voortreffelijkheid, dat VAN DER PALM zich zelven, ook bij de grootſte verſcheidenheid van onderwerpen, altijd gelijk blijft, en niet, gelijk ſommige Redenaars, ſlechts door zekere lievelingsſtoffen zijnen roem heeft verkregen. Het is waar, de loop zijner ſtudiën en bijzondere neiging *ſchijnen* hem meer tot het Oude Verbond te bepalen: met onnavolgbare bekoorlijkheid ſchildert hij de vreedzame tenten der Aartsvaders, of de grootheid van JOB, worstelende tegen bijkans alle de zamengepakte rampen der menschheid: — of DAVID's ballingſchap, en SALOMO's wijsheid en heerlijkheid (zijne lievelingsſtof), en de weldadige wonderen van ELIAS; of de broederlijke offermalen van *Israël* in deszelfs gouden dagen; of de voortreffelijkheid der oude Openbaring; maar daarom is hij niet minder uitmuntend in zijne ſchilderingen en vertoogen, ontleend uit het Nieuwe Verbond. Reeds de eerſte, teregt vermaarde Leerrede, in het eerſte Deel, *de Beſchouwing van Jezus*, is altijd voor een onvergelijkelijk meesterſtuk gehouden. In hoe vele bijzondere betrekkingen doet hij dien goddelijken perſoon niet bewonderen en beminnen! Hoe treffend

Kanselwelspre-kendheid. VAN DER PALM. stelt hij Hem voor in zijne wonderen, in zijn lijden, in zijn karakter, in zijne verhevene gezegden, in zijne gelijkenissen! Wij herinneren den Lezer van de laatste slechts de beroemde Leerredenen *over den verloren' Zoon* en de *gelijkenis van den Schat* (*y*). Hoe wegslepend stelt hij PAULUS voor — in zijne bekeering, beroeping tot Apostel, en voor AGRIPPA! — De bijzondere leerstellingen van het Nieuwe Verbond worden niet minder treffend, doch op geenen schoolschen trant voorgesteld, en zelfs dat duistere boek, de *Openbaring van* JOANNES, de klip, waarop zoo vele Schriftverklaarders gestrand zijn, ontvangt bij VAN DER PALM een nieuw bekoorlijk licht (*z*).

§ 348. E. KIST. De oudere Vriend van VAN DER PALM, de onlangs overledene EWALD KIST, werd in 1762 te *Woerden* geboren, knoopte met VAN DER PALM, op de *Leydsche* Hoogeschool, eene verbindtenis, waarvan laatstgemelde ons een zoo bekoorlijk tafereel ophangt (*a*). In 1796, Predikant te *Arnhem* zijnde, verdedigde hij een

(*y*) V. Zestal, N°. 6. VI. N°. 3.

(*z*) II. Zestal, N°. 1.

(*a*) In de Voorrede tot het II. Deel zijner Leerredenen (1809). Deze *Voorredenen* zijn ten deele meesterstukken: b. v. die voor het IX. Deel der *Bijbel voor de Jeugd*, waarin hij, als een andere QUINCTILIANUS (doch neen, door den Godsdienst verre boven dezen verheven!) den dood van zijn' nog alleen overgeblevenen Zoon beschreit.

een leerſtuk zijner Kerk tegen eenen aanval van den Volksrepreſentant in de *Nationale* Vergadering, FLOH. In 1797 kwam hij te *Dordrecht*, waar hij den overigen tijd zijns levens de algemeene liefde en achting genoot, en in 1822 overleed. KIST was bijzonder om zijnen ernst, gemoedelijkheid, en diepindringende voordragt beroemd. Hij paarde echter bij dezen ernst ook die fraaije Kunſten en Letteren, welke het leven veraangenamen, terwijl zij het gemoed veredelen. Muzijk, kennis der Ouden, hunner groote Dichters, Redenaars en Wijsgeeren, en ook van die der nieuwere tijden, droegen tot zijne vorming bij, en van daar die uitmuntende vaste ſtijl, die duidelijkheid en fierlijkheid, daarin heerſchende, welke VAN DER PALM openlijk betuigd heeft, dat hem tot Model geſtrekt hebben. — Van zijne Letterkundige verdienſten getuigen, onder anderen, een Deel *Redevoeringen* over allerlei onderwerpen, van Welſprekendheid, Wijsbegeerte en Letterkunde; zijne Lofrede op den ſchranderen en geleerden Boekhandelaar en *Latijnſchen* Dichter VAN BRAAM, en zijn lof van GELLERT in de *Mnemoſyne*. Als Prediker, zijn hoofdvak, gaf hij uit: *Leerredenen over Gods deugden*, *Amſt.* 1803, en andere *Leerredenen*. Sommige nagelatene zijn nog door zijn' oudſten Zoon, met eene levensſchets des Vaders, uitgegeven. Kanſelwelſprekendheid. E. KIST.

§ 349.

JAN VAN DER ROEST, Hervormd Predikant te *Haarlem*, overleden in 1814, was in alle opzigten waardig, naast eenen VAN DER PALM en KIST te V. D. ROEST.

 wor-

Kanselwelspre-
kendheid.
v. d. roest.

worden genoemd. Hij bezat, in eene hooge mate, hetgeen de taal der Kerk *zalving* noemt, een levendig gevoel van het ware, noodzakelijke en schoone van den Godsdienst, en wist dit ook aan anderen in te boezemen. Zijn hooge ernst, met iets weemoedigs gepaard, de roerende toon zijner stem, verhief reeds in den gemeenzamen omgang het gemoed tot het verlangen naar eene hoogere wereld, naar meer volmaakte gewesten (*b*). Ook hij was doorvoed met de schoonheden zoowel der oude als latere *klassieke* Dichters en Prozaschrijvers, doch maakte dit alles dienstbaar aan den Godsdienst, dien hij van ganscher harte was toegedaan. Zijne regtzinnigheid (hoewel daaraan zelfs een VOETIUS of JAN VAN DEN HONERT niets zouden hebben te berispen gehad) zijne regtzinnigheid was geenszins van dien steilen, stroeven, *Farizeeuwschen* aard, welke in het midden der achttiende Eeuw meestal vruchten droeg van haat, nijd, bitterheid, en onderlinge vervolging. Toegevend omtrent allen, gestreng slechts omtrent zich zelven, was VAN DER ROEST bijkans het voorbeeld van een' gemoedelijk' Christen: en indien het waar is, dat de welsprekendheid uit het diepste des boezems moet vloeijen, zoo kan men niet twijfelen, of een man van dat hart, en die kunde moet welsprekend geweest zijn. In der daad zijn de Leerre-
de-

(*b*) De Schrijver heeft in zijne jeugd het geluk gehad, dezen voortreffelijken man nu en dan aan te treffen, en te hooren spreken.

denen over merkwaardige sterfgevallen, door hem, bij gelegenheid van eigene huisselijke rampen, gehouden, en die *over de Genoegens van den Godsdienst* (c), bijzonder geschikt, om den Godsdienst alleen van deszelfs beminnelijke zijde te doen kennen, en zoo belangstelling daarin te wekken. — VAN DER ROEST deed, zoo het schijnt, veel moeite op zijnen stijl, die ongemeen beschaafd en welluidend is: doch de volkomene heerschappij over denzelven, de ongedwongenheid, eenvoudigheid en gemakkelijkheid der zinsneden van VAN DER PALM heeft hij niet volkomen bereikt.

Kanselwelsprekendheid. V. D. ROEST.

§ 350. CLARISSE.

In eene andere manier van Kanselwelsprekendheid, dan VAN DER ROEST of KIST, schittert CLARISSE. Deze beroemde Godgeleerde werd in 1770 te *Schiedam* geboren. Hij oefende zich te *Leyden* en te *Utrecht* in de genoemde wetenschap, en trad in 1792 in den dienst der Kerke, werd achtervolgens Leeraar te *Doorn* in 't Sticht van *Utrecht*, en (1797) te *Enkhuizen*. Als jongeling was reeds zijn vurige geest voor alles, wat schoon en groot was, ingenomen: hij bezong SCHILLER, die toen nog niet zijne volle hoogte bereikt had, en leide zich met ijver op de voortbrengselen van smaak zoowel als geleerdheid der oudere en nieuwere Volken toe. Eene onbegrijpelijke boeken- en geschiedkennis was de vrucht zijner

(c) *Haarlem* 1805, 1806, 2 deelen.

Kanſelwelſprekendheid.

CLARISSE.

ner pogingen en van een gelukkig geheugen: menſchenkennis en overredingskracht waren het gevolg eener nog verhevener ſtudie. Zijne kundigheid in den geheelen omvang der Godgeleerde ſtudiën deed hem in 1803 te *Harderwijk* als Hoogleeraar beroepen, alwaar hij zijnen post aanvaardde met eene Redevoering *over het onafſcheidelijk verband tusſchen de leerſtellingen en zedelesſen van het Evangelie.* Hij werd, in 1804, te *Franeker* in de Godgeleerdheid, te *Groningen* in de Wijsbegeerte, beroepen, doch beſloot *Harderwijk* niet te verlaten. Dit laatſte was nogtans gedrongen het geval, toen NAPOLEON, met eene penneſtreek, de twee Hoogeſcholen van *Harderwijk* en *Franeker* (*Franeker*, die kweekſchool voor *Leyden!*) vernietigde (1811). CLARISSE's gaven als Prediker deden hem, kort daarna, te *Rotterdam* beroepen, alwaar hij bleef tot 1815, en alstoen, na de Omwenteling, als Hoogleeraar in de Godgeleerdheid te *Leyden* beroepen werd, alwaar hij zijne intrede deed met eene Redevoering *over den waarlijk onbekrompenen Godgeleerden* (*de theologo vere liberali*). Na den dood van BRUGMANS (1819) werd hij door Bezorgeren der Hoogeſchool met het onderwijs der Natuurlijke Geſchiedenis belast, tot op de terugkomst van REINWARDT. (Een treffelijk bewijs zijner veelſoortige kunde!) Over zijne Godgeleerde geſchriften zullen wij beneden handelen. Als Prediker heeft hij in 1801, 1810 en 1817 drie bundels uitgegeven, alsmede naderhand nog een Deel *Redevoeringen voor Jongelingen*, vol uitmuntende lesſen, fijne mensch-

kun-

kundige opmerkingen, en keurige Bijbelverklaring. Kanfelwelfprekendheid.
Over 't algemeen zijn CLARISSE's Leerredenen door- CLARISSE.
voed met veelfoortige geleerdheid, met fchrandere opmerkingen, die den man van *Genie* verraden, en in eene zeer geleidelijke orde. Men ziet, dat hij dezelve van zijnen overvloed uitftort, en zich in het mededeelen van dien overvloed naauwelijks matigen kan.

§ 351. BROES.

Amfterdam bezit twee beroemde Kanfelredenaars in BROES en VAN HENGEL. De eerfte, Zoon van den *Amfterdamfchen* Predikant PETRUS BROES (in zijnen tijd vermaard door het werk: *de Peinzende Christen*), en Broeder van den vroeg geftorvenen Hoogleeraar BROÈRIUS BROES, was eerst Predikant te *Voorfchoten*, daarna te *Leyden* en te *Amfterdam*. Hij heeft vermaardheid verworven niet alleen door eene zeer doelmatige Leerrede, bij gelegenheid van *Leydens* ramp (1807), om de verflagene inwoners van het verlaten der ftad af te manen, maar ook door later te *Amfterdam* uitgekomene Leerredenen, ten betooge voor *de inwendige waarheid des Christendoms uit de verhalen der Evangeliën zelve*. BROES toont daarin op fchrandere en menschkundige gronden aan, dat vele fijne trekken, en kleine gebeurtenisfen in het Nieuwe Testament op eene wijze vermeld zijn, die geen verdichter dus had *kunnen* verhalen. De ftijl van BROES is kort, gedrongen, vol pit en merg, doch hierdoor wel eens duister. Alles verraadt den oorfpronkelijken denker, den man van vernuft en ge-

Kanselwelspre-kendheid. BROES.

gevoel. Hij had, te *Leyden* staande, het voorregt, niet weinig te kunnen bijdragen tot de vorming van BORGER.

Men wil ook, dat het, nu onlangs uitgekomene, doorwrochte werk: *Geschiedkundig onderzoek over de vereeniging der Protestanten in de Nederlanden* (*d*), eene lettervrucht van BROES is; trouwens, de stijl, de aan BROES genoegzaam alleen eigene gedrongene, vaste redeneerwijs, verraden hem daarin te zeer, dan dat wij of iemand, die hem en zijne geschriften kennen, daaraan twijfelen. Dit geschrift is een merkwaardig teeken der tijden, hetwelk den Vriend van echten Godsdienst met hooge blijdschap vervult. Het vereenigt de ruimste *liberaliteit* met de doelmatigste voorzigtigheid. De Schrijver wil wel, om zeer gewigtige gronden, de *uitwendige vereeniging der Protestanten* niet dadelijk doen plaats hebben, maar dezelve toch door *inwendige vereeniging*, den geest der liefde en volle verdraagzaamheid, voorbereiden. Na dit geschrift en de *Kerkelijke Geschiedenis* van YPEY en DERMOUT mag men zeggen: de *zuurdeesem* van 1618 en 1619 is weggenomen!

§ 352. BORGER.

Het zou vermetelheid zijn, den schijn aan te nemen, als wilde men de Natie met BORGER bekend maken, na VAN DER PALM's Lofrede. Wij zullen dus, omdat het niet betaamt, zulk een' man geheel onvermeld te laten, slechts met een woord aanstippen:

(*d*) *'s Hage*, 1822, bij de Wed. *J. Allart en Comp.*

pen: dat BORGER, in 1785, aan de *Joure* in *Friesland* het licht zag, reeds vroeg ongemeene bekwaamheden vertoonde, de Geleerden, die, bij de komst aan de Hoogeschool, zijne kundigheden onderzochten, deed versteld staan, zich vijf jaren lang met ijzeren vlijt aan de Letteroefeningen toewijdde, in 1807 tot Lector der gewijde Letterkunde beroepen werd, na de luisterrijke verdediging eener verklaring van den Brief aan de *Galaten*, waarin kundige beoordeelaars geen gebrek, dan kwistigen overvloed zagen (*e*), en die hem de waardigheid van *Doctor der Godgeleerdheid* verschafte; dat hij in 1812 door den *Franschen* Keizer tot buitengewoon' Hoogleeraar (*Professeur adjoint*) benoemd werd, hetwelk eene verhooging van rang scheen, doch hem zelven (wij weten niet waarom) aanleiding tot bittere klagten gaf; dat hij in 1815, bij de herstelling der Hoogeschool, tot gewoon' Hoogleeraar in de Godgeleerdheid benoemd werd, in 1817 dezen leerstoel verwisselde met dien der fraaije Letteren, in 1815 en 1819 in het huwelijk trad, doch beide keeren, na een kortstondig genot, den lijdenskelk tot op den bodem moest leëgen, door den dood zijner eerste en tweede Echtgenoote in het kinderbedde; dat hij zelf de laatste, na eene hartroerende klagt, eerlang in het graf volgde (1820, eerst vijf en dertig jaren oud!); en, eindelijk, dat zijne Leerredenen, waarop

Kanselwelsprekendheid.

BORGER.

(*e*) Dit gebrek wenscht QUINTILIANUS den jongen Redenaar toe.

Kanselwelsprekendheid.

BORGER.

op een gewigtig deel van zijnen roem rust, bewijzen geven, dat hij niet minder in staat was, in zijne moederspraak de verhevene taal van den Godsdienst, dan in de *Latijnsche* het geduchte wapen der *ironie* of van den Wijsgeerigen betoogtrant te voeren. Zijne Leerredenen waren zelfs zoo bemind en gezocht, dat hij, door de misvormingen van ongeroepene snelschrijvers, bewogen werd, dezelve door den druk gemeen te maken, en dus aan het lot te onttrekken, dat zij geheel onkenbaar zouden worden. In BORGER's Leerredenen zijn groote oogpunten, trekken van een waar *Genie*, verrassende wendingen, een wegslepende betoogtrant, een schat van beelden, doch tevens (volgens sommigen) misbruik van de beeldspraak, en welige, al te groote overvloed van redekunstige figuren niet te miskennen (in den eersten bundel vooral). Dat het Algemeen die gaarne hoorde, blijkt uit den geheelen verkoop der eerste oplage, en den algemeenen wensch naar een' tweeden bundel, die eindelijk, na den dood des Schrijvers, verschenen is. — BORGER toonde overal, waar hij kwam, zijn alomvattend vernuft, *waarvan hij*, volgens de heerlijke uitdrukking van TOLLENS, *de vonken als stofgoud om zich heen strooide*. — Dit zelfde vernuft schittert in de Leerredenen, slechts op hoogere voorwerpen toegepast. In eene der laatste van het eerste Deel aarzelt BORGER niet, in het gevoel zijner kracht, om de zwarigheden tegen het Christelijke geloof op te sommen, opdat men, door de overwinning derzelve, des te standvastiger en grooter zou worden.

WES-

WESSEL ALBERT VAN HENGEL werd te *Leyden* geboren. Op zijne eerste standplaats in *Noordholland* had hij een ongeluk, 't welk hem noodlottig scheen te zullen worden, maar hem met kracht tot de studie bepaalde. Hij maakte daarin eerlang ongewone vorderingen, vooral in de Uitlegkunde des Bijbels. Eenige stukjes, vol geleerdheid en oordeel, in de *Bibliotheek van Theologische Letterkunde* geplaatst, vestigden de aandacht op den eenvoudigen Dorpsleeraar van *Grootebroek*, die in 1815 naar het *Athenæum* te *Franeker*, en in 1818, na den dood van NUYS VAN KLINKENBERG, naar dat van *Amsterdam* werd beroepen. Hier gaf hij zoo veel genoegen, dat men hem op de Hoogeschool te *Utrecht* eenen leerstoel aanbood; doch de algemeene wensch der *Amsterdamsche* Gemeente, in daden betoond, hield VAN HENGEL terug. Zijn prediktrant is, 't geen men van een' zoo grondigen Uitlegkundigen verwachtigen mag, — geleerd; nogtans wordt daarbij het harttreffende en gemoedelijke niet uit het oog verloren.

Kanselwelsprekendheid.

§ 353.

VAN HENGEL.

§ 354.

HULSHOFF.

Onder de Kerkleeraren der overige *Protestantsche* Genootschappen muntten ALLARD HULSHOFF (§ 276) en SIEGENBEEK bij de Doopsgezinden, FRANS VAN TEUTEM, M. STUART en P. VAN DER BREGGEN PAAUW onder de *Remonstranten*, uit. HULSHOFF, de diepdenkende Wijsgeer, die gedurende het grootste gedeelte zijner loopbaan in zekeren zin *Rationalist* was geweest, keerde in den avond zijns levens van daar te-

Kanſelwelſprekendheid.

HULSHOFF.

VAN TEUTEM.

STUART.

terug, en nam de hoofdartikelen des Christelijken geloofs, volgens de oude verklaring der *Protestanten*, eenvoudiglijk aan, gelijk hij ook in zijne *Wijsgeerige geſprekken over de Voldoening* heeft doen blijken. In dien geest nu zijn de vier *Tientallen Leerredenen*, na den dood des Schrijvers uitgekomen, geſteld. Menſchenkennis, kracht en nadruk van uitdrukking, nu en dan eene ſchilderachtige voordragt, en wendingen, die den oorſpronkelijken denker verraden, zijn de hoofdverdienſten dezer geestelijke Redevoeringen, onder welke, naar het oordeel van bevoegde Regters, die over de *jaargetijden* in 't bijzonder uitmunt. Zij is in de *Proeven van Nederlandſche Welſprekendheid* door den Hoogleeraar SIEGENBEEK opgenomen, over wiens eigene *Leerredenen* wij boven (§ 340) reeds geſproken hebben. — De *Remonstrantſche* Leeraar VAN TEUTEM is bekend geworden door zijne *Bijbelſche tafereelen*, en door de vervolging, die hem de *Cenſuur* van NAPOLEON, over eene onſchuldige uitdrukking in eene zijner Leerredenen, aandeed, als had hij de beſtaande magt aangerand. VAN TEUTEM's ſtijl is ſierlijk en bloemrijk. Dit is ook het geval met de Leerredenen van STUART, die ons weldra als Geſchiedſchrijver voorkomen zal. Men heeft van hem JOSEPH, in *Leerredenen*, met zijnen ambtgenoot VAN DER BREGGEN PAAUW, en *Leerredenen over den Brief van Jacobus*. Een diep indringen in zijn onderwerp, een zinrijke ſtijl, zuivere zedekunde, en groote menſchenkennis ſchitteren in deze Leerredenen door,

en

en verklaren den buitengewonen toeloop, dien hij geniet.

§ 355. Staatswelſprekendheid.

Het is zonderling, dat de geheel ſtaatkundige geest, die de Natie gedurende de twintig eerſte jaren van dit laatſte tijdperk bezielde, geene grootere *ſtaatkundige Redenaars*, of meer welſprekende geſchriften van dien aard heeft voortgebragt. Doch de meeste twistſchriften waren, gelijk wij reeds zagen, laf, en alleen krachtig in ſcheldwoorden. Openbare Redenaars ſchenen door de openbare zittingen der *Nationale Vergadering* te worden begunſtigd: en toch zijn zelfs de Redevoeringen van KANTELAAR, SCHIMMELPENNINCK, VREEDE, VALCKENAAR, VAN DE KASTEELE en anderen, die zekerlijk tot de uitſtekendſten behoorden, en in het *Dagblad der handelingen van de Nationale Vergadering* werden medegedeeld, niet met dergelijke van den eerſten of tweeden PITT, van BURKE, FOX, SHERIDAN of CANNING te vergelijken. Later, toen 's lands zaken van kwaad tot erger overſloegen, verging de moed, de lust, en eerlang de gelegenheid, om openlijk de belangen van den Staat te behandelen. In de laatſte tijden, na de herſtelling van 1813, hebben zich eenige Redenaars van naam in de Tweede Kamer der *Staten-Generaal* onderſcheiden, waaronder wij (zonder iemand achter te ſtellen) ſlechts VAN HOGENDORP, KEMPER, VAN ALPHEN, en onder de Zuidelijke leden DOTRENGE, REYPHINS en GENDEBIEN zullen noemen. Het ſchijnt, dat deze edele tak der Wel-

Staatswelfprekendheid.

Welfprekendheid zich in ons land begint te verheffen, gelijk zulks in elken *Constitutionelen* Staat, waar 's lands belangen openlijk behandeld worden, het geval moet zijn.

§ 356.
Vaderlandfche Gefchiedenis.
A. KLUIT.

In de *Vaderlandfche Gefchiedenis* deed zich ook de invloed der partijfchappen fterk gevoelen: doch uit die wrijving fprongen vele vonken van waarheid. Hier ftaat ADRIAAN KLUIT boven aan. Hij werd in 1735 te *Dordrecht* geboren, wijdde zich te *Utrecht* aan de oude Talen en Letterkunde, en werd vervolgens Preceptor der *Latijnfche* Scholen te *Rotterdam*, daarna in *'s Hage*, in 1764 Rector te *Alkmaar*, in 1769 te *Leeuwarden*, in 1770 te *Middelburg*, benevens Lector in de Welfprekendheid en *Griekfche* taal, in 1776 Hoogleeraar aldaar; hij wees eenen leerftoel in de oude Talen en Oudheden te *Harderwijk* van de hand, doch nam dien in de Vaderlandfche Oudheden te *Leyden* in 1778 aan. Hij aanvaardde dien post met eene Redevoering *over het Regt der Nederlanden ter afzwering van* FILIPS: men kan niet ontkennen, dat hij daarin de Regten der Volken te laag ftelde, en het land te veel als een *eigendom* van den Vorst deed voorkomen, hetwelk het misfchien in de vroegere Middeleeuwen, door het zwaard der Barbaren, wel was, doch waaruit men in onzen ftaat der Maatfchappij geene gevolgtrekkingen mag opmaken. Ook kwamen er vele tegenfchriften uit tegen KLUIT, die juist in eenen tijd leefde, waarin eene leer, tegen zijn gevoelen lijn-

lijnregt aangekant, den boventoon ſloeg. Acht en twintig jaren lang worstelde hij, moedig en uit zijn ſtandpunt *conſequent*, tegen de voorſtanders van de *Souvereiniteit* des Volks; hij voltooide in dien tijd zijn geleerd werk: *Historia Critica Comitatûs Hollandiæ et Zelandiæ*, vier deelen, 4to, waarin verſcheidene zeer belangrijke punten omtrent onze vroegſte Geſchiedenis, den oorſprong des Graafſchaps, enz. opgehelderd, en die ophelderingen door eene menigte echte ſtukken geſtaafd worden (*f*). In 1780 en 1789 gaf hij eene *Handleiding* tot zijn Collegie *over het oude Nederlandſche Volkenregt* uit. In 1790 en 1791 verſchenen zijne *Geſchiedenis der Verbonden van het Vereenigd Nederland*. Hij had in 1785 de *Souvereiniteit der Staten van Holland* verdedigd, in 1793 zijne bedenkingen in het midden gebragt over de *Franſche Regten van den mensch*, en in 1794 aanmerkingen gemaakt op den *Oorlog met Engeland van* 1780 (ten voordeele der *Engelſchen*). In 1795 werd hij door de heethoofdige, en daarbij zeer onverdraagzame partij der *uitſluitende vrijheidsvrienden*, van zijn ambt verlaten, doch in 1802, bij gelegenheid van den Vrede van *Amiens*, door het meer rekkelijke Staatsbewind herſteld. Koning LODEWIJK, die zijne beginſelen vooral moest goedkeuren, droeg hem in 1806 den nieuwopgerigten leerſtoel in de *Sta-*

Vaderlandſche Geſchiedenis.

A. KLUIT.

(*f*) Als Rector te *Middelburg* had hij reeds in het naburige *Vlaanderen* en *Braband* verſcheidene bouwſtoffen tot dit werk verzameld.

Vaderlandsche Geschiedenis.

A. KLUIT.

Statistiek op. Doch niet lang mogt de Hoogeschool op nieuw het onderwijs dezes grondig geleerden mans genieten: hij sneefde deerlijk bij *Leyden's* onvergetelijke ramp in 1807. De vrucht waarschijnlijk zijner ambteloze jaren was dat doorwrochte werk: *Geschiedenis der Hollandsche Staatsregeling*, hetwelk onmisbaar is voor elk, die eene juiste kennis onzer oude Wetten en Staatsvormen verlangt. Hij is doorgaans grondiger, en ook op dit punt uitvoeriger, dan WAGENAAR. Men zou hier vergeefs eene gewone schildering der Grafelijke Regeringen, Omwentelingen en Oorlogen zoeken: de Schrijver ontwikkelt meer opzettelijk de betrekkingen der vroegere Regenten tot de inwoners, den afwisselenden staat van Adel en Gemeente, den toenemenden invloed des Volks, de oprigting en wetgeving der steden door de Vorsten, den oorsprong, invloed, magt en regering der Staten en Stadhouders (doorgaans ten voordeele der laatsten). Ook hier wordt alles door bijlagen gestaafd. KLUIT had als kenner van het *Hollandsche* Staatsregt zijns gelijken niet. — In eenen

CÉRISIER.

geheel tegenovergestelden zin schreef CÉRISIER zijn *Tafereel der Nederlandsche Geschiedenissen;* hetzelve was uitsluitend ten nadeele der Stadhouderen, en ten behoeve dier Staatspartij, welke tot 1787 in *Holland* het roer in handen had. Vele nieuwe oogpunten, en vooral ontdekkingen in het vak der oude Geschiedenis, gelijk van KLUIT, moet men daarin niet verwachten. Hij sluit eenigzins meer, dan WAGENAAR, ook de overige Gewesten in zijn Plan; doch in kennis

nis van zaken ſtaat hij met dezen niet gelijk, ſchoon hij verzekert, veel hulpe gehad te hebben van ſchriften, nog onuitgegeven ten tijde dat WAGENAAR zijne *Historie* ſchreef. Men verhaalt, dat hij bij *gijzeling gedwongen* zou wezen, de latere Deelen van zijn werk te leveren — door den Boekverkooper. Wij ſtaan hiervoor echter niet in. Het werk van CÉRISIER werd zeer vrij door eene kundige pen vertaald, en verbeterd. — Grootere verdienſten had HENDRIK VAN WIJN, Penſionaris van *Gouda*, naderhand *Archivarius* des Rijks; een man, doorkneed in de Oudheden en Geſchiedenisſen des Vaderlands, blijkens de bijvoegſelen en nalezingen tot WAGENAAR'S *Vaderlandſche Historie*, waaraan VAN WIJN wel het grootſte aandeel had, *de Historiſche Avondſtonden* en *het Huiszittend Leven*, die ſchatkamers voor de kennis der oude zeden, gebruiken, Letterkunde en Oudheden des Vaderlands. Deze zijn arbeid was veel onderhoudender en tevens belangrijker, dan het zeer lang uitgerekte *onmiddellijke* (tot 1778) en middellijke Vervolg op WAGENAAR, het eerſte in drie, het andere in bijna vijftig Deelen, van een' ongenoemden Schrijver; eene onbekookte zamenſtelling, zonder zamenhangend Plan, beknoptheid of bekoorlijkheid van ſtijl. Een ongenoemde ondernam eene *Charakterkunde der Vaderlandſche Geſchiedenisſe* te ſchrijven, die het echter, in vier ſtukken (1783 tot 1790), niet verder gebragt heeft, dan tot op KAREL V., en geheel niet van partijdigheid tegen verſcheidene oude Graven is vrij te pleiten.

Vaderlandſche Geſchiedenis.
CÉRISIER.
VAN WIJN, Vervolg op WAGENAAR.

§ 357. Bijzondere Geschiedschrijv.

MEERMAN.

De werken over bijzondere gedeelten der Vaderlandsche Geschiedenis waren van geen overgroot belang. Het eerst verdient hier genoemd te worden MEERMAN's *Geschiedenis van* WILLEM, *Roomsch' Koning*. Deze, toen nog jonge Geleerde, was de Zoon van den uitmuntenden GERARD MEERMAN, en in 1753 in *'s Hage* geboren. Hij vormde zich in *Duitschland*, op de Hoogescholen te *Leipzig* en *Göttingen* (onder ERNESTI en HEYNE!), van waar de smaak voor de *Duitsche* Letterkunde hem altijd is bijgebleven. Te *Leyden* nam hij nog de lessen van RUHNKENIUS, VALCKENAER en PESTEL, en werd in 1774 tot Doctor in de Regten bevorderd, met eene belangrijke *Dissertatie* over *de slaking van het voormalige Rijksverband tusschen het H. Roomsche Rijk, en de Staten der Vereenigde Nederlanden;* welke slaking hij vooral in het *Augsburger* Verdrag van 1548 vindt; zijnde naderhand allengs meer en meer losgerukt, en eindelijk voor de Republiek geheel vernietigd. Hierop begaf zich MEERMAN op reizen, bezocht *Groot-Brittannië*, *Frankrijk*, *Zwitserland*, *Italiën* en *Duitschland*. Na zijn huwelijk (1785) bezocht hij met zijne Echtgenoote achtervolgens *Groot-Brittannië* (andermaal) en, door de *Pruissische* en *Oostenrijksche* Staten heen, *Italië* op nieuw, vooral *Napels* en *Sicilië* (1791), daarop reisde hij, na de Omwenteling, die hem, als Prinsgezinde, niet aangenaam kon zijn, uit een Vaderland, hetwelk hem niet scheen te behoeven, naar het Noorden en Noordoosten van *Europa*, *Deenemarke*, *Zweden*, *Rusland* en *Polen*. Alle de vruchten,

ten, die deze Reizen hem opleverden, en die tevens voor het Algemeen van belang waren, heeft hij in de drie werken, over de genoemde landen, door den druk bekend gemaakt. MEERMAN was Schepen in zijne geboorteſtad, Lid der Vergadering van *Holland*, en meermalen Voorzitter der Staten-Generaal; hij was ijverig den Stadhouder en den ouden Regeringsvorm toegedaan, bleef dus van 1795 tot 1802 buiten bediening: doch werd toen (daar WILLEM V. zelf de oude Regenten van hunnen eed ontſloeg) Voorzitter van het Departementaal Beſtuur (een andere naam voor de Staten) van *Holland*, en als zoodanig, benoemd, om de voortreffelijke *Hamburger* Armeninrigtingen in *Nederland* in te voeren. In 1806 verwelkomde hij Koning LODEWIJK binnen de grenzen der Provincie, en ſtond bij dezen Vorst in blakende gunst, die hem tot Kamerheer en Opziener over de Kunſten en Wetenſchappen aanſtelde. Alle deze ambten nam hij, bij zijn' onmetelijken rijkdom, zonder belooning waar. Ook NAPOLEON achtte en eerde hem: hij benoemde hem tot *Senateur*, Officier van zijn Legioen van Eer; en MEERMAN hield zich door den gewonen eed, bij die benoemingen gedaan, zoo ſtipt gebonden, dat hij, bij de Omwenteling van 1813 in *Holland* zijnde, dadelijk naar *Parijs* terug keerde, om niet in verzoeking tot ontrouw te vervallen. Dit berokkende hem natuurlijk vele vijanden. In 't Vaderland teruggekeerd (na den val van NAPOLEON) bleef hij ambteloos, en overleed in 1815.

Bijzondere Geſchiedſchrijv.

MEERMAN.

Bijzondere Geschiedschrijv.

MEERMAN.

In de volle kracht van zijn leven, dertig jaren oud, had hij den arbeid ondernomen, die ons hier vooral bezig moet houden: de *Geschiedenis van Graaf* WILLEM II. *van Holland*, *Roomsch' Koning*. Hij beschouwt dien Vorst zoowel in zijn bestuur over *Holland*, als over het *Duitsche* Rijk, en bij die gelegenheid den toestand van beiden: de zeden, gewoonten, den Godsdienst, de staatsgesteldheid en wetten. Ook dit werk is rijkelijk met bijlagen en bewijsstukken uitgerust, en eene zeer belangrijke bijdrage tot de Geschiedenis der dertiende Eeuw. — Bovendien hebben Geschiedenis en Letterkunde aan MEERMAN eene menigte meer of min gewigtige stukken te danken, zoo als de vergelijking tusschen de verbonden der *Acheërs*, *Zwitsers* en *Nederlanders*, bekroond bij de Akademie der fraaije Letteren te *Parijs*; DE GROOT'S *Vergelijking der Gemeenebesten van Athene*, *Rome en Nederland*, volgens een Handschrift des grooten mans uitgegeven, vertaald en met zeer geleerde en belangrijke Noten voorzien (in het laatste Deel heeft hij eene Vertaling, in onberijmde Verzen, van de *Ridders* des *Atheenschen* Blijspeldichters ARISTOPHANES); onuitgegevene Brieven van DE GROOT aan OXENSTIERN (1807); verslag der eerste reize van PETER *den Grooten* in *Holland* (1811), sedert door SCHELTEMA'S werk verduisterd; Geschiedenis van het Beleg van *Leyden*, onder JAN *van Beijeren*, in 1420, en eene vergelijking tusschen JOSIA, ANTONIJN *den Vromen* en HENDRIK IV. (1807), en Blijken der Goddelijke wijsheid in de Geschiedenis

(1806)

(1806) (*g*). — ENGELBERTS schreef (van 1796 tot 1799) over de aloude gesteldheid der *Vereenigde Nederlanden*, tot op de Grafelijke Regering, waartoe VAN WIJN en anderen belangrijke bijdragen leverden, en verdedigde, in een afzonderlijk werk, de eer der *Nederlandsche* Natie. Wij zullen niet spreken van de tallooze twistschriften, die elke partij voor zich zelve, in den vorm van Geschiedenissen, deed drukken, zoo als: HERING'S *Tooneel der oude en nieuwe Staatsgeschiedenissen des Vaderlands* (1789 en later); ZILLESEN'S *Geschiedenis der Vereenigde Nederlanden*; VAN DER AA'S *Geschiedenis van den Oorlog des jaars* 1793, *van* WILLEM V., *van de Stadhouders*, enz.; werken, waar men minder naar de taal der waarheid, dan naar die der hartstogten hoorde; hoewel wij daarom geenszins de goede trouw der Schrij-

Bijzondere Geschiedschrijv.

ENGELBERTS.

(*g*) MEERMAN vertoonde zich ook als Dichter, doch hierin lag zijne sterkte niet. Zijne *Hexameters* (want hij beminde die voetmaat bij voorkeur) zijn stroef, hortend, onwelluidend, zoowel in de vertaling der *Messiade* van KLOPSTOCK (die echter de verdienste heeft, van zeer schoone platen te bezitten, te *Weenen* gegraveerd, en waaraan de Vertaler geene kosten gespaard heeft), als het Gedicht *Montmartre*, eene beschouwing van dien berg, nabij *Parijs*, hetwelk echter eenige zeer schoone, en voor dien tijd moedige plaatsen heeft, waarin hij aan NAPOLEON de verdiensten der *Hollanders* voor oogen stelt, en hem vermaant, die te sparen. Men kan over MEERMAN niets beters lezen, dan zijne uitmuntende Lofrede door CRAS, *Elogium Johannis Meermanni*, *Amst.* 1817. Ook het Artikel over hem in de *Galerie historique des Contemporains* is zeer belangrijk. T. VII. p. 37—40.

Bijzondere Geschiedschrijv. VAN SPAAN.

Schrijvers behoeven te verdenken, die slechts door de tijdsomstandigheden weggesleept werden. — Van veel meer belang zijn de latere werken van den Rijksvrijheer VAN SPAAN: *Oordeelkundige inleiding tot de Historie van Gelderland*, waarin hij de algemeen geloofde Vorstenreeks der zoogenaamde *Rijksvoogden* van *Gelderland*, en de *Nassausche* Graven uit de Geschiedenis uitmonsterde, en dus het begin der eigenlijke *Geldersche* Geschiedenis later stelde dan gewoonlijk. Dit werk werd in 1814 gevolgd door eene *Historie van Gelderland*, op de *Oordeelkundige Inleiding* gegrond, en welke in vier of vijf Deelen de Graven en Hertogen tot de inlijving van *Gelderland* bij de *Oostenrijksche* Monarchie zouden hebben bevat, doch waarvan slechts het eerste Deel (*h*), tot den dood des eersten Hertogs, REINOUD, in 1343, loopende, het licht ziet. VAN SPAAN spreidt eene zeer groote kunde in de oude schriften der Middeleeuwen ten toon; en weet zeer scherpzinnig ook dáár, waar anderen het gewone gevoelen slechts napraten, de leemten van hetzelve te ontdekken. Zoo ontneemt hij niet alleen aan NASSAU's oude Huis den *Gelderschen* Gravenhoed, maar ook aan *Nijmegen* de Stedekroon als vrije Rijksstad. De zeden en gewoonten der Middeleeuwen zijn hem gemeenzaam. Uit oude *Charters* zoowel als Kronijken delft hij belangrijke oorkonden op. Dat hij wel eens tot kleinighe-

(*h*) *Utrecht* 1814.

heden vervalt, is een gebrek, van zulk een werk bijna onafscheidelijk. — De Heer VAN HASSELT dolf uit oude Grafelijke Rekeningen vele bijzonderheden op, die echter wel eens nog meer, dan bij den Baron VAN SPAAN, in het kleine vielen. De *Substitut-Archivarius* van het Rijk, DE JONGE, deed zich als een' waardigen kweekeling en opvolger van VAN WIJN kennen door zijne belangrijke onderzoekingen over den oorsprong der *Hoeksche* en *Kabeljaauwsche* twisten, door zijne levensschets van FLORIS, den Voogd van *Holland*, gedurende de minderjarigheid van FLORIS V., en van de Geschiedenis der doorluchtige Zeehelden EVERTSEN. Het zoo even genoemde onderwerp, de honderd vijftigjarige *Hoeksche* en *Kabeljaauwsche* burgeroorlogen en geschillen, werden een onderwerp der nasporing van den *Leydschen* (voorheen *Franckerschen*) Hoogleeraar HENDRIK WILLEM TYDEMAN, Zoon van den voormaligen Griffier der Staten van *Overijssel*, naderhand (met den Zoon) Hoogleeraar te *Leyden*, MEINARD TYDEMAN, beide om hunne uitgebreide belezenheid in de meeste vakken der menschelijke kunde, vooral ook in Geschiedkennis, beroemd. TYDEMAN legt in de genoemde Prijsverhandeling vooral veel scherpzinnigheid in het afbreken der tot daartoe aangenomene stelsels aan den dag: doch DE JONGE (nader aan de bron) brengt meer onbekende daadzaken aan het licht. — De Geschiedenis onzer Omwenteling van 1813 werd zeer goed door HERMAN BOSSCHA beschreven, wiens inleiding zich vooral door beknoptheid,

Bijzondere Geschiedschrijv.
VAN HASSELT.
DE JONGE.
TYDEMAN.
BOSSCHA.

Bijzondere Geschiedschrijv. heid, zaakrijkheid, en eene zeer gepaste voordragt onderscheidt.

§ 358.
Zuidel. Gewest. Werken der *Brusf.* Akad.

In de Geschiedenis der *Zuidelijke* Gewesten ontving de (in 1794 met de oude Staatsregeling verdwenen, doch door *Neêrlands* Koning, in 1816, herstelde) *Brusselsche* Akademie verscheidene belangrijke bijdragen, de vroegere meest alle door den kundigen DES ROCHES, en van lateren, onder anderen de Geschiedenis van den derden staat van *Braband*, door den Kanonnik ERNST, eenige meer bijzondere punten der Geschiedenis, en, na de herstelling in 1816, een onderzoek, welke plaatsen in de XVII Gewesten, van de zevende tot de twaalfde Eeuw, voor steden konden doorgaan? De Schrijver der op dit antwoord in 1817 bekroonde (doch reeds in 1794 ingezondene) Verhandeling was intusschen gestorven, en is dus onbekend gebleven. Meer uitgebreid was het doel en het nut, door een der leden van die Akademie, den Heer DEWEZ, Schrijver eener Algemeene en Bijzondere Geschiedenis der *Zuid-Nederlandsche* Gewesten, waardoor deze Geleerde, voorheen Onderprefekt van *St. Hubert*, daarna Commissaris van Onderwijs, en Opziener der *Athenea*, thans Secretaris der *Brusselsche* Akademie, eene wezenlijke behoefte vervuld, en uit oude Kronijken, die weinigen meer lezen, eene welgeschrevene, onderhoudende en vrij naauwkeurige Geschiedenis van *België* heeft zamengesteld, die echter in de oude tijden veel naauwkeuriger is, dan in de nieuwere,

DEWEZ.

voor-

vooral in de tijden na het twaalfjarig Bestand tot op den dood van MARIA THERESIA. Daarentegen wordt de belangrijke Regering van JOSEPH, en de opstand onder dien Keizer, naauwkeurig geschetst (*i*). In het tweede werk verhaalt de Schrijver de bijzondere lotgevallen der onderscheidene Gewesten, uitgezonderd *Braband*, hetwelk hem bij het eerste tot leiddraad gestrekt heeft. Nogtans doet de aard van zijn onderwerp hem meermalen tot herhalingen van zijne Algemeene Geschiedenis vervallen (*k*).

Zuidel. Gewest. Werken der *Brusf.* Akad. DEWEZ.

§ 359. Oude Geschied. LUZAC. STUART. V. HAMELSVELD.

Gaan wij nu tot de *Algemeene*, in 't bijzonder de *oude* Geschiedenis over, zoo zou men zekerlijk, daar eene meer wijsgeerige blik de Geschiedschrijvers in geheel *Europa* begon te geleiden, ook in het Vaderland van HOOFT en DE GROOT een aantal uitstekende Schrijvers in dat vak hebben mogen verwachten, zoo niet de vertaalzucht aan den eenen, overgroote schroom en zedigheid aan den anderen kant, benevens gebrek aan aanmoediging bij de ongelukkige tijden, de ontkiemende lust tot bijdragen voor de Algemeene Geschiedenis, althans ten deele, verstikt had. Ook partijgeest droeg bij tot belemmering van den

---

(*i*) *Histoire Générale de la Belgique depuis la Conquète de César*, Brux. 1806, 1807, 7 Vol. 8°.

(*k*) *Histoire Particulière des Provinces Belgiques, sous le Gouvernement des Ducs et des Comtes, pour servir de Complétement à l'Histoire Générale*, Brux. 1816, 4 Vol. 8°.

Oude Geschied. LUZAC. STUART. V.HAMELSVELD.

den geest tot onderzoek: dus werd de beroemde LUZAC van zijnen post als Onderwijzer der Vaderlandsche Geschiedenisfen beroofd (1796), omdat hij in zijne voortreffelijke *Akademische* Redevoering: SOKRATES *als Burger beschouwd*, de *Atheensche* Staatsregeling met aanmerkingen over de *Aristokratie* geschilderd had op eene wijze, die den toenmaligen Bestuurderen ongevallig was. — Nogtans getuigt de vrij algemeene goedkeuring, waarmede de *Romeinsche Geschiedenis* van MARTINUS STUART (Predikant bij de Remonstranten, eerst te *Utrecht*, daarna te *Amsterdam*, thans Lid der derde Klasfe van het *Nederlandsch Institut*, en Geschiedschrijver des Rijks) (*l*) ontvangen werd, dat de tijden een goed, hoezeer ook uitgebreid, geschiedkundig werk op prijs wisten te stellen. Het werk moge in sommige deelen wat al te uitvoerig, en misschien niet altijd met genoegzaam gestrenge oordeelkundige keuze der berigten geschreven zijn (vooral in den oudsten tijd), doch deze gebreken (indien zij bestaan) ziet men over het hoofd bij den edelen geest, die den Schrijver bezielt, zijne schoo-

(*l*) *Romeinsche Geschiedenisfen*, *Utr.* 1792 tot *Amst.* 1810, 30 deelen gr. 8vo, tot op CONSTANTIJN *den Grooten.* Nog: *Tafereelen der Fransche Omwenteling*, en de *Reis van den jongen Anacharsis*, beide uit het *Fransch*, de laatste *Amst.* 1794—1801, 10 deelen. En, *de Mensch*, *zoo als hij voorkomt op den bekenden Aardbol;* eene voorstelling van de onderscheidene menschensoorten, volgens de beste Reisbeschrijvingen, *Amst.* 1802, met uitmuntende platen van KUYPER (door den dood van dien Kunstenaar niet voltooid).

ſchoone teekening der karakters, wijsgeerige ontwikkeling der gebeurtenisſen, en levendige voordragt. — Dit werk werd (in zoo verre het de Geſchiedenis van het Gemeenebest behandelt) verkort door YSBRAND VAN HAMELSVELD, die ook eene zeer beknopte, bruikbare, en algemeen onderhoudende *Geſchiedenis der Joden* ſchreef (1805), van de verwoesting van *Jeruzalem* tot op onze tijden, alsmede eene verkorte *Algemeene Geſchiedenis*. — Voor het *Akademiſche* onderwijs brak C. W. DE RHOER (Hoogleeraar in de Geſchiedenisſen en Letteren te *Harderwijk*, daarna in de Regten te *Utrecht*, overleden in 1820) de baar, om de Geſchiedenis *pragmatisch* en *wijsgeerig* te behandelen. VOLTAIRE's en MONTESQUIEU's geſchriften, daarna die van HUME en GIBBON, ſtrekten hem daarbij tot eerſte wegwijzers. Hij genoot een zeldzaam geluk. Zijn lof werd door VAN HEUSDE vermeld, bij de opening van het *Utrechtſche* Genootſchap in 1821, ſedert gedrukt.

Oude Geſchied. STUART. V. HAMELSVELD. DE RHOER.

§ 360. Nieuwe Geſch. SCHELTEMA.

In de nieuwere Geſchiedenis mogen wij JACOBUS SCHELTEMA niet vergeten. Deze verdienſtelijke *Nederlander*, een onzer beste levende Geſchiedſchrijvers, had verſchillende lotgevallen, die wij hier niet alle kunnen opnoemen. Hij was in 1767 te *Franeker* geboren, moest in 1787, in die ſtad Advocaat zijnde, om zijne gevoelens, dezelve ontwijken, onthield zich toen een' tijdlang te *Steinfurt*, werd in 1795 Lid van het *Comité* voor de zaken des Bondgenootſchaps te lande, in 1797 Lid der tweede *Na-*

tio-

Nieuwe Gesch. SCHELTEMA.

tionale Vergadering, in 1798 door de *Revolutionairen* in hechtenis genomen, dan den 12 Junij hersteld, bekleedde nog onderscheidene ambten, werd, na de inlijving des lands bij *Frankrijk* in 1810, Vrederegter te *Zaandam*, en is thans Griffier bij het Hoog *Militaire* Geregtshof te *Utrecht*. In 1814 had hij reeds, door te *Zaandam* verzamelde bouwstoffen aangemoedigd, PETER *den Grooten*, *Keizer van Rusland*, beschouwd, hoe hij in *Holland*, en in 't bijzonder te *Zaandam* vertoefde (*m*) (zoowel in 1697 als in 1717). De goedkeuring, welke dit werk vond, en het volgende verblijf des Schrijvers in *den Hage*, alwaar hem de Archiven des Rijks openstonden, deden hem besluiten, hetzelve eene grootere uitbreiding te geven, en alle de betrekkingen tusschen *Rusland* en de *Nederlanden*, van de vroegste tijden af, op te halen. In vier Deelen is deze belangrijke arbeid tot stand gebragt: dezelve loopt echter niet verder, dan tot den dood van PETER. SCHELTEMA's oorspronkelijk Plan, om de betrekkingen ook *na* dien tijd op te sporen, is dus niet tot stand gekomen; hij bevond dezelve daartoe niet belangrijk genoeg. Zijne vlijt in het opsporen van min bekende bijzonderheden wordt geëvenaard door de kracht zijner voorstelling. Hij heeft zich daarbij HOOFT ten voorbeelde gekozen, en volgt denzelven, misschien wat al te naauwkeurig, op den voet. Deze na-

(*m*) *Amst.* 1814, 2 deelen.

nabootsing is minder zigtbaar in het werk over *Rusland*, waarin gedeeltelijk een zekere *diplomatieke* toon moest heerschen, dan in SCHELTEMA's andere werken, vooral *den laatsten Veldtogt van* NAPOLEON (in 1815); een meesterlijk tafereel, waarin de uitstekende partijen veel schilderachtiger zijn, en dus eenen Geschiedschrijver meer gelegenheid geven, zijn penseel in de verwen van dien ouden Vader onzes Prozastijls te doopen.

Nieuwe Gesch. SCHELTEMA.

§ 361. Levensbeschr. SCHELTEMA.

Niet alleen als Geschied-, maar ook als Levensbeschrijver munt SCHELTEMA uit. Zijn *Staatkundig Nederland*, levensschetsen der *Hollandsche* Staatslieden van eenigen naam behelzende, is in zijne soort eenig; het is niet tijdrekenkundig, maar *alphabetisch* gerangschikt. Noch het *Krijgshaftige*, noch het *Letterkundige Nederland*, door SCHELTEMA bijkans beloofd, zien het licht; en bij de menigvuldige bezigheden, die zijn tegenwoordige post hem aanbiedt, zou men moeten wanhopen, die immer te zien verschijnen. Doch zijne uitstekende bijdragen tot beide die vakken, vooral het laatste, toonen, hoe veel hij, bij meerderen tijd, daarin zou hebben *kunnen* verrigten. Immers, bezitten wij niet van hem die heerlijke Redevoering over HOOFT's Brieven, eigenlijk eene karakterschets van zijnen Lievelingsschrijver, uit deszelfs Brieven opgemaakt, waaruit men den voortreffelijken mensch, ambtenaar, burger en Vriend leert waarderen, en die, misschien nog uitstekender, levensschets van de Dochters van ROEMER

VIS-

Levensbeschr. SCHELTEMA. VISSCHER, waarin SCHELTEMA de kunst verstaan heeft, om, meer dan iemand anders, in zoo verre wij weten, de schoone Eeuw van FREDERIK HENDRIK als in één brandpunt voor te stellen, daar toch dit edele Zusterpaar daarvan het sieraad en den wellust uitmaakte, en bijkans alle *Geniën*, waarvan *Nederland* toen overvloeide, haar, wegens kunde en bevalligheid, en talenten, eene welverdiende hulde toebragten? Waarlijk! men leert door die uitmuntende levensschets de voorwerpen derzelve, en de Eeuw, waarin zij leefden, beminnen. En hoe veel heeft SCHELTEMA niet buitendien voor de Levensgeschiedenis van beroemde Letterkundigen gedaan! In zijn *Geschied-* en *Letterkundig Mengelwerk* vinden wij toch levensberigten van JOHAN VAN HEEMSKERK, WILLEM SWINNAS, LAURENS REAAL, HUBERT DUIFHUIS, GYSBERT KOEN, en MEINDERT VAN TIENEN. SCHELTEMA is de waardige handhaver van de eer onzer Vaderen, en verdient onder de ijverigste, kundigste, en bevalligst schrijvende onderzoekers van 's lands Geschiedenissen geene geringe plaats te bekleeden.

§ 362. Geschiedenis der Menschh. MUNTINGHE. Den overgang tot de *Kerkelijke Geschiedenis* maakt, in zeker opzigt, MUNTINGHE's *Geschiedenis der Menschheid naar den Bijbel* (*n*). Dit werk bevat vele gewigtige denkbeelden. De oude *Hebreeuwsche* oorkonde

(*n*) I. Deel *Amst.* 1801, XI. Deel *'s Gravenhage* 1817.

de is daarbij ten grondslag gelegd, en daarop de gang der Voorzienigheid met het menschdom, en de ontwikkeling der menschheid in zedelijke, verstandelijke en wetenschappelijke beschaving uit berigten, somtijds uit kleine wenken van gewijde of ongewijde Schrijvers voorgedragen; ook worden de voornaamste Staatkundige voorvallen uit de ongewijde Geschiedenis niet uit het oog verloren. Het werk loopt tot op de eerste uitbreiding van het Christendom, en den ondergang der oude *Joodsche* Godsregering, door de vernieling van stad en tempel. De geleerde Schrijver van dit werk werd in 1752 in het *Groningsche* dorp *Termunten* geboren, begaf zich in 1766 op de Hoogeschool van de Hoofdstad zijner Provincie, leide zich, onder SCHRÖDER, op de *Oostersche* talen toe, werd in 1775 Doctor in de Godgeleerdheid, in 1789 Hoogleeraar in die wetenschap en in de Kerkelijke Geschiedenis te *Harderwijk*, wees in 1795 en 1798 eenen leerstoel te *Leyden* van de hand, doch aanvaardde in laatstgemelde jaar het beroep in de Godgeleerdheid te *Groningen*, hetwelk hij sedert met zeer veel lof en algemeene toejuiching, ook om zijne gematigde, verlichte, en echt *liberale* denkwijs, heeft bekleed. Wij zullen hem beneden als *Oostersch* Taalkenner en Godgeleerde wedervinden (*o*).

Geschiedenis der Menschh. MUNTINGHE.

§ 363. Kerkel. Gesch. V. HAMELSVELD, YPEY.

Onder de Schrijvers der *Kerkelijke Geschiedenis* moeten wij voornamelijk VAN HAMELSVELD en YPEY op-

(*o*) *Galerie historique des Contemporains*, T. VII. 1. part. p. 191, 192.

Kerkel. Gefch. opnoemen. De eerfte heeft vele Staatkundige lotgevallen gehad, waarin wij hier niet zullen treden, alleen aanftippende, dat hij een der ijverigfte leden van de *Patriotfche* partij was, door de Omwenteling in 1787 te *Utrecht*, als Hoogleeraar, van zijn ambt verlaten werd, alstoen ambteloos te *Leyden* leefde, in 1795 en later een werkdadig aandeel nam in de toenmalige Staatsgefchillen, Lid der eerfte *Nationale* Vergadering was, en naderhand te *Amfterdam* ambteloos woonde. Talrijk, en gedeeltelijk zeer uitgebreid, zijn zijne gefchriften, waaronder wij hier flechts de *Bijbelfche Aardrijkskunde* zullen opnoemen; een voor Bijbelminnaars zeer nuttig boek, met vlijt en kunde gefchreven: de *Bijbelgefchiedenisfen*, twee deelen, en, eindelijk, de *Algemeene Gefchiedenis der Christelijke Kerk*, in 20 (en met het Vervolg door YPEY 26) deelen. Dit werk heeft zijne nuttigheid, maar van al te groote uitvoerigheid kan men hetzelve bezwaarlijk vrijfpreken. VAN HAMELSVELD bragt zijne Gefchiedenis tot op de tijden der Hervorming. ADOLF YPEY, Hoogleeraar te *Harderwijk*, naderhand te *Groningen*, ontwikkelde, als Vervolg op VAN HAMELSVELD, die gewigtige gebeurtenis en hare gevolgen tot op de achttiende Eeuw, welke hij afzonderlijk befchreef, en daarop, in 1819 en later, *de Gefchiedenis der Hervormde Kerk in Nederland* (met den Hofprediker DERMOUT) deed volgen. Misfchien zijn ook deze werken een weinig al te veel in bijzonderheden vervallen, ten gevolge van de groote kunde des Schrijvers; maar grondigheid, onpartijdige waarheidsliefde

V. HAMELSVELD.

YPEY.

en

en blootlegging van de feilen zijner geloofsverwanten in vroegeren tijd, maken deze werken tot kostbare gedenkſtukken van den geest, die in de negentiende Eeuw zelfs Hoogleeraars der Hervormde *Nederlandſche* Kerk bezielt; een geest, zóó lijnregt ſtrijdig met die onchristelijke bitterheid, welke helden der waarheid, als DE GROOT en KAMPHUYZEN, vervolgde, dat YPEY aan de gedachtenis der oude Remonstranten van 1618 de volledigſte hulde bewijst: terwijl hij bij alle gepaste gelegenheden aan de Doopsgezinden lof toezwaait, en daardoor tot de verbroedering in den geest (al is het dan ook in onderſcheidene Kerkgenootſchappen) van de te lang verdeelde Protestanten zeer veel heeft bijgedragen. Omtrent de taal heeft hij door zijne *Geſchiedenis der Nederlandſche tale*, welke de *Maatſchappij van Nederlandſche Letterkunde* met den grootſten lof vermeld heeft, blijken van uitſtekende kunde gegeven. Kerkel. Geſch. V. HAMELSVELD. YPEY.

§ 864.

De *Letterkundige Geſchiedenis* vond nog altijd beminnaars en aankweekers. Van SAXE, wiens *Onomasticon* in dit Tijdperk voltooid werd, is reeds geſproken. WYTTENBACH (§ 277) onderzocht, bij het *Stolpiaanſche legaat* (aan onderzoekingen over de Natuurlijke Godgeleerdheid en Zedekunde gewijd), de gevoelens der Ouden, wegens de *Eenheid van het Opperwezen* (1780), waarin hij voornamelijk zocht te betoogen, dat de oude *Grieken* daaromtrent niets aan de *Joden* te danken hadden. Met JERONYMO DE BOSCH onderzocht hij, Geſchiedkundig, het geloof Letterk. Geſch. WYTTENBACH. DE BOSCH.

 der

Letterk. Gesch. WYTTENBACH. DE BOSCH.

der oude Heidensche wereld aan de onsterfelijkheid der ziel, met dien uitslag, dat WYTTENBACH, aan wien DE BOSCH, zijn huisgenoot, gulhartig zijn geheele ontwerp had medegedeeld, terwijl hij dezen van zijn oogmerk niets bekend maakte, den gouden, en DE BOSCH den zilveren eereprijs bekwam (1783).

§ 365. DE VRIES. SIEGENBEEK. KANTELAAR. VAN CAPPELLE.

Terwijl de talrijke Letterkundige Genootschappen, die tot hiertoe het *Genie* aan banden gelegd hadden, verminderden, verhieven zich de overige, ten deele uit de vereeniging der besten onder de vroegeren zamengesteld, tot de hoogte der tijden. Onder dezen hebben wij reeds meermalen met lof van de *Maatschappij van Taal- en Dichtkunde* (*p*) gesproken. Uit haren schoot kwam ook (1809) de eenige volledige Geschiedenis der *Nederlandsche* Dichtkunst voort. Op hare vragen naar de *vorderingen en verachtering der Nederduitsche Dichtkunde*, *gedurende de achttiende Eeuw*, *in vergelijking met vroegere tijdperken*, ontving zij een antwoord, tevens ééne *Geschiedenis der Dichtkunde*, en eene *bloemlezing uit de werken der betere Dichters* bevattende. JERONYMO DE VRIES, een zusters zoon van JERONYMO DE BOSCH, en deszelfs opvolger, als eersten Klerk ter Secretarij van *Amsterdam*, naderhand Griffier dier stad, had zich geheel naar de grondstellingen van zijnen waardigen Oom gevormd, om de Dichtkunst niet naar *regelen*, maar naar *modellen* te bestuderen en

(*p*) Naderhand *van fraaije Kunsten en Wetenschappen.*

en te beoordeelen. Met wijsgeerige fcherpzinnigheid en een echt kunstgevoel, in eene edele taal, ontwikkelde hij de oorzaken van den fchoonen bloei der Poëzij in de zeventiende, en haar verkwijnen en verwelken in de achttiende Eeuw; flechts belette hem het befcheidene ftilzwijgen, waartoe hij zich ten aanzien der nog levende Dichters verpligt hield, in een volledig overzigt, en eene echte waardering van de geheele Gefchiedenis tot op onzen tijd, toen reeds de heerlijke herleving van den dichtgeest zulke fchoone vruchten gedragen had. Voor bijzondere gedeelten der Letterkundige Gefchiedenis leverden SIEGENBEEK en KANTELAAR in de *Euterpe* (q) berigten over ZEVECOTIUS, HEINSIUS, andere minbekende Dichters, over VAN DER BURGH, en E. KOOLAART, geboren HOOFMAN, alsmede de Hoogleeraar VAN CAPPELLE, in zijne *Bijdragen tot de Gefchiedenis der Wetenfchappen en Letteren in Nederland* (r), veel wetenswaardigs.

Letterk. Gefch. DE VRIES. SIEGENBEEK. KANTELAAR. VAN CAPPELLE.

§ 366. Tijdfchriften.

Onder de vele Letterkundige Tijdfchriften, wier aantal fteeds meer en meer aan de behoefte van het gedurig aangroeijende lezende Publiek beantwoordden, behielden de *Letteroefeningen* nog fteeds eene voorname plaats, hoewel in de vroegere jaren van dit Tijdperk ook de *Vaderlandfche Bibliotheek van We-*

(q) *Amft.* 1810, 1811.

(r) *Amft.* 1821. Over SIMON STEVIN, DREBBEL, MAURITS als Wiskundige, Invloed der *Hollandfche* Letterkunde op de *Hoogduitfche*. G. A. BREDERO, BOERHAVE en 's GRAVESANDE.

Letterk. Gefch. Tijdfchriften. *Wetenfchap*, *Kunst en Smaak* (die later tot een zeer onoordeelkundig Maandwerk afdaalde), de *Recenfent* (een geestig, doch fcherphekelend Tijdfchrift, hetwelk flechts kort beftond), de *Recenfent ook der Recenfenten* (1803 en later), en de *Schouwburg voor Letter- en Huishoudkunde* naast dezelve opkwamen. Ook voor Geneeskunde, Regtskennis en Godgeleerdheid kwamen afzonderlijke Tijdfchriften uit. Zekere hoofdgevoelens heerschten bij fommigen derzelve, gelijk de geftrenge regtzinnigheid bij de *Bibliotheek*, de *Kantiaanfche* Wijsbegeerte in den *Schouwburg*. — De Boekhandel, tot daartoe eene bron van rijkdom voor *Holland*, en eene krachtige aanmoediging voor Geleerden, daalde hoe langs zoo dieper, en omvatte niet meer geheel *Europa*, gelijk weleer. Ook de nog in 1780 zoo algemeene zucht voor de *Franfche* Letterkundige voortbrengfelen verminderde zeer: het affchaffen der *Cenfuur* in *Frankrijk* vergunde aan de *Parijfche* Boekhandelaars, de ftoutfte werken te drukken; een doodelijke flag voor den weleer zoo aanzienlijken *Franfchen* Boekhandel in *Holland!* Ook de *Latijnfche* en *Griekfche* Boekhandel leed bij de vele onlusten der Staatkundige gefchillen, zoodat WYTTENBACH reeds in 1793 zijnen *Plutarchus* niet meer in *Nederland*, maar in *Oxford* liet drukken; een nog ongehoord verfchijnfel!

§ 367. Theorie der Kunst. VAN ALPHEN. DE BOSCH.

Voor de *Theorie der fraaije Kunften en Wetenfchappen* werkte VAN ALPHEN door zijne uitvoerige, voor *Nederlanders* omgewerkte, vertaling van RIE-

DELS

DELS werk (*s*), onder dien titel, waarop, vier jaren later, twee dichtkundige Verhandelingen volgden, de eene *over de middelen ter verbetering der Nederlandsche Poëzij*, de andere *over het aangeborene in de Poëzij*. — Meer invloed nogtans had JERONYMO DE BOSCH, de beroemde *Latijnsche* Dichter. Hij was in 1740 te *Amsterdam* geboren. In zijne jeugd tot Apotheker bestemd, dreef echter zijne zucht voor de talen en geschriften der Ouden boven; hij oefende zich, door de lessen van BURMANNUS SECUNDUS, vooral in de *Latijnsche* Dichters, zoowel de oude als nieuwere, en de *Romeinsche* lier werd spoedig de wellust van zijn leven, en de band van vriendschap met vele uitstekende jongelingen, onder welke de vroeggestorvene GERARD HOOFT (§ 259) uitmuntte, wien hij ook door eenen Lijkzang vereerde (1770). Nog echter had hij weinig of niets aan het *Grieksch* gedaan, waartoe nogtans de Predikant FONTEIN, de Student STINSTRA hem aanmoedigden, en vooral WYTTENBACH hem aanleiding gaf. Met dezen woonde hij in hetzelfde huis: en nog in den ouden dag heeft WYTTENBACH voor DE BOSCH, in een' uitmuntenden *Latijnschen* brief, een welverdiend gedenkteeken zijner vriendschap opgerigt. In 1773 werd DE BOSCH, die een min voor hem geschikt beroep tot daartoe had waargenomen, in plaats van WAGENAAR eerste Klerk ter Secretarij van *Amsterdam*. Dit gaf een ruim

Theorie der Kunst.

VAN ALPHEN.

DE BOSCH.

(*s*) *Utrecht* 1778, 2 deelen.

Theorie der Kunst.

DE BOSCH.

ruim bestaan, vooral aan een' ongehuwd' persoon, gelijk DE BOSCH, en van toen af kon hij zich aan het verzamelen en versieren dier uitmuntende boekverzameling toeleggen, welke, na zijnen dood, in 1811, hoewel in den ongunstigsten tijd, nog voor hooge prijzen verkocht is. Doch ook voor de vriendschap was hij geschikt, en leefde niet minder voor dezelve, dan voor zijn beroep of de Letteren, zoodat hij, tot in zijnen hoogen ouderdom, niet alleen door vele zijner tijdgenooten, uit de bloem van *Amsterdam*, als een broederlijke, maar ook door edelaardige jongelingen als een vaderlijke vriend werd bemind en geacht. Vele zijner Gedichten waren aan de vriendschap gewijd. Op eene vraag van de Maatschappij der *Nederlandsche Letterkunde* te *Leyden*, *over de vereischten eener Lofrede*, bekwam hij den gouden eereprijs. In 1781 gaf het kort te voren opgerigte *tweede* Genootschap van TEYLER de vraag op: *welke de beste en duidelijkste kenmerken waren voor de regelen der Dichtkunst?* Hier was DE BOSCH in zijn eigen gebied. Hij, de warme Vriend en vereerder der Ouden, die bij VIRGILIUS en HORATIUS woonde, HOMERUS als een' halven God vereerde, hij kon niet anders dan deze *Modellen*, als afdruksels der Natuur, in plaats der koude regelen, aanprijzen. Dit deed hij dan ook met kracht van welsprekendheid, en door het aantoonen, welk gebruik de Ouden, vooral VONDEL, van die meesters van het schoone hadden gemaakt; hij is zoo verre van een werktuigelijk, zielloos nabootser der Ouden verwijderd,

Theorie der Kunst. DE BOSCH.

derd, dat hij wil, dat *men zijn bloed en sappen met hunne schoonheden doordringe* (*t*), en dus is zijn raad, niet zoo zeer de oude Dichters over te nemen, als het leeren kennen van de schilderachtige voorstelling der denkbeelden bij de oude Dichters (*u*), gewis de beste, die men een' aankomenden Dichter (mits hij, als onmisbare voorwaarde, eigen *Genie* en kunstgevoel medebrenge) geven kan; en waartegen maar al te dikwerf, door eene slaafsche navolging den Ouden, gezondigd is. DE BOSCH is in zijne grondstelling dus lijnregt tegen VAN ALPHEN aangekant, die overal regelen geeft, en misschien te wijsgeerig de Dichtkunst, die scheppende kracht in 't gemoed, zoekt te ontleden. — De voortreffelijke Schrijver dezer Verhandeling gaf, naderhand, als vervolg op dezelve, eene schets der schoonheden in de *Ilias* van HOMERUS, om aan zijne, der oude talen niet kundige, landgenooten, als 't ware, de toepassing tot den eerstgegevenen raad aan de hand te doen, en behaalde ook daarmede den gouden eereprijs. Hij betwistte dien in 1801 aan den *Duitscher* TIEDEMANN, over de vraag: *welk vermogen de Dichtkunst tot beschaving des menschdoms had uitgeoefend?* In 1798 was DE BOSCH Bezorger der *Leydsche* Hoogeschole geworden; tien jaren later was hij, op last van Koning LODEWIJK, een der Oprigters, en werd een der eerste [illegible] ler-

(*t*) *Verhandeling over de regelen der Dichtkunde*, *Haarl.* 1783.
(*u*) Bl. 67.

Theorie der Kunst. DE BOSCH.

leden van het *Koninklijke Institut van Kunſten en Weetenſchappen.* Hij overleed in 1811 aan eene ſchijnbaar geringe oorziekte en puistje aan 't been, doch door kwade vochten verergerd. Zijn roem, door de gemelde werken, andere Verhandelingen, en een aantal voortreffelijke *Latijnſche* Gedichten gevestigd, is vereeuwigd geworden door VAN LENNEP's onvergelijkelijke Lofrede, in 1817 door denzelven op hem uitgeſproken, en door de keurige pen van WESTERBAAN in zijne moedertaal overgebragt (v).

§ 368. Vertalingen uit de Ouden.

De raadgevingen van DE BOSCH en andere waardige mannen wekten bij de Natie het verlangen op, de meesterſtukken der Oudheid in hunne tale te lezen. Sedert HOOFT had men nog geene voldoende vertalingen der oude *klasſieke* Schrijvers gehad: dit Tijdperk ſtreefde daarin (wanneer men den grooten Drosſaart uitzondert) alle de vorige verre voorbij. HOMERUS had meer dan éénen Vertaler: SIEGENBEEK bragt den 6den, 22ſten en 24ſten Zang der *Ilias*, BILDERDIJK den 5den en 11den der *Odysſee* in Verzen, TURR begon van de *Ilias* eene (onvoltooid gebleven) Prozavertaling, de Geneesheer OOSTERDIJK en de Heer VAN 's GRAVENWEERT te *Amſterdam* volbragten eene dichterlijke vertaling der geheele *Ilias* (de eerſte zelfs der *Odysſee*, doch van zijne overzettingen zien ſlechts proeven het licht); OOSTERDIJK en P. VAN WIN-

(v) Zie *Mnemoſyne*, VIII. St. bl. 1—63.

WINTER vertaalden HORATIUS, de laatste benevens Mevrouw VAN STREEK ook VIRGILIUS in *Nederduitsche* Verzen. Eenige stukken van SOPHOKLES, THEOKRITUS en KALLIMACHUS zagen door BILDERDIJK het licht, doch in vrije navolgingen. Van de Vertalingen zijns leerlings, DA COSTA, uit ÆSCHYLUS, is reeds gesproken. TEN BRINK, een verdienstelijk *Rector* der *Latijnsche* Scholen te *Harderwijk*, naderhand Hoogleeraar in die stad en te *Groningen*, verrijkte onze Letterkunde met overzettingen der *Medea* van EURIPIDES, van PLATO's *Krito* en *Apologie* van SOKRATES, van XENOPHON's Gedenkwaardigheden van dien Wijsgeer, Leven van den ouderen, en Veldtogt van den jongeren CYRUS, der *Catilinaria* van CICERO, des Oorlogs tegen CATILINA door SALLUSTIUS. Hij, BOSSCHA en VAN LENNEP te *Amsterdam* ondernamen een Tijdschrift (*Bibliotheek*) voor de oude Letterkunde (hetwelk echter, uit gebrek aan ondersteuning, moest gestaakt worden), waarin men keurige verhandelingen en overzettingen uit HERODOTUS, THUCYDIDES, LUCIANUS, CICERO, enz. vond. De Hoogleeraren WASSENBERGH en BOSSCHA te *Franeker* en *Harderwijk* vertaalden de *Levens* van PLUTARCHUS; de *Rector* GROEN te *Enkhuizen* eenige stukken uit die rijke goudmijn, de *Zedelijke Verhandelingen* van gindschen Wijsgeer (*w*).

Vertalingen uit de Ouden.

Min-

(*w*) *Mnemosyne*, IX, X.

§ 369. Griekſ. en Lat. Letterkunde. WYTTENBACH.

Minder gunſtig dacht de grootſte toenmalige kenner der oude Letterkunde (en velen op zijn ſpoor) over de vertalingen uit de *klasſieke* Schrijvers in de Landtaal. WYTTENBACH dacht geheel in 't *Latijn*, en was in den (ook gemeenzamen) ſtijl dier taal tot eene hoogte geklommen, die ſlechts weinigen mogen bereiken. Wij hebben dezen grooten Geleerden in het vorige Tijdperk als Hoogleeraar aan de doorluchtige Schole te *Amſterdam* verlaten. In 1794 gaf hij uittrekſelen uit de beste *Griekſche* Geſchiedſchrijvers, ten behoeve zijner leerlingen, met aanteekeningen, en eene keurige inleiding (*w*). In 1795 ondernam hij de uitgave der reeds genoemde *Zedeſchriften* van PLUTARCHUS, en voltooide dezelve in 1797, benevens ophelderende aanteekeningen; een werk, waardoor hij alleen zijnen naam vereeuwigd zou hebben. In 1799 werd hij, in plaats van zijnen leermeester RUHNKENIUS, op zeer voordeelige voorwaarden, tot Hoogleeraar aan de *Leydſche* Hoogeſchole beroepen, en gaf nog in dat zelfde jaar eene voortreffelijke, uitvoerige ſchildering van het leven, de verdienſten omtrent de Letterkunde, en de ſchriften van dien Geleerden uit (een waardig tegenhanger tot deszelfs lof van HEMSTERHUIS), waarvan geheel *Europa* de waardij als bijdrage tot de Letterkundige Geſchiedenis, en de weergalooze *Latijnſche* voordragt bewondert. De lang vertraagde *Bibliotheca Critica* voltooi-

(*w*) *Selecta ex historicis Graecis*, Amſt. 1794.

tooide hij in 1807 en 1808, waarin men dien beroemden brief aan DE BOSCH bewondert, en begon in 1810 een nieuw Letterkundig Tijdschrift, *de Philomathie.* Al is het, dat men in de laatste stukken van hetzelve den twist bejammert, waarmede deze verdienstelijke Geleerde met den gewezen' *Remonstrantschen* Hoogleeraar te *Amsterdam*, VAN HEMERT, gewikkeld werd, en die geheel onvruchtbaar voor de wetenschap was, zoo kan men toch niet voorbij, de onnavolgbare bekwaamheid van WYTTENBACH in de *Latijnsche* voordragt te bewonderen, die ook voorwerpen des gemeenen levens treffend in de taal der *Romeinen* weet over te brengen. Ten behoeve zijner leerlingen gaf hij eenen nieuwen afdruk van PLATO's *Phédon*, met ophelderende aanteekeningen. Na eene langdurige kwijning aan het ligchaam (niet naar den geest) overleed deze reivoerder der oude Letteren in *Nederland* (misschien in *Europa*) in den beginne des jaars 1820. De voornaamste zijner werken zijn na zijnen dood, in twee Deelen, uitgegeven. *Grieksch. en Lat. Letterkunde.* WYTTENBACH.

§ 370. WYTTENBACH's Leerlingen.

Onder de leerlingen van WYTTENBACH onderscheidden zich: de groote Wiskunstenaar en Dichter NIEUWLAND (§ 315), door eene Verhandeling over den *Stoïschen* Wijsgeer MUSONIUS (1783); WILLEM LEONARD MAHNE, een geliefd leerling van WYTTENBACH, door een geschrift over den *Peripatetischen* Wijsgeer ARISTOXENUS (1793). MAHNE werd eerst aan de *Latijnsche* Scholen te *Amersfoort*, daarna te

Zie-

Griekſ. en Lat. Letterkunde. WYTTENBACH's Leerlingen.

Zierikzee, en in 1817 als Hoogleeraar te *Gend* aangeſteld; de Baron VAN LIJNDEN (1802), door eene dergelijke over PANÆTIUS, den Wijsgeer, van wien CICERO het denkbeeld (en misſchien meer) van zijn meesterſtuk *over de pligten* ontleende (VAN LIJNDEN, in 1808 met de Kap *gepromoveerd*, werd naderhand Bezorger der Hoogeſchole en van het *Athenæum* te *Franeker*); FILIPS WILLEM VAN HEUSDE (1806), door *Scholien* op PLATO, (deze uitmuntende Geleerde, die ſlechts één reden tot klagten geeft, dat het Algemeen niet meer in de vruchten van zijn zeldzaam vernuft mag deelen, ſtrekte naderhand tot ſieraad en verheffing der Hoogeſchole van *Utrecht*, waar hij den ſmaak voor onbekrompene ſtudiën, voor de echte *pragmatiſche* beoefening der Geſchiedenis, en voor dat *ſchoone* bevorderde, hetwelk hij zoo heerlijk wist te ſchilderen (y), hij had vooral PLATO tot voorwerp zijner onafgebrokene bemoeijingen gekozen, en vormde eene geheele ſchaar van jongelingen, met zijnen geest bezield); de keurige, ſmaakvolle JAN BAKE (1810), door berigten over den *Rhodiſchen* Wijsgeer POSIDONIUS (BAKE werd in 1811 *Conrector* der *Latijnſche* Scholen, in 1815 Hoogleeraar te *Leyden*, en dus ambtgenoot van zijnen leermeester).

Naast

(y) *Oratio de pulchro, Ultraj. ad Rhen.* 1818. Men heeft ook nog van hem: *Diatribe in Civitates antiquas*, bij het *Institut* ingeleverd.

Grieks. en Lat. Letterkunde. J. LUZAC.

Naast de school van WYTTENBACH verrees die van JOAN LUZAC, zijnen vroegeren ambtgenoot, Staatkundigen en Geleerden tevens van eenen hoogen rang. Hij werd in 1750 te *Leyden* van oorspronkelijk *Fransche* Ouders geboren. Reeds met zijn veertiende jaar betrok hij de Hoogeschool zijner geboortestad, en oefende zich onder den grooten VALCKENAER vooral in het *Grieksch*, doch tevens in de Regten, en de daarmede verwante Staatkunde en Geschiedenis. In 1768 werd hij tot Doctor in de Regten bevorderd, wees een' leerstoel in het *Grieksch* te *Groningen*, en den post van *Lector* in de Regten te *Leyden* van de hand, bleef eenige jaren Pleitbezorger in *den Hage*, en begaf zich daarop naar *Leyden*, om zijn' Oom ETIENNE LUZAC (z) in het stellen der *Fransche Leydsche Courant* van dienst te zijn. Dit Nieuwspapier werd onder zijne handen het meest gelezene in *Europa*. LUZAC was *liberaal*, dat is: de vriend eener gematigde vrijheid, en deze beginselen waren toen nog bij de Kabinetten niet in verfoeijing. De man, die de heilige zaak der *Amerikanen* zoo warm voorstond, dat hij de hooge eere genoot, de vriend van eenen WASHINGTON en ADAMS te worden, die in 1785 en 1786 eene grondwettige her-

(z) De *Galerie historique des Contemporains* verwart dezen ETIENNE met ELIAS LUZAC, den Schrijver der *Richesse de la Hollande*, enz. (§ 283). Dezelve was een verre bloedverwant van den tak der LUZAC's, waartoe de Hoogleeraar behoorde.

Griekſ. en Lat. Letterkunde. J. LUZAC.

herſtelling in *Nederland* wenschte, ontving van Keizer LEOPOLD (den wijzen Wetgever van *Toscane*) een' gouden gedenkpenning, en vleijende brieven van de Hoven van *Polen* en *Pruisſen*. Ook zijn Vaderland liet hem niet onbeloond: in 1785 werd hij, in plaats van VALCKENAER, Hoogleeraar in de *Griekſche* tale en Vaderlandſche Geſchiedenis te *Leyden*, waarbij hij echter het ſchrijven van zijn geliefkoosd Nieuwspapier bleef voortzetten. Nu kwam de *Franſche* Omwenteling met alle hare groote daden en afzigtige gruwelen. LUZAC verzweeg of verbloemde de laatſten vooral niet, en haalde zich daardoor den haat dier dweepers op den hals, welke niet bedachten, dat vrijheid zonder orde een monſter is. Na de Omwenteling van 1795 barstte de ſtorm tegen hem los, toen hij, bij het ſchetſen van SOKRATES, den *Burger*, van eene gematigde *Aristokratie* (Regering der besten) had durven ſpreken. Door toedoen van LOUW VAN SANTEN werd hem het onderwijs in de Vaderlandſche Historie ontnomen; hij ſtaakte nu ook dat in het *Grieksch*; in 1798, gedurende de zes *revolutionaire* maanden, deed men ook zijne Courant verbieden (die echter ſtraks onder een' anderen naam verſcheen), doch hij werd in 1802 door het Staatsbewind tevens met KLUIT herſteld, met wien hij ook op den noodlottigen 12 Januarij 1807 het leven liet.

LUZAC's verdienſten als Letterkundige berusten niet alleen op een zeer naauwkeurig en oordeelkundig onderwijs in de *Griekſche* taal, door hem aan zijne

leer-

leerlingen gegeven, maar ook op drie bundels van zoogenaamde *Akademische Proeven* (*Exercitationes Academicæ*), door hem in 1792 en 1793 in het licht gegeven; op de uitgave der Fragmenten van KALLIMACHUS, door zijnen bloedverwant en voorganger VALCKENAER uitgegeven, en van deszelfs Verhandelingen (met WESSELING) over den *Jood* en Wijsgeer ARISTOBULUS, verdichter, zoo men wil, van verscheidene werken der Ouden. Zijne eigene *Lectiones Atticæ* werden, na zijnen dood, door zijn' waardigen leerling, den voortreffelijken SLUITER, Hoogleeraar aan het *Athenæum* te *Deventer*, uitgegeven, die ook in deszelfs eigene *Lectiones Andocideæ* LUZAC's verzamelingen over dien *Griekschen* Redenaar uitgaf. Ook SLUITER overleed te vroeg voor de Letteren. Een ander leerling van LUZAC was de reeds bovengenoemde Hoogleeraar JAN TEN BRINK, die zich bij elke gelegenheid dankbaar zijnen voortreffelijken leermeester herinnerde. *Grieks. en Lat. Letterkunde. J. LUZAC en zijne leerlingen.*

Ook andere Geleerden handhaafden *Neêrlands* roem. HERMAN TOLLIUS, leermeester der Doorluchtige Zonen des Erfstadhouders, gaf (in 1788) den *Sophist* APOLLONIUS, met een Woordenboek tot de *Ilias* en *Odyssee* uit. In 1809, na eene lange ballingschap, aan het Vaderland hergeven en te *Leyden* in de *Grieksche* taal aangesteld, overleed hij in 1822. EVERWIJN WASSENBERGH, Hoogleeraar in de *Grieksche* Taal en Oudheden, eerst te *Deventer*, daarna (in 1770) te *Franeker*, die zijne lange en nuttige loop- § 371. TOLLIUS. WASSENBERGH.

Griekſ. en *Lat.* Letterkunde. WASSENBERGH. baan reeds in 1768 met eene Lofrede op *Deventer*, *als moeder en kweekſter der geleerdheid in Nederland*, had geopend, gaf in 1783 de twee eerſte Boeken der *Ilias*, met eene oude *Griekſche* omſchrijving en verklaringen, uit. In 1784 vermeldde hij den lof van SCHRADER. Ook omtrent de oude *Frieſche* Taal- en Letterkunde zijn zijne verdienſten groot: behalve zijne *Bijdragen tot den Frieſchen Tongval*, zijn verſlag van het leven en de werken van GYSBERT JAPIX (1793), heeft hij nog over de eigen namen der *Friezen* (1794) en andere werken geſchreven, waarvan men de opnoeming bij SAXE kan vinden (*a*).— Meer verdienſtelijke kenners der oude Talen bevatte *Nederland* in dat tijdſtip, en bevat ze nog; doch hunne overgroote beſcheidenheid belet hen wel eens, door de uitgave van een of ander Letterkundig geſchrift, hunnen roem verder, dan bij hunne leerlingen, uit te breiden.

§ 372. BORGER. Geheel op zich zelven ſtond, als een ſchitterend verſchijnſel aan 't zwerk, dat te vroeg verdwijnt, BORGER. De eerſte jaren van zijn leven waren der Godgeleerdheid gewijd; doch voorkeuze en bijzondere omſtandigheden deden hem later voor de Letteren leven. Welk een kenner der Ouden hij was, ook als Oordeelkundige, is uit menige proeven, onder anderen uit de geleerde Beoordeeling van PEERLKAMP's *Xeno-*

(*a*) *Onomast.* T. VIII. p. 315.

Xenophon Ephesius, in de *Letteroefeningen*, gebleken, en men zou het, indien zulks had mogen gebeuren, gewis bij de uitgave van JULIANUS gezien hebben, waartoe hij reeds vele bouwstoffen verzameld had; doch zijne grootste sterkte als Letterkundige lag in den *Latijnschen* stijl, in de *pragmatische* voordragt der Geschiedkunde, en in de duidelijke voorstelling van ingewikkelde vraagstukken der Wijsbegeerte. De stijl van WYTTENBACH moge in het gemeenzame natuurlijker, bevalliger en uitstekender geweest zijn: maar wanneer BORGER een groot onderwerp aanvat, wanneer hij, b. v., zich in de Gehoorzaal der *Leydsche* Hoogeschole hare groote mannen voor oogen stelt; wanneer hij zijne donderende *Philippica* tegen den ATTILA der negentiende Eeuw uitspreekt; wanneer hij die drie vrienden aan de boorden van den *Rhijn* over de beste wijze van Geschiedschrijven doet kouten, of, met de verontwaardiging der deugd, de Apostels der vernietiging, de *Natuurphilosophen*, oproept, dat zij hem over de onherstelbare slagen, die hem verpletten, troost zullen geven; wanneer hij met onnavolgbare geestigheid boert, — neen! dan is het geen man meer uit den nieuweren tijd, dien men meent te hooren, dan ziet men CICERO, CICERO zelf, den Redenaar, den Wijsgeer, het fraaije vernuft, levendig voor zich. In zoo verre onze beperkte kennis van den eigenaardigen stijl diens *Romeinschen* Redenaars strekt, gelooven wij niet, dat iemand (met uitzondering misschien van MURETUS) zoo geheel het bijzondere, het kenschetsende van

Griekſ. en Lat. Letterkunde.

BORGER.

Griekſ. en *Lat.* Letterkunde.

BORGER.

TULLIUS heeft getroffen, dan BORGER, die niet angstvallig naar deszelfs woorden en uitdrukkingen zoekt, maar wiens geheele ſtijl blijken draagt, dat CICERO's ſchrijfwijs de *zijne* was geworden. Als *pragmatisch* Geſchiedkenner hebben hem zijne twee, bij de *Hollandſche* Maatſchappij van Wetenſchappen, bekroonde Verhandelingen *over het nut van de pragmatiſche behandeling der Geſchiedenis* (1815), en *over het meer of min geoorloofde der inlasſching van Redevoeringen in de Geſchiedenis* (1819), en de Redevoering, in 1817, bij de aanvaarding van zijnen post als *Hoogleeraar in de Letteren*, gehouden; *over den Leeraar der Geſchiedenis, als dienaar der Goddelijke Voorzienigheid*, onſterfelijk gemaakt; ſtukken, zoo vol waarheden, en wenken ter beoefening, dat de kleine bundel, waarin zij bij herdruk (de tweede *Haarlemſche* Prijsverhandeling uitgezonderd) verzameld zijn, menigen lijvigen Foliant uit den goeden ouden tijd opweegt. — Als Wijsgeer zullen wij BORGER beneden moeten ſchetſen.

§ 373. *Latijnſche* Dichtkunst.

VAN SANTEN.

Ook in de *Latijnſche* Dichtkunst vertoonden zich thans vonken van het herlevende dichterlijke gevoel; en, hoezeer de *Romeinſche* lier bijna nergens meer in *Europa* weergalmde, in *Holland* waren hare toonen nog krachtig en ſchoon. LOUW VAN SANTEN ſchitter-

(*b*) *Disputatio de Historiâ Pragmaticâ, Editio Altera, accedit Oratio, de Historiæ Doctore, Providentiæ Durææ administro, Hagæ Comitum*, 1818.

Latijnſche Dichtkunst.

VAN SANTEN. DE BOSCH. VAN BRAAM. COLL. D'ESCURY V. HEINENOORD.

terde onder de eerſten derzelve. Hij was de leerling en Vriend van BURMAN, geacht bij RUHNKENIUS, VALCKENAER en WYTTENBACH, de uitgever van den PROPERTIUS door BURMAN (1780) en der Gedichten van den jongen HELVETIUS (1782), de Vertaler van den Lofzang van HOMERUS aan CERES (1784) en de Dichter van verſcheidene eigene Verzen, die ten deele na zijn overlijden (1801) door HOEUFFT zijn uitgegeven. VAN SANTEN ſchitterde vooral in den Minnezang, even als HOEUFFT (1802), en de geest van JANUS SECUNDUS ſcheen in deze twee mannen te herleven. Jammer ſlechts, dat VAN SANTEN zijnen roem door de vervolging van LUZAC bevlekte, een gevolg zijner overdrevene *demokratiſche* beginſelen. — Aan hoogere voorwerpen wijdde JERONYMO DE BOSCH zijne lier, en niemand zal den gloed, waarmede hij ook BUONAPARTE bezong, berispen, wanneer hij den liefderijken en goedhartigen aard van DE BOSCH in het oog houdt, die in alles het beste zag en verwachtte, hoewel de meer ſcherpziende BILDERDIJK hem in den alles herſtellenden *eerſten Conſul* reeds den aanſtaanden alles vernielenden Keizerlijken tiran deed opmerken. — De Boekhandelaar VAN BRAAM, te *Dordrecht* (in 1819 overleden), betrad, als *Latijnsch* Dichter, het ſpoor van zijnen Vriend DE BOSCH, doch meer in gemeenzame dan hooggeſtemde Liederen. — De Baron COLLOT D'ESCURY VAN HEINENOORD, daarentegen, thans *Curator* der Hoogeſchole te *Leyden*, en Lid van de Vergadering der Staten-Generaal, muntte in Helden-

Latijnsche Dichtkunst. VAN BRAAM. COLL. D'ESCURY V. HEINENOORD. VAN OMMEREN. VAN LENNEP.

brieven (*Heroïden*) uit, en behandelde de *Latijnsche* lier met waardigheid en zeldzame kracht. — De Rector der *Latijnsche* Scholen te *Amsterdam*, RICHEÜS VAN OMMEREN, een leerling van SCHRADER (geboren 1746, overleden 1798), vormde den smaak van vele jonge lieden door zijne lessen; men heeft aan hem, behalve jeugdige Gedichten (1778), eene *Nederduitsche* Redevoering over HORATIUS, en eene bloemlezing uit de *Latijnsche* Minnedichters te danken. De jongelingen, wier smaak hij het eerst wekte, vonden naderhand in de lessen van WYTTENBACH (toen nog te *Amsterdam*) en in den omgang met DE BOSCH de beste aanleiding tot vorming van hunnen *Latijnschen* stijl, zoo in Proza als Poëzij. — De opvolger van WYTTENBACH te *Amsterdam*, D. J. VAN LENNEP, een voortreffelijk *Latijnsch* Dichter, wiens *Rusticatio Manpadica* eene verzameling van bevallige Gedichten is, op het landgoed des Schrijvers bij het *Haarlemmer* Manpad geschreven, en door den geest der zuiverste Poëzij en den fijnsten smaak bezield (ook in de *Nederlandsche* Poëzij onvergetelijk door zijnen *Herder op het slagveld te Cannae*, en die als Redenaar onder de eersten schitterde, blijkens zijne *Beschrijving der onderscheidene Tijdperken van den opkomst, bloei en het verval der Letteren*) (*c*), deed het *Athenæum* door zijnen uitstekenden, kieschen smaak, en grondige kunde bloeijen. In 1809 gaf hij zijne fraaije uitgave der *Heroïden* van OVIDIUS en SABINUS in

(*c*) *Euterpe*, door KANTELAAR en SIEGENBEEK.

Latijnsche Dichtkunst. VAN LENNEP. BOSSCHA.

in 't licht (in 1812 vermeerderd). Om zijnen *Latijnschen* stijl te kenschetsen, behoeven wij slechts de *Lofrede op* DE BOSCH te noemen (*d*). — Ook de Rector der *Latijnsche* Scholen, eerst te *Deventer*, te *Amsterdam*, daarna Hoogleeraar te *Groningen*, en vervolgens Rector en Hoogleeraar aan het *Athenæum* te *Amsterdam*, HERMAN BOSSCHA, verdient, als kenner der *Latijnsche* en *Grieksche* talen, medevertaler van PLUTARCHUS, als Geschiedschrijver (zie boven § 357) en *Latijnsch'* Dichter (hij bezong onder anderen KOSTER, den uitvinder der Drukkunst) eervolle vermelding. Reeds vroeger had hij zich (1786) door zijnen *Musa Daventriaca*, door de verheerlijking van den Vrede van *Amiens* (1802), en door een Gedicht op *Neêrlands* herstelling, aan den Koning (1814), met lof bekend gemaakt. Zijne *Bibliotheca Clasfica* (1794) is een goed Handwoordenboek der eigen namen, in de *klassieke* Schrijvers te vinden. Ook als *Latijnsch'* Redenaar heeft hij zich, door zijne meer dan gewone Intreêredenen te *Harderwijk* (1795), *over de studie der oude Schrijvers, vooral nuttig in ons Gemeenebest*, en daarna *over het lezen der Dichters, als begin van de studie der beschaafde Letteren*, te *Groningen* (1805) *over de beschaaf-*

(*d*) Het is merkwaardig, dat de *geboorte* van VAN LENNEP (1774) door DE BOSCH bezongen werd, wiens *leven* en *dood* zijn dankbare Leerling zoo uitstekend vermeld heeft. *Galerie historique des Contemporains*, Tom. VI. 2. part. p. 243.

Latijnsche Dichtkunst.

BOSSCHA.

schaafde zeden en kunde der Nederlanders, en te *Amsterdam over den Koophandel* en *het nut van de Geschiedenis der Middeleeuwen*, bekend gemaakt.

§ 374. Leerlingen van VAN LENNEP.

Onder de leerlingen van VAN LENNEP maken wij slechts gewag van den jongeren BOSSCHA, uitgever der *Galatea* van RELAND (1809), en C. J. C. REUVENS, Hoogleeraar te *Harderwijk*, daarna te *Leyden*, bijzonder in het vak der Oudheidkunde, welke studie, te voren niet opzettelijk in ons Vaderland behandeld (die van oude munten, standbeelden en andere gedenkteekenen), veel van dezen ijverigen Geleerden verwacht. — VAN LENNEP'S andere leerlingen zullen ons beneden voorkomen.

§ 375. *Friesche Lat.* Dichters.

VAN KOOTEN. COOPMANS. NODELL.

Vooral bragt *Friesland Latijnsche* Dichters voort. Een van de meesters der *Romeinsche* lier was THEODORUS VAN KOOTEN, even als VAN OMMEREN een leerling van SCHRADER, in de burgertwisten van 1787 gewikkeld, daarna Vriend en reisgenoot van JAN VALCKENAER (Zoon des Hoogleeraars), wien hij naar *Spanje* vergezelde, en die hem (1813) de oogen sloot. Zijne *Deliciæ Poëticæ* (1792—1803) worden door deskundigen onder de beste *Latijnsche* dichtvruchten van onzen tijd gerangschikt, en men twijfelt, om de zegekroon in dezen tweestrijd aan VAN SANTEN of hem toe te kennen. — GADSO COOPMANS, van *Franeker*, was Dichter, onder anderen van eene *Petreis* (1807), of *Lofdicht op* PETER *den Grooten*. — De Rector der *Erasmiaansche* Scholen te *Rotterdam*, JAN ADAM NODELL, was een geleerd man

man en Dichter. Zijne drie bundels (1775, 1794 en 1796 uitgegeven) prijst onze gids in dit vak, HOFMAN PEERLKAMP, zeer aan; een man, die zelf de *Latijnsche* lier zeer gelukkig beoefent. Deze, ook een *Fries*, door JERONYMO DE BOSCH met den waren *Latijnschen* dichttrant bekend gemaakt, sedert Preceptor te *Haarlem*, Rector te *Dokkum*, te *Haarlem*, en aldaar, onder anderen, Uitgever van den *Xenophon Ephesius*, van het *Leven van* HUYGENS, en Schrijver eener, bij de *Brusselsche* Akademie bekroonde, Prijsverhandeling over de *Nederlandsche Latijnsche* Dichters, heeft zich, door zijne kunde in de Letteren, in de voortbrengselen der Oudheid, en zijnen schoonen *Latijnschen* stijl, de hem onlangs opgedragene plaats van Hoogleeraar in de Letteren aan de Hoogeschool te *Leyden* waardig getoond. *Friesche Lat. Dichters.* NODELL. PEERLKAMP.

§ 376.

In de *Oostersche* Talen en Letterkunde ging men nog altijd vooruit. De derde SCHULTENS, wiens wegslepende voordragt en minzame omgang verscheidene uitstekende jongelingen tot de beoefening zijner lievelingswetenschap aanmoedigde en opleidde, gaf (1788) in eene *Akademische* Redevoering eene voortreffelijke schets van het *Arabische* Genie: en zijn vroege dood (1793) was een des te onherstelbaarder verlies voor de Wetenschappen, daar EVERARD SCHEIDIUS, zijn opvolger, ook reeds in het volgende jaar aan zijne leerlingen ontrukt werd. Deze, wien sedert 1760 te *Harderwijk* het onderwijs in de *Oostersche* talen was opgedragen, schreef verscheidene *Oosters. Talen.* SCHULTENS. SCHEIDIUS.

Oosterſ. Talen. SCHEIDIUS. S. F. J. RAU.

ten deele onvoltooide werken (*e*), onder welke men de vertaling van het werk van GREEN over *Geneſis*, met vele belangrijke Noten, opmerkt, waarin SCHEIDIUS de onderſtelling van de vernieuwing onzes Aardbols (in plaats van de gewone opvatting der Scheppingsgeſchiedenis) ook op de *taalkundige* uitlegging der *Mozaïſche* oorkonde zoekt te vestigen. — De opvolger van SCHEIDIUS te *Leyden*, SEBALD FULCO JOHANNES RAU, was de Zoon van den in de *Oosterſche* talen doorkneeden Hoogleeraar SEBALD RAU, te *Utrecht*, en niet minder als Taalkenner in zijn vak, dan als uitmuntend Redenaar, ſmaakvol Kunstregter en gevoelig Dichter bekend. Na eene opſchorting van drie jaren, het gevolg der ſtaatkundige geſchillen, werd hij in 1799 in zijn vak herſteld, en had kort te voren het onderwijs in de *gewijde Dichtkunst en Welſprekendheid* ontvangen. Hij ſchilderde, in zijne Intreêredevoering, de voortreffelijkheid der *Hebreeuwſche* Poëzij, in vergelijking ook van de edelſte bloemen der *Arabiſche* Dichtkunst. Reeds als negentienjarig jongeling had deze groote Kanſelredenaar eene beſchrijving en uittrekſel uit het *Arabiſche* Handſchrift van ACHMED TEIFASCHI (eenen *Egyptenaar* uit de dertiende Eeuw), *over de edelgeſteenten*, ge-

(*e*) Men vindt de optelling daarvan bij SAXE, *Onomast. Litter.* T. VIII. p. 219—223. Wij noemen uit dezen rijken voorraad ſlechts: *Oratio de eo, quod Schultenſii post immortalia ergo literas Orientales merita, posteris agendum reliquerunt, L. B.* 1794. (*Over 't geen de* SCHULTENSEN *in het Oostersch voor de nakomelingſchap hebben overgelaten.*)

gegeven. De verzamelde bouwstoffen tot uitgave van het geheele werk werden, bij de uitbarsting van het kruidschip te *Leyden* in 1807, vernietigd, die in het algemeen aan de Wetenschappen onherstelbare schade toebragt. In den heilloozen nacht na dien ramp was RAU met den voortreffelijken Koning LODEWIJK onophoudelijk bezig, de ellenden te lenigen der slagtoffers van een jammertooneel, 't welk hij zelf nog geen jaar overleefde. Na RAU's dood (1807) aanvaardde VAN DER PALM op nieuw den post, dien hij reeds eenmaal bekleed had. Wij zullen straks zijne verdiensten als *Hebreeuwsch* Taalkenner beschouwen, en slechts, wat het *Arabische* aangaat, hier van zijne schoone *Latijnsche* en *Nederduitsche* Redevoeringen over MOHAMMED, en zijne *Nederduitsche*, over de *Arabische* Letterkunde, gewagen. — Onder de leerlingen van RAU onderscheidde zich BERNARD FREDERIK TYDEMAN, Zoon van den geleerden *Utrechtschen* Hoogleeraar van dien naam (naderhand Predikant te *Herveld*, *Harlingen* en *Dordrecht*), vooral door eene proef uit het *Arabische* Woordenboek van EBN CHALIKAN (1809). — Te *Franeker* schitterde EGBERT JAN GREEVE, omstreeks 1754 te *Deventer* geboren, als *Oostersch* Taalkenner van zeldzame geleerdheid. Hij was een zelfdenker, en meende de langgezochte *maat* in de *Hebreeuwsche* Gezangen, vooral de schriften der Profeten, te hebben gevonden. Reeds te *Deventer* gaf hij (1788, in 4to) de laatste Hoofdstukken van JOB met aanteekeningen uit, en voegde daarbij eene Verhandeling over de *Hebreeuw-*

Oosterſ. Talen.
S. F. J. RAU.
VAN DER PALM.
B. F. TYDEMAN.
GREEVE.

Oosterſ. Talen. GREEVE. PAREAU. WILLMET. AMERSFOORDT. HAMAKER.

breeuwſche voetmaten, vooral die van JOB. Naderhand paste hij zijn ſtelſel op de voorſpellingen van JESAIA, NAHUM en HABAKUK toe, verzeld met eene *Latijnſche* en *Nederduitſche* vertaling. Nog moet hij, volgens dezelfde beginſelen, de voorſpellingen van MICHA en de *Pſalmen* hebben behandeld. Anderen, waaronder Geleerden van den eerſten rang in dit vak, beſchouwen GREEVE's ſtelſel als eene vernuftige, maar van grond ontbloote *Hypotheſe*. Hij overleed in 1811. Zijn Vriend FEITH, de Dichter, heeft zijne nagedachtenis door eene korte Lofrede (niet onder dien titel) vereerd. — De *Utrechtſche* Hoogleeraar PAREAU gaf algemeen geachte *Hebreeuwſche* Oudheden in het licht, en beantwoordde (volgens het algemeene oordeel voortreffelijk) in eene bij TEYLER's Godgeleerd Genootſchap met goud bekroonde Prijsverhandeling, de vraag over de *Mythen* in den Bijbel, dat in *Duitschland* zoo geliefkoosde ſtelſel, ontkennend. — Te *Amſterdam* (eerst te *Harderwijk*) ſtond de Hoogleeraar WILLMET, die over het *gevoel van het ſchoone bij de Arabieren* (1794), en het *dichterlijke Genie der Hebreeuwen* (1799), in de *Gelderſche* Akademieſtad ſprak, en te *Amſterdam* zijne waardigheid in 1804 aanvaardde met eene Redevoering: *de retinendâ antiquâ Batavorum in literis Orientalibus gloria* (*over het handhaven van den voorvaderlijken roem in de Oosterſche talen*). — Onder zijne leerlingen onderſcheidden zich JACOB AMERSFOORDT en HENDRIK ARENT HAMAKER, de eerſte (naderhand te *Leyden* de leerling van

VAN

VAN DER PALM) door zijne diep geleerde *inaugurele* Oosterſ. Talen.
Diſſertatie (1815), *de Variis Lectionibus Holmeſianis Locorum quorumdam Pentateuchi Moſaici*, eene gewigtige bijdrage tot de Geſchiedenis der *kritiek* van de Overzettingen des Ouden Testaments. (AMERSFOORDT werd kort daarop Hoogleeraar in de *Oosterſche* talen te *Harderwijk*, en, na de ſloping van dat *Athenæum*, in de Godgeleerdheid te *Franeker*.) De tweede der genoemde Geleerden, die reeds in de *Griekſche* Letterkunde, door zijne *Lectiones Philoſtrateae*, groote bekwaamheid getoond had, leide zich met den onvermoeiden ijver, de vlugge bevatting en ſcherpzinnigheid, die hem eigen zijn, meer bepaaldelijk op de *Oosterſche* toe, terwijl hij de *Griekſche*, *Latijnſche* en de nieuwere *Westerſche* talen (hem door en door bekend) ſlechts ter uitſpanning, of als hulpmiddelen voor zijn lievelingsvak bezigde. Vooral trachtte hij de *Geſchiedenis* en den ouden en hedendaagſchen toeſtand van het *Oosten* uit de bronnen zelve op te delven, en hoe welkom moest hem dus, na een tweejarig verblijf te *Franeker* bij het *Athenæum* aldaar, de roeping naar *Leyden* niet zijn, als Uitlegger van het *Legaat* van WARNER, dien rijken ſchat van 1300 *Oosterſche* Handſchriften! (I. D. § 98, bl. 288). Reeds zijne Intreêredevoering, over den *Godsdienst van* MOHAMMED, *als prikkel tot dapperheid bij de Oosterlingen* (*f*), toon-

AMERSFOORDT.

HAMAKER.

(*f*) *De Religione Mohammedeae, magno bellicae virtutis apud Orientales incitamento.*

Oosterſ. Talen. HAMAKER. toonde zijne belezenheid in de *Oosterſche* Schriften en Geſchiedenisſen, die hij ſedert nog veel meer heeft doen blijken door zijne beredeneerde opgave van een gedeelte der *historiſche* Handſchriften, tot den ſchat van WARNER behoorende; een werk, waaraan hij zijn leven grootendeels heeft toegewijd, en welke deze, te lang verzuimde, rijkdommen voor de geleerde wereld zullen ten toon ſpreiden. De ontdekking, door den Heer HUMBERT, eenen te *Tunis* gevestigden *Nederlander*, te *Karthago* gedaan, van ſteenen met oude *Puniſche* opſchriften, gaf HAMAKER nieuwe gelegenheid, zijne zeldzame kennis aan de talen en zeden der Oudheid te toonen. Niet alleen deed hij, volgens de *Hebreeuwſche* en andere verwante talen, het *Puniſche* Alphabet kennen, maar wist ook, uit deze anders min belangrijke opſchriften, eene menigte daadzaken in de oude Geſchiedenis op te helderen, omtrent anderen gewigtige wenken te geven, en het beſtaan van twee te voren onbekende Godheden, *Tholath* en *Tholed*, aan het licht te brengen (*g*). Daarenboven heeft hij zich, door het vormen van eenen leerling als UYLENBROEK, verdienſtelijk gemaakt, wiens, onder hem verdedigde, *Disſertatie*, aan den *Arabiſchen* Aardrijkskundigen

IBN

(*g*) Achter het ſtuk van HAMAKER over dit onderwerp is een *Epimetrum* van zijnen ambtgenoot REUVENS geplaatst, waarin deze eenige ſtellingen, als: dat de ſteen uit het oude *Karthago* zou zijn enz., minder bewijsbaar vindt.

IBN HAUKAL een gevoelen, zelfs door mannen als OUSELEY en SYLVESTRE DE SAUCY omhelsd, als ongegrond bloot legt, betoogende, namelijk, dat het werk van den genoemden Schrijver gedeeltelijk naar een nog bestaand *Perzisch* Handschrift gevolgd is, hetwelk genen voor eene overzetting of zelfs verkorting van zijnen arbeid hielden. — De kunde van HAMAKER in de oude en nieuwe Geschiedenis en Aardrijkskunde evenaart genoegzaam zijne onbegrijpelijke kennis in de talen, welke zelfs het *Perzisch*, *Turksch* en *Ethiopisch* omvat. Misschien mag de vriendschap partijdig schijnen; maar zij heeft ten minste dat voordeel, dat zij eenige bekwaamheden kan doen kennen, welke slechts gedeeltelijk door 's mans uitgegevene schriften voor het Algemeen bloot liggen.

Oosterſ. Talen. HAMAKER.

§ 377.
Bijbelvertalers.
V. HAMELSVELD.
VAN VLOTEN.

Er kwamen in dit Tijdvak vele geheele of gedeeltelijke *Vertalingen der gewijde Boeken* in 't licht. VAN HAMELSVELD gaf (1789 en later), op het voorbeeld van MICHAËLIS, den geheelen bundel der Heilige Schriften van het Oude en Nieuwe Verbond, met *Aanmerkingen voor Ongeleerden*, en in een vernieuwd gewaad, in het licht, waarin deskundigen, bij vele blijken van kennis aan de talen en zeden, nogtans al te zeer de sporen der eerwaardige Oudheid misten; althans in de Geschiedkundige boeken. — Oorspronkelijker was de zelfdenker VAN VLOTEN, wiens krachtige, dikwerf al te duistere stijl met de duidelijke schrijfwijs van VAN HAMELSVELD, gelijk zijne oorspronkelijke, menigmaal *paradoxe* denkbeelden met

de

Bijbelvertalers. VAN VLOTEN. SCHULTENS. MUNTINGHE. VAN DER PALM.

de verkleefdheid van eerstgemelden aan het oude zeer in *contrast* ſtonden. — HERMAN MUNTINGHE (§ 362) gaf nog als Hoogleeraar te *Harderwijk* de voortreffelijke *Nederlandſche* Vertaling van het Boek *Job*, door H. A. SCHULTENS, die de Schrijver onvoltooid had achtergelaten, met zijne voortzetting uit. In de Inleiding tot dit werk gist de Schrijver, dat het Geſchiedkundige begin en einde des Boeks het werk eener veel latere hand zij. — Aan MUNTINGHE alleen behooren zijne Vertalingen der Pſalmen, der Spreuken, en van den Prediker (1804, 1805) met Aanteekeningen, waarin de Vertaler, naar het oordeel van kenners, zeer gelukkig het midden weet te houden, tusſchen gedwongene en ſlaafſche verkleefdheid aan het oude Kerkſtelſel, en de *Ikariſche* vlugt der *hoogere kritiek*. — Niemand echter evenaarde VAN DER PALM in werkzaamheid, omtrent de verſpreiding van licht over den Bijbel. Reeds in 1792 was hij begonnen met de vertaling en opheldering eeniger Liederen van DAVID. In 1805 verſcheen zijn JESAIA, vertaald, en met Aanmerkingen, vol fijn gevoel en ſmaak voor het ſchoone, voorzien. (Hoe verre ſtaan zij boven die van VAN HAMELSVELD!) In 1806, 1807 en 1819 hield hij voor een beſchaafd gehoor Voorlezingen over eenige Natuurtooneelen in het Boek van *Job*, over DAVID als *Dichter*, een over de ſtrekking van het Boek *Job*. Deze Schriften, voor het Publiek beſtemd, waren niet vervuld met opeengeſtapelde aanhalingen, en ſchrikten niet af door vertooning van geleerdheid, maar zij dienden, om

het

het gevoel voor het schoon der *Hebreeuwsche* Dichters, ook bij gewone Lezers, op te wekken; een doel, hetwelk niemand beter weet te bereiken dan VAN DER PALM, wiens kunstgevoel en smaak zoo kiesch en zoo fijn zijn. Het weekblad *Salomo* diende tot hetzelfde einde, en tevens tot ongedwongene inprenting der nuttigste zedelessen, uit de *Spreuken* geput, die tevens uitlegkundig opgehelderd werden. De *Bijbel voor de Jeugd* (1811 en later) behelsde een onderhoudend verhaal der *Bijbelsche* gebeurtenissen, niet alleen voor jongelingen en meisjes, maar ook voor volwassenen. Eindelijk heeft VAN DER PALM aan zijnen roem de kroon opgezet door de voortreffelijke *Bijbelvertaling*, of liever herziening en verbetering der oude Statenvertaling, met geheel nieuwe Aanteekeningen; een werk, door alle kundigen op den hoogsten prijs gesteld, en waarvan het geheele Oude Testament thans, in vier stukken, voltooid is.

Bijbelvertalers.
VAN DER PALM.

§ 378.
Godgeleerdh.
SCHULTENS.
VAN VLOTEN.
BOSVELD.

In de *Godgeleerdheid* ging men merkelijk voorwaarts. Reeds vroeger hebben wij de oorzaken trachten te ontwikkelen, die daartoe aanleiding gaven: beschouwen wij thans nog slechts de voornaamste mannen, die deze verbetering hielpen te weeg brengen. Vooreerst vestigde de voortreffelijke SCHULTENS eene betere en meer onbekrompene beschouwing des Bijbels; hij verachtte de ellendige schoolsche twisten, verklaarde de Bijbelboeken naar derzelver verhevenen geest, gepaard met onzijdige taalkundige uitlegging van den zin, en verhief de school,

Godgeleerdh. SCHULTENS. VAN VLOTEN. BOSVELD.

die hij vormde, tot hetzelfde ruime gezigtspunt. — Een ander zelfdenker, doch van geheel verſchillenden aanleg, VAN VLOTEN, ſtrooide in zijne Bijbelvertaling het zaad tot vele nieuwe denkbeelden, die hij ten deele ook in zijne *Godgeleerdheid* en *Praktijk* des Bijbels, in eene poging tot overeenbrenging der zoogenaamde Regtzinnigen en *Neologen* (1804) en in zijn groot nagelaten werk, eene verdediging van de wegen der Godheid uit de Geſchiedenis (1807 en later) ontwikkelde, ten deele zulks aan zijne vrienden en leerlingen overliet. Jammer, dat zijne gewrongene voordragt het genot zoo dikwijls verhindert! Daar hem de nog heerſchende denkwijs niet onbekend was, onttrok hij zich aan het predikambt. — Ook PIETER BOSVELD, Predikant te *Dordrecht*, wien ligchaamsongemakken van den Kanſel verwijderden, toonde in zijne geſchriften (vooral in zijne verklaringen der Brieven van Paulus) overal den opregten, onzijdigen waarheidsvriend: in zijne onderzoekingen liet hij zich door gezag noch ſtelſel kluisteren, en ſchrikte, in de bewustheid van zijne reine bedoelingen, geenszins voor het verdedigen eener verklaring, al was zij door zoogenaamde *Ketters* verdedigd, of al ſcheen zij dezelve te begunſtigen. Zijn nagelaten geſchrift: *Tijdmeter, of beknopte Tijdlijst der gewijde Geſchiedenis* genoemd, is een werk, hetwelk niet alleen den Schrijver, maar het Vaderland eere doet, en, wanneer het in eene meer verbreide taal, dan de *Nederlandſche*, geſteld ware, BOSVELD's naam algemeen zou beroemd maken. In het eerſte Deel vinden wij

den

Godgeleerdh.

BOSVELD.

den eigenlijken *Tijdmeter*, of de Tijdlijst des Ouden en Nieuwen Verbonds. In het tweede wordt de *Egyptische* Tijdrekening, onzijdig en grondig, onderzocht. In het derde verspreidt de Schrijver een nieuw licht over de *Perzische* Oudheden, geloofsleer, gewijde schriften, en den persoon van ZOROASTER. Het vierde behandelt de oudheid der *Babijloniërs*, en van andere *Aziatische* volken, en eenige gebeurtenissen van het Nieuwe Verbond. Het geheel dient zeer, om de vroegste Geschiedenissen des menschdoms op te helderen, hetwelk ook, volgens de natuurkundige opmerkingen van den grooten CUVIER, geenszins zoo oud is, als men volgens *Oostersche* en *Egyptische* fabelen, ten spijt van het gezag des Bijbels, heeft willen beweren.

§ 379.

VAN VOORST. BORGER. MUNTINGHE. HERINGA. REGENBOGEN. CLARISSE. PERPONCHER.

De verbetering der Kanselwelsprekendheid en predikwijs (§ 347) moest noodzakelijk goeden invloed hebben op de Godgeleerdheid, vooral op de *uitlegkunde*. Voor de laatste verrees een uitstekend licht in JOAN VAN VOORST, uit *Delft*, eerst Hoogleeraar te *Franeker*, daarna (sedert 1799) te *Leyden*, uit wiens school eene ontelbare schare van bekwame Godgeleerden, en kenners der gewijde oorkonden, zijn uitgegaan. Hij heeft tot nu toe weinig geschreven; maar zijne denkwijs en kunde blijken genoegzaam uit zijne Intreêredevoering, waarin hij DE GROOT en ERNESTI, als voorbeelden eener goede Uitlegkunde, met elkander vergelijkt, uit zijne *Dogmatiek* (leerstellige Godgeleerdheid), en uit zijne leer-

Godgeleerdh. VAN VOORST. BORGER. MUNTINGHE. HERINGA. REGENBOGEN. CLARISSE. PERPONCHER.

leerlingen, van welke het genoeg zal zijn, BORGER op te noemen, wiens Verklaring van den Brief over de *Galaten*, en zijne *Latijnsche* Redevoering *over de pligten des Schriftverklaarders*, bij al het eigen Genie des Schrijvers, de schole van VAN VOORST verraden. GREEVE schreef over alle de Brieven van PAULUS; MUNTINGHE, te *Groningen*, eene *Dogmatiek*, gelijk VAN VOORST; HERINGA wedijverde met beiden als verstandig, oordeelkundig en gematigd Schriftverklaarder. Hij was achtervolgens Predikant te *Nijkerk* op de *Veluwe*, te *Vlissingen*, Hoogleeraar en Akademieprediker te *Groningen*, en te *Utrecht*. Wel is waar, hij had in vroegeren tijd (1803) eenige onaangenaamheden met zijne ambtgenooten, doch werd naderhand in zijne volle waarde, als het sieraad der *Utrechtsche* Hoogeschole, gekend. Ook hij leide zich meer toe, om bekwame leerlingen te vormen, dan zelf te schrijven, hoewel zijne behandeling van BERGEN's *Gedenkwaardigheden uit het leven van Jezus, met praktikale bijvoegselen*, een der meest geliefkoosde huisboeken van den *Nederlander* werd. Zijn laatste werk (de *Kerkelijke Raadgever*) is voor het gedeelte der Godgeleerdheid, hetwelk men de *Pastoraal* noemt, van belang. VERSCHUIR's nagelatene schriften werden (1810) door LOTZE uitgegeven. REGENBOGEN te *Franeker* (naderhand, sedert 1812, Hoogleeraar in de Geschiedenis te *Leyden*), week in zijne *Christelijke Godgeleerdheid* en *Leerredenen* in verscheidene punten van de leer der Hervormden af, hoewel hij nog verre af was van de

Duit-

Duitsche Neologen. Men ziet, welke snelle vorderingen de verdraagzaamheid had gemaakt: REGENBOGEN bleef, niettegenstaande zijne rondborstige ontkenning der erfzonde, der verzoening in den gewonen zin, der drieëenheid en van meer andere voorname punten van het Kerkelijke *systema*, ongemoeid; dat hij tot de Geschiedenis overging, was geenszins een gevolg van onaangenaamheden, maar van de sloping der *Friesche* Hoogeschool, van NAPOLEON's willekeur, en misschien van zijne fraaije *Latijnsch* geschrevene Verhandeling *over de gevolgen der Kruistogten*, die slechts te laat kwam, om door het *Parijsche Institut* ter zijde van die van HEEREN te worden geplaatst. — CLARISSE (§ 350), een leerling van GIJSBERT BONNET, hield in 1814 zijne Intreêrede te *Leyden* over *den onbekrompenen* (of edeldenkenden) *Godgeleerden*, waarvan hij het voorbeeld gaf. Hij had reeds in 1795 eene Verhandeling *over den H. Geest*, en in 1797, als vervolg op het bekende werk van BERGEN, *Gedenkwaardigheden uit het leven der Apostelen*, geschreven; een werk, hetwelk met het genoemde genoegzaam gelijk gesteld, en herhaalde malen gedrukt werd. Bij het *Haagsche* Genootschap: *tot verdediging van den Christelijken Godsdienst*, werden zijne Verhandelingen *over de kracht van het bewijs uit de wonderen ontleend*, *voor de waarheid en goddelijkheid der Evangelieleer*, en *over het bewijs voor de goddelijkheid der Evangelieleer uit de Christelijke zedeleer*, met den gouden eereprijs bekroond, dien hij bij het *Nut van 't Al-*

Godgeleerdh.
REGENBOGEN.
CLARISSE.
PERPONCHER.

Godgeleerdh. CLARISSE. PERPONCHER.

gemeen behaalde door eene Verhandeling *over de middelen tot ſtuiting der ligtzinnigheid in beginſelen en zeden.*

Onder de Leeken waren er nog velen, die veel werk van de Godgeleerdheid maakten, en ook daarover meer of min verdienſtelijke geſchriften het licht deden zien: doch niemand, die WILLEM EMERY *Baron* VAN PERPONCHER daarin evenaarde. Zijn ſtand in de Maatſchappij, die hem boven behoefte, en boven de moeite, om eerbetoon en titels te zoeken, verhief, was reeds een waarborg, dat zijne zeer talrijke geſchriften niet dan uit de edelſte beginſelen, bevordering van het geluk zijner Natuurgenooten, hetwelk hij alleen door den Godsdienst bereikbaar hield, voortvloeiden. Zelfs eene bloote lijst dier geſchriften zou voor ons beſtek te uitvoerig zijn: wij zullen dus ſlechts eenige der voornaamſte opnoemen, en den geest, die in allen heerscht, trachten te doen kennen. In 1776 begon PERPONCHER de nieuwe Overzetting des Ouden Testaments van MICHAËLIS in 't *Nederduitsch* over te brengen, met deszelfs Aanmerkingen en uitvoerige Voorredenen, vooral voor *Geneſis*, waarin PERPONCHER den geest van dat aloude boek poogde te ſchetſen. Voor zijne kinderen gaf hij in 1784 eene *nieuwe Aardrijksbeſchrijving*, benevens nog verſcheidene andere werken over de *praktikale* opvoeding. De woelige tijden van 1787, waarin PERPONCHER, als Lid der Regering en Staten van *Utrecht*, mede gewikkeld was, belemmerden een tijdlang zijne Letterkundige werkzaamheden:

den: dezelve werden kort vóór den aanvang dezer Eeuwe met nieuwen moed hervat. In den *heden-daagschen Stoïcijn* verzamelde hij de goede denkbeelden dier gezindte, gewijzigd naar de behoeften van dezen tijd. Aan *de lieden der beschaafde wereld* stelde hij, op de beminnelijkste wijze, hunne belangen en pligten voor oogen. In 1805 kwamen de *Bijbeloefeningen*, *gissingen*, *wenken*, en, als uittreksel uit hetzelve, zijn *Tafereel van Gods weg met den mensch* uit. Daarop volgden (1806 en later) zijne Vertaling der Brieven van PAULUS, grootendeels in betrekking tot zijn lievelingsstelsel, waarvan straks nader, en zijn *Geest van 't Evangelisch Christendom*. In 1814 kwam het vijfde en laatste Deeltje uit van een door den waardigen Schrijver uitgegeven, meest godsdienstig, Mengelwerk, onder den titel van: *Spreuken*, *Opgaven*, *Bepalingen*, *Gronden*. Dit laatste stukje verhaalt de merkwaardige wegvoering van den Schrijver, als gijzelaar, naar *Parijs*, deszelfs loslating door de bewerking van Koning LODEWIJK, en de echte schets der inneming van die Hoofdstad, door eenen ooggetuige. De waardige Grijsaard (in 1815) tot *Curator* der *Utrechtsche* Hoogeschole verheven, bragt *aan de studerende jeugd* hare pligten, en eenen leiddraad voor hare studiën, onder het oog. Omtrent dien zelfden tijd verscheen zijn Heldendicht in Proza (in den smaak van BITAUBÉ) JOSEPH; waarin men, bij vele schoone partijen, toch ook voor een Dichtstuk te veel redenering opmerkt (eene moeijelijke klip, waarop ook in den *Telemachus* gestooten is), in-

Godgeleerdh.
PERPONCHER.

Godgeleerdh. PERPONCHER. indien men dit werk, tegen dank des Schrijvers, voor een Gedicht wil houden. Eindelijk verscheen in hetzelfde jaar van 's mans dood (1819) zijn *overwegend verslag van den oorsprong en voortgang der verwildering en beschaving onder de menschen en volken;* eene soort van overzigt der Geschiedenis, uit een godsdienstig oogpunt beschouwd.

Men ziet, dat PERPONCHER ook, buiten den Godsdienst, andere wetenschappen behandelde. Maar deze kwamen bij hem altijd op genen, als brandpunt, te huis. De Godsdienst was voor PERPONCHER alles, en hij putte dien alleen uit den Bijbel. De leer des Christendoms was hem daarom zoo dierbaar, omdat hij hetzelve als een groot, alomvattend *Drama* beschouwde, waarvan de ontknooping de heerlijkste zou zijn, die men zich voorstellen kan: de Zaligheid des geheelen Menschdoms, waarvoor God dan Alles in Allen zou wezen! Daarom was hem ook de leer der verzoening zoo dierbaar, omdat hij haar als het eenige middel tot dat groote einde beschouwde, waartoe God zich zelven geopenbaard, en voor zijne schepselen had opgeofferd. De innige overtuiging van PERPONCHER doordringt alle zijne geschriften, en geeft aan dezelve eene zalving, die zijnen stijl, hoewel schijnbaar onregelmatig, iets wegslepend bevalligs geeft, waarvan de reden niet in het uiterlijke kleed, maar in de inwendige gehalte moet liggen. Zijn genoemde stelsel brengt hij wel in de *Bijbeloefeningen* en het *Tafereel van Gods weg* meest

op-

opzettelijk, doch ook in de meeste zijner andere godsdienstige geschriften ter bane (*h*). Godgeleerdh.

§ 380.
Het *Haagsche Genootschap.*

In de Hervormde Kerk maakte zich het *Haagsche* Genootschap: *tot verdediging van den Christelijken Godsdienst*, door een aantal stukken bekend, meestal tegen de zoogenaamde *Neologen*, of tot handhaving van bijzondere Christelijke leerstukken ingerigt. Men onderscheidde daaronder de Verhandeling van DIONYSIUS VAN DE WIJNPERSSE, *over de Godheid van Christus*, en eenige andere; in lateren tijd VALK's *Zedekunde der Heidenen*, enz.

§ 381.
HESSELINK.

Onder de vóór 1795 zoogenoemde *Dissenters* muntte GERRIT HESSELINK, Hoogleeraar bij de Doopsgezinden, door zijn *Uitlegkundig Woordenboek* uit. HESSELINK, in 1755 te *Groningen* geboren, oefende zich aldaar niet alleen in de Godgeleerde, maar ook in de Wijsgeerige en Natuurkundige wetenschappen, en werd in 1778 tot *Meester in de vrije Kunsten* en *Doctor in de Wijsbegeerte* bevorderd. (Ook naderhand bleef hij altijd de Natuurkunde beminnen en beoefenen.) Daarna Predikant te *Bolsward* geworden (1781), werd hij, in zijn een en dertigste jaar, te *Amsterdam* tot Hoogleeraar in de Godgeleerdheid en Wijsbegeerte, bij het Kweekschool der Doopsgezinden,

(*h*) Zie onder anderen de *Latijnsche* Redevoering van Professor ROIJAARDS, op het afsterven van PERPONCHER gehouden.

Godgeleerdh. HESSELINK. den, beroepen. Toen verscheen zijn bovengenoemde *Uitlegkundig Woordenboek*, hetwelk, schoon bij zoo veel verschil van gevoelens algemeene goedkeuring onmogelijk was, nogtans bij velen, niet alleen uit zijn Kerkgenootschap, maar ook uit andere, op hoogen prijs werd gesteld. Behalve verscheidene Prijsverhandelingen, als: *over het verband tusschen den Mozaïschen en Christelijken Godsdienst*, *over de twijfelarij en het meesterachtig beslissen*, *en den invloed van het burgerlijke Bestuur op den Godsdienst*, en eenige Natuurkundige geschriften, heeft hij ook, buiten zijn vak, eene met regt geachte *Hollandsche Prosodie* gegeven.

§ 382. TEYLER'S *Godgeleerd Genootschap.*

De genoemde Prijsverhandelingen werden bekroond bij TEYLER'S *Godgeleerd Genootschap*, gesticht uit de nalatenschap en volgens den wil van den rijken *Haarlemschen* rentenier PIETER TEYLER VAN DER HULST. Hij was van het Doopsgezinde Kerkgenootschap, en de vragen en beoordeeling derzelve werden door hem, gedeeltelijk althans, aan de Leeraren van het Kerkgenootschap te *Haarlem* opgedragen. De zinspreuk van hetzelve was: *ware Godsdienstkennis bloeit door vrijheid*. Het zal onnoodig zijn, hier de zeer talrijke Prijsverhandelingen op te noemen, bij dit beroemde Genootschap bekroond, noch te doen zien, in hoe ver hare zinspreuk waarheid behelsde. Dit ééne slechts: onder de bekroonden met den gouden of zilveren eereprijs bevonden zich mannen als HULSHOFF, VAN ALPHEN, WYTTENBACH, DE BOSCH, VAN

HE-

HEMERT, CRAS, BORGER, VAN HENGEL en PAREAU (om flechts van eenige doorluchtige hoofden te fpreken). Het is buiten twijfel, dat TEYLER's Genootfchap veel voordeel gedaan heeft aan eene *liberale* behandeling der Godgeleerdheid. Eene Verhandeling, aldaar ingekomen (doch niet bekroond, en naderhand afzonderlijk uitgegeven), naderde fterk tot de *Duitfche Neologen*. Het was die van den Hoogleeraar der *Remonstranten*, KONIJNENBURG, waarin men de waardigheid van *Mesfias*, volgens den zin der Profeten, aan JEZUS ontzeide. Doorgaans echter heerschte, bij alle voortgangen der verlichting, nog een bedaarde geest van zedig onderzoek bij de meeste Christelijke Kerkgenootfchappen, waartoe de Tijdfchriften: het *Christelijke Magazijn*, en de *Bibliotheek van Theologifche Letterkunde*, naderhand: *Bijdragen tot de Godgeleerde Wetenfchappen*, grootendeels, zoo wij ons niet bedriegen, het werk van VAN HENGEL (§ 353) en misfchien van BORGER, zeer veel bijdroegen. Men ziet met genoegen in dit welgeftelde, en bij geleerdheid fchranderheid en oordeel voegende Maandwerk de reuzenfchreden, welke de Hervormde Godgeleerdheid in dit Tijdperk gemaakt heeft. Alleen de ruime overvloed verbiedt ons, van fommige verdienftelijke Kerkleeraars en Uitleggers, zoo als REDDINGIUS, VAN BEMMELEN, VAN WILLIS, enz. te fpreken.

Godgeleerdh.

TEYLER's *Godgeleerd Genootfchap.*

Ook

Godgeleerdh.
§ 383.
De Roomschg.
SCHOUTEN.
LEXIUS.
SCHRANT.
VERHEYLIGE-WEGEN.

Ook bij de *Roomschgezinden* begon een ſtraal van licht door den dikken nacht heen te breken. De Pastoor SCHOUTEN te *Alkmaar* betoogde, bij de Maatſchappij: *Tot nut van 't Algemeen*, zeer bevattelijk het beſtaan van God, en andere punten van den Natuurlijken Godsdienst. LEXIUS was een licht, ſchijnende in eene duistere plaatſe. Het uitmuntende Tijdſchrift: *Mengelingen voor Roomsch-Katholijken*, ging met den tijd voort, en predikte algemeene verdraagzaamheid. SCHRANT ſchreef zijn keurig boekje: *het Leven van* JEZUS. Doch de tijd van verlichting was nog niet gekomen. De *Jezuïten* werden herſteld; zekere Notaris LESAGE TEN BROEK, en andere lieden van dien ſtempel, op den voorgrond geplaatst, om *zielen* te winnen, en de ontluikende verdraagzaamheid door bedreiging van eeuwige ſtraf aan de *Protestanten* tegen te gaan. Te midden van dezen teruggang in de *Noordelijke* Gewesten (door ſchrik voor de dreigende *Hierarchie*, niet door gebrek aan verlichte, edeldenkende en in hun hart verdraagzame Priesters bewerkt) verheugt zich de menſchenvriend, uit het zoo lang in duisternis gedompelde *Braband* de ſtem der verdraagzaamheid en van den Christelijken Vrede te hooren. VERHEYLIGEWEGEN, een lid der hooge Geestelijkheid te *Mechelen*, kende openlijk van den Kanſel aan Protestanten, ja aan *Joden*, *Muzulmannen* en Heidenen, wanneer zij gemoedelijk en naauwgezet hunne overtuiging volgden, door Gods genade de eeuwige zaligheid toe. — Voor 't overige was aan Uitlegkunde bij de *Roomſchen* nog niet te den-

denken, zoo lang eene *Minerva*, of een *Godsdienstvriend* door hunne Overften begunftigd werden..

§ 384. Wijsbegeerte. VAN HEMERT. KINKER. Letterftrijd met FEITH en WYTTENBACH.

In de *Wijsbegeerte* drong het gevoelen van KANT (in de latere jaren van dit Tijdperk) in *Nederland* door. PAULUS VAN HEMERT, geboren te *Amfterdam* in 1756, was tot den Hervormden leerftoel opgeleid. Hij bekleedde dien ook vier jaren te *Baren*, vervolgens te *Wijk bij Duurftede;* dáár echter, zich met het Hervormde leerftelfel niet kunnende vereenigen, leide hij zijnen dienst neder, begaf zich met der woon naar *Amfterdam*, en voerde eene briefwisfeling met den Hoogleeraar BONNET, over het gebruik van de Rede in onderwerpen van Godsdienst. VAN HEMERT fpreidde daarbij veel redeneerkunde ten toon: zelfs antwoordde BONNET op den derden brief niet meer. In 1790 werd VAN HEMERT, die intusfchen door TEYLER's Godgeleerd Genootfchap over een onderwerp, met dat zijner briefwisfeling overeenkomftig, bekroond was, tot Hoogleeraar in de fraaije Letteren en Wijsbegeerte bij de Remonstranten aangefteld. Het was in 1795, dat VAN HEMERT het eerst de Wijsbegeerte van KANT aan zijne Lezers deed kennen (vier deelen, 8vo); waarop in 1799 het *Magazijn voor de Kritifche Wijsbegeerte* (zes deelen, 8vo) volgde. Schoon deze nieuwe Wijsbegeerte te *Amfterdam* eenige aanhangers vond (Doctor DEIMAN, de Dichters KINKER en HELMERS), zoo drong zij echter tot geene openbare leerftoelen door. Men mag echter niet vergeten, dat de groote

BOR-

Wijsbegeerte. VAN HEMERT. KINKER. Letterstrijd met FEITH en WYTTENBACH.

BORGER, schoon geen stellig aanhanger van KANT, zijner Wijsbegeerte echter geheel niet ongenegen was, en onder alle nieuwere stelsels daartoe het meeste scheen over te hellen. De *Kantiaansche* gevoelens werden echter van twee tegenovergestelde zijden aangegrepen. FEITH hield dezelve, in zijne *Brieven aan Sophia*, voor min overeenkomstig met het Christendom; WYTTENBACH, in het laatste stuk zijner *Bibliotheca Critica*, voor meer of min ongerijmd, waarschijnlijk om de nieuwere kunsttermen, de duisterheid van den stijl des *Koningsberger* Wijsgeers, en het verschil van de Ouden. De voorstanders der *Kritische* Wijsbeerte verdeelden zich tegen dezen dubbelen aanval. KINKER bood het hoofd aan FEITH, in zijne *Brieven aan Sophia*, waarin de toon zekerlijk voor eenen zuiver wetenschappelijken letterstrijd te scherp is. Hij werd dus niet beantwoord. Langer en heviger was de strijd aan den kant van VAN HEMERT en WYTTENBACH. De aanval van den eersten op zijnen tegenstander werd in deszelfs *Philomathie*, niet regtstreeks, maar van ter zijde, op de hevigste wijs beantwoord. VAN HEMERT deed toen alle zijne benden tevens uitrukken, en zond een drietal brieven op den *Leydschen* Hoogleeraar af (1810). Deze, den strijd, zoo 't schijnt, moede, antwoordde zelf niet meer, maar er daagde (misschien onverwachte) hulp voor hem op uit *Zeeland*. De toenmalige *Zierikzeesche* Rector MAHNE gaf uit: *Epistolæ Sodalium Socraticorum Philomathiæ*. Nu verzamelde VAN HEMERT alle zijne krachten, in de *ironische*

Nieu-

Nieuwejaarsgift (1814), die hij echter, niet op dezen nieuwen Bondgenoot, maar op zijn' ouden tegenstander zelf afzond, wel wetende, dat de beslissing dáár, en nergens elders lag. In der daad is hierop geene verdere tegenweer gevolgd, en VAN HEMERT is meester van het slagveld gebleven. — Nuttiger, dan in dezen vinnigen pennestrijd, heeft zich VAN HEMERT, sedert met er woon in *'s Hage* gevestigd, als ijverig bevorderaar der *Maatschappij van Weldadigheid* getoond, waartoe hij en zijn oude Vriend KINKER (toen deze nog in de *Noordelijke* Gewesten woonde) uit al hun vermogen hebben bijgedragen, en waardoor zij zich bij de nakomelingschap waarlijk verdienstelijk hebben gemaakt. Nog gaf VAN HEMERT, in 1807 en later, een Mengelwerk uit, onder den titel van: *Lektuur bij het ontbijt en de theetafel*, waarin hij, in een' gemakkelijken *populairen* stijl (waarin hij trouwens uitmunt), de beginselen zijner Schole, en van KANT's *zedelijke uitlegging* der Heilige Schrift algemeen smakelijk zocht te maken.

Wijsbegeerte. VAN HEMERT. KINKER. Letterstrijd met FEITH en WYTTENBACH.

§ 385. BORGER. CRAS. BROWNE. NYHOFF.

Geen geschrift overtrof in uitgebreidheid van onderzoek, diepte van denkkracht, en schranderheid van oordeel de Verhandeling van BORGER, over het *Mysticismus*, of de overhelling van den geest in de jongste tijden tot *mystieke* denkbeelden. Tot dat einde doorliep hij het geheele veld der nieuwere Wijsbegeerte: spoorde de beginselen der overhelling tot het gevoel (de *Mystiek*) van het stelsel van KANT, en

Wijsbegeerte.

BORGER. CRAS. BROWNE. NYHOFF.

en de daaruit ontſtaande gevolgen op, liep die van FICHTE en SCHELLING door, en toonde de gemeenſchap van het laatſte met de *Mystiek* der nieuweren, ook in het Godsdienſtige; iets, hetwelk mede uit de ſchriften van NOVALIS en uit den eerbied der *Natuurphiloſophen* voor JACOB BÖHM bewezen kan worden. Men kan zeggen, dat in deze *Latijnſche* Verhandeling de Wijsbegeerte van FICHTE en SCHELLING veel eenvoudiger, duidelijker en zelfs aangenamer is voorgeſteld, dan in de duistere en naauwelijks leesbare ſchriften harer Stichters. BORGER legt daarin het *Atheïsmus* van SCHELLING (onder *Pantheismus* verſcholen) met de woorden des Schrijvers zelven bloot, welke „ het denkbeeld van eenen *ze-* „ *delijken God* onwijsgeerig, beroofd van al wat „ ſchoon en verlieven is, ja nietig en ledig" durft noemen (*i*). (Met zulken Godslasterlijken onzin heeft toch de goede TERSTEEGEN en andere vrome vroegere *Mystieken* niets gemeens!) Ook het onderſcheid tusſchen het *Roomschgezinde* en *Protestantſche* beginſel, *op zich zelve beſchouwd*, heeft BORGER uitſtekend ontwikkeld (*k*). Deze voortreffelijke Verhandeling heeft in *Duitschland* minder opgang gevonden, dan zij verdiende. Misſchien was zij te duidelijk, te vatbaar, dat is, bij ſommige zich noemende Wijsgeeren, die hunne nietigheid achter holle *Phraſen* verbergen, niet *diep genoeg* geſchreven!

On-

(*i*) *De Mysticisme*, *Ed.* 1820, p. 195.

(*k*) p. 221, *ſeqq.*

Onder de vruchten van TEYLER's Godgeleerd Genootschap, geënt op den geest des tijds, behooren ook de Wijsgeerige Verhandelingen van HENDRIK CONSTANTIJN CRAS (zie de volgende §) en den *Engelschen* Predikant BROWNE te *Utrecht*, *over de gelijkheid der menschen* (juist in het jaar 1793, waarin dat denkbeeld zoo vele hoofden draaijen en — vallen deed). De Hoogleeraar NYHOFF te *Harderwijk*, die ook, in een afzonderlijk geschrift, het *Spinozisme* in het ware licht (naar zijn inzien) trachtte te stellen, voegde (1804) bij zijne Vertaling van TIEFTRUNK's werk over de Staatshuishouding, eene gewigtige Verhandeling over het *Eudæmonismus* (de zucht tot geluk, als drijfveêr der zedelijkheid). Wijsbegeerte. CRAS. BROWNE. NYHOFF.

§ 386. Regtsgeleerdh. VOORDA. TYDEMAN. PESTEL.

In het begin van dit Tijdperk waren de Hoogescholen met een groot aantal voortreffelijke *Regtsgeleerden* bezet. Het *Romeinsche* en *Vaderlandsche* Regt werden om strijd beoefend; en wie had kunnen vermoeden, dat eene voorbeeldelooze reeks van onlusten en veranderingen binnen dertig jaren het geheele gebouw van het *Nederlandsche* Regt zou omver werpen, om een geheel ander, op een' volstrekt nieuwen grondslag, te stichten!

De twisten in het Staatkundige hadden ook op de Regtsgeleerdheid beslissenden invloed. Gelijk het geheele land, zoo kozen ook vooral hier (door de naauwe gemeenschap van Staatkunde en Regtsgeleerdheid) de Hoogleeraren en Studenten partij, en werden ook menigmaal door den stroom weggesleept, en

Regtsgeleerdh. VOORDA. TYDEMAN. PESTEL.

uit hunnen kring gerukt. Dus werd in 1788 VOORDA te *Leyden* afgezet; gelijk van den anderen kant MEINARD TYDEMAN te *Utrecht* zijnen post nederleide. In 1741 te *Zwolle* geboren, ontving hij de waardigheid van Doctor in 1762 te *Utrecht*, door eene merkwaardige Verhandeling over den Regtsgeleerden MARCELLUS, werd in 1763 Rector te *Leeuwarden*, in 1765 Hoogleeraar in de Letteren te *Harderwijk*, in 1766 in het Natuurregt te *Utrecht*, alwaar hij eene nog zeer hooggeschatte uitgave van DE GROOT'S *Regt van Oorlog en Vrede* (1783) bezorgde, en *Vragen* en *Aphorismen* uit het Natuurregt (*Quæstiones et Aphorismi ex Jurisprudentiâ naturali*), benevens een *Handboek voor de beoefening der Regtsgeleerdheid* (*l*) vervaardigde. Na twintig jaren dien post te hebben bekleed, leide hij dien, wars van den geest, die in 1786 te *Utrecht* regeerde, neder, en werd op nieuw Hoogleeraar, thans in de Regten, te *Harderwijk*. In 1790 werd hem door de Staten van *Overijssel* de post van Griffier opgedragen, dien hij tot 1795 bekleedde. Alstoen begreep hij, dat zijn geweten hem verbood, den toen gevorderden eed af te leggen; hij leefde dus ambteloos te *Kampen*, tot 1801, wanneer hij, vooral door toedoen van DE BOSCH, met het maken van eenen *Catalogus* der *Leydsche* Bibliotheek werd gelast. In 1814 werd hij aldaar tot Hoogleeraar benoemd, en gaf sedert

(*l*) *Enchiridium studiosi jurisprudentiae.*

dert onderwijs in de *Romeinsche* Oudheden, genietende, in eenen twee en tachtigjarigen ouderdom, nog de helderheid van denkbeelden en geheugen, bij verwonderlijke belezenheid, die op deze jaren zoo schaars gevonden worden. De Omwenteling van 1795, die TYDEMAN van zijnen post verwijderde, gaf dien aan VOORDA terug, nevens wien de driftige *Patriot* JAN VALCKENAER (Zoon van den grooten Letterkundigen) eenen leerstoel bekwam, dien hij echter weldra met de Staatkundige loopbaan, en een Gezantschap in *Spanje*, verwisselde. Aan PESTEL en KLUIT werd, daarentegen, het onderwijs ontzegd. De eerste dezer twee, reeds met regt beroemd door zijne *Gronden van het Natuurregt* (1773) en *Gedenkschriften der Nederlandsche Republiek* (1782) (*m*), en wiens lessen vele toehoorders naar *Leyden* lokten, werd niettemin in 1795 afgezet door lieden, welke met luider stemme *vrijheid van denken en spreken* verkondigden. De meeste der afgezette Hoogleeraren bekwamen echter in 1802, bij de poging tot hereeniging der partijen door het Staatsbewind, hunne posten met eere terug, en waarschijnlijk zou, bij deze zachtheid der Regering, de Wetenschap, nu ook door den Vrede begunstigd, eene nieuwe vlugt genomen hebben, zonder de vernieuwing des Oorlogs in 1803. Daarenboven werd het *Vaderlandsche* Regt

Regtsgeleerdh.
VOORDA.
TYDEMAN.
PESTEL.

(*m*) *Commentarii de Republicâ Batavâ*, 1 vol. 8°. 1798 (vermeerderd) 3 vol. 8vo (verkort 1790).

Regtsgeleerdh. PESTEL. Regt al meer en meer onzeker, daar ſedert 1795 gedurig van eene nieuwe burgerlijke Wetgeving geſproken werd. Nogtans bleef het Volkskarakter zich ook hierin gelijk: de behandeling des Regts bleef nog grondig, en ook dit Tijdvak bragt eene menigte goede *inaugurële Disſertatiën* voort; zelfs de verniegtiging van het oude *Hollandſche* Regt (1809), door het *Wetboek Napoleon*, *ingerigt voor het Koningrijk Holland*, en dit laatſte door het *Wetboek Napoleon*, ontmoedigde de Regtsgeleerden niet. In de jongſte tijden heeft eene ſekte van jongelingen, die in de woorden van hunnen (ongeroepenen) Meester zweren, te *Leyden* op nieuw OLDENBARNEVELDT en de DE WITTEN des doods ſchuldig, de geheele Republikeinſche Regering voor onwettig, elke poging des Volks tot vrijheid voor misdadig, en zelfs de Regeringsvorm van hun land — het *Constitutionele* Beſtuur — voor eene inbreuk op de heiligſte Regten begonnen te verklaren. Dit kan echter ſlechts eene voorbijgaande koorts zijn.

§ 387. Veranderingen in het Onderwijs. Invloed van *Duitschland*.

De voornaamſte veranderingen in de ſtof van het Onderwijs beſtonden in de afſchaffing van den leerſtoel der *Duitſche* Rijksregten (na 1787), in de algemeene invoering van het lijfſtraffelijke Regt, als geregeld *Akademisch onderwijs*, en afſcheiding van het algemeene Staats- en Natuurregt, in het begin van eenige *Collegiën* over de nieuwe *Hollandſche* en *Franſche* Wetboeken, over de Geſchiedenis van het Regt vol-

volgens GUNTHER (*n*), en het Regt der Natuur volgens HÖPFNER (*o*). Over 't algemeen was de invloed van *Duitschland* op de Regtsgeleerde Letterkunde zeer blijkbaar, schoon de *Kantiaansche* leer omtrent de Wijsbegeerte van het Regt weinig ingang vond, slechts bij enkele goede Regtsgeleerden, zoo als KINKER en SYPKENS, onbepaald werd aangenomen, en weldra, met het verval van KANT's Wijsbegeerte in *Duitschland*, zelfs dit zwakke begin naauwelijks overleefde. Hoewel de stelsels van FICHTE, SCHELLING en HEGEL weinig bekend, en nog minder omhelsd werden, zoo bediende men zich toch veelal van *Duitsche* geschriften over het Natuur- en vooral over het Lijfstraffelijke Regt (QUISTORP, KLEIN, GROLLMANN, FEUERBACH, TITTMANN enz.). *Duitsche* Wetboeken en ontwerpen werden veel bestudeerd, blijkens, onder anderen, het ontwerp van een Lijfstraffelijk Wetboek voor de *Bataafsche Republiek* (1802). Het *Wetboek Napoleon, ingerigt voor het Koningrijk Holland*, hetwelk twee jaren lang (1809 en 1810) in stand bleef, week wel in sommige punten van NAPOLEON's eigen Wetboek af; doch zelfs in het Familieregt, de Testamenten, Servituten, en het stelsel der *Hypotheken*, waar de *Fransche* Wetten ter zijde gelegd waren, is derzelver invloed toch overal zigtbaar, en verscheidene andere gedeelten, voor-

Veranderingen in het Onderwijs.
Invloed van *Duitschland*.

(*n*) *Helmstädt* 1798.
(*o*) *Lingen* 1793, 1805 (in 't *Latijn*).

vooral het tweede en derde Boek, zijn letterlijk vertaald.

§ 388.
Regtsgeleerden.
DE RHOER.
V. D. KEESSEL.

Behalve verscheidene groote Regtsgeleerden van het vorige Tijdperk (VOORDA, LUZAC, PESTEL, enz.) bloeiden in dit jongste Tijdvak JACOB DE RHOER, de hoofdsteun der *Groninger* Maatschappij: *Pro excolendo jure patrio*, wiens werkzaamheden ook voor het oude *Duitsche* Landregt niet onbelangrijk zijn (hij was van 1745 tot 1767 Hoogleeraar aan het *Athenæum* te *Deventer*, van toen af aan de Hoogeschole te *Groningen*) (*p*), en DIONYSIUS GODFRIED VAN DE KEESSEL, in 1738 te *Deventer* geboren, die, na zijne letteroefeningen te *Leyden* volbragt te hebben, eerst de pleitzaal in *'s Hage* volgde, daarna, in 1762, eerst vier en twintig jaren oud, tot Hoogleeraar te *Groningen*, en in 1771 te *Leyden* beroepen werd; welke Hoogeschool hij vijf en veertig jaren lang tot sieraad strekte, terwijl zijne lessen een aantal der kundigste Regtsgeleerden vormden, en hij in zijnen tijd wezenlijk de *Nederlandsche* SCÆVOLA was. Hij overleed in 1816; 's mans verdiensten zijn door zijnen beroemden ambtgenoot VAN VOORST, bij de jaarlijksche vermelding van de lotgevallen der Hoogege-

(*p*) Zijne veelvuldige, ten deele gelegenheidsschriften en Redevoeringen vindt men vermeld bij SAXE, *Onomasticon Literarium*, T. VIII. p. 75—77.

gefchole, welfprekend vermeld (q). Behalve zes Redevoeringen over zijn vak, heeft hij *ftellingen* ter opheldering van DE GROOT's *Inleiding tot de Hollandfche Regtsgeleerdheid* uitgegeven (1800, in 4to). Regtsgeleerden. V. D. KEESSEL.

§ 389. CRAS.

HENDRIK CONSTANTYN CRAS werd flechts een jaar na VAN DE KEESSEL geboren, overleefde hem vier jaren, en werd voor de Doorluchtige Schole te *Amfterdam*, wat gene voor de Univerfiteit te *Leyden* was. Te *Wageningen* zag hij het eerfte levenslicht. Te *Leyden* oefende hij zich onder de beste Meesters, en leerde er ook ELIAS LUZAC in zijne volle waarde kennen. Zijne eerfte Verhandeling, ter verkrijging van de hoogfte *Akademifche* waardigheid (1769), diende ter verdediging van CICERO's *Redevoering voor* CÆCINA, door fommigen, wat het regterlijke gefchil betreft, niet zonder fchijn aangevallen. Dit ftuk deed den jongen Regtsgeleerden zoo gunftig kennen, dat hem, twee jaren later (1771), de Regering van *Amfterdam* tot Hoogleeraar in het Burgerlijke, en in 1785 tevens in het Staatsregt beriep. Zijne Intreêredevoering (*over het beleid der burgerlijke Regering in het bevorderen van den Koophandel*) werd algemeen toegejuicht, in het *Fransch* en *Nederlandsch* vertaald. De blijken van achting, hem door

(q) *Oratio de Confenfu Principum Europaeorum in profitendâ Religione Christianâ*, p. 30—33.

Regtsgeleerden. CRAS.

door de Regering en de burgerij van *Amsterdam*, door zijne ambtgenooten en leerlingen betoond, waren zoo groot, dat hij besloot, zijnen post zelfs niet voor den hoogeren op eene Hoogeschool te verruilen, maar de beroepen te *Utrecht* en *Leyden* standvastig afsloeg; de tweede zekerlijk ook, omdat hem de beroeping in de plaats van PESTEL als eene onregtvaardigheid voorkwam. In 1798 werd hij voor eenige maanden, door de *Revolutionnairen* van den 22 Januarij, van zijnen post verlaten, doch na de Omwenteling van den 12 Junij terstond hersteld, en zelfs met het vervaardigen van het ontwerp voor een nieuw Wetboek gelast. CRAS was en bleef altijd in het midden der twee elkander hatende en vervolgende partijen, aan de eeuwige beginselen van regt, waarheid en vrijheid getrouw, wars van het kruipen voor Despoten, maar niet minder afkeerig van het vleijen des heerschenden gepeupels, of zijner geleiders, de *Demagogen*. Wij hebben reeds gezien, hoe hij wijsgeerig het beginsel van *gelijkheid* onderzocht. In 1796 behaalde hij den eereprijs bij de *Stockholmsche* Akademie voor den *Lof van* HUGO DE GROOT; eene stof, die het reeds vernederend genoeg was, het eerst door een buitenlandsch Genootschap vóór ons uitgeschreven te zien, en waarvan het onvergefelijk zou geweest zijn, indien een Vreemdeling dezelve meestvoldoende beantwoord had. Thans belette de uitmuntende behandeling van het onderwerp door CRAS (meest uit een Regtsgeleerd oogpunt beschouwd)

ſchouwd) die vernedering, en verhief, hetgeen eene ſchandzuil voor ons had kunnen worden, tot een eereteeken. Na een leven, in ongeſtoorde opgeruimdheid en helderheid van geest, te midden zijner talrijke Vrienden, doorgebragt, en door de genoegens der Letteren en die der gezelligheid afgewisſeld, overleed CRAS in 1820 te *Amſterdam*, en werd door den beroemdſten zijner leerlingen, door KEMPER, geprezen. Regtsgeleerden. CRAS.

§ 390. KEMPER.

De loopbaan van JAN MELCHIOR KEMPER als een der verbrekers van het *Franſche* juk, en medeherſteller der Nationale onafhankelijkheid, is aan elken waren *Nederlander* genoegzaam bekend. Hij was een *Amſterdammer* van geboorte; op het *Athenæum* hoorde hij CRAS en WYTTENBACH, en zoog van beiden liefde tot eene wijsgeerige beoefening des Regts, en van zijnen aangehuwden Oom DE BOSCH de liefde tot de fraaije Letteren in. Hij volgde in het ſtaatkundige de gevoelens van zijnen leermeester CRAS, en was dus een voorſtander van een gematigd *Patriotismus*. Hij werd in 1798 Hoogleeraar te *Harderwijk*, in 1806 medehelper van zijnen reeds zeven en zestigjarigen Leermeester te *Amſterdam*, en bekwam den leerſtoel van het burgerlijke Regt. In 1809 werd hij te *Leyden* Hoogleeraar in het Regt der Natuur en der Staten. Hoe hij aan die roeping beantwoord heeft, mogen zijne talrijke leerlingen, hoe hij daarmede de warmſte Vaderlandsliefde en de grootſte opofferingen

 voor

Regtsgeleerden. voor het Vaderland gepaard heeft, dit moge de Geschiedenis getuigen. Terwijl een STASSART (die thans in *Neêrlands* achtbare Volksvergadering zonder schaamte zijne ſtem durft verheffen!) met allen ijver de ſlagtoffers (*Gardes d'honneur*) voor zijnen Heer en Meester uitzocht, werkte KEMPER hem met lijfsgevaar tegen. Toen de Omwenteling bewerkt, en KEMPER onder ſchitterende ambten de keus had, hernam hij zijnen post van Hoogleeraar te *Leyden*; alleen daarom nam hij in de Statenvergadering eenen post aan, om *Neêrland* door een nieuw Wetboek, waarvan hij de voornaamſte opſteller is, en bij welks invoering hij zich de grootſte moeijelijkheden en tegenſpraak getroost, van de ſchande te bevrijden, langer aan NAPOLEON's wetten te gehoorzamen. Het ſchijnt, dat die pogingen niet geheel vruchteloos zullen zijn. Zijne *Akademiſche* en andere Redevoeringen, zoowel in de *Latijnſche* als *Nederduitſche* taal, ademen eene mannelijke welſprekendheid, met pit van zaken doorvoed. Hij is een der ſteunſels van de welſprekendheid in *Neêrlands* Statenvergadering, en heeft tweemaal bij TEYLER's Genootſchap den prijs weggedragen, de tweedemaal den gouden, *over den invloed der Staatkundige gebeurteniſſen ſedert vijf en twintig jaren.*

KEMPER.

§ 391. Te *Franeker* en te *Leyden* maakte zich de Hoogleeraar HENDRIK WILLEM TYDEMAN niet alleen in zijn bijzonder vak, maar ook in dat der *Statistiek*

TYDEMAN.

en

en Staatshuishoudkunde, Geſchiedenis en Algemeene Letterkunde, voordeelig bekend door verſcheidene geſchriften, onder anderen door de reeds bovengemelde Verhandelingen *over den oorſprong der Hoekſche en Kabeljaauwſche twisten*, door eene andere over APOLLONIUS *van Tyane* (bij het *Zeeuwſche* Genootſchap bekroond en met LOTZE bewerkt), door twee andere bij de *Haarlemſche* Maatſchappij bekroond, de eene over de *Machinerie*, de andere over *de oorzaken der armoede in Europa* (de laatſte met den Heer SCHEERENBERG), en nog eene bij het *Zeeuwſche* Genootſchap, *over de Gilden*. Hij had te *Franeker* eenige geſchillen met den *Groningſchen* Hoogleeraar SEERP GRATAMA (*r*), mede beroemd door een aantal geſchriften in het Regtsgeleerde vak, onder anderen door zijne Intreêredevoering te *Harderwijk*, *over de late en weinig gevorderde beſchaving der Romeinen*, *blijkbaar uit hunne wetten*, waarin hij dat volk van roovers en moordenaars (te lang door blind vooroordeel

Regtsgeleerden.

TYDEMAN.

GRATAMA.

(*r*) Geboren in 1757, ſedert 1783 eerst Advocaat, daarna Koopman te *Harlingen*, een vijand van het *Franſche* ſtelſel, en die den leerſtoel te *Harderwijk*, hem in 1798 aangeboden, niet wilde aannemen, omdat men den eed moest doen op de zoogenoemde *Regten van den mensch* in dien tijd. Hij werd niettemin, met ontſlag van dien eed, beroepen, bedankte voor *Utrecht* (1799), doch nam den leerſtoel in het Natuurregt te *Groningen* aan (1801), alwaar hij ſedert ſtaat. Zie het uitvoerige Artikel over hem in de *Galerie historique des Contemporains*, T. V. p. 194, 195.

Regtsgeleerden. deel en eeuwige napraters tot de wolken verheven)
GRATAMA. met ware kleuren teekent; en naderhand door zijn *Regtsgeleerd Magazijn*.

Onder de overige Regtsgeleerden van dit Tijdperk noemen wij slechts JOHAN MEERMAN (zie boven § 357), Schrijver eener geleerde Verhandeling over het *Hollandsche* Staatsregt (1774), JOHAN VALCKENAER (over de School van CUJACIUS), C. W. DE RHOER (over de werking des Christendoms op het *Romeinsche* Regt), den beroemden Hoogleeraar te *Leyden*, SMALLENBURG, Uitgever van SCHULTING's Noten op de *Pandekten*, JOHAN VAN DER LINDEN, een praktikaal Regtsgeleerde en Vertaler van verscheidene werken, BILDERDIJK (*Observationes et Emendationes Juris*), VAN WESELE SCHOLTEN (een der drie Opstellers van LODEWIJK's Burgerlijk Wetboek), en den vermaarden MEIJER, Lid van het *Nationaal Institut* (*s*), die zich door zijne voortreffelijke *Esprit des institutions judiciaires* (vier deelen) bij landgenoot en vreemdeling, als wijsgeerig Regtsgeleerde en Geschiedonderzoeker, heeft doen kennen.

§ 392.
Heel-, Genees- en Ontleedkund.
VAN GEUNS.

Nog steeds werkten verdienstelijke Geleerden aan den opbouw der *Geneeskundige* wetenschappen. De Hoogleeraar M. VAN GEUNS, die tot in hoogen ouderdom het sieraad bleef der Geneeskundige Faculteit aan

(*s*) Hij is op éénen dag met TOLLENS geboren, en moest dus in het *Institut* om den rang van ouderdom met hem loten.

aan *Utrechts* Hoogeſchool, aan welke zijn zoon en ambtgenoot, STEVEN JAN VAN GEUNS, te vroeg ontrukt werd, ſchreef aan het cellenweefſel eene hoogere beſtemming toe, en zijn ambtgenoot J. BLEULAND gaf, onder anderen, zeer naauwkeurige afbeeldingen van de binnenſte oppervlakte der darmen. EDUARD SANDIFORT ſchitterde, in de eerſte jaren van dit Tijdperk, te *Leyden* nog in zijne volle kracht, en bekwam eerlang tot medehelper zijnen zoon, GERARD SANDIFORT (1801), eerst als *Præceptor*, daarna als buitengewoon, en eindelijk als gewoon Hoogleeraar der Ontleedkunde, die in zijne *Anatomiſche tafelen* de ligging der ingewanden van borst en buik naar volwasſene voorwerpen, en zoowel van beide zijden als rugwaarts beſchreef. — De gelegenheid, om zich in de Heel- en Vroedkunde te oefenen, werd in 1790 zeer verbeterd, daar niet ſlechts te *Leyden* een eigene leerſtoel voor deze beide wetenſchappen werd opgerigt, dien MEINARD SIMON DU PUI het eerst bekleedde, maar ook een Ziekenhuis (*Noſocomium*), hetwelk naderhand *Groningen* ook bekwam. De *Amſterdamſche* Hoogleeraar A. BONN gaf eene *klasſieke* Verhandeling over het zamenſtel van het *cartilago pubis*, het gemis van den voorſten wand der blaas, de ontwrichting van den arm en het dijebeen, over welk laatſte, alsmede het afzetten der ledematen, de *hydrops ovarii* en de horlvoeten de Heelmeester J. VAN DER HAAR te *'s Hertogenbosch* veel licht verſpreidde. De Heelmeester D. VAN GESSCHER, te *Amſterdam*, gaf een algemeen ſtelſel der Heelkunde, en de

Heel-, Genees- en Ontleedkund.
VAN GEUNS.
BLEULAND.
E. SANDIFORT.
G. SANDIFORT.
DU PUI.
A. BONN.
J. V. D. HAAR.
VAN GESSCHER.

Heel-, Genees- en Ontleedkund.

TEN HAAF. MULDER. LOGGER. BICKER. VEIRAC.

de Genees- en Heelmeester G. G. TEN HAAF, te *Rotterdam*, de befchrijving van een aantal ziekten, en onderfcheidene geneeswijzen. In de Schriften van het Genootfchap: *ter bevordering der Heelkunde*, in 1791 te *Amfterdam* opgerigt, alsmede in de Verhandelingen ter beantwoording van de prijsvragen, welke uit het *Legaat* van MONNIKHOF voortfproten, vond men een aantal gewigtige Heelkundige opmerkingen, in de laatfte vooral tot kennis en genezing der breuken. De groote beoefenende Heelmeester J. MULDER, Hoogleeraar in de Geneeskunde te *Franeker* en te *Groningen* (in 1810 overleden, en ook bekend door zijne Lofrede op CAMPER, *als vergelijkend Ontleedkundige*) (*t*), volbragt gelukkig twee der moeijelijkfte, en zeldzaamst voorkomende kunstbewerkingen, de afzetting van de dij in de heup, en de wegneming van het geheele kniegewricht. De Heelmeester LOGGER te *Leyden* maakte zich voordeelig bekend door verfcheidene Prijsverhandelingen, bij de *Haarlemfche* Maatfchappij van Wetenfchappen bekroond. Doctor LAMBERT BICKER, te *Rotterdam*, fchreef bij het *Utrechtfche* Genootfchap over de thans zoo veelvuldige zenuwziekten (1785); VEIRAC over de *Engelfche* ziekten en de kinkhoest.

Zag

(*t*) *De Meritis Petri Camperi in Anatomiam comparatam*, *Gron.* 1808.

Heel-, Genees- en Ontleedkund.

§ 393. Inënting der Koepokken. DAVIDS. THOMASSEN à THUESSINK. *Maatschappij tot redding van drenkelingen.*

Zag het vorige Tijdperk, niet zonder moeite en tegenkanting, de *inënting der kinderziekte* in *Nederland* gelukken, het tegenwoordige was daarin gelukkiger door het spoedig en volledig slagen der *koepokinënting*. De *Rotterdamsche* Geneesheer, DAVIDS, heeft de eer, dezelve het eerst hier ingevoerd, en in die stad in trein gebragt te hebben; doch zijn voorbeeld werd spoedig vrij algemeen gevolgd. Slechts zeer weinige Geneeskundigen verzetteden zich daartegen, en ook deze flaauwe, naauwelijks hoorbare stem verstomde zeer spoedig. Ook werd de koepokinënting in hare toevallen en kenteekenen naauwkeurig nagegaan en beschreven, vooral door den Hoogleeraar THOMASSEN à THUESSINK (*u*). De Maatschappij *tot redding van drenkelingen*, reeds in 1767 opgerigt, had in 1804 reeds getuigenissen bekomen van zeventien honderd drie en veertig geredde personen, en had aan alle de redders haren eerepenning gegeven, of aangeboden. Deze Maatschappij was, gelijk de meeste andere, door bijzondere personen, geheel buiten toedoen der Regering, opgerigt.

§ 394. BRUGMANS.

Het is moeijelijk te bepalen, onder welke klasse van Natuurkenners wij SEBALD JUSTINUS BRUGMANS moeten rangschikken, daar hij het geheele veld der Natuurkundige Wetenschappen met zijnen adelaarsblik tot in kleine bijzonderheden overzag, tevens groot Geneesheer, een

(*u*) *Geneeskundig Magazijn, Delft* 1802.

Heel-, Genees- en Ontleedkund.

BRUGMANS.

een der grootſte Heelkundigen was, in de vergelijkende Ontleedkunde met den besten uitſlag het ſpoor van CUVIER drukte, Schei- en Kruidkenner van den eerſten rang mogt genoemd worden. Wij kunnen het echter niet van ons verkrijgen, de verdienſten van dezen grooten man, als 't ware, te verſnipperen, en zullen dus den Schrijver van de Verhandeling over de hospitaalkoorts, die bij *Waterloo* voor *Nederland* eene dreigende beſmetting voorkwam, *hier* eene plaats geven (*v*).

De Vader van BRUGMANS was Hoogleeraar in de Wiskunde aan de Hoogeſchool te *Groningen*. Hij beſtemde zijnen Zoon tot hetzelfde vak, doch in den krijgsdienst; de ſmaak van den jongeling echter ſtrekte zich meer tot de Natuurkundige Wetenſchappen uit, weshalve de Vader hem de Geneeskunde liet beoefenen. Reeds op zijn achttiende jaar werd hij Doctor in de Wijsbegeerte, met eene beſchrijving der delfſtoffen in den omtrek van *Groningen* (waarheen zijn Vader, na de geboorte van dien Zoon in 1763, verplaatst was); en in dat zelfde jaar werd hij door de Akademie van *Dijon* bekroond op eene Verhandeling, de uitroeijing van ſchadelijke planten ten onderwerp hebbende. Twee jaren later behaalde hij,

(*v*) Zie verder de door mij bewerkte (*gedeeltelijk* naar het *Fransch* overgenomene) *Levensſchets van* S. J. BRUGMANS in de Vaderlandſche Letteroefeningen voor December 1819, Mengelwerk, bl. 737 tot 753.

hij bij eene andere *Fransche* Akademie, die van *Bordeaux*, op nieuw den eereprijs, over de kenmerken van het afsterven der eikenboomen, en, reeds weder in 1785, dien te *Berlijn*, over het *onkruid;* alle in de *Fransche* taal geschreven. En BRUGMANS was eerst twee en twintig jaren oud! In 1785 werd hij ook Doctor in de Geneeskunde te *Groningen*, met eene Verhandeling, ten betooge *der eigenlijke geaardheid van den etter*, die hij als eene afscheiding deed kennen. Nog dat zelfde jaar bood men hem te *Franeker* den leerstoel in de Natuurkunde aan, door het vertrek van VAN SWINDEN naar *Amsterdam* opengevallen. Maar ook hier mogt hij niet toeven: zijn roem had zich naar *Leyden* verspreid, en met zijn drie en twintigste jaar was hij reeds uit de kweekschool van *Franeker*, als Hoogleeraar der Kruidkunde, naar *Leyden* verplaatst, alwaar hij zijne intrede deed, door de *naauwkeurige kennis der inlandsche planten* aan te bevelen. Hierbij kwam, reeds een jaar later, het onderwijs in de Natuurlijke Geschiedenis (1787). Nog werd hem in 1795 de leerstoel der Scheikunde bij voorraad, en in 1800 voor goed opgedragen; hij prees bij die gelegenheid de verdiensten van HERMAN BOERHAVE (naar wien hij in uitgebreidheid van kundigheden, en schranderheid van oordeel geleek) als Scheikundigen. In 1794 deed hij vele diensten omtrent de inlegering der zieke *Hanoveranen*, welke in het groote Hospitaal te *Leyden* werden geplaatst; na de Omwenteling beraamde hij een ontwerp voor den Geneeskundigen dienst des le-

Heel-, Genees- en Ontleedkund.

BRUGMANS.

Heel-, Genees- en Ontleedkund.

BRUGMANS.

legers van den Staat, en droeg zeer veel bij tot de bewerking der *Bataaffche* Apotheek (1805). BRUGMANS onderhield intusfchen, ten behoeve der wetenfchap, vaste verbindtenisfen met *Frankrijk*, en deszelfs uitftekende Geleerden. Hij leerde hierdoor ook den Broeder van NAPOLEON, LODEWIJK, kennen, nog eer dezelve tot Koning van *Holland* was aangefteld. BRUGMANS werd na de troonsbeklimming zijn Lijfarts, en *Directeur-Generaal* van den Geneeskundigen dienst des legers; voor hetwelk hij reeds vroeger, door eene groote Apotheek, en een *Chemisch Laboratorium* in *'s Hage*, gezorgd had. De titel van *Directeur-Generaal* werd, bij de vernietiging van onzen Staat, in den nederigen naam van *Infpecteur-Generaal* (Opziener in plaats van Beftuurder) veranderd; doch BRUGMANS wist, voor zijn vak, en voor *Leyden* in 't gemeen, het vertrouwen des nieuwen Gebieders te winnen. Dat de Hoogefchool het aan hem te danken heeft, dat zij minder door de inlijving met de *Franfche Univerfiteit* geleden heeft, dan natuurlijk te vreezen was, dat zij hare Boekerij en andere bezittingen ongefchonden behouden heeft, dit is in hare Jaarboeken zelve ter eeuwige nagedachtenis opgeteekend (*x*). Nog meer: men vindt daarin eene volledige regtvaardiging van BRUGMANS, die, op het laatst van 1813, flechts door drift en partijdigheid als voorftander der *Franfchen* befchuldigd werd;

zoo

(*x*) *Ann. Acad. Lugd. Bat.* 1815, 1816, p. 4.

Heel-, Genees- en Ontleedkund. BRUGMANS.

zoo zelfs, dat sommige zijner vijanden slaagden in hem het *Rectoraat* der Hoogeschool te doen ontnemen (y). Doch de Souvereine Vorst, wien men niet lang kon misleiden, erkende reeds spoedig de groote verdiensten van BRUGMANS, en het nut, door dezen aan de Wetenschappen, aan den Staat en het Leger bewezen, en nog te bewijzen. Van dit alles gaf hij eerlang schitterende bewijzen door de middelen, te *Brussel*, na den slag van *Waterloo*, beraamd, tot

---

(y) Hooren wij de *Jaarboeken der Hoogeschool:* „ De vreugde „ van den Senaat over al het goede, dat der Hoogeschool en het „ Vaderland was overgekomen, werd een weinig verbitterd door de „ overdragt van het Rectoraat van BRUGMANS op KEMPER — door „ een Vorstelijk besluit van den 6 December. De reden hiervan „ schijnt deze geweest te zijn: Weinigen, behalve zijne ambtgenoo- „ ten, kenden het goede, dat BRUGMANS voorzigtig en zonder ophef „ voor de Hoogeschool had gedaan; velen, door verbittering op de „ *Fransche* heerschappij weggesleept, leiden zulks ten kwade uit; „ daarentegen schenen de groote verdiensten van KEMPER, een' der „ eerste herstellers der vrijheid, en zijne onsterfelijke diensten aan den „ Staat, deze vermeerdering van luister en waardigheid des te meer „ te verdienen, naar mate het duidelijker bleek, dat de edele man „ alle belooningen, hoe ook genaamd, van de hand wees, en niets „ meer wenschte, dan aan zijn vorig ambt, letteroefeningen en leer- „ lingen, te worden wedergegeven. Doch KEMPER, met BRUGMANS „ door naauwe vriendschap verbonden, en die zijne voortreffelijke „ kunde wist te waarderen, maakte de grootste zwarigheid in het „ aanvaarden van dezen post, gaf alleen aan 's Prinsen wil, en aan „ BRUGMANS zelven toe, die hem verzocht had, ja smeekte, om toch „ 't geen hij uit zich zelven niet doen zou, voor de Hoogeschole „ en de vriendschap te doen." *Ann. Acad.* 1815—1816, p. 6, 7.

Heel-, Genees- en Ontleedkund.

BRUGMANS.

tot verzorging der vele Gekwetſten van vriend en vijanden, waardoor hij het Leger, en misſchien het Land, voor eene pestkoorts behoedde (de Koning van *Pruisſen* ſchonk hem daarvoor de Orde van den Rooden Adelaar), en daarna, op eene andere wijze, door de terugbrenging der ſchatten van Natuurlijke Historie, welke de *Franſchen* in 1795 uit *Nederland* hadden weggehaald: het Kabinet van den Stadhouder. De pogingen van BRUGMANS werden met den gunſtigſten uitſlag bekroond; en ſchoon hij het Kabinet *zelve* niet volledig terug kon bekomen, de ſchade werd echter volkomen geboet. Het was dit Kabinet, door den Koning aan de *Leydſche* Hoogeſchole geſchonken, 't welk het begin en den kern uitmaakte van dat prachtige *Muſeum* van Natuurlijke Historie, daarna door de onvermoeide zorg van BRUGMANS, ook op eene *Duitſche* reis in 1818, nog aanmerkelijk vergroot. Intusſchen rustte BRUGMANS niet, voor hij den Plantentuin ook meer dan ter helfte vergroot, en met eene menigte nieuwe gewasſen verrijkt had. In 1814 had hij reeds te *Haarlem* den eereprijs getrokken wegens eene beſchrijving der hospitaalkoorts. Het is jammer, dat niet meer van BRUGMANS het licht ziet: doch zijne veelvuldige bezigheden, zoowel van het onderwijs in drie vakken, als het beſtuur van den Geneeskundigen dienst over een geheel Leger, lieten hem daartoe den tijd niet. Het ware te wenſchen, dat een of meer zijner hoorderen zijne bovenal uitſtekende lesſen over de *Natuurlijke Geſchiedenis*, waarin zich kunde, ſmaak, oor-

oordeel, belangwekkende voordragt, en edele gevoelens vereenigden, aan het Publiek wilden mededeelen. BRUGMANS werd op den 18 Julij 1819 door een' onverwachten dood aan het Vaderland en de Wetenschappen, die nog zoo veel van hem verwachtten, ontrukt. Heel-, Genees- en Ontleedkund. BRUGMANS.

§ 395. Natuur- en Scheikunde. DEIMAN. BONDT. NIEUWLAND. PAATS VAN TROOSTWIJK. LAUWERENB. VAN MARUM. CUTHBERSON. INGENHAUSZ.

In de *Schei-* en *Natuurkunde* volgden de *Hollanders* den ſtoot, door de *Franſchen* in het begin van dit Tijdperk gegeven; doch droegen ook van hunne zijde veel bij, om het ſtelſel van LAVOISIER te volmaken en te ontwikkelen. DEIMAN, BONDT, NIEUWLAND, PAATS VAN TROOSTWIJK en LAUWERENBURGH, die zich, onder den naam der *Amſterdamſche* of *Hollandſche Scheikundigen*, in de Wetenſchap roemrijk bekend maakten, ontdekten het *gaz oléfiant* (z), onderzochten de werking van de kwik in de groeijende zelfſtandigheden, het waterſtofgaz, in zoo verre het koolſtof bevat, het ſalpeterzuur, en deszelfs verband met het loogzout, de ontbinding en zamenſtelling des waters door de *Electriciteit*, en het *oxide gazeux d'azote* (a), en vonden de mogelijk-

(z) *Natuur- en Scheikundige Verhandelingen. Mémoire ſur la nature des ſulſures alcalius, par M. M. Deiman, Paats van Troostwyk, Nieuwland et Bondt, dans le Journal de Phyſique*, Juin 1792, p. 409. *Annales de Chimie*, T. XIV. p. 311.

(a) *Journal de Phyſique*, T. XLIII. p. 321. *Neues Journal der Phyſik*, B. I. ſ. 243.

Natuur- en Scheikunde.

PAATS VAN TROOSTWIJK. LAUWERENB. VAN MARUM. CUTHBERSON. INGENHAUSZ.

lijkheid van het ontbranden zonder zuurftof (*b*). PAATS VAN TROOSTWIJK en DEIMAN vooral beproefden de ontbinding van het water (*c*), en MARTINUS VAN MARUM, Geneesheer te *Haarlem*, en Lector bij TEYLER's ftichting, ontbond het falpetergaz, door die beide Geleerden opgemerkt, door eene *elektrieke* vonk (*d*). Laatstgemelde deed benevens PAATS VAN TROOSTWIJK verfcheidene proeven tot verkalking en herftelling der metalen, niet flechts in luchtfoorten met zuurftof bezwangerd, maar zelfs in falpeterzuur en waterftof, ja zelfs in ijzer en lood onder water; hij verbeterde en vereenvoudigde LAVOISIER's *Gazometer*, en vond met G. KUYPER de lakfchijf door kwik gewreven. CUTHBERSON maakte de groote *Elektrifeermachine* voor TEYLER's ftichting; verbeterde met VAN MARUM een vroeger werktuig (*e*), en fmolt het ijzerdraad, waartoe voorheen altijd eene batterij gebruikt was, met éénе flesch (*f*). VAN MARUM onderfcheidde zich in de Theórie der *Electriciteit*. Hij bewees, dat deze ftof geenen invloed

(*b*) *Nouv. Expériences et Obfervations fur divers Objets de Phyfique.*

(*c*) *Annales de Chimie*, T. V. p. 276.

(*d*) *Eerfte Vervolg van proefnemingen met* TEYLER's *Electrifeermachine*, *Haarl.* 1787, 4to.

(*e*) *Befchrijving eener ongemeen groote Electrifeermachine*, *Haarl.* 1785, 4to, en *Eerfte Vervolg enz.* door VAN MARUM en CUTHBERSON.

(*f*) CUTHBERSON, *over de Electriciteit*, III. D.

Natuur- en Scheikunde. VAN MARUM. INGENHOUSZ.

vloed had op de uitdamping, onderzocht, in verſcheidene proeven, het beſtaan der vrije warmteſtof in de *Electriciteit*, en deszelfs werking op de magneetnaald. INGENHOUSZ, een in *Holland* woonachtig *Engelschman*, gebruikte het eerst glasſchijven voor proeven met de *Electriciteit*, vond eenen nieuwen *Eudiometer* uit (*g*), en vermeerderde PRIESTLEY's ontdekking van de verbetering der lucht door de gewasſen met de gewigtige opmerking, dat de planten de lucht in weinige uren, doch ſlechts bij zonlicht, kunnen zuiveren, des nachts, daarentegen, eene ſchadelijke lucht uitdampen, en dat deze kracht alleen in de bladen der planten huisvest (*h*).

§ 396. Natuurkunde. DAMEN. HENNERT. VAN SWINDEN. BICKER. DELLEBARRE.

Ook in de eigenlijke *Natuurkunde*, onafhankelijk van Scheikundige proeven, bleef de geest der Natie ſteeds werkzaam. DAMEN trachtte de verbetering van de meting der hoogte door den Barometer (een voorſlag van DE LUC), in één *Formule* uit te drukken (*i*); ook HENNERT beantwoordde eene prijsvraag over de Theorie der hoogtemeting door den *Barometer*. VAN SWINDEN gaf volledige tafelen van vergelijking voor verſcheidene *Thermometers* (*k*). BICKER

(*g*) *Brief van* INGENHOUSZ *aan* PRINGLE. *Philoſ. Transactions*, Vol. LXVI. p. 257.

(*h*) *Experiments upon Vegetables*, *Lond.* 1779.

(*i*) C. H. DAMEN, *Diſſ. Phyſ. et Meth. de montium altitudine Barometro mentienda*, *H. C.* 1783, 8°.

(*k*) *Disſertation ſur la comparaiſon des Thermomètres.*

Natuurkunde. BICKER. DELLEBARRE. CUTHBERSON. VAN MARUM. MOLL. VAN BEECK.

KER vond eenen nieuwen verbeterden Dampmeter uit (*l*); de *Franschman* DELLEBARRE, te *Leyden*, vervaardigde een verbeterde Mikroskoop, en CUTHBERSON vond eene nieuwe Luchtpomp uit (*m*), terwijl VAN MARUM SENGWERD's groote Luchtpomp beter inrigtte, en aan de gewone eene andere leiding gaf, zoodat thans beide niet alleen in ſtaat zijn de lucht te verdunnen, maar ook te verdikken (*n*). Ook vervaardigde hij eene draagbare Brandſpuit. — In den jongſten tijd deden de Hoogleeraar MOLL te *Utrecht*, een waardig leerling van DELAMBRE, en de Heer VAN BEECK verſcheidene belangrijke proeven met de *Galvaniſche Electriciteit*.

§ 397. Volks-Natuurk. UILKENS. BUYS. STANT. BEETS.

Voor de *Volks-Natuurkunde* bewerkte de Maatſchappij: *Tot nut van 't Algemeen*, in 1785 opgerigt, verſcheidene nuttige kleine geſchriften: vooral werd hare prijsvraag van een *Natuurkundig Schoolboek* (1798) door twee mannen beantwoord, beide in het vak der Natuurkunde zeer verdienſtelijk, hoewel niet daartoe opgeleid: den koopman BUYS, en den Predikant UILKENS. Laatstgemelde behaalde ook den uitgeloofden eereprijs voor eene *Korte beſchrijving van de merkwaardigſte voortbrengſelen der Natuur*,

(*l*) *Nieuwe Verhandel. van het Rott. Genootſchap*, I. D. 1800.

(*m*) *Beſchrijving van eene Luchtpomp.*

(*n*) *Beſchrijving van eenige nieuwe werktuigen voor* TEYLER's *ſtichting*.

tuur, in drie Deeltjes (1805, 1806, 1807); de Heer BUYS, die den dubbelen gouden eerepenning voor zijn antwoord ontvangen had, trok uit hetzelve naderhand (1818) *Gronden der Natuurkunde* (hij had eenigen tijd de plaats van Lector der Natuurkunde bij de Maatschappij: *Felix Meritis*, te *Amsterdam* bekleed). Nog schreef hij in 1811 eene *Volks-Natuurkunde*, ter wering van het bijgeloof bij den gemeenen man, gelijk de Geneesheer STANT een *Genees- en Natuurkundig Handboek*, en de Apotheker BEETS, te *Haarlem*, eene *Volks-Scheikunde* (1815). Dus trachtte de Maatschappij de beginselen der Natuurkunde ook tot de geringere klassen uit te breiden; doch de Wetenschap zelve, vooral de proefondervindelijke, was reeds lang de liefhebberij der beschaafde klassen in de voornaamste steden geweest. Te *Haarlem*, *Rotterdam*, te *Amsterdam* (*Felix Meritis*), *Utrecht*, *den Hage* (*Diligentia*), *Groningen* en elders hielden zich verdienstelijke Maatschappijen daarmede bezig (wier oprigting wij gedeeltelijk reeds in het vorige Tijdvak gezien hebben). Het Natuur- en Scheikundig Genootschap te *Groningen* (1802), hetwelk zich in 1803 met de *Natuuronderzoekende Maatschappij* aldaar vereenigde, had de verdienstelijke mannen VAN SWINDEREN, UILKENS, STRATINGH, den te vroeg overledenen MODDERMAN, en anderen tot leden. Hunne Voorlezingen betroffen ten deele de gewigtigste punten der Natuurkunde, zoo als STRATINGH's Voorlezingen over den *Phosphorus*, de dampen, de warmtestof, de zintuigen, de beginselen der Schei-

Volks-Natuurk.
UILKENS.
BUYS.
STANT.
BEETS.

Natuurkundige Genootschapp.

Te *Groningen*.

Natuurkundige Genootschapp. Te *Groningen.* Scheikunde, de verwstoffen uit het Mineraalrijk: — VAN SWINDEREN over de Kometen, Electriciteit, Magneetkracht en *Galvanismus*, de grondkrachten, de prikkelbaarheid, de waterweegkunde; MODDERMAN over den waren loop der Planeten, over de *Hypothesen* nopens de Kometen, den Octant, enz. VAN SWINDEREN sprak over de Natuurkunde in 't algemeen; MODDERMAN beproefde eene Geschiedenis dier wetenschap, en MULLER betoogde de hoogere waarde harer Wiskundige behandeling. Sommige proeven, gelijk die van STRATINGH en VAN SWINDEREN, over het bleeken van den suiker door zeezoutzuur, en DESCOTIL's nieuw donderzilver (1817) werden ook in buitenlandsche Tijdschriften (*p*) opgenomen.

In *den Hage.* Onder vele belangrijke Voorlezingen bij *Diligentia* in *den Hage* verdient die over het buskruid van VAN MEERTEN vermeld te worden. Ook

Te *Amsterdam.* in *Felix Meritis* (afdeeling Natuurkunde) en in andere *Amsterdamsche* Genootschappen werden belangrijke Verhandelingen gedaan, zoo als: KRAIJENHOFF's verdediging der afleiders, en over zekere figuren, door de *Electriciteit* voortgebragt (met PAATS VAN TROOSTWIJK); VAN SWINDEN, over het *Zodiakaal-* en *Noorderlicht;* BONDT, over *de Platina*, over het leven der gewassen in den winter, over de ongezondheid der nabuurschap van *Amster-*

(*p*) TROMSDORF, *Journal der Pharmacie*, 16 B. 18 B. 1 St. *Annales de Chimie*, 1810. *Févrer.*

ſterdam, en invloed der beſchaving op de gezondheid; DEIMAN, over den invloed van het klimaat, en over het beſtaan der onbezielde dieren; PAATS VAN TROOSTWIJK, ſchets van de Geſchiedenis der Scheikunde; CRAANE, over den nuttigen invloed der hedendaagſche Scheikunde op de Maatſchappij; BARNEVELD, over de *Galvaniſche vloeiſtof*; VAN BEECK CALKOEN, over de waardij der Sterrekunde; REINWARDT, (q), over de onweërſtaanbare drift, die de beoefenaars der Natuurlijke Historie tot hunne ſtudie aanzet (uit het *Latijn*), over de voortreffelijkheid der nieuwe Scheikunde boven de oude, en over eenige gedenkſtukken van den ouderdom der Aarde, enz. Natuurkundige Genootſchapp. Te *Amſterdam*.

groo-

(q) G. C. REINWARDT, Hoogleeraar eerst te *Harderwijk*, daarna aan het *Athenæum* te *Amſterdam*, een man vol geestdrift voor de Wetenſchappen, werd in 1816 door de Regering naar *Indië* gezonden, om op *Java* en de omliggende eilanden, uit de tallooze merkwaardigheden en voortbrengſelen bouwſtoffen voor de Natuurkennis op te lezen. De vruchten van zijnen noesten vlijt overtroffen aller verwachting; doch een vijandig Noodlot ſcheen hem te vervolgen: drie of vier bezendingen van kostbare voorwerpen, voor het Vaderland beſtemd, vonden haren ondergang in de vloeden der Zee. Doch niets was in ſtaat, REINWARDT te ontmoedigen, die zelfs eene reis naar de naauwelijks bevredigde *Molukken* waagde, op een tijdſtip, dat de *Cholera Morbus* in de *Indiën* woedde, en wiens ijver tot onderzoek der vuurbergen hem bijna het lot van PLINIUS zou hebben doen ondergaan. Op het oogenblik dat wij dit ſchrijven (Nov. 1822) verneemt men de blijde mare der aankomst in *Europa* van den zoo lang ſmartelijk verwachten, éénigen opvolger van BRUGMANS.

Natuurkundige Genootschapp. grootendeels in het *Algemeene*, *Vaderlandsche*, en *Nieuwe Algemeene Magazijn van Wetenschap*, *Kunst en Smaak* verspreid. Te *Rotterdam*. Het te *Rotterdam* gevestigde *Bataafsche Genootschap voor proefondervindelijke Wijsbegeerte* had de bevordering en uitvinding van nieuwe nuttige werktuigen voor landbouw, scheepvaart, werktuigkunde en fabrijken, en in 't algemeen voor *Nationale* landhuishoudkunde, en de ontdekking en bevestiging van nieuwe waarheden in de Natuurkundige Wetenschappen tot hoofddoel; waaromtrent het verscheidene voortreffelijke Verhandelingen in 't licht gaf. Het zal genoeg zijn, onder dezen HOGENDIJK's Beschrijving van eenen *Pyrometer*, HENNERT's Verhandeling over de *Dollondsche* Teleskopen, het berigt van KOGEL's nieuw ontdekte dubbele Luchtpomp, DEIMAN's en PAATS VAN TROOSTWIJK's geschrift over de vaste lucht, en over den invloed der Natuurlijke en Kunst-*Electriciteit* op gezonde en zieke ligchamen; VAN MARUM, over de elektrieke verschijnsels; INGENHOUSZ, over de (toen nog zoo genoemde) *gedephlogisteerde* lucht, te noemen. Sedert het laatste jaar der achttiende Eeuw gaf het Genootschap *Nieuwe Verhandelingen* in 't licht, waaronder eene Beschrijving der *Stoom-Machine* (in het eerste Deel) aanmerking verdient. Te *Utrecht*. In de Verhandelingen van het *Utrechtsche Genootschap der Kunsten en Wetenschappen* merkt men, onder vele anderen, twee Verhandelingen op van den kundigen *Amsterdamschen* Apotheker, WILLEM VAN BARNEVELD, over de verbetering van den dampkring door de gewassen; van hem en MUL-

LER

LER, over het planten van boomen tot zuivering der lucht, en een betoog van de waarde der Scheikunde. Het zou in der daad eene nuttige onderneming zijn, onder de talrijke Verhandelingen der onderscheidene Genootschappen in ons Vaderland (Verhandelingen, die hier niet eens kunnen opgenoemd worden) eene goede en doelmatige keuze te doen, daar thans vele uitmuntende stukken onder de menigte der jaarlijks uitkomende werken, als 't ware, begraven en vergeten zijn. Vooral zou dit nuttig zijn omtrent de *Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen* te *Haarlem*, wier werken, sedert haren oorsprong in 1755, reeds eene geheele boekerij uitmaken, en daardoor weinig meer gelezen worden, niettegenstaande zeer veel goeds daarin gevonden wordt, te veel zelfs, dan dat wij het ondernemen zouden, in deze korte schets onzer Letterkunde daarvan eene noodzakelijk zeer gebrekkige opgave te doen. Het doel dezer Maatschappij was, gelijk van die te *Rotterdam* en te *Utrecht*, meest *praktisch*, en op de vervulling van plaatselijke behoeften onzer Gewesten gerigt. Eerst later nam de *Hollandsche Maatschappij* ook *Letterkunde* in den kring harer werkzaamheden op.

Natuurkundige Genootschapp. Te *Utrecht*. Te *Haarlem*.

§ 398. Invloed der *kritische* Wijsbegeerte op de Natuurkunde. DEIMAN.

De *Kritische* Wijsbegeerte had op de Natuurkunde eenigen, hoewel niet zeer beslissenden, invloed. Het eerst maakte de beroemde Geneesheer te *Amsterdam*, JOHAN RUDOLF DEIMAN, ook als Scheikundige bij uitstek verdienstelijk, de grondstellingen van KANT in dit opzigt bekend in eene Redevoering over de grondkrach-

Invloed der *kritiſche* Wijsbegeerte op de Natuurkunde.

DEIMAN. DOORNIK. BAKKER.

krachten naar de beginſelen van KANT. Zijn Vriend J. C. DOORNIK gaf, kort daarna, eene proeve tot opheldering der bovennatuurkundige beginſelen van KANT's leer der krachten, en behandelde in dezen geest verſcheidene afzonderlijke deelen der Natuurkunde. Bijna alle deze ſtukken werden in VAN HEMERT's *Magazijn der kritiſche Wijsbegeerte* geplaatst. DOORNIK en een ongenoemde in den *Schouwburg* trachtten, door eene afzonderlijke Verhandeling, de afkomst van den mensch uit het geſlacht der apen waarſchijnlijk te maken, zoodat de Neger de oorſpronkelijkſte mensch, de beſchaafde *Europeër* ſlechts een verbasterd, ziekelijk ras zou wezen. Doch zij werden treffelijk wederlegd door den Hoogleeraar te *Groningen*, BAKKER.

§ 399. Dierlijk Magnetismus.

BAKKER. UILKENS.

Het *Dierlijk Magnetismus* vond in *Nederland* in de Zuidelijke Gewesten, genoegzaam geene, in de Noordelijke meer vrienden en aanhangers; vooral te *Groningen*, alwaar de reeds genoemde Hoogleeraar BAKKER daarvan met een' goeden uitſlag als geneesmiddel gebruik maakte; terwijl het ook in UILKENS een' warmen voorſtander, doch in BUYS een' niet minder ſtelligen beſtrijder vond. De eerſte geestdrift, welke voor dit zonderlinge verſchijnſel, na deszelfs hernieuwing in *Duitschland*, begon te heerſchen, is thans aanmerkelijk bekoeld.

Voor

§ 399.
Natuurlijke Geschiedenis. Kruid- en Landhuishoudkunde.
VAN BERKHEY.
UILKENS.
KOPS.

Voor eigenlijk gezegde *Natuurlijke Geschiedenis* werd minder gedaan; men vertaalde daaromtrent meer, dan men zelf onderzocht. Nogtans valt BERKHEY'S *Nederduitsche Geschiedenis van het Rundvee* (sedert 1803 in elf stukken) in dit Tijdvak, doch wordt door kenners beneden zijne *Natuurlijke Historie van Holland* gesteld. UILKENS gaf in 1801 en later zijne *Redevoeringen over de volmaaktheden van den Schepper, zigtbaar in zijne schepselen* in het licht, die een' algemeen verstaanbaren, en met de nieuwste ontdekkingen verrijkten, allerbelangrijksten *Cursus* van Natuurkunde en Natuurlijke Historie uitmaken, vooral in den tweeden, vermeerderden druk, waarvan in 1813 en 1819 de twee eerste Deelen zijn uitgegeven. Dezelfde Schrijver gaf eene goede bewerking van MARTINET'S *Katechismus der Natuur*, naar den tegenwoordigen staat der Wetenschap ingerigt (1809) uit. UILKENS, in 1772 te *Wierum* in *Groningerland* geboren, die in zijne jeugd beide zijne Ouders verloren had, in 1795 tot Meester in de vrije Kunsten bevorderd, sedert 1796 Predikant, en wel sedert 1798 te *Eenrum*, werd in 1815 tot den leerstoel der *Landhuishoudkunde* verheven, eenen tot nu toe in *Nederland* niet opzettelijk behandelden tak van Wetenschap, welken hij met den besten uitslag onderwees. Reeds vroeger had de zorg van den Staat zich tot den landbouw uitgestrekt. Bij de *Haarlemmer* Maatschappij der Wetenschappen voegde zich de *Œconomische* tak, welke voornamelijk (benevens de Maatschappij van Landbouw te *Amsterdam*) ver-

Natuurlijke Geschiedenis. Kruid- en Landhuishoudkunde. verbetering en bebouwing van inlandsche voortbrengselen ten doel had. Er werd tot dat einde ook eerst een *Minister van Œconomie* (GOLDBERG), en naderhad een Commissaris van Landbouw (JAN KOPS),
UILKENS. KOPS. voorheen Doopsgezind Predikant te *Leyden*, aangesteld, en dus had het verval van den handel, in zekeren zin, voordeeligen invloed, ten minste op de aankweeking van binnenlandsche voortbrengselen. KOPS werd in 1815 tot den post van Hoogleeraar der
Nederlandsche Huishoudelijke Maatschappij. Landhuishoudkunde te *Utrecht* bevorderd. De *Œconomische tak* werd naderhand eene *Nederlandsche Huishoudelijke Maatschappij*, en hield tentoonstellingen
VAN HULTHEM. CORNELISSEN. DE KICKX. LE JEUNE. CASSEL. VAN GEUNS. VROLIK. KOPS. V. WICKEVOORT CROMMELIN. van zeldzame plantgewassen, die voor de Kruidkunde niet onvoordeelig, en van jaar tot jaar talrijker en schooner werden. De Kruidkunde werd ook in de Zuidelijke Gewesten met vrucht beoefend; en de namen van VAN HULTHEM (*r*), CORNELISSEN, DE KICKX, Apotheker te *Brussel*, Schrijver eener *Flora* dier stad, de Geneesheer LE JEUNE te *Verviers*, aan wien men eene *Flora* der omstreken van *Spa* (doch zonder de *Cryptogamie*) te danken heeft, de onlangs overledene Hoogleeraar CASSEL te *Gend* (een *Duitscher* van geboorte), mogen prijken naast die van STEVEN JOHANNES VAN GEUNS, Zoon van den ouden

(*r*) Letter- en Kruidkundige, eerst te *Gend*, daarna te *Brussel*, Griffier der Staten-Generaal, Schrijver van het belangrijke stukje: *Discours sur l'État ancien et moderne de l'Agriculture et de la Botanique dans le Pays-Bas*, 60 pages.

den Hoogleeraar te *Utrecht*, en vooral als Kruidkundige beroemd, VROLIK, Hoogleeraar te *Amſterdam*, KOPS, VAN WICKEVOORT CROMMELIN, en andere liefhebbers en beoefenaars der Kruidkunde, die in de Zuidelijke en Noordelijke Gewesten met elkander tot bevordering der Wetenſchap wedijverden, gelijk dan ook de uitmuntende Kruidtuin te *Gend*, door vele geſchenken van voorname liefhebbers ook uit vreemde gewesten en werelddeelen verrijkt, eerst den *Leydſchen* verre overtrof, doch thans misſchien, na de vergrooting en verrijking van dezen door BRUGMANS, voor denzelven moet onderdoen.

Nederlandſche Huishoudelijke Maatſchappij.
VAN GEUNS.
VROLIK.
KOPS.
V. WICKEVOORT CROMMELIN.

§ 400.
Wiskunde.
VAN SWINDEN.

De *Wiskundige* Wetenſchappen vonden een' grooten ſteun in JAN HENDRIK VAN SWINDEN (in *'s Hage* geboren 1746). Zijn Vader was Advocaat voor den Hove van *Holland*. De Zoon toonde reeds vroeg grooten lust voor het vak der Wiskunde. In 1766 werd hij, op eene *Disſertatie* over de aantrekkingskracht, tot Meester in de vrije Kunſten bevorderd, en in het volgende jaar tot Hoogleeraar in de Wijsbegeerte te *Franeker*. Hier vertoefde hij tot 1788, wanneer hem de leerſtoel der Wis-, Natuur- en Sterrekunde te *Amſterdam* werd opgedragen. In 1770 had VAN SWINDEN eenen prijs over de Magneetnaald bij de Akademie der Wetenſchappen te *Parijs*, en in 1780 een' ander' te *Munchen* behaald over de overeenkomst tusſchen *Magnetismus* en *Electriciteit*. Hij was met ÆNEÆ een der Leden van de beroemde Commisſie tot bepaling van den grondſlag, waarop het

Wiskunde. VAN SWINDEN.

het nieuwe ſtelſel van Maten en Gewigten moest rusten. Het *Franſche Institut*, destijds (misſchien nog) voor de Wiskunde het eerſte geleerde ligchaam in *Europa*, benoemde nogtans VAN SWINDEN, den buitenlander, tot het ſtellen van het algemeene verſlag van de werkzaamheden der genoemde Commisſie. Het is dit beroemde verſlag (*s*), zoowel in vorm als inhoud *Nederland* en het *Franſche Institut* waardig, waarbij het tienmillioenſte gedeelte van een vierde der Middaglijn tot éénheid van het nieuwe *metrieke* ſtelſel gelegd werd, dat zich door zijne eenvoudigheid, en gemakkelijke tientallige verdeeling zoo zeer aanbeveelt, en algemeen in *Frankrijk* en *Nederland* in werking gebragt is. VAN SWINDEN deed veel moeite, om dit ſtelſel ook in zijn Vaderland in te voeren, hetwelk echter niet vóór 1812, onder de *Franſche* Regering, gebeurde (*t*). Behalve verſcheidene Weêrkundige Verhandelingen (over de felle koude van 1776, een' Thermometer, over het weder van 1779 tot 1780), andere over de Stuurmanskunst (met zijnen leerling NIEUWLAND, 1787), over de Magneetkracht

(*s*) *Rapport fait à l'Institut Natinal des ſciences et arts, en nom de la clasſe des ſciences Mathématiques et Phyſiques, ſur la meſure du meridien de France, et les réſultats qui en ont été deduits pour déterminer les baſes du nouveau ſystême métrique.* Twee dagen later las hij een dergelijk *Rapport* bij de verzameling van alle Klasſen vereenigd.

(*t*) *Verhandeling over volmaakte maten en gewigten* (1802).

kracht en *Electriciteit* (1772, 1784), Natuurkundige stellingen (1786, onvoltooid), en Beschrijving eener nieuwe Luchtpomp, heeft hij zich ook in de eigenlijk gezegde Wiskunde door zijne *Grondbeginselen der Meetkunst* (1796, herdrukt in 1816) en *Verhandeling over de Octanten en Sextanten*, doch hoofdzakelijk door zijn uitmuntend onderwijs, op het voordeeligste doen kennen (*u*). VAN SWINDEN was geenszins onverschillig omtrent het welzijn van zijn Vaderland. Met ijver der *Patriotsche* partij en de *Eenheid* van den Staat toegedaan, werd hij in 1798 Lid van het Uitvoerend Bewind der *Bataafsche Republiek*, in welke hoedanigheid hij zich, benevens zijnen ambtgenoot ERMERINS, tegen de bedoelingen der meerderheid van dat Bewind verzette, die in 1801 eene gematigde Bondgenootschappelijke Regering zocht te herstellen. Doch in zijn oogmerk te kort schietende, zag hij geheel van de Staatkunde af, en keerde naar *Amsterdam*, tot hervatting zijner Letteroefeningen, weder. Hier bleef hij de algemeene achting genieten, en leeft nog, gezond, in het bezit van alle zijne vermogens, en als de NESTOR van *Neêrlands* Natuur- en Wiskundigen geëerd, in zijn zeven en zeventigste jaar.

Wiskunde.

VAN SWINDEN.

Ge-

(*u*) *Galerie historique des Contemporains*, T. VIII. p. 315—317.

Wiskunde.

§ 401.

NIEUWLAND.

VAN CAPPELLE.

Gelijk VAN SWINDEN alles behalve een ſtroef en ontoegankelijk Kamergeleerde was, die zich enkel in Wiskundige figuren verdiepte, — gelijk hij niet alleen leefde voor de werkzame wereld, maar ook in de uitmuntende Lofrede op zijnen NIEUWLAND toonde, hoe ook de Letteren hem niet vreemd waren; — dus is het merkwaardig, dat eenige zijner beste leerlingen zich gelijkelijk op de naauwkeurige Wetenſchappen en de fraaije Letteren toeleiden. Van NIEUWLAND, en zijne Letterkundige verdienſten, is reeds boven geſproken. Als Wiskundige was hij vooral niet minder (v); hij gaf met VAN SWINDEN den Almanak voor zeelieden met de verklaring uit, alsmede eene Verhandeling over het bepalen der lengte op zee (1787), welk laatſte meermalen herdrukt is. Vooral de Stuurmanskunst, waarop hij zich aanvankelijk had toegelegd, had hem (1792) het eerſte Deel van een Leerboek te danken, 't welk door des Schrijvers vroegen dood is onvoltooid gebleven (w). De vlugheid van NIEUWLAND was zoo groot, dat hij een boek ſlechts behoefde te doorbladeren, om den inhoud naauwkeurig te kennen. Alle zijne Wiskundi-

---

(v) De vergelijking van beide ſtudiën was het doel zijner Intreêredevoering te *Leyden*.

(w) Hij had zijnen post als *Lector* in de Wis-, Starre- en Stuurmanskunst te *Amſterdam* aanvaard, met eene Redevoering over de reeds verkregene, en nog te verkrijgen voordeelen voor de Maatſchappij uit de verbeterde Stuurmanskunst.

dige Schriften en verdienſten op te noemen, gaat buiten ons beſtek. Men vindt dezelve in de reeds genoemde Lofrede van VAN SWINDEN. Wiskunde. NIEUWLAND. VAN CAPPELLE.

Een tweede, doch latere, waardige leerling van VAN SWINDEN was JAN PIETER VAN CAPPELLE, in *Zeeland* geboren, in zijne jeugd te *Leyden*, doch naderhand op den duur te *Amſterdam* woonachtig; een man, die liefde voor de Schriften der Ouden met zucht voor de Wis- en Natuurkunde paarde, en zich dus op de nuttige taak toeleide, de nagelatene werken in dit vak op te helderen. De *Mechanica* van ARISTOTELES, een moeijelijk boek, werd door hem uitgegeven. Hij ſchreef over de Brandſpiegels van ARCHIMEDES, over de verdienſten van HYPATIA, en meer onderwerpen, in een' zuiveren en vloeijenden *Nederlandſchen* ſtijl. Te *Amſterdam* deed hij voor eenige liefhebbers zeer toegejuichte Voorlezingen over de Scheikunde. Na eenigen tijd den post van *Preceptor* op de *Latijnſche* Schole te *Amſterdam* te hebben waargenomen, werd hij aan het *Athenæum* dier wereldſtad als Hoogleeraar der *Nederlandſche Letterkunde* aangeſteld; welk vak hij aanvaarde met de ſchoone Intreêredevoering, *over de verdienſten der Amſterdammeren omtrent den opbouw en de volmaking der Nederlandſche Letterkunde.* Eenigen tijd daarna werd hij ook Hoogleeraar in de Vaderlandſche Geſchiedenis. In deze voor hem nieuwe vakken toonde hij ſpoedig geheel te huis te zijn, en tevens daarmede, zoo veel mogelijk, ook zijne oude lievelingsſtudie te verbinden, blijkens de *Bijdragen tot de Ge-*

Wiskunde.
VAN CAPPELLE.

ſchiedenis der Wetenſchappen en Letteren in Nederland, waarin hij het Leven van SIMON STEVIN, dat van CORNELIS DREBBEL, en de verdienſten van Prins MAURITS als Wiskundigen, van BOERHAVE en 's GRAVESANDE als Natuurkundigen onderzoekt. Ook heeft hij met de Hoogleeraren SIEGENBEEK en SIMONS een werkzaam aandeel genomen aan de nieuwe uitgave van HOOFT. Zoo blijkt het aan deze drie mannen, dat de Wiskunde, mits niet *eenzijdig* beoefend, geenszins het hart voor de fraaije Letteren ſluit.

§ 402.
DE GELDER.
ÆNEÆ.
KRAIJENHOFF.

Onder de andere nog levende Wiskundigen mogen wij den *Leydſchen* Hoogleeraar, DE GELDER, niet vergeten; eerst Hoogleeraar aan het *Hôtel der Pages* van Koning LODEWIJK van *Holland*, daarna op de Krijgsſchool te *Delft*, en ſedert 1819 te *Leyden*. Men heeft van hem, behalve eene *Wiskundige Aardrijksbeſchrijving*, volgens het Plan van GUTHRIE, twee deelen, 8vo, eene *Handleiding tot de beſchouwende en werkdadige Meetkunde*. DE GELDER, met geestdrift voor zijn vak bezield, dringt tot deszelfs inwendigſte diepten door, en wijdt zijn geheele leven en al zijnen tijd aan hetzelve (*x*). In de beſchouwende Wiskunde is de naam van ÆNEÆ, in de toegepaste (vooral op het Krijgswezen) die van KRAIJENHOFF beroemd geworden.

Fries-

(*x*) Hij gaf uit: *Beginſelen der Cijferkunst* (1793), *Verhandeling over de Telegraphen* (1794), *Eeuwigdurende Almanak* (1800), *Wiskun-*

Friesland mogt in dit Tijdstip op uitstekende Wis- en Werktuigkundigen bogen. Tot de eersten behoort thans de Hoogleeraar EKAMA te *Leyden*, onder wiens op-

§ 403. *Friesche* Wis-, Werktuig- en Sterrekundigen.

EKAMA.

BANGMA.

EISINGA.

---

kundige Verhandelingen (1801), *Sterre- en Natuurkundige Aardrijksbeschrijving* (1802, II. D. 1807), als aanleiding tot eene Vertaling van GUTHRIE's *Wiskunstige Lessen*, I. en II. *Cursus* (1808, 1809, de tweede druk is hiervan gereed), *Handleiding tot de beschouwende en werkdadige Meetkunst* (gr. 4to, zeer geprezen door MEERMAN, in deszelfs *Jaarboeken van het Koningrijk Holland*, 1807), *Aardrijkskunde van het Koningrijk Holland*, met eene kaart 1809), *Grondbeginselen der Meetkunst* (1810, tweede druk 1817), *Meetkundige Analysis*, eene handleiding voor meergevorderden (1813), *Allereerste gronden der Cijferkunst* (2 deelen, 1812, 1814, tweede druk 1818, 1819), *Proeve over de positive en negative toestanden der Grootheden* (1816), *Meetkunst voor de Infanterie en Kavallerie* (1816), *Verhandeling over het gebruik van den Sextant van* HALLEY (1817, eerstdaags uit te geven, en reeds afgedrukt), *Beginselen der Stelkunst* (1819, waarvan de tweede druk gereed ligt), *Hoogere Meetkunst*, twee deelen, *Differentiaal-*, *Integraal- en Variatierekening*, drie deelen. Ook de beide laatstgenoemde werken zijn, het eerste geheel, het tweede genoegzaam, afgedrukt en tot de uitgave gereed.

Nog had de Hoogleeraar DE GELDER een zeer werkzaam aandeel aan de *Geodesische* opmetingen in het Koningrijk *Holland*, met welke de Generaal KRAIJENHOFF in 1798 belast was, en waarvan in 1813 een naauwkeurig werk en Kaart is uitgekomen. Ook deze Geleerde en Krijgsman heeft zich in verscheidene vakken bekend gemaakt, vóór 1787 als Geneesheer te *Amsterdam* (met PAATS VAN TROOSTWIJK behaalde hij een' prijs bij een *Fransch* geleerd Genootschap, over de toepassing der *Electriciteit* op de Natuur- en Geneeskunde), naderhand als *Fransch* en *Hollandsch* Veldheer (1795, 1799) als Minister van Oorlog bij Koning LODEWIJK, (1809, 1810) en een ijverig medewerker bij de Omwenteling van 1813.

Friesche Wis-, Werktuig- en Sterrekundigen.

EKAMA. BANGMA. EISINGA. ROELOFS. RIENKS.

opzigt de beroemde Sterrewacht (*Observatorium*) aldaar is ingerigt; de Heeren BANGMA, thans te *Amsterdam* in het vak der Stuurmanskunst aangesteld, en Lid van het Institut, en EISINGA, vervaardiger van een allerkunstigst *Planetarium*, hetwelk VAN SWINDEN zijner aandacht en zelfs opzettelijke beschrijving niet heeft onwaardig gekeurd; de Kunstenaars ROELOFS en RIENKS, die, hoewel slechts in den boerenstand geboren en opgeleid, nogtans als vervaardigers van volledige Teleskopen (zelfs het voetstel) binnen- en buiten 's lands beroemd zijn geworden. Het thans te *Leyden* geplaatste, groote Teleskoop, 14 voeten lang en 21 duimen breed, en voor hetwelk een afzonderlijk vertrek moet gebouwd worden, schijnt, naar het oordeel van deskundigen, de volmaaktheid nog nader bij te komen, dan het beroemde veertigvoetige van HERSCHEL. Zelfs Koningen en Vorsten bezigtigen de werkplaats dezer beide, min beschaafde, maar door de Natuur zelve tot Kunstenaars bestemde *Geniën*.

§ 404. Sterrekunde.

HENNERT. VAN BEECK CALKOEN.

Te *Utrecht* hield HENNERT zich bezig met de nasporing van de baan der in het begin dezes Tijdperks ontdekte Planeet *Uranus*, en besloot, uit de opmerkingen van PIAZZI te *Palermo*, dat men voor de straalbreking geene onfeilbare regels kon vaststellen, daar zij naar plaats en jaargetij verschilt, en dus ieder Sterrekundige de straalbreking voor zijne woonplaats moet bepalen. VAN BEECK CALKOEN, geboren te *Amsterdam*,

dam, eerst tot de Godgeleerdheid opgeleid, daarna Hoogleeraar in de Sterrekunde te *Leyden*, en vervolgens (om familiebetrekkingen) te *Utrecht*, overleden in 1811, gaf eene wederlegging van het veelal op Sterrekundige beginſelen rustende ſtelſel van DUPUIS, *over den oorſprong der Godsdienſten*, in zoo verre het Christendom betreft (door TEYLER's Genootſchap bekroond), en gaf in Tijdſchriften verſcheidene opmerkingen nopens Sterrekundige onderwerpen, vooral over de Komeet van 1807, in 't licht. Sterrekunde. VAN BEECK CALKOEN.

§ 405. Aardrijkskunde. Reizen. VAN BRAAM HOUCKGEEST. HAAFNER.

In de *Aardrijkskunde* liet men nu den vreemdeling geheel en al den roem over, de Wetenſchap met eigene ontdekkingen te verrijken: want weldra ging de *zeemagt* van den Staat te niet, en toen verviel ook de eigene *zeevaart* tot de ontzettendſte laagte. Kort vóór de handelmoordende Omwenteling van 1795 had nog VAN BRAAM HOUCKGEEST de Beſchrijving zijner Gezantſchapsreize door *China*, langs eenen min bekenden weg gedaan, en die dus een tegenhanger is tegen de bijna gelijktijdige van den *Brit* MACARTNEY, doch droog, als Dagboek, in een vreemd land en in eene vreemde taal uitgegeven (te *Philadelphia*, waar de Schrijver zich na 1795 had nedergezet, en in 't *Fransch*). Omtrent *Indië* nogtans bekwamen wij belangrijke berigten door onzen landsman HAAFNER of HAFNER, die zijn eigen leven tevens in zijne Reizen zoo onderhoudend vermeld heeft, dat wij daarvan hier geen geraamte zul-

Aardrijkskunde. Reizen. HAAFNER.

len trachten te geven (y). Deze werken zouden, om den levendigen, hier en daar wegslependen stijl, om de merkwaardige ontmoetingen en beschrijvingen van landen en zeden, eene aanzienlijke plaats onder de nieuwere Reizen bekleeden, zoo niet het wel eens al te zwellende van den stijl, en het romaneske der ontmoetingen, derzelver achting en geloofwaardigheid bij sommigen verminderd had. Wij willen echter gaarne berusten in de verzekering van 's mans Zoon (ook door bewijzen gestaafd), dat deze berigten echte waarheid behelzen. Zij hebben de verdiensten, van de gruwelen der *Engelschen* op het vaste land van *Indiën*, en den ijzingwekkenden moord van millioenen *Indianen* door honger (te gruwelijker, daar dezelve koelbloedig geschiedde), in alle derzelver afzigtige kleuren aan het nageslacht te hebben vermeld, zoodat dit nu beslissen kan, of RAFFLES en andere leden eener met misdaden overladene Natie regt hebben, de *Nederlanders* in *Indië*, voor het oog van *Europa*, op het smadelijkst te verguizen. HAAFNER's werken zijn ook in het *Hoogduitsch* vertaald.

(y) In de tijdorde dus op elkander volgende: *Lotgevallen en vroegere Zeereizen* (1820, na 's mans dood uitgekomen), *Reize van Madras naar Ceylon* (1806), *Reize te voet door het eiland Ceylon* (1810), *Reize in eenen Palanquin* (1808), *Reize naar Bengalen, en terugreize naar Europa* (1822), ook door zijnen Zoon, na 's Vaders dood, uitgegeven.

taald. — STAVORINUS (z) beschreef *Java* en andere *Indische* eilanden, volgens eigene beschouwing, zeer goed. De groote verandering in 1795, waardoor de *Oostindische* Maatschappij gesloopt werd, gaf aanleiding tot zeer vele twisten over de beste wijze van bestuur der Volkplantingen; de sluijer, die te lang (onder het *monopolie*) deze kostbare bezittingen had bedekt, werd eenigzins opgeheven: men schreef voor en tegen over den vrijen handel, en bij die gelegenheid werden de Volkplantingen zelve beter bekend. De beroemde GIJSBERT KAREL VAN HOGENDORP schreef in 1802 *Verhandelingen over den Oostindischen Handel*, in wier tweede Deel hij de *Kaap de Goede Hoop* naauwkeurig, door uittreksels uit de beste Reizigers, deed kennen. DAENDELS trachtte zijn bestuur te regtvaardigen, door eenen *Staat der Nederlandsche Oostindische Bezittingen* onder zijn bestuur (*a*), zoo als dien zekerlijk nog geen Gouverneur-Generaal had gegeven. Hierop werden *onpartijdige aanmerkingen* gemaakt (*b*), tot verdediging van den laatsten, tegen het stelsel van DAENDELS en den vrijen handel gerigt. H. D. CAMPAGNE beschreef (*c*) *Java*, en den handel der *Nederlanders* van *Azië* in

Aardrijkskunde. Reizen. STAVORINUS. G. K. VAN HOGENDORP. DAENDELS. CAMPAGNE.

Azië.

(*z*) *Reize van Zeeland over de Kaap de Goede Hoop naar Batavia en Samarang, in 1768 tot 1771, Leyden 1793.*

(*a*) *'s Gravenhage*, 1814, *fol.* met drie deelen bijlagen.

(*b*) *Ald.* 1815.

(*c*) 1815 en 1816.

Aardrijkskunde: Reizen.

POLANEN. DE MARRÉE. V. D. BOSCH. DE JONG. MEERMAN. V.D. WILLIGEN. POTTER. LULOFS. V. SWINDEREN. MODDERMAN.

Azië. POLANEN (*d*) verdedigde doorgaans het *Engelsche* bestuur, en beschuldigde DAENDELS op het hevigst. DE MARRÉE gaf berigten over de Kust van *Guinea.* De Generaal VAN DEN BOSCH, eindelijk, beschreef, in een voortreffelijk werk, alle de *Nederlandsche Bezittingen* in *Azië*, *Amerika* en *Afrika* (*e*), verzeld door eenen uitmuntenden Atlas, die de *Nederlandsche* Graveerkunst eere aandoet. VAN DEN BOSCH, zonder eenig stelsel uitsluitend te verdedigen, was toch meest voor het oude geneigd, en verdedigde mannelijk het vorige *Hollandsche* bestuur in *Indië* tegen de lasteringen van RAFFLES. DE JONG bezocht, te scheep, de *Kaap de Goede Hoop*, *Ierland*, *Noorwegen* en de *Middellandsche Zee*; MEERMAN, te lande, *Groot-Britanniën* en *Ierland* (1787), de *Pruisische*, *Oostenrijksche*, en *Siciliaansche Monarchijen* (1791, 1792), het *Noorden* en *Noordoosten* van *Europa* (1797—1800), en beschreef dezelve wel in geenen schitterenden stijl, doch is zijn werk lezenswaardig, uit hoofde der vele belangrijke opmerkingen, daar hij den toegang had tot menige bijzonderheid, die aan andere Reizigers verborgen bleef. Nog bereisde VAN DER WILLIGEN *Frankrijk* (1804), POTTER *Engeland* (1805), LULOFS, VAN SWINDEREN en MODDERMAN *Duitschland* (1810). GIJS-

(*d*) *Brieven over het bestuur der Koloniën*, *Amst.* 1816.

(*e*) *'s Gravenhage* en *Amsterdam* 1818, twee deelen, 8vo en *Atlas in fol.*

GIJSBERT KAREL VAN HOGENDORP gaf in zijne *Bijdragen tot de Huishouding van Staat, verzameld ten dienste der Staten-Generaal*, belangrijke en zeer wel geschrevene berigten nopens de *Statistiek* van het nieuwe Koningrijk der *Nederlanden*. Aardrijkskunde. Reizen. HOGENDORP.

Van de te voren zoo geliefkoosde Stedebeschrijvingen zijn ons slechts die van *Haarlem* door CORNELIS DE KONING, en die van *den Hage* (in de *Fransche* taal) door GERBRAND BRUINING bekend. Het werk van STUART, met platen van KUYPER: *de Mensch zoo als hij voorkomt op den bekenden Aardbol*, en waarvan ook eene *Hoogduitsche* Vertaling begonnen was, is niet voortgezet. Nogtans nam de lust tot het lezen van Reisbeschrijvingen geenszins af, maar werd een ware honger, naauwelijks verzadigd door de tallooze Vertalingen, welke daarvan in het licht kwamen. Stedebeschrijv. DE KONING. BRUINING. STUART.

§ 406. Besluit.

En hiermede hebben wij dan de Letterkunde van ons Vaderland, zoo veel het in ons was, tot den jare 1820 doen kennen. Wij zagen die Letterkunde eerst een flaauwer schijnsel verspreiden, dan bijkans uitgedoofd door de waterige *Rederijkers*, doch intusschen de Wetenschappen door GANSFORT, AGRICOLA en vooral ERASMUS in vollen luister prijken, gelijk weldra de Letteren door SPIEGEL, HOOFT en VONDEL; wanneer zij, met de Wetenschappen te gader, onder DOUZA en DE GROOT, een heilig vuur op het altaar des Vaderlands ontstaken, en deszelfs glans *Europa* in

Besluit. in de oogen deden blinken. Allengs verkoelt die gloed der geestdrift: Wijsbegeerte, Regts- en Natuurkunde bloeijen, doch de *Vaderlandsche* Dichtkunst verflapt. In den diepen Vrede der achttiende Eeuw eindelijk schijnt zij den geest te geven, terwijl de *Latijnsche*, *Grieksche* en *Oostersche* Letteren, de Genees- en Ontleedkunde den hoogsten trap bereiken, maar de Godgeleerdheid tot de Eeuw der *Scholastieken* gedaald is. Doch die lange Vrede houdt op; de vlam van uitheemschen- en burgerkrijg wordt ontstoken, en uit dien schijnbaar alles verterenden gloed komt de Vaderlandsche Letter- en Dichtkunst, Welsprekendheid, Taalkennis en Godgeleerdheid, rein en gelouterd als goud, aan het licht. Mogt deze bloei lang aanhouden; mogt hechte geleerdheid nooit door oppervlakkigheid, betweterij, en zucht tot *paradoxen* worden verdrongen! maar zoo, gelijk in alle menschelijke zaken, eeuwige duurzaamheid ook hier onmogelijk is; mogten dan de *Nederlandsche* Dichters en Prozaschrijvers al de tooverkracht op de taal, de stoute wendingen, de bevalligheid, die hen nu kenschetsen, verliezen: doch de edele gevoelens, den gloed voor Godsdienst, deugd, vrijheids- en vaderlandsliefde, en herinnering aan de onsterfelijke Vaderen, die zij in de harten der Lezers weten over te storten, het langst van allen behouden!

AAN-

AANTEEKENINGEN

VAN DEN HEER

ACKERSDIJK

OP HET

EERSTE DEEL.

Bl. 21. *Michel* (Groot). Dit woord is nog in gebruik bij onze Schrijvers in den aanvang der dertiende Eeuw. Zie MAERLANT, en CLIGNETT op denzelven, II. D. bl. 27. F. GREGNY, *l'Etat des villes de la Gaule Belgique*, in het *Magazin Encycloped. par Millin*, An 6. Tom. I. p. 203.

Bl. 44. *Passionael Winterstic* (1648). In een' herdruk van hetzelve van 1505 is de prologe aanmerkelijk; of die in de vroegere uitgave ook staat, weet ik niet.

De geheele heilige Schrift in 1526 *te Antwerpen.* Deze Vertaling wijkt nogtans zeer voor eene Protestantsche Vertaling. Volgens J. LE LONG, in zijn Boekz. des *Nederduitschen* Bijbels, bl. 533, is het Oude Testament te *Antwerpen* in 1525 uitgegeven, maar ook het Nieuwe Testament is in hetzelfde jaar, terzelfder plaatse, uitgekomen, hetwelk geenszins eene Overzetting van de *Vulgata* is, alzoo de bekende plaats,

1 Joan.

1 Joan. V: 7, achtergelaten is, en de Uitgever den Brief aan de *Hebreën*, dien van Jacobus, dien van Judas en de Openbaring van Joannes, als geene Goddelijke boeken zijnde, uitmonſtert; zoo ik meen, is het eene Overzetting der Vertaling van LUTHER.

Bl. 47. *Andere minbeduidende voortbrengſelen van dit Tijdvak gaan wij kortheidshalve voorbij.* Men had toch nog kunnen vermelden de *Nederduitſche* Vertaling van het werk: *Tractatus Bartholomei Anglici de proprietatibus Rerum*, van welks oorſpronkelijk de oudſte zekere uitgave is *Lugdunum* (*Lyon*) 1480, zijnde eene vroegere opgegeven als *Coloniæ* 1470 onzeker, volgens PARTZER. Van de *Nederduitſche* Overzetting wordt eene uitgave zonder plaatsbenoeming, van 1479, vermeld, doch derzelver beſtaan ſchijnt niet zeker; maar er beſtaat gewis eene, getiteld: *Bartholomeus Engelschman, over de eigenſchappen der dingen*, te *Haarlem* bij JACOB ZELLAERT 1485, *fol.*, en dezelve is dus niet lang na de eerſte oorſpronkelijke uitgave vervaardigd; het werk is omtrent het jaar 1360 geſchreven door een' Franciscaner Monnik of Minderbroeder, BARTHOLOMEUS DE GLANVILLE, die in zijnen tijd een Veelweter was, waarvan zijn werk ook blijken geeft.

Ook behoort, ſchoon later, tot dit Tijdvak, en verdient melding: „ 'T voyage van Heer

„ Joos

„ Joos van Ghistele Ridder Heere van Axele
„ Maelstede voor Schepene van Ghendt — te
„ Ghendt bij Henric van den Keere 1557."

Bl. 52. *Tot de Nederlandsche eerste voortbrengsels van oude Letterkunde* kan gebragt worden, dat de Romeinsche Schrijver FLAVIUS VEGETIUS RENATUS, onder den verkeerden titel van „ FLAVII „ VEDATI RENATI *Viri illustris epitome de re* „ *militari*," zonder plaats of jaartal in de *Nederlanden*, denkelijk te *Utrecht*, tusschen 1470 en 1480, in druk het eerst is uitgekomen (waarover zie de Verhandeling van KONING, VII Hoofdstuk), waarvan twee exemplaren in de Akademische Bibliotheek te *Utrecht* gevonden worden. Zoo ook dat de belangrijke Schrijver SIDONIUS APOLLINARIS het eerst in druk is uitgegeven, wel zonder plaats- of jaarmelding, maar, zoo men vaststelt, te *Utrecht* bij NICOLAAS KETELAAR en GERARD VAN LEEMPT, omtrent het jaar 1474, onder den titel: *Cay Soll. Appollinaris Sidonii Aernorum episcopi Epistolarum liber primus incipit.* Waarvan ook een exemplaar in de Akademische Bibliotheek te *Utrecht*.

Bl. 85. Onder de *Nederlandsche beoefenaars der oude Letterkunde* verdient ook opmerking GODESCALCUS STEWECHIUS, in 1551 te *Heusden* geboren, volgens SCIOPPIUS, *de Arte Critica*, pag. 13: „ *Homo Optimus et Doctissimus.*" Hij

maakte zich verdienstelijk door zijnen *Commentarius in Vegetium de re militari*, welken Schrijver hij het eerst uitgaf te *Antwerpen* in 1585, waarbij zijn portret, hetgeen in de volgende uitgaven gemist wordt. SCALIGER zegt in *Scaligeranis Secundis*, van dien *Commentarius:* „*bon* „*et rare*," en ERNESTI in *Bibl. Latina*, Tom. III. pag. 174, van STEWECHIUS: „*Optime de* „*Vegetio meritus;*" hij was eerst Profesfor te *Pont-à-mousfon* (*Musfiponti apud Lotharingos*), en naderhand te *Trier;* hij zelf vermeldt zijne geboorteplaats in zijnen *Commentarius*, pag. 293, ed. 1585: „*Castellum oppido Heusdenfi meo patrio* „*folo appofitum — cives nostri nuncupant*, de burght." Hij had VICTOR GOZELMUS tot leermeester gehad.

Bl. 91. JOANNES GOROPIUS BECANUS heette eigenlijk JOHAN, geboortig van *Gorp*, eene buurt onder *Hilvarenbeek*. Zie onder anderen S. HANEWINKEL, *Befchrijving der Stad en Meijerij van 's Bosch.*

Bl. 97. GERARD MERCATOR, ABRAHAM ORTELIUS. Bij dezen verdient ook wel gemeld te worden LUCAS JANSZOON WAGENAAR (over wien zie onder anderen G. BRANDT, *Historie van Enkhuizen*, bl. 310, in welke ftad hij geboren was), wiens *Spiegel der Zeevaart*, in twee deelen, bij C. PLANTIJN te *Leyden*, in 1584 en 1585,

1585, gedrukt, lang in groote achting geweest is, zoodat men zegt, dat de *Engelſchen* elk verbeterd werk over die ſtof een' „WAGENAAR" plagten te noemen.

Bl. 111. *Illustre Scholen, opgerigt te Utrecht in* 1634. Vóór dat aldaar in 1636 eene Akademie werd geſticht, was er eene te *'s Hertogenbosch* in 1636 (zie A. VELINGIUS, *Redevoering over de Illustre School te 's Hertogenbosch*, 1760), waarvan ten minſte nog eene ſchaduw beſtond bij de laatſte Staatsomwenteling in 1795; te *Breda* ſedert 1646 (*Vid. Inauguratio Illustris Scholæ in urbe Breda* 1647), doch welke, volgens T. E. VAN GOOR, *Beſchrijving der Stad en Lande van Breda*, bl. 185, van korten duur is geweest, en ſpoedig geheel en al vervallen.

Bl. 225. De *Bollandisten;* men zou daarbij kunnen vermelden de *Acta Sanctorum Belgii Selecta*, door GUESQUIERE uitgegeven; ten zij men verkoos daarvan in een later tijdvak gewag te maken.

Bl. 314. STOCKMANS en DE DECKER, *Raad van Braband*, liever Raadsheer in den Hove van *Braband* (of den Souvereinen Rade en Leenheere van *Braband*), geboren te *Valkenburg* 1583, geſtorven 1646.

Bl. 314. Onder de Regtsgeleerden behoort men niet te vergeten: THEODORUS VAN TULDEN, geboren tusschen 1590 en 1595 te *'s Hertogenbosch* (Zoon van NICOLAAS VAN TULDEN, die zich ook door Aanteekeningen op DAMHOUDER, in 1601 uitgegeven, bekend gemaakt heeft), eerst Professor in het burgerlijke Regt aan de Akademie te *Leuven*, en vervolgens Raadsheer in den Hoogen Raad van *Mechelen*. Zie over hem JUGLERS *Juridische Biographie*, III. *Band*, *1ste stuk*, bl. 118, daar zijne werken worden opgegeven.

Onder de *Brabandsche* Regtsgeleerden komen ook bijzonder in aanmerking: PAULUS CHRISTINÆUS, geboren te *Mechelen* 1553, Pensionaris dier stad, gestorven 1631, die de Costumen van *Mechelen* met eenen *Commentarius* opgehelderd en tevens *Practicarum Quæstionum decisiones* uitgegeven heeft.

JOHAN BAPTIST CHRISTIJN, Kanselier van *Braband*, die de Costumen van *Brussel* met eene *Fransche* en *Latijnsche* Overzetting en eenen *Commentarius*, tevens met de Leenregten van *Braband*, en afzonderlijk eene *Jurisprudentia heronica sive de Jure Belgarum circa nobilitate et insignia*, uitgegeven heeft; beide gedrukt te *Brussel*, 1689.

In

In een volgend tijdvak:

GOSEWINUS *Graaf* DE WIJNANTS, Raadsheer in den Hove van *Braband*, overleden 1730, van wien eene Verzameling van beredeneerde *Decisiën* van dat Hof het licht ziet.

GEORGE DE GHEWIEZ, *Conseiller du Roi*, *Référendaire en la Chancelerie de Flandre*, wiens *Institutions du Droit Belgique* op nieuw te *Brussel*, in 1758, werden uitgeven.

Bl. 321. Wordt vermeld MATTHEUS LOBELIUS, *Plantarum seu Stirpium Historia*, *Lond.* 1572, 1655, 4°. *Antv.* 1576; maar kwam niet bijzonder in aanmerking zijn *Nederduitsch* werk, getiteld:

„ Kruydtboeck oft Beschryvinghe van allerleye
„ Ghewassen, Kruyderen, Heesteren ende Ghe-
„ boomten, deur MATTHIAS LOBEL, Medicyn
„ der Princ. Exc.en t'*Antwerpen* bij CHRISTOF-
„ FEL PLANTIJN. 1581. in fo."

Zoo is letterlijk de titel; het is vervuld met afbeeldingen.

Bl. 331. Verdiende bij de Ontdekkingsreizen vermeld te worden het werk, getiteld:

„ Begin ende Voortgangh van de Vereenigde
„ Nederlandsche Geoctroieerde Oostindische Com-
„ pagnie, vervattende de voornaemste Reysen bij
„ de inwoonderen derselver Provinciën derwaerts
„ gedaen. In twee delen verdeelt, waer van

„ 't eerste begrypt veerthien Voyagien, het
„ tweede begrypt twaelf Voyagien. Gedruckt
„ in 't jaer 1646."

Zonder vermelding van plaats of Drukker, twee deelen, in 4to, langwerpig formaat.

Bl. 332. Over de Republieken bij ELZEVIER en anderen gedrukt.

Ik heb er 28 die bij ELZEVIER gedrukt zijn, behalve nog CLUVERII, *Introductio in Geographiam*, H. GROTIUS, *de Mari Libero*, A. G. BUSBEQUII, *quæ exstant*, en J. SLEIDANUS, *de Quatuor summis imperiis*, die er nog mogelijk ook toe kunnen gebragt worden, en, zoo ver ik kan nagaan, ontbreken er nog vier: — *Africa*, J. LEONIS *Africa*, 1632; *Status particularis Regiminis* FERDINANDI II. *imperatoris*, 1637; *Portugallia*, 1644; *Japonica*, 1649, en bij andere Drukkers uitgegeven heb ik er 19.

Bl. 404. In de Noot (*u*) wordt het jaar der uitgave van *Katwijksche* Oudheden van A. PARS bij drukfout opgegeven 1617 voor 1697.

Bl. 407. Hierbij dient nog vermeld te worden: J. VAN OUDHOVEN's *Beschrijving der Stad en Meijerij van 's Hertogenbosch*, eerst te *Amsterdam* 1649, en nieuw en gansch vermeerderd te *'s Hertogenbosch* 1670; beiden in 4to uitgegeven.

N A-

NALEZINGEN

OP HET

EERSTE DEEL.

Bl. 85. Wij mogen onder de *Philologen* des derden Tijdperks ook nog wel noemen JOHANNES NEMIUS, eigenlijk JAN GOVERTSZ., van *'s Hertogenbosch*, een' Geestelijke, en achtervolgens Schoolonderwijzer te *Keulen*, *Nijmegen*, *'s Hertogenbosch* en te *Amſterdam*, wien echter ten laatſte zijn beroep geweldig tegen de borst was. Hoe geacht de *Tijl Uilenſpiegel* nog in die dagen was, blijkt daaruit, dat NEMIUS denzelven in *Latijnſche* Verzen vertaalde. — Onder de Geleerden, die aan de *Latijnſche* Schole te *'s Hertogenbosch* tot eere ſtrekten, verdient ook CHRISTOPHORUS VLADDERACCUS vermelding; geboren in het dorp *Geſſen* in de *Meijerij*, Rector te *Amersfoort* en in de hoofdſtad van zijn geboortedistrict, alwaar hij MACROPEDIUS opvolgde. Hij leide zich voornamelijk toe op CICERO, uit wien hij ſpreekwijzen (*phraſen*) en dergelijke gezegden, die voor den briefſtijl geſchikt zijn, alsmede zoogenoemde *Polyonyma* uitgaf (*a*). Voor laatstgemelde werkje is eene Opdragt

---

(*a*) *Antwerpen* bij PLANTIJN, 1586, 1597, de *Polyonyma* nog eens 1604.

dragt aan de Regering en de Gemeente van *Amersfoort*, welke hij *verzoening met den Katholijken Koning en duurzaam geluk* toewenscht. Zeer merkwaardig is in deze Opdragt de lof der toenmalige liefhebberij voor de oude Letteren te *Amersfoort*, die, volgens hem, zoo groot was, dat bijna ieder *Latijn* en *Grieksch* verstond, daar zelfs de kinderen, tot ambachtslieden bestemd, vooraf in die talen onderwezen werden. Ook de zorg voor de Armen, en de voorziening in de bedelarij te *Amersfoort* worden ten hoogste geroemd. Van zijne twee Zonen was PETRUS, de oudste, opvolger van zijn' Vader op de School te *'s Hertogenbosch*, daarna Priester te *Oorschot*, Dichter van een *gewijd Tooneelspel*, *Tobias* (*b*) en — van eenen Lijkzang in Heldenverzen op FILIPS *den Tweeden* (*c*)! De andere Zoon, JOHANNES, was niet alleen in de oude Letteren, maar ook in de Muzijk en Teekenkunst wel bedreven. Behalve Puntdichten, tot lof zijner geboortestad, heeft hij, in eene dichterlijke zamenspraak (CALVINUS), de Hervormden met scheldwoorden overladen, onder anderen ook als *gevaarlijk voor de troonen;* die gewone beschuldiging, waarmede men den sterken arm tegen eene zaak poogt te wapenen, tegen welke redeneren te kort schiet (*d*).

Bl.

(*b*) *Silvæducis* 1595.

(*c*) *Ibid.* 1600.

(*d*) Zie over CH. VLADDERACCUS en zijne beide Zonen FOPPENS, *Bibl. Belg.* T. I. p. 181. T. II. p. 639, 1017.

Bl. 106. Onder de Godgeleerden verdient ANDREAS HYPERIUS, naar zijne geboorteſtad *Yperen* aldus genoemd (volgens de *Vlaamſche* uitſpraak), gewag. Deze Geleerde werd in 1511 geboren, en overleed in 1564. Hij deed verſcheidene reizen naar *Parijs*, door de *Nederlanden*, en in *Duitschland*. Uit hoofde der laatſte kon hij geene bevordering bekomen: men hield hem van ketterije verdacht. Hij reisde toen naar *Engeland*, vervolgens weder naar *Duitschland*, waar hij *Straatsburg* meende te bezoeken, maar onderweg kennis met een' Hoogleeraar in de Hervormde Godgeleerdheid, GELDENHAUER, te *Marburg* gemaakt hebbende, vertoefde hij aldaar, en volgde zijnen Vriend op, die in 1542 overleed. Niet alleen zijne geleerdheid, maar ook zijne zedigheid, ingetogenheid en minzaamheid worden geprezen. Hij onderwees voornamelijk in de *preekmethode* (*e*). *Uittrekſel uit medegedeelde berigten* door den Heer ACKERSDIJK.

Bl. 209. Onder de Dichters des derden Tijdvaks verdienen nog genoemd te worden: FRANCISCUS MARTINUS en CONRADUS GODDÆUS, twee *Gelderſche* Predikanten, waarvan HOOFT zeide: *dat zij rozelaars waren, niet door de doornen der Veluwe te verſtikken* (*f*). MARTINUS werd geboren te *Kampen* in

(*e*) BAYLE, *Dictionn.* Art. *Hyperius.*

(*f*) HOOFT's *Brieven*, N°. 739, bl. 550. Zie ook een' *Latijnſchen* brief van HOOFT aan GODDÆUS, N°. 697, bl. 519, alsmede BRANDT's *Leven van* HOOFT, bl. 24. Nieuwe Uitgave in 8vo, bl. LVIII,

in 1611, én overleed in 1653, als Predikant te *Epen* op de *Veluwe*. Hij moet niet veel voorkomen gehad hebben, althans HOOFT schrijft van hem aan VAN BAERLE: „Wie zou gedroomd hebben, dat die Pre-„dikant, laetstmaels met UE. en den Heere POI-„RIER, 't mynent ten eeten geweest, toegang ten „heiligdomme der Zanggodinnen gehad hadde? Daer-„entusschen zendt hy my dit gedicht, waerin ik „vele aerdige slagen en schranderheeden speur, die „my doen gelooven, dat hy voor *geenen* van onse „*Duytsche* rymers (ik zonder altyds de Heer VAN „ZUILICHEM uit) zouw behoeven te wyken, wen „het hem luste zynen geest aen de Poëzy te koste „te leggen." Zijne Poëzij bestaat in een Treurdicht *over het lijden van* CHRISTUS, gevolgd door den *Triomf der Opstanding*, en eenige (gedeeltelijk vrolijke) Mengeldichten. Het genoemde *Treurgedicht* heeft veel speling van vernuft, meer, naar ons gevoel, dan ware Poëzij.

CON-

LVIII, LIX. BRANDT zegt in de Opdragt zijner stichtelijke Gedichten aan Mr. PIETER DE GROOT: „*dat* MARTINIUS *voor geenen* „*der Duitsche Dichteren behoefde te wijken.*" Ook vervaardigde hij een Grafschrift op hem. MARTINIUS had te voren de *rijmelooze Verzen* van BRANDT, als eene verdienstelijke nieuwigheid, geprezen. Zie dit *oordeel* in eenen Brief, met de aanspraak: *Monsieur Brandt!* in de *Gedichten van F. Martinius. Derden druk* (te *Rotterdam*, zonder jaartal), bl. 104.

CONRADUS GODDÆUS (*g*) is in een overzigt der Dichtkunst nog merkwaardiger, omdat hij, in het midden der zeventiende Eeuw, de *Griekſche* en *Latijnſche* voetmaten in de *Nederlandſche* taal zocht in te voeren. Hij was Predikant te *Vaesſen* op de *Veluwe*, en droeg in 1656 zijn werkje: *Nieuwe Gedichten ſonder rijm* (*Harderwijk*, in lang 4to), aan de Staten van *Gelderland* op. De Voorrede verdient opmerking: hij verdedigt daarin het gebruik der rijmelooze maat, uit het *gebruik* van den vermaarden KOENRAAD GESNER, die in de zestiende Eeuw reeds *Hoogduitſche Hexameters* gemaakt had, van VAN DER MIJLE, HUYGENS, welke laatſte niet alleen *Nederlandſche*, maar zelfs *Franſche* onberijmde Verzen vervaardigd heeft, eene navolging der Ode van HORATIUS: *Rectius vives, Licini*, waaronder men, te midden eener menigte gedwongene woordvoegingen, de volgende gelukkige wending leest:

Jupiter, qui donne l'Orage,
L'ôte d'avec nous: — ſi le mal te presſe
L'heure viendra, qu'il ne te presſera plus,
Or (*h*) *la Lyre d'Apollon ſe touche, or*
l'Arc ſe repoſe.

Ook

(*g*) De vrij zeldzame Gedichten van dezen man zijn mij door zijnen thans nog te *Leyden* levenden afſtammeling en naamgenoot gunſtiglijk medegedeeld.

(*h*) Voor *à cette heure*, *thans*.

Ook VOSSIUS, die zegt, eenige *Hoog-* en *Nederduitsche*, en zelfs *Celtische* Gedichten in de *Griekſche* en *Latijnſche* voetmaat gezien te hebben, beproefde deze dichtſoort, doch erkent, dat hij op weinig navolgers te hopen had. GODDÆUS vond de *Hexameters*, *Jamben* en *Trocheën* zoo eigenaardig voor onze taal geſchikt, dat hij uit de gewone Bijbelvertaling eene menigte voorbeelden daarvan aanvoert, *welke*, zegt hij, *gelijk* KAJAPHAS *onwetend geprofeteerd heeft*, *ook onbedacht gepoëtiſeerd hebben*. De *Hexameter*, de *Jambus*, en in 't algemeen de oude voetmaten zijn dus geene grillen der *Duitſchers*, door ons zorgvuldig te mijden, maar ook door eenige onzer Ouden beoefend. Men moet echter erkennen, dat het voorbeeld van den ijverigen en onbevooroordeelden GODDÆUS ongelukkig voor zijne zaak pleitte. Zijne Verzen zijn geweldig hard en ſtroef, en veeltijds *prozaïsch*. Men oordeele: in zijn *Tooneel der oude Wereld*, eene korte afſchildering der voornaamſte oude Bijbelſche perſonen, vindt men ook de volgende:

MELCHIZEDEK.

Trochaïca acatalectica.

Deſe, ſonder een'ge ouders
Ende magen of geſlachte,
Geen beginſel had, noch einde,
Spysde 't ganſche leger Abrams.
Nam van alles weêr de tiende.

Is

Is geweest 't voorbeeld des Heeren,
Priester en Koning gelyklik.

ISMAËL.

Hexametra.

Ismaël aan Isak dede spotternye bedryven,
Waerover hy van syn Vader uit 't huis wierde gebannen,
Als aen syn moeder voor syne geboorte gebeurd was,
Wilde God uit 't Christenryk ook soo de Ismaëliten en
Turken, Hagarenen, Saracenen en andre vianden
Syns naems verdryven, syn volk eendrachtigen yver
Instorten, sou zyn een heerlicke sake te wenschen.
Toch me sal hier moeten nae Gods tydstemminge beiden.

Nog heeft GODDÆUS de Psalmen in verschillende onberijmde voetmaten gesteld. Hier achter volgt een *zwanenzang*, na eene hevige ziekte des Dichters, (die hem ook, volgens de Opdragt, gelegenheid gaf tot het vervaardigen van vele zijner Dichtstukken). De *hellebrand* is een ijsselijk stuk; een brief van den rijken man uit het Evangelie aan zijne bloedverwanten, doet daarin de zielen (letterlijk) branden, „ als „ *haringen* of *garnalen* op elkander gepakt, of door- „ eenkrielende." Ten slotte komen Mengeldichten, gedeeltelijk aan zijnen boezemvriend MARTINIUS gerigt. — Zie hier een zijner beste *coupletten* in de uitbreiding van den CXXVIII Psalm:

Geen onval is te vreesen,
Noch moeit noch ongemak,

Voor

Voor hem die aldus ijvrig
Ten goede ſich begeeft.
Wat ramp kan u bejeg'nen?
Wat ſorge ranst u aen?
Al uw bedrijf gelukkig
Is, wat gij ook begint,
Uw doen ſal al beklyven
En niet te niete gaen:
Het werk van uwen arbeid
'T gewenschte loon u geeft;
Met blydſchap hebt gy 't eten,
U recht gewonne brood,
En lieffelik genieten
Van God 't beſcheerde goed.

Bl. 212. Onder de Dichters van het laatſte der zestiende en het begin der zeventiende Eeuw behooren nog vermeld te worden de Geestelijken: JUSTUS HARDUINUS, een *Gentenaar*, bloedverwant van ZEVECOTIUS, en Vriend van LIPSIUS, bekend door een aantal Geestelijke Gedichten uit de Pſalmen, het Hooglied enz. ontleend; zijne Verzen hebben vloeibaarheid en *naïyiteit*. Voorts WILLEM VAN DER ELST uit *Vlaanderen*, die in 1622 eenige Gedichten van geestelijken en anderen inhoud in het licht gaf; en de Tooneeldichter WILLEM VAN DEN NIEUWELANT (1584—1635), Dichter van zes Treurſpelen (voor de Kamer *de Olijſtak* of *Violier*) *Saul*, *Claudius*, *Domithius*, *Nero*, *Livia*, *Cleopatra*, *Sophonisba*, en *Soliman*, die niet zonder verdienſten zijn; de *Nero* werd in 1618, op ſtads kosten, te *Antwerpen* met grooten toeloop vertoond, gelijk ook het fraaije Leer-

ge-

gedicht *van den mensch*, of over de ijdelheid der wereld, de ellende des levens en de ruste des doods (1621). Hij was tevens Schilder, en deed eene reis naar *Italië*. In het tweede gedeelte der zeventiende Eeuw, of ons vierde Tijdperk, onderscheidden zich nog de Volksdichters VLEESCHHOUDERE (1660) en P. CROON (1663, 1665, 1666, 1670), de eerste meer ernstig en godvruchtig, de tweede meer boertig, op de bedrijven des dagelijkschen levens toepasselijk, en geheel in den trant van CATS. Beiden waren Geestelijken, zoowel als de Karthuizer PEETER MELLANTS, Dichter van het Leven van den H. BRUNO, en de *Heirbane des Kruys*, 1693. OLIVARIUS à ST. ANASTASIO of DE CROCK (overleden 1674), van wien men *onderwysende tsaemenspraecken der beesten* heeft; en den Minderbroeder JOANNES à CASTRO, Dichter van de *Ongemaskerde liefde des Hemels*. In den boertigen trant (meer of min gelijk HUYGENS) dichtte LAMBERT DE VOS of VOSSIUS, die, zoo als genen, den rijkdom onzer tale in koppelwoorden toonde; doch die ook het gemeene en platte niet altijd regt wist te mijden, zoomin als de Blijspeldichter WILLEM OGIER (*i*).

Bl. 275. JOANNES VIRIANUS, van *Valenciennes*. was Koopman te *Antwerpen*, Vriend van EMANUEL VAN METEREN, GUICCIARDINI, ORTELIUS, LIPSIUS en

---

(*i*) WILLEMS, II. D. 2de en 3de St.

en anderen, was tevens een Letterkundige, die den Prediker en het Hooglied in *Latijnsche* Verzen bragt, en zijne Reis door eenige gedeelten van *Frankrijk* uitgaf.

Bl. 422. Een Oudheidkundige en Vriend van GYSBERT CUPER (CUPERUS), van *Deventer*, was HENDRIK COPES van *'s Hertogenbosch*, geboren omtrent het midden der zeventiende Eeuw, sedert 1668 Griffier der Leen- en Tolkamer van *'s Hertogenbosch*, beminnaar der oude Aardrijkskunde, Schrijver over de oude Natie der *Toxandriërs*, Ontdekker van steenen met oude *Romeinsche* opschriften bij *St. Michielsgestel*, Letterkundig Reiziger naar *Italiën*, alwaar hij vele boekverzamelingen en bewaarplaatsen van Oudheden bezocht, en kostbare Handschriften van daar terug bragt, van SUETONIUS, VALERIUS MAXIMUS, het *Chronicon* MATTHÆI PALMERII, en STEPHANUS BYZANTINUS, die hij minzaam aan GRÆVIUS, PERIZONIUS, CUPER en BERKELIUS mededeelde. In *Italië* en *Duitschland* maakte hij zich vele geleerde Vrienden, in het laatste, onder anderen, den grooten Aardrijkskundigen CELLARIUS. Hij verdronk ongelukkig in zijne geboortestad, ten jare 1708. *Uittreksel uit medegedeelde berigten* van den Heer ACKERSDIJK.

B IJ-

BIJVOEGSELEN

OP HET

TWEEDE DEEL.

Bl. 394. *Vlisſingen* had in de achttiende Eeuw reeds verſcheidene bekwame Dichters voortgebragt, onder welken wij JAN GUÉPIN met een woord moeten vermelden, die, in 1715 geboren, Schepen en Raad zijner geboorteſtad werd, de *Grieken* en *Latijnen* gemakkelijk las en vlijtig beoefende, zoowel *Franſche* als *Nederduitſche* Verzen maakte, en zich voornamelijk heeft bekend gemaakt door zijnen bijtenden, maar welverdienden ſpot op de kreupele Pſalmberijming van DATHEEN, die, benevens de meer ernſtige pogingen van den Predikant te *Vere*, ANDRIESSEN, waarſchijnlijk veel hebben bijgedragen, dat deze verhaspeling van DAVID's onſterfelijke Gezangen (anderhalve Eeuw te laat!) door eene fraaije berijming vervangen werd. GUÉPIN was echter reeds zeven jaren te voren (in 1766) overleden. Zie de *Mnemoſyne*, VI. St. bl. 179—202.

Het is moeijelijk te bepalen, onder welke Rubriek de werken van AREND FOKKE te plaatſen zijn. Het zijn noch Romans, noch Geſchiedenisſen, noch eigenlijke letterkundige Verhandelingen, maar *Carricaturen* der Geſchiedenis en Letterkunde, doch vol geest, kunde en luim. FOKKE is den CALLOT en HOGARTH onzer Letterkunde. Hij werd in 1755 geboren. Zijn Vader was de bekende Kunstgraveur SIMON FOKKE; de Zoon was, bij onbegrijpelijk veel vernuft en aanleg, niet genoegzaam bemiddeld, om eene regelmatige Letterkundige loopbaan te volgen. Hij werd dus in 1778 te *Amſterdam* Boekhandelaar, doch niet zeer gelukkig, en bekwam naderhand eenen post op de Griffie te *Amſterdam*. Behalve eenige ernſtige werken, die van eene uitgebreide geleerdheid getuigen (zoo als: *Katechismus van Kunſten en Wetenſchappen*, 11 *deelen in 8vo*), deed hij zich voornamelijk kennen door zijne boertige Voorlezingen bij de Maatſchappij *Felix Meritis* in zijne geboorteſtad. Zijn boert beſtond meest in eene *Pa*-

rodie van ernstige onderwerpen, waarin hij zich echter altijd met lofselijke naauwgezetheid van het heilige en eerwaardige onthield (zelfs in het *Leven van* Z. E. ARIMANES, *Vrijheer van Scheol en Gehenna*, overschreed hij die grenzen niet). Voornamelijk was de oude Fabelkunde en Geschiedenis het onderwerp zijner luimige voorstellingen; dus draagt hij in de *Boertige Reis door Europa* en *in het hoekje van den haard* de Geschiedenissen van *Frankrijk* en *Engeland* op eene wijze voor, die zelfs den deftigsten Geleerden een' lach moet afdwingen; en in den (keurig uitgevoerden) Almanak *Ernst en Boert voor de achttiende Eeuw* (1801, 1802, 1803) de geboorte van *Minerva* enz. Ook helderde hij verscheidene spreekwijzen met onnavolgbare geestigheid op, en zijn *Ironisch-Komiesch Woordenboek* is eene schatkamer van snedige aanmerkingen. Door zijn meesterwerk, *den modernen Helikon* (1802), verdrong hij het *sentimentele* geheel, hetwelk toen echter reeds sterk aan het afnemen was. Veeltijds bediende hij zich tot het lachverwekkende van de platte Volkstaal; een voertuig, waarmede hij uitmuntend wist om te gaan, doch 't welk bij min geestrijke Schrijvers ligtelijk als boertig op zich zelve aangemerkt wordt. Niet ongelukkig vertaalde hij ook (b. v. in zijn' genoemden Almanak) verscheidene dichtstukjes van ANAKREON en MOSCHUS. FOKKE verloor met de *Fransche* overheersching zijn meeste bestaan, en overleed, misschien aan verdriet, in 1812.

Gedrukt bij Gebr.^s GIUNTA D'ALI.

